

શ્રી જૈન કલા-સાહિત્ય સંશોધક કાર્યાલય સિરિઝ નં. ૫

પવિત્રકલ્પસૂત્ર

મૂળ પાઠ, મૂલ્ય, નિર્મિત તથા મૂલ્યવંતરણનું કૃતવિધિ, માહાત્મ્ય,
ગુજરાતી ભાષાંતર તથા ભાષાંતરમાં આવેલા અઘરા શબ્દોનો ક્રોધ
(૩૭૪ રંગીન તથા એકરંગી ચિત્રો સહિત)

સંપાદક :

વિદ્વદ્વર્ય મુનિમહારાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી

ગુજરાતી ભાષાતર તથા અઘરા શબ્દોનો ક્રોધ :

પંડિત બહેચરદાસ જીવરાજ દોશી વ્યાકરણશાસ્ત્રી

ચિત્રવિવરણ :

સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ

પ્રાસિદ્ધાન

સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ · છીપામાવજીની ધોળ · અમદાવાદ

નિ. સં. ૨૦૦૮ જા. સ. ૧૬૫૨
 ગ્રંથસ્થાપિતના સર્વ હક્ક સ્વાધીન
 અહીંસા પ્રતિષ્ઠા સંપાદિત આ આજ્ઞાતિની
 આ પ્રત **૩૩૩** છે.
 ૨૨૧. ૫. ૦૭૫૮૦૨

~~મુદ્રિત સ્થાપિતના સર્વ હક્ક સ્વાધીન~~

મુદ્રિત : ~~મુદ્રિત સ્થાપિતના સર્વ હક્ક સ્વાધીન~~ અહીંસા પ્રતિષ્ઠા

મુદ્રક : જ્યોતિષાલ દોલતસિંહ રાવત • દીપક પ્રિન્સરી • ૨૭૭૧/૧ રાયપુર દરબાલ પાસે • અમદાવાદ
 પ્રકાશક : સારાજીવ મણિલાલ નવાલ • આંદોલીની પોળમાં • બીપામણલની પોળ • અમદાવાદ

સમર્પણ
ભારી રવર્ગરથ માતાપિતાને

—આરાભાઈ મણિલાલ નવાળ

નિવેદન

॥ શ્રી વીતરાણાય નમઃ ॥

ગુજરાતની જૈનાશ્રિત ગ્રંથસ્થ ચિત્રકળાનો ઇતિહાસ મેં સૌથી પ્રથમ ઈ. સ. ૧૯૩૬માં મારા “જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ” નામના ગ્રંથમાં ૩૦૦ ચિત્રો સાથે ગુજરાતી ભાષામાં રજૂ કરેલો છે. ત્યાર પછી ઈ. સ. ૧૯૪૦માં “જૈન ચિત્રકલ્પલતા” માં, ઈ. સ. ૧૯૪૧માં, “શ્રી ચિત્રકલ્પસૂત્ર”માં, ઈ. સ. ૧૯૪૬માં “શ્રી કાલકકથા સંગ્રહ”માં, ઈ. સ. ૧૯૫૦માં, Jain Miniature Paintings from Western India નામના મુળધના પ્રિન્સ ઓફ્ વેલ્સ મ્યુઝિયમના કયુરેટર ડૉ. મોતીચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત ગ્રંથમાં ૨૬૨ ચિત્રો સાથે ઇંગ્લીશ ભાષામાં તથા ઈ. સ. ૧૯૫૧માં “જૈન ચિત્રાવલી” અને “જૈસલમેરની ચિત્રસમૃદ્ધિ” નામના વિદ્વદ્ગૃંથ ગુરુદેવ પુણ્યવિજયજી દ્વારા સંપાદિત ગ્રંથરત્નામાં મારી જાણમાં આવેલી ગુજરાતની જૈનાશ્રિત ગ્રંથસ્થ ચિત્રકળાની સામગ્રી રજૂ કરેલી છે. આ બધા ગ્રંથોમાં રજૂ કરવામાં આવેલી ચિત્રસામગ્રી ઉપરાંત પણ મને મળી આવેલી ચિત્ર સામગ્રીનો કેટલોક ભાગ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પ્રથમ જ વાર મેં પ્રસિદ્ધ કરવાનું ચોચા ધાર્યું છે.

ગુજરાતની જૈનાશ્રિત ગ્રંથસ્થ ચિત્રકળાના નમૂનાઓ મુખ્યત્વે કરીને શ્વેતાંબર જૈનોના કલ્પસૂત્ર અને કાલકકથા નામના બે ધાર્મિક ગ્રંથોની તાલપત્રીય અને કાગળની હસ્તપ્રતોમાં મળી આવે છે. કાલકકથાની હસ્તપ્રતોમાં આવેલા ચિત્રોના ૮૬ નમૂનાઓ તથા જુદાજુદા આચાર્યોએ સંસ્કૃત, પાકૃત અને પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષામાં રચેલી છત્રીશ કાલકકથાઓ તેના મૂળ તથા ભાષાંતર સાથે મેં મારા “શ્રી કાલકકથા સંગ્રહ” નામના ગ્રંથમાં પ્રસિદ્ધ કરેલી છે. અને કલ્પસૂત્રની સેંકડો હસ્તપ્રતોમાંથી કળાની દૃષ્ટિએ ચૂંટી કાઢેલી ૨૮ હસ્તપ્રતોમાંથી ૩૭૪ ચિત્રો, કલ્પસૂત્રનો મૂળ પાક, તેનું શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર અને પારિભાષિત શબ્દોનો કોષ વગેરે આ ગ્રંથમાં મેં પ્રથમ જ વાર પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.

“જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ” ગ્રંથમાં મેં આ કળા સામગ્રીનો ઇતિહાસ રજૂ કર્યો પછી મને જે જે મહત્વની નવી કળા સામગ્રી મળી આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે:

પ્રાચીન તાલપત્રની કળાનો પ્રથમ વિભાગ

[વિ. સં. ૧૧૧-થી ૧૩૫૬ સુધી]

તાલપત્રની ચિત્ર વગરની જૂનામાં જૂની પ્રત લગભગ દસમાં સદીમાં લખાએલી વિશેષાવશ્યક ભાષ્યની જૈસલમેરના કિલ્લામાં આવેલા શ્રી જિનભદ્રસૂરી જ્ઞાનલેહરમાં આવેલી છે, અને મળી આવેલા જૂનામાં જૂના ચિત્રોના નમૂનાઓ શ્વેતાંબર સંપ્રદાયની

“શ્રી ભગવતી સૂત્ર”ની પ્રતમાં કે જે પ્રત ડોકોઈના વિજયજીયુસૂરીશ્વરજીના લંકારમાં વિ. સં. ૧૧૧-(ઈ. સં. ૧૦૫૩ થી ૧૦૬૨) ના કારતક સુદિ ૬ રવીવારના દિવસે લખાએલી છે, તેમાં છ ચિત્રાકૃતિઓ મળી આવેલી છે. પછી વિ. સં. ૧૧૫૭માં લખાએલી ‘નિશીથ-ચૂષિ’ની પ્રતથી શરૂ કરીને ખંભાતના શાંતીનાથના લંકારમાં આવેલી “પર્યુષણ કલ્પ”ની પ્રત મધ્યેના બે ચિત્રોની નોંધ એ “જેન ચિત્રકલ્પક્રમ” ગ્રંથના પાના ૪૦-૪૧ ઉપર કરેલી છે.

ગુજરાતના તાડપત્રની કળાનો દ્વિતીય વિભાગ

[વિ. સં. ૧૩૫૭ થી ૧૪૫૬]

ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કળાના તાડપત્રીય ચિત્રોના દ્વિતીય વિભાગની શરૂઆત વિ. સં. ૧૩૫૭થી થાય છે. પરંતુ જેના ઉપર તારીખ નોંધાંએલી છે એવી તાડપત્રની ચિત્રવાળી પ્રત વિ. સં. ૧૪૧૮ પહેલાંની મળી નથી. ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કળાના તાડપત્ર ઉપરના મુંદરમાં મુંદર ચિત્રો આ સમય દરમ્યાનમાં જ મળી આવે છે. વિ. સં. ૧૪૧૮ માં લખાએલી પ્રત ફલોધી (મારવાડ) નિવાસી સ્વર્ણસ્થ શ્રીમાન કુલચંદ્રજી આખકના સંગ્રહમાં છે, જેમાં પાંચ ચિત્રો ચીતરેલાં છે. વિ. સં. ૧૪૨૭માં લખાએલી બીજી એક પ્રત અમદાવાદના ઉજ્જવકોઈની ધર્મશાળાના ગ્રંથ લંકારમાં આવેલી છે, જેમાં છ ચિત્રો ચીતરેલાં છે (ચિત્ર નં. ૨૧, ૨૩ થી ૨૬ અને ૪૯) આ પ્રત કલ્પસૂત્ર અને કાલકલ્યાણી છે. ત્રીજી એક પ્રત આ સમયની તારીખ વગરની, ઇડરના ચૈત્ર આણંદજી મંગલજીની પેઢીના તાળાના ગ્રંથ-લંકારમાં આવેલી છે. જેમાં લગભગ ચિત્ર ૩૪ છે, તેમાંથી ૨૦ ચિત્રો આ ગ્રંથમાં રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે (ચિત્ર નં. ૨૭ થી ૪૪ સુધી તથા ૫૫ અને ૫૬). તારીખ વગરની આ જ સમયની બીજી બે પ્રતોના ચિત્રો મારા પોતાના (સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહમાં છે.) (ચિત્ર ૨૨ અને ૪૫, ૪૭ તથા ૫૦ થી ૫૪). તાડપત્રની પ્રત ઉપર સોનાની શાહીથી ચીતરેલાં ચિત્રો ઇડરની પ્રતમાં જ મળી આવ્યાં છે, જ્યારે મારા સંગ્રહની તાડપત્રની બે પ્રતો પૈકીની એક પ્રતમાં રૂપાની શાહીનો ઉપયોગ ચિત્રો ચીતરવામાં કરેલો છે (ચિત્ર નં. ૨૨, ૫૧, ૫૩ અને ૫૪).

ગુજરાતની કાગળ ઉપરની જૈનાશ્રિત કળા

[વિ. સં. ૧૪૦૩ થી ૧૫૫૬ સુધી]

કાગળ ઉપરની ચિત્ર કામવાળી પ્રતોમાં સૌથી જૂનામાં જૂની કલ્પસૂત્રની તારીખ-વાળી પ્રત મુંબઈના શાહ સોદાગર ચૈત્રશ્રી કીલાચંદ્ર દેવચંદના સંગ્રહમાં છે, જેના ઉપર સંવત ૧૪૦૩માં તે લખાયાની નોંધ છે. આ પ્રતમાં ૩૬ ચિત્રો છે. ત્યાર પછી સંવત ૧૪૨૪માં લખાએલી દસ ચિત્રો વાળી પ્રત મુંબઈના ભારતીય વિદ્યાભવનમાં આવેલી છે. (ચિત્ર નં ૫૭ તથા ૫૮) વિ. સં. ૧૪૫૫માં લખાએલી શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્રની પ્રત પાટણના શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય

જ્ઞાનમંદિરમાં છે (ચિત્ર નં. ૫૯ થી ૬૧). વિ. સં. ૧૪૬૪માં લખાએલી ‘કાલકકથા’ની પ્રત પાટણના હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરમાં છે (જૂઓ ‘શ્રી કાલકકથા સંગ્રહ’માં ચિત્ર નં. ૧૯). સંવત ૧૪૬૮માં લખાએલી સુંદરમાં સુંદર વીસ ચિત્રોવાળી ‘કલ્પસૂત્ર અને કાલકકથા’ની હસ્તપ્રત મને તાજેતરમાં જ પ્રાપ્ત થયેલી હોવાથી આ ગ્રંથમાં હું તેનાં ચિત્રો પ્રસિદ્ધ કરી શક્યો નથી, પરંતુ મારા તરફથી, એકાદ વર્ષમાં હવે પછી પ્રસિદ્ધ થનાર Master pieces of Kalpsutra Paintings માં લગભગ બધાંયે ચિત્રો મૂળ રંગમાં પ્રસિદ્ધ થનાર છે, તે તરફ કળાપ્રેમીઓનું લક્ષ્ય ખેંચાવાની રજા લઉં છું. વિ. સં. ૧૪૭૨ માં લખાએલી ‘કાલકકથા’ની પ્રત લીંબડીના શેઠ અણ્ણદણ કલ્યાણજીના ભંડારમાં આવેલી છે (જૂઓ ‘શ્રી કાલકકથા સંગ્રહ’માં ચિત્ર નં. ૨૦) વિ. સં. ૧૪૭૩માં લખાએલી કલ્પસૂત્રની એક પ્રત જુના (પનાખ)ના ભંડારમાં આવેલી છે (ચિત્ર નં. ૭૨ થી ૧૦૯ સુધી). વિ. સં. ૧૪૭૩માં જ લખાએલી બીજી એક કાલકકથાની પ્રત ફલોપી નિવાસી સ્વર્ગસ્થ શ્રીમાન ફૂલચંદણ ગાબકના સંગ્રહમાં છે (જૂઓ ‘શ્રી કાલકકથા સંગ્રહ’માં ચિત્ર નં. ૨૩ થી ૨૬ સુધી). બીજી પ્રત વિ. સં. ૧૪૭૩માં લખાએલી અમદાવાદમાં સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહમાં છે (જૂઓ ‘શ્રી કાલકકથા સંગ્રહ’માં (ચિત્ર નં. ૨૧, ૨૨ તથા ૨૭ થી ૪૩ સુધી). ચિત્રકાર દેવચાકે ચીતરેલાં ચાર ચિત્રોવાળી, સંવત ૧૪૭૩માં જ લખાએલી ચોથી પ્રત સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહમાં છે. તારીખ વગરની લગભગ ૧૪૫૦ થી ૧૪૭૫ની મધ્યમાં લખાએલી કલ્પસૂત્રની એક પ્રત પાટણના શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરમાં છે (ચિત્ર નં. ૬૨ થી ૭૧ તથા ૭૮ થી ૮૧ સુધી). વિ. સં. ૧૪૮૬ (ધ. સ. ૧૪૩૨ માં) લખાએલી વીસ ચિત્રોવાળી પ્રત અમદાવાદમાં શ્રીમાન ગોતમભાઈ સારાભાઈના સંગ્રહમાં છે અને વિ. સં. ૧૪૮૬ માં જ લખાએલી સુંદર ચિત્રોવાળી બીજી એક પ્રત મુંબઈના શાહ સોદાગર શેઠ કીલાચંદ દેવચંદના સંગ્રહમાં આવેલી છે. વિ. સં. ૧૪/૧૦૦ (૧૫૦૦)માં લખાએલી કલ્પસૂત્રની પ્રતના કેટલાંક છૂટાં ચિત્રો જાણીના પારસી કલાવિવેકચક્ર મારા સ્નેહીશ્રી કાર્લ ખંડાલાવાલાના સંગ્રહમાં છે. તારીખ વગરની સુંદરતમ ચિત્રોવાળી, વિ. સં. ૧૪૫૦ થી વિ. સં. ૧૫૦૦ ની આસપાસમાં લખાએલી પ્રત પાટણના શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરમાં છે (ચિત્ર નં. ૧૧૪ થી ૧૨૫, ૧૫૦ થી ૧૫૬ તથા ૧૮૬ થી ૧૮૭). વિ. સં. ૧૫૦૩ માં લખાએલી ‘કાલકકથા’ની પ્રત વિદ્વદર્શ ગુરુદેવ શ્રી પુણ્યવિજયજીના સંગ્રહમાં છે (જૂઓ ‘શ્રી કાલકકથા સંગ્રહ’માં ચિત્ર નં. ૪૫ થી ૪૯). વિ. સં. ૧૫૧૧ માં લખાએલી ‘કાલકકથા’ની અગિયાર ચિત્રોવાળી પ્રત અમદાવાદમાં સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહમાં છે (જૂઓ શ્રી કાલકકથા સંગ્રહમાં ચિત્ર નં. ૫૬ થી ૬૧, ૬૩ થી ૬૬).

વિ. સં. ૧૫૧૪ ના માહ સુદિ ૨ ને સોમવારના રોજ લખાએલી સુવર્ણાક્ષરી કલ્પસૂત્રની પ્રત લીંબડીના શેઠ આણ્ણદણ કલ્યાણજીની પેઢીના ભંડારમાં છે (ચિત્ર નં. ૧૯૨ તથા ૧૯૩). વિ. સં. ૧૫૧૬ ના માહ સુદિ ૬ ના દીવસે લખાએલી અને ચિત્રકાર સારંગે ચીતરેલી કલ્પસૂત્રની સુવર્ણાક્ષરી પ્રત અમદાવાદના રહેલાના ઉપાગ્રથના ભંડારમાં છે (ચિત્ર નં. ૧૯૦ અને ૧૯૧ તથા ૨૧૮ અને ૨૧૯). વિ. સં. ૧૫૧૬ ના ફાગણ સુદિ ૧૦

ના દિવસે લખાએલી સુવર્ણ—રૌપ્યાક્ષરી ‘કલ્પસૂત્રની’ ની પ્રત અમદાવાદના હહેલાના ઉપાશ્રયમાં જ આવેલા શ્રી ચંચલભાઈના ભંડારમાં આવેલી છે (ચિત્ર નં. ૧૮૮-૧૮૯ તથા ૨૨૪-૨૨૬ અને ૨૫૦-૨૫૧). વિ. સં. ૧૫૨૨ માં ભેનપુરમાં લખાએલી સુવર્ણાક્ષરી પ્રત વડોદરાના શ્રી આત્માનંદ જ્ઞાનમંદિરમાં આવેલા શ્રી હંસવિજયજી શાસ્ત્ર સંગ્રહમાં છે (ચિત્ર નં. ૧૬૦ થી ૧૮૫, ૧૯૪ થી ૨૧૭, ૨૫૮, ૨૫૯, ૨૬૧, ૨૬૪, ૨૬૫, ૨૭૪, ૨૭૫) તારીખ વગરની લગભગ પંદરમા સૈકાના અંત ભાગની સ્વર્ગસ્થ શ્રી કુસુમચંદ્રસૂરી-શ્વરજીના સંગ્રહમાં પણ એક સુવર્ણાક્ષરી પ્રત છે. તેમાંથી ચિત્ર નં. ૨૪૧, ૨૬૨, ૨૬૩, ૨૬૬, ૨૬૭ તથા ૨૭૦ થી ૨૭૨) અને રબૂ કરેલાં છે. સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહમાં સોળમા સૈકાના શરૂઆતના સમયની, પાને પાને સુંદર મુશોભનોવાળી, કલ્પસૂત્રની એક હસ્તપ્રત જે તાજેતરમાં જ પ્રાપ્ત થયેલી છે તેના નમૂનાઓ તથા ચિત્રો Masterpieces of Kalpasutra Paintings માં હવે પછી પ્રસિદ્ધ થશે. અમદાવાદના કાપડના બજારીતા વહેપારી શેઠ હીરાચંદ રતનચંદની પેઢીવાળા મારા મિત્ર શ્રીયુત્ત જયંતિલાલ જેશિંગભાઈની પાસે પણ કેટલીક કલ્પસૂત્રની ચિત્રવાળી હસ્તપ્રતો છે. આ ઉપરાંત મારા જોવામાં આવેલી સુવર્ણાક્ષરી તથા કાળી શાહીથી લખાએલી સેંકડો હસ્તપ્રતોની નોંધ માત્ર અને આપવાથી પણ બહુજ વિસ્તાર થઈ જાય તેમ હોવાથી નબદીકના ભવિષ્યમાં સમય અને સગવડ પ્રાપ્ત થયેથી ‘કલ્પસૂત્રની ચિત્રકળાનો ઇતિહાસ’ લગભગ એકસો ચિત્રવાળી હસ્તપ્રતો પરથી તૈયાર કરવાનો મારો વિચાર છે, એટલું જ અને જણાવવાની રજા લઉં છું.

મારા આ પ્રકાશનકાર્યમાં અગાઉથી ગ્રાહક થઈને સહાયક થવા માટે શેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલ શાહ જે. પી., શેઠ કાંતીલાલ ઇશ્વરલાલ મોરખીયા જે. પી., શેઠ હેમચંદ મોહનલાલ ઝવેરી તથા તેઓશ્રીના બંધુઓ, શેઠ ધીરજલાલ જીવણલાલ વગેરે મુખ્યભૂત શ્રીમાનો તથા અમદાવાદના સર ચીનુભાઈ વગેરેનો આ તકે ઉપકાર માનું છું અને ઇચ્છું છું કે મારી ભવિષ્યની સાહિત્ય પ્રકાશનની પ્રવૃત્તિમાં પણ તેઓ સહાયક થશે.

પાટણના સમગ્ર જ્ઞાનભંડારો તથા જૈસલમેર વગેરે સ્થળોના જ્ઞાનભંડારોના ખારીક નિરીક્ષક અને મારી દરેક સાહિત્ય પ્રવૃત્તિમાં તન અને મનથી પોતાની નાજુક તળીયતની પરવા નહિ કરનાર વિદ્વદ્વંય ગુરૂદેવ શ્રી ગુણવિજયજીનો તો કયા શબ્દોમાં આભાર માનું તેની સમજણ જ પડતી નથી. તેઓશ્રીએ આ ગ્રંથમાં પ્રકાશિત કરેલ કલ્પસૂત્ર (ખારસાસૂત્ર) ના મૂળપાઠો, ચૂર્ણિ, નિર્ચુકિત તથા પૃથ્વીચંદ્રસૂરિ કૃત ટિપ્પણ, તેના પાઠાંતરો તથા તેના કોપ તૈયાર કરવામા જે મહેનત કરી છે અને આ પ્રકાશનને સર્વોગમ્યરૂપે કરવા માટે મને જે વારંવાર મુશ્કેલીઓ આપ્યા કરી છે તે માટે હું તેઓશ્રીનો ઋણી છું અને રહીશ.

એ ઉપરાંત આ ગ્રંથમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ કલ્પસૂત્રનું અક્ષરશઃ ભાષાંતર તથા અધરા શબ્દોનો કોપ તૈયાર કરી આપવા માટે પંડિત બહેચંદાસ જીવરાજ દોશીનો પણ આભાર ન માનું તો હું કૃતઘ્ની ગણાઉં.

ખાસ કરીને મારા આ આખાચે અંથ પ્રકાશન કાર્યમાં આદિથી અંત સુધી સતત મહેનત કરીને આતું સર્વાંગ સુદર પ્રકાશન તૈયાર કરી આપવા માટેનો સુચશ દીપક પ્રિન્ટરીના આલિકો ભાઈ શ્રી નટવરલાલ રાવત તથા શ્રી જયંતિલાલ રાવત વગેરેના ઉપકારને હું કોઈપણ રીતે ભૂલી શકું તેમ નથી.

આ અંથમાં આપવામાં આવેલાં તીર્થંકરો તથા દેવદેવીઓનાં ચિત્રોનો ઉપયોગ લેખકો, પોસ્ટરો અગર સીનેમા સ્ક્રીન ઉપર લાવીને જૈન કોમની ધાર્મિક લાગણી નહિ હું ખાવવા વાચકોને નમ્ર વિનંતિ છે.

મારા આ અંથ પ્રકાશનમાં જે જે યુનિમહારાજો તથા વ્યક્તિઓ તરફથી પ્રત્યક્ષ અગર પરોક્ષ રૂપે મને સહાય મળી હોય તેઓનો પણ અત્રે હું આભાર માનું છું.

મારા કેટલાક સ્નેહીઓ તરફથી આ અંથની કિંમતની વાસ્તવિકતા માટે મને પત્રો આવ્યા છે, તેઓને મારો એક જ ખુલાસો છે કે જે પવિત્ર અંથના એકવીશ વખતના શ્રવણથી મોક્ષ સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવું આપણા ગુરૂદેવો કરમાવે છે, તે જ પવિત્ર અંથની એકધારી સેવા છેલ્લા એકવીસ વર્ષથી હું કરતો આવ્યો છું અને કરીશ તો પછી મારા જેવો નિષ્કંચન કેમ જ રહેવો જોઈએ ? તેથી સમાજ વધુમાં વધુ કેટલી કિંમત મને આપી શકશે તે બાબતનો પૂરેપૂરો વિચાર કરીને જ મેં આ અંથની અહીંસો જ નકલો છાપી હોવાથી દરેક નકલની કિંમત બસો રૂપિયા રાખી છે, જૈન સમાજ જેવા સમજદાર સમાજને આટલો ખુલાસો બસ થશે એમ હું માનું છું.

પ્રાન્તે, આ અંથ મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રી તથા માતૃશ્રીને મારા પિતાશ્રીની એકતાદ્વીસમી સ્વર્ગારોહણતિથિએ અર્પણ કરવાનો મારો એક જ ઉદ્દેશ છે કે મારી બાલ્યવયમાં કળાના સંસ્કારો પિતાશ્રીએ તથા માતૃશ્રીએ ન પાડ્યા હોત તો શુભરાતની પ્રાચીન કળાના આવાં સુંદર પ્રકાશનો જગતની કલાપ્રેમી પ્રજા સમક્ષ હું રજૂ કરી શક્યો ન હોત. માત્ર પાંચ જ વર્ષની નાની ઉંમરે મારા પૂજ્ય પિતાશ્રી તથા માતૃશ્રી સ્વર્ગસ્થ થયા હોવા છતાં તેઓ બંનેના કળા સંસ્કારોનો વારસો મને આજીવન કળાની ઉપાસના તરફ આગેદમ બઠાવવા પ્રોત્સાહન આપી રહ્યો છે અને તેઓ બંનેના એકના એક સંતાન તરીકે આવા પવિત્ર અંથનું સમર્પણ જ તેઓશ્રીની યાદગીરી માટે થોડું છે.

માહ સુદી ૪ શુક્રવાર, સંવત ૨૦૦૮

છીપા માવજીની પોળ, અમદાવાદ

તા. ૩૦-૧-૧૯૫૨

સારાભાઈ મણિલાલ નવાળ

॥ जयन्तु वीतरागाः ॥

प्रास्ताविक

આને વિદ્વાનોના કરકમદમાં કદપસૂત્ર અને તે સાથે તેની નિયુક્તિ, સૂક્ષ્મી, તથા પૃથ્વીચન્દ્રાચાર્યવિરચિત ટિપ્પનક અર્પણ કરવામાં આવે છે. આ સૌના સંશોધન અર્થે જે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ તાડપત્રીય અને કાગળ ઉપર લખાયેલી પ્રતિઓને અમે કામમાં લીધી છે તેનો સંપૂર્ણ પરિચય આપવો અત્યારે અશક્ય હોઈ તે માટે થથાશક્ય પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે.

કદપસૂત્રની પ્રતિઓ

ક પ્રતિ—અમદાવાદ ઉચ્ચભણધની ધર્મશાળામાંના શ્રીચુક્તિવિજયભ (મૂળચન્દ્રભ) મહારાજના જ્ઞાનભંડારની તાડપત્રીય પ્રતિ.

જ-જ પ્રતિઓ—આ ત્રણે પ્રતિઓ ખંભાતના શ્રીશાન્તિનાથના પ્રાચીન-તમ તાડપત્રીય જ્ઞાનભંડારની છે. આ પ્રતિઓ તાડપત્ર ઉપર લખાયેલી અને અનુક્રમે તેમની પત્ર સંખ્યા ૧૭૪-૮૭ અને ૧૫૬ છે.

ગ પ્રતિ સચિત્ર છે અને તેના અંતમાં નીચે સુચખની ગ્રંથ લખાવનારની પુષ્પિકા છે—

મંગલં મહાશ્રીઃ ॥ છ ॥ શુભં ભવતુ શ્રીસમણસંઘસ્ય ॥

શ્રીમાનુકેશવંશે ધ્વજ इव विस्सत्सद्गुणौपैर्वलक्षः,

श्रेष्ठयासीद् भावहास्यः प्रथितश्रुत्यसः किंकिणीविवारम्यः ।

तत्पुत्राः सत्त्वतित्रास्य उदयमगुर्धान्धको माघकञ्च

श्रेष्ठी नागेन्द्र इन्द्रावलद्वલविसच्छुद्धसम्भवत्वसाजः ॥ १ ॥

श्रीमद्देवगुरुज्ज्वलोज्ज्वलगुणोद्गानावदानार्जित—

सद्गुणैरुपपन्नसत्ततेः प्रियतमाऽभून्माघल्लश्रेष्ठिनः ।

श्रीमद्दानतप सुशीलकर्मलासद्भावनाधारित—

श्रीवर्माच्चनि जाविष्ठी सुविनयाचारलंकृता लक्षिका ॥ २ ॥

साधुर्यशोधवલ સજ્જલકીર્તિપાત્રં

दानश्वरः स जनकोऽजनि वायु यस्या ।

શ્રીસુન્દરી ચ જનની જગતિ પ્રતીતા

ચા લક્ષિકા તદ્વસ્તુયુગેતિ યુક્તમ્

॥ ૩ ॥

શ્રીમત્સૂરિજનપ્રવોધસુગુરોઃ સજ્ઞાનદુર્ગાધામ્બુજે-

વાક્યાત્ સ્ફુર્જદગ્ધ્યુપધ્યકમલાવિસ્ફુર્તિસત્કાર્મણમ્ ।

જ્ઞાનાલેખનમાકલ્પ્ય વિલસત્સદ્ભાવના લક્ષિકા

શ્રાદ્ધા લેખ્યતિ સ્મ વર્ણનરચિરા શ્રીકલ્પસત્પુસ્તિકામ્ ॥ ૪ ॥

વર્ણ્યાડસૌ મુવિ લક્ષિકા વહુ યયૈતત્પુસ્તિકાન્યાજતો

માહગ્રીષ્મકદર્શિતાગિતયેડમ્હિ પ્રપેવામૃતી ।

યત્યાં જ્ઞાનસુધા નિપીય તિતરાં નિર્મોહતાપાઃ મુચ્ચાત્

પદ્માન્તકવધુરે શિવપુરે ગત્યન્તિ મોક્ષાપ્ચગાઃ ॥ ૫ ॥

નમઃસરોવરે તારકૌમુદે ક્રીડતીન્દુના ।

ચામિની કામિની ચાવતાવન્નન્દત્તુ પુસ્તિકા ॥ ૬ ॥ છ ॥ છ ॥

ચ પ્રતિનાં અંતમાં નીચે પ્રમાણેની પુષ્પિકા છે.

સં. ૧૨૪૭ વર્ષે આસાદ છુદ ૧ જુલેડયેહ શ્રીનૃયુગકચ્છે સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજગુરમાપતિ-
વરલબ્ધપ્રસાદજંગમજનાર્જુનપ્રતાપચતુર્સુજશ્રીમદ્શ્રીમદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે ઇત્તસાદાવાપ્તશ્રીહારદેશે નિરૂપિતદળ-
શ્રીસૌમનદેવે અસ્ય નિરૂપણયા મુદ્ધાવ્યાપારે રત્નસીંહપ્રતિપત્તૌ શ્રીમદ્નૃયુગકચ્છે શ્રીમદ્વાચાર્યવિજયસિંહસૂરિ-
પદ્મોદ્ધરણશ્રીમજિનશાસનસમુચયકાદેશનામૃતપયપ્રપાલકઅવોષજનપથિકજ્ઞાનશ્રમપીલિતકર્ણપુટપેયપરમસોક્ષાત્સવવિશ્રામ-
શ્રીમદ્વાચાર્યશ્રીપદ્મદેવસૂરિશિષ્યાણા હેતોઃ પરમાર્થમળપર્યવર્ણનાકાર્ણવં ૫૦ સાનજેન લિખિતેતિ ॥ ૭ ॥

મદ્ગલ મહાશ્રી ॥ છ ॥ પ્રં. ૨૨૦૦ ॥ છ ॥

ચાદ્ય પુસ્તકે દૃષ્ટ તાદૃશં લિખિતં મયા ।

યદિ છુદ્ધમછુદ્ધ ચા મમ દોષો ન હીયતે ॥ ૧ ॥

ચ પ્રતિ-આ પ્રતિ મારા પોતાના સંઘ્રહની છે અને તાદૃષ્ય ઉપર લખાયેલી છે.

છ પ્રતિ-આ પ્રતિ ભાઈ સારાભાઈ મણિલાલ નવાખના સંઘ્રહની છે અને તે કાગળ ઉપર લખાયેલી છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની છ પ્રતિઓનો મેં મારા કલ્પસૂત્રના સંશોધનમાં અક્ષરશઃ ઉપયોગ કર્યો છે. અને આ ઉપરાંત બ્યાં બ્યાં પાઠભેદોને વધારે ઝીણવટથી તપાસવાની આવશ્યકતા જણાઈ ત્યાં ત્યાં મેં ખંભાત, અમદાવાદ, બૈસલમેર વગેરેના સંઘ્રહોમાંની પ્રાચીન તાદૃષ્યનીય પ્રતિઓનો ઉપયોગ પણ કર્યો છે. મારા બેવામાં આવેલા પ્રાચીન જ્ઞાનભંડારોમાં આજે જે કલ્પસૂત્રની પ્રાચીન પ્રતિઓ છે તે જ્ઞામાં પ્રાચીનતમ પ્રતિ ખંભાતના જ્ઞાનભંડારની છે, જે સંવત ૧૨૪૭માં લખાયેલી છે.

આ પ્રતિનો મેં ચ-સંકેતથી સંપૂર્ણ ઉપયોગ કર્યો છે. આ પ્રતિ પ્રાચીનતમ

(જુનામાં જુની) હેવા છતાં ખંડિત અને અસ્તવ્યસ્ત પાઠોવાળી હોવા ઉપરાંત ઘણી જ અશુદ્ધ હેવાથી તેને મેં મૌલિક તરીકે સ્વીકારવી પસંદ કરી નથી. મૌલિક આદર્શ તરીકે તો મેં ઉત્તમબાઈની ધર્મશાલાના શ્રીમૂલચંદ્રજી મહારાજના જ્ઞાનસંહારની પ્રતિને જ સ્વીકારી છે. એ પ્રતિ ઉપરથી સ્વતંત્ર નવી પ્રેસકોપી કરાવીને નવેસર અક્ષરશઃ ઉપરોક્ત પ્રતિઓ સાથે સરખાવીને તૂટતા પાઠોની પૂર્તિ, અશુદ્ધિઓનું પરિમાર્જન અને પાઠભેદોની નોંધ કરવામાં આવી છે. આ ઉપરથી વિદ્વાનો એ સમજી જશે કે તેમના હાથમાં વિદ્યમાન પ્રસ્તુત કદ્દપસૂત્ર, એક પ્રાચીન પ્રતિનું સંપૂર્ણ એકધારું સ્વરૂપ છે.

કદ્દપસૂત્રની પ્રતિઓનું સ્વરૂપ

ભાષા અને મૌલિક પાઠો-આજે આપણા સામે કદ્દપસૂત્રની જે પ્રાચીન તાડપત્રીય કે કાગળની પ્રતિઓ વિદ્યમાન છે, તેમાં વિક્ષમતા તેરમા સૈકા પહેલાંની એક પૃષ્ઠ પ્રતિ નથી. તેમાં પૃષ્ઠ ખંભાતના શ્રીશાંતિનાથજીના પ્રાચીન તાડપત્રીય સંહારની એક પ્રતિ, કે જે વિક્ષમ સંવત ૧૨૪૭માં લખાયેલી છે, તેને આજ કરતાં બાકીની બધીય પ્રતિઓ વિક્ષમતા ચૌદમા અને પંદરમા સૈકાની અને મોટા ભાગની પ્રતિઓ તે પછીના સમયમાં લખાયેલી છે. આ બધી પ્રતિઓમાં ભાષાદૃષ્ટિએ અને પાઠોની દૃષ્ટિએ ઘણું ઘણું સમવિષમપણું છે, અને પડી ગયેલા પાઠો, ઓછાવત્તા પાઠો તેમ જ અશુદ્ધ પાઠોની પરપરા વિષે તો પૂછવાનું જ શું હોય ! આજે આપણા માટે અતિદુઃખની વાત જ એ છે કે-જેસલમેરદુર્ગના ખરતરગચ્છીય યુગપ્રધાન-પ્રથમ આચાર્યશ્રીગિનભદ્રસૂરિના પ્રાચીનતમ જૈન જ્ઞાનસંહારમાંથી મળી આવેલ અનુમાન હશમા સૈકાની આસપાસમાં લખાયેલી વિશેષાવસ્થક મહાભાષ્યની પ્રતિ જેવા કોઈ રહ્યાખડયા અપવાદ સિવાય, કોઈ પણ જૈન આગમની મૌલિક પ્રાચીન કે અર્વાચીન સાદ્યંત સાંગોપાંગ અખંડ શુદ્ધ પ્રતિ એક પણ આપણા સમક્ષ નથી. તેમ જ ચૂલ્લિકાર ટીકાકાર આંહિએ કેવા પાઠો કે આદર્શને અપનાવ્યા હતા એ દર્શાવનાર આદર્શો-પ્રતિઓ પણ આપણા સામે નથી. આ કારણસર કદ્દપસૂત્રની મૌલિક ભાષા ને તેના મૌલિક પાઠોના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવો આપણા માટે અતિદુષ્કર વસ્તુ છે. અને એ જ કારણને લીધે આજના દેશી-પરદેશી ભાષા-શાસ્ત્રજ્ઞ વિદ્વાનોએ આજની અતિઆર્વાચીન હસ્તપ્રતિઓના આધારે જૈન આગમોની ભાષાવિષે જે કેટલાક નિર્ણયો બાંધેલા છે કે આપેલા છે એ માન્ય કરી શકાય તેવા નથી. જર્મન વિદ્વાન ડૉ. એલ. આલ્સ્ટ્રોફર્ડ મહાશય આઠ વર્ષમાં જેસલમેર આવ્યા ત્યારે તેમની સાથે આ વિષેની ચર્ચા થતાં, તેમણે પણ આ વાતને માન્ય રાખીને જણાવ્યું હતું કે “ આ વિષે પુનઃ ગંભીર વિચાર કરવાની જરૂર છે. ”

આ પરિસ્થિતિમાં કદ્દપસૂત્રની મૌલિક ભાષા અને તેના મૌલિક પાઠોની ચિન્તાને જતી કરીને, માત્ર એની અત્યારે મળી શકતી પ્રાચીન પ્રતિઓ અને ચૂર્ણી, ટિપ્પનક. ટીકાકાર વગેરેનો આશ્રય લઈ મૌલિક પાઠોની નજીકમાં પાવી શકે તેવી આવૃત્તિ તૈયાર કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને તે સાથે વિવિધ પાઠભેદો અને પ્રત્યન્તરોની નોંધ પણ તે તે

સ્થળે આપી છે. શ્રી ચૂર્ણિકાર ભગવાન સાથે જે કેટલાક પાઠો હતા તે આજની અમે તપાસેલી સંખ્યાબંધ પ્રતિઓ પૈકી કોઈ પણ પ્રતિમાંથી મેળી શક્યા નથી. ટિપ્પનકકાર શ્રીપૃથ્વીચન્દ્રસૂરિ પણ કેટલીક વાર ચૂર્ણિકારને જ અનુસરે છે; પણ તેટલા માત્રથી એમ માની લેવું ન બેઠાંએ કે તેમણે એ બધા પાઠો પ્રત્યન્તરમાં નજરે બોયા જ હશે. કલ્પકિરણાવલોકાર મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરજી અનેકાનેક પાઠભેદોની નોંધ સાથે ચૂર્ણિકારે સ્વીકારેલા પાઠોની નોંધ આપે છે, પરંતુ તેથી ચૂર્ણિકાર ભગવાને માન્ય કરેલા પાઠો તેમણે કોઈ પ્રતિમાં બોયા હોય તેમ માનવાને કશું જ કારણ નથી. એક વાત ખાસ નોંધપાત્ર છે કે—ખલાતની સં. ૧૨૪૭ વાળી પ્રતિ, જે મારા પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સામેલ છે તે, કિરણાવલી ટીકાકાર સાથે પણ જરૂર હાજર હતી. આ પ્રતિના પાઠભેદોની નોંધ કિરણાવલીકારે ઠેક-ઠેકાણે લીધી છે. ચૂર્ણિકાર મહારાજ સાથે જે કેટલાક પાઠો હતા તે આજની ટીકાઓ વાંચનારને નવા જ લાગે તેવા છે. એ પાઠભેદોની નોંધ અમે ચૂર્ણિ અને ટિપ્પનકમાં તે તે સ્થળે પાઠટિપ્પણીમાં આપી છે. અને આગળ ઉપર આ પ્રાસ્તાવિકમાં પણ આપીશું.

પ્રતિઓમાં શબ્દપ્રયોગોની વિભિન્નતા—(૧) આજે કલ્પસૂત્રની જે સંખ્યાબંધ પ્રતિઓ આપણા સમક્ષ વિદ્યમાન છે તે પૈકી મોટાભાગની પ્રાચીન પ્રતિઓમાં, બધા શબ્દોચ્ચારમાં કઠિનતા ઊભી થતી હોય તેવાં સ્થળોમાં અસ્પષ્ટ ‘ચ’ શ્રુતિવાળા જ પાઠો વ્યાપકરીતે જોવામાં આવે છે. જેમકે—કળિયાષ, તિત્થચરે, આયચળ, આચાઈસુ, લઘ્વાડચ ઇત્યાદિ. બ્યારે કોઈકોઈ પ્રાચીન પ્રતિઓમાં અને કેટલીક અર્વાચીન પ્રતિઓમાં ‘ચ’ શ્રુતિ વિનાના જ પાઠો વ્યાપકરીતે જોવામાં આવે છે. આ વિષે પ્રાચીનતા કયા પ્રયોગની એ નિર્ણય કરવો મુશ્કેલ છે. તે છતાં જોટલી વાત તો ચોક્કસ જ છે કે આજઞ્જ, આઞાઈસુ, લઞ્જળ વગેરે શબ્દો જે રીતે લખાય છે તે રીતે બોલવા ઘણા મુશ્કેલીભર્યા આપણી જીભને લાગે છે. સંભવ છે અતિપ્રાચીન કાળમાં આ શબ્દો આ રીતે જ લખાતા હોય અને ઉચ્ચારમાં ‘ચ’ શ્રુતિ કરાતી હોય. એ ‘ચ’ શ્રુતિને જ વૈયાકરણોએ સૂત્ર તરીકે અપનાવી લીધી હોય. આ વિષે ગમે તે હો, પણ આપણી જીભ તો આવા પ્રયોગોના ઉચ્ચારણમાં વિષમતા જરૂર અનુભવે છે અને આવા પ્રયોગો સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણમાટે આપણી ધીરજ પણ માગી લે છે. એ ધીરજ વ્યાપકરીતે દુર્લભ હોવાથી અર્વાચીન પ્રાકૃત ભાષામાં ‘ચ’ શ્રુતિએ વ્યાપકપણું લીધું હોવાનો વધારે સંભવ છે.

(૨) પ્રાકૃતભાષામાં બધાં અસ્પષ્ટ ‘ચ’ શ્રુતિ કરવામાં આવે છે, ત્યાં કલ્પસૂત્રની કેટલીક પ્રતિઓમાં ‘ઈ’ કરાયેલો પણ જોવામાં આવે છે, જેમકે ચઈ ચઈતા વગેરે. આવા પ્રયોગો પ્રાચીન પ્રાકૃત ગ્રંથમાં ઘણે સ્થળે જોવામાં આવે છે. આચાર્ય શ્રીધર્મઘોષ-સૂરિએ ચૈત્યવદનભાષ્ય ઉપરની સંઘાચારટીકામાં આપેલી પ્રાકૃત કથાઓમાં આવા પ્રયોગો જ વ્યાપકરીતે આપેલા છે, જેને લીધે ક્યારેક ક્યારેક અર્થ મેળવવામાં ગુંથ-

વળુ પછુ ઊભી થાય છે. એ ગમે તેમ હો, પ્રયોગોની પશ્ચાન્ગી એ ગ્રંથકારોની ઇચ્છા ઉપર જ આધાર રાખે છે.

(૩) અર્વાચીન પ્રાકૃત ભાષામાં અને ગ્રંથપ્રતિઓમાં “હ્રસ્વઃ સંયોગે” (સિદ્ધહેમ ૮-૧-૮૪) એ વ્યાકરણનિયમને અનુસરીને સંયોગમાં શુક્ત શુક્ત પુણિમા લુક્ત વગેરેમાં હ્રસ્વ સ્વરનો પ્રયોગ બેવામાં આવે છે પરંતુ પ્રાચીન કાળની પ્રાકૃત ભાષાઓમાં આ નિયમને કશું જ સ્થાન ન હતું. એ જ કારણ છે કે પ્રાકૃત ભાષાના દરેકે દરેક આગમગ્રંથો પ્રકરણગ્રંથો તેમજ કથાસાહિત્ય ગ્રંથોની પ્રાચીન પ્રાચીનતમ ક્ષિપિત પ્રતિઓમાં હ્રસ્વસ્વરને બદલે ગોત્ત, થોત્ત, પોણિમા, લોક્ત એ પ્રમાણે શુરુસ્વરનો પ્રયોગ જ સુખત્વે બેવામાં આવે છે. અને આ જ નિયમ કટપસૂત્રને પણ લાગુ પડે છે.

(૪) પ્રાચીન કાળમાં પ્રાકૃત ભાષામાં માત્ર સન્તિ કન્તિ ઋન્તિ વગેરે પ્રયોગોમાં પરસ્પરથી તરીકે ‘ન’ વ્યંજનને સ્થાન હતું, તે સિવાય પ્રાકૃતમાં ‘ન’ વ્યંજન સ્વીકારવામાં જ નહોતો આવ્યો. એ જ કારણ છે કે કોઈ પણ પ્રાકૃતભાષાના ગ્રંથની પ્રાચીન હાથપો-ઓમાં ‘ન’ ને બદલે જમો, જર્ જ જારીં જા, જાળ વગેરેમાં ‘જ’ નો પ્રયોગ જ બેવામાં આવે છે. નાટ્યશાસ્ત્રના પ્રભુતા મહર્ષિ કારતે તેમના નાટ્યશાસ્ત્રમાં અધ્યાય ૧૭માં ન્યાં પ્રાકૃત ભાષાના નિયમો આપ્યા છે ત્યાં તેમણે નીચેના પદ્યકાશ પ્રાકૃત ભાષામાં ‘ન’ નથી એમ જણાવ્યું છે—

ન-ઝોદારપરાઈ, ઝંકારપરં જ પાયવ જન્થિ ।

જ-સગારમચ્છિમાણિ જ, ક-જવગ-તવગ્ગણિહજાઈ ॥

કટપ (પૃહ્લકટપ) સૂત્ર ચૂલિકારે તેમજ ટીકાકાર આચાર્ય શ્રીમલ્લયગિરિ સુરિએ પણ કટપભાષ્યની સદ્ગ્રંથપાયવચયગણન ગા. ૨ ના વ્યાખ્યાનમાં પણ પ્રાકૃતલક્ષણ-નો નિર્દેશ કરતાં ઉપર્યુક્ત કારતસુનિપ્રણીત લક્ષણગાથાનો જ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

(૫) અર્વાચીન પ્રાકૃતમાં “ક-ગ-ઘ-જ-ત-દ-ધ-વાં પ્રાપ્તો લુક્” (સિદ્ધહેમ ૮-૧-૧૭૭) આ નિયમનુ અનુસરણ જેવું બેવામાં આવે છે તેવું અને તેટલું પ્રાચીન કાળમાં ન હતું. તેમજ “ક્ષ-ઘ-ધ-માય” (સિદ્ધહેમ ૮-૧-૧૮૭) વગેરે નિયમોને પણ એટલું સ્થાન ન હતું. આ કારણસર પ્રાચીન પ્રાકૃત અને અર્વાચીન પ્રાકૃતમાં ઘણીવાર શબ્દપ્રયોગોની બાબતમાં સમ-વિષમતા બેવામાં આવે છે.

(૬) આ ઉપરાંત કટપસૂત્રની પ્રતિઓમાં ન્યાં સામાચિકપદો છે ત્યાં હ્રસ્વદીર્ઘ-સ્વર તેમજ વ્યંજનોના દ્વિભાવ-અદ્વિભાવ વગેરેને લક્ષીને શબ્દપ્રયોગોમાં કે પાઠોમાં ઘણા ઘણા વિપરીત બેવામાં આવે છે, જે ચોટી લાગે નકલ કરનાર લેખકોને આભારી છે.

ઉપર મેં સંક્ષેપમાં પ્રાચીન-અર્વાચીન પ્રાકૃત ભાષા ગંજેના નિયમો ત્રિપે રે કાર્ધ જણાવ્યું છે, તેને ક્ષીર્ણે પ્રાચીન-અર્વાચીન ગ્રંથપ્રતિઓમાં શબ્દપ્રયોગોની મમ-દિપ-

મતાને લગતા ઘણા-ઘણા પાઠોનો થઈ ગયા છે. આ પાઠોનો સ્વભાવિક રીતે જ થઈ ગયા નથી, પરંતુ પાછળના આચાર્યોએ બાણીપુત્રીને પણ આ શબ્દપ્રયોગોને સમયે સમયે બદલી નાખ્યા છે; અથવા પ્રાચીન પ્રાકૃતભાષાના પ્રયોગો સાથેના સંપર્કે જોઈ શકાય તેવા બીધે જ્યારે મુનિવર્ગ સહેલાઈથી તે તે શબ્દપ્રયોગોના મૂળને સમજી શકે તે ન હોવાથી શ્રીઅભયદેવાચાર્ય, શ્રીમદ્વિગિરિ આચાર્ય વગેરેને તે તે શબ્દપ્રયોગો બદલી નાખવાની આવશ્યકતા જણાઈ અને તેમણે તે તે શબ્દપ્રયોગોને બદલી પણ નાખ્યા છે. આમ કરવાથી અંથનો વિષય સમજવામાં સરળતા થઈ, પરંતુ બીજી બાજુ જૈન આગ-મોની મૌલિક ભાષામાં ઘણું જ પરિવર્તન થઈ ગયું. જેને લીધે આજે ‘જૈન આગ-મોની મૌલિક ભાષા કેવી હતી’ તે શોધવાનું કાર્ય દુષ્કર જ થઈ ગયું. આ પરિવર્તન માત્ર અમુક આગમ પુસ્તકો મર્યાદિત નથી, પરંતુ દરેકે દરેક આગમમાં અને એથી આગળ વધીને ભાષ્ય-ચૂલ્લિઅંશોમાં સુદાં આ ભાષાપરિવર્તન દાખલ થઈ ગયું છે. એટલે જૈન આગમોની મૌલિક ભાષાના શોધકે જૈન આગમ-ભાષ્ય આદિની જુદા જુદા કુલની પ્રતિઓ એકત્ર કરીને અતિધીરજથી આ નિર્ણય કરવાની જરૂર છે.

આ સ્થળે, જરા વિષયાંતર થઈને પણ એટલું જણાવવું અતિ આવશ્યક માનું છું કે—ભાષા દૃષ્ટિએ જૈન આગમોનું અધ્યયન કરનારે જેસલમેરના કિલ્લાના શ્રીગિરિ-દ્રીય જ્ઞાનભંડારની તેમ જ લોકાગચ્છના ભંડારની અને તે ઉપરાંત આચાર્યવર શ્રીજમ્બુ-સૂરિ મહારાજના જ્ઞાનભંડારની ભગવતીસૂત્રની એમ તારૂપત્રીય પ્રાચીન ત્રણેય પ્રતિઓ જરૂર જોવી જોઈએ. પાટણ શ્રીહિમચંદ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનમંદિરમાં પદ્મશ્રવણ સંઘના જ્ઞાનભંડારની અનુયોગદ્વારસૂત્રની પ્રતિ પણ જોવી જોઈએ. જેસલમેરના કિલ્લાના ઉપ-શુક્ર ભંડારની અનુમાન હશમાં સૈકાની આસપાસમાં દખાણેલી વિશેષાવશ્યક ભાષ્યની પ્રતિ પણ ભૂલવી ન જોઈએ. આ ઉપરાંત જૈન આગમ ઉપરના ભાષ્યઅંશો અને ચૂલ્લિ-અંશોનું પણ આ દૃષ્ટિએ અવલોકન કરવું જોઈએ. આ બધા અવલોકનને પરિણામે જ જૈન આગમોની મૌલિક ભાષાનું વાસ્તવિક દિગ્દર્શન કરાવવું અશક્યપ્રાય છે, તે છતાં આ રીતે એ ભાષાના નજીકમાં પહોંચી શકવાની જરૂર શક્યતા છે. અસ્તુ, હવે મૂળ વિષય પર આવીએ.

ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તેમ પાછળના આચાર્યોએ આગમસૂત્ર આદિની ભાષામાં સમયે સમયે ઘણું ઘણું પરિવર્તન જરૂર કર્યું છે, તે છતાં ઘણે જ સ્થળે તે તે મૌલિક ભાષાપ્રયોગો રહી જવા પાડ્યા છે. એટલે એ રીતે, મેં જે પ્રતિને મારા સંશોધન અને સંપાદનમાં મૂળ તરીકે રાખી છે તેમાં પણ તેવા પ્રયોગો વિદ્વાનોને ઠેકઠેકાણે જોવા મળશે. કેટલાક ખાસ તેવા પ્રયોગોના પાઠોનો પણ આપવામાં આવેલા છે.

મારા સંશોધનમાં જે ચ-હ નામની પ્રતિઓ છે, તેમાં ‘ત્ત’કાર બહુલ પાઠો છે. ભરતનાથશાસ્ત્રના ૧૭મા અધ્યાયમાં ત્તકારબહુલ, પ્તકારબહુલ, નકારબહુલ, રકારબહુલ,

તકારબહુલ, તકારબહુલ આદિ પ્રાકૃતભાષાપ્રયોગો વિષે જે, તે તે પ્રદેશની પ્રાકૃતભાષામાં કે ભાષાપ્રિયતાને લક્ષીને વહેંચણી કરવામાં આવી છે તે, તે કાળમાં બહુ પ્રચલિત કે ઉચિત હો; પરંતુ પાછળના જમાનામાં તો પ્રાકૃતભાષા દરેકે દરેક પ્રદેશમાં ખીચડું બની ગઈ છે અને તે જ રીતે વિવિધ કારણોને આધીન થઈને જૈન આગમોની મૌલિક ભાષા પણ ખીચડું જ બની ગઈ છે. એટલે જૈન આગમોની મૌલિક ભાષાનું અન્વેષણ કરનારે ઘણી જ ધીરજ રાખવી જરૂરી છે.

સૂત્રાંક—આજે આપણા સામે કલ્પસૂત્રની જે પ્રાચીન પ્રતિઓ તાત્પર્યથી કે કાળગળી વિદ્યમાન છે, તે પૈકી કોઈમાં પણ સૂત્રોના અંકો નથી. માત્ર સોળમા સત્તરમા સૈકાની, ખાસ કરી સત્તરમા સૈકાની પ્રતિઓમાં સૂત્રાંકની પદ્ધતિ મળે છે. પરંતુ તે સૂત્રાંક સંખ્યા ઘણીવાર તો મેળ વિનાની ભેવામાં આવે છે. એટલે મેં જે સૂત્રાંકો આપ્યા છે તે મારી દષ્ટિએ આપ્યા છે. ઉપર જણાવેલી પ્રતિઓમાં શેરાવલીમાં સૂત્રાંક છે જ નહિ અને સામાચારીમાં પણ કેટલીકમાં જ મળે છે; પરંતુ આ રીતથી એ પ્રતિઓમાં ચોટે ભાગે સૂત્રાંકોનું અર્થકપણું જળવાયું નથી. ભ્યારે મેં સૂત્રાંકોનું અર્થકપણું જાળવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. મેં જે સૂત્ર વિભાગ કર્યો છે તેના ઐચિત્ય-અનૈચિત્યપણાની પરીક્ષાનું કાર્ય વિદ્વાનોને સોંપું છું.

સંક્ષિપ્ત અને ભેવડાપાઠો—કલ્પસૂત્રની પ્રાચીન અર્વાચીન પ્રતિઓમાં કોઈમાં કોઈ ઠેકાણે તો કોઈમાં કોઈ ઠેકાણે એમ, વારંવાર આવતા શબ્દો કે પાઠોને સંક્ષિપ્ત કરવામાં આવ્યા છે. ઉદાહરણ તરીકે લેવાણુવિયા ને બહલે લેવા, અસળપાળજાહમસાહમ ને બહલે જા. પા. જા. સા કે અસળ હ કે અહ એમ કરવામાં આવ્યું છે. ખંભાતની સં. ૧૨૪૭માં લખાયેલી પ્રતિમાં પ્રાચીન લેખન પરમ્પરા જળવાયેલી હોઈ અસળ વક્ર અથવા અસળ ક્લ અને કોઈ ઠેકાણે અસળ ક્લ એમ ઠરેલ છે. જ્યાં એક શબ્દથી ચાર શબ્દ સમજી લેવાના હોય ત્યાં ઘારના એક તરીકે વક્ર, ક્લ કે ક્લ અક્ષરોનો પ્રયોગ કરવામાં આવતો. આ જ પ્રમાણે જ્યાં છ શબ્દો સમજી લેવાના હોય ત્યાં છ સંખ્યાના સૂચક તરીકે ફ, ફા કે ફા, ફા અક્ષર વાપરવામાં આવ્યો છે. તાત્પર્યથી પ્રતિઓમાં એક બાજુ આ અક્ષરાંકો દ્વારા જ પત્રાંક સૂચવવામાં આવે છે. જેમને આ અક્ષરાંકોનું જ્ઞાન નથી હોતું તે આવા અક્ષરાંકોને અર્થમાંના આણુ પાકના અક્ષર તરીકે માની લેવા કે અર્થસંગતિ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અથવા એ અક્ષરાંકોને નકામા સમજી કાઢી નાખે છે. આ અક્ષરાંકોનું જ્ઞાન પાછલા જમાનામાં વીસરાઈ જવાને લીધે અંશેમાં ઘણા ગોટાળા થયા છે અને પ્રતિઓનાં પાનાં અસ્તવ્યસ્ત રીતે લખાઈ ગયાં છે. જેની માઠી અસર આપણે પૂજ્યપાદ આગમો-દ્વારક આચાર્ય ભગવાન શ્રીસાગરાનન્દસૂરીશ્વરજી મહારાજના અનુયોગદ્વારચૂલિં આદિના સંપાદન અને સંશોધનમાં ભેદ શકીએ છીએ. પૂજ્યપાદશ્રી સમક્ષ આદર્શો અસ્તવ્યસ્ત આવ્યા અને તેઓ વધારે પ્રત્યન્તરે મેળવવાની આવશ્યકતા નહોતી ગણતા, એટલે ઉપરોક્ત અસરનું પ્રતિબિંબ તેમના સંપાદનમાં આવી જ બધે જોમાં શંકાને સ્થાન જ ન હોય. આ તો થઈ સંક્ષિપ્ત પાઠોની વાત. હવે આપણે ભેવડાએલા પાઠો વિષે જોઈએ—

કલ્પસૂત્રમાં આર્ષ સૂત્રપદ્ધતિ હોવાને લીધે સ્થાને સ્થાને કેટલીકવાર પાઠોનો ખેવડો ઉચ્ચાર-કરવાનો હોય છે, આવે સ્થળે તેને કેટલીકવાર ટુંકાવવામાં આવે છે. આ ટુંકાવવાનો કમ કોઈ પણ પ્રતિમાં આદિથી અંત સુધી એકધારો નથી. જેમકે વામં જાણું અંચેઈ, વામં જાણું અંચિત્તા આ પાઠને કોઈ પ્રતિમાં વામં જાણું અંચેઈ, વસ્તા આમ લખેલો હોય છે, તો કોઈ પ્રતિમાં વામં જાણું અંચેઈ, ર ત્તા એમ લખેલો છે, બ્યારે કોઈ પ્રતિમાં વામં જાણું અંચેઈ, ર અંચિત્તા એમ લખેલું છે. મેં પ્રથમથી જ જણાવી દીધું છે કે મારા સંપાદનમાં એક પ્રતિને સુખ્ય તરીકે સ્વીકારીને હું ચાલ્યો છું, એટલે હું આશા રાખું છું કે મારા સંપાદન દ્વારા આ બધી વિવિધતા સહેજે જ વિદ્વાનોના જ્યાલમાં આવી જશે. અને એથી આવા વિવિધ અને વિચિત્ર પાઠોહોને મેં જતા કર્યા છે.

કલ્પસૂત્ર શું છે ?

‘પ્રસ્તુત કલ્પસૂત્ર, એ કોઈ સ્વતંત્ર સૂત્ર છે કે કોઈ સૂત્રનો અવાન્તર વિભાગ છે ?’ એ વિષે શ્વેતાંશર જૈન શ્રીસંઘમાં, —જેમાં સ્થાનકવાસી અને તેરાપથી શ્રીસંઘનો પણ સમાવેશ થાય છે, —ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની માન્યતા ચાલુ છે. શ્વેતાંશર ભૂતિપૂજક શ્રીસંઘ, —જેમાં હરેકે હરેકે ગચ્છોનો સમાવેશ થાય છે, —એકી અવાજે એમ કહે છે અને માને છે કે—કલ્પસૂત્ર એ, કોઈ સ્વતંત્ર ગ્રંથ નથી, નવીન ગ્રંથ નથી, પરંતુ દશાશ્રુતસ્કંધ નામના છેદ આગમનો આઠમા અધ્યયન તરીકેનો એક મૌલિક અને પ્રાચીનતમ વિભાગ છે, અને તેના પ્રણેતા ચતુર્દશપૂર્વવિહ સ્થવિર આર્ય ભદ્રબાહુસ્વામી છે. બ્યારે સ્થાનકવાસી અને તેરાપથી શ્રીસંઘો, દશાશ્રુતસ્કંધસૂત્રની કેટલીક પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પ્રસ્તુત આઠમા અધ્યયનરૂપ કલ્પસૂત્રની અતિસંક્ષિપ્ત વાચનાને જોઈને એમ માની લે છે કે—ચાલુ અતિવિસ્તૃત કલ્પસૂત્ર એ એક નવું સૂત્ર છે. આ બંને ય માન્યતા અગે પ્રમાણિક અને સ્પષ્ટ સમાધાન અને ઉત્તર મેળવવાના સમળ સાધન તરીકે આપણા સામે દશાશ્રુતસ્કંધસૂત્રની નિયુક્તિ અને એ સૂત્ર ઉપરની ચૂંટિ કે જે નિયુક્તિગ્રંથને આવરીને રચાયેલી છે, એ બે છે. આ નિયુક્તિ અને ચૂંટિ એ બંને ય કલ્પસૂત્ર ઉપરના વ્યાખ્યાગ્રંથો છે. નિયુક્તિ ગાથારૂપે-પદ્યરૂપે પ્રાકૃત વ્યાખ્યા ગ્રંથ છે. નિયુક્તિ કે જે સ્થવિર આર્યભદ્રબાહુસ્વામિ વિરચિત છે અને ચૂંટિ કે જેના પ્રણેતા કોણ ? એ હજી સુધી બહુવામાં નથી આવ્યું; તે છતાં આ બંને ય વ્યાખ્યા-ગ્રંથો જોછામાં જોછા સોળસો વર્ષ પૂર્વેની રચનાઓ છે, એમાં લેશ પણ શંકાને અવકાશ નથી. કલ્પસૂત્ર ઉપરના આ બંને ય વ્યાખ્યાગ્રંથો કે જે વ્યાખ્યાગ્રંથો મેં પ્રસ્તુત કલ્પસૂત્ર સાથે સંશોધન કરીને સંપાદિત કર્યા છે, તેનું ખારીકાઈથી અધ્યયન અને તુલના કરતાં નિયુક્તિચૂંટિમાં જે હકીકત અને સત્યાંગોના વ્યાખ્યાન જોવામાં આવે છે, એ ઉપરથી સ્થાનકવાસી અને તેરાપથી શ્રીસંઘના ગીતાઓને પ્રસ્તુત કલ્પસૂત્રને કલ્પિત માની લેવાને કશું જ કારણ નથી મળતું તેમ જ દશાશ્રુતસ્કંધ સૂત્રની આઠમા સંકાના

પ્રારંભમાં લખાયેલી અનેક પ્રતિઓ આજે વિદ્યમાન છે, જેમાં પ્રસ્તુત કદ્દપસૂત્ર આદ્યમાં અધ્યયન તરીકે સળંગ અને સંપૂર્ણ લખાયેલું છે. આથી કોઈને એમ કહેવાને તો કારણ જ નથી રહેતું કે સ્થાનકવાસી અને તેરાપથી સંપ્રદાય સામે કોઈ કલ્પિત આરોપો ઊભા કરવા માટે કે કલ્પિત ઉત્તરો આપવા માટેના સાધન તરીકે આ સૂત્ર રચી કાઢવામાં આવ્યું છે. જો આમ હોત તો સ્વતંત્ર કદ્દપસૂત્રની કે એ કદ્દપસૂત્રગણિત દશાશ્રુતસ્કંધસૂત્રની આજે વિક્રમસંવત ૧૨૪૭થી લઈને જે અનેકાનેક પ્રાચીન તાદપત્રીય અને કાગળ ઉપર લખાયેલી પ્રતિઓ મળે છે તે આજે મળતી જ ન હોત. તેમ જ ઉપર જણાવેલી પ્રતિઓ ઉપરાંત નિર્ચુકિત અને ચૂષ્ટિમાં આ કદ્દપસૂત્રનું વ્યાખ્યાન કરવામાં આવ્યું છે તે પણ ન હોત. પ્રસ્તુત કદ્દપસૂત્ર સાથે પ્રસિદ્ધ કરેલી નિર્ચુકિત અને ચૂષ્ટી, એ કોઈ સ્વતંત્ર વ્યાખ્યાયનથી નથી, પરંતુ દશાશ્રુતસ્કંધસૂત્ર ઉપરની નિર્ચુકિત અને ચૂષ્ટીઓમાંથી કદ્દપસૂત્ર પુરતો જુદો પાઠી લીધેલો અંશ જ છે, એ ધ્યાનમાં રહે.

કદ્દપસૂત્રનું પ્રમાણ

કદ્દપસૂત્ર, કેવડું અને કેવા સ્વરૂપમાં હોતું જોઈએ, એ વિષે આજે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો અને તેમના મતને માન્ય કરનાર આપણા દેશના વિદ્વાનો એક જુદી જ માન્યતા ધરાવે છે. તેમનું ધારણું છે કે-કદ્દપસૂત્રમાં ચૌદ સ્વપ્ન આદિને લગતાં કેટલાંક આલંકારિક વર્ણનો વગેરે કદ્દપસૂત્રમાં પાછળથી ઊમેરાએલાં છે. સ્થવિરાવલી અને સામા-ચારીનો કેટલોક અંશ પણ પાછળથી ઊમેરાએલો હોવાનો સંભવ છે. આ વિષે મારા અધ્યયનને અંતે મને જે જણાયું છે તે અહીં જણાવવામાં આવે છે—

આજે આપણા સમક્ષ કદ્દપસૂત્રની જે પ્રતિઓ છે, તે પૈકી ખંભાતના શ્રીશાંતિ-નાથના તાદપત્રીય લંકારની પ્રતિ વિ. સં. ૧૨૪૭માં લખાયેલી હોઈ સૌ કરતાં પ્રાચીન છે; તેમાં ચૌદ સ્વપ્નને લગતો વર્ણક ગ્રંથ ખીલકુલ છે જ નહિ. તેમ જ મેં અમરા સંશો-ધનમાટે જે છ પ્રતિઓનો સંપૂર્ણપણે ઉપયોગ કર્યો છે તે પૈકી ૪ અને ૬ એ જે પ્રતિઓમાં સ્વપ્નને લગતો વર્ણકગ્રંથ પ્રકારાન્તરે અને અતિ સંક્ષિપ્ત છે. બ્યારે ખીલ પ્રતિઓમાં વર્તમાનમાં પ્રચલિત સ્વપ્ન વિષેનો વર્ણકગ્રંથ અક્ષરશઃ મળે છે. આ રીતે ચૌદસ્વપ્ન વિષે ત્રણ વાચનાન્તરો મારા બેવામાં આવ્યાં છે. શ્રીમાન ચૂષ્ટિકાર અને તેમને પગલે ચાલનાર ટિપ્પ-નકકાર પણ સ્વપ્નસંબંધી વર્ણકગ્રંથ માટે સર્વથા ચૂપ જ છે, સ્વપ્નસંબંધી વર્ણકગ્રંથના એક પણ શબ્દની તેઓ વ્યાખ્યા નથી કરતા. આ બધું જોતાં સ્વપ્ન સંબંધી પ્રચલિત વર્ણકગ્રંથ અંગેના મૌલિકપણા વિષે જરૂર શંકાને સ્થાન છે. પરંતુ તે સાથે ખીલે પ્રશ્ન એ ઊભો થાય છે કે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ચૌદ સ્વપ્નોને જોઈને બળે છે, એ ચૌદ સ્વપ્નોના નામ પછી તરત જ તપ ણ સા તિલલા ક્ષત્રિયાણી દ્યૈ પચાલ્લે ઓરાલે ચોદસ મહામુમિણે પાસિલા ણં પઢિચુલ્લા સૂત્ર આવે છે; અર્થાત “ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી આ અને આ પ્રકારનાં ઉદાર ચૌદ મહાસ્વપ્નને જોઈને બળી” એ સૂત્રમાં “આ અને આ પ્રકારનાં ઉદાર” એ વાક્ય

જોતાં આપણને સહેજે એ પ્રશ્ન થાય છે કે “ આ પ્રકારનાં ઉદાર એટલે કેવાં ઉદાર ? ” આ જાતનો પ્રશ્ન કે જિજ્ઞાસા, આપણને યૌદ્ધસ્વપ્નને લગતા વર્ણકથનના અસ્તિત્વની કલ્પના તરફ ખેંચી જાય છે અને આ કારણસર આ ઠેકાણે યૌદ્ધસ્વપ્નને લગતાં કોઈને કોઈ પ્રકારના વર્ણકથન હોવાં એ અનિવાર્ય બની જાય છે. પરંતુ બધાં સુધી આપણા સામે બીજી પ્રાચીન પ્રતિઓ ન હોય ત્યાં સુધી એ વર્ણકથન કેવો હોવો જોઈએ, એનો નિર્ણય કરવાનું કાંઈ ધાર્મિક કઠિન છે. અત્યારના પ્રચલિત વર્ણકથનના મૌલિકપણા વિષે શંકાને સ્થાન છે; તે છતાં એટલું ધ્યાનમાં રાખવું અતિ આવશ્યક છે કે પ્રચલિત સ્વપ્નવિષયક વર્ણકથન અર્વાચીન હોય તો પણ તે અતુલાન હબાર વર્ણથી અર્વાચીન તો નથી જ.

આ ઉપરાંત ઇન્દ્ર, ગર્ભાપહાર, અદૃશ્યશાલા, જન્મ, પ્રીતિદાન, દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન, ચાતુર્માસ, નિર્વાણ, અંતકૃદ્ધૂભિ આદિ વિષયક સૂત્રપાઠ અને વર્ણકથનના અસ્તિત્વની સાક્ષી તો ચૂર્ણિકાર પોતે પણ આપે છે. એ પછીનાં જિનચરિતો કે જેમાં ત્રેવીસ જિનેશ્વરોનાં ચરિત્ર અને અતરો વિષેના સૂત્રપાઠનો સમાવેશ થાય છે તેની તથા ગણધરાદિ સ્થવિરોની આવલી અને સામાચારીગ્રંથ હોવાની સાક્ષી નિર્ચુક્રિતકાર અને ચૂર્ણિકાર એમ બન્નેય સ્થવિરો પુરિમચરિત્રાણ કપ્પો ૦ નિ ૦ આ ૦ ૬૨ અને તેની ચૂર્ણી દ્વારા આપે છે. ગણધરાદિ સ્થવિરોની આવલી આજે કલ્પસૂત્રમાં બે રૂપે જોવામાં આવે છે તેવી અને તેટલી તો ચતુર્દશપૂર્વધર ભગવાન શ્રીઆર્યભદ્રબાહુસ્વામિપ્રણીત કલ્પસૂત્રમાં હોઈ જ ન શકે. એટલે બ્યારે પ્રસ્તુત કલ્પસૂત્રને અથવા આગમોને પુસ્તકારૂપે કરવામાં આવ્યાં તે જમાનાના સ્થવિરોએ એ જોયેલી છે, એમ કહેવું એ જ સવિશેષ ઉચિત છે. આમ છતાં એક પ્રશ્ન તો આપણા સામે આવી જિલો જ રહે છે કે—આજની અતિઅર્વાચીન અર્થોત્સોગમા સત્તરમા સૈકામાં લખાએલી પ્રતિઓમાં બે સ્થવિરાવલી જોવામાં આવે છે, એ ક્યાંથી આવી ? કારણ કે ખંભાત, અમદાવાદ, પાટણ, જેસલમેર વગેરેની સંખ્યાબંધ તાડપત્રીય પ્રતિઓ તપાસી, તેમાંથી મને પાછળના સ્થવિરોને લગતી સ્થવિરાવલી કોઈ પણ પ્રતિમાંથી મળી નથી આમ છતાં એમ માનવાને તો આપણું મન જરા થે કબૂલ નથી થતું કે એ અંશ નિરાધાર હોય. એટલે આ વિષે ચોક્કસાઇભર્યું અન્વેષણ કરવાની આપણી ફરજ જિલો જ રહે છે.

આટલું વિચાર્યો બાદ સામાચારી આવે છે. તેમાં શરૂઆતનાં પશુપણાવિષયક બે સૂત્રો છે તે પૈકી સૂત્રાંક ૨૩૧માં અંતરા વિ ય સે કપ્પદ, નો સે કપ્પદ તં રયણિં ડવાય-ણાવિત્તપ આ પ્રમાણે બે સૂત્રાંશ છે તે પંચમીની ચતુર્થી કરાઈ તે પછીનો છે, એમ આપણને સ્વાભાવિક જ લાગે છે. આ સૂત્રાંશનો આપણે કેવો અર્થ કરવો જોઈએ અને ઉત્સર્ગ-અપવાદની મર્યાદાને લક્ષમાં રાખીને એની સંગતિ કેવી રીતે સાધવી જોઈએ ?, એ વિચારવા બેવી બાબત છે. મને લાગે છે, અને ઉત્સર્ગ-અપવાદની મર્યાદાને મારી અદ્ય પુદ્ધિએ હું સમજ્યો છું ત્યાંસુધી “ સ્વત્તરીપર્વની ” આરાધના કારણસર

ભાદ્રપદ શુદ્ધ પચમી પહેલાં થઈ શકે, પરંતુ તે પછી નહિ” આ વચન સ્થવિર ભગવતે તે સમયની મર્યાદાને લક્ષીને જ જણાવ્યું છે; પરંતુ તેટલા માત્રથી ઉત્સર્ગ-અપવાદની મર્યાદા જાણનાર ગીતાર્થોએ આ સૂત્રને સદા માટે એકસરખું વ્યાપક કરવું ન જોઈએ. અર્થાત્ ભગવાન શ્રીકાલકાર્ય સમક્ષ જે પ્રકારનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો તે જ પ્રકારનો તેથી ઉલટો પ્રસંગ કોઈ સમર્થ ગીતાર્થ સમક્ષ આવી પડે તો તે, પંચમી પછી પણ સંવત્સરીની આરાધના કરીને આરાધક થઈ શકે અને બીજાઓને પણ આરાધક બનાવી શકે. અને તેમ કરવામાં તે ગીતાર્થ સૂત્રાસાને અને ઉત્સર્ગ-અપવાદની મર્યાદાને સંપૂર્ણરીતે આરાધે છે, એમ આપણે સમજવું જોઈએ.

આ ઉપરાંત સામાન્યારીતું વ્યાખ્યાન સંક્ષેપમાં નિર્ણયિતકારે અને સમગ્રભાવે ચૂર્ણિકારે કરેલ હોવાથી તેના અસ્તિત્વની પ્રાચીનતા સ્વયંસિદ્ધ છે, એટલે એ વિષે મારે ખાસ વધારે કહેવા જેવું કશું જ રહેતું નથી.

કલ્પસૂત્રમાં પાઠભેદો અને સૂત્રોનું ઓછાવત્તાપણું

કલ્પસૂત્રની પ્રાચીન પ્રતિઓમાં પાઠભેદો અને સૂત્રોનું ઓછાવત્તાપણું ઘણું સ્થળે છે અને વિવિધ રીતે આવે છે. આ બધું જ અમે કલ્પસૂત્રની પાઠટિપ્પણીમાં વિસ્તૃત રીતે આપેલું છે. આમ છતાં ચૂર્ણિકાર અને તેમને પગલે ચાલનાર ટિપ્પનકકારે તેમના યુગની પ્રાચીન પ્રતિઓને આધારે જે પાઠો સ્વીકારીને વ્યાખ્યાન કર્યું છે તે પાઠભેદોનો સમાવેશ ઉપર જણાવેલ પાઠટિપ્પણીમાં મોટે ભાગે થતો નથી. એટલે તે પાઠભેદોને તારવીને આ નીચે આપવામાં આવે છે.

ચૂર્ણિકારે સ્વીકારેલા પાઠભેદો

સૂત્રાક	શુદ્ધિત સૂત્રપાઠ	ચૂર્ણિપાઠ
૩	પુષ્વરતાવરતકાલસમયસિ	પુષ્વરતાવરસંતિ
૧૪	-સુદંપ-	-સુરવ-
૬૧	પટ્ટેર્હિ કુસલેર્હિ મેહાવીર્હિ જિય૦	પટ્ટેર્હિ ણિરુણેર્હિ જિય૦
૬૨	રુણ્દોરુપર્હિ ય	(નથી)
„	અણેગગણનાયમ૦ આદિ સામાસિક વાક્ય	અસ્તવ્યસ્ત
૧૦૭	વિત્તિજ્ઞે	વેત્તિજ્ઞર્
૧૨૨	અતરાવામ	અતરાવામ
૧૨૩	અતગદે	(નથી)
૧૨૬-૨૭	સૂત્ર	પૂર્વાપર છે.
૨૩૦	પગ્ગોમનિમાણ	પગ્ગોમવિપ્
૨૮૧	અણટાવધિસ્મ	અટાવધિસ્મ

विष्णुसंहितायां नवींऋषेः पादकेऽऽ

सूत्राक	मुद्रित सूत्रपाठ	टिप्पण्यवकाशमेद
३	पुष्करतावरत्न	अङ्कुरतावरत्न
६	—माण्डिया	—माण्डिया ण्डिया
७	अत्यांसाहं	अत्योमगृह्णं
९	विभ्राय—	विभ्रय—
११	वारए	वारए
११	परिनिद्रिण	सुपरिनिद्रिण
१४	महयाहयनह्नीयवाड्यनतीतलनालतुडियषण- सुदंगपङ्कुरहृदवाड्यगण	महयाहयनह्नीयवाड्यसंखसंखियखरमुहीपोयापिरिपिरिया- पणवपङ्कसंमात्रारंममेरीअङ्करीहुंदुहिततविततषण्ड्यसिरतं- सीतलतालमुडिश्रमुदंगपङ्कनाड्यरवेणं
२६	रयणाणं हत्पादि अहाणयरे	रयणाणं जाव अहाणयरे
३३	पुष्करतावरत्न—	अङ्कुरतावरत्न—
४९	अमुरिय अचकलमसंमनाए	अमुरियमसंमनाए
५१	फलवित्तिविसंसं	फलविसेमु
५२	—बुचुमालड्यरंमङ्कवे	बुचुमालडए लसवियरंमङ्कवे
५३	—सपुञ्ज—	—सुञ्ज—
५४	विभ्राय—	विभ्रय—
५४	सुरे वीरे	सुरे वीरे वीरे
६०	—गुंजद्वारागधरिसे कमलायरनड्डिबोहए उड्डियमिम सुरे सहस्सरस्मिमि णियरे सेयसा अलंत य सयणिज्जाओ अञ्जुद्वेड	—गुंजद्वेषुजीव[पारावतचलणमयणपरहुयसुरनलांयण जामुयणकसुमराभि]हिंनुयणियरानिरेयरेहतमरिसे कमलायरसड्बोहए उड्डियमिम सुरे सहस्सरस्मिमि तन्म य कन्पहारपरद्वमिम [अचकारे बालायवकुञ्जमेण खच्चिय एवं जीवन्नांए मयणिज्जाओ अञ्जुद्वेड ॥] पीणणिज्जेहिं वीवणिज्जेहिं दयणिज्जेहिं निपणिज्जेहिं सखि— पत्तट्टेहिं णिज्जेहिं जिय— नामानासापवयवां अचकट्टहरवन्नाफरिसुत्ताहवका- लपेलवानिरेगवत्तल्लणगखच्चियंतकम्मदमरयणमंतुए अंगसुहफान्यं सिग० आदिउदमस्मि रत्ता अन्निगवदिय— विडलेगं अयणं जाव पुण्ण— महाहमु वा षड्डी छे मन्निक्किवत्ताड मन्निहियाड मञ्जन्नुभवभाग
६१	पीणणिज्जेहिं जिघणिज्जेहिं दप्पणिज्जेहिं मयणिज्जेहिं विहणिज्जेहिं मल्लि—	
११	पट्टेहिं कुसलेहिं मेहावीहिं जिय—	
६२	अहयमुमहृषदमरयणमुसत्रुए	
६३	अंगमुहृफान्यं	
६५	मिष० आदिपट्टरङ्गिन	
६६	रत्ता वदिय	
७८	विडलेण पुण्ण—	
८४	— — आ शिह वन्नेना पाः	
१०	मन्निम्वत्ताड	
१२	उदुभवभाग	

૧૨ -માંમંજેહિં વવગયરોગસોગમોહમયપરિતાસા
જં તસ્સ ગમ્મસસ હિય મિય પત્થં ગમ્મપોસર્ણ
તં દેસે ય કાલે ય આહારમાહારેસાળી
વિવિત્તમત્તપદિં સયણસળેહિં પદ્ધરિક્કસુદ્ધાપ
મળાણુકૂલાપ વિહારમૂસીપ પસત્થવોહલા
સંપુન્નવોહલા સમ્માણિયવોહલા અવિમાણિ-
યવોહલા સુચ્છિન્નવોહલા વિણીયવોહલા
સુદ્ધ સુદ્ધેળં

૧૭ અને ૧૯ સૂત્ર

૧૭ -આલ્લખ-

૧૦૧ તેણ મિત્તમાહનિયસયણસંભવિરિજ્જેણ
ભાવપદિં ય સદિં ત

૧૦૨ -સુત્તોત્તરામ્મા

૧૧૧ ચેત્ત્વા ધર્ણ ચેત્ત્વા રજ્જં

૧૧૨ મીસિણં મહુમહુણા

૨૪૦ ૮-૮ આ ચિહ્ન વચ્ચમાંનો પાઠ

મંથમજ્જેહિં જં તસ્સ ગમ્મસસ હિય મિય પત્થં ગમ્મ-
પોસર્ણ તં દેસે ય કાલે ય આહારમાહારેસાળી
વિવિત્તમત્તપદિં સયણસળેહિં પદ્ધરિક્કસુદ્ધાપ મળાણુ-
કૂલાપ વિહારમૂસીપ પસત્થવોહલા સમ્માણિયવોહલા
અવિમાણિયવોહલા સુચ્છિન્નવોહલા સંપુન્નવોહલા
વિણીયવોહલા વવગયરોગસોગમોહમયપરિતાસા સુદ્ધ
સુદ્ધેળં

ટિપ્પનક પત્ર ૧૨-૧૩ની ૩ અંકની પાઠ-
ટિપ્પણી જુઓ. ૬૬ સૂત્રમાંનો ઉચ્છ્રાં થી
અળેગતાકાવ્યણુવરિં સુધીનો સૂત્રપાઠ ટિપ્પનકમાં
૬૭ માં સૂત્રમાં આવી ગયો છે.

-આલ્લખ

તસ્સ નિયમસયણસંભવિરિજ્જેણ ત્થા નાયાપ ય ત

સુત્તોત્તરાપ

ચેત્ત્વા રજ્જં ચેત્ત્વા ધર્ણ

મીસિણં અમિમવિચ પામકટપ મંજુમંજુણા

૨૪૧ સૂત્રમાં અત્તરેળ પજ્જોસવિત્તપ ૫૭ી છે.

ચૂર્ણીકાર ટિપ્પનકકારે સ્વીકારેલા પાઠભેદો

સૂત્રાક સુદ્ધિત સૂત્રપાઠ
૧૧૨ ઘોસેળ ય પઠિયુજ્જમાળે પ ૨ સન્ધિ-
૧૨૩ સુવ્વયમ્મી નામં
૧૨૩ અન્ધે લવે સુહુતે પાણ
૧૨૭ અમાવસાપ
૨૨૧ મટ્ટુદ્ધ સપ્પમિયાદ
૨૪૧ હસિણોદપ વિયદે
૨૪૧ નગરે થી ચેવ એવમાદિક્કદ્ધ સુધી

ચૂર્ણી ટિપ્પનક પાઠભેદ
ઘોસેળ અપઠિયુજ્જમાળે સન્ધિ-
અમિવેસે નામં
અન્ધી લવે સુતે પાણ
અવામંસાપ
મટ્ટુદ્ધ સમ્મટ્ટુદ્ધ સપ્પમિયાદ
સુદ્ધવિયદે
નગરે સટેવમણુપાસુરાપ પતિસાપ મજ્જદિંત્રે ચેવ
એવમાદિક્કદ્ધ

આ ઉપરાંત પ્રત્યક્તરોમાં આછાંવત્તાં સૂત્રો, આછાવત્તા પાઠો, પાઠભેદો અને સૂત્રોના
પૂર્વાપરને લગતા બે વિવિધ પાઠાતરો છે તે અમે તે તે સ્થળે પાદટિપ્પણીમાં આપેલા
છે તેનું અવલોકન કરવા વિકાનોને સલામણુ છે.

કલ્પસૂત્રનિર્ચુક્તિ આદિની પ્રતિઓ

પ્રસ્તુત કલ્પસૂત્રની આવૃત્તિ સાથે કલ્પનિર્ચુક્તિ, કલ્પચૂર્ણ અને પૃથ્વીચંદ્રાચાર્ય-વિરચિત કલ્પટિપ્પનક આ ત્રણ વસ્તુ પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે એ, ઉપર કહેવાઇ ગયું છે. આ ત્રણે અંશોની પાંચ પાંચ પ્રતિઓનો મેં આદિથી અંતસુધી સળંગ ઉપયોગ કર્યો છે. એ પ્રતિઓ અંભાત અને જેસલમેરના જ્ઞાનભંડારની હતી. આ પ્રતિઓનો મેં ખાસ કોઇ સંકેત કે તેની સંસાર રાખી નથી. પણ જે પાઠ એક પ્રતિમાં હોય તેને પ્રત્યેક કે પ્રત્યક્તરે થી જણાવેલ છે અને જે પાઠ ઘણી પ્રતિમાં હોય ત્યાં પ્રત્યક્તરેષુ એમ પાઠલેહ સાથે જણાવ્યું છે. ઉપરોક્ત બધી જ પ્રતિઓ તાદપત્રીય પ્રતિઓ છે અને તે તેરમા અને ચૌદમા સૈકામાં લખાએલી છે. અર્થાત મેં મારા સંશોધન માટે પ્રાચીન પ્રતિઓ કામમાં લીધી છે.

નિર્ચુક્તિ અને ચૂર્ણની ભાષા

ઉપર જેમ કલ્પસૂત્ર માટે કહેવામાં આવ્યું છે તેમ નિર્ચુક્તિ-ચૂર્ણની જે પ્રાચીન પ્રતિઓ મારા સામે છે તેમાં ભાષાપ્રયોગોનું વૈવિધ્ય ઘણું છે. આ ભાષાવૈવિધ્ય અને તેના મૌલિક સ્વરૂપને વિસરી જવાને કારણે આજની જેમ પ્રાચીન માળના સંશોધકોએ પણ અંશોમાં ઘણા ઘણા ગોટાળા કરી નાખ્યા છે. આ ગોટાળાઓને અનુભવ પ્રાચીન પ્રતિઓ ઉપરથી અંશોનું સંશોધન કરનારને બહુ સારી રીતે હોય છે. આવા પાઠોનાં ઠગલાખંધ ઉદાહરણો આપી શકાય તેમ છે. તે છતાં હું અહીં માત્ર પ્રસ્તુત કલ્પચૂર્ણમાંથી એક જ ઉદાહરણ આપું છું, જે ઉપરથી વિદ્વાનોને યથાલ આવશે કે-આવા પાઠોના સંશોધકોને શાખિકકશુદ્ધિ સિવાય અર્થસંગતિ વિષે કશું ચ ધ્યાન નથી હોતું. પ્રસ્તુત કલ્પસૂત્રની ચૂર્ણમાં (પૃ. ૯૪માં) મા પળતિજ્જિસ્સં તિ આ શુદ્ધ પાઠ લેખકોના લિપિદોષથી મા પળતિજ્જિસ્સં તિ પાઠ બની ગયો અને ઘણી પ્રતિઓમાં આ પાઠ મળે પણ છે. આ પાઠ કોઇ ભાષ્યવાને સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો અને તેને બદલે તેમણે ક્રોષણ તિજ્જિસ્સં તિ 'પાઠ કર્યો, જેની અર્થદષ્ટિએ સંગતિ કરી જ નથી. ખરી રીતે મા પળતિજ્જિસ્સં તિ (સ. મા પલકયિચ્ચનં રિતિ) એનો અર્થ “નિગોહ અથવા કૂંગ ન વળે” એ છે. આવા અને આથીએ લિપિદોષ આદિના મોટા ગોટાળાઓ ચૂર્ણઅંશોમાં ઘણા જ થયા છે. અને આ બધા ગોટાળાઓ આજના સુદ્રિત ચૂર્ણઅંશોમાં આપણને જેમના તેમ ભેવા મળે છે.

અહીં પ્રસંગોપાત જૈન મુનિવરોની સેવામાં સવિનય પ્રાર્થના છે કે-જૈન આગમો અને તે ઉપરના નિર્ચુક્તિ-ભાષ્ય-ચૂર્ણ આદિ વ્યાખ્યાઅંશોનું વાસ્તવિક અધ્યયન અને સંશોધન કરવા ઇચ્છનારે પ્રાકૃતાદિ ભાષાના ગંભીર જ્ઞાન માટે શ્રમ લેવો જોઇએ. આ જ્ઞાન માટે માત્ર ભગવાન શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યકૃત પ્રાકૃત વ્યાકરણ જ બસ નથી. પ્રાકૃત-ભાષાના અગાધ સ્વરૂપને જોતાં આત્માર્થ શ્રીહેમચન્દ્રકૃત પ્રાકૃત વ્યાકરણ એ તો પ્રાકૃત-ભાષાની બાળપોથી જ બની બાંધ છે. જોડલે આ માટે નિર્ચુક્તિ-ભાષ્ય-ચૂર્ણ આદિ અંશોનું

ભાષાજ્ઞાનના વિવેક અને પ્રથક્કરણ પૂર્વક અધ્યયન કરવું અતિઆવશ્યક છે. આ અધ્યયનને પરિણામે ભગવાન શ્રીહેમચંદ્રસૂરિના ઉપર બાળપણથીરૂપે ઓળખાવેલા પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં કેટલાં અગાધતા અને ગાંભીર્યે કથાં છે અને એ વ્યાકરણનું સર્વાંગી સ્વરૂપ ઘડવામાટે તેમણે કેટલું અગવાહન અને શ્રમ કર્યો છે તેનો આપણને ખ્યાલ આવી શકે છે. પ્રાચીન પ્રાકૃત વ્યાકરણોમાં જે પ્રયોગો અને સૂત્રો નહોતાં એ આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં કયાંથી આવ્યાં ? તેમજ એ ભાષા ઉપર લેખકોના લિપિદોષ, ભાષાઓના વિભિન્ન વર્ગોની શી શી અસર થઈ છે અને તેનો વિવેક કેટલી ધીરજથી શ્રીહેમચંદ્રનાચાર્યે કર્યો છે, તેનો સાચો જવાબ જૈન આગમો અને તે ઉપરના વ્યાખ્યાયંત્રો આદિના અધ્યયનથી જ આપી શકાય તેમ છે. આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણની રચના બાદ વિશ્વનાં બધાં જ પ્રાચીન પ્રાકૃત વ્યાકરણો ગોણુ બની ગયાં છે તેનું કારણ એમના વ્યાકરણની સર્વદેશીયતા અને સર્વાંગપૂર્ણતા છે.

આ ઉપરાંત, જૈન આગમોના અધ્યયન અને સંશોધન માટે જેટલી ભાષાજ્ઞાનની આવશ્યકતા છે તેટલી જ જરૂરીઆત ઉત્તરોત્તર લેખકોવાદિને કારણે અશુદ્ધિના ભંડારરૂપ બની ગયેલ જૈન આગમો અને તે ઉપરના નિરુક્તિ-ભાષ્ય આદિ વ્યાખ્યાયંત્રોના અધ્યયન આદિ માટે પ્રાચીન ગ્રંથસ્થ લિપિ અને તેમાંથી લેખકોએ ઉપજાવી કાઢેલા ભ્રમક પાઠો કે વિવિધપ્રકારના લિપિદોષોના જ્ઞાનની પણ છે. આ લિપિની મૌલિકતા અને લેખકોએ કરેલી વિવૃત્તિઓનું જ્ઞાન જેટલું વિશેષ એટલી જ ગ્રંથસંશોધનમાં સરળતા રહે છે. આ સાથે પ્રાચીન ગ્રંથોમાં જ્યાં સંખ્યાનો નિર્દેશ કરવામાં આવતો કે ભાંગાઓ અથવા ભંગભળ વગેરેની સંખ્યા આદિ દેખાડવામાં આવતાં ત્યાં તેમને અક્ષરાંકોમાં દેખાડતા. એટલે એ અક્ષરાંકોનું જ્ઞાન પણ એટલું જ આવશ્યક છે.

વિષયાંતર થઈને આટલું જણાવ્યા પછી હું મૂળવિષય તરફ આવું છું-ઉપર જણાવેલા ભ્રમક પાઠો કે લિપિલેહનિત વિકૃત અશુદ્ધ પાઠોના પાઠોલેહોને મોટે ભાગે મેં જતા કથાં છે. તેમ છતાં કેટલેક ઠેકાણે તેવા વિવિધ પાઠો કે જેની અર્થસંગતિ કોઈ રીતે થઈ શકતી હોય તેવા પાઠો આપ્યા પણ છે. જુઓ ચૂર્ણી પત્ર ૯૦ ટિ.ર. આ ઠેકાણે પદ્ધમટ્ટિયં સં. પદ્ધમુત્તિકમ્ પદ્ધમટ્ટિયં સં. પદ્ધમુત્તિકમ્ પદ્ધમિજ્જયં સં. પ્રકાન્તવ્યમ્ આ ત્રણ પાઠોલેહો અપાયા છે. એ જ રીતે યોગ્ય લાગ્યું છે ત્યાં તેવા પાઠોલેહોનો સંગ્રહ કરવામા આવ્યો છે. કેટલીકવાર પ્રાકૃત ભાષાલેહનિત હજારો પ્રકારના પાઠો પૈકી કોઈ કોઈ પાઠોલેહો નોંધ્યા છે. બાકી મોટે ભાગે જતા કરવામાં આવ્યા છે. ઉ. તરીકે-જડદ્દં જનુદ્દં જડત્તિ જનુત્તિ, ડડવહિતા ડહુવહિતા, ઓવહિતા, પુણિમમાતે પુણિમમાવ પોણિમાતે, લોકલોઝ લોચ લોગ લોત, મોક મોગ મોમ મોય મોત ઇત્યાદિ. આવા સ્વરવિકાર, વ્યંજનવિકાર પ્રત્યય-વિકાર વગેરેને લગતા અનેકવિધ પાઠો પૈકી ક્વચિત્ ક્વચિત્ પાઠોલેહો આપ્યા છે. બાકી મોટે ભાગે એવા પાઠોને જતા કરવામાં આવ્યા છે.

ટિપ્પનકકાર આચાર્ય શ્રીપૃથ્વીચંદ્રસૂરિ મહારાજ છે. તેમના સમયાદિ વિષે હાલ તુરતમાં કશું કહેવાની મારી તૈયારી નથી. એટલે માત્ર તેમને વિષે એટલું કહું છું કે તેઓ યૌદ્ધમા સૈકામાં વિદ્યમાન હોવાનો સંભવ છે. ટિપ્પનકકારે ટિપ્પનકની રચના કરવામાં ચૂર્ણીકારનું અનુગામિપણું સાધ્યું છે. ચૂર્ણીકાર અને ટિપ્પનકકારે આખા કલ્પસૂત્ર ઉપર શબ્દશઃ વ્યાખ્યા નથી કરી એટલે તેમના સામે કલ્પસૂત્રની વાચના કેવી હશે એ સ્પષ્ટપણે કહેવું મુશ્કેલ છે. તેમ છતાં તેમની વ્યાખ્યાઓમાં જે કેટલાંક બીજા છે તે ઉપરથી જે પૃથક્કરણ થઈ શકે તે મેં આ પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે.

અંતમાં પ્રસ્તુત કલ્પસૂત્રનું જે રૂપ ઘડાવું બોધ્યું તેમાં મારી નજરે કેટલીક ભણપ રહી છે, પણ તેમાં મારી જેસલમેરના જ્ઞાનભંડાર વગેરેની પ્રવૃત્તિ કારણ છે. તે છતાં પ્રસ્તુત કલ્પસૂત્રનું સંખ્યાબંધ પ્રાચીન પ્રતિઓને આધારે જે પ્રામાણિક રૂપ ઘડાયું છે તે એકંદરે ઠીક જ ઘડાયું છે. આ કાર્યમાં છંદસ્થલાવજનિત અનેકાનેક સખલનાઓ થવાનો સંભવ સહજ છે, તેને વિદ્વાનો ક્ષમાની નજરે જુઓ અને યોગ્ય સંશોધન કરે એ અભ્યર્થના છે.

લિ. પ્રવર્તકજી મહારાજ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીકાંતિવિજયજી મં
શિષ્ય સુનિવર શ્રીચતુરવિજયજી મહારાજ
અંતેવાસી સુનિ પુણ્યવિજય

કાગળની પ્રતો

- ૬ ભારતીય વિદ્યા ભવન મુંબાઈની. સંવત ૧૪૨૭ની “કલ્પસૂત્ર”ની કાગળની હસ્તપ્રતોમાં સંવતની નોંધવાળી સૌથી આચીન પ્રતમાંના ૧૦ ચિત્રો પૈકી ચિત્ર ૫૭, ૫૮.
- ૧૦ પાટણ ૧. શ્રી સંઘનો ભંડાર. પાટણ. શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્રની પ્રતના બંને ચિત્રો તથા સંવત ૧૪૫૫ ની પ્રશસ્તિ. ચિત્ર ૫૬, ૬૦ અને ૬૧.
- ૧૧ પાટણ ૨. શ્રી સંઘનો ભંડાર. પાટણ. શ્રી કલ્પસૂત્રની તારીખ વગરની ચૈદમ્મા સૈકાના અંત ભાગની. કાગળની હસ્તપ્રતમાંથી ચિત્ર ૬૨ થી ૭૧ તથા ૭૮ થી ૮૧.
- ૧૨ છરા (પંભળ) ના શ્રી આત્મારામ જૈન જ્ઞાનમંદિરની સંવત ૧૪૭૩ ની કાગળની “કલ્પસૂત્ર”ની હસ્તપ્રતના ચિત્રો પૈકી ચિત્ર ૭૨ થી ૭૭, ૮૨ થી ૧૦૬, ૧૧૨, ૧૧૩.
- ૧૩ સ્વર્ગસ્થ શ્રી. જયસિંહસૂત્રીરજની સંવત ૧૪૮૬ ની પ્રતમાંથી છે ચિત્રો. ચિત્ર ૧૧૦, ૧૧૧.
- ૧૪ પાટણ ૩ શ્રી સંઘના ભંડારની. પાટણ. તારીખ વગરની ચૈદમ્મા સૈકાની અત્યુત્તમ ચિત્રો વાળી પ્રતના ચિત્રો ૩૩ પૈકી ચિત્રો ૨૪. ચિત્ર ૧૧૪ થી ૧૨૫, ૧૫૦ થી ૧૫૬, ૧૮૬, ૧૮૭.
- ૧૫ હંસવિં ૧ વડોદરાના શ્રી આત્માનંદ જ્ઞાનમંદિરમાં આવેલા શ્રી હંસવિજયજી શાસ્ત્ર સંગ્રહની લગભગ પહરમા સૈકાના શરૂઆતના સમયની સુવર્ણોક્ષરી પ્રતમાંથી ચિત્ર ૨૩૧, ૨૮૫, ૨૮૬, ૨૯૦, ૩૨૧, ૩૨૨ થી ૩૫૩.
- ૧૬ હંસવિં ૨ વડોદરાના શ્રી આત્માનંદ જ્ઞાનમંદિરમાં આવેલા શ્રી હંસવિજયજી શાસ્ત્રસંગ્રહની સંવત ૧૫૨૨ ની કલ્પસૂત્રની સુંદર સુશોભનો વાળી પ્રતમાંથી ૭૪ સુશોભનો પ્રસ્તુત સંગ્રહમાં રજુ કરવામાં આવેલાં છે. ચિત્ર ૧૨૬ થી ૧૪૬, ૧૬૦ થી ૧૮૫, ૧૬૪ થી ૨૦૫ અને ૨૦૬ થી ૨૧૭, ૨૫૮, ૨૫૬, ૨૬૧, ૨૬૪, ૨૬૫, ૨૭૪, ૨૭૫, ૨૭૬ થી ૨૮૪.
- ૧૭ લીંબડીની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના ભંડારની સુવર્ણોક્ષરી સવત ૧૫૧૪ ના મહા સુદી ૨ ને સોમવારના રોજ લખાએલી કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રતમાંથી ચિત્ર ૧૬૨, ૧૬૩.
- ૧૮ હડેલા ૧. અમદાવાદના હડેલાના ઉપાશ્રયની સંવત ૧૫૧૬ ના મહા સુદી ૬ ના રોજ લખાએલી સુવર્ણોક્ષરી પ્રત ઉપરથી ચિત્ર ૧૮૮, ૧૮૬, ૧૯૦, ૧૯૧, ૨૧૮, ૨૧૬.
- ૧૯ અમદાવાદ. શ્રીદયાવિમલજી શાસ્ત્રસંગ્રહની સુંદર ચિત્રાકૃતિઓવાળી કલ્પસૂત્રની સુવર્ણોક્ષરી પ્રત પરથી ચિત્ર ૧, ૨૮૬, ૩૫૮ થી ૩૬૨, ૩૬૩ થી ૩૬૬, ૩૭૧.

સંક્ષેપોની સમજ

દયાવિનય=શ્રીદયાવિમલજી શાસ્ત્ર સંગ્રહ, દેવસાનો પાઠો, અમદાવાદ.

સંઘ પા.=સંઘવીના પાડાનો ભંડાર. પાટણ.

ઉંઘ ફોં ધં=ઉજ્જમફોંની ધર્મશાળા, અમદાવાદ.

નવાખ ૧ } સારાભાઈ મણિલાલ નવાખનો સંગ્રહ.

નવાખ ૨ } છીપા માવજીની પોળ; અમદાવાદ.

ઇંદરની પ્રત=શેઠ આણંદજી મંગલજીની પેઢી. ઇંદર.

ભારતી=ભારતીય વિદ્યા ભવન, મુંબઈ

પાટણ, ૧ }
પાટણ, ૨ } સંઘનો ભંડાર, શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિર, પાટણ.
પાટણ, ૩ }

હંદેલા, ૧ }
હંદેલા, ૨ } હંદેલાના જૈન ઉપાશ્રયનો ભંડાર. દોસીવાડાની પોળ. અમદાવાદ.

હંસ વિ. ૧ } શ્રી આત્માનંદ જૈન જ્ઞાનમંદિરમાં આવેલો.

હંસ વિ. ૨ } હંસવિજયજી શાસ્ત્ર સંગ્રહ. વડોદરા

કાંતિ વિ. ૧ } શ્રી આત્મારામ જૈન જ્ઞાનમંદિરમાં આવેલો.

કાંતિ વિ. ૨ } પ્રવર્તકજી શ્રી કાંતિવિજયજીનો સંગ્રહ. વડોદરા

કુસુમ ૧=૨વર્ગસ્થ શ્રી વિજયકુસુમસૂરીશ્વરજીનો સંગ્રહ. અમદાવાદ

સંક્ષેપોની સમજ

દયાવિ०=શ્રીદયાવિમલજી શાસ્ત્ર સંગ્રહ, દેવગાનો પાઠો, અમદાવાદ.

સં૦ પા.=સંધવીના પાઠનો ભંડાર. પાટણ.

ઉ૦ ક્રે૦ ધ૦=ઉજ્જૈનકેશીની ધર્મશાળા, અમદાવાદ.

નવાખ ૧ } 'સારાભાઈ મણિલાલ નવાખનો સંગ્રહ.

નવાખ ૨ } છીપા માવજીની પોળ; અમદાવાદ.

કંડરની પ્રત=ચૈત્ર આર્યદેવજી મંગલજીની પેઢી. કંડર.

ભારતી=ભારતીય વિદ્યા ભવન, મુંબઈ

પાટણ, ૧

પાટણ, ૨

પાટણ, ૩

} સંધનો ભંડાર, શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિર, પાટણ.

હહેલા, ૧

હહેલા, ૨

} હહેલાના જૈન ઉપાશ્રયનો ભંડાર. દોસીવાડાની પોળ. અમદાવાદ.

હંસ વિ. ૧

હંસ વિ. ૨

} શ્રી આત્માનંદ જૈન જ્ઞાનમંદિરમાં આવેલો

} હંસવિજયજી શાસ્ત્ર સંગ્રહ. વડોદરા

કાંતિ વિ. ૧

કાંતિ વિ. ૨

} શ્રી આત્મારામ જૈન જ્ઞાનમંદિરમાં આવેલો

} પ્રવર્તકજી શ્રી કાંતિવિજયજીનો સંગ્રહ. વડોદરા

કુસુમ ૧=સ્વર્ગસ્થ શ્રી વિજયકુસુમસૂરીશ્વરજીનો સંગ્રહ. અમદાવાદ

Plate X

- ચિત્ર ૪૫ પાર્શ્વનાથનો લોચ
 ,, ૪૬ મેરુ ઉપર જન્મભિષેક
 ,, ૪૭ શ્રમણસંઘ
 ,, ૪૮ જૈન સાધુ અને શ્રાવક

Plate XI

- ,, ૪૯ મહાવીર-નિર્વાણ
 ,, ૫૦ પાર્શ્વનાથનો લોચ
 ,, ૫૧ શ્રી નેમિનાથનો જન્મ
 ,, ૫૨ ઋષભદેવનું સમવસરણ
 ,, ૫૩ ત્રણ સાધુ અને બે શ્રાવિકાઓ
 ,, ૫૪ ચતુર્વિધ સંઘ

Plate XII

- ,, ૫૫ શ્રી પાર્શ્વનાથનો પંચમુદ્રિ લોચ
 ,, ૫૬ પ્રભુ મહાવીરનો જન્મ

Plate XIII

- ,, ૫૭ પ્રભુ મહાવીર
 ,, ૫૮ પ્રશસ્તિનું પાત્રું

Plate XIV

- ,, ૫૯ પ્રશસ્તિનું પાત્રું

Plate XV

- ,, ૬૦ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ
 ,, ૬૧ શ્રી પદ્માવતી દેવી

Plate XVI

- ,, ૬૨ લક્ષ્મીદેવી
 ,, ૬૩ કૃષ્ણની માળા
 ,, ૬૪ પૂર્ણચન્દ્ર
 ,, ૬૫ ભિગતો સૂર્ય

Plate XVII

- ,, ૬૬ જલપૂર્ણ કુંભ

ચિત્ર ૬૭ સૌધર્મેન્દ્ર

- ,, ૬૮ મહાવીરનો પંચમુદ્રિલોચ
 ,, ૬૯ પ્રભુ પાર્શ્વનાથનો પંચમુદ્રિલોચ

Plate XVIII

- ,, ૭૦ પ્રભુ નેમિનાથનો પંચમુદ્રિલોચ
 ,, ૭૧ ઋષભદેવનો પંચમુદ્રિલોચ
 ,, ૭૨ પ્રભુ મહાવીર
 ,, ૭૩ અષ્ટભાંગલિક

Plate XIX

- ,, ૭૪ ઇન્દ્રસભા
 ,, ૭૫ શકેસ્તવ
 ,, ૭૬ શકારા
 ,, ૭૭ ગર્ભાપહાર

Plate XX

- ,, ૭૮ લક્ષ્મીદેવી
 ,, ૭૯ પૂર્ણચન્દ્ર
 ,, ૮૦ જલપૂર્ણકુંભ
 ,, ૮૧ સૌધર્મેન્દ્ર

Plate XXI

- ,, ૮૨ ગર્ભાસંકેમણ
 ,, ૮૩ ત્રિશલાનાં ચૌદ સ્વપ્ન
 ,, ૮૪ ત્રિશલાનો શોક
 ,, ૮૫ મહાવીર જન્મ

Plate XXII

- ,, ૮૬ મેરુ ઉપર જન્મભિષેક
 ,, ૮૭ પ્રભુ જન્મની વધામણી
 ,, ૮૮ લોકાંતિક દેવોની પ્રાર્થના અને
 વર્ષાદાન
 ,, ૮૯ મહાવીરનો દીક્ષા મહોત્સવ

Plate XXIII

- ,, ૯૦ પ્રભુ મહાવીરનું સમવસરણ

ચિત્ર ૬૧ પ્રભુ મહાવીરનું નિર્વાણ

„ ૬૨ ગૌતમસ્વામી

„ ૬૩ પ્રભુ પાર્શ્વનાથનો જન્મ

Plate XXIV

„ ૬૪ શ્રી પાર્શ્વનાથ દીક્ષા

„ ૬૫ શ્રી પાર્શ્વનાથ નિર્વાણ

„ ૬૬ શ્રી નેમિનાથજીનો જન્મ

„ ૬૭ શ્રી નેમિનાથ નિર્વાણ

Plate XXV

„ ૬૮ દેવાનંદાનાં ચૌદ સ્વપ્ન

„ ૬૯ દેવી સરસ્વતી

Plate XXVI

„ ૧૦૦ શ્રી ઋષભદેવનો જન્મ

„ ૧૦૧ શ્રી ઋષભદેવનું સમવસરણ

„ ૧૦૨ શ્રી ઋષભદેવનું નિર્વાણ

„ ૧૦૩ બે ગણધરો

Plate XXVII

„ ૧૦૪ નવ ગણધરો

„ ૧૦૫ ભગવાન મહાવીરનું સમવસરણ

„ ૧૦૬ શ્રી ચતુર્વિધસંઘ

„ ૧૦૭ મહાવીરનું સમવસરણ

Plate XXVIII

„ ૧૦૮ સુધર્માસ્વામી

„ ૧૦૯ ચતુર્વિધસંઘ

„ ૧૧૦ શકસ્તવ

„ ૧૧૧ વર્ષાદાન

Plate XXIX

„ ૧૧૨ મહાવીરનું સમવસરણ

„ ૧૧૩ ચતુર્વિધ સંઘ

Plate XXX

„ ૧૧૪ શકાન્ત

ચિત્ર ૧૧૫ સ્વપ્ન પાઠકો

Plate XXXI

„ ૧૧૬ શકેન્દ્ર

„ ૧૧૭ શયનમંદિરમાં દેવાનંદ

Plate XXXII

„ ૧૧૮ ગર્ભસંક્રમણ

„ ૧૧૯ શયનગૃહમાં ત્રિશલા

Plate XXXIII

„ ૧૨૦ ત્રિશલાનો શોક અને હર્ષ

„ ૧૨૧ જન્મ મહોત્સવ

Plate XXXIV

„ ૧૨૨ ચૌદ સ્વપ્ન

„ ૧૨૩ સિદ્ધાર્થ અને ત્રિશલા

Plate XXXV

„ ૧૨૪ સિદ્ધાર્થનો દરબાર

„ ૧૨૫ પુત્ર જન્મની વધામણી

Plate XXXVI

„ ૧૨૬ થી ૧૩૭ કલ્પસૂત્રનાં સુંદર

સુશોભનો

„ ૧૩૮ થી ૧૪૯ „

Plate XXXVII

„ ૧૫૦ મહાવીર જન્મ

„ ૧૫૧ સંવત્સરી દાન

Plate XXXVIII

„ ૧૫૨ પંચસુષ્ટિ લોચ

„ ૧૫૩ મહાવીર નિર્વાણ

Plate XXXIX

„ ૧૫૪ ચંદ્રલેખા પાઠખી

„ ૧૫૫ શ્રી પાર્શ્વનાથનું સમવસરણ

Plate XL

ચિત્ર ૧૫૬ શ્રી નેમિનાથજી

,, ૧૫૭ શ્રી નેમિનાથજીનું સમવસરજી

Plate XLI

,, ૧૫૮ છ ગણધરો

,, ૧૫૯ આઠ તીર્થકરો

Plate XLII

,, ૧૬૦ થી ૧૭૨ કલ્પસૂત્રનાં મુંદર મુશોભનો

,, ૧૭૩ થી ૧૮૫ ,,

Plate XLIII

,, ૧૮૬ પ્રભુ શ્રી ઋષભદેવ

,, ૧૮૭ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘ

Plate XLIV

,, ૧૮૮ ચાર ગુરુભાઈઓ

,, ૧૮૯ આર્ય વજ્રસ્વામી

Plate XLV

,, ૧૯૦ મહાવીર જન્મ

,, ૧૯૧ જન્માભિષેક

Plate XLVI

,, ૧૯૨ ચતુર્વિધ સંઘ

Plate XLVII

,, ૧૯૩ શ્રી પાર્શ્વનાથ પંચમુષ્ટિલોચ -

Plate XLVIII

,, ૧૯૪ થી ૨૦૫ કલ્પસૂત્રનાં મુંદર

મુશોભનો

,, ૨૦૬ થી ૨૧૭ ,,

Plate IL

,, ૨૧૮ પ્રશસ્તિ

Plate L

,, ૨૧૯ પ્રશસ્તિ

Plate LI

ચિત્ર ૨૨૦ થી ૨૨૩ મુંદર મુશોભનો

Plate LII

,, ૨૨૪ નિશાલ ગણધર્મ

,, ૨૨૫ મહાવીર દીક્ષા

,, ૨૨૬ શ્રી જંજીરુમાર અને આઠ સ્ત્રીઓ

Plate LIII

,, ૨૨૭ હરિભૃગુમેષિન

,, ૨૨૮ સિદ્ધાર્થ અને ત્રિશલા

,, ૨૨૯ ત્રિશલાનો હર્ષ

,, ૨૩૦ આમલકી કીડા

Plate LIV

,, ૨૩૧ પ્રભુ મહાવીરની દીક્ષા

,, ૨૩૨ ,,

Plate LV

,, ૨૩૩ વર્ષાદાન તથા દીક્ષા મહોત્સવ

,, ૨૩૪ પચમુષ્ટિ લોચ

,, ૨૩૫ ગીતમસ્વામી

,, ૨૩૬ શ્રી પાર્શ્વનાથનું સમવસરજી

Plate LVI

,, ૨૩૭ શ્રી પાર્શ્વનાથનું નિર્વાણ

,, ૨૩૮ શ્રી ઋષભદેવ

,, ૨૩૯ તીર્થોધિરાજ શ્રી શત્રુંજય

,, ૨૪૦ મહાતીર્થ શ્રી ગીરનાર

Plate LVII

,, ૨૪૧ સ્થૂલિભદ્ર, કૌશા અને સાત બહેનો

Plate LVIII

,, ૨૪૨ શ્રી ઋષભદેવનું નિર્વાણ

,, ૨૪૩ દેવી સરસ્વતી

,, ૨૪૪ શ્રી ઋષભદેવનું પાણિગ્રહણ

,, ૨૪૫ શ્રી ઋષભદેવનો રાજ્યાભિષેક

Plate LIX

- ચિત્ર ૨૪૬ શ્રી માફેવાની સુક્રિત
 „ ૨૪૭ શ્રી બાહુબલિની તપસ્યા
 „ ૨૪૮ શ્રી શર્ચભવ ભદ્ર અને ગૌતમ સાધુઓ
 „ ૨૪૯ આર્યવજ્ઞનો પુણ્યપ્રભાવ

Plate LX

- „ ૨૫૦ શકેસ્તવ
 „ ૨૫૧ કમલે પંચાગ્નિતપ

Plate LXI

- „ ૨૫૨ કૌશાનૃત્ય
 „ ૨૫૩ આર્યસ્થુલિભદ્ર અને સાત સાધ્વી
 બહેનો
 „ ૨૫૪ શ્રી જંબુકુમાર અને આઠ સ્ત્રીઓ

Plate LXII

- „ ૨૫૫ શ્રી વજ્રસ્વામીની દેશના
 „ ૨૫૬ આર્યર્ષીકુલકળ સમયે સાધુઓનાં
 અનશન
 „ ૨૫૭ સાધુ સામાયારીનો એક પ્રસંગ

Plate LXIII

- „ ૨૫૮ પ્રાક્ષણી દેવાનંદા અને ચૌહરસ્વમ

Plate LXIV

- „ ૨૫૯ આર્ય ધર્મ ઉપર દેવે ધરેલુ છત્ર
 „ ૨૬૦ પુસ્તકાલેખન
 „ ૨૬૧ અતુલિધ સઘ

Plate LXV

- „ ૨૬૨ નવનિધાન
 „ ૨૬૩ શ્રી પાર્શ્વનાથની દીક્ષા

Plate LXVI

- „ ૨૬૪ શ્રી ઋષભદેવનો રાજ્યાભિષેક
 „ ૨૬૫ ભરત અને બાહુબલિ વચ્ચે દંડયુદ્ધ

Plate LXVII

- ચિત્ર ૨૬૬ ઇન્દ્રસભા

Plate LXVIII

- „ ૨૬૭ બત્રીશબદ્ધ નાટક

Plate LXIX

- „ ૨૬૮ ચૌહરસ્વમ
 „ ૨૬૯ શ્રી મહાવીર પ્રભુને સંગમદેવનો
 ઉપસર્ગ

Plate LXX

- „ ૨૭૦ વીશ તીર્થકરો

Plate LXXI

- „ ૨૭૧ ચક્રરત્નની ઉત્પત્તિ
 „ ૨૭૨ જંગલનો દેખાવ

Plate LXXII

- „ ૨૭૩ શ્રી નેમિનાથનો વરઘોડો

Plate LXXIII

- „ ૨૭૪ શ્રી મહાવીર
 „ ૨૭૫ પ્રશસ્તિ

Plate LXXIV

- „ ૨૭૬ શ્રી મહાવીર
 „ ૨૭૭ પ્રશસ્તિ

Plate LXXV

- „ ૨૭૮ ઇન્દ્રસભા

Plate LXXVI

- „ ૨૭૯ શ્રી ૨૮૪ નૃત્યનાં જુદાં જુદાં
 સ્વરૂપો

Plate LXXVII

- „ ૨૮૫-૨૮૬ કલ્પસૂત્રનાં બે મુંદર
 આલેખનો

ચિત્ર ૨૮૭ લક્ષ્મીદેવી

„ ૨૮૮ શકસ્તવ

Plate LXXVIII

„ ૨૮૯ ચંદ્રેશિકને પ્રતિબોધ

Plate LXXIX

„ ૨૯૦ થી ૩૨૧ કલ્પસૂત્રનાં સુંદર સુશોભનો

Plate LXXX

„ ૩૨૨ થી ૩૫૩ કલ્પસૂત્રનાં સુંદર સુશોભનો

Plate LXXXI

„ ૩૫૪ થી ૩૫૭ કલ્પસૂત્રનાં સુંદરતમ
સુશોભનો

Plate LXXXII

ચિત્ર ૩૫૮ થી ૩૬૨ સુશોભના ચિત્રો

Plate LXXXIII

„ ૩૬૩ થી ૩૬૬ નૃત્યનાં ભુદા ભુદા સ્વરૂપો

Plate LXXXIV

„ ૩૬૭ થી ૩૭૦ કલ્પસૂત્રનાં સુંદર સુશોભનો

Plate LXXXV

„ ૩૭૧ કલ્પસૂત્રની પ્રશસ્તિ

Plate LXXXVI

„ ૩૭૨ થી ૩૭૪ શૈબ્યાક્ષરી પાનાં ૩

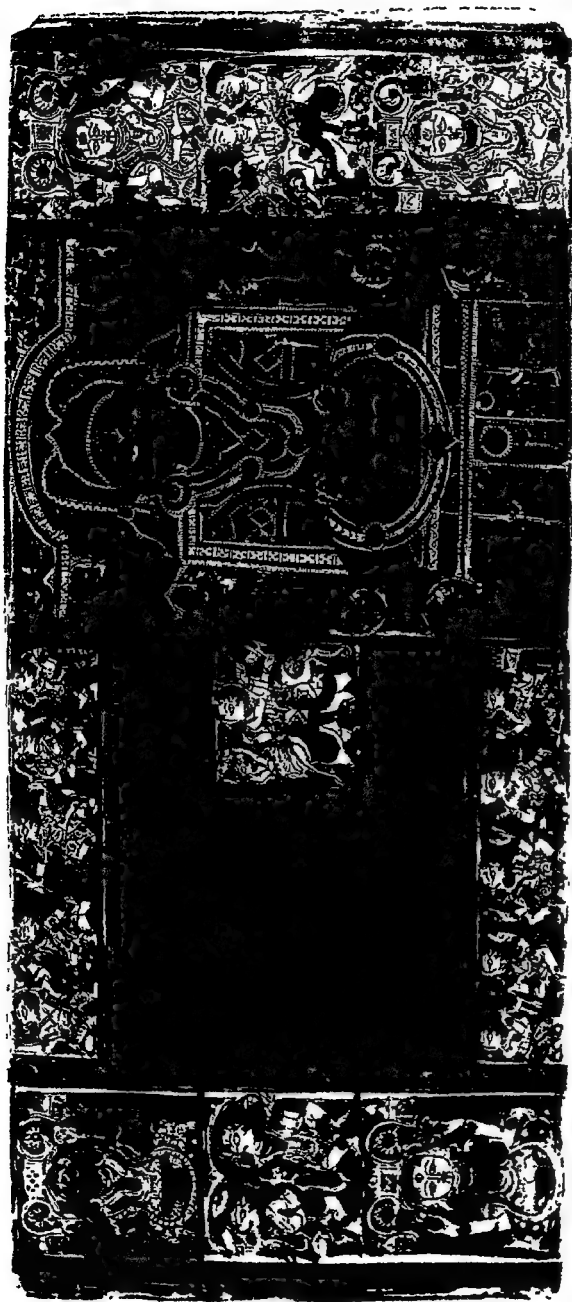

Fig. 1

ચિત્રવિવરણ

સુખચિત્ર: દયાવિ. પત્ર. ૧ આ ચિત્ર પ્રભુ મહાવીરના ચ્યવન કલ્યાણકનો પ્રસંગ રજૂ કરે છે.

પુષ્પોત્તર વિમાનમાંથી વીસ સાગરોપમનુ આશુભ્ય પૂર્ણ કરી ચ્યવ્યા. ચ્યવીને પ્રભુ મહાવીર પ્રાણજી કુંડઆમ નામના નગરમાં, કોડાલગોત્રી ઋષભદત્ત પ્રાણજીની સ્ત્રી દેવાનંદા જે બાલંધર ગોત્રી છે, તેની કુક્ષિમાં ગર્ભરૂપે ઉત્પન્ન થયા. આપાદ સુદિ ૬ ના દિવસની મધ્યરાત્રિના સમયે અને ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રને ચંદ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થયો હતો તે વખતે પ્રભુ દિવ્ય આકાર, દિવ્ય ભવ અને દિવ્ય શરીરનો ત્યાગ કરીને ગર્ભમાં આવ્યા.

ચિત્રમાં પળાસન ઉપર પ્રભુ મહાવીરની મૂર્તિ બિરાજમાન કરેલી છે. હાલમાં જેવી રીતે જિન મંદિરમાં મૂર્તિને આભૂષણોથી શણગારવામાં આવે છે તેવી જ રીતે ચિત્રમાં પણ મસ્તકે સુગટ, બંને કાનમાં કુંડલ, ગરદનમાં કંઠો, હૃદય પર રત્નજડિત હાર, બંને હાથની કોણીના ઉપરના ભાગમાં બાલુબધ, બંને કાંડા પર બે કાંડા વગેરે ચીતરવામાં આવ્યાં છે. મૂર્તિ પલાસનની બેઠકે બેઠેલી છે, અને મૂર્તિની બંને બાજુ પરિકર છે પરિકરની બંને બાજુએ એકેક પુરુષ સ્તુતિ કરતો જોયેલો છે. વળી પળાસનની નીચે મધ્યમાં ધર્મચક્ર, ધર્મચક્રની બંને બાજુએ એકેક હાથી અને એકેક સિંહ તથા બંને છેડે એકેક વ્યક્તિ પ્રભુસ્તુતિ કરતી બેઠેલી છે.

ચિત્રમાની પ્રભુમૂર્તિની જમણી બાજુએ અને પાનાની બરાબર મધ્યમાં અચિસ્થાને હસ્તિ-સ્કંધ ઉપર બંને હાથે કલશ પકડીને પ્રભુ સન્મુખ આવતો સૌધર્મેન્દ્ર રજૂ કરેલો છે. પાનાની ઉપર અને નીચે પ્રભુનો જન્મકલ્યાણક મહોત્સવ જીજ્વવા આવતાં દેવદેવીઓ ભુદીભુદી પૂજન સામગ્રીઓ લઇને ગીતો ગાતાંગાતાં અને નૃત્ય કરતાંકરતાં આવતાં દેખાય છે.

ચિત્રમાં પાનાની જમણી બાજુના હાંસિયામાં અનુક્રમે ત્રણ પ્રસંગો રજૂ કરેલા છે. પ્રથમ હાલ વર્ણુ વાળી ચાર હાથવાળી પદ્માવતી દેવીનું ચિત્ર રજૂ કરેલું છે. દેવીના ચાર હાથો પૈકી ઉપરના જમણા હાથમાં ચંક્રુશ તથા ડાબા હાથમાં પાશછે; અને નીચેનો જમણો હાથ વરદ સુદ્રાએ તથા ડાબા હાથમાં ફૂલ છે. દેવીની નીચે પ્રસંગ બીજામાં ને હાંસિયાની મધ્યમાં બે સ્ત્રીઓ નૃત્ય કરતી પ્રભુની સન્મુખ ભેટી રજૂ કરેલી છે. આ બે સ્ત્રીઓ પૈકી એકમો જમણો હાથ મસ્તક ઉપર છે તથા ડાબા હાથમાં ફૂલની માળા પકડેલી છે; અને બીજી સ્ત્રીના હાથમાં ફૂલ જેવી માંગલિક વસ્તુ પકડેલી છે. ત્રીજા પ્રસંગમાં ચાર હાથવાળી અને પીળા વર્ણુવાળી લક્ષ્મીદેવીનું ચિત્ર છે. દેવીના ઉપરના બંને હાથમાં ઠાંડી સહિતનું વિકસિત ઠમલનું એકેક ફૂલ છે, અને નીચેના બંને હાથ વરદ સુદ્રાએ છે.

પાનાની ડાબી બાજુના હાંસિયામાં પણ ત્રણ પ્રસંગો રજૂ કરેલા છે. પ્રથમ ધોળા વર્ણુ વાળી સરસ્વતી દેવીનું ચાર હાથ સહિતનું ચિત્ર છે. દેવીના ઉપરના જમણા હાથમાં પુસ્તક, અને ડાબા

હાથમાં કમલનું ફૂલ છે, તથા નીચેના બંને હાથ વરદમુદ્રાએ છે. દેવીની નીચે પ્રસંગ બીજામાં ને હાંસિયાની મધ્યમાં સૌધમૈન્દ્ર હસ્તિસ્કંધ પર બેસીને હાથમાં કલશ પકડીને પ્રભુ સન્મુખ જતો હોય એમ દેખાય છે. ત્રીજી પ્રસંગમાં તપાવેલા મુવર્ણ જેવા વર્ણવાળી ચાર હાથવાળી દેવીનું ચિત્ર છે. દેવીના ઉપરના જમણા હાથમાં ચક્ર અને ડાબા હાથમાં વજ્ર છે, તથા નીચેના બંને હાથ વરદ મુદ્રાએ છે.

પાનાની ઉપર અને નીચે તથા બંને બાજુના હાંસિયાના પ્રસંગો ચિત્રપ્રસંગને અનુલક્ષીને રજૂ કરવામાં નથી આવ્યા, પરંતુ આ પ્રતના દરેકે દરેક પાનામાં આવી જ રીતે જુદાંજુદાં સુશોભનો ચીતરીને આ અંપૂર્ણ પ્રતને શલ્કુગારવામાં આવી છે. આવાં સુંદર સુશોભનોવાળી બીજી હસ્તપ્રતો ભારતભરના જૈનભક્ષારોમાં બહુ જ પરિમિત સંખ્યામાં છે આ આખી થે પ્રત સોનાની શાહીથી લગેલી છે.

Plate II

ચિત્ર ૨: જૈન સાધ્વીઓ. પાટણના સં. પા. ભંડારની તાકપત્રની ૨૩૪ પાનાંની કલ્પસૂત્ર અને કાલકકથાની વિ.સ. ૧૩૩૫ (ઈ.સ. ૧૨૭૮)ની પ્રતમાંથી બે ચિત્રો અને ચિત્ર ૨-૩ તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે. હવે પછીનાં ચિત્રો ૪-૧૧ની માફક આ ચિત્રો પણ પ્રથમ 'કાલકકથા' નામના ઇંગ્લિશ પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે.^૧

મિ. પ્રાઉન આ ચિત્રને બે સાધુઓના ચિત્ર તરીકે ઓળખાવતાં જણાવે છે કે 'અંદરવાની નીચે બે શ્વેતાંબર સાધુઓ ઉપદેશ આપતા બેઠેલા છે. દરેકના ડાબા હાથમાં મુખવસ્ત્ર-કા-મુહપત્તિ (થૂંક ન બેઠે તે માટે મુખની આગળ રાખવામાં આવતું વસ્ત્ર) અને જમણા હાથમાં ફૂલ છે. જેમ જમણા બહો હંમેશાં (ચિત્ર ૫ ની માફક) ખુલ્લી-ઉઘાડો રાખવામાં આવે છે તેને બદલે સાડે ચે શરીર વસ્ત્રથી આચ્છાદિત થયેલું છે.'

વાસ્તવિકરીતે મિ. પ્રાઉન જણાવે છે તેમ આ ચિત્ર બે સાધુઓનું નહિ પણ સાધ્વીઓનું છે અને તેથી જ બંનેનું આખું શરીર વસ્ત્રથી આચ્છાદિત થયેલું ચિત્રકારે બતાવ્યું છે. તેઓ જે ચિત્રનં. ૫ નો પુરાવો આપે છે તે ચિત્ર તો સાધુઓનું છે. પ્રાચીન ગુજરાતી ચિત્રકારોએ હંમેશાં જૈન સાધુઓનાં ચિત્રોમાં એક બહો ખુલ્લી અને સાધ્વીઓનાં ચિત્રોમાં સાડે ચે શરીર વસ્ત્રથી આચ્છાદિત રાખવાનો નિયમ પરંપરાએ સાચવ્યો છે. બીજું મિ. પ્રાઉન જણાવે છે કે 'બંનેના જમણા હાથમાં ફૂલ છે' તે તેઓની માન્યતા તો જૈન સાધુ-સાધ્વીઓના રીતરિવાજોની અજ્ઞાનતાને આભારી છે, કારણકે ત્યાંની એવાં જૈન સાધુ-સાધ્વીઓને સચિત દ્રવ્યને ભૂલથી-અભણે પશુ અડકી જવાય તો તેને માટે 'નિશ્ચીત્ત્વર્ણિ' 'સાણુસમાચારી' વગેરે પ્રાયશ્ચિત્તગ્રન્થોમાં પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવેલાં છે. જ્યારે ભૂલથી પશુ સચિત દ્રવ્ય-વસ્તુને અડકી જવાય તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે તો પછી વ્યાખ્યાન-ઉપદેશ દેવાના સમયે હાથમાં ફૂલ રાખવાનું સંભવી જ કેમ શકે? બીજું બરી રીતે

^૧ જુઓ- 'The story of Kalak' pp 120 and opp Fig 7,8 on plate no 3

^૨ જુઓ- 'Beneath a canopy sit two Svetambar monks preaching. Each has in his left hand the mouth cloth and in his right hand a flower. The robes cover the body fully, instead of leaving the right shoulder bare as usually done (cf fig 5)'

—'The story of Kalak' pp 120

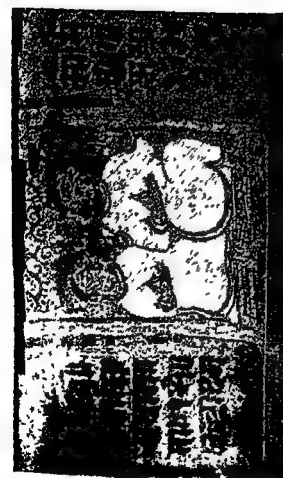

Fig 2

विष्णु

Fig 3

विष्णु

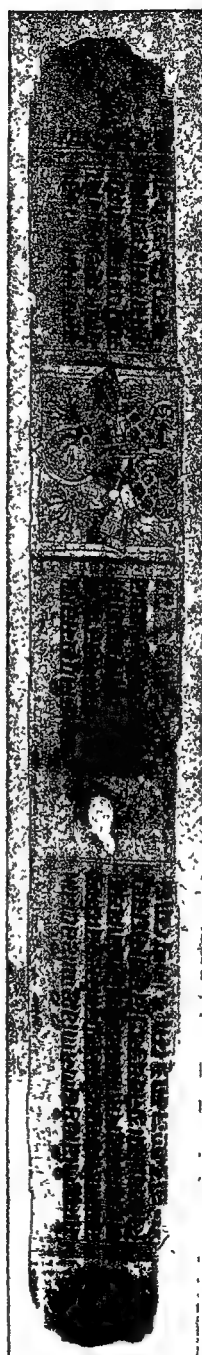

Fig 4

विष्णु

Fig 5

विष्णु

Fig. 7

चित्र ७

Fig 8

चित्र ८

Fig. 9

चित्र ९

Fig 10

चित्र १०

Fig 11

चित्र ११

ખંનેના હાથ તદ્દન ખાલી જ છે, કૃષ્ણ જમણા હાથનો અંગૂઠો અને તર્જની—અંગૂઠા પાસેની આંગળી—લેળી કરીને ‘પ્રવચનસુદ્રા’એ બંને હાથ રાખેલા છે.^૩

ચિત્ર ૩ : જૈન શ્રમણોપાસિકા-શ્રાવિકાઓ ચિત્ર ૨ વાળી પ્રતમાંના તે જ પાના ઉપર આ બંને શ્રમણોપાસિકાઓ છે ચિત્ર ૨ વાળી પ્રતમાં ચીતરેલી સાધ્વીઓના ઉપદેશથી આ પ્રત લખાવનાર જ હશે તેમ માફ માનવું છે. આજે, પણ શ્રાવિકાઓ સાધ્વીઓના ઉપદેશથી કેટલાંયે ધાર્મિક કાર્યો કરે છે. બંને શ્રાવિકાઓ કિંમતી-બહુમૂલ્ય વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત થઈને બંને હાથની અંબલિ ભેડીને ઉપદેશ શ્રવણ કરતી સ્વસ્થ ચિત્તે બેઠેલી છે.

ચિત્ર ૨ના સાધ્વીઓના ચિત્રમાં નવા પ્રકારનું ચિત્રવિધાન દૃષ્ટિએ પડે છે. બે પાત્રોને ગોઠવવાની તદ્દન નવીન રીત હેખાય છે. અલગ કામ પણ ઘણી ખૂળીથી પાર પાડ્યું છે. ચિત્ર ૩નાં શ્રી-પાત્રોની બેસવાની રીત, અલકારો, વસ્ત્રો અને ખાસ કરીને માથાની સુશોભના સંસ્કાર અને ખાનદાની દર્શાવે છે.

ચિત્ર ૪ : લક્ષ્મીદેવી. પાટણના સઘના ભંડારની ‘હલપસૂત્ર અને’ કાલકકથા’ની તાડપત્રની વિ. સં. ૧૩૩૬ (ઇ. સ. ૧૨૭૯)ના જેઠ સુદી પાંચમને રવિવારના રોજ લખાએલી તાડપત્રની હસ્તલિખિત પત્ર ૧૫૨ની પ્રતમાંનાં સાતે ચિત્રો ૪ અને ૭થી ૧૧ અને ૪૮ તરીકે અત્રે રજૂ કરેલાં છે. આ પ્રતના પાના ૧૫૨ ઉપરથી ચિત્રનું કદ ૨૪૨ ઇંચ છે. મિ. પ્રાઉન આ ચિત્ર અંધિકાનું છે કે લક્ષ્મીનું તે બાબત માટે શંકાશીલ છે.^૪ આ ચિત્ર લક્ષ્મીદેવીનું જ છે અને તે બાબતમાં શંકા રાખવાનું કાંઈ જ કારણ નથી. દેવીના ઉપરના બંને હાથમાં વિકસિત કમળ છે.^૫ નીચેનો જમણો હાથ વરદ સુદ્રાએ^૬ છે અને ડાબા હાથમા બીભેરાનું ફૂલ છે. દેવીના શરીરનો વર્ણ પીળો, કંચુકી લીલી, ઉત્તરાસંગનો રંગ સફેદ, વચ્ચે લાલ રંગની ડિઝાઇન, વચ્ચના છેડા લાલ રંગના, ઉત્તરીય વચ્ચ-સાડીનો રંગ સફેદ. વચ્ચે કીરમણ-કચ્છાઈ રંગની ડિઝાઇન, અને કમળના આસન ઉપર ભદ્રાસને બેઠેલ.

પાટણના સઘના ભંડારની તાડપત્રની હસ્તલિખિત સંવત ૧૩૪૪ના માગશર સુદી ૨ને રવિવારના રોજ લખાએલી પ્રતનાં બંને ચિત્રો ૫-૬ તરીકે અત્રે રજૂ કરેલાં છે.

ચિત્ર ૫ : બે શ્રાવકો. ચિત્રમાં બે ભિલા રહેલા શ્રાવકો પોતાની સામે કોઈ વ્યક્તિની સાથે વાતચિત કરતા હોય તેવી રીતે એકેક હાથ ભિલા રાખીને ચિત્રકારે અત્રે રજૂ કરેલા છે. ચિત્રનો કેટલોક ભાગ ઘસાઈ ગયેલો હોવા છતાં પણ બંનેની કાલી તથા બંનેના ખભા ઉપરનું ઉત્તરાસન અને કમર નીચેનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર સ્પષ્ટ દેખાય છે. તેરમા સ્ક્રમાં શુશ્રાવતા ગૃહસ્થો કઈ બાતનાં

૩ જુઓ ફુટ ૧૬

૪ ‘Fig 20. A goddess (Ambika ?) from folio 152 recto of the same MS as Figure 9. A four-armed goddess, dressed in bodice, dhoti and scarf sits on a cushion. In her two upper hands she holds lotuses, her lower right possibly holds a rosary, in the lower left an object which I cannot identify.’

—‘The story of Kalak’ pp 120

૫ ‘કમલપદ્મજલતકરમહિમસુકતોયં’

—‘શ્રીકમ્પસૂત્રમ્ (બાર્વાસૂત્રમ્)’ પત્ર ૧૪

૬ ‘દક્ષિણહસ્તમુપાનં વિધાયાયઃ કરણાભાં પ્રમારયેદિતિ વરદસુદ્રા ॥ ૪ ॥’

—‘નિર્વાણકલિકા’ પત્ર ૬૨

કપડાં પહેરતા હતા તેનો આબેહૂબ ખ્યાલ આ ચિત્ર આપે છે.

ચિત્ર ૬: બે શ્રાવિકાઓ. આ ચિત્રમાં ચિત્ર પની માફક બંને શ્રાવિકાઓ ઊભેલી છે અને પોતાની સામેની કોઈ વ્યક્તિની સાથે વાતચીત કરતી હોય તેવી રીતે એકેક હાથ જોથો રાખીને ચિત્રકારે અત્રે રજૂ કરેલી છે. બંનેના શરીર ઉપરની કંચુકી, ખભા ઉપરના વસ્ત્રના ઊડતા છેડા અને કરમર નીચેનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર સ્પષ્ટ દેખાય છે. આ ચિત્ર તથા ચિત્ર ૩ તેરમા સૈકાની શુભરાતની સ્ત્રીઓ કઈ જાતનાં કપડાં પહેરતી હતી તેનો આબેહૂબ ખ્યાલ આપણને આપે છે.

Plate III

ચિત્ર ૭: ભગવાન પાર્શ્વનાથ ચિત્ર ૪ વાળી પ્રત ઉપરથી ચિત્રમાં પદ્માસનની બેઠકે પ્રભુ પાર્શ્વનાથ બેઠેલા છે. મસ્તક ઉપરની ત્રણ કુણા આ ચિત્ર પાર્શ્વનાથજીનું હોવાની સાબિતી આપે છે.

ચિત્ર ૮: ગૌતમસ્વામી. ચિત્ર ૪ વાળી પ્રત ઉપરથી. આ ચિત્રની મધ્યમાં પ્રવચનસુદ્રાએ ભગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય ગણુધરદેવ શ્રી ગૌતમસ્વામી સિંહાસન ઉપર બેઠેલા છે. ગૌતમસ્વામીની ગરદનની પાછળ જૈન સાધુનો જોથો તથા પ્રવચનસુદ્રા રજૂ કરીને આ ચિત્ર તીર્થંકરનું નહિ પણ સાધુનું છે, તેમ જાતાવવા પ્રયત્ન કરેલો છે. સિંહાસનની બંને બાજુએ એકેક સિંહ રજૂ કરીને ચિત્રકારે તેરમા સૈકાના સિંહાસનના શિલ્પનો એક પૂરાવો પૂરો પાડ્યો છે. આ ચિત્રના જેવું જ એક બીજું ચિત્ર દક્ષિણમાં આવેલા દિગંબર જૈન તીર્થ સુડભદ્રીના એક દિગંબર મંદિરમાં આવેલા તાડપત્રીય હસ્તલિખિત ગંથભંડારમાં આવેલી ‘૪૮ખંડાગમ’ની પ્રતમાં છે. અત્યાર સુધીમાં મારા અગિયે ભારતવર્ષના પ્રવાસમાં આવાં માત્ર બે જ ચિત્રો જોવામાં આવેલાં છે.

ચિત્ર ૯: જૈનસાધુ અને શ્રાવક. ઉપર્યુક્ત પ્રતમાંથી જ. આ ચિત્રમાં તથા ચિત્ર ૧૦માં સિંહાસન ઉપર બેઠેલા જૈન સાધુના ડાબા હાથમાં ચિત્રકારે એકેક કૂલ રજૂ કરેલું છે, તે ચિત્રકારની જૈન સાધુના રીતરિવાજોની અજ્ઞાનતાને આભારી છે. હું અગાઉ ચિત્ર ૨માં આ બાબતની ચર્ચા કરી ગયો છું. આ ચિત્ર તથા ચિત્ર ૧૦ માંના બંને સાધુનો ડાબો હાથ પ્રવચનસુદ્રાએ રાખેલો છે. આ ચિત્રમાં સાધુની સામે બે હાથ જોડીને બેઠેલો એક ભક્ત-શ્રાવક છે.

ચિત્ર ૧૦: જૈન સાધુ. ઉપર્યુક્ત પ્રતમાંથી જ. આ ચિત્ર બરાબર ચિત્ર ૬ના સાધુને બધી બાબતમાં મળતું જ છે.

ચિત્ર ૧૧: બ્રહ્મશાંતિ ચક્ષુ. પ્રતના પાના ૧૫૧ ઉપરથી ત્રિ. પ્રાઉન આ ચિત્રને શર્કેદ્રના ચિત્ર તરીકે ઓળખાવે છે.^૭

‘મનુષ્યના રાજની માફક શર્કેદ્રને દાહીવાળો અને ગાદી ઉપર બેઠેલો ચીતરેલો છે. તેના ઉપરના જમણા હાથમાં અંકુશ અને ડાબા હાથમાં એક છત્ર પકડેલાં છે; નીચેના બંને હાથમાં કંઈપણ નથી. તેણે ધોતી અને દુ પટ્ટો પહેરેલાં છે. તેના જમણા પગ નીચે તેનો હાથી છે. ખાલી જગ્યાને ફૂલોથી ભરી દીધી છે.’

^૭ ‘The god Sakra, bearded like a human king, is seated on a cushion. In his upper right hand, he holds the elephant-goad, in the upper left an umbrella, the lower hands are without attributes. He is dressed in dhoti and scarf. Below his right leg is his elephant. Flowers fill in the composition’
—‘The story of Kalak’ pp 120

Fig. 12 to 16

મિ. પ્રાઉન જણાવે છે તેમ આ ચિત્ર શકેદ્રનું નહિ પણ પ્રાક્ષશાંતિ ચક્ષુનું છે.

આ ચિત્રમાં પ્રાક્ષશાંતિ ચક્ષુને સુકુટ અને જટા સહિત ચીતરેલો છે. વળી તે દેખાવ માત્રથી ભયંકર લાગે છે. તેના ઉપરના જમણા હાથમાં કમંડલુ છે અને તેનો ડાબો હાથ પ્રવચન-સુદ્રાએ રાખેલો છે. તેના શરીરનો વર્ણ પીળો છે; ગળામાં જનોઈ નાખેલી છે અને ખભે શુભાષી રંગનું લીલા રંગના ઉપર જમણા પગમાં છેડાવાળું ઉત્તરાયંત્ર નાખેલું છે. જમણા પગ નીચે વાહન તરીકે હાથી મૂકેલ છે અને ભદ્રાસન પર પાદુકા સહિત બેઠેલો છે. ‘નિર્વાણકલિકા’ના વર્ણનમાં અને આ ચિત્રમાં ફેરફાર માત્ર એ છે કે તેના ડાબા હાથમાં કમંડલુ ભેંધ્યો તેના બદલે ડાબો હાથ પ્રવચન સુદ્રાએ છે અને જમણા હાથમાં અક્ષસૂત્ર ભેંધ્યો તેને બદલે કમંડલુ છે. તેનો ડાબો હાથ પ્રવચનસુદ્રાએ રાખવાનું કારણ અત્રે ચિત્રકારે તેની રજૂઆત પ્રવચનના અધિષ્ઠાત્ર તરીકે કરી હશે એમ લાગે છે. વળી વાહન તરીકે હાથીની રજૂઆત તેણે વધારામાં કરી છે, જે ઉપરથી જ મિ પ્રાઉને આ ચિત્રને શકેન્દ્રના ચિત્ર તરીકે જોળખાવવામાં ભૂલ કરી હોય એમ લાગે છે.

કલ્પનાને ગમે તેટલી આગળ વધારીએ તો પણ તેનાં આયુધોની રચના, તેના દેખાવ-માત્રથી જ જણાતો જટા, સુકુટ તથા ફાલી સહિતનો ભયાનક ચહેરો આપણને આ ચિત્રને શકેન્દ્રના ચિત્ર તરીકે માનવા કોઈ રીતે પ્રેરણા કરતો નથી, કારણકે શકેન્દ્રને હમેશાં દેખાવમાત્રથી સૌમ્ય, આનંદી, અને ફાલી, જટા તથા ચરોપવીત-જનોઈ વગરનો શુજરાતના પ્રાચીન ચિત્રકારોએ ચીતરેલો છે.

અમદાવાદની ઉજ્જવલકાંઠની ધર્મશાળાના જ્ઞાનભણ્ડારમાંની તાડપત્રની ‘કલ્પસૂત્ર અને કાલક-કથા’ની હસ્તલિખિત પ્રત ઉપરથી ચિત્ર ૧૨ થી ૧૬, ૨૧, ૨૩થી ૨૬ અને ૪૬ લેવામાં આવ્યાં છે. આ પ્રત વિ. સં. ૬૨૭ના અપાઠ સુદિ ૧૧ને પુષ્પવારના દિવસે લખાએલી પ્રાચીન પ્રત ઉપરથી વિ. સં. ૧૪૨૭માં નકલ કરાએલી છે.

Plate IV

ચિત્ર ૧૨: ઉપર્યુકત પ્રતમાંથી જ. ‘પ્રભુ શ્રીમહાવીરનું ચચન’. પુરોચત્તર વિમાનમાંથીવીર સાગરોપમનું આયુધ્ય પૂર્ણ કરી ચચ્યા-ચચીને શ્રીમહાવીર ભગવાન પ્રાક્ષણકુંડશામ નામના નગરમાં કોડાલગોત્રી ઋષભદત્ત પ્રાક્ષણની સ્ત્રી દેવાનંદા જે ભલંધરગોત્રી, છે તેની કુક્ષિમાં ગર્ભસ્તપે ઉત્પન્ન થયા. આપાઠ સુદિ ૬ના દિવસની મધ્યરાત્રીના સમયે અને ઉત્તરાશ્વિનની નક્ષત્રને ચંદ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થયો હતો તે વખતે પ્રભુ દિવ્ય આહાર, દિવ્ય ભવ અને દિવ્ય શરીરનો ત્યાગ કરી ગર્ભમાં આવ્યા.

ચિત્રમાં પગાસન ઉપર પ્રભુ મહાવીરની મૂર્તિ ગિરાજમાન કરેલી છે. આજે જેવી રીતે જિનમંદિરમાં મૂર્તિને આભૂષણોથી શણગારવામાં આવે છે તેવી જ રીતે ચિત્રમાં પણ મૂર્તિના માથે સુકુટ, બે કાનમાં કુંડલ, ગરદનમાં કંઠો, હૃદય ઉપર ચોતીનો હાર, અને હાથની કોણીના ઉપરના ભાગમાં ગાભુબધ, અને કાંડાં ઉપર બે કડાં, હાથની હથેલીઓ પલાંઠી ઉપર મૂકીને ભેગી

૮ તથા પ્રાક્ષશાંતિ પિત્રવર્ણ દાન્ટાકલાલ અટામુકુટમણિર્ત પાદુકાસ્થ અદાસર્વસ્થિતપુષ્પવૌતાલકુતત્કન્થ ચતુર્મુજ ભક્ષસૂત્ર-દશકાન્વિતદક્ષિણપાણિ કુન્દિકાલગ્ન્યાર્લંકૃતવામપાણિ એતિ ।

કરેલી છે, તથા તેના ઉપર સોનાનું શ્રીકૃષ્ણ વગેરે ચીતરવામાં આવ્યાં છે, મૂર્તિ પદ્માસને બિરાજમાન છે મૂર્તિની આભુષાભુ પરિકર છે.

અહીં એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થઇ શકે છે કે જ્યારે તીર્થંકરનું વ્યવન થાય છે ત્યારે શરીરની કોઇપણ ભાતની આકૃતિ તો હોતી નથી અને તીર્થંકર નામ કર્મોના ઉદય તો તેઓને શ્રમણપણું ઝંઘીકાર કર્યો પછી કેવલ્યજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા પછી સત્તામાં આવે છે. તો તેઓના વ્યવનનો પ્રસંગ દર્શાવવા તેઓની મૂર્તિ મૂકવાનું કારણ શું ?

જૈન મંપ્રદાયના અનુયાયીઓ દરેક તીર્થંકરનાં પાંચે કલ્યાણકો એક સરખા જ મહત્વનાં માને છે. પછી તે વ્યવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવલ્ય કે નિર્વાણ હોય. અને તે સઘળાં જ પવિત્ર હોવાથી શુભરાતના પ્રાચીન ચિત્રકારોએ કલ્યાણકો દર્શાવવા માટે જુદીજુદી કલ્પનાઓ કરી અમુક પ્રકારની આકૃતિઓ નક્કી કરેલી હોય એમ લાગે છે. કારણકે જેવી રીતે આપણને અહીં વ્યવન-કલ્યાણકના ચિત્રપ્રસંગમાં પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે તેવી જ રીતે નિર્વાણ-કલ્યાણકના ચિત્રપ્રસંગમાં પણ ઉદ્ભવવાનો જ; કારણકે પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા પછી તેઓનું શરીર કે આકૃતિ વગેરે કાંઈ હોતું નથી. હવે આપણે પાંચે કલ્યાણકોમાં પ્રાચીન ચિત્રકારોએ ડહોંકઈ કલ્પનાકૃતિઓ નક્કી કરેલી છે તે મંબેપી વિચાર કરી લઇએ એટલે આગળના આ પાંચે પ્રસંગોને લગતાં ચિત્રોમાં શકા ઉદ્ભવવાનું કારણ ઉપસ્થિત થાય જ નહિ.

૧ વ્યવન-કલ્યાણક—વ્યવન કલ્યાણકનો પ્રસંગ દર્શાવવા માટે પ્રાચીન ચિત્રકારો હમેશાં જે જે તીર્થંકરના વ્યવન-કલ્યાણકનો પ્રસંગ હોય તેમનાં લંછન સહિત અને કેટલાંક ચિત્રોમાં તેઓનાં શરીરના વર્ણ સહિત તે તે તીર્થંકરની મૂર્તિની પરિકર સહિત રજૂઆત કરે છે.

૨ જન્મ-કલ્યાણક—જન્મ કલ્યાણકનો પ્રસંગ દર્શાવવા માટે હમેશાં જે જે તીર્થંકરના જન્મ-કલ્યાણકનો પ્રસંગ દર્શાવવાનો હોય તે તે તીર્થંકરની માતા અને એક નાના બાળકની રજૂઆત તેઓ કરે છે.

૩ દીક્ષા-કલ્યાણક—જે જે તીર્થંકરના દીક્ષા-કલ્યાણકનો પ્રસંગ દર્શાવવાનો હોય તે તે તીર્થંકરની ઝાડ નીચે પંચમુદ્રિ લોચ કરતી આકૃતિ એક હાથથી ચોટલીનો લોચ કરતાં બેઠેલી અને પાસે બે હાથ પહોળા કરીને કેશને ગ્રહણ કરતા ઇન્દ્રની રજૂઆત ચિત્રમાં તેઓ કરે છે.

૪ કેવલ્ય-કલ્યાણક—જે જે તીર્થંકરના કેવલ્ય-કલ્યાણકનો પ્રસંગ દર્શાવવાનો તેનો આશય હોય, તે તે તીર્થંકરના સમવસરણુની રજૂઆત તેઓ કરે છે.

૫ નિર્વાણ-કલ્યાણક—જે જે તીર્થંકરના નિર્વાણ કલ્યાણકનો પ્રસંગ દર્શાવવાનો હોય તે તે તીર્થંકરના શરીરના વર્ણ તથા લંછન સાથે તેઓની પદ્માસનની બેઠકે વાળેલી પલાંડી નીચે સિદ્ધ-શીલાની (બીજના ચંદ્રમાના આકાર જેવી) આકૃતિની તથા ઘંને બાજુમાં એકેક ઝાંડની રજૂઆત પ્રાચીન ચિત્રકારો કરતા હોવાય છે.

ચિત્ર ૧૩: મહાવીર-સાધુ અવસ્થામાં ઉ ક્રે.ધ. બહારની પ્રતમાંથી જ. આ પ્રતમાં ચિત્રકારનો આશય મહાવીરના પાંચે કલ્યાણક દર્શાવવાનો છે. તેમાં બાકીના વ્યવન, જન્મ, કેવલ્ય અને નિર્વાણ કલ્યાણકના પ્રસંગો તો તેણે પ્રાચીન ચિત્રકારોની રીતિને અનુસરતા જ દોરેલા છે

Fig. 21

चित्र २१

Fig. 22

चित्र २२

Fig. 23

चित्र २३

Fig. 24

चित्र २४

Fig. 25

चित्र २५

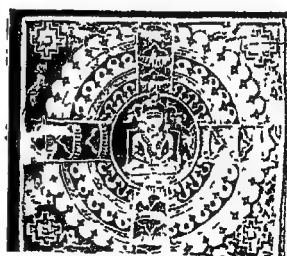

Fig. 26

चित्र २६

પરતુ દીક્ષા-કથ્યાણુકના પ્રસંગમાં પંચમુષ્ટિ લોચના પ્રસંગને બદલે આ ચિત્રમાં જૈન સાધુઓનું દીક્ષિત અવસ્થાનું ચિત્ર દોરેલું છે.

ચિત્રની અંદર મધ્યમાં છતમાં બાંધેલા ચંદરવાની નીચે ભદ્રાસન ઉપર બેઠેલી આકૃતિ આચાર્ય મહારાજની છે. ઘણું કરીને તે આ પ્રત લખાવવાનો ઉપદેશ આપનાર આચાર્ય મહારાજની હશે. તેઓનો જમણી બાજુનો એક ખભો ઉઘાડો છે. જમણા હાથમાં સુહપત્તિ રાખીને તથા ડાબો હાથ વરદ મુદ્રાએ રાખીને સામે હાથમાં તાડપત્રનું પાનું પકડીને બેઠેલા શિષ્ય-સાધુને કાંઈ સમજાવતા હોય એમ લાગે છે. શુર અને શિષ્ય બંનેની વચ્ચેમાં સહેજ ઉપરના ભાગમાં સ્થાપનાઆચાર્યની રજૂઆત ચિત્રકારે કરેલી છે. ભદ્રાસનની પાછળ એક શિષ્ય કપડાના દુકડાથી શુરની શુશ્રૂષા કરતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૪: પ્રભુ શ્રીમહાવીરનો જન્મ. ઉપર્યુક્ત પ્રતમાંથી.

જે વખતે શ્રેષ્ઠ ઉચ્ચ સ્થાનમાં વર્તતા હતા, ચંદ્રનો ઉત્તમ યોગ પ્રાપ્ત થયો હતો, સર્વત્ર સૌમ્યભાવ, શાંતિ અને પ્રકાશ ખીલી રહ્યાં હતાં, દિશાઓમાં અંધકારનું નામનિશાન પણ ન હતું, ઉલ્કાપાત, રજેવૃષ્ટિ, ધરતીકંપ કે દિગ્દાહ જેવા ઉપદ્રવોનો એક અભાવ વર્તતો હતો, દિશાઓના અત્ત પર્યંત વિશુદ્ધિ અને નિર્મેળતા પથરાએલી હતી, જે વખતે સર્વ પક્ષીઓ પોતાના કલરવ વડે જ્યજ્ય શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરી રહ્યાં હતાં, દક્ષિણ દિશાનો સુગંધી શીતળ પવન પૃથ્વીને મંદ-મંદપણે સ્પર્શ કરતો વિશ્વનાં પ્રાણીઓને સુખ-શાંતિ ઉપભવી રહ્યો હતો, પૃથ્વી પણ સર્વ પ્રકારનાં ધાન્યાદિથી ઉભરાઈ રહી હતી અને જે વખતે સુડાળ, આરોગ્ય વગેરે અનુકૂળ સંયોગોથી દેશવાસી લોકોનાં હૈયાં હર્ષનાં હિંડોળે ઝૂલી રહ્યાં હતાં, તેમજ વસંતોત્સવાદિની કીડા દેશભરમાં આલી રહી હતી, તેવે વખતે, મધ્યરાત્રિને વિષે, ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્ર સાથે ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં, આરોગ્યવાળી ત્રિશક્તા ક્ષત્રિયાણીએ આધારહિતપણે આરોગ્યવાન પુત્રને જન્મ આપ્યો.

ચિત્રમાં સુવર્ણના પદ્મ ઉપર બિછાવેલી વિવિધ ભત્તિન. કૂલોથી આચ્છાદિત કરેલી સુગંધીદાર શય્યા ઉપર ત્રિશક્તા ક્ષત્રિયાણી સૂતા છે. જમણા હાથે પ્રભુ મહાવીરને બાળક રૂપે પકડીને તેમના તરફ-સન્મુખ બેઠી રહેલાં છે. તેમના જમણા હાથ નીચે તકીઓ છે. તેમનું સાફ ચે શરીર વજાભૂષણોથી સુસજ્જિત છે. તેમના ઉત્તરીય વસ્ત્ર-સાડીમાં હસપક્ષીની સુંદર ભાત ચીતરેલી છે. તેમનો પોશાક ચોદમા સૈકાના શ્રીમંત વૈભવશાળી કુટુંબોની સ્ત્રીઓના પહેરવેશનો સુંદરમાં સુંદર ખ્યાલ આપે છે. પદ્મગની નીચે પાણીની ઊરી તથા પદ્મગમાંથી જીતરતી વખતે પગ મૂકવા માટે પાદપીઠ-પગ મૂકવાનો બાબત-પણ ચીતરેલાં છે. ઉપરના ભાગની છતમાં ચંદરવો પણ બાંધેલો છે.

ચિત્ર ૧૫: પ્રભુ મહાવીરનું નિર્વાણ. ઉપર્યુક્ત પ્રતમાંથી જ.

જમણ ભગવાન મહાવીર જે વર્ષાકાળમાં મધ્યમ અષાઠ્યાપુરિને વિષે હસ્તિપાલ રાજાના કારકુનોની સભામાં છેલ્લુ ચોમાસુ વર્ષાઋતુમાં રહેવા માટે કર્યું, તે ચોમાસાનો ચોથો મહિનો, વર્ષાકાળનું સાતમું પખવાડિયુ એટલે, કે કાર્તિક માસનું (શુજરાતી આસો માસનું) કૃષ્ણ પખવાડિયું, તે કાર્તિક માસના કૃષ્ણ પખવાડિયાના પદરમે દિવસે (શુજરાતી આસો માસની અમાસે

પાછલી રાત્રિએ કાળધર્મ પામ્યા, તેઓ સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા.

પ્રભુ મહાવીરની મૂર્તિ જે પ્રમાણે ચિત્ર નં. ૧૨માં વર્ણવી ગયા તે પ્રમાણેનાં આભૂષણો સહિત ચીતરેલી છે. નિર્વાણ-કલ્યાણક્રમે પ્રસંગ દર્શાવવા ખાતર સિદ્ધશિલાની આકૃતિ અને બંને બાજુએ એકેક ઝાડ વધારામાં ચીતરેલાં છે. આ ચિત્રની પૃથ્વમ્મિ સીંદુરિયા રાતા રંગની છે. સિદ્ધશિલાને રંગ સફેદ છે. આબુબાબુનાં બંને ઝાડનાં પાંદડાં લીલા રંગનાં છે. આ ઝાડનાં પાંદડાં ચિત્રકારે એટલા બધાં બારીક અને સુકોમળ ચીતરેલાં છે કે જેનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આ હાફટોન ચિત્રથી કોઇપણ રીતે આવી શકે નહિ. અમદાવાદમાં લાલ દરવાજે આવેલી સીદ્ધસૈયદની મસ્જિદની દીવાલોમાં કેતરેલી સુદર સ્થાપત્ય-જાળીઓની સુરચના મૂળ આવા કેઈ પ્રાચીન ચિત્રના અનુકરણમાંથી સરજાએલી હોય એમ માર માનવું છે. સ્થાપત્યકામની એ દીર્ઘકાય જાળી કરતાં બે અગર અઢી ઇંચની ટૂંકી જગ્યામાંથી ફક્ત ચરધા ઇંચ જેટલી જગ્યામાં ઝાડની પાંદડીએ પાંદડી ગણી શકાય એવી બારીક ઝાડની કલાતુ મૂર્તિ કરનાર ગુજરાતના પ્રાચીન ચિત્રકારો આજે પણ આ પણુને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી મૂકે છે.

ચિત્ર ૧૬: પ્રભુ મહાવીરનું સમવસરણ ઉપર્યુક્ત પ્રતમાંથી જ.

તીર્થંકરને કૈવલ્યજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા પછી દેવો સમવસરણની રચના કરે છે. આ સમવસરણની બે જાતની રચનાઓ આપણને પ્રાચીન ચિત્રોમાં મળી આવે છે. એક જાતની રચના ગોળાકૃતિમાં હોય છે અને બીજી જાતની ચતુષ્કોણ-આર ખૂણાવાળી-ઘોળડી હોય છે.

આ ચિત્ર ગોળાકૃતિ વાળા સમવસરણનું છે. સમવસરણની મધ્યમાં મહાવીરની મૂર્તિ તથા આબુબાબુ ફરતા ત્રણ ગઢ છે. મસ્તકની પાછળના ભાગમાં અશોકવૃક્ષને બદલે બે બાજુ લટકતાં કમલ જેવી આકૃતિ ચીતરેલી છે. ગઢની ચારે દિશાએ એકેક દરવાજો તથા ગઢની બહાર ચારે ખૂણામાં એકેક વાપિકા-વાવ-ચીતરેલી છે. પ્રસંગો પાત્ર સમવસરણનું ટૂંક વર્ણન અત્રે આપવું મને યોગ્ય લાગે છે.

પ્રથમ વાચુકુમાર દેવો યોજન પ્રમાણ પૃથ્વી ઉપરથી કચરો, લામ બગેરે દૂર કરીને તે શુદ્ધ કરે છે પછીથી ચેદકુમાર દેવો સુગંધી જળની વૃદ્ધિ કરી એ પૃથ્વીનું સિંચ કરે છે. તીર્થંકરનાં ચરણોને પોતાના મસ્તકે ચડાવનાર આ પૃથ્વીની બાજુ પૂર્ણ કરતા હોય ત્યાર બચતરો છએ જાતુના પચરંગી, સુગંધી, અધોગ્રામ કીટવાળાં પુષ્પોની જાતુ પર્યંત વૃદ્ધિ કરે છે ત્યાર બાદ વાણબ્યંતર દેવો સુવર્ણ, મણિ અને માણેક વડે પૃથ્વીતલ બાંધે છે, અર્થાત્ એક યોજન પર્યંતની આ પૃથ્વી ઉપર પીઠગંધ કરે છે. ચારે દિશાઓમાં તેઓ મનોહર તોરણો બાંધે છે વિશેષમાં ભવ્ય જનોને દેશના સાંભળવા માટે બોલાવના હોય તેમ તોરણોની ઉપર રહેલો ક્વજનો સમૂહ રચીને તેઓ સમવસરણને શોભાવે-સુશોભિત કરે છે. તોરણોની નીચે પૃથ્વીની પીઠ ઉપર આલેખાએલાં આઠ મગળો મગળતામાં ઉત્તરો કરે છે.

૬ વિસ્તૃત વર્ણન માટે જુઓ- ૧ આવશ્યક નિર્બુદ્ધિ ૨ નિર્વાણી સલાહપુરવ ચરિત્ર ૩ સમવસરણ પ્રકરણ અને ૪ લોકમકારા સર્ગ ૩૦ આદિ ગ્રંથો, ૫ 'Jain Iconography (II Samavasarana)' by D R Bhandarkar, M A in Indian Antiquary, Vol XL pp 125 to 130 & 153 to 161 1811

Fig. 27

चित्र २७

Fig. 28

चित्र २८

Fig. 29

चित्र २९

Fig. 30

चित्र ३०

Fig. 31

चित्र ३१

Fig. 32

चित्र ३२

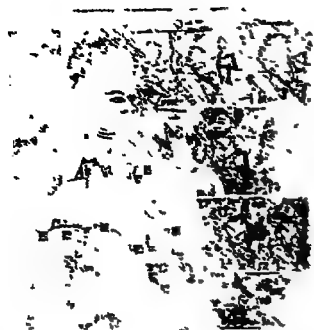

Fig 33

चित्र ३३

Fig 34

चित्र ३४

Fig 35

चित्र ३५

Fig 36

चित्र ३६

Fig 37

चित्र ३७

Fig 38

चित्र ३८

Fig 39

चित्र ३९

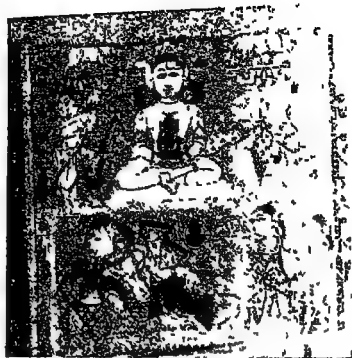

Fig 40

चित्र ४०

Fig 41

चित्र ४१

Fig 42

चित्र ४२

Fig 43

चित्र ४३

Fig 44

चित्र ४४

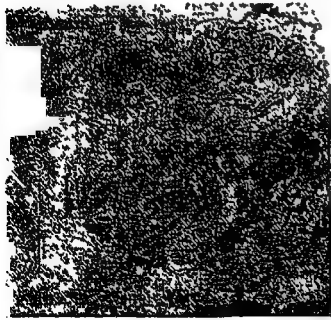

Fig 45

विज्ञ ४५

Fig 46

विज्ञ ४६

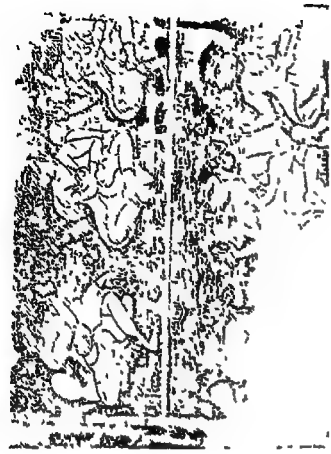

Fig 47

विज्ञ ४७

Fig 48

विज्ञ ४८

વૈમાનિક દેવો અંદરનો, જ્યોતિષકો મધ્યનો અને જવનપતિ બહારનો ગઢ બનાવે છે મણિના કાંગરાવાળો અને રતનનો બનાવેલો અંદરનો ગઢ બાણે સાક્ષાત્ 'રોહણગિરિ' હોય તેમ શેલો છે. રતનના કાંગરાવાળો અને સોનાનો બનાવેલો મધ્ય ગઢ અનેક દ્વીપોમાંથી આવેલા સૂર્યની શ્રેણી જેવો ઝળકી રહે છે. સૌથી બહારનો ગઢ સોનાના કાંગરાવાળો અને રૂપાનો બનેલો હોવાથી તીર્થકરને વંદન કરવા માટે બાણે સાક્ષાત્ વૈતાલ્ય પર્વત આવ્યો હોય એમ ભાસે છે.

આ પ્રતમાંના ચિત્રપ્રસંગો જૂદીજૂદી પ્રતોમાં આલેખાએલા હોવા છતાં આ ચિત્રો આલેખનમાં વધુ સુકોમળતાવાળા તેમજ કાંઈક વધારે રસિકતાથી આલેખાએલા હોય એમ લાગે છે.

Plate V

ચિત્ર ૧૭: દેવાનંદા અને ચૌદ સ્વમ્મ. ઇંડરના સઘના લંડારની શેઠ આણુંદણ મગળછની પેલીની તાડપત્રની કલ્પસૂત્રની તારીખ વગરની પત્ર ૧૦૬ની કુલ ચિત્ર ૩૩ વાળી પ્રતના પાના ૨ ઉપરથી આ ચિત્ર અત્રે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. પત્રનું કદ ૧૩૬×૨૬ ઇંચ છે. તાડપત્રની પ્રતોમાં સુવર્ણની શાહીનો ઉપયોગ પહેલવહેલો આ પ્રતમાં ચિત્રોમાં કર્યો હોય એમ લાગે છે. કારણકે આ પ્રત સિવાય 'શુભશતતી પ્રાચીન જૈનાશ્રિતકળા'નાં ચિત્રો પૈકીની એક પશુ પ્રતમાં સુવર્ણની શાહીથી દોરેલાં ચિત્રો હજી સુધી મળી આવ્યાં નથી.

આપણે ઉપર ચિત્ર ૧૨ના 'મહાવીર-અયવન'ને લગતા પ્રસંગના વર્ણનમાં જણાવી ગયા છીએ કે શ્રમણ જગવાન મહાવીર દેવલોકમાંથી વ્યવીને દેવાનંદા પ્રાણલ્પીની કુક્ષિમાં ગર્ભ તરીકે આવ્યા.

તે રાત્રીએ દેવાનંદા પ્રાણલ્પી ભર બાંધમાં ન હતી, તેમ પૂરી ભગૃત પશુ ન હતી. એટલે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા એટલે તેણીએ અતિઉદાર, કલ્યાણમય, ઉપદ્રવ હરનાર, મંગળમય અને સુદર ચૌદ મહાસ્વમ્મ જોયાં. તે આ પ્રમાણે:

૧ ગજ, ૨ વૃષભ, ૩ સિંહ, ૪ લક્ષ્મી (અભિષેક), ૫ પુષ્પમાળા, ૬ ચંદ્ર, ૭ સૂર્ય, ૮ ધ્વજ, ૯ પૂર્ણકૃત-કલશ, ૧૦ પદ્મસરોવર, ૧૧ ક્ષીરસમુદ્ર ૧૨ દેવવિમાન, ૧૩ રતનનો હગડો, અને ૧૪ નિર્ધૂમ અગ્નિ.^{૧૦}

ચિત્રમાં દેવાનંદાએ ચોળી, ઉત્તરીય વસ્ત્ર-સાડી, ઉત્તરાસન વગેરે વસ્ત્રો પરિધાન કરેલાં છે. શય્યામાં સુગંધીદાર ફૂલો ગિછાવેલાં છે. તેણી તકીઆને અદેલીને-ટેકા હાંપને અર્ધ ભગૃત અને અર્ધ નિદ્રાવસ્થામાં સૂતેલી દેખાય છે. તેણીએ હાથો પગ જમણા પગના ઢાંચણ ઉપર રાખેલો છે. તેણીના માથે મુગટ, કાનમાં કુંડલ, માથામાં આબૂષણ તથા તેણીના માથાની વેણી છૂટી છે અને તેનો છેડો ઠેઠ પલંગની નીચે લટકતો દેખાય છે. તેણીના પગ આગળ એક ઓ-નોકર સાદા પહેરવેશમાં તેણીના પગ દબાવતી હોય તેવી રીતે રજૂ કરેલી છે, પલંગની નીચે નજીકમાં પાણીની ઝારી તથા પાદપીઠ મૂકેલાં છે. તેણીનો પલંગ સુવર્ણનો છે. ચિત્રનું મૂળ કદ ૨૬×૨૬

૧૦ ગય-વનહ-સીંહ-અભિષેક-દામ-સસિ-દિગ્વર-સ્રવ-કુંભ ।

૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪
પત્રમસર-સાગર-વિમાનમવળ-રવણુચ્ચય-સિદ્ધિ ચ ॥

ઇચ્છ છે. તેમાં અરધા અગર પોણા ઈંચની જગ્યામાં વેગવાળાં ચૌદ પ્રાણીઓ વગેરેની રજૂઆત કરતાં ચૌદ મહાસ્વમ્નો ચીતરનાર શુભરાતના પ્રાચીન ચિત્રકારોની કલાગીરી ઉપર જગતના કોઇપણ કલાપ્રેમીને માન ઉપજ્યા વિના રહે તેમ નથી.

ચિત્ર ૧૮: પ્રભુ શ્રીમહાવીરનું સમવસરણ. ઇડરની પ્રતના પાના ૫૧ ઉપરથી

આ ચિત્ર આગાઉના ચિત્ર ૧૬ને આગેફળ મળતું છે. વિશિષ્ટતા ક્રમ ત્રણ ગઢ પૈકીના પ્રથમ ગઢમાં મનુષ્ય આકૃતિઓની રજૂઆત કરી, તે રજૂઆત ચિત્રકાર કરવામાં સંપૂર્ણ સફળતા મેળવી શક્યો છે તે છે. સિવાય શુભરાતના પ્રાચીન ચિત્રમાં કોઇપણ ઠેકાણે ગઢની અદર મનુષ્ય આકૃતિઓ હોરેલી મળી આવી નથી. આખું ચિત્ર મોટેભાગે સોનાની શાહીથી જ ચીતરેલું છે, ચિત્રનું મૂળ કદ રૂંદેઝરૂંદે ઇંચ છે. મૂળ ચિત્ર પરથી થોડું મોટું કરાવીને અત્રે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

ચિત્ર ૧૯: પ્રભુ શ્રીપાર્શ્વનાથ. સારાભાઈ નવાળના સંગ્રહમાંથી. પાટણ બિરાજતા વિદ્યદર્શક સુનિમહારાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી દ્વારા આ ચિત્ર તથા ચિત્ર ૨૦નું મને પ્રાપ્ત થયેલાં છે. તે ચિત્રો મૂળ કરતાં સહેજ મોટાં કરાવીને અત્રે આપવામાં આવ્યાં છે.

કલ્પસૂત્રની પ્રતમાંનું આ ચિત્ર લગભગ તેરમી અગર ચૌદમી સદીનાં ચિત્રોને બરાબર મળતું આવે છે. શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના શરીરનો વર્ણુ લીલો છે. મસ્તક ઉપરની ધરેલોદ્રની સાત કણાઓ કાળા રંગથી ચીતરવામાં આવી છે. આબુળાબુના પળાસનમાં બે આમરધારી પુરુષાકૃતિઓ તથા મસ્તક ઉપરના ભાગમાં બે બાણુ જોકેક હાથી અભિષેક કરતા હોય તેવી રીતે સૂંઠા ઢાચીરાખીને બેસેલા ચીતરેલા છે. ઉપરની છતમાં ઉપરાઉપરી ત્રણ છતનું સુમધુ લટકતું છે આ ચિત્ર તે સમયમાં જિન મંદિરમાં પધરાવવામાં આવતી સ્થાપત્યમૂર્તિઓ અને હાલની આજ સમયમાં પધરાવવામાં આવતી મૂળનાયકની પળાસન સહિતની સ્થાપત્યમૂર્તિઓ વચ્ચે કાંઈ પણ ફેરફાર થવા પામ્યો નથી તેની સાબિતી આપે છે. આ ચિત્રમાં રેખાઓનું ભેર બહુ કમી દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૦: પ્રભુ શ્રીમહાવીર. સારાભાઈ નવાળના સંગ્રહમાંથી. આ ચિત્ર કોઈ શિખાઉ ચિત્રકારે તાડપત્ર ઉપર હોરેલી આકૃતિ માત્ર જ છે. આ ચિત્રકાર શિખાઉ જેવો હોવા છતાં પણ પ્રાચીન ચિત્રકારોની માફક આખી આકૃતિ એક જ ઝટકે હોરી કાઢેલી છે

Plate VI

ચિત્ર ૨૧: પ્રભુ મહાવીરનું વ્યવન-કલ્યાણુક ચિત્ર ૧૨ વાળું જ ચિત્ર વર્ણન માટે બુઝો ચિત્ર ૧૨નું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૨૨: ઇન્દ્રસભા. નવાળ ૧ પરથી આ ચિત્ર અત્રે રજૂ કરેલું છે

સૌધમેન્દ્ર ઇન્દ્રસભામાં બેઠો છે તે સૌધમેન્દ્ર કેવો છે? જે બનીસ લાખ વિમાનોને અધિપતિ છે, જે રજરહિત આકાશ જેવાં સ્વચ્છ વસ્ત્રો ધારણ કરે છે, જેણે માળા અને સુકુટ યથારથાને પહેરેલાં છે, નવીન સુવર્ણના મનોહર આશ્ચર્યને કરનારાં આબુળાબુ કંપાચમાન થતાં એવાં બે કુંડળો જેણે ધારણ કર્યા છે, છત્રાદિ રાજચિહ્નો જેની મહાશક્તિને સૂચવી રહ્યાં છે, શરીર અને આભૂષણોથી અત્યંત દીપ્તો, મહાભળવાળો, મોટા ચશ તથા માહાત્મ્યવાળો, દેહીધ્ય-

Fig. 49

चित्र ४९

Fig. 50

चित्र ५०

Fig. 51

चित्र ५१

Fig. 52

चित्र ५२

Fig. 53

चित्र ५३

Fig. 54

चित्र ५४

માન શરીરવાળો, પંચવર્ણી પુષ્પોની બનાવેલી અને છેક પગ સુધી લાંબી માલારને ધારણ કરનારો, સૌધર્મ નામે દેવલોકને વિષે સૌધર્માવતસકે નામના વિમાનમાં, સુધર્માં નામની સભામાં શકે નામના સિંહાસન ઉપર બેસેલો છે.

આ ચિત્રમાં ઇન્દ્ર સભામાં સિંહાસન ઉપર બેઠેલો છે. ઉપરના જમણા હાથમાં વજ્ર અને ડાબા હાથમાં અંકુશ છે. નીચેનો જમણો હાથ સામે બેઠેલી ઇંદ્રાણી તથા દેવોની સાથે કાંઈ વાતચીત કરતાં બેસેલો છે અને ડાબો હાથ ડાબા હાથે ઉપર રાખેલો છે. સામે એક ઇંદ્રાણી તથા બે દેવો અને નીચે પણ ચાર દેવો ઇંદ્રની આજ્ઞા-સંભળતાં હોય તેવી રીતે બેઠેલાં છે. આ ચિત્રમાં રૂપેરી શાહીનો સૌથી પહેલવહેલો ઉપયોગ કરેલો દેખાય છે ચિત્રકારની પીંછી પણ ભાવવાહી છે અને તેની ચિત્રમંજૂષામાં રંગો પણ વિવિધ જાતના હશે તેનો પુરાવો તેણે આ ચિત્રમાં ઉપયોગમાં લીધેલા વિવિધ રંગો આપે છે.

ચિત્ર ૨૩ : પ્રભુ મહાવીરનું જન્મ-કલ્યાણક. ચિત્ર ૧૪ વાળું જ ચિત્ર. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૪નું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૨૪ : મેરુ ઉપર જન્મભણિક. અમદાવાદની ઉ.કે.ધ.ના જ્ઞાનભંડારની તાડપત્રની હસ્તલિખિત પ્રત ઉપરથી.

પ્રભુ મહાવીરનો મેરુ પર્વત ઉપર સ્નાત્રમહોત્સવ. સૌધર્મેન્દ્રનું પર્વત સમાન નિશ્ચલ, શકે નામનું સિંહાસન કંપાયમાન થયું, એટલે ઇન્દ્રે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂઠી બેસે તો ચરમ જિનેશ્વરનો જન્મ થએલો જણાયો. તરત જ ઇન્દ્રે હરિશ્ચંદ્રમેધી દેવ પાસે એક યોજન જેટલા પરિમંડળવાળો સુશોભા નામનો ઘટ વગડાવ્યો.^{૧૧} એ ઘટ વગાડતાંની સાથે જ સર્વ વિમાનોમાં ઘટ વાગવા લાગ્યા. પોતપોતાના વિમાનમાં થતા ઘંટનાદથી દેવો સમજી ગયા કે ઇન્દ્રને કાંઈક કર્તવ્ય આવી પડ્યું છે. તેઓ સર્વે એકઠા થયા એટલે હરિશ્ચંદ્રમેધીએ ઇન્દ્રનો હુકમ કહી સંભળાવ્યો. તીર્થંકરનો જન્મમહોત્સવ કરવા જવાનું છે એમ જાણીને દેવોને બહુ જ આનંદ થયો.

દેવોથી પરિવરેલો ઇન્દ્ર નન્દીશ્વરદ્વીપ પાસે આવી વિમાનને સંક્ષેપી ભગવાનના જન્મ-સ્થાનકે આવ્યો. જિનેશ્વરને તથા માતાને ત્રણ પ્રહસિણા દર્ધ, વંદન-નમસ્કાર વગેરે કરી બોલ્યો કે 'કુક્ષિમાં રત્ન ઉપજાવનારી, જગતમાં દીપિકા સગી હે માતા ! હું તમને નમસ્કાર કરું છું હું દેવોનો સ્વામી શકેન્દ્ર આજે તમારા પુત્ર છેલ્લા તીર્થંકરનો જન્મમહોત્સવ ઊજવવા દેવલોકથી આવ્યો આહું છું. માતા ! તમે કોઈ રીતે ચિંતા કે વ્યગ્રતા ન ધરતાં.' તે પછી ત્રિગલા માતાને ઇન્દ્રે અવસ્થાપિની નિદ્રા આપી અને જિનેશ્વરપ્રભુને કરસંપુટમાં લીધા.

ધીમેધીમે વિવિધ ભાવના ભાવતો, દેવોથી પરિવરેલો, સૌધર્મેન્દ્ર, મેરુપર્વતના શિખર ઉપર રહેલા પાંડુક વનમાં આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં મેરુની ચૂલાથી દક્ષિણ નાગમા રહેલી અગ્નિ પાંડુકગલા નામની શિલા પર જઈ પ્રભુને જોળામાં લઈ પૂર્વ દિશા ભણી સુખ કરી સ્થિત થયો પહેલાં અવ્યુતેન્દ્રે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. તે પછી અનુક્રમે બીજા ઇન્દ્રો અને છેક ચંદ્ર-સૂર્ય

^{૧૧} આ ઉલ્લેખ ઉપરથી એમ માનવાને કારણ છે કે દ્રાવિડ ભારતવાસીઓ આધુનિક 'paralyses'ની કહેવારી ગ.પદીને ૮૦ નોંધપ, કાપલકે એક ઘટનાથી સર્વ વિમાનોમાં ઘટ વાગવા લાગ્યા તે બદલ જ તેનો પુરાવો આપે છે

વગેરેએ પશુ પ્રભુના સ્નાનનો લહાવો લીધો. શકેન્દ્રે પોતે આર વૃષભનું સ્વપ્ન કરીને આઠ શીંગડાંઓમાંથી ઝરતા જળ વડે પ્રભુનો અભિષેક કર્યો.

ચિત્રમાં સૌધર્મેન્દ્રના ખોળામાં પ્રભુ બિરાજમાન થયેલા છે. ઉપરના ભાગમાં બે વૃષભનાં સ્વપ્નો ચીતરેલાં છે અને આબુભાબુમાં બે દેવો હાથમાં કલશ લઈને બેઠેલા છે. ઇન્દ્રની પદાંકીની નીચે મેરુપર્વતની ચૂલાઓ ચીતરેલી છે.

ચિત્ર ૨૫: પ્રભુ મહાવીરનું દીક્ષા કલ્યાણક. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૩નું આ ચિત્રનું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૨૬: પ્રભુ મહાવીરનું કૈવલ્ય કલ્યાણક. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૬નું આ ચિત્રનું જ વર્ણન.

Plate VII

ચિત્ર ૨૭: ઇન્દ્રસભા. ઇન્દ્રની પ્રતિમા પાના ૭ ઉપરથી. ચિત્રના મૂળ કદ ૨૬x૨૨ ઇંચ ઉપરથી સહેજ નાનું અને રબૂ કરેલું છે. ચિત્રમાં ઇન્દ્ર સભામાં સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન થયેલો છે. ઉપરના જમણા હાથમાં વજ્ર અને ડાબા હાથમાં અંકુશ છે. નીચેનો જમણો હાથ સામે બિભા રહેલા દેવને કાંઈ આજ્ઞા ફરમાવતો હોય તેવી રીતે રાખેલો છે. ડાબા હાથમાં કાંઈ વસ્તુ છે જે સ્પષ્ટ દેખાતી નથી. ઇન્દ્રના કપડામાં ચોકડીની ડિઝાઇન વચ્ચે લાલ રંગની ટીપડીઓ છે. સામે એક સેવક દેવ બે હાથની અંજલિ બેઠીને ઇન્દ્રની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરતો નમ્રભાવે બેઠેલો છે. તે પશુ વજ્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત છે. તેના મસ્તક ઉપર પશુ છત્ર છે બંનેના કપાળમાં U આવી ભતનું તિલક છે જે તે સમયના સામાજિક રિવાજનું અનુકરણ માત્ર છે.

ચિત્ર ૨૮: શકસ્તવ. ઇન્દ્રની પ્રતિમા પાના ૯ ઉપરથી. ચિત્રનું કદ ૨૬x૨૬ ઇંચ છે. સૌધર્મેન્દ્રે શક નામના સિંહાસન ઉપર બેઠાંબેઠાં પોતાના અવધિજ્ઞાન વડે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને, ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની ભાર્યો દેવાનન્દા બ્રાહ્મણીની કુક્ષિમાં ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયેલા જોયા. બેતાં જ તે હર્ષિત થયો. હર્ષના અતિરેકથી, વરસાદની ધારાથી પુષ્પ વિકાસ પામે તેમ તેના શોભારાજિ વિકસવ થયા. તેનાં મુખ અને નેત્ર ઉપર પ્રસન્નતા છવાઈ રહી. તરત જ શકેન્દ્ર આઠર સહિત ઉત્સુકતાથી પોતાના સિંહાસન ઉપરથી બેઠ્યો, બેઠીને પાદપીઠથી નીચે ઊતાર્યો, ઊતરીને રત્નોથી જડેલી બંને પાકુકાઓને પગમાંથી બિટારી નાખી. પછી એક વજ્રવાળું ઉત્તરાસંગ ધારણ કરીને અંજલિ વડે બે હાથ બેઠી તીર્થંકરની સન્મુખ સાત-આઠ પગલાં ગયો.

પછી પોતાનો ડાબો હાથ જોડી રાખી, જમણા હાથને પૃથ્વીતળ ઉપર લગાડીને પોતાનું મસ્તક ત્રણ વાર પૃથ્વીતળને લગાડ્યું, અને તે સાથે પોતાના શરીરને પણ નમાવ્યું. કંકણ અને ઘેરખાથી સ્તંભિત થયેલી પોતાની જુભાઓને જરા વાળીને ઊંચી કરી, બે હાથ બેઠી, હસે નખ લેગા કરી, આવર્તે કરી, મસ્તકે અંજલિ બેઠીને શકસ્તવ વડે પ્રભુ શ્રીમહાવીરની સ્તુતિ કરી.

ચિત્રમાં જમણી બાજુએ ઇન્દ્ર પોતાના બંને હાથ પૃથ્વીતળ ઉપર લગાડી બે હાથની અંજલિ બેઠેલો, મસ્તક તથા શરીરને નમાવવાની તૈયારી કરતો અને એક હાથમાં વજ્ર ધારણ

Fig. 55

चित्र ५५

Fig 56

चित्र ५६

अथः पुष्पकाननां शशकदाचिदवसाकण्युक्तं पांशुवपंकजसापित्राः अथः कृतार्थ
 माचमाशुर्दंडमंजुक्ताशुविक्तामदित्यावाषेजिनबाहं डंमंमिता श्रीकल्पपुष्पकसुखि
 दायकं समतीतिरदशाशुद्रुम
 ॥ अतिनयनबदचंद्रयमितसंयत्स एनिजुक्त
 व्याः उत्सवपुर्वकल्यत्युपुष्पकः
 बाधया मासाध्यमज्ञोपरापुतसुतं इ सुविनिद्या
 रथायमानेयुणश्चरिसुविचिः सि
 दोसशाशुद्रुतकल्यपुष्पकसेनेदताद्यादिमया
 तिसनाकराशरणामाः शुभासाः समाप्रापुत्रासिः ॥ शुभा
 अथाशिसुहृत्तुषुप्रवक्ताऽभागावावाः शुभाः अथाः फलवत्तुषुप्रवक्ताः शुभाः ॥ शुभाः

धीणाहसदास्त्रयादयल्ला॥ए००॥सुस्रविमानसुस्रसमीयांयपर्मिनिअधिमाणवकसंरंरुद्व
 कासमुनका॥ए००॥अववायनस्रामिदंदाआनस्रुअनिरंतं॥सासांअरासाद्रासांअसदादिजयमंगले
 प०३विद्यासिद्धायिमहिमाधराणागगंछपद्मावतीसततसवितपादणींअंतर्बीहियुडरितसिद्धिदगंतं
 मीदसक्रियाछटयिनीधुलसावलहंती॥ए००॥इतिश्रीकालिकप्रवायेसतानीयश्रीसावदवस्रु
 धितश्रीपाश्र्चिनाप्रवर्णितमस्तु
 अ०मरी॥यंश्रायंअपाकसिक्कंड
 रज्जदस्रुसोगिधसुगवतीधुल
 दिनविद्याश्रीसतिघशिताप्राप्त
 लावतंसाप्रष्टीधराप्रजुविदीरपाला॥दवयारोधाउततसिक्कंडगया॥तायाणेअंअकशसिरामे॥०॥
 एकरपात्रंतलुउदोनरसंकोसवंसुधी॥हीमादवीप्रियातसाधनअउणजालिनी॥अतया॥आतोअ
 लिगमलिगोधयदासदाचारविचारदीपो॥सहर्मदाअंअवणेकधितोजीयाअिंपुसंअमांअकी॥

કરેલો હોય છે, તેના મસ્તક ઉપર એક સેવકે પાછળ ભેલા રહીને જે હાથે છત્ર પકડીને ધરેલું છે છત્ર ધરનારની પાછળ ખીણ એક પુરુષ વ્યક્તિ જે હાથની અંજલિ ભેડીને તથા ચિત્રની ડાબી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં જે પુરુષ વ્યક્તિએ પોતાના ઝંને ઢાંચણ પુરવીતળને ઇન્દ્રની માફક જ અડાડીને ભક્તિ કરવા માટે તત્પરતા બતાવતી ચિત્રકારે ચીતરેલી છે. આ ચિત્રમાં દરેક આકૃતિના કપડામાં મૂળ ચિત્રમાં ભુદીભુદી ભતની ડિઝાઇનો ચીતરવા માટે ભુદીભુદી ભતના રંગો જેવા કે ગુલાબી, પીરોણ, આસમાની વગેરે રંગોનો તાકપત્રની પ્રતો ઉપર પહેલવહેલી વાર જ ઉપયોગ કરેલો છે. અગાઉનાં ચિત્રોમાં ભુદીભુદી ભતના સ્ત્રીઓના પહેરવેશની રજૂઆત આપણે કરી ગયા છીએ, પરંતુ પુરુષ વ્યક્તિઓના પહેરવેશમાં ભુદીભુદી ભતની ડિઝાઇનોની રજૂઆત આ પ્રતનાં ચિત્રો સિવાય ખીણ કોઇપણ પ્રતમાં રજૂ કરવામાં આવેલી હોયતી નથી. આ ચિત્રો ઉપરથી પ્રાચીન સમયનાં ગુજરાતનાં પુરુષપાત્રો કેવી વિવિધ ભતના અને રંગબેરંગી વસ્ત્રો પરિધાન કરતાં હતાં તેનો ખ્યાલ આવે છે.

ચિત્ર રહઃ શકેશ્વર. ઇંડરની પ્રતના પાના ૧૨ ઉપરથી ચિત્રનું મૂળ કદ ૨૩×૨૩ હંચ છે.

શકેસ્તવ કહીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદન અને નમસ્કાર કરીને, ઇન્દ્ર પોતાના સિંહાસન ઉપર પૂર્વ દિશા તરફ ગુણ રાખીને બેઠો. ત્યાર પછી દેવોના રાજા શકેન્દ્રને વિચાર થયો કે તીર્થકરો, ચક્રવર્તીઓ, બલદેવો અને વાસુદેવો માત્ર શુદ્ધ અને ઉચ્ચ ક્ષત્રિયાકુળમાં જ જન્મ લઈ શકે. તેથી તુચ્છ, સિદ્ધ અને નીચે એવા પ્રાણીકુળમાં મહાવીરના જન્મનું અવતરણ થોભ્ય નથી, એમ વિચારી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના ગર્ભને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કુક્ષિને વિષે મૂકવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેમજ ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીનો પુત્રીરૂપે જે ગર્ભ હતો તેને દેવાનન્દા પ્રાણીકુળની કુક્ષિમાં મૂકવાનો વિચાર કર્યો. નિશ્ચય કરીને પદ્ધતિ સૈન્યના અધિપતિ હરિશ્ચેન્દ્રેયે નામના દેવને બોલાવી પોતાની આંખી યોજનાની સમજૂતી આપતાં કહ્યું કે: 'હે દેવાનુપ્રિય ! દેવોના ઇન્દ્ર અને દેવોના રાજા તરીકે મારો એવો આચાર છે કે ભગવાન અરિહંતોને શુદ્ધ કુળોમાંથી વિશુદ્ધ કુળોમાં સંક્રમણવવા માટે હે દેવાનુપ્રિય ! તું જા અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને દેવાનન્દા પ્રાણીકુળની કુક્ષિમાંથી સંહરી, ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કુક્ષિને વિષે ગર્ભપણે સંક્રમણ અને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને જે ગર્ભ છે તેને દેવાનન્દા પ્રાણીકુળની કુક્ષિમાં ગર્ભપણે સંક્રમણ આપેલું કામ પતાવીને જલદી પાછો આવ અને મને નિવેદન કર.'

આ ઘટનાને લગતી જ ઘટના કુષ્ણના સંબંધમાં બન્યાનો ઉલ્લેખ ભાગવત, દશમસ્કંધ, અ. ૨, શ્લો. ૧ થી ૧૩, તથા અ. ૩, શ્લો. ૪૬ થી ૫૦માં એવામાં આવે છે, જેનો ટૂંક સાર આ પ્રમાણે છે: 'અસુરોનો ઉપદ્રવ મટાડવા દેવોની પ્રાર્થનાથી અવતાર લેવાનું નક્કી કરી વિષ્ણુએ યોગમાયા નામની પોતાની શક્તિને બોલાવી. પછી તેને સંયોધી વિષ્ણુએ કહ્યું કે તું જા અને દેવકીના ગર્ભમાં મારો શેષ અંશ આવેલો છે તેને ત્યાંથી (ચંકર્ષણ) હરણ કરી વસુદેવની જ ખીણ સ્ત્રી શેહિણીના ગર્ભમાં દાખલ કર. જે પછી બળભદ્ર-રામરૂપે અવતાર લેશે અને તું નંદપત્ની યશોદાને ત્યાં પુત્રીરૂપે અવતાર પામીશ, જ્યારે હું દેવકીના આઠમા ગર્ભરૂપે અવતાર લઈ જન્મીશ ત્યારે તારો પણુ યશોદાને ત્યાં જન્મ થશે. સમકાળે જન્મેલા આપણા બંનેનું એકબીજાને ત્યાં પરિવર્તન થશે.'

ચિત્રના મધ્ય ભાગમાં વિમાનની વચ્ચે સિંહાસન ઉપર ઇન્દ્ર બિરાજમાન છે. તેના ચાર હાથ પૈકી ઉપરના જમણા હાથમાં વજ્ર છે, નીચેના જમણા હાથથી આમરધારિણી સ્ત્રીના હાથમાંથી ચપટી ભરીને કાંધ હેતો દેખાય છે અને તેના જાને કાળા હાથ ખાલી છે. સામે હરિહોળમેષી બે હાથની ઝંજલિ ભેડીને ઇન્દ્રની આજાનું શ્રવણ કરતો જોયો છે. ઇન્દ્ર વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જન છે ત્રણે આકૃતિઓનાં વસ્ત્રો ભુદીભુદી ડિઝાઈનવાળાં છે. શુભરાતના પ્રાચીન તાડપત્રનાં ચિત્રોમાં મોરની રજાઆત આ ચિત્રમાં પહેલવહેલી ભેવામાં આવે છે. આ સમય પહેલાંનાં પ્રાચીન ચિત્રોમાં મોર કેમ દેખાતો નથી તે શોધી કાઢવું મુશ્કેલ છે, પરંતુ અનુભવી ઇનિહાસકારો અને કલાવિવેચકો આ બાબતમાં વધુ પ્રકાશ પાડી શકે.

ચિત્ર ૩૦: પ્રભુ શ્રીમહાવીરના જન્મ સમયે દેવોનું આગમન. ઇંદ્રની પ્રતના પાના ૩૫ ઉપરથી આ ચિત્ર લેવામાં આવ્યું છે.

પ્રભુનો જન્મ થતાં જ છપ્પન દિક્કુમારીઓનાં આસન કંધ્યાં અને અવધિજાને કરીને શ્રીચરિહંત પ્રભુનો જન્મ થયેલો જાણી, હર્ષપૂર્વક મૃતિકાધરને વિષે આવી. સનિકાકર્મ કરી પોતપોતાને સ્થાનકે ગઇ.

ચિત્રની જમણી બાજુએ ત્રિશક્તા માતા જમણા હાથમાં મહાવીરને લઇને તેમની સન્મુખ ભેટાં દેખાય છે. ઉપરના છતના ભાગમાં ચંદ્રચંદ્રા બાંધેલો છે. બીજા બે સ્ત્રીઓ કાળી બાજુએ ઉપરના ભાગમાંથી આવતી દેખાય છે, જેમાંની એક આમર વીંચે છે અને બીજીના હાથમાં સુવર્ણ-શાળમાં મૂકેલો ત્રિશક્તાને સ્નાન કરાવવા માટેનો શ્રીરાદકથી ભરેલો કળશ છે. આ બંને સ્ત્રીઓ દિક્કુમારીઓ પૈકીની છે પદ્મગની પાસે સ્ત્રી નોકર જોવા છે.

ચિત્ર ૩૧: મેરુ પર્વત ઉપર સ્નાત્રમહોત્સવ. ઇંદ્રની પ્રતના પાના ૩૮ ઉપરથી વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૪નું આ પ્રસંગને લગતું વર્ણન.

મહાવીરના મેરુ પર્વત ઉપરના જન્મભાષિષેક સમયની એક ઘટના બ્રાહ્મ ઉદલેખનીય હોવાથી અહીંયાં તેનો પ્રસંગોપાત ઉલ્લેખ કરી લઇએ:

જ્યારે દેવદેવીઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને જન્મભાષિષેક માટે મેરુ પર્વત ઉપર લાઈ ગયાં ત્યારે ઇન્દ્રને મનમાં શંકા ઉપજી યઇ કે લઘુ શરીરવાળા પ્રભુ આટલો બધો જળનો ભાર શી રીતે સહન કરી શકશે? ઇન્દ્રનો આ સંશય દૂર કરવા પ્રભુએ પોતાના કાળા પગના અંશુકાના અગ્ર ભાગથી મેરુ પર્વતને સહેજ ફળાવ્યો, એટલામાં તો પ્રભુના અતુલ ગળથી મેરુ પર્વત કંપી ઊઠ્યો

આ વર્ણનની સાથે સરખાવો ભાગવત, દશમસ્કન્ધ, અ. ૪૩, ૧૯૦. ૨૬-૨૭માં આપેલું કૃષ્ણની લીલાનું વર્ણન:

ઇન્દ્રે કતેલા ઉપદ્રવોથી ત્રજવાસીઓને રક્ષણ આપવા તરુણ કૃષ્ણે યોજનપ્રમાણ ગોવર્ધન પર્વતને સાત દિવસ સુધી જાચકી તોળ્યો.

ચિત્ર ૩૨: પ્રભુ મહાવીરના જન્મમહોત્સવની ઊજવણી. ઇંદ્રની પ્રતના પાના ૩૯ ઉપરથી, ચિત્રના મૂળ કદ ૨૬x૨૬ ઇંચ ઉપરથી સહેજ નાતુ કરીને આ ચિત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનો જન્મમહોત્સવ મેરુ પર્વત ઉપર દેવોએ કર્યો તે આપણે

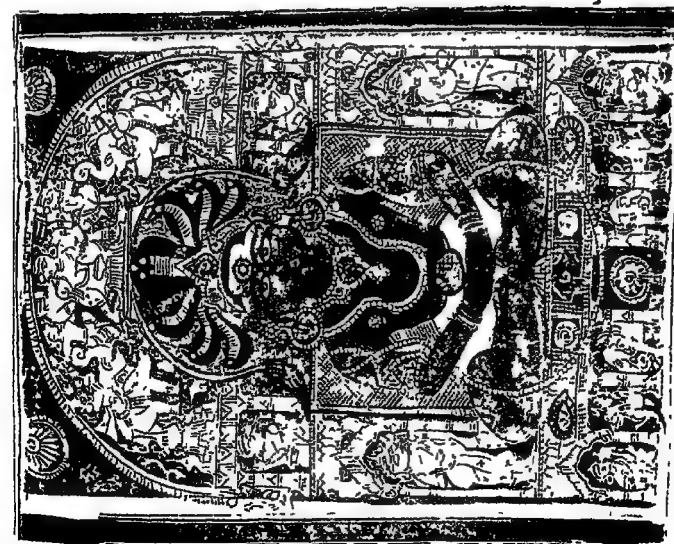

Fig. 60

विष्णु १०

Fig. 61

विष्णु ११

Fig 62

चित्र ६२

Fig 63

चित्र ६३

Fig 64

चित्र ६४

Fig 65

चित्र ६५

चित्र ६६

Fig. 67

चित्र ६७

चित्र ६८

Fig 69

चित्र ६९

જણાવી ગયા.' પછી સિદ્ધાર્થે રાજાએ આ જન્મમહોત્સવના દિવસોમાં કોઈ પોતાની ગાડી ન બેઠે, હળ ન ખેડે અને ખાંડના-દળવાનું બધું રાખે એવો બંદોબસ્ત કરવા અને કેલીઓને છોડી મૂકવા માટે કૌટુંબિક પુરુષોને આજ્ઞા કરી. અને કૌટુંબિક પુરુષોએ ખૂબ હર્ષ, સંતોષ અને આનંદપૂર્વક નમન કર્યું અને આજ્ઞાનાં વચન વિનયપૂર્વક અંગીકાર કરી, ક્ષત્રિયકુંડ નગરમાં જઈ કેલીઓને છોડી મૂક્યા, પોંસરાં અને સાંધેલાં ઊંચાં મુકાવી દીધાં અને દરેક કાર્ય સંપૂર્ણ કરી, સિદ્ધાર્થે ક્ષત્રિય પાસે આવી, નમન કરી, 'આપની આજ્ઞા મુજબ બધાં કાર્યો થઈ ગયાં છે' એ પ્રમાણે નિવેદન કર્યું.

ચિત્રના મધ્ય ભાગમાં સિંહાસન ઉપર જમણા હાથમાં ઉઘાડી તલવાર રાખી ડાબા હાથે સિદ્ધાર્થે રાજા કૌટુંબિક પુરુષોને હુકમ ફરમાવના હોય એમ દર્શાવે છે. તેમની સામે ચિત્રની ડાબી બાજુએ બે હાથની અંબલિએડીને બે કૌટુંબિક પુરુષો આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરતા દેખાય છે. સિદ્ધાર્થે રાજાના મસ્તક ઉપર રાજ્યચિહ્ન તરીકે છત્ર ચીતરેલું છે. સિંહાસનની પાછળના ભાગમાં સ્ત્રી-પરિવારિકા ડાબા હાથથી આમર વીંછતી અને જમણા હાથે સિંહાસનને બેઠેલોને ઊભી છે. છત્રના ઉપરના ભાગમાં ચંદરવો બાંધેલો છે.

Plate VIII

ચિત્ર ઉડઃ સ્વજનો અને રાજા સિદ્ધાર્થે. ઇડરની પ્રતમાંના પાનાં ૪૦ ઉપરથી. ચિત્રનું મૂળ કદ ૩૮૨x૨૬ ઇંચ છે. મહાવીરના જન્મમહોત્સવના બારમા દિવસે અશન-પાન-આદિમ-સ્વાદિમ એમ ચાર પ્રકારના આહારની પુષ્કળ સામેગ્રી તૈયાર કરાવી, મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, પિતરાઈઓ વગેરે સ્વજનો, 'દાસ-દાસી, નોકર-ચાકર વગેરે પરિજનો અને સાત કુળના-ક્ષત્રિયોને ભોજનને માટે નિમત્રણો આપ્યાં.

ચિત્રની મધ્યમાં સિદ્ધાર્થે રાજા બેઠા છે. તેમની પાછળ ઉપરના ભાગમાં જમણી બાજુએ એક સ્ત્રી-ચણ્ઠી કરીને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી બેઠાં છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ બમણે પુરુષો ત્ર્યાર હાઈનમાં, કુલ મળીને આઠ પુરુષો સિદ્ધાર્થની સામે બેઠેલા છે તે બધાને સંખ્યાધીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનું વર્ધમાન એવું શુભનિષ્પત્ત નામ પાડવા માટેના પોતાના મનોરથો દર્શાવે છે.

ચિત્ર ઉડઃ વર્ષાદાન. ઇડરની પ્રતના પત્ર ૪૪ ઉપરથી. ચિત્રનું મૂળ કદ ૨૬૨x૨૬ ઇંચ છે. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને દીક્ષા લેવામાં એક વર્ષ બાકી હતું ત્યારથી જ તેમણે વાર્ષિક દાન આપવાનું શરૂ કર્યું. તેઓ હમેશાં સુયોદ્યથી આરંભી પ્રાતઃકાળના ભોજન પહેલાં એક કરોડને આઠ લાખ સોનેયાનું દાન આપવા લાગ્યા. એવી રીતે એક વર્ષમાં પ્રભુએ ત્રણ અબજ, અઠવાસી કરોડ અને એંશી લાખ સોનેયા દાનમાં ખર્ચી દીધા.

ચિત્રમાં મહાવીર સિંહાસન ઉપર બેઠેલા છે અને જમણા હાથે સોનેયાનું દાન આપે છે. હાથમાં એક સોનેયો અંગુઠો અને તર્જની આંગળીથી પકડેલો દેખાય છે. મહાવીરનો જમણો પગ સિંહાસન પર છે અને ડાબો પગ પાદપીઠ ઉપર છે, જે બનાવે છે કે દાનની સમાપ્તિનો સમય થવા આવ્યો છે. આ ચિત્રમાં મહાવીરને દાદી તથા મૂંછો મહિત ચિત્રકારે ચીતરેલા છે. મહાવીરની નજીકમાં ત્રણ પાયા વાળી ટીપાઈ ઉપર સ્વર્ણનો યાજ્ઞ મૂકેલો સ્પષ્ટ દેખાય છે. મહાવીરની પાછળ ચિત્રની જમણી બાજુએ આમરધારિણી સ્ત્રી મહાવીરને ડાબા હાથથી આમર વીંછતી દેખાય

છે. ઉપરની છતના ભાગમાં ચંદ્રરવો બાંધેલો છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ એક યુવાન તથા ચાર ઉન્નમરલાયક માણસો, એમ કુલ મળીને પાંચ વ્યક્તિઓ દાન લેવા આવેલી દેખાય છે.

ચિત્ર ઉપર દીક્ષામહોત્સવ, ઇડરની પ્રતના પાના ૪૬ ઉપરથી. ચિત્રનું કદ ૨૬x૨૬ ઇંચ છે.

વાર્ષિક દાનની ક્રિયા સમાપ્ત થતાં, પોતાના વડિલ બંધુ નંદિવર્ધનની અનુમતિ લઈ દેવાએ આણેલા દ્વીર સમુદ્રના જળથી, સર્વ તીર્થોની માટીથી અને સકલ ઔષધિઓથી નંદિવર્ધન રાજાએ પ્રભુને પૂર્વ દિશા સન્નુજ બેસાડી તેમનો અભિષેક કર્યો. પ્રભુને એ રીતે સ્નાન કરાવી, બંધકાષાથી વસ્ત્રવડે શરીરને લૂછી નાખી આજે શરીરે ચંદ્રનું વિલેપન કર્યું. પ્રભુના આખા શરીર ઉપર સુવર્ણ-જડિત છેડાવાળું, સ્વચ્છ, ઉર્જવળ અને લક્ષ્મીવ્યાળું શ્વેતવસ્ત્ર શોભવા લાગ્યું. વક્ષઃસ્થળ ઉપર કિંમતી હાર ઝૂલવા લાગ્યો. બાજુબંધ અને કડાંઓથી તેમની ભુજાઓ અલકૃત બની અને કુંડલના પ્રકાશથી તેમના મુખમડળમાં દીપ્તિ આવવા લાગી. આવી રીતે આભૂષણો અને વસ્ત્રોથી અલંકૃત થઈ પ્રભુ પાદબીમાં ગિરાજમાન થયા. આ સમયે આખા ક્ષત્રિયકુંડ નગરને ધ્વજ-પતાકા તથા તોરણોથી શણગારવામાં આવ્યું હતું.

પચાસ ધનુષ્ય લાખી, પચ્ચીસ ધનુષ્ય પહોળી, છત્રીસ ધનુષ્ય ઊંચી, સુવર્ણમય મેકડો સ્તંભોથી શોભી રહેલી અને મણિઓ તથા સુવર્ણથી જડિત એવી 'ચંદ્રપ્રભા' નામની પાદબીમાં પ્રભુ (મહાવીર) દીક્ષા લેવા નિસર્ચા.

તે સમયે હેમત ઋતુનો પહેલો મહિનો-માગશર માસ, પહેલું પખવાડિય કુંભપક્ષ અને દશમની તિથિ હતી તે વેળા તેમણે છઠનો તપ કર્યો હતો અને વિશુદ્ધ લૈશ્ચ્યાઓ વર્તતી હતી. પ્રભુના જમણે પડે કુલની મહત્તર ઓ હંસલક્ષણ ઉત્તમ સાડી લઈને બદ્રાસન ઉપર બેઠી હતી. સર્વ પ્રકારની તૈયારી થઈ રહ્યા પછી નંદિવર્ધનની આજ્ઞાથી તેના સેવકોએ પાદબી ઉપાડી.

। ચિત્રની મધ્યમાં પાદબીમાં પ્રભુ વજ્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત થઈને બેઠેલા છે. અને બાજુ એકેક ઓ આમર વીંઝતી બેઠેલી છે. ચાર સેવકોએ પાદબી ઉપાડી છે. પાદબીની આગળ બે માણસો ભૂંગળ વગાડતા અને એક માણસ ભેરથી નગારે વગાડતો તથા પાદબીની પાછળના ભાગમાં બે માણસો નગારે વગાડતા દેખાય છે.

ચિત્ર ઉપર પંચમુદિતોત્સવ અને અર્ધવસ્ત્રદાન, ઇડરની પ્રતના પાના ૫૦ ઉપરથી. ચિત્રનું મૂળ કદ ૩૪x૨૬ ઇંચનું છે.

ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રમંગો છે. તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત નીચેના પંચમુદિતોત્સવના ચિત્રથી થાય છે. અશોકવૃક્ષ (આસોપાલવ નહિ)ની હેઠળ આવી પ્રભુ નીચે ઉતર્યા અને પોતાની મેળે જ એક મુદ્રિ વડે દાદીમૂછનો અને ચાર મુદ્રિ વડે મસ્તકના કેશનો એવી રીતે પંચમુદિતોત્સવ કર્યો. એ વેળા નિર્જળ છટ્ટોનો તપતો હતો જ. ઉત્તરાફાલગુની નક્ષત્રનો યોગ થયો ત્યારે ઇન્દ્રે ડાબા બાજા ઉપર સ્થાપન કરેલું દેવદ્રુ વક્ષ અહણ કરીને, એકલા એટલે રાજદેવ-રહિતપણે કેશનો લોચ કરવા રૂપ દ્રવ્યથી અને કોપાદિને દૂર કરવારૂપ ભાવથી મુંડ થઈને, ગૃહવાસથી નીકળીને અનંગારપણા-સાધુપણા-ને પાચ્યાં.

ચિત્રમાં શ્રમણ બ્રમવાન મહાવીરના ડાબા બાજા ઉપર દેવદ્રુ વક્ષ તથા અશોકવૃક્ષની

चित्र ७४

Fig 75

चित्र ७५

चित्र ७६

Fig 77

चित्र ७७

Fig 78

चित्र ७८

Fig 79

चित्र ७९

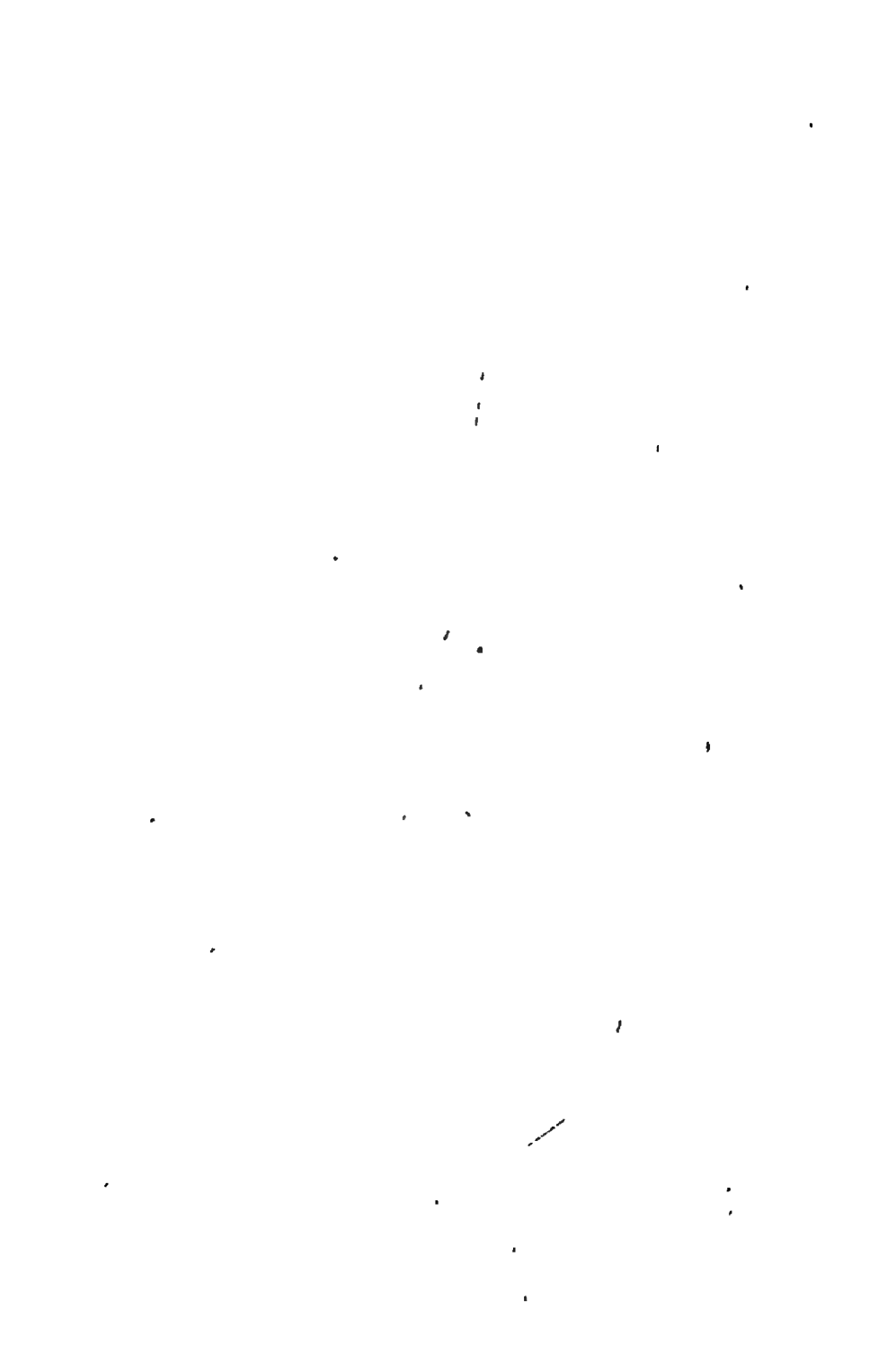
Fig. 80

चित्र ८०

Fig 81

चित्र ८१

રજ્યઆત ચિત્રકારે કરી જણાવી નથી. ચિત્રમાં એક હાથે મસ્તકના વાળનો લોચ કરવાનો ભાવ દર્શાવતા, ઇન્દ્રની સન્મુખ ભેતા મહાવીર પ્રભુ, અને બે હાથ પ્રસારીને પ્રભુએ લોચ કરેલા વાળને ગ્રહણ કરવાની ઉત્કૃષ્ટતા બતાવતો ઇન્દ્ર દેખાય છે. ઇન્દ્રના પાછળના એક હાથમાં વજ્ર છે જે ઇન્દ્રને ઝોળાખાવે છે. ખરી રીતે તો જ્યારેજ્યારે ઇન્દ્ર પ્રભુની પાસે આવે ત્યારેત્યારે આયુધોનો ત્યાગ કરીને જ આવે એવો રિવાજ છે, પરંતુ ઇન્દ્રની ઝોળાખાણુ આપવા ખાતર ચિત્રકારે વજ્ર કાયમ રાખેલું હોય એમ લાગે છે.

આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, ઉપરના ચિત્રમાં વર્ણવેલા અર્ધવસ્ત્રદાનનો પ્રસંગ એવાનો છે. જે વખતે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર શ્રુતસ્થપણમાં વાર્ષિક દાન આપી, જનનું હારિદ્ર્ય ફેડી રહ્યા હતા, તે વખતે એક હરિદ્ર સોમ નામના બ્રાહ્મણ ધન કર્તાના માટે પરદેશ ગયો હતો. પોતે કમનસીબ હોવાથી પરદેશમાંથી પછા ખાલી હાથે જ પાછો ફર્યો. ગરીબીથી અકળાઈ ગએલી બ્રાહ્મણપત્ની તેને લકવા લાગી કે : ‘અરે નિર્ભાગ્યશિરોમણિ ! શ્રીવર્ધમાનકુમારે જ્યારે સુવર્ણનો વરસાદ વરસાવ્યો ત્યારે તમે ક્યાં ઉભી ગયા હતા ? પરદેશમાં ભટકીને પછા હતા તેવા ને તેવા જ નિર્ધન પાછા ઘેર આંવ્યા !’ જાઓ, હજી પછા મારૂં કશું મળી, જગમ-કલ્પવૃક્ષસમાન શ્રીવર્ધમાન પાસે જશે તો તે દયાળુ અને દાનવીર તમારૂં હારિદ્ર્ય ફર કયાં વિના નહિ રહે.’ પોતાની સ્ત્રીનાં વચનો સાંભળી પેલો બ્રાહ્મણ પ્રભુની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે : ‘હે પ્રભુ ! આપ તો જગતના ઉપકારી છો. આપે તો વાર્ષિક દાન આપી જગતનું હારિદ્ર્ય ફર કર્યું. હે સ્વામી ! સુવર્ણની ધારાઓથી આપ સર્વત્ર વરસ્યા તો ખરા, પણ હું અભાગ્યરૂપી છત્રથી એવો ઢંકાઈ ગયો હતો કે મારી ઉપર સુવર્ણધારાનાં બે ટીપાં પણ ન પડ્યાં ! માટે હે કૃપાનિધિ ! મને કાંઈક આપો. મારા જેવા ગરીબ બ્રાહ્મણને નિરાશ નહિ કરો !’ કરુણાળુ પ્રભુએ તે વખતે પોતાની પાસે બીજી કેાઇ વસ્તુ ન હોવાથી, દેવદ્રવ્ય વસ્ત્રનો અરધો ભાગ આપ્યો, અને બાકીનો પાછો પોતાના ખભા ઉપર મૂક્યો ! (જુઓ ચિત્રની જમણી બાજુ).

હવે પેલો બ્રાહ્મણ, કિંમતી વસ્ત્રનો અરધો ભાગ મળવાથી ખૂબ ખુશી થતોથતો સત્વર પોતાના ગામ આવ્યો. તેણે તે અર્ધ દેવદ્રવ્ય વસ્ત્ર, તેના છોકા અંધાવવા એક તુણનારને બતાવ્યું, અને તે કોની પાસેથી કેવી રીતે મેળવ્યું તે વૃત્તાંત અથથી ઇતિ પર્વત કહી સંભળાવ્યો. તુણનારે આખરે કહ્યું કે ‘હે સોમ ! એ તું આ વસ્ત્રનો બીજો અરધો ટુકડો લઈ આવે તો બંને ટુકડા એવી રીતે મેળવી આપું કે તેમાં જરાપણ સાંધા ન દેખાય અને તું વેચવા બચ તો તે અખંડ જેવા વસ્ત્રના એક લાખ સોનેર્યા તો જરૂર ઉપજે. એમાં આપણા બંનેનો ભાગ.’ આ સાંભળીને બ્રાહ્મણ ફરીથી પ્રભુ પાસે આવ્યો તો ખરો, પણ શરમને લીધે તેના યુગ્મમાંથી વાત્રા ન નીકળી શકી. તે આશામાં ને આશામાં પ્રભુની પાછળ પાછળ ભટકતો રહ્યો.

પ્રભુને દીક્ષા લીધા પછી એક વર્ષ અને એક મહિનાથી કંઈક અધિક સ્વચ્ચ વીતી ગયો. એકદા તેઓ દક્ષિણવાત્રાલ નામના સન્નિવેશની નજીકમાં સુવર્ણવાલુકા નામની નદીને કાંઠે આવ્યા. ત્યાં ચાલતાં ચાલતાં દેવદ્રવ્યનો અરધો ભાગ કાંટામાં ભરાઈ જવાથી પડી ગયો. પ્રભુ નિર્દોભ હોવાથી, પડી ગએલો વસ્ત્રભાગ તેમણે પાછો ન લીધો પણ પેલો સોમ નામનો બ્રાહ્મણ, જે એક

વર્ષથી તે વસ્ત્ર માટે જ તેમની પાછળ પાછળ ભ્રમતો હતો, તેણે તે ઉપાડી લીધું અને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો (જુઓ ચિત્રની કાળી બાજુ).

ચિત્ર ૩૭: શ્રીમહાવીર નિર્વાણ. ઇડરની પ્રતના પાના પર ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૫નું આ પ્રસંગને લગતું વર્ણન.

ચિત્ર ૩૮: શ્રીપાર્શ્વનાથનો જન્મ. ઇડરની પ્રતના પાના પર ઉપરથી અને રબૂ કરેલું છે. સાફ થે ચિત્ર સોનાની શાહીથી ચીતરેલું છે.

તે કાળે અને તે સમયે હેમંત ઋતુનો ખીલે માસ, ત્રીજું પખવાડિયું-પોષ માસનું કૃષ્ણ પખવાડિયું વર્તતું હતું. તે પોષ માસના કૃષ્ણ પખવાડિયાની દશમ (શુજરાતી માગશર વલી દશમ) ની તિથિને વિષે નવ માસ ભરાળર પૂર્ણ થતાં અને ઉપર સાઠસાત દિવસ વ્યતીત થતાં, મધ્ય-રાત્રિને વિષે વિશાખા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં, આરોગ્યવાળી તે વામાદેવીએ રોગ-રહિત પુત્રને જન્મ આપ્યો.

ચિત્રમાં સુવર્ણના પલંગ ઉપર બિછાવેલી કૂલની ચાદરવાળી સુગંધીદાર સુકોમળ શમ્યા ઉપર વામાદેવી સૂતાં છે. જમણા હાથમાં પાર્શ્વકુમારને બાળકરુપે પકડેલા છે અને તેમની અન્નમુખ બેઈ રહેલા છે. તેમના જમણા હાથ નીચે તક્રીઓ છે. આખું શરીર વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત છે. દરેક વસ્ત્રોમાં જુદીજુદી ભાતની ડિઝાઇનો ચીતરેલી છે. પલંગ ઉપર ચંદ્રરવો બાંધેલો છે. પલંગની નીચે પાણીની ઝારી, કુપધાણું, સગડી તથા ચૂંકદાની પથ્થુ ચીતરેલાં છે. તેમના પગ આગળ એક સ્ત્રી-નોકર જમણા હાથમાં આમર ઝાલીને પવન નાખતી ચીતરેલી છે.

Plate IX

ચિત્ર ૩૯: પ્રભુ પાર્શ્વનાથનો પંચમુષ્ટિ લોચ. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૫૫નું આ ચિત્રને લગતું વર્ણન.

ચિત્ર ૪૦: શ્રીનેમિનાથનો જન્મ અને મેરુ ઉપર સ્નાત્ર મહોત્સવ. ઇડરની પ્રતના પાના પર ઉપરથી ચિત્રનું મૂળ કદ ૩x૨ ફી ઇંચ ઉપરથી સહેજ નાનું.

આ ચિત્રમાં પથ્થુ ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત નીચેના નેમિનાથના જન્મ પ્રસંગને લગતાં ચિત્રથી થાય છે. વર્ષાકાળના પહેલા મહિનામાં, ખીલ પક્ષમાં, શ્રાવણ શુકલ પંચમીની રાત્રિને વિષે, નવ માસ ભરાળર સંપૂર્ણ થતાં, ચિત્રા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થતાં, આરોગ્ય દેહવાળી શિવાદેવીએ આરોગ્યવાળા પુત્રને જન્મ આપ્યો. જન્મમહોત્સવને લગતાં વર્ણન માટે તથા ચિત્રના અનુસંધાને, ઉપરના ચિત્રમાં વર્ણવેલો મેરુપર્વત ઉપર નેમિનાથનો ઇંદ્રે કરેલો સ્નાત્રમહોત્સવ વગેરે સર્વ શ્રીમહાવીરસ્વામીની પેઠે ચિત્ર ૧૪ અને ૨૪ના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવું.

ચિત્ર ૪૧: શ્રીઋષભદેવનું નિર્વાણ. ઇડરની પ્રતના પાના પર ઉપરથી. ચિત્રનું મૂળ કદ ૨ફૂx૨ફૂ ઇંચ ઉપરથી મોટું કરીને અને રબૂ કર્યું છે.

શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ શિયાળાના ત્રીજા માસમાં, પાંચમા પખવાડિયામાં, માઘમાસની વદિ તેરશને દિવસે (શુજરાતી પોષ વદિ ૧૩) અષ્ટાપદ પર્વતના શિખર ઉપર, જળ રહિત ચૌદભક્ત,

Fig 82

चित्र ८१

Fig 83

चित्र

Fig 84

चित्र ८४

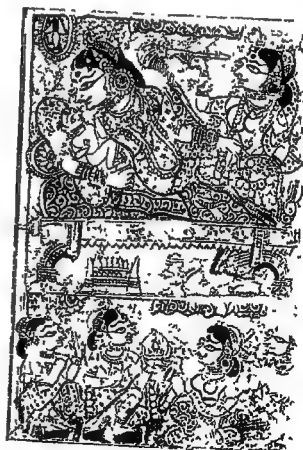

Fig 85

चित्र

चित्र ८६

Fig 87

चित्र ८७

चित्र ८८

Fig 89

चित्र ८९

Fig. 90

चित्र ९०

Fig 91

चित्र

Fig 92

चित्र ९२

Fig 93

चित्र

94

चित्र ९४

Fig 95

चित्र ९५

५९६

चित्र ९६

Fig. 97

चित्र ९७

છ ઉપવાસનો તપ કરીને અભિજિત નામના નક્ષત્રને વિષે ચંદ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં, સવારના સમયે પદ્યંકાસને બેસીને નિર્વાણ પામ્યા.

ચિત્રમાં ઋષભદેવ પ્રભુ સર્વ આભૂષણો સહિત સિદ્ધશીલા ઉપર બેઠેલા અને આભુષાણુ બે ઝાડની રબ્બઆત કરીને ચિત્રકારે શ્રીઋષભદેવના નિર્વાણ-કલ્યાણક્રમનો પ્રસંગ ચીતરેલો છે.

ઈડરની આ પ્રતમાંના દરેક ચિત્રોની પૃષ્ઠભૂમિ સીંદુરિયા લાલ રંગની છે. આ બધાંયે ચિત્રો અસલ માપે ચીતરાએલાં છે. તેમાં રંગભરણીની સરસ વહેંચણી તથા વાતાવરણ અને પદાર્થોની ઝીણવટમાં પરંપરાગત આકૃતિઓ ચીતરી છે. પણ મૂળ આકારોનો પ્રત્યક્ષ પરિચય નહિ હોવાથી ચિત્રકારોએ નક્કી કરેલાં આકારોનાં કૃત્રિમરૂપો ચિત્રકાર ચીતરે ગયો છે, છતાં સુશોભનોમાં જરાએ પાછો પડતો નથી. આ પ્રતમાં સોનાની શાહીનો ખૂબ છૂટથી ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, ચિત્રના પાત્રો ચીતરવામાં તાડપત્ર ઉપર સુવર્ણની શાહીનો ઉપયોગ આ એક જ પ્રતમાં કરવામાં આવ્યો છે. ઉપરાંત, સીંદુરિયા લાલ, ગુલાબી, કીરમણ, પીળો, વાદળી, રૂપેરી, ભંખુડીઓ, સફેદ, કાળો, આસમાની તથા નારંગી રંગનો પણ ઉપયોગ આ પ્રતના ચિત્રોમાં કરવામાં આવ્યો છે.

ચિત્ર ૪૨: પ્રભુ મહાવીરના અગિયાર ગણધરો. ઈડરની પ્રતના પત્ર ૮૦ ઉપરથી આ ચિત્ર અત્રે રજૂ કરેલું છે. આખુંએ ચિત્ર સોનાની શાહીથી ચીતરેલું છે. તેઓના નામો નીચે પ્રમાણે છે:

૧ ઈંદ્રભૂતિ (ગૌતમરાયી) ૨ અગ્નિભૂતિ ૩ વાયુભૂતિ ૪ વ્યક્ત ૫ સુધર્માસ્વામી ૬ મંદિત-પુત્ર ૭ મૌર્યપુત્ર ૮ અકરિષ્પત ૯ અચલશ્રાતા ૧૦ મેતાર્ય અને ૧૧ પ્રજાસ. આ અગિયારે ગણધરો જ્ઞાતિએ બ્રાહ્મણ હતા.

ચિત્ર ૪૩: ગુરુમહારાજ અને ધ્રુવસેનરાજા. ઈડરની પ્રતના પત્ર ૧૦૮ ઉપરનું આ ચિત્ર અતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઘણું જ મહત્ત્વનું છે.

શ્રીમહાવીરપ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા બાદ ૬૮૦ વર્ષે અને મતાંતરે ૬૬૩ વર્ષે આનંદપુર (હાલનું વડનગર) નગરમાં આ કલ્પસૂત્ર સૌ પહેલુંવહેલું સભા સમક્ષ વંચાયું. એ વિષે એવી હકીકત પ્રચલિત છે કે આનંદપુરમાં ધ્રુવસેન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને સેનાંગજ નામનો એકનો એક અત્યંત પ્રિય પુત્ર હતો. પુત્રનું એકાએક મૃત્યુ નીપજવાથી ધ્રુવસેનરાજાને બેહક સતાપ ઉત્પન્ન થયો. તે સંતાપને લીધે તેણે બહાર જવા-આવવાનું માંડી વાળ્યું, તે એટલે સુધી કે ધર્મશાળામાં કેઈ ગુરુ કે મુનિમહારાજ સમિપે જવાનો પણ તેને ઉત્સાહ ન થાય. એટલામાં પર્યુષણ પર્વ આવ્યું. રાજાને અત્યંત શોક સંતાપ થયોલો. સાંભળી ગુરુમહારાજ રાજા પાસે ગયા અને ત્યાં સંસારની અસારતા તથા શોકની વ્યર્થતા અસરકારક રીતે સમજાવી. તે પછી વિશેષમાં ગુરુમહારાજે કહ્યું કે: ‘તમે એટલે પરિહરી આ પર્યુષણ પર્વમાં ધર્મશાળામાં-ઉપાશ્રયમાં આવો તો શ્રીમદ્ગાહસ્વામીએ ઉદ્ધરેલું કલ્પસૂત્ર તમને સમજાવું. તે કલ્પસૂત્ર શ્રવણના પ્રતાપે તમારા આત્મા અને મનની દશામાં જરૂર ઘણા સુધારો થશે.’ રાજા ગુરુજીની આજ્ઞાને માન આપી સભા સહિત ઉપાશ્રયમાં આવ્યો અને ગુરુજીએ પણ વિધિપૂર્વક સભા સમક્ષ કલ્પસૂત્ર વાંચી સંભળાવ્યું. તે દિવસથી સભા સમક્ષ કલ્પસૂત્ર વાંચવાની પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ.

ચિત્રમાં સિંહાસન ઉપર ગુરુમહારાજ બેઠા છે પાછળ એક શિષ્ય એક હાથે કપડું ઊંચું

રાખીને ગુરુની શુશ્રૂષા કરતો ઊભો છે. ઉપરના ભાગમાં સ્થાપનાચાર્યજી છે. ગુરુની સામે એ હાથની અંજલિ ભેડીને હાથમાં ઉત્તરાસંગનો છેડો લઈ ધ્રુવસેન રાજ્ય ઉપદેશ શ્રવણ કરતો બેઠો છે. ગુરુ-મહારાજ રાજ્યને શોક નિવારણ કરવાનો ઉપદેશ આપતા લાગે છે. તેઓશ્રીના જમણા હાથમાં સુહૃપતિ છે અને ડાબો હાથ વરહસુદ્રાએ છે.

ચિત્ર ૪૪: ગણધર સુધર્માસ્વામી. ઇંડરની પ્રતના છેલ્લા ૧૦૬મા પત્ર ઉપરથી, ચિત્રનું કદ ૨x૧૬ ઈંચ છે. આખું એ ચિત્ર સોનાની શાહીથી ચીતરેલું છે. ચિત્રની મધ્યમાં ગણધરદેવ શ્રીસુધર્માસ્વામી બેઠેલા છે ગણધરદેવ શ્રીગૌતમસ્વામીનું ચિત્ર પણ આવી જ રીતનું મળી આવે છે તો પછી આ ચિત્રને સુધર્માસ્વામીનું કલ્પવાનું શુ કારણ? એ પ્રશ્ન અત્રે ઉપસ્થિત થઈ શકે તેમ છે આ કલ્પના કરવાનું કારણ એ છે કે ભગવાન મહાવીરની પાટે ગણધરદેવ શ્રીગૌતમસ્વામી નહીં પણ શ્રીસુધર્માસ્વામી આવ્યા હતા. વળી દરેક અંગસૂત્રોમાં તેઓના શિષ્ય શ્રી જળુસ્વામી પ્રશ્ન પૂછતા અને તેનો ચોચ ઉત્તર તેઓ આપતા તેવી રીતના વર્ણનો મળી આવે છે તે પ્રસંગને અનુસરીને આ ચિત્રમાં પણ તેઓશ્રીની જમણી બાજુએ એ હાથની અંજલિ ભેડીને વિનયપૂર્વક ઊભેલા જળુસ્વામીને ચિત્રકારે ચીતરેલા છે. તે ઉપરથી આ ચિત્ર શ્રીગૌતમસ્વામીનું નહીં પણ શ્રીસુધર્માસ્વામીનું જ છે એમ મેં કલ્પના કરી છે. વળી તેઓની આગળ આઠ પાંખડીવાળું સુવર્ણ કમલ ચીતરીને ચિત્રકારે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે આ ચિત્ર તીર્થંકરનું નથી પણ ગણધરદેવનું છે. શ્રીસુધર્માસ્વામીના મરતક ઉપર અઠરવો બાધેલો ચીતરેલો છે. તીર્થંકરની અને ગણધરદેવોની સ્થાપત્ય મૂર્તિમાં અગર પ્રાચીન ચિત્રમાં તફાવત માત્ર એટલો જ રાખ્યો છે કે તીર્થંકરની મૂર્તિઓ તથા ચિત્રો પદ્માસનસ્થ આભૂષણ સહિત અને બંને હાથ પલાંઠી ઉપર અને ગણધરદેવની મૂર્તિઓ તથા ચિત્રો પદ્માસનસ્થ, આભૂષણ વગર સાધુવેશમાં અને જમણો હાથ હૃદય સન્મુખ કેટલીક વખત માળા સહિત તથા ડાબો હાથ યોગા ઉપર રાખતા. આ પ્રમાણેની આકૃતિઓ બંનેને ભુદા પાકવા માટે નક્કી કરેલી હોય તેમ લાગે છે.

આ ચિત્રમાં ડાબી બાજુએ બે હસ્તની અંજલિભેડીને હાથમાં ઉત્તરાસંગનો છેડો રાખીને વિનયપૂર્વક ઊભેલી પુરુષાકૃતિઓ ચીતરીને સુવર્ણકમલ ઉપર ઇંડ્રની રજૂઆત કરી હોય એમ લાગે છે ઇંડ્રની તથા જળુસ્વામીની આકૃતિના ચિત્રોનું રેખાંકન કોઈ અલૌકિક પ્રકારનું વિશિષ્ટ કલામય છે.

ચિત્ર ૪૫: પાર્શ્વનાથનો હોત્ર. નવાબ ૧. પરથી આ ચિત્ર અત્રે રજૂ કરેલું છે. વર્ણન માટે ભુઓ ચિત્ર પપનુ વર્ણન. આ ચિત્રમાં પાર્શ્વનાથ પ્રભુના શરીરનો વર્ણુ લીલો અને ઇંડ્ર એ હાથ-વાળો ઊભેલો છે

ચિત્ર ૪૬: મેરુ ઉપર જન્માભિષેક. વર્ણન માટે ભુઓ ચિત્ર ૨૪નું આ ચિત્રનું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૪૭: શ્રમણસંઘ આ ચિત્ર પણ નવાબ ૧. પરથી અત્રે રજૂ કરેલું છે. ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એકેક સાધુ (ગુરુ) પાટ ઉપર બેસીને સામે બેઠેલા બે બે શિષ્યોને ઉપદેશ આપતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૪૮: જૈન સાધુ અને શ્રાવક. ઉપરોક્ત પ્રતમાંના કલ્પસૂત્રનું છેલ્લું ચિત્ર. આ પત્ર ઉપર સંવત, મિતિ સાથે 'ત્રીપત્તને મહારાજાધિરાજસ્ય ત્રીસારંગદેવસ્ય વિજયિનિરાજ્યે' લખેલું છે. આ

Fig 98

चित्र ९८

Fig. 99

चित्र ९९

Fig 100

चित्र १००

Fig 101

चित्र

Fig 102

चित्र १०२

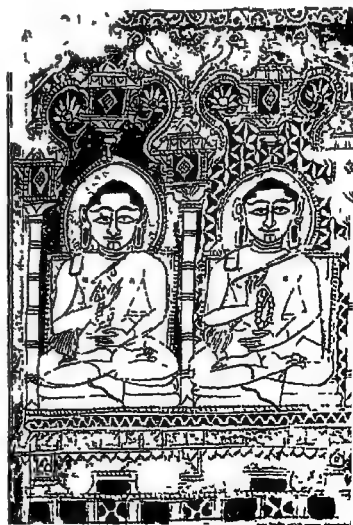

Fig 103

चित्र १

14

चित्र १०४

Fig 105

चित्र १०५

चित्र १०६

Fig 107

चित्र १०७

પુષ્પિકા શુભરાતના ઇતિહાસ માટે ઉપયોગી હોવાથી ચિત્ર ૪ માં આપું પાતું રજૂ કરેલું છે.

Plate XI

ચિત્ર ૪૯: મહાવીર-નિર્વાણ. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૫૫ આ ચિત્રનું વર્ણન.

ચિત્ર ૫૦: પાર્શ્વનાથનો લોચ. નવાળ ૨ પરથી આ ચિત્ર અત્રે રજૂ કરેલું છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૫૫૫ વર્ણન. આ ચિત્રમાં પ્રભુના શરીરનો વર્ણુ લીલો છે અને તે ઘણી ખરી ગાળ-તોમાં ચિત્ર ૪૫ ને મળતું જ છે.

ચિત્ર ૫૧: શ્રીનેત્રિનાથનો જન્મ. નવાળ ૧ પરથી આ ચિત્ર અત્રે રજૂ કરેલું છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૦ના નીચેના પ્રસંગનું વર્ણન. આ પ્રતમાં પણ ચિત્ર ૨૨ની માફક રૂપાની શાહીનો ઉપયોગ કરેલો છે. ભગવાનની માતા તથા પરિચર્યામાં ઊભી રહેલી બે પરિચર્યાઓના અંગે પાંગરું રેખાંકન તથા આટલા નાના કદના ચિત્રની રંગભરણી વગેરે, આ ચિત્ર ચિત્રકારની ચિત્રકળાની સિદ્ધસ્તતાની સાબિતી આપે છે.

ચિત્ર ૫૨: ઋષભદેવનું સમવસરણ. આ ચિત્ર પણ નવાળ ૨ પરથી અત્રે રજૂ કરેલું છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૬નું વર્ણન. આ ચિત્રમાંનું સમવસરણ પ્રથમ તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવનું છે અને ચિત્ર ૧૬ ચોવીશમા તીર્થંકર શ્રીમહાવીર સ્વામીના સમવસરણનું છે, તે ફેરફાર સિવાય પ્રભુના શરીરનો વર્ણુ, ત્રણ ગદ્દ ગધું સરખું છે. આ ચિત્રના નીચેના ભાગના બંને ખૂણામાં એક આવક (ગૃહસ્થ) તથા એક આવિકા (ભી) ચિત્રકારે રજૂ કરીને આ પ્રત ચીતરાવનાર ગૃહસ્થ ગુણકની ૨ ઐતિહાસિક પ્રતિકૃતિ વધારામાં આપવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે, તે આ ચિત્રની ખાસ વિશિષ્ટતા છે.

ચિત્ર ૫૩: ત્રણ સાધુ અને બે આવિકાઓ. આ ચિત્ર તથા ચિત્ર ૫૪ નવાળ ૧ પ્રત ઉપરથી જ અત્રે રજૂ કરેલાં છે. આ ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં ગુરુ, શિષ્યને ઉપદેશ આપતા તથા ભોળી નીચેના ભાગમાં ગુરુ (સાધુ), સામે બેઠેલી બે આવિકાઓને ઉપદેશ આપતા બતાવીને તે સમયના ઝોટલે કે ચોદમા સૈકાના જૈન સાધુઓના તથા આવિકાઓના ધર્મશ્રવણના રીતરિવાજોનું ચિત્ર-કારે આપણને દિગ્દર્શન કરાવેલું છે.

ચિત્ર ૫૪: ચતુર્વિધ સંઘ. આ ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં ગુરુ મહારાજના સિદ્ધાસનની પાછળ ગુરુની સેવામાં ઊભા રહેલા સાધુ (શિષ્ય) સહિત ત્રણ સાધુઓ તથા બે ગૃહસ્થ-આવકો તથા નીચેના ભાગમાં બે સાધ્વીઓ તથા સામે બેઠેલી ચાર આવિકાઓ બતાવીને ચિત્રકારે ચોદમા સૈકાના સાધુ-સાધ્વી અને આવક-આવિકારૂપ જૈન ચતુર્વિધ સંઘના પહેરવેશ તથા રીતરિવાજોનો સુંદર ખ્યાલ આપવા પ્રયત્ન કરેલો છે, બંને ચિત્રોમાં રૂપાની શાહીનો ઉપયોગ કરેલો સ્પષ્ટ દેખાય છે.

Plate XII

ચિત્ર ૫૫: શ્રીપાર્શ્વનાથનો પંચસુષ્ઠિ લોચ. ઇડરની પ્રતના પાના ૬૦ ઉપરથી મૂળ ચિત્રનું ૧૬ રૂંદરૂંદ ઇંચ ઉપરથી ચોટું કરીને અત્રે રજૂ કર્યું છે.

શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુએ શ્રમણપણું અંગિકાર કર્યું ત્યારે હેમંતઋતુનું ત્રીજું પચવાડિયું-પોષ

માત્રનો કૃષ્ણપક્ષ વર્તનો હતો. ને પખવાડિયાની અગિયારશના દિવસે (શુભશતી માગશર વદી અગિયારશ) પહેલા પ્રહરને વિષે, વિશાલા નામની પાલળીમાં બેસીને આશ્રમપદ ઉધાનમાં, અશોક નામના ઉત્તમવૃક્ષની પાસે તે આવ્યા, પાલળીમાંથી નીચે ઊતર્યાં, પોતાની મેળેજ પોતાનાં આશ્રુપલ્લુ વગેરે ઊતાર્યાં, અને પોતાની મેળેજ પંચસુગંધ લોચ દ્રવ્યો. આખીએ ચિત્રમાલામાં આ ચિત્ર બહુ જ ધ્યાન પેઢે તેવી રીતે ચિત્રકારે તાદૃશ્ય ચીતર્યું છે. આલુબાલુના ઝાડની ગોઠવણી બહુ જ સુંદર પ્રકારની છે. આખુંએ ચિત્ર મૂળ સોનાની શાહીથી ચીતરેલું છે.

ચિત્ર ૫૬: પ્રભુ મહાવીરનો જન્મ. ઇંદરની પ્રતના પાના ૩૫ ઉપરથી. વર્ણન માટે ભુબ્ધો ચિત્ર ૧૪નું આ પ્રસંગને લગતું વર્ણન. તે ચિત્રમાં ત્રિશલા માતા મહાવીરના સન્નુખ ભેઠ રહેલાં છે. અને તે એકલાં જ છે, જ્યારે આ ચિત્રમાં માતા ત્રિશલાના હાથમાં મહાવીર પ્રભુ બાળકરૂપે છે પરંતુ તેણીની નજર સ્ત્રી-નોકર જે પણ આગળ ઊભી છે તેની સન્નુખ છે. કાળા હાથે ત્રિશલા તે સ્ત્રી-નોકરને પુત્ર જન્મની ખુશાલીમાં કાંઈક ધનામ આપતાં હોય એમ લાગે છે. છતાં બાળમાં સુંદર સુશોભિત ચંદરવો બાંધેલો છે. પદંગની નીચે ચિત્રની જમણી બાજુથી અનુક્રમે શેક કરવા માટે સગ્રી, પગ મૂકીને ઉતરવા માટે પાદપીઠ, પાદપીઠ ઉપર કાંઈક વસ્તુ છે જે સ્પષ્ટ સમજી શકાતી નથી અને ચૂંકવા માટે પિકડાની છે. આ ચિત્ર પણ ચિત્ર ૫૫ની માફક મૂળ ચિત્ર કરતાં મોટું કરીને અત્ર રચ્યું કરેલું છે.

આ રીતે ૧૧ ચિત્રકલાકોમાં ૫૬ તાડપત્રીય કલ્પસૂત્રનાં ચિત્રો આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલાં છે.

Plate XIII

ચિત્ર ૫૭: પ્રભુ મહાવીર. ભારતી. ની કાગળની કલ્પસૂત્રની પ્રતના પાના ૧ ઉપરથી કલ્પસૂત્રની કાગળપરની સચિત્ર હસ્તપ્રતોમાં તારીખની નોંધવાળી આજસુધી મળી આવેલી પ્રતોમાં આ પ્રત સૌથી પ્રાચીન હોવાથી પ્રતના ૧૦ ચિત્રમાંથી એક અત્રે રચ્યું કરેલું છે. લાલ સિંહદિવા રંગની પૃથ્થુભિપર પીળા રંગની શ્રી મહાવીર પ્રભુની પદ્માસનસ્થ મૂર્તિ ગિરાજમાન છે. વિશેષ વર્ણન માટે ભુબ્ધો ચિત્ર ૧૨નું વર્ણન.

ચિત્ર ૫૮: પ્રશસ્તિનૃ પાનું. ચિત્ર ૫૭ બાળી હસ્તપ્રતનું છેલ્લું પાનું લખાણની સાત લીટી-ઓ પછી બીજી લીટીમાં પ્રશસ્તિના ૨૬ માં શ્લોકમાં આ પ્રત ૧૪૨૪માં લખાવાનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે અક્ષરોમાં કરેલો છે:

વિક્રમાદિત્યતો વર્ષે ત્રિનવેદેદુ સંમિતે ।

શ્રીકલ્પપુસ્તકં સ્વમિદાયકં સમલીલિલ્લ ॥ ૨૬ ॥

વિક્રમ સંવત ૧૪૨૪માં સ્વસ્તિને આપવાવાળું [આ] કલ્પસૂત્ર લખવામાં આવ્યું છે ત્રીજી લીટીના ૨૭મા શ્લોકમાં સંવત ૧૪૨૭માં પોતાના ગુરુને વાંચવા માટે આપ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે:

સુનિનયનવેદવંદ પ્રમિતે સંવત્સરે નિવગુરુભ્યઃ ।

હસ્તવપૂર્વં કલ્પન્ય પુસ્તક વાચયમાસ ॥ ૨૭ ॥

Fig 103

चित्र १०८

Fig 109

चित्र ९

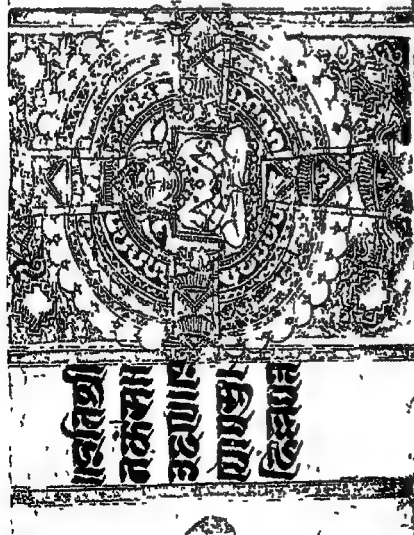
Fig 110

चित्र ११०

Fig 111

चित्र १११

अवतिष्ठा
तकैसा
उदण्ड
पाण्डु
द्विषण

कालिका
मांसावा
मेवतय
दियासा
नश्रीर
श्री

चायक
गघाग
गवतय
श्रीमदण
गतगग
कलख

Fig. 112

वि. ११२

Fig. 113

वि. ११३

Plate XIV

ચિત્ર પદ્મ પ્રશસ્તિનું પાનું. પાટણ ૧. શ્રી પાર્શ્વનાથ તથા શ્રી પદ્માવતીદેવીના બે ચિત્રો મૂળ રંગમાં આ પુસ્તકમાં ચિત્ર ૬૦-૬૧ રજૂ કરેલાં છે, તે શ્રી ભાવદેવસૂરિ વિરચિત શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્રની સંવત ૧૪૫૫માં અણહિલપુર પાટણમાં લખાએલી પ્રતની પ્રશસ્તિનું છેલ્લું પાનું વાંચકોની બાજુ સાડે રજૂ કરેલું છે. લખાણની ૧૧ લીટીઓ પૈકીની સાતમી લીટીના ઉત્તરાધ્ધ-માં અને આઠમી લીટીના ચોટા ભાગમાં આપેલા પહેલા શ્લોકમાં આ પ્રત પ્રખ્યાત પાટણ (અણહિલપુર પાટણ) શહેરમાં લખાવ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે:

૧૪૫૫ વર્ષ પૌષસુક્યસુતિયૌ દિનેવિષોઃ ।

શ્રીમતિપ્રથિતપત્તનેપુરે લેલકેલ લિખિતં સુપુસ્તકમ્ ॥ ૧ ॥

(સંવત) ૧૪૫૫ના પોષ [મહિના]માં સારા દિવસે પ્રખ્યાત પાટણ શહેરમાં લેખકે [આ] સાદે પુસ્તક લખ્યું છે. પછીના શ્લોકોમાં આ ચરિત્ર લખાવનારની પ્રશસ્તિ છે.

Plate XV

ચિત્ર ૬૦: શ્રી પાર્શ્વનાથ. પાટણ ૧ ના પહેલા પાના ઉપરથી. પુરુષપ્રધાન અર્ધન શ્રી પાર્શ્વનાથ શ્રીમદ્ભાગના પહેલા માસમાં, પહેલા પંખવાડિયામાં, ચૈત્ર માસના કૃષ્ણ પક્ષમાં (શુભશતી દ્વાગણ વદમાં) યોગની રાત્રિને વિષે, વીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા પ્રાણુત નામના દશમા દેવલોકથી અધીને વારાણસી નગરીના અશ્વમેધ નામે રાજાની વામાદેવી પટરાણીની કુક્ષિને વિષે મધ્યરાત્રિએ વિશાખા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં દેવ સંગંધી આહાર, ભવ અને શરીરનો ત્યાગ કરી અર્ધપણે ઉત્પન્ન થયા. ચિત્રની મધ્યમાં નીલવર્ણની શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પદ્માસનસ્થ મૂર્તિ તેઓશ્રીનું અવન કલ્યાણક દર્શાવવા ચિત્રકારે રજૂ કરી છે. પ્રભુના મસ્તક ઉપર નાગરાજધરણેન્દ્રની સાત કૃણા છે. આજે જેવી રીતે જિનમંદિરમાં જિનમૂર્તિઓને આભૂષણોથી શણગારવામાં આવે છે, તેવી જ રીતે આ ચિત્રમાં પણ મૂર્તિના મસ્તકે સુકુટ, ઝંને કાનમાં કુંડલ, ગરદનમાં કંઠો (હંસ કહેવાય છે તે આભૂષણ), હૃદય ઉપર રત્નજડિત હાર, ઝંને હાથના કાંડા ઉપર કલાં, ઝંને કોણીના ઉપરના ભાગમાં બાલુખંધ, ઝંને હાથની હથેળીઓ પલાંડી ઉપર ભેળી કરી છે તેના ઉપર સોનાનું શ્રીફળ (બીજેરાના નામથી ઝોળખવામાં આવે છે તે), કપાળમાં રત્નજડિત ઝોળ તિલક (ટીકાના નામથી ઝોળખવામાં આવે છે તે), છાતીની મધ્યમાં શ્રીવત્સ વગેરે આભૂષણો ચિત્રકારે સુઅંજલ રીતે ગોઠવેલાં છે. મૂર્તિની આભુખાણુ ચારે તરફ ફરતો પરિકર છે મૂર્તિની પલાંડી નીચેની બેઠકની મધ્યમાં ત્રેવીશમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથનું લંછન સર્પ પણ રજૂ કરેલું છે.

ચિત્ર ૬૧: દેવી પદ્માવતી. પાટણ ૧ ના પાના ૨ ઉપરથી. દેવીના શરીરનો વર્ણ કમલનાં ફૂલ જેવો શુદ્ધાળી છે. દેવીને ઝોળખવા માટે તેણીના ચારે હાથમાં ભુદાં ભુદાં આયુધો આપીને, દેવી આકાશમાં ઉડતાં હોય તેવું દૃશ્ય રજૂ કરવા માટે દેવીના શરીરના પાછળની ઝંને બાલુએ કમ્બર ઉપર પહેરેલા વસ્ત્રના ઝંને છેડાઓ પવનમાં ઉડતાં જતાવીને ચિત્રકારે પોતાનું ચિત્ર-કલા ઉપરનું પ્રભુત્વ સાબિત કરી આપ્યું છે. દેવીના ચાર હાથે પૈકી ઉપરના જમણા

હાથમાં અંકુશ તથા ડાળો હાથમાં પાશ, અને નીચેનો જમણો હાથ વરદમુદ્રાએ તથા ડાળા હાથમાં કૃણ છે. આ આયુ સ્વરૂપ દેવીનું તાંત્રિક સ્વરૂપ છે અને આવી જ રીતના આયુષો-વાળી પદ્માવતી દેવીના સ્વરૂપનું વર્ણન મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ 'શ્રી ભૈરવ પદ્માવતીકલ્પ' નામના ગ્રંથમાં આપેલું છે, જે આ પ્રમાણે છે:—

પાશફલવરદગજવંશકરણકરા પદ્મવિષ્ટરાપદ્મા ।

સા માં પાતુ દેવી ત્રિલોચનારક્તપુષ્પામા ॥

દેવીના મસ્તકના સુગટની પાછળના ભાગમાં સર્પની ત્રણ કૃણાઓ તથા દેવીનું વાહન કુકુટ સર્પ પણ દેવીના જમણા દીઁચીણની નીચે બેઠકમાં રજૂ કરેલ છે. દેવી સૌનાવા સિંહાસન ઉપર બિછાવેલી શુલાળી રંગી કિંચાઈનવાળી રેશમી ગારી ઉપર ભદ્રાસનની બેઠકે બેઠેલાં છે. દેવીની લીલી કેરી જેવાં રંગની કંચુકી, કમ્બર ઉપરનું શુલાળી રંગનું કિંચાઈનવાળું ઉડતું વસ્ત્ર, તથા કમ્બર નીચેનું કિંચાઈનવાળું આછા વાદળી રંગનું વસ્ત્ર, સુજ્વાલતી પ્રાચીન રાજધાની પાટ-ણમાં ઘોઢા સેકાના અંતઃખાજમાં સુજ્વાલતી કારીગરોના હાથે તૈયાર થતાં રેશમી પટોળાના છવતા ભગતા પૂરાવાઓ છે. ચિત્ર ૬૦ તથા ૬૧નું રેખાંકન સચ્ચ અને અદ્ભુત છે.

Plate XVI

ચિત્ર ૬૨: ભક્તીદેવી. પાટણ રના પાના ૨૧ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૭૮નું આ ચિત્રનું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૬૩: કૂલની માળા. પાટણ રના પાના ૨૨ ઉપરથી. પાંચમા સ્વપ્નમાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ કલ્પવૃક્ષનાં તાંબે અને સરસ કૂલોવાળી ઘોષેર સુગંધ પ્રસરાવતી રમણીય માળા આકાશમાંથી ઊતરતી જોઈ. માળા શૃંગારની ધોતક છે.

ચિત્રમાં લાલ સિંદૂરિયા રંગની પૃષ્ઠ ભૂમિ ઉપર વિવિધ ભતના રંગબેરંગી સુગંધીદાર કૂલોની માળા સુંદર રીતે ગૂંથેલી દેખાય છે. માળાની બંને બાજુએ ઉપરના ભાગમાં કલ્પવૃક્ષની પાંદડાં સહિતની નાની નાની ડાળીઓ લટકતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૬૪: પૂર્ણચન્દ્ર. પાટણ રના પાના ૨૩ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૭૬નું આ ચિત્રનું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૬૫: ઊગતો સૂર્ય. પાટણ રના પાના ૨૪ ઉપરથી. સાતમા સ્વપ્નમાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ અંધકારના સંમૂહનો નાશ કરનાર અને પ્રકાશથી ભળેલગતા સૂર્યના દર્શન કર્યા. સૂર્ય અતુલ પરાક્રમનો ધોતક છે.

ચિત્રમાં સૂર્યનારાયણ જે પૈડાવાળાં બંને બાજુએ એકેકે ઘોડા બેઠેલા, અને તે બંને ઘોડાને હાંકતાં એકેકે અરજી સારથિ સહિતના રથ પર ગિરાજમાન થયેલા છે. સૂર્યનારાયણ બંને હાથે પ્રકાશનાં કિરણો પકડેલાં છે. ચિત્રની પૃષ્ઠભૂમિ સિંદૂરિયા લાલરંગી છે. સૂર્યનું આ ભતનું ચિત્ર આજસુધી મળી આવેલી બીજી કોઈપણ કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રતમાં મારા જોવામાં આવ્યું નથી, તે આ ચિત્રની ખૂબ વિશિષ્ટતા છે. વળી આ ચિત્ર પંદરમા સૈકાની શરૂઆતના સમયની સૂર્યનારાયણની સૂતિની આકૃતિનો એક નમૂનો છે. સારથીઓની ઘોડા હાંકવાની રીત અને ઘોડાઓનો ઘોડવાનો વેગ પણ ચિત્રકારની પોતાના વિપ્રય ઉપરની રજૂઆતકરવાની પૂર્ણ શક્તિ સાબિત કરે છે.

Fig. 114

चित्र ११४

Fig. 115

चित्र ११५

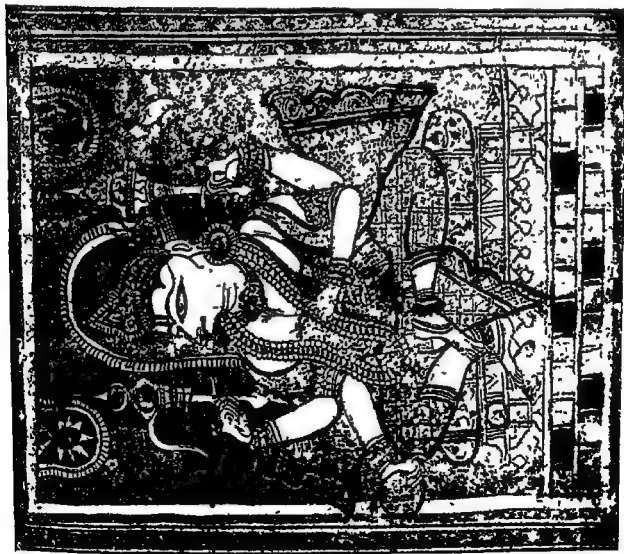

Fig. 116

सिक्का ११६

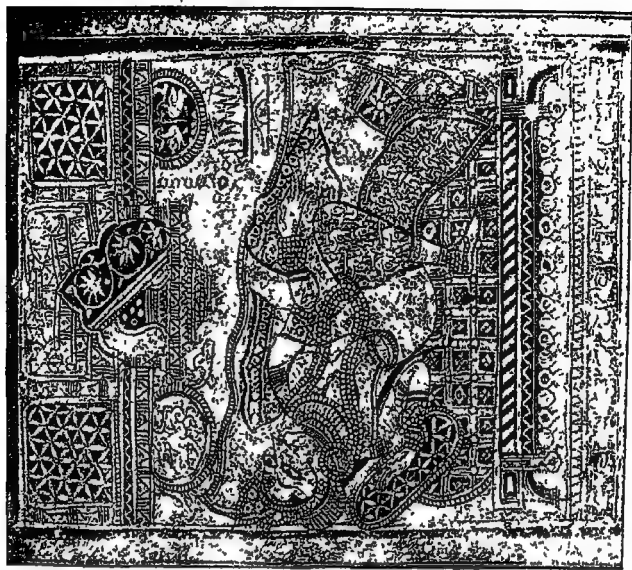

Fig. 117

सिक्का ११७

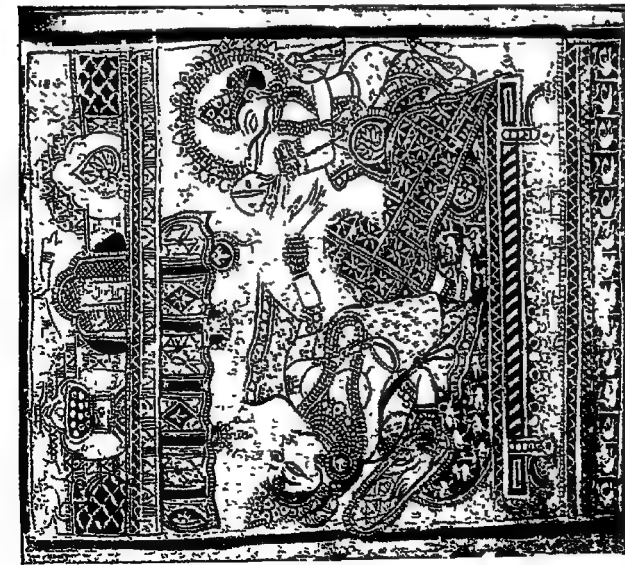

Fig 118

विष्णु ११८

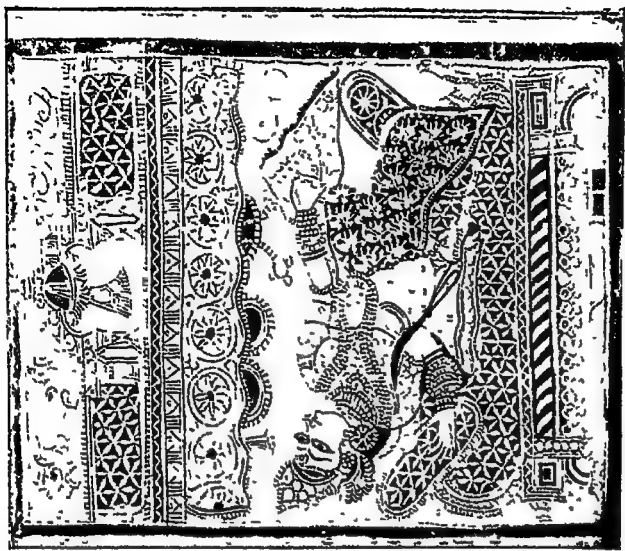

Fig 119

विष्णु ११९

Plate XVII

ચિત્ર ૬૬: જલપૂર્ણકુંભ. પાટણ રના પાના ૨૫ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૮૦નું આ ચિત્રનું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૬૭: સૌધમેન્દ્ર. પાટણ રના પાના ૭ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૮૧નું આ ચિત્રનું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૬૮: મહાવીરનો પંચમુષ્ટિ લોચ. પાટણ રના પાના ૫૮ ઉપરથી. અશોકવૃક્ષની હેઠળ આવી પ્રભુ નીચે જિતયા અને પોતાની મેળે જ એક મુષ્ટિ વડે દાહીમૂછનો અને ચાર મુષ્ટિ વડે મસ્તકના કેશનો એવી રીતે પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો. એ વખતે પ્રભુને નિર્જન છકુંનો તપ હતો જ. ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રનો યોગ થયો ત્યારે ઇન્દ્રે ડાબા ખભા ઉપર સ્થાપન કરેલું દેવદ્વંધ્ર વસ્ત્ર અહંબુ કરીને, એકલા જોટલે રાગદ્વંધ્ર સંહિતપણે કેશનો લોચ કરવારૂપ દ્રવ્યથી અને કોષા-ઠિકને દૂર કરવારૂપ જાવથી ખુંડ થઈને, ગૃહવાસનો ત્યાગ કરીને સાધુપણાને પામ્યા.

ચિત્રમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના ડાબા ખભા ઉપર દેવદ્વંધ્ર વસ્ત્ર નથી; પરંતુ અશોક-વૃક્ષની નીચે પોતાના ડાબા હાથે મસ્તકના વાળનો લોચ કરવાનો ભાવ દર્શાવતા, ઇન્દ્રની સન્મુખ જોતા ભગવાન મહાવીર અને બે હાથ પ્રસારીને પ્રભુએ લોચ કરેલા વાળને અહંબુ કરવાની ઉત્સુકતા બતાવતો ઇન્દ્ર દેખાય છે.

ચિત્ર ૬૯: પ્રભુ પાર્શ્વનાથનો પંચમુષ્ટિ લોચ. પાટણ રના પાના ૭૨ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૫૫નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. આ ચિત્રનો ભાવ આગેદ્વંધ્ર ચિત્ર ૬૮ને મળતો છે. માત્ર ચિત્ર ૬૮માં પ્રભુના શરીરનો વણ પીળો છે અને આ ચિત્રમાં પ્રભુના શરીરનો વણ લીલો છે.

Plate XVIII

ચિત્ર ૭૦: પ્રભુ નેમિનાથનો પંચમુષ્ટિ લોચ. પાટણ રના પાના ૭૬ ઉપરથી. આ ચિત્રમાં પણ પ્રભુના શરીરનો વણ સ્થાપ છે, તે સિવાયનો બધો ભાવ ચિત્ર ૬૮ને આગેદ્વંધ્ર મળતો છે.

વર્ષાકાળના પહેલા મહિનામાં, બીજા પખવાડિયામાં, શ્રાવણ મહિનાના અજવાળિયા પખવાડિયાની છકુંની તિથિને વિષે, પૂર્વાર્દ્રકાલ સમયે, ઉત્તરકુશ નામની પાલખીમાંથી જિતારી સેવક નામના ઉદ્યાનમાં, અશોક વૃક્ષની નીચે, શ્રીનેમિનાથ પ્રભુએ પોતાના હાથે જ અલંકારે ઉતારી નાખ્યા અને પોતાની મેળે જ પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો.

ચિત્ર ૭૧: ઋષભદેવનો પંચમુષ્ટિ લોચ. પાટણ રના પાના ૬૦ ઉપરથી. આ ચિત્રનો ભાવ પણ ચિત્ર ૬૮ને સંપૂર્ણ રીતે મળતો છે.

ચૈત્ર માસના અષાઠસ પખવાડિયામાં, આઠમના દિવસે, દિવસના પાછલા પહેરે, સિદ્ધાર્થ નામના ઉદ્યાનમાં, અશોક વૃક્ષની નીચે, શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ પોતાના હાથે જ અલંકારે ઉતારી નાખ્યા અને ચાર મુષ્ટિ વડે પોતાના કેશનો લોચ કર્યો. એક મુષ્ટિ કેશ પાકી રહ્યા ત્યારે તે એક મુષ્ટિ કેશલતા, સુવર્ણના કલશ ઉપર નીલ કમલની માળા જેવી રીતે શેણી જોઈ તેવી રીતે પ્રભુના સુવર્ણ વર્ણવાળા દેહીચ્ચમાન ખભા ઉપર, દીપ્તી નીકળેલી જોઈને ઇન્દ્રને

ખડું જ આનંદ થયો; તેથી ઇન્દ્રે પ્રભુને વિનંતી કરી કે, 'હે સ્વામિન્ ! કૃપા કરી હવે જોટલા કેશ રહેવા દો તો સારું.' ઇન્દ્રના આગ્રહથી પ્રભુએ બાકીના કેશ રહેવા દીધા. આ રીતે ચાર સુષ્ટિ લોચ કરીને, દ્રવ્ય અને ભાવથી મુંઝ થઇને અનગારપણાને પામ્યા. તે વખતે પ્રભુએ નિર્જળ છકુંનો તપ કરેલો હતો અને ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થયેલો હતો.

ચિત્ર ૭૨: પ્રભુ મહાવીર. જીરા(પંખળ)ની પ્રતના પાના ૧ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૨નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૭૩: અષ્ટભાંગલિક. જીરાની પ્રતના પાના ૨ ઉપરથી.

અષ્ટભાંગલિકની માન્યતા જૈનોમાં ખડું પ્રાચીન સમયથી પ્રચલિત છે. જે વાતને મથુરાના કંકાલી ટીલામાંથી નીકળેલા પાપાણના પ્રાચીન આચાર્યપટ્ટે પુષ્ટિ આપે છે.^{૧૨} પ્રાચીન સમયમાં પ્રભુની સન્ન્યુષ જૈન ગૃહસ્થો અષ્ટભાંગલિકને અક્ષતથી આલેખતા હતા. હાલમાં તે રિવાજ લગભગ નાશ પામ્યો છે, તોપણ પ્રતિષ્ઠા, શાંતિસ્નાત્ર, અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર વગેરે મોટા મહોત્સવ સમયે લોકકામાં ઠોતરેલા અષ્ટભાંગલિકનો આજે પણ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને દરેકે દરેક જિનમંદિરમાં અષ્ટભાંગલિકની ધાતુની પાટલીઓ હજારોની સંખ્યામાં વિદ્યમાન છે, જેની પૂજા ચંદન-કેસર વગેરેથી કરવામાં આવે છે. તેની માન્યતા આ રીતે આજે પણ પ્રચલિત હોવા છતાં પણ અષ્ટભાંગલિકનાં પૂરેપૂરાં નામ જાણનાર વર્ગ પણ સેંકડે એક ટકે. ભાગ્યે જ હશે, તો પછી તે આલેખવાનાં હેતુઓ-ઉદ્દેશોને ધ્યાનમાં રાખીને તેનો ઉપયોગ કરનારની તો વાત જ શી ? કોઈવિરલ વ્યક્તિઓ હશે પણ ખરી, છતાં પણ આ અષ્ટભાંગલિકને આલેખવાના ઉદ્દેશોને લગતી કથના 'શ્રી આચાર્ય દિનકર' નામના ગ્રંથમાં શ્રીવર્ધમાનસૂત્રિએ કરેલી છે, તે અતિ મહત્વની હોઈ તેના ભાવાર્થ સાથે ટૂંકમાં અત્રે આપવી યોગ્ય ધારી છે.^{૧૩}

આત્માલોકવિઘ્નૌ જનોડપિ સકલસ્તીર્ણં તપો દુઃખરં

દર્શનં બ્રહ્મપરોપકારકરણં કુર્વન્પરિસ્ફૂર્જતિ ।

સોઝ્યં યત્ર મુલેન રાજતિ સ વૈ તીર્થોષિપત્યાત્રતો

નિર્મયઃ પરમાર્થવૃત્તિવિદુરૈઃ સજ્ઞાનિર્મિર્દેવગમ્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થઃ આત્માનું જ્ઞાન મેળવવાને-જોગખવાને માટે દરેક મનુષ્ય તીવ્ર અને દુઃસ્વર જોડું તપ, દાન, બ્રહ્મચર્ય, પરોપકાર એ બધાંને કરતો થોભે છે; તે મનુષ્ય જ્યાં સુખપૂર્વક થોભે-પોતાનું દર્શન કરી શકે-જોડું હવેજી પરમાર્થને સમજનાર સદ્જ્ઞાનીઓએ તીર્થકર કેવળા આગળ આલેખવું.

જિનેન્દ્રપાદૈઃ પરિપૂજ્યઘૃષ્ટૈરતિપ્રભાવૈરપિ સંનિકૃષ્ટમ્ ।

મદ્રાસનં મદ્રકરં જિનેન્દ્ર પુરો લિલેન્મદ્રલસત્રયોગમ્ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થઃ અત્યંત પ્રભાવશાળી, પૂજનીય છે. તળિયાં જેમનાં, એવા જિનેન્દ્રનાં ચરણો વડે સન્નિકૃષ્ટ-સુક્ત અને કથવાણુકારી તેમ જ મંગળના શ્રેષ્ઠ પ્રયોગરૂપ જોડું ભદ્રાસન જિનેન્દ્ર ભગવાનના આગળ આલેખવું.

૧૨ જુઓ 'The Jain Stupa and other Antiquities of Mathura' Plate No VII & IX by V. A. Smith.

૧૩ 'આચાર્યદિનકર' પત્રિકા ૧૯૭-૧૯૮.

Fig 120

सिद्ध १२०

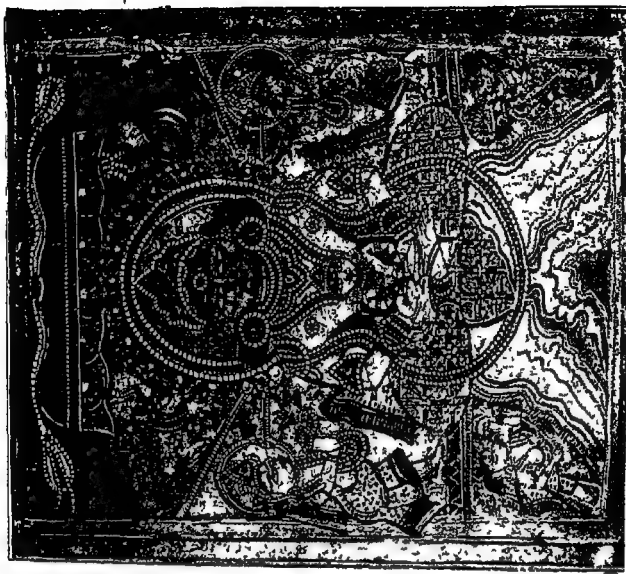

Fig 121

सिद्ध १२१

પુણ્ય યશઃ સમુદયઃ પ્રમુતા મહર્ષિ સૌભાગ્યવીવિનયશર્મમનોરથાશ્ચ ।

વર્ધન્ત ઇવ જિનનાયક તે પ્રસાદાત્ તદ્વર્ધમાનયુગ્મસંપુટમાદધાનઃ ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થઃ હે જિનેશ્વર દેવ ! આપની કૃપાથી પુણ્ય, યશ, ઉદય, પ્રભુતા અને મહત્ત્વ તથા સૌભાગ્ય, યુદ્ધિ, વિનય અને કલ્યાણની કામનાઓ વધે છે; માટે વર્ધમાન સંપુટકને આલેખું છું.

વિશ્વત્રયે ચ સ્વકુલે જિનેશો જ્યાશ્ચાયતે શ્રીકલશાયમાનઃ ।

અતોઽત્ર પૂર્ણ કલશં લિખિત્વા જિનાર્ચનાકર્મ કૃતાર્થયામઃ ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થઃ ત્રણ જગતમાં તેમ જ પોતાના વંશમાં ભગવાન્ કલશસમાન છે, માટે પૂર્ણ-કલશને આલેખીને જિનેશ્વરની પૂજાને સફળ કરીએ છીએ.

અન્તઃ પરમજ્ઞાતે યદ્ભાતિ જિનાધિનાયહૃદયસ્ય ।

તચ્છ્રીવત્સભ્યાજાત્મકટીમૂતં શર્હિર્વન્દે ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થઃ શ્રીવત્સના બહાનાથી પ્રગટ થએલ, જિનેશ્વર દેવના હૃદયમાં જે પરમજ્ઞાન શોભે છે તેને વંદન કરું છું.

ત્વદ્વન્ધ્યપદ્મશરકેતનભાવકલ્પ્યં કર્તું મુધા મુવનનાથ નિજાપરાધમ્ ।

સેવાં તનોતિ પુરતસ્તવ મીનયુગ્મં શ્રાદ્ધઃ પુરો વિલિખિતોરુનિજાન્નયુક્ત્યા ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થઃ હે જગત્પ્રભુ ! શ્રાવકોએ પોતાના અંગની-અંગુલિની સુક્તિથી આલેખેલ મીન-યુગ્મ, આપનાથી નિષ્કળ થએલ કામદેવના ક્વચિત્પે કલ્યાણેલ કોઈ પોતાના અપરાધને કોટક કરવા માટે આપની સેવા કરે છે.

સ્વસ્તિ મૂગગનનાગવિષ્ટપેષૂદિતં જિનવરોદયે ક્ષણાત્ ।

સ્વસ્તિકં તદનુમાનતો જિનસ્થાપ્રતો બુદ્ધજનૈર્વિલિખ્યતે ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થઃ જિનેશ્વર દેવના જન્મ સમયે એક ક્ષણવારમાં અર્ચ્યલોક, સ્વર્ગલોક અને પાતાલલોકમાં સ્થિતિ-શાંતિ-સુખ ઉત્પન્ન થયું હતું. એ માટે જ્ઞાની મનુષ્યો જિનેશ્વર ભગવાનની આગેળ સ્થિતિકને આલેખે છે.

ત્વત્સેવકાનાં જિનનાથ દિક્ષુ સર્વાસુ સર્વે નિધયઃ સ્ફુરન્તિ ।

અતઃપ્રતુર્ષા નવકોણનન્ધ્યાવર્તઃ સતાં વર્તયતાં સુસ્થાનિ ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થઃ હે જિનેશ્વર ! તારા સેવકોને સર્વ દિશાઓમાં નિધિઓ સ્ફુરાયમાન થાય છે-પ્રાપ્ત થાય છે; તેથી કરીને ચારે બાજુ નવ ખૂણાવાળો નન્દ્યાવર્ત સજ્જનોને સુખ કરે.

ઉપર પ્રમાણેના વર્ણનવાળા અષ્ટમાંગલિક, મહા માંગલિક અને કલ્યાણની પરંપરાના હેતુ-ભૂત હોવાથી જિનમંદિરોમાં પાષાણ ઉપર કોરેલા, લાકડાના પાટલાઓમાં કોતરેલા, સુખડની પેટીઓ ઉપર કોતરેલા, શ્રાવિકાઓ જિનમંદિરે લઈ જવા માટે અક્ષત અને બદામ જેમાં મૂકે છે તે ચાંદીની દાળડીઓ ઉપર, સાધુઓને પુસ્તકોની નીચે રાખવાની પાટલીઓ ઉપર ચીતરેલા તથા રેશમથી અને કોઈ કોઈ દાખલાઓમાં વળી સાચા મોતીથી પણ ભરેલા મળી આવે છે.

આ પ્રતનાં ચિત્રોમાં રેખાઓ વધુ બારીક થાય છે. પરંપરાની બાકી વેગવાન લીટીઓનું સામર્થ્ય તેમાં નથી, પણ ચિત્રકાર ઝીણવટનો લાભ લેવા ઉત્સુક હોવાથી વિગતો વધારે ચીતરવા

મંડથો હોય એમ લાગે છે. રંગ પણ જામતો આવે છે. આ ચિત્રોનું રંગવિધાન સમગ્ર ચિત્ર-
માળામાં નવીન ભાત પાડે છે. વિવિધતા સાચવતાં એ ચિત્રકાર પાત્રોમાં નવા અભિનયો બહુ
ચતુરાધથી ઉતારી શક્યો છે અને પ્રસંગની જમાવટ કરવામાં વાતાવરણ, પ્રાણીઓનો ઉપયોગ
વગેરે આધુનિક ચિત્રકાર જેટલું શક્ય માને તે બધું કૌશલ્ય તેમાં લાવી શક્યો છે. મંવિધાનનું
રેખામંડળ ઘણું રસમય છે.

આ પ્રતમાં સફેદ, લાલ, પીળો, કાળો, વાદળી, ગુલાબી, લીલો વગેરે રંગોનો ઉપયોગ
કરવામાં આવેલો છે.

આ ચિત્રની મધ્યમાં ચિત્રકારે નવમી કમલકૂલની આકૃતિ વધારાની શોભા માટે મૂકેલી છે.

Plate XIX

ચિત્ર ૭૪: ઇન્દ્રસભા. જીરા (પંજાબ)ની પ્રતના પાના ૭ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર
૨૨નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૭૫: શકેસ્તવ. જીરાની પ્રતના પાના ૯ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૮નું
આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

આ ચિત્રમાં ઇન્દ્ર પોતાના બંને દીયણ પૃથ્વીતળ ઉપર લગાડી બંને હાથની અંબલિ
બેઠેલો અને પાછળના જમણા હાથમાં વજ્ર ધારણ કરેલો દેખાય છે. તેના મસ્તક ઉપર ચંદ્રરવો
લટકતો દેખાય છે. ઇન્દ્રની પાછળ કાળા રંગમાં સુંદર સફેદ ડિઝાઇનવાળું ખાલી સિંહાસન તથા
સિંહાસન ઉપરથી જીતરવા માટે પાદપીઠ અને સિંહાસન ઉપર ઉઘાડું છત્ર દેખાય છે. ઇન્દ્રની
નાડપત્રીય પ્રતના રંગોને મોટે ભાગે મળતા વિવિધ જાતના રંગો આ કાગળની પ્રતનાં ચિત્રોમાં
ચિત્રકારે વાપરેલા છે.

ચિત્ર ૭૬: શકાના. જીરાની પ્રતના પાના ૧૩ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૬નું
આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

આ ચિત્રમાં ગ્રીષ્મ સભામાં સિંહાસન ઉપર ચાર હાથવાળો ઇન્દ્ર બિરાજમાન છે. તેના
ચાર હાથ પૈકી પાછળના ઉપરના જમણા હાથમાં વજ્ર છે અને ડાબા હાથમાં અંકુશ છે. નીચેનો
જમણો હાથ માથે ઊભેલા હરિભૈરવેપિન દેવને ગર્ભ બદલવાની આજ્ઞા આપતો અને ડાબો
હાથ વરદ મુદ્રાએ છે. સાથે ઊભેલો હરિભૈરવેપિન દેવ બે હાથની અંબલિ બેઠેલો ઇન્દ્રની આજ્ઞાનું
અક્ષરશઃ શ્રવણ કરતો દેખાય છે. ઇન્દ્ર તથા હરિભૈરવેપિનનાં વસ્ત્રો સુંદર ડિઝાઇનવાળાં છે.

ચિત્ર ૭૭: ગર્ભાપહાર જીરાની પ્રતના પાના ૧૬ ઉપરથી. શકની આજ્ઞા લઇને દેવોને
વિષે પ્રતીત એવી, બીજી ગતિઓ કરતાં મનોહર, ચિત્તની ઉત્સુકતાવાળી, કાચાની સ્વપ્નતાવાળી,
તીવ્ર, ખાકીની ગતિઓને જીતનારી, પ્રચંડ પવનથી ઉછળતા ધુમાડાની ગતિ જેવી, શરીરના સમગ્ર
અવયવોને કપાવનારી, ઉતાવળી અને દેવોને યોગ્ય એવી દેવગતિ વડે ઉતાવળથી દોડતો દોડતો
તે હરિભૈરવેપિન દેવ, તીવ્રતા અસંખ્યાતા દ્રીપસસુદ્રોની મધ્ય ભાગમાં થઇને જ્યુદ્ધીપના ભરત-
ક્ષેત્રને વિષે પ્રાહ્મણ્યકુંડામ નગરમાં ઋષભદત્ત પ્રાહ્મણને ઘેર, જ્યાં દેવાનંદા પ્રાહ્મણી શયનગૃહમાં
સુખપૂર્વક સૂઈ રહી છે ત્યાં પહોંચ્યો. પહોંચીને ભગવંતના ગર્ભનાં દર્શન થતાં જ ભગવાન મહા-

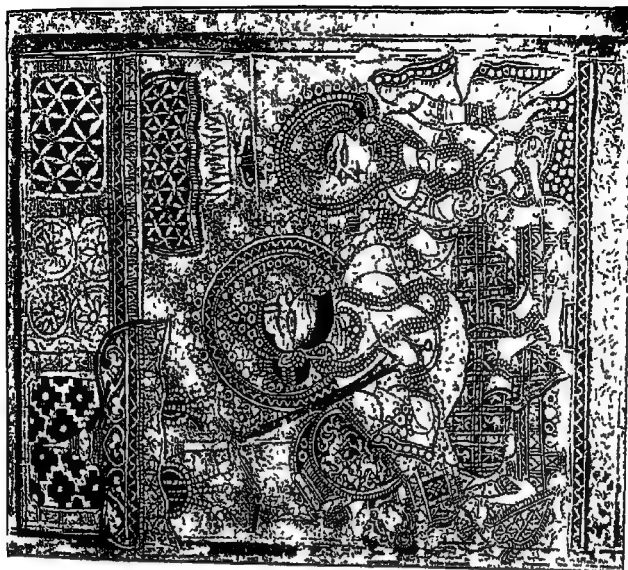

Fig 123

सिद्धि १२३

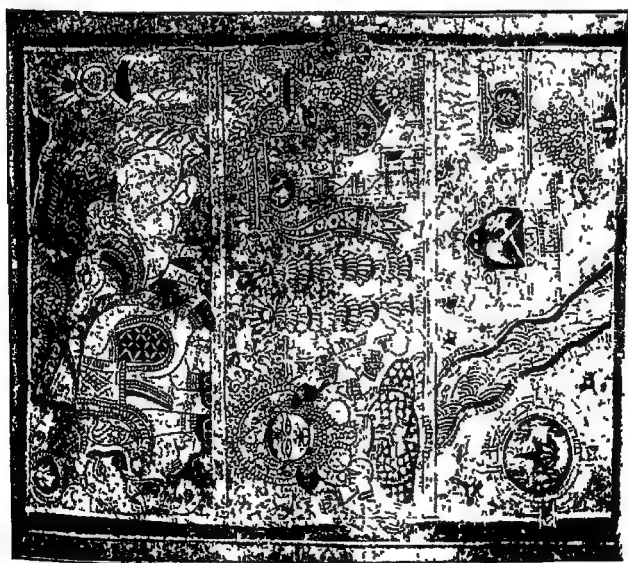

Fig 127

सिद्धि १२७

Fig. 124

Fig. 124

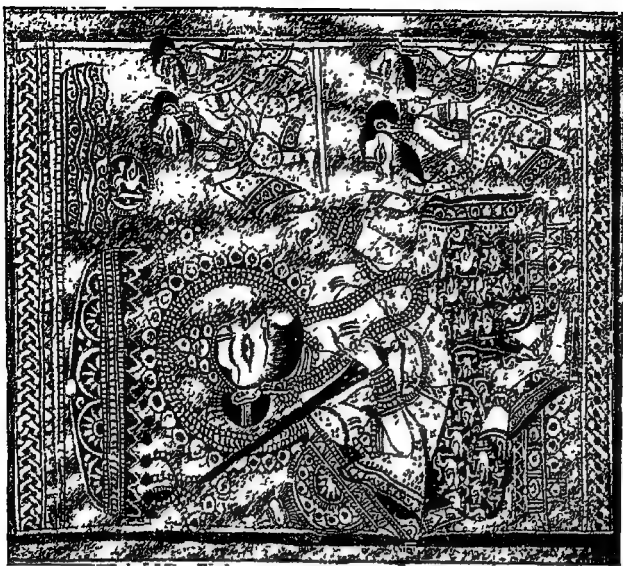

Fig. 125

Fig. 125

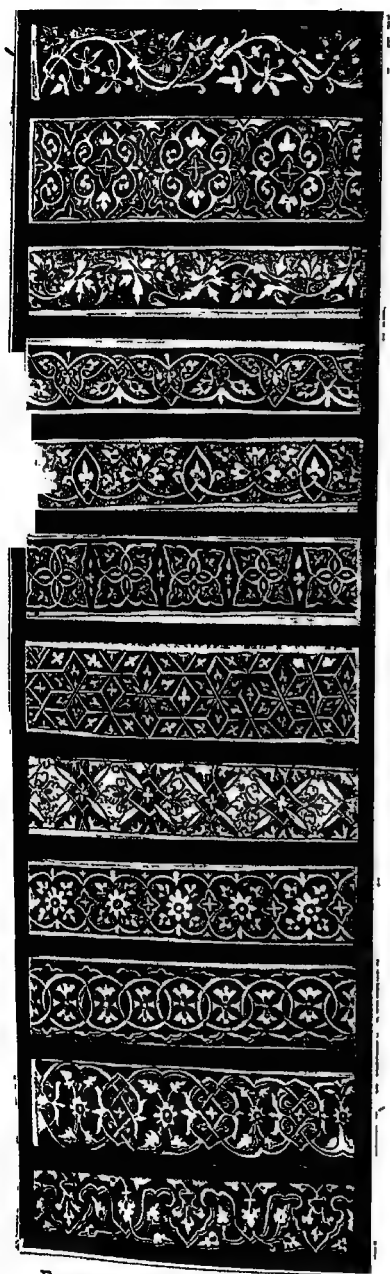

Fig. 126 to 137

चित्र १२६ થી १३७

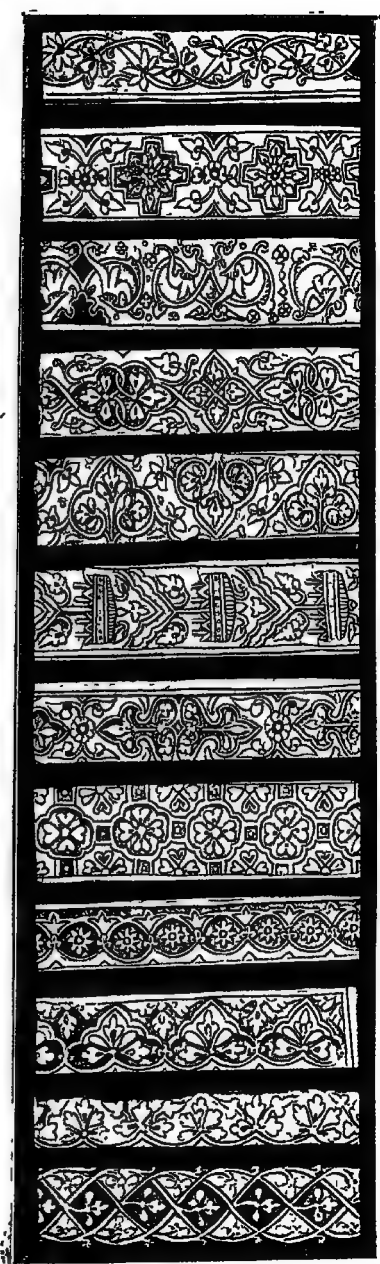

Fig 138 to 149

ચિત્ર ૧૩૮ થી ૧૪૯

વીરને નમસ્કાર કર્યો. દેવાનંદાને તથા તેના પરિવારને અવસ્થાપિની નિદ્રા આપી. દેવાનંદાના શરીરમાંથી અશુચિ પુફ્ફલો ફર કર્યો અને શુભ પુફ્ફલો સ્થાપન કર્યો. પછી ‘હે ભગવન્! આપ મને અનુજ્ઞા આપો.’ એમ ઉચ્ચારણ કરી પ્રભુ મહાવીરને બિલકુલ હરકત ન આવે તેમ સુખ-પૂર્વક પોતાની દિવ્યશક્તિ વડે બંને હાથની અંજલિમાં લીધા.

ચિત્રમાં શયનગૃહમાં દેવાનંદા બ્રાહ્મણી સુંદર પલંગ પર સૂતેલાં છે અને પલંગની બાજુ-માં જ હરિભૃગમેષિન્ બંને હાથની અંજલિમાં પ્રભુ મહાવીરના ગર્ભનું અપહરણ કરીને જવાની તૈયારી કરતો હોય તેમ ચીતરેલો છે.

Plate XX

ચિત્ર ૭૮: લક્ષ્મીદેવી. પાટણ રના પાના ૨૧ ઉપરથી ચિત્ર દરવાળું જ ચિત્ર. અર્ધક ચંદ્રમાં જેવી કાતિવાળી લક્ષ્મીદેવીનાં ચોથા સ્વપ્નમાં ત્રિશલા સ્ત્રિયાણીએ દર્શન કર્યો. તે લક્ષ્મી-દેવી જોયા હિમવાન પર્વતને વિષે ઉત્પન્ન થએલા કમલરૂપી મનોહર સ્થાને બેઠેલાં હતાં.

ચિત્રની મધ્યમાં ચાર હાથવાળાં લક્ષ્મીદેવી બેઠેલાં છે. તેમના ચાર હાથ પૈકી ઉપરના જમણા તથા ડાબા હાથમાં કમલના ફૂલ ઉપર એકેક હાથી બેસેલો છે. નીચેના જમણા હાથમાં વરદ મુદ્રાએ માળા પકડેલી છે અને ડાબા હાથમાં વરદ મુદ્રાએ ફૂલ પકડેલું છે. તેઓ સુવર્ણના બાજેક ઉપર બેઠેલાં છે. માથે સુગટ, કાને કુંડલ, હાથે રત્નજડિત ચૂડીઓ, કપાળમાં સુંદર તિલક તથા પાછળ અંબોડાના વાળ પથ્રુ બંને બાજુ ગાંધિલા દેખાય છે. મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં તથા વિમાનને ફરતી સુંદર કમલ ફૂલોની ડિઝાઈનવાળી કમાન છે અને કમાનની ઉપરના ભાગમાં બંને બાજુએ એકેક મોર સુખમાં રત્નની માળા લઈને બેઠેલા છે.

ચિત્ર ૭૯: પૂર્ણચંદ્ર. પાટણ રના પાના ૨૩ ઉપરથી. ચિત્ર દરવાળું જ ચિત્ર. છઠ્ઠા સ્વપ્નને વિષે ત્રિશલા સ્ત્રિયાણીએ ચંદ્રનાં દર્શન કર્યો. શુકલપક્ષના પખવાડિયાની પૂર્ણિમાને પોતાની કળાઓ વડે શોભાવનાર સંપૂર્ણ ચંદ્ર બેસ્યો. ચંદ્ર નિર્મળતાનો ઘોતક છે અને, બીજી રીતે અધ-કારનો નાશક છે.

ચિત્રમાં ચંદ્રદેવ પોતાના જમણા હાથમાં અમૃતનો કલશ અને ડાબા હાથમાં સાત પાંખડીવાળા ડાંડી સહિતના કમલકૂલને પકડીને બેઠેલાં છે ચંદ્રદેવના શરીરનો વર્ણ સફેદ છે. મસ્તકે સુગટ, કાનમાં કુંડલ, વાળના અંબોડામાં આભુષણ, હાથે કડાં તથા બાજુબંધ વગેરે આભુષણ અને કમરની ઉપરના ખૂલ્લા બદન પર બંને છેડેથી ઉડતા ઉત્તરાસંગ તથા કમરનીચે ઉત્તરીય વસ્ત્ર સહિત ભદ્રાસનની બેઠકે લીલા રંગથી તૈયાર કરેલી ડિઝાઈનવાળા કિમતી ગાલીચા ઉપર ચંદ્રદેવ બેસીને ઉડતા દેખાય છે. ચિત્રની ઉપરના બંને ખૂણામાં એકેક સિંહની આકૃતિ ચીતરેલી છે, જે ચીતરવાનો ચિત્રકારનો આશય ચંદ્રદેવનું વિમાન બતાવવાનો હોય એમ લાગે છે. કદપસૂત્રની કોઈપણ હસ્ત ઋતમાં છઠ્ઠા સ્વપ્ન તરીકે પૂર્ણચંદ્રનું આ જાતનું સ્વરૂપ ચીતરેલું મારા ભેવામાં આવ્યું નથી આ ચિત્ર આપણને ચૌદમા સેકાના અંતભાગની ચંદ્રદેવની મૂર્તિના મૂર્તિવિધાનનો નમૂનો પૂરો પાડે છે.-

ચિત્ર ૮૦: જલપૂર્ણકુંભ. પાટણ રના પાના ૨૫ ઉપરથી. ચિત્ર દરવાળું જ ચિત્ર.

નવમા સ્વપ્નને વિષે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ પાણીથી ભરેલો કુંભ ભેર્યો. તે કુંભ (કંલશ) અતિ ઉત્તમ પ્રકારના સુવર્ણસમ અતિ નિર્મળ અને દીપ્તિમાન હતો, એમાં સંપૂર્ણ જલ ભરેલું હોવાથી તે કલ્યાણને સૂચવતો હતો. પૂર્ણકુંભ મંગલનો દ્યોતક છે.

ચિત્રમાં સુવર્ણકલશને ગળામાં રત્નજડિત કઠો તથા હાર પહેરાવેલો છે. બંને બાજુના છેડા ઉપર ઉક્તું સ્તંભીન રેશમી કપડું પશુ ચિત્રની શોભામાં વૃદ્ધિ કરી રહ્યું છે. ઉપરના ભાગમાં જ્ઞાન અને દર્શનની દ્યોતક બે આંખો ચીતરેલી છે અને ઠેઠ ઉપરના ભાગમાં કલ્પવૃક્ષના પાંદડાંઓની ડાળીઓ સુંદર રીતે ફલ સહિત ગોઠવેલી છે અને તે પાંદડાંઓવાળી ડાળીઓની બંને બાજુ ઉપરના ભાગમાં એકેક પોપટ પશુ ચીતરેલો છે. ચિત્રકારની ચિત્રનિરૂપણ શક્તિ કલાત્મક છે.

ચિત્ર ૮૧: સૌધર્મેન્દ્ર. પાટણ રના પાના ૭ ઉપરથી. ચિત્ર ૬૭વાળું જ ચિત્ર. ૧ચિત્રમાં પોતાના રત્નજડિત વિમાનમાં સૌધર્મેન્દ્ર આકાશમાં ઊડતો કોઈ જગ્યાએ જઈ રહ્યો હોય એમ દેખાય છે. ચિત્ર ઉલ્લી માફક આ ચિત્રમાં પશુ ઇન્દ્રને બે હાથવાળો જ ચીતરેલો છે. ઇન્દ્રના ઊંચાં કરેલા જમણા હાથમાં ફલ જેવું કાંઈક અને ડાબા હાથમાં સાત પાંખડીવાળું કાંડી સહિતનું કમલનું ફલ છે. સાત પાંખડીવાળું કમલનું ફલ કામદેવનું પશુ દ્યોતક છે. સૌધર્મેન્દ્રના શરીરનો વર્ણ તપાવેલા સુવર્ણ જેવો પીળો છે. પ્રજાભૂષણ ચિત્ર ઉલ્લે આભેશૂળ મળતા છે. વિમાનની ઉપર ઊડતી બે ધન્યો પશુ બાંધેલી છે. વિમાનની બહારના ભાગમાં બંનેબાજુએ એકેક વામર ધરનારી સ્ત્રી પરિચારિકા પશુ છે. સૌધર્મેન્દ્રનું વિમાન સહિતનું આ પ્રમાણેના સ્વરૂપવાળું ચિત્ર આ પ્રત સિવાયની બીજી કોઈપણ કલ્પસૂત્રની સચિત્ર પ્રતમાં મારા ભેવામાં આવ્યું નથી.

આ ચારે ચિત્રો, તાડપત્ર ઉપરની હસ્તપ્રતોની કાગળની પ્રતો ઉપર નકલો થયી શકે થઈ તેની શક્યાતના સમયના હોય એમ ચિત્રોમાં વપરાયેલા તાડપત્રીય પ્રતોના ચિત્રોના રંગો તથા તાડપત્રને મલતી જ સાઈએના પ્રતના પાના વગેરે એતાં લાગે છે.

Plate XXI

ચિત્ર ૮૨: ગર્ભસંક્રમણ. જીરાની પ્રતના પાના ૧૭ ઉપરથી. ૧ ત્રિયકુલશ્રામ નગરમાં, સિદ્ધાર્થી ક્ષત્રિયને ઘેર જ્યાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી સૂતાં છે ત્યાં આ મના આખા પરિવારને અવસ્થાપિતી નિદ્રા આપી, ત્રિશલા માતાના શરીરમાંથી અપવિત્ર પુદ્ગલો દૂર કરી, પવિત્ર પુદ્ગલો સ્થાપી, પ્રભુને બિલકુલ હરકત ન આવે તેવી રીતે સુખપૂર્વક, પોતાના દિવ્ય પ્રભાવ વડે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીના કુક્ષિમાં સંક્રમણ્યા

ચિત્રમાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી રત્નજડિત પદ્મ ઉપર બાજુત અવસ્થામાં સૂતેલાં છે અને તેમના પગ અગાડી બે હાથમાં ભગવાન મહાવીરના ગર્ભને પકડી રાખીને હરિભૃગમેષિવ ભલો છે. આ ચિત્રમાં શયનચૂકની સંભવટ આસ ભેવા લાયક છે.

ચિત્ર ૮૩: ત્રિશલાનાં ચૌદ સ્વપ્ન. જીરાની પ્રતના પાના ૧૬ ઉપરથી. બે સમયે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કુક્ષિમાં પ્રભુ મહાવીરના ગર્ભનું સંક્રમણ થયું તે સમયે-સમ્બરણિએ તે પોતાની અવર્ણનીય શય્યામાં અલ્પનિદ્રા કરતી હતી, એટલામાં તે મહાપુરુષનાં અવતરણને સુચવનારાં ચૌદ મહાસ્વપ્નો ભેઈ જાગી ઊઠી. એ ચૌદ મહાસ્વપ્નો આ પ્રમાણે છે:—(૧) હાથી, (૨) વૃષભ,

Fig. 140

विश्व १५०

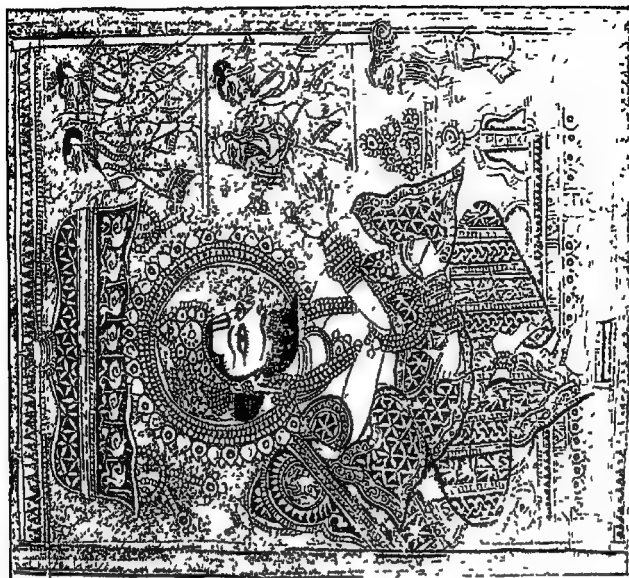

Fig. 151

विश्व १५१

Fig. 152

विष्णु १५२

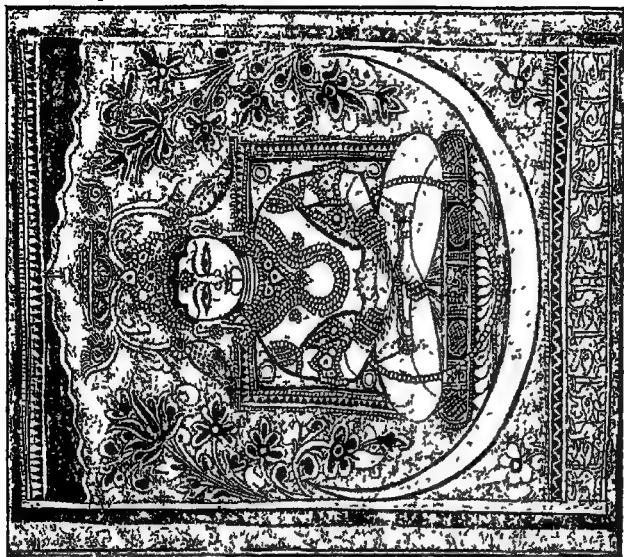

Fig. 153

विष्णु १५३

(૩) સિંહ, (૪) લક્ષ્મી, (૫) કૂલની માળા, (૬) પૂર્ણ ચન્દ્ર, (૭) ઊગતો સૂર્ય, (૮) ધ્વજ, (૯) પૂર્ણ કુંભ, (૧૦) પદ્મસરોવર, (૧૧) ક્ષીરસમુદ્ર, (૧૨) દેવવિમાન, (૧૩) રત્નનો ઢગલો, (૧૪) ધુમાડા ગરનો અગ્નિ.

ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. ઉપરના ભાગમાં ચોદ સ્વપ્ન પૈકી બાર સ્વપ્નનાં ચિત્રો છે. પછી ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ચિત્રમાં બાકી રહેલાં બે સ્વપ્નો અને ત્રિશલા માતા સુખશય્યામાં સૂતેલાં છે અને તેમના પગ અગાડી સ્ત્રી-પરિચારિકા તેમની આસાની રાહ ભેટી તેમની શુશ્રૂષા કરતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૮૪: ગર્ભ નહિ ફરકવાથી ત્રિશલાનો શોક. જીરાની પ્રતના પાના ૩૭ ઉપરથી. લગવાત મહાવીરે માતા પ્રત્યેની ભક્તિને લીધે વિચાર્યું, કે મારા હલનચલનથી માતાને જરૂર કષ્ટ થતું હશે; તેથી તેઓ નિશ્ચલ થયા, જરા પણ ચલાયમાન ન થતાં નિષ્પંદ અને નિષ્કંપ થયા. પોતાનાં અંગો પાંખને એવી રીતે ગોપવ્યાં કે માતાને જરાપણ કષ્ટ ન થાય.

માતાનું હૃદય-અનહદ ચિંતા.

પ્રભુ નિશ્ચલ થયા એટલે એકદમ માતાને ક્ષણ પડી. માતાને લાગ્યું, કે ખરેખર મારે ગર્ભ કોઈ દુષ્ટ દેવે હેરી લીધો, અથવા તો અકસ્માત મૃત્યુ પામ્યો; કાં તો ચવી ગયો અને કાં તો ગળી ગયો. એવી એવી અનેક શંકાઓ માતાના હૃદયમાં ઉદ્ભવી. મારે ગર્ભ પહેલાં જે દંપતો હતો તે હવે બિલકુલ નિષ્કંપ થઈ ગયો, એવા પ્રકારના વિચારોથી તેઓ ચિંતા અને શોકરૂપી સમુદ્રમાં તણાવા લાગ્યાં. હથેળી ઉપર સુખને ટેકવી, આર્તધ્યાનમાં ભિતરી પડ્યાં.

ચિત્રમાં માતાના સુખ ઉપર શોકની અનહદ છાયા ઉતારવામાં ચિત્રકારે પૂરેપૂરી સફળતા મેળવી છે. કાળા હાથની હથેળી ઉપર સુખને ટેકવવાની તૈયારી કરી છે અને જમણો હાથ આ ઠું થઈ ગયું, એવી વિસ્મયતા સૂચવવા પોતાના વિરામાસન પર ટેકવેલો છે. સાથે એક સ્ત્રી-પરિચારિકા આસ્થાસનના શપ્થો કહેતી દેખાય છે. તેના ચહેરા ઉપર પણ શોકની છાયા સ્પષ્ટ દેખાય છે. મસ્તક ઉપરની છતમાં કિંમતી ચંદરવો બાંધેલો છે.

ચિત્ર ૮૫: મહાવીર-જન્મ. જીરાની પ્રતના પાના ૩૬ ઉપરથી. ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે; તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના ચિત્રથી થાય છે. વર્ણન માટે જુઓ આ જ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર ૧૪નું વર્ણન. આ ચિત્રમાં માતાના પગ અગાડી બિસેલી ફાસી વધારે છે, આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ચિત્રમાં ચીતરેલો છપ્પન દિગ્ગુમારીકાના જન્મ-મહોત્સવનો પ્રસંગ ભેવાનો છે. પુત્રજન્મ થતાં જ છપ્પન દિગ્ગુમારીકાઓએ તે જ રાત્રિએ જન્મ-મહોત્સવ કર્યો. ચિત્રમાં ચાર દિગ્ગુમારીકાઓ બેઠેલી છે, જેમાંની વચ્ચે બેઠેલી બે કુમારીકાઓ પૈકી એકના હાથમાં દર્પણ છે અને બીજીના હાથમાં નાનું સિંહાસન છે, બન્નારે બંને બાજુના છેડે બે દિગ્ગુમારીકાઓ પોતાના હાથમાં જન્મ-મહોત્સવની સામગ્રી લઈને બેઠેલી દેખાય છે.

Plate XXII

ચિત્ર ૮૬: મેરુ ઉપર જન્માભિષેક. જીરાની પ્રતના પાના ૪૦ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ આ જ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર ૨૪નું વર્ણન.

ચિત્ર ૮૭: પ્રભુ-જન્મની વધામણી. છરાની પ્રતના પાના ૪૧ ઉપરથી. પ્રભુ મહાવીરનો જન્મ થયાનું બહુનાં જ પ્રિયંવદા નામની દાસી દોડતી દોડતી સિદ્ધાર્થગઢ પાસે આવી પહોંચી અને પુત્રજન્મ થયાથી વધામણી આપી આ વધામણી સાંભળીને રાબને અનહદ આનંદ ઉત્પન્ન થાય એમાં તો પૂછવાનું જ શું? હર્ષના અતિરેકથી તેની વાણી ગફગફ શબ્દોવાળી થઈ ગઈ અને તેના શરીરના રોમાંચ વિકરવર થઈ ગયાં. આ વધામણી આપનાર દાસી પર રાબ ધણો પ્રસન્ન થયો; પોતાનાં સુગટ સિવાયનાં સ્વર્ણનાં આભૂષણો તેને બક્ષીસ આપી દીધાં અને દાસીપણથી તેને મુક્ત કરી દીધી.

સવાર થતાં જ, સિદ્ધાર્થ રાબજો નગરના કોટવાળોને બોલાવીને કહ્યું કે:—“હે દેવાનુપ્રિયો! તમે જલદી ક્ષત્રિયકુંડઆમ નગરના કેદખાનામાંથી તમામ કેદીઓને છોડી મૂકો અને આખા નગરને શણગારો.

ઉપરાંત નાચ કરનારા, સદસસુદ્ધ કરનારા, હાસ્ય-કૃત્વહસ કરનારા વિદ્યુપકો, ભાંડ-ભવંચા, હાથી, છાંટ કે છાંચા રાખેલા વાંસને કુદી જનારા, રંચિક કથાઓ કહેનારા, રાત્ર રમનારા, વાંસ ઉપર ચઢી તેના અશ્વભાગ ઉપર ખેલ કરનારા, ચામડાની મશકમાં વાસુ ભરી શરણાઈ બળબનારા, વીણા વગાડનારા, તાળી વગાડી નાચ કરનારા, આવી આવી જાતના કૃત્વહસ-ખેલ-રમનગમત કરનારા અનેક લોકોને લોકોના મનોરંજન માટે ક્ષત્રિયકુંડઆમ નગરને વિષે બોલાવે.

આ મહોત્સવના દિવસોમાં દોઢ આરંભ-સમારંભ ન કરે અને હળવા-ખાંડવાનું ખંધ રાખે, એવો બંદોબસ્ત તમે પોતે કરો અને બીજા પાસે કરાવો, તથા મારી આજા સુબળ હરેક કાર્ય કરીને મને નિવેદન કરો.’

ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે; તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના ચિત્રથી થાય છે. સિદ્ધાત્મન ઉપર જમણા હાથથી તલવાર પકડીને વજ્રાભૂષણોથી સજ્જ થઈને સિદ્ધાર્થ બેઠેલા છે અને પોતાના હાથા હાથમાંનો કિમતી હાર ત્રામે જિભેલી પુત્રજન્મની વધામણી લાવનાર પ્રિયંવદા દાસીને આપતા દેખાય છે, અને તે હાર ગ્રહણ કરવા માટે બે હાથ ધરીને દાસી જિભેલી છે. દાસીના આથાના ઉપરના ભાગમાં એક હાથમા હાલ અને બીજા હાથમાં તલવાર પકડીને બેઠેલો ગામનો કોટવાળ સિદ્ધાર્થની આજ્ઞા સાંભળતો હોય તેવી રીતે બેઠેલો છે. સિદ્ધાર્થની પાછળ ચામર ઉડાડતી એક સ્ત્રી-પરિચારિકા જિભેલી છે.

આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ચિત્રમાંથી તરેલો મહાવીર પ્રભુનો જન્મ થયાના આનંદમાં લુહીલુહી જાતનાં વાંસો લઈને નાચ-ગાન કરતાં સ્ત્રી-પુરુષોનો પ્રસંગ જોવાનો છે. ચિત્રની મધ્યમાં એક સ્ત્રી નાચતી દેખાય છે. નાચતી સ્ત્રીની જમણી બાજુ એક પુરુષ શરણાઈ વગાડે છે અને બીજો પુરુષ નગાડે વગાડતો જિભેલો છે. ડાબી બાજુ જિભેલા બે પુરુષો પંક્તિ એકના બંને હાથમાં મજરા છે અને બીજો પુરુષ બંને હાથથી પકડેલી વાંસળી વગાડે છે. આ પ્રમાણે કુલ પાંચ સ્ત્રી-પુરુષો નાચગાન કરતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૮૮: લોકાંતિક દેવોની પ્રાર્થના અને વર્ષાદાન. છરાની પ્રતના પાના ૪૬ ઉપરથી. ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના ચિત્રથી

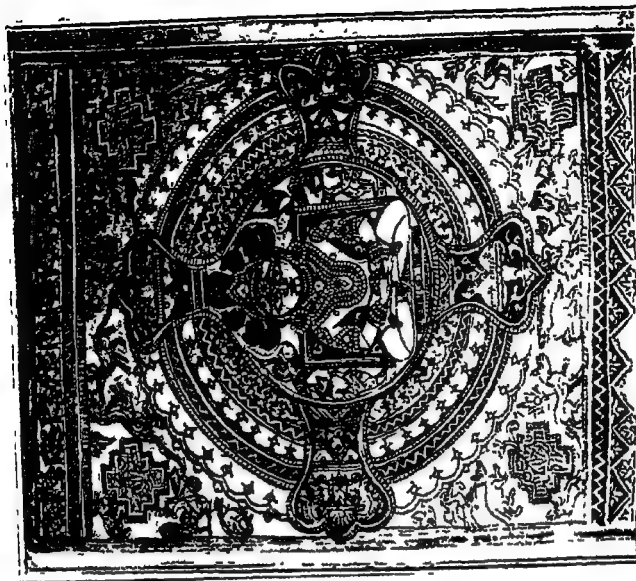

Fig. 154

Fig. 155

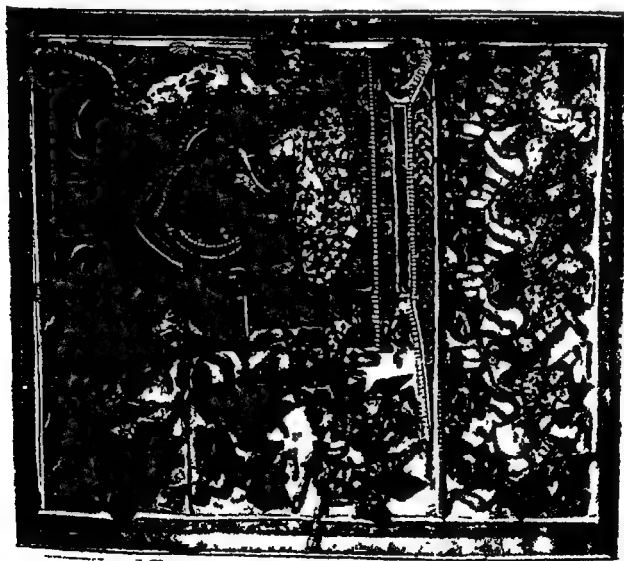

Fig. 156

Fig. 157

1 : 100

पि. १५६

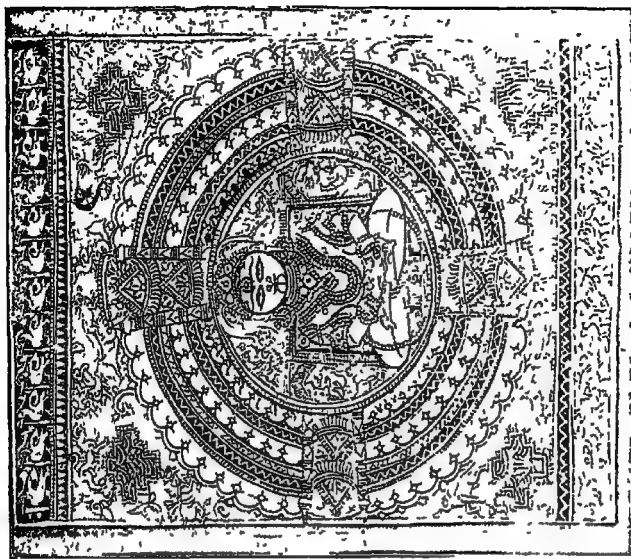

Fig. 157

पि. १५७

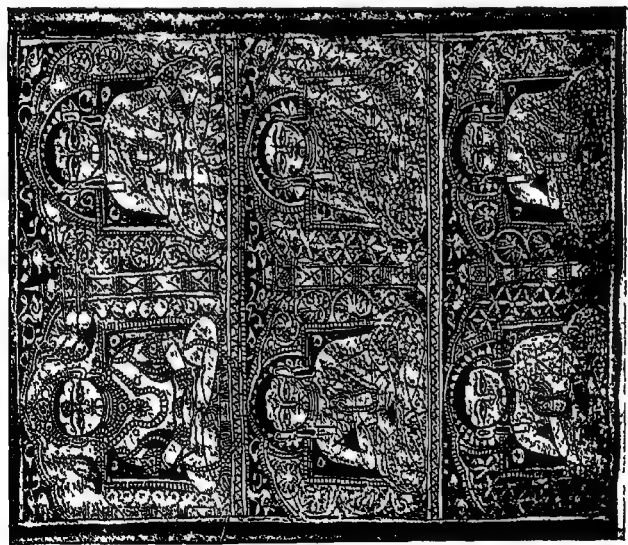

Fig 158

वि. १५८

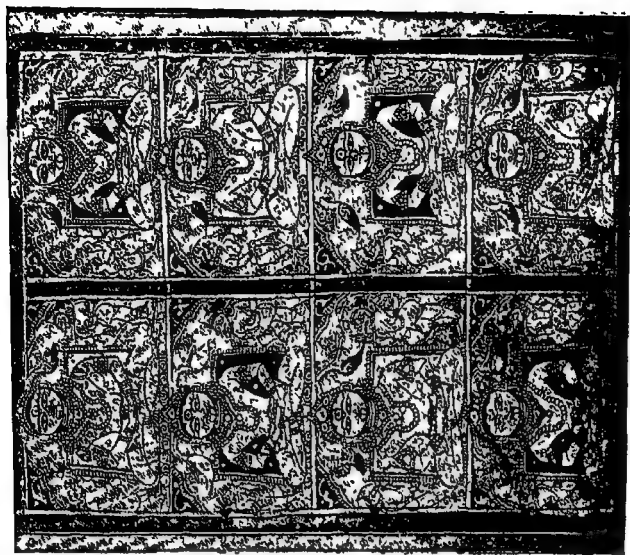

Fig. 159

वि. १५९

થાય છે. એક તરફ પ્રભુ પોતે જ દીક્ષા લેવાને તૈયાર હતા અને બીજી તરફ પ્રહરેવલોક નિવાસી લોકાંતિક દેવોએ, દીક્ષા લેવાને એક વરસ બાકી રહ્યું, એટલે કે પ્રભુની જોગબુદ્ધિશ વર્ષની ઉંમર થઈ ત્યારે, પોતાના શાશ્વત આચાર પ્રમાણે દીક્ષાનો અવસર આવ્યાનું સૂચવી દીધું. નવ પ્રકારના લોકાંતિક દેવોએ પોતાની મધુર, પ્રિય અને હૃદયમાં જીતરી બધી જોવી વાણીમાં પ્રથમ તો પ્રભુને વારંવાર અભિનંદી ધૂળ સ્તુતિ કરી પછી તેમણે કહ્યું કે:- “હે સમૃદ્ધિશાક્તી! આપનો જય હો! હે કલ્યાણવર્ત! આપનો વિજય થાયો. હે પ્રભુ! આપનું કલ્યાણ હો. જગતનો ઉદ્ધાર કરવાની ધૂંસરી ધારણ કરવામાં સમર્થ હોવાથી હે ક્ષત્રિયોમાં શ્રેષ્ઠ વૃષભ સમાન! આપનો જય હો. હે ભગવન્! આપ બોધ પામે, દીક્ષા સ્વીકારો. હે લોકનાથ! સકલ જગતના જીવોને હિતકર, એવું ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવો; કારણ કે આ ધર્મતીર્થ સકલ લોકને વિશે સર્વ જીવોને હિત કરનારું થશે, સુખકારક તથા મોક્ષદાયક થશે.”

ચિત્રમાં સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર જમણા હાથથી તલવાર પકડીને અને કાબો હાથ, સામે અંજલિ બેડીને ઊભેલા લોકાંતિક દેવોને પ્રત્યુત્તર આપવા ઊંચો કરીને બેઠેલા ભગવાન મહાવીર કુમાર અવસ્થામાં વજ્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત છે. સામે બે હાથ બેડીને ઊભેલા ત્રણ લોકાંતિક દેવો પ્રભુને દીક્ષા લેવાની વિનંતી કરે છે.

આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ચિત્રમાં ચીતરેલો મહાવીર પ્રભુના વર્ષાદાનનો પ્રસંગ જોવાનો છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૩૪નું આ પ્રસંગનું જ વર્ણન.

આ ચિત્રમાં સિંહાસનની પાછળ બી-પરિચારિકાને બદલે બોલસરીનું ઝાડ છે અને દાન લેનાર વ્યક્તિઓની સંખ્યા પાંચને બદલે ત્રણની છે. બાકી ચિત્ર ૩૪ને બરાબર મળતો પ્રસંગ છે.

ચિત્ર ૮૬: મહાવીરનો દીક્ષામહોત્સવ. જીરાની પ્રતના પાના ૪૮ ઉપરથી. આ ચિત્રમાં પશુ ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. તેમાં કયાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના ચિત્રથી થાય છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૩૫ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. આ ચિત્રમાં પાલખીમાં પ્રભુ વજ્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત થઈને બેઠેલા છે અને પાલખીને ચાર માણસોએ ઉપાડી છે.

આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને નીચેના ચિત્રમાં ચીતરેલો મહાવીર પ્રભુના પંચસુષ્ટિ લેાચનો પ્રસંગ જોવાનો છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૬૮નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

Plate XXIII

ચિત્ર ૯૦: પ્રભુ મહાવીરનું સમવસરણ. જીરાની પ્રતના પાના ૫૨ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૬નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૯૧: પ્રભુ મહાવીરનું નિર્વાણ. જીરાની પ્રતના પાના ૫૪ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૫નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. પ્રભુ મહાવીરની મૂર્તિ જે પ્રમાણે ચિત્ર ૧૨માં વર્ણવી ગયા તે પ્રમાણેનાં આભૂષણો સહિત ચીતરેલી છે. આ ચિત્રમાં મરતક ઉપરનાં ત્રણ છત્રો ચિત્ર ૧૫ કરતાં વધારે છે.

ચિત્ર ૯૨: જોતમસ્વામી જીરાની પ્રતના પાના ૫૫ ઉપરથી. મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવર્તેલા સાધકોને, સ્નેહ એ વજ્રની સાંકળ સમાન છે. જ્યાંસુધી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જીવતા રહ્યા,

ત્યાંસુધી તેમની પર રનેહ ધરાવનાર શ્રી ગૌતમસ્વામીને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન ન થયું; પરંતુ ભગવાન મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા બાણીને, તેમનો રાગ શુદ્ધશક્તિમાં પરિણમ્યો અને પ્રભુના વિરહમાંથી ઉદ્ભવેલો ખેદ, કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવવામાં સાધનભૂત થયો.

ચિત્રની મધ્યમાં સાત પાંખડીવાળા વિકસિત સુવર્ણ કમલ ઉપર પદ્માસનની બેઠકે ગૌતમસ્વામી બંને હાથ અક્ષય સુદ્રાએ રાખીને બંને બાજુએ બંને હસ્તની અંજલિ ભેડીને ધર્મોપદેશ આપતાં દેખાય છે. ગૌતમસ્વામીના મસ્તકની પાછળ લામંડલ છે અને મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં સુંદર ચંદરવો બાંધેલો છે. તેઓશ્રીની જમણી બાજુએ ઉપરથી અનુક્રમે બે સાધુ અને એક સાધ્વી, તથા ડાબી બાજુએ ઉપરથી અનુક્રમે બે શ્રાવક અને એક શ્રાવિકાદ્વય અતુ-વિધ સંઘ ધર્મોપદેશ સાંભળતો બેઠેલો છે.

ચિત્ર હેઠઃ પ્રભુ પાર્શ્વનાથનો જન્મ. જીરાની પ્રતના પાના પદ ઉપરથી. ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના ચિત્રથી થાય છે. ચિત્રમાં સિંહાસન ઉપર જમણા હાથે તલવાર પકડી રાખીને જીત્યા કરેલા ડાબા હાથમાં રેશમી રૂમાલ પકડી રાખીને અશ્વસેન રાજા સામે બેઠેલી વામાદેવીની સાથે વાતચીત કરતા હોય એમ દેખાય છે. સામે બેઠેલી વામાદેવી પોતાના જમણા હાથમાં કમલનું ફૂલ પકડી રાખીને અશ્વસેન રાજાને પોતાને આવેલા સ્વપ્નનો વૃતાંત કહેતી હોય એમ લાગે છે. વામાદેવીના માથા ઉપર તથા અશ્વસેન તથા તેમની બંનેની વચ્ચે ઉપરની છતમાં ચંદરવા બાંધેલા છે.

આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ચિત્રમાં ચીતરેલો પ્રભુ શ્રી પાર્શ્વનાથનો જન્મ-પ્રસંગ ભેવાનો છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ડાબું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. આ ચિત્રમાં વામાદેવીના પગ પાસે બી-પરિચારિકા નથી. બાકીનો બધો પ્રસંગ ચિત્ર ડાબું મળતો છે.

Plate XXIV

ચિત્ર હેઠઃ પાર્શ્વનાથ-હીક્ષા. જીરાની પ્રતના પાના ૬૨ ઉપરથી. ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત નીચેના ચિત્રથી થાય છે.

પાર્શ્વનાથ પ્રભુ વિશાલા નામની પાલખીમાં રત્નજડિત સુવર્ણના સિંહાસન પર પૂર્વદિશા સન્મુખ મુખ રાખીને હીક્ષા લેવા નિકળ્યા. ચિત્રમાં પાલખીની મધ્યમાં પ્રભુ બેઠેલા છે. પાલખીની આગળ એક નગારું વગાડનારો અને શરણાઈ વગાડનારો આવ્યો જાય છે. તેવી જ રીતે પાછળ પણ બે જણા વાદ્ય વગાડનારા છે અને નીચેથી ચાર જણાઓએ પાલખી જીત્યેલી છે.

આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, ઉપરના ચિત્રમાં ચીતરેલો પ્રભુ પાર્શ્વનાથનો પંચમુદ્રિ લોચનો પ્રસંગ ભેવાનો છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ડાબું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર હેઠઃ પાર્શ્વનાથ નિર્વાણ. જીરાની પ્રતના પાના ૬૫ ઉપરથી. વર્ષાકાળના પહેલા મહિનાના બીજા પંચમિયામાં, શ્રાવણ શુકલ અષ્ટમીના દિવસે, સમ્પ્રેતશિખર પર્વત ઉપર, જલરહિત માસકમણ્ડલિક મહિતાના ઉપવાસનું તપ કરી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા-મોક્ષે ગયા. ચિત્રની મધ્યમાં સિદ્ધશિલાની આકૃતિ ઉપર વચ્ચાભૂષણો સહિત પદ્માસનની બેઠકે નીલ વર્ણ-વાળા પ્રભુ પાર્શ્વનાથ બેઠેલા છે. પ્રભુના મસ્તક ઉપર નાગરાજની સાત કુણાઓ છે અને સાત

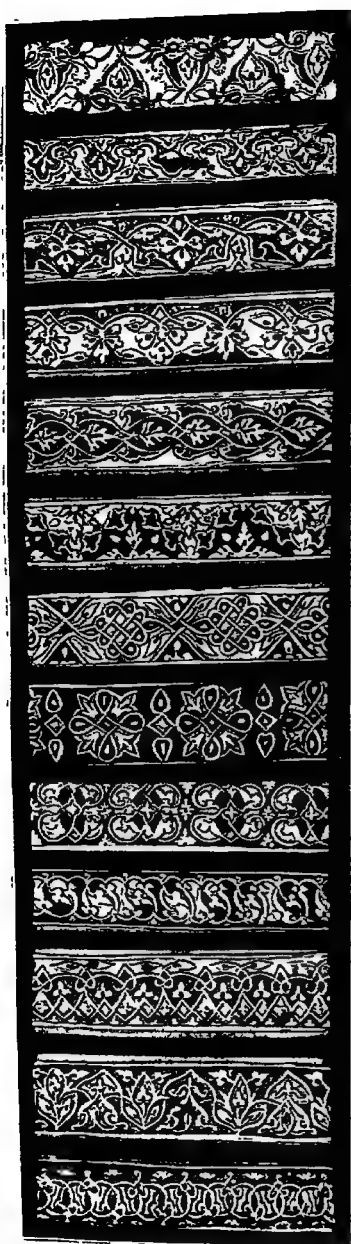

Fig. 160 to 172

चित्र १६० थी १७२

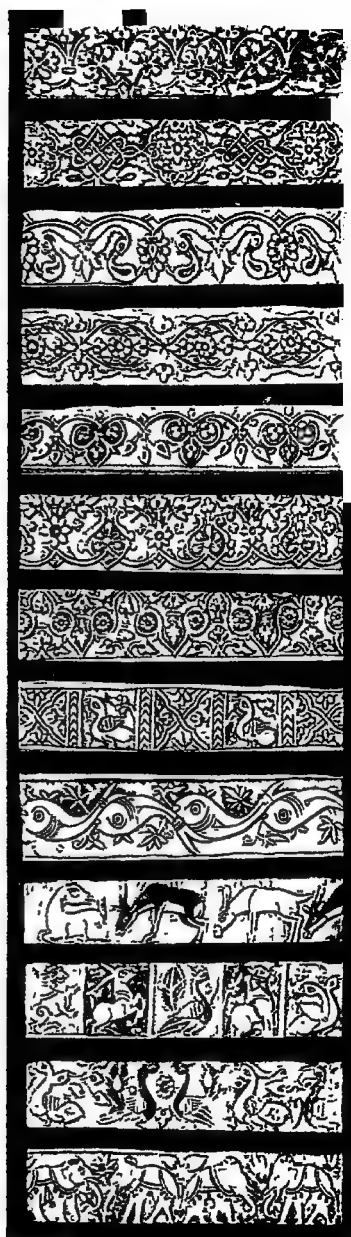

Fig 173 to 135

चित्र १७३ थी १८०

ફણાઓ ઉપર છત્ર છે. સિદ્ધશિલાની નીચે પર્વતની આકૃતિ ચીતરેલી છે. પ્રભુની બંને બાજુએ કમલના ખીડેલાં બળ્લે ફૂલ છે અને ફણાની બંને બાજુએ એકેક બોલસરીના ઝાડની આકૃતિ ઉપર એકેક પોપટ બેઠેલા છે.

ચિત્ર ૬૬: શ્રી નેમિનાથજીનો જન્મ. જીરાની પ્રતના પાના ૬૬ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ આ પ્રસંગને લગતું જ ચિત્ર ૪૦નું વર્ણન. ચિત્રમાં સુંદર પલંગ ઉપર શિવાદેવી માતા સ્થામ વર્ણના નેમિનાથ પ્રભુને બાળકરૂપે લઈને સૂતેલાં છે. તેમની પાસે ચિત્રના ઉપરની એક બાજુએ આમર વીંચતી સ્ત્રી-પરિચારિકા બેઠેલી છે. ઉપરની છતના ભાગમાં લટકતો સુંદર ચંદ્રવો દેખાય છે.

ચિત્ર ૬૭: શ્રી નેમિનાથ-નિર્વાણ. જીરાની પ્રતના પાના ૬૬ ઉપરથી. તે કાળ અને તે સમયને વિષે ભગવાન શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ એક હજાર વર્ષનું સર્વ આશ્રુ ાળીને, સર્વ કર્મોને ક્ષય કરીને, બ્રીહ કાળના ચોથા માસમાં, આઠમા પખવાડિયામાં, અષાઢ મહિનાની સુદિ આઠમે, ગીરનાર પર્વતની ઉપર પાંચસો છત્રીયા સાધુઓ સાથે એક મહિનાનું નિર્જલ અનશન કરીને, ચિત્રા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં, મધ્યરાત્રિને વિષે પશ્ચાસને બેઠા બેઠા નિર્વાણ પામ્યા-સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયા. ચિત્રની મધ્યમાં સિદ્ધશિલાની આકૃતિ ઉપર સ્થામ વર્ણવાળા નેમિનાથ પ્રભુ પશ્ચાસનની બેઠકે વજ્રાભૂષણો તથા મસ્તક ઉપર છત્ર સહિત બેઠેલા છે. છત્રની ઉપરના ભાગમાં આકાશનાં વાદળો અને સિદ્ધશિલાની નીચે ગીરનાર પર્વતની ટેકરી ચીતરેલી છે. પ્રભુની બંને બાજુએ ચિત્ર દૃષ્ટી માફક ઝાડના બદલે ઉપર બેઠેલાં પક્ષીઓ સહિત બીડા-થેલાં કમલનાં સાત સાત ફૂલ છે.

Plate XXV

ચિત્ર ૬૮: દેવાનંદાનાં ચૌદ સ્વપ્ન. જીરાની પ્રતના પાના ૩ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૮નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. ચિત્રમાં ઠેઠ ઉપરના ભાગમાં અષ્વલદત પ્રાણીઓ અને દેવાનંદા પ્રાણીઓ બેઠેલાં છે અને નીચેના ભાગમાં સુવર્ણના પલંગ ઉપર બિછાવેલી સુંદર રેશમી તળાઈ ઉપર અર્ધ જાગ્રતાવસ્થામાં દેવાનંદા સૂતેલાં છે. ચિત્રના બાકીના ભાગમાં ચૌદ મહા-સ્વપ્નો ચીતરેલાં છે.

ચિત્ર ૬૯: દેવી સરસ્વતી. જીરાની પ્રતના પાના ૫૮ ઉપરથી. ચિત્રમાં ભીડતાં વિમાનની મધ્યમાં ચાર હાથવાળી સરસ્વતી દેવીની સુંદર પ્રતિકૃતિ છે. દેવી સરસ્વતીના શરીરનો વર્ણ સફેદ છે. દેવીના ઉપરના જમણા હાથમાં પુસ્તક તથા ડાબા હાથમાં કમલનું ફૂલ છે અને નીચેના જમણા હાથમાં વરદ મુદ્રાએ માળા તથા ડાબા હાથે વીણા પકડેલી છે. વિમાનની નીચે હંસ પક્ષી વાહન તરીકે છે. દેવીના વિમાનની આકૃતિ સુસ્પષ્ટ અને સુંદર છે. વિમાનની ટોચ ઉપર બંને બાજુ એકેક પોપટ છે અને ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં બંને બાજુ એકેક ચોર છે. દેવીએ મસ્તકે મુગટ, કાનમાં હંસ પક્ષીની આકૃતિવાળું કુંડલ, અંગોડામાં આભૂષણ, ચારે હાથ પર રતનજડિત ચૂડીઓ, ગળામાં હંસ તથા ચોતીઓનો હાર, નીલા રંગની કંચુકી, શુભાળી રંગનું ડિઝાઇનવાળું અને બંને છેડા જેના પવનથી ભીડી રહ્યા છે તેવું વસ્ત્ર અને હંસની ડિઝાઇનવાળું

કસ્મર નીચેનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર પહેરેલાં છે. વળી દેવી રાતા ઘેરા રંગના રેશમી તકિયા ઉપર ભદ્રા-સનની બેઠકે બેઠેલાં છે. આખા ચિત્રના દરેકે દરેક પ્રસંગની રંગભરણી તથા સુરેખ રેખાંકનો ચિત્રરનાર આ ચિત્રકાર ખરેખર તેના કૌશલ માટે જગતના કલાપ્રેમીઓને પ્રશંસા કરવા લાયક છે. દેવી સરસ્વતીનાં આટલાં સુંદર શુભરાતી ચિત્રો જવલ્લે જ મળી આવે છે.

Plate XXVI

ચિત્ર ૧૦૦: શ્રી ઋષભદેવનો જન્મ. ભરાની પ્રતના પાના ૭૫ ઉપરથી. તે કાળ અને તે સમયને વિષે શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ શ્રીમ્ કાળના પહેલા માસમાં, પહેલા પખવાડિયામાં—ચૈત્ર માસના અંધારીઆ પખવાડિયામાં—આઠમને દિવસે (શુભરાતી ફાગણ વદિ આઠમે), મધ્યરાત્રિએ, ઉત્તરાષાઠા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં, આરોગ્યવાળી મરુદેવી માતાએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. આ ચિત્રમાં ઋષભદેવ ભગવાનના શરીરનો વર્ણ સુવર્ણ જેવો છે, તે સિવાય ચિત્ર દ્વંદ્વા ચિત્રને ભરાભર મળતું છે.

ચિત્ર ૧૦૧: શ્રી ઋષભદેવનું સમવસરણ. ભરાની પ્રતના પાના ૭૭ ઉપરથી. ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૬નું શ્રી મહાવીર પ્રભુના સમવસરણનું વર્ણન.

ચિત્ર ૧૦૨: શ્રી ઋષભદેવનું નિર્વાણ. ભરાની પ્રતના પાના ૭૯ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૧નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. આ ચિત્રમાં ભગવાનના શરીરનો વર્ણ પીળો છે, તે નજીવ દેવદાર સિવાય ચિત્ર દ્વં, દ્વંને લગભગ મળતું છે.

Plate XXVII

ચિત્ર ૧૦૩-૧૦૪: અગિયાર ગણધરો. ભરાની પ્રતના પાના ૮૦-૮૧ ઉપરથી વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૨નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. ચિત્ર ૪૨માં એક જ ચિત્રમાં અગિયાર ગણધરો છે, જ્યારે ચિત્ર ૧૦૩માં બે ગણધરો અને ચિત્ર પ્લેટ ૨૭માંના ચિત્ર ૧૦૪માં નવ ગણધરો મળીને કુલ ૧૧ ગણધરો થાય છે.

ચિત્ર ૧૦૫: ભગવાન મહાવીરનું સમવસરણ. ભરાની પ્રતના પાના ૯૨ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૬નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૧૦૬: શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ. ભરાની પ્રતના પાના ૯૩ ઉપરથી. ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં શુર મહારાજ સામે બેઠેલા શિષ્યને વાચના આપતા હોય એમ લાગે છે. સામે બેઠેલા શિષ્યના બંને હાથમાં તાકપત્રનું પાનું પકડેલું છે શુર મહારાજની પાછળ એક શિષ્ય બેઠા કરેલા ડાબા હાથમાં પકડેલા કપડાથી શુરની શુશ્રૂષા-સેવા કરતો દેખાય છે. નીચેના ભાગમાં એક આવિકા, બે સાધવીઓ અને બે શ્રાવકોદ્દી ચતુર્વિધ સંઘ શુર મહારાજનો ઉપદેશ સાંભળતાં બેઠેલાં છે.

ચિત્ર ૧૦૭: મહાવીરનું સમવસરણ. ભરાની પ્રતના પાના ૧૦૬ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૬નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

Plate XXVIII

ચિત્ર ૧૦૮: સુધર્માસ્વામી. ભરાની પ્રતના પાના ૧૧૦ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૪નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

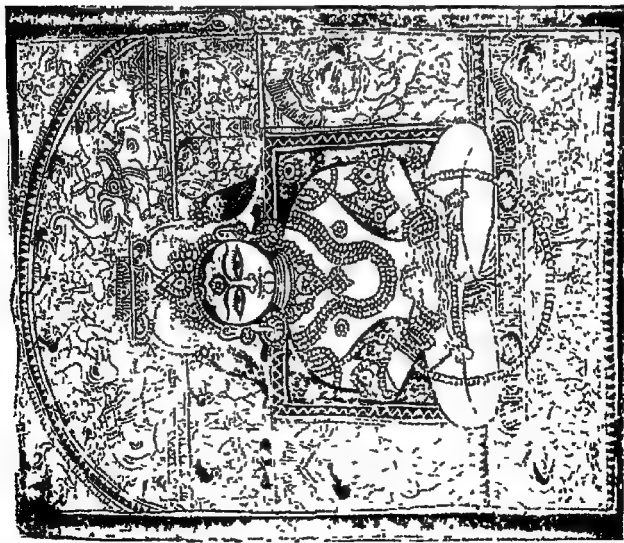

Fig. 176

Fig. 175

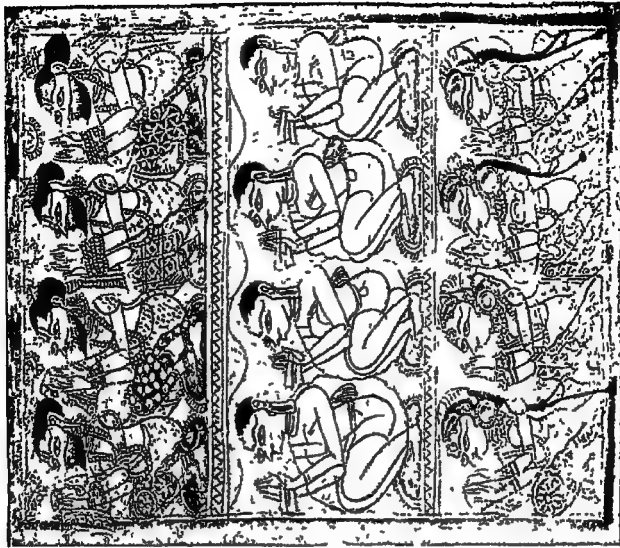

Fig. 187

Fig. 188

Fig 188

विष्णु १८८

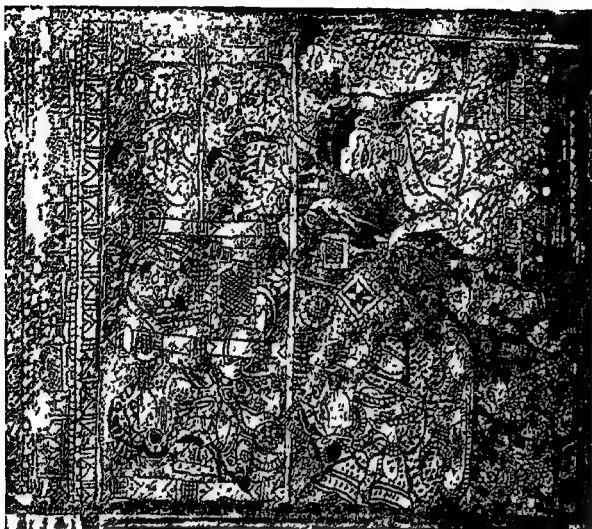

Fig 189

विष्णु १८९

Fig 100

चित्र १००

Fig 191

चित्र १९१

ચિત્ર ૧૦૬: ચતુર્વિધ સંઘ. છરાની પ્રતના પાના ૧૧૦ની બીજી બાજુ પરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૦૬નું આ પ્રસંગને લગભગ મળતા ચિત્રનું વર્ણન.

ચિત્ર ૧૧૦: શકસ્તવ. જયસૂં ની વિ. સં. ૧૪૮૬ની પ્રતના પાના ૬૬ની ૨૧ ચિત્રોવાળી પ્રતમાંથી. આ ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૮નું વર્ણન. આ ચિત્ર મધ્યેનું સિંહાસન બહુ જ સુંદર રીતે લાકડામાં ફેરી કાઢેલું હોય એમ લાગે છે. પંદરમા સૈકામાં જૈનાચાર્યો સુંદર કોતરકામવાળા સિંહાસન ઉપર બેસીને ઉપદેશ આપતા હતા, તેના પુરાવા રૂપે જ આવી જાતના સિંહાસનની ચિત્રમાં રજૂઆત કરવામાં આવેલી છે; કારણકે પ્રાચીન પ્રતોમાં જ્યાંજ્યાં શુર મહારાજનાં ચિત્રો બેવામાં આવે છે, ત્યાંત્યાં દરેક પ્રસંગમાં સિંહાસન ઉપર જ તેઓ બેઠેલા હોય છે. ઇંદ્રના મસ્તક ઉપરનું છત્ર સુંદર કોતરકામવાળું છે; તેના પગ નીચે તેના વાહન હાથીનું ચિત્ર પણ ચીતરેલું છે.

ચિત્ર ૧૧૧: વર્ષાદાન. જયસૂંની ઉપરોક્ત પ્રત ઉપરથી જ આ ચિત્ર પણ રજૂ કરવામાં આવેલું છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૩૪નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

Plate XXIX

ચિત્ર ૧૧૨: મહાવીરનું સમવસરણ. છરાની પ્રતના અંતિમ પત્ર ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૬નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૧૧૩: ચતુર્વિધ સંઘ. ચિત્રમાં ઉપરના પ્રસંગમાં સિંહાસન ઉપર બેઠેલા શુર મહારાજ, સામે બેઠેલા શિષ્યરૂપી સાધુ, મધ્ય પ્રસંગમાં બે હાથ બેઠીને બેઠેલા ચાર શુદ્ધસ્થ શ્રાવકો તથા નીચેના પ્રસંગમાં બે સાધ્વીઓ અને બે શ્રાવિકાઓરૂપી ચતુર્વિધ સંઘને ધર્મોપદેશ આપી રહ્યા છે.

લખાણની ત્રીજી લીટીમાં આ પ્રત સંવત ૧૪૭૩ના, ચૌથી લીટી અને પાંચમી લીટીમાં પોષ સુદિ પૂર્ણિમા ને રવિવારના દિવસે શ્રી ખરતર ગચ્છ સંઘને માટે અણહિલપુર પ્રતનમાં, છઠ્ઠી લીટીમાં શ્રી કલ્પ પુસ્તક (લખ્યું), એમ લખેલું છે. અર્થાત્ આ કલ્પસૂત્ર (શુભરાતની પ્રાચીન રાજધાની) શ્રી અણહિલપુર પાટણમાં શ્રી ખરતર ગચ્છ સંઘના માટે સંવત ૧૪૭૩ના પોષ સુદિ પૂર્ણિમા ને રવિવારના દિવસે લખ્યું.

Plate XXX

ચિત્ર ૧૧૪: શકારા. પાટણ ડગી પ્રતના પાના ૮ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૬નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. ચિત્રમાં સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર ચાર હાથવાળો શકેન્દ્ર બેઠેલો છે. શકેન્દ્રના ચાર હાથો પૈકી ઉપરના જમણા હાથમાં ઝંકુશ અને ડાબા હાથમાં પાશ છે તથા નીચેના જમણા હાથમાં તલવાર અને ડાબા હાથમાં ફલ છે. ઇન્દ્રના મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં સુંદર છત્ર લટકે છે. વળી ઇન્દ્રના મસ્તકના પાછળના ભાગમાં રત્નજડિત સુવર્ણનું સુંદર ડિઝાઈનોવાળું ભાનંડલ છે. ઇન્દ્ર આખા શરીરે વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત થઈને બેઠેલો છે. ઇન્દ્રના ઉત્તરાસંગના બે છેડા પવનમાં ભ્રમતા દેખાય છે અને કમ્બર નીચેના વાદળી રંગના રેશમી ઉત્તરથી વસ્ત્રમાં હંસપક્ષીની સુંદર ડિઝાઈન ચીતરેલી છે. વળી સિંહાસનના ચારે પાયાની નીચે એકેક સિંહની આકૃતિ ચીતરેલી છે. ઇન્દ્રની સામે બે હાથ બેઠીને ઇન્દ્રની આજ્ઞાનુ શ્રવણ

કરતો વજ્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત થઈને હરિભૂગમેષિન્ દેવ, મસ્તક ઉપર મુંદર છત્રસહિત ઊભો છે. આ ચિત્રનું એકેએક અંગ પ્રમાણપેત છે અને પંદરમા સૈકાના શુભશતી ચિત્રકારોના ચિત્રનો મુંદર નમૂનો છે. ઇન્દ્રના પગની નીચેના ભાગમાં તેના વાહન હાથીની મુંદર હાર ચીતરેલી છે.

ચિત્ર ૧૧૫: સ્વમ્પાઠકો. પાટણુ ડગી પ્રતના પાના ૨૩ ઉપરથી. સિદ્ધાર્થ રાજાએ સ્વમ્પ-લક્ષણુ-પાઠકોને વંદી, સારા શબ્દોમાં શુભસ્તુતિ કરી, પુષ્પ વડે પૂજી, કૃણ અને વજ્રાદિના દાન વડે સત્કાર કરી, વિવેકપૂર્વક જિજ્ઞાસા થઈ તેમનું આદર-સન્માન કર્યું અને પ્રત્યેક સ્વમ્પાઠકે પ્રથમથી જ સ્થાપેલા સિંહાસન ઉપર પોતપોતાની બેઠક લીધી. તે પછી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયે હાથમાં કૃણ-કૂલ લઈ અતિ વિનયપૂર્વક સ્વમ્પાઠકોને સ્વમ્નું કૃણ પૂછ્યું.

સ્વમ્પાઠકોને આ વાત સાંભળી ઘણો જ સંતોષ અને આનંદ થયો. તેમણે તે સ્વમ્નના અર્થ વિચાર્યા અને પોતપોતાની અંદર મસલત ચલાવી. પોતાની બુદ્ધિ વડે ભરાયેલ અર્થ અવધારી પરસ્પર એકબીજાના અભિપ્રાય મેળવી, સંશયોના શુદ્ધાસા કરી, એકમત થઈ, સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય આગળ ચોક્ક મહાસ્વમ્નોનું કૃણ કહેવા લાગ્યા.

ચિત્રમાં આરે સ્વમ્પાઠકો સુવર્ણના અલગઅલગ સિંહાસનો ઉપર બેઠેલા છે અને દરેકે દિશામાં વજ્રાભૂષણો અંગ ઉપર ધારણ કરેલાં છે. ખાસ કરીને દરેકના શરીર પરનાં દેશશી કપડાંની જુદી જુદી ભાતની ડિઝાઇનને આપણને પંદરમા સૈકાના શુભશતી કાપડના નમૂનાઓ પૂરા પાડે છે, આ ચિત્ર પણ સર્વાંગ મુંદર છે.

Plate XXXI

ચિત્ર ૧૧૬: શકેન્દ્ર. પાટણુ ડગી પાના ૪ ઉપરથી. તે કાળ અને તે સમયે સૌધર્મેન્દ્ર પોતાની સુધમાં સલામાં બેઠેલો છે. તે સૌધર્મેન્દ્ર કેવો છે? શક નામના સિંહાસન ઉપર બેસનારો, દેવોનો સ્વામી, શરીર પરની કાંતિ વગેરેથી દેવોમાં અધિક શોભતો, હાથમાં વજ્રને ધારણ કરનારો, દૈત્યોના નગરોને તોડનારો, શ્રાવકની પાંચમી પડિમા સો વખત વહન કરનારો અને જેણે પોતાના કાંતિક શેઠના ભવમાં સો વખત શ્રાવકની પડિમા વહન કરી હતી.

ચિત્રમાં સુવર્ણના સાદા સિંહાસન પર આર હાથવાળો શકેન્દ્ર વજ્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત થઈને બેઠેલો છે. તેના આર હાથ પૈકી ઉપરના જમણા હાથમાં અંકુશ તથા ડાબા હાથમાં વજ્ર છે અને નીચેના જમણા હાથમાં ફલ છે તથા ડાબા હાથથી કોઈને આજ્ઞા ફરમાવતો હોય તેવી રીતે બેઠેલો છે.

ચિત્ર ૧૧૭: શયનચંદિરમાં દેવાનંદા. પાટણુ ડગી પાના ૧૦ ઉપરથી. શ્રી મહાવીર ભગવાન બ્રાહ્મણકુંડઆમ નગરમાં, કોણલગોત્રી ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની પત્ની જલંધર ગોત્રી દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુક્ષિમાં ગર્ભરૂપે ઉત્પન્ન થયા. તે સમયે મધ્યરાત્રિ હતી અને ઉત્તરાશ્વાદ્યુની નક્ષત્ર ને ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થયો હતો.

ચિત્રમાં શયનચૂડમાં બિછાવેલા મુંદર ડિઝાઇનવાળા પદ્મમાં બિછાવેલી મુંદર શય્યામાં દેવાનંદા બ્રાહ્મણી વજ્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત સૂતેલાં દેખાય છે. આ ચિત્ર પંદરમા સૈકાના ચૂડ-સ્થાના શયનચૂડો કેવી મુંદર રીતે શબ્દગારેલા રહેતા હતા તેનો સરસ ખ્યાલ આપે છે.

सिद्धि १९३

Fig. 193

Plate XXXII

ચિત્ર ૧૧૮: ત્રિશલાની કુક્ષિમાં ગર્ભનું સંકેતમણ. પાટણુ ડના પાના ૧૧ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૮૨નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૧૧૯: શયનગૃહમાં ત્રિશલા. પાટણુ ડના પાના ૧૨ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૮૩નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. ચિત્રમાં શયનમંદિરમાં ત્રિશલા માતા અર્ધજાગ્રત અવસ્થામાં સૂતેલાં છે. પગનો ઉપરના ભાગમાં સૂર્ય અને ચંદ્ર જે મહાસ્વપ્ને ચીતરેલાં છે.

Plate XXXIII

ચિત્ર ૧૨૦: ત્રિશલાનો શોક અને હર્ષ. પાટણુ ડના પાના ૨૭ ઉપરથી. ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે કોમ જે પ્રસંગો છે. તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના ચિત્રથી થાય છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૮૪નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્રમા માતા હશેલી ઉપર યુગ ટેકવીને શોકસાગરમાં ડુબેલાં દેખાય છે. માતાના મસ્તક પાછળ ફરતું આભામંડલ રત્નજડિત છે. માતાની પાછળ એક સ્ત્રી-પરિચારિકા આમર વીંચતી ઊભેલી છે અને સાથે બીજી જે સ્ત્રીઓ, અનુક્રમે હાથમાં ફૂલની છાળ તથા પોપટ અને વીણા હાથમાં પકડી રાખીને ત્રિશલા માતાને આશાસન આપતી ઊભેલી છે. સામે ઊભેલી બંને સખીઓના મસ્તક ઉપર સુંદર ડિઝાઇનવાળો ચંદરવો બાંધેલો છે. આ ચિત્રમાંની ચારે સ્ત્રીઓના ચહેરા શોકમગ્ન છે. આ ચિત્રનાં ચારે સ્ત્રીપાત્રોએ પહેરેલાં કિંમતી રેશમી વસ્ત્રોની ડિઝાઇનો, આપણને તે સમયના શુભશતના કારીગરો કેવા સુંદર કાપડનું વણાટકામ તથા છાપકામ કરતા હશે તેના નમૂનાઓ પૂરા પાડે છે.

આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, ગર્ભના ફરકવાથી ત્રિશલા માતાના હર્ષનો પ્રસંગ જોવાનો છે. ભગવાન મહાવીરે ગર્ભમાં રહ્યા છતાં અવધિજ્ઞાનના બળથી, માતાનો મનોગત સંકેપ જાણી લીધો. પછી તેમણે પોતાના શરીરનો એક ભાગ રહેજ કંપાવ્યો. ગર્ભ સહિસલામત છે એમ જણાતાં ત્રિશલા માતાના આનંદનો પાર ન રહ્યો. તેમના બન્ને નેત્રોમાંથી ઉલ્લાસભાવ ઝરવા લાગ્યો. યુગરૂપી કમલ સહસ્રા પ્રકૃતિલિપ્ત થયું અને રોમેરોમમાં આનંદનો પ્રવાહ ઝરવા લાગ્યો. તેમણે પોતાની સખીઓ વગેરેને કહ્યું, કે ખરેખર, મારો ગર્ભ સહિસલામત છે.

ચિત્રમાં ત્રિશલા માતા આનંદમાં આવી જઈને, કાળા હાથમાં દર્પણ પકડીને તેમાં પોતાનો ચહેરો જોતાં જોતાં, સામે ઊભી રહેલી બંને સખીઓને જમણે હાથ ઊંચે રાખીને પોતાનો ગર્ભ સહિસલામત છે, તેમ કહેતાં જણાય છે. આ ચિત્રમાંની ત્રણે સ્ત્રીઓનાં કપડાંની તથા માથા ઉપરના ચંદરવાના કાપડની ડિઝાઇનો પણ ખાસ પ્રેક્ષણીય છે.

ચિત્ર ૧૨૧: જન્મ-મહોત્સવ. પાટણુ ડના પાના ૨૬ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૪નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. આ ચિત્રમાં ઇન્દ્રના મસ્તકની પાછળનું રત્નજડિત આભા-મંડલ તથા મસ્તકના ઠેક ઉપરના ભાગમાંનું રત્નજડિત છત્ર, અને પલાંડી નીચેની મેરુ પર્વતની આકૃતિ તથા મેરુ પર્વતની જમણી બાજુએ જે હાથમાં ફૂલની માળા લઈને ડુગર પર ચઢતો એક પુરુષ અને કાળી બાજુએ જે હાથમાં ફૂલની છાળ લઈને ચઢતો બીજો એક પુરુષ દેખાય છે. આટલા પ્રસંગો ચિત્ર ૨૪થી આ ચિત્રમાં વધારે છે.

Plate XXXIV

ચિત્ર ૧૨૨: ચૌદ સ્વપ્ન. પાટણુ ડના પાના ૧૩ ઉપરથી. વાચકોની બાજુ ખાતર અને તેનું ટૂંક વિવેચન કરવામાં આવે છે.

(૧) હાથી. ચાર મહાન હંતુશળવાળો, જિંચો, વરસી રહેલા વિશાળ મેઘ જેવો અને વૈતાલક પર્વતના જેવો સફેદ, તેના શરીરનું પ્રમાણ શકેન્દ્રના ઔરાવત હાથીના જેવડું, સર્વ પ્રકારનાં શુભ લક્ષણવાળો, હાથીઓમાં સર્વોત્તમ અને વિશાળ એવા પ્રકારનો હાથી ત્રિશલા દેવીએ પ્રથમ સ્વપ્નમાં જોયો. હાથી એ પરમ મંગલકારી તથા રાજ્યવિસ્તૃત્તિદાયક છે.

(૨) વૃષભ. શ્વેત કમલનાં પાંદડાંઓની રૂપકાંતિને પરાજિત કરતો, મજબૂત, ભરાવદાર, માંસપેશીવાળો, પુષ્ટ, યથાસ્થિત અવયવવાળો અને સુંદર શરીરવાળો વૃષભ બીજા સ્વપ્નમાં જોયો. તેનાં અતિશય ઉત્તમ અને તીક્ષ્ણ શિંગડાંઓના આગલા ભાગમાં તેલ લગાવેલું હતું. તેના હાંત સુશોભિત અને શ્વેત હતા. વૃષભ (બળદ) એ કૃષિનો દ્યોતક છે.

(૩) સિંહ ત્રીજા સ્વપ્નમાં ત્રિશલાએ સિંહ જોયો. તે પશુ ચોટીના હાર, ચંદ્રનાં કિરણો ને રૂપાના પર્વત જેવો શ્વેત, રમણીય અને મનોહર હતો. તેના પંજા મજબૂત અને સુંદર હતા. પુષ્ટ અને તીક્ષ્ણ દાઢા વટે તેનું મુખ શોભી રહ્યું હતું. તેની મનોહર જીભ લપલાપાચમાન થતી હતી, સાથેજો વિશાળ અને પુષ્ટ હતી, રકંઠ પરિપૂર્ણ અને નિર્ભળ હતા, ભારીક અને ઉત્તમ કૈશવાળી વટે તે અનહદ શોભી રહી હતો. તેનું પુચ્છ કુંડલાકાર અને શોભાચમાન હતું, તે વારંવાર જમીન સાથે અક્ષેપાનું અને પાછું કુંડલાકાર ખેંચી જતું. તેની આકૃતિમાં સૌમ્યભાવ દેખાઈ આવતો હતો. આવો લક્ષણવંતો સિંહ આકાશમાંથી જિતરતો અને પોતાના મુખમાં પ્રવેશ કરતો ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ જોયો. સિંહ પરાક્રમનો દ્યોતક છે.

(૪) લક્ષ્મીદેવી. અખંડ ચંદ્રમા જેવી કાંતિવાળાં લક્ષ્મીદેવીનાં ચોથા સ્વપ્નમાં દર્શન થયાં. તે લક્ષ્મીદેવી જાણી હિમવાન પર્વતને વિષે ઉત્પન્ન થએલા કમલરૂપી મનોહર સ્થાને બેઠેલાં હતાં. ચિત્રની મધ્યમાં મોટી આકૃતિ લક્ષ્મીદેવીની છે. તેના કમલરૂપી સ્થાનના વિશેષ વર્ણન માટે જુઓ કલ્પસૂત્ર સુખોપધિકાં વ્યાખ્યાન બીજું.

(૫) કૃલની માળા. પાંચમા સ્વપ્નમાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ કલ્પવૃક્ષનાં તાલંને સરસ કૃલોવાળી ચોમેર સુગંધ પ્રસરાવતી રમણીય માળા આકાશમાંથી જિતરતી જોઈ. માળા શૃંગારની દ્યોતક છે.

(૬) પૂર્ણચન્દ્ર. છઠ્ઠા સ્વપ્નને વિષે ત્રિશલાએ ચન્દ્રનાં દર્શન કર્યાં. શુભલક્ષણના પદ્મવાડિયાની પૂર્ણિમાને પોતાની કળાઓ વટે શોભાવનાર સંપૂર્ણ ચન્દ્ર જોયો. ચન્દ્ર નિર્મેળતાનો દ્યોતક છે અને બીજા પક્ષે અંધકારનો નાશક છે.

(૭) જિગતો સૂર્ય સાતમા સ્વપ્નમાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ અંધકારના સમૂહનો નાશ કરનાર અને પ્રકાશથી જળહળતા સૂર્યનાં દર્શન કર્યાં. સૂર્ય અતુલ પરાક્રમનો દ્યોતક છે.

(૮) સુવર્ણમય ધ્વજદંડ. આઠમા સ્વપ્નમાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ ઉત્તમ ભતિના સુવર્ણમય દંડ ઉપર ફરકતી ધ્વજ જોઈ. તેના ઉપલા ભાગમાં શ્વેત વર્ણનો એક સિંહ ચીતરેલો હતો. ધ્વજ એ વિજયનું ચિહ્ન છે.

Fig. 194 to 205

चित्र १९४ बी २०५

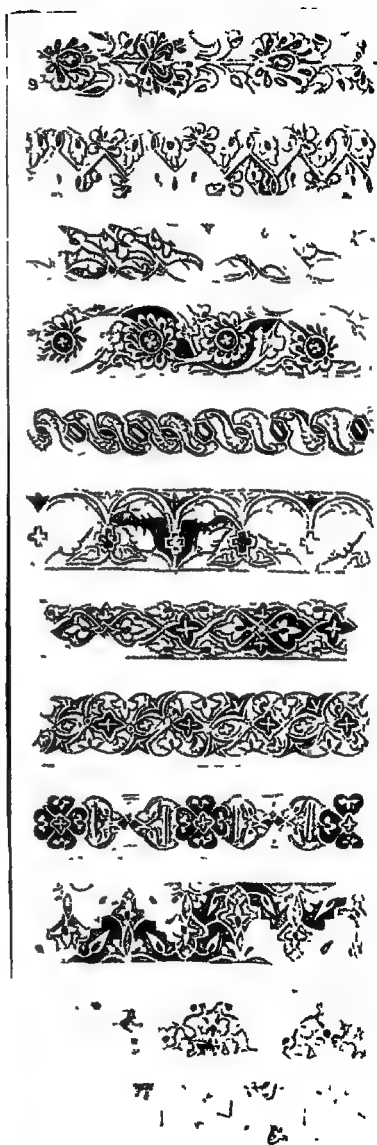

Fig. 206 to 217

चित्र २०६ बी २१७

[illegible]

આ વૃત્તાંત-વિરમય ચિત્રે સાંભળતી જીલેલી છે.

Plate XXXV

ચિત્ર ૧૨૪: સિદ્ધાર્થ અને ત્રિશલા દરબારમાં. પાટણુ ડની પ્રતના પાના ૨૨ ઉપરથી. આ ચિત્ર-પ્રસંગ બરાબર ઉપરોક્ત ચિત્ર ૧૨૩ને મળતો છે.

ચિત્ર ૧૨૫: પુત્રજન્મની વધામણી. પાટણુ ડની પ્રતના પાના ૨૫ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ. ચિત્ર ૩૩નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. ચિત્રમાં સિંહાસન ઉપર બેઠેલા સિદ્ધાર્થ કત્રિય, પોતાને ત્યાં પુત્રજન્મની ખુશાલીમાં જમવાનું આમંત્રણ આપીને બેલાવેલા સ્વજનો સાથે પુત્રનું નામ પાડવા વગેરેની ચર્ચા કરતા દેખાય છે. સિદ્ધાર્થની સાથે ઉપરના પ્રસંગમાં બે પુરુષો અને નીચેના પ્રસંગમાં બીજા બે પુરુષો, કુલ ચાર પુરુષો જીલેલા છે.

Plate XXXVI

ચિત્ર ૧૨૬થી ૧૩૭: કદપસૂત્રનાં સુંદર સુશોભનો. હંસ વિ. ૨ ની પ્રત ઉપરથી.

ચિત્ર ૧૩૮થી ૧૪૯: કદપસૂત્રનાં સુંદર સુશોભનો. ઉપરની જ પ્રતમાંથી.

Plate XXXVII

ચિત્ર ૧૫૦: મહાવીરજન્મ. પાટણુ ડની પ્રતના પાના ૨૮ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ. ચિત્ર ૧૪૯નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. આ ચિત્રના પાનાનું માપ મોટું હોવાથી ચિત્રકારે શયલર્મોદિરના સુશોભનોમાં સારી વૃદ્ધિ કરી છે.

ચિત્ર ૧૫૧: સંવત્સરી-કાન. પાટણુની પ્રતના પાના ૩૩ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ. ચિત્ર ૩૪નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. આ ચિત્રમાં પણ ચિત્ર માટે મોટી જગ્યા મળવાથી ચિત્રકારે વધારે સુશોભનોનો ઉપયોગ ઠીકઠીક પ્રમાણમાં કરેલો છે.

Plate XXXVIII

ચિત્ર ૧૫૨: પંચમુદ્રિ લેણ. પાટણુ ડની પ્રતના પાના ૩૫ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ. ચિત્ર ૬૮નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. આ ચિત્રમાં ધન્વન્તરી મસ્તક ઉપર છત્ર છે, એ અવાસ્તવિક છે, કારણકે ધન્વન્ત્ર પ્રભુની પાસે આવે ત્યારે છત્ર વગેરેનો ત્યાગ કરીને જ આવે; અને ધન્વન્ત્રે ચાર હાથ છે. વળી ચિત્ર ૬૮માં મહાવીર જીલેલા છે, બપોરે આ ચિત્રમાં બેઠેલા છે. ઉપરના ભાગમાં આકાશમાં વાહનો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૫૩: મહાવીર-સિંવાણ. પાટણુ ડની પ્રતના પાના ૩૮ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ. ચિત્ર ૧૫૦નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

Plate XXXIX

ચિત્ર ૧૫૪: ચંદ્રલેખા પાલખી. પાટણુ ડની પ્રતના પાના ૩૪ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ. ચિત્ર ૩૫નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. આ ચિત્રમાં ચિત્રકારને વધારે મોટી જગ્યા મળવાથી જીવ્યકનારા છ જણ તથા પાલખીનું સુંદર કલાવિધાન અને પાલખી ઉપરના બે મથુરેની રજૂઆત ચિત્ર ૩૫થી વધારે છે.

ચિત્ર ૧૫૫: પાર્શ્વનાથજીનું સ્થાવરચરણ. પાટણુ ડની પ્રતના પાના ૪૪ ઉપરથી. અત્યંત પથ જ્ઞાન, દર્શન અને આદિનાદિ અસાધારણ ગુણો વડે પોતાના આત્માને ભાવતા, પાર્શ્વનાથ

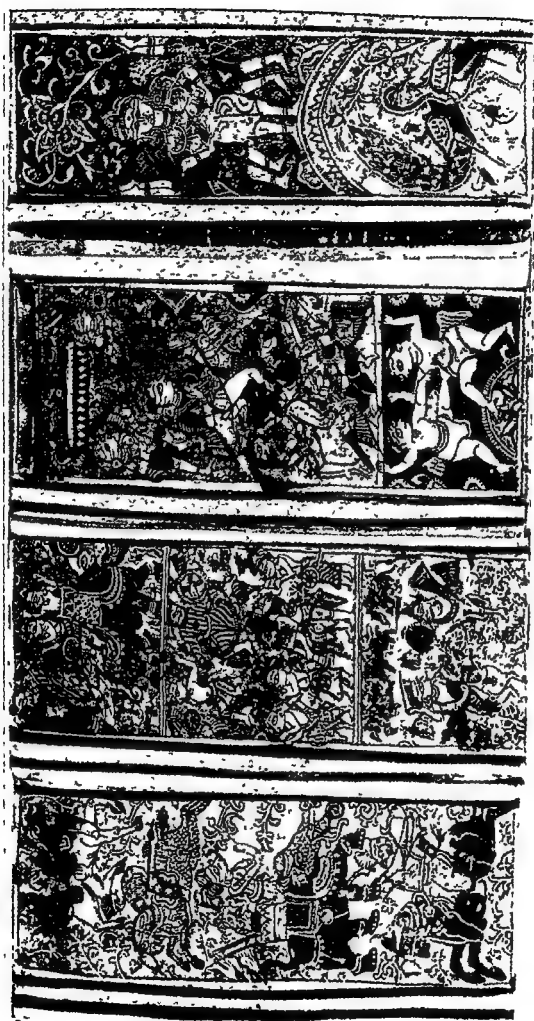

Fig. 10 to 223

विष्णु १० श्री ११

પ્રભુને ગ્યાશી દિવસ વીતી ગયા. ચોરાશીમા દિવસે, ગ્રીષ્મ કાળના પહેલા મહિનાના પહેલા પખવાડિયામાં, ચૈત્ર માસના અંધારિયા પખવાડિયામાં, ચૌથના દિવસે, પ્રભાત સમયે, પહેલા પહોરે, ઘાતકી વૃક્ષની નીચે, નિર્જળ છઠ્ઠ તપ વડે સુષ્ક, વિશાળા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં, શુકલ ધ્યાનના આર લોહોમાંથી પ્રથમના બે લોહોમાં વર્તતા, શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુને, અનુપમ જોતું પ્રધાન કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયું. સમવસરણના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૬નું વર્ણન. આ ચિત્રની મધ્યમાં મસ્તક ઉપર નાગરાજની સાત ફણાઓ સહિત પદ્માસનસ્થની બેઠકે સર્વલેખનવાળાં આભૂષણો સહિત પ્રભુ શ્રી પાર્શ્વનાથ બેઠેલા છે. પ્રભુની બંને બાજુ જોડેક આમર ધરનાર બેઠેલા છે. ગઠની ચારે બાજુ દરવાજાઓની જગ્યાએ જોડેક પૂર્ણ કલશની આકૃતિ ચીતરેલી છે. ચિત્રના ચારે ખૂણામાં જોડેક વાવ અને ૫૨૨૫૨ વૈરવૃત્તિવાળાં પશુઓની રજાઆત ચિત્રકારે કરેલી છે. ઠેઠ ઉપર હંસની સુંદર ક્ષાધન છે. ચિત્રનું સંયોજનવિધાન પ્રમાણુપેત છે.

Plate XL

ચિત્ર ૧૫૬: શ્રી નેમિનાથજી. પાટણુ ડની પ્રતના પાના ૪૩ ઉપરથી. શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ વર્ષાકાલના ચોથા માસમાં, વર્ષાકાલના સાતમા પખવાડિયામાં—કાર્તિક માસના અંધારિયા પખવાડિયાનો બારશના દિવસે (શુભશતી આસો વહિ બારશ), મધ્યરાત્રિએ, ચિત્રા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં, બત્રીસ સાગરાપમની સ્થિતિવાળા, અપરાજિત નામના મહા-વિમાનથી ચલીને, આ જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ભરતક્ષેત્રમાં શૌર્યપુર નામના નગરમાં, સસુરવિજય નામના રાજાની શિવાદેવી નામની રાણીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયા. ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૨નું આને મળતા જ પ્રસંગનું વર્ણન.

ચિત્ર ૧૫૭: શ્રી નેમિનાથજીનું સમવસરણ. પાટણુ ડની પ્રતના પાના ૪૬ ઉપરથી. સમવસરણના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૬નું વર્ણન. ચિત્રની મધ્યમાં શંખના લેખનવાળા શ્રી નેમિનાથજી પ્રભુ પદ્માસનની બેઠકે બેઠેલા છે. બાકીનું વર્ણન ચિત્ર ૧૫૫ને મળતું જ છે.

Plate XLI

ચિત્ર ૧૫૮: છ ગણધરો. પાટણુ ડની પ્રતના પાના ૪૮ ઉપરથી. આ ચિત્રમાં બગિચાર ગણધરોના ગદલે છઃગણધરો છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૨નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૧૫૯: આઠ તીર્થકરો. પાટણુ ડની પ્રતના પાના ૪૯ ઉપરથી. ચિત્રમાં બેબેની આર હારેમાં કુલ આઠ તીર્થકરોની પદ્માસનસ્થ આભૂષણો સહિતની પ્રતિમાઓ છે. દરેક તીર્થ-કરની બંને બાજુએ જોડેક આમર ધરનાર બેઠેલા છે.

Plate XLII :

ચિત્ર ૧૬૦થી ૧૭૨ અને ૧૭૩ થી ૧૮૫: કલ્પસૂત્રનાં સુંદર સુશોભનો. હંસ વિ. રની પ્રત ઉપરથી. આ સુશોભનોમાં જુદાંજુદાં કુલો, ભૌમિતિક ડિઝાઇન, હંસ, મોર વગેરે પક્ષીઓ, હરણ, માછલી; શોડા, હાથી, સિંહ વગેરે પ્રાણીઓનો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવેલો છે.

Plate XLIII

ચિત્ર ૧૮૬: શ્રી ત્રણભદ્રેવ પ્રભુ પાટણુ ડની પ્રતના પાના ૫૧ ઉપરથી. તે કાળે અને તે સમયે અર્ધન કૌશલિક શ્રી ત્રણભદ્રેવ પ્રભુ, ઉનાળાના ચોથા મહિનામાં, સાતસા પખવાડિયામાં—

આપાદ માસની અંધારી ચોથ(શુભરાતી જેક વદિ ૪)ને દિવસે, તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ-વાળા સર્વાર્થસિદ્ધ નામના મહાવિમાનમાંથી અચીને, આ જંબૂદ્વીપને વિષે, ભરતક્ષેત્રમાં, ધૈવિક ભૂમિમાં, નાભિ નામના કુલકરની મરુદેવા નામની સ્ત્રીની કુક્ષિને વિષે, મધ્યરાત્રિએ, દિવ્ય આ-હારનો ત્યાગ કરીને ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા. વર્ણન માટે બુદ્ધિએ ચિત્ર ૧૨નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૧૮૭: શ્રી સંવ. પાટણ ૩ની પ્રતના પાના ૭૨ ઉપરથી. આ ચિત્રમાં ત્રણ હાર છે. સૌથી ઉપરની હારમાં ચાર પુરુષો-આવકો, બીજી હારમાં ચાર સાધ્વીઓ અને ત્રીજી હારમાં ચાર સ્ત્રીઓ-શ્રાવિકાઓ ખંને હાથની અંજલિ ભેડીને પ્રભુસ્તુતિ કરતાં દેખાય છે. આ ચિત્રનાં સ્ત્રી-પુરુષના પહેરવેશ આપણને પંદરમા સૈકાની શરૂઆતનાં વજ્રપરિધાનના શિવાજનો આબેહૂબ ખ્યાલ આપે છે.

Plate XLIV

ચિત્ર ૧૮૮: ચાર શુરભાધઓ. ડહેલા ૧ની પ્રતના પાના ૬૩ ઉપરથી. આ ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે જોમ બે પ્રસંગો છે. તેમાં ચિત્રના પરિમિતની શરૂઆત ઉપરના આર્યસ્થલિ-ભદ્ર અને કૌશાના પ્રસંગથી થાય છે. ચિત્રમાં આર્યસ્થલિભદ્ર, કૌશાની ચિત્રશાળામાં શુરની આજ્ઞા લઈને આતુર્ભોસાર્થે રહ્યા છે, તે વિષયની રજૂઆત માટે ચિત્રકારે આર્યસ્થલિભદ્રને લાક-ડાના સિંહાસન ઉપર બેસાડીને, સાથે બેઠેલી સ્ત્રી-કૌશાને પોતાનો હાથ જોડી કરીને જમણા હાથથી ધાર્મિક ઉપદેશ સમભવતા બતાવ્યા છે.

ચિત્રના અતુસંધાને, નીચેના ત્રણ શુરભાધઓની તપસ્યાનો પ્રસંગ ભેવાનો છે. આર્ય-સ્થલિભદ્ર જ્યારે આતુર્ભોસ કૌશાને ત્યાં કરવા ગયા, ત્યારે તેમની સાથે તેઓના ત્રણ શુરભાધઓ પણ અનુક્રમે કુવાના ભારવટ ઉપર, સિંહની શુકાના દ્વાર ઉપર અને સર્પના રાક્ષા ઉપર આતુર્ભોસ કરવા ગયા હતા, તે પ્રસંગ ચિત્રકારે અત્રે અનુક્રમે કુવો, સિંહની આકૃતિ તથા સર્પનું શુભ કાયોત્સર્ગ સુદ્રાએ ભિલેલા એકએક સાધુ પાસે ચીતરીને; અત્રે રજૂ કરેલ છે.

ચિત્ર ૧૮૯: આર્યવજ્રવામી. ડહેલા ૧ની પ્રતના પાના ૬૬ ઉપરથી. આર્યધનગિરિ પોતાની પૂર્વાવસ્થામાં-સંસારીપણામાં તેમની સ્ત્રી સુનંદા સાથે તુંબવન નામના ગામમાં રહેતા હતા. સુનંદાને ગર્ભવતી અવસ્થામાં ત્યજી દઈને ધનગિરિએ દીક્ષા લીધી હતી. પછીથી સુનંદાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પુત્રે જન્મતાંની સાથે જ જોતું સાંભળ્યું, કે પોતાના પિતાએ જૈન સાધુની દીક્ષા લીધેલી છે. આ સાંભળતાં જ તેને ભતિસ્મરણ-જ્ઞાન થયું. માતાને પોતાની ઉપર જરા ય મોહ ન થાય એટલા માટે તે હમેશાં રડીરડીને માતાને કંટાળો આપવા લાગ્યો; તેથી તેની માતાએ તે છ માસનો થયો, ત્યારે જ તેના પિતા-આર્યધનગિરિને પહોરારથી દીધો. તેમણે શુરના હાથમાં સોંપ્યો. શુરએ બાળકમાં ગહુ ભાર હોવાને લીધે તેનું વજ્ર નામ પાડ્યું. તે પારણામાં રહ્યોરહ્યો અગિયાર અંગ ભણ્યો.

પછી તે બાળક વજ્ર ત્રણ વરસનો થયો, ત્યારે તેનો કળએ લેવા માટે સુનંદાએ રાબતી પાસે ક્રિયાદ કરી. રાબએ બાળકને રાજસભામાં બોલાવીને, આર્યધનગિરિ તથા સુનંદાને કહ્યું, કે તમે ખંને જણા બાળકને સમભવો અને બાળક પોતાની રાજપુત્રીથી જેની પાસે ભય તેને

Fig 224

चित्र २२४

Fig 225

Fig 226

चित्र २२६

Fig. 227

चित्र २२७

Fig. 228

चित्र २२८

Fig. 229

चित्र २२९

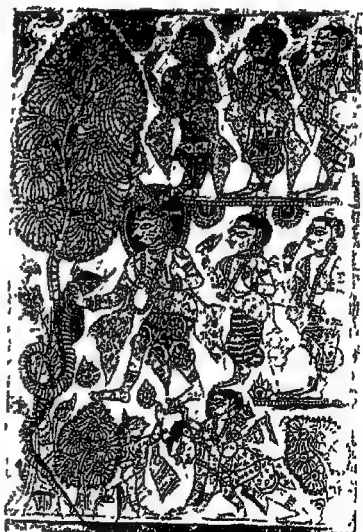

Fig. 230

चित्र २३०

Fig. 231

चित्र २३१

Fig 232

चित्र २३२

બાળક સોંપવામાં આવશે.

ચિત્રમાં ઉપર જીને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના બાળક-વજીના પારણામાં બહુવાના પ્રસંગથી થાય છે. ચિત્રની મધ્યમાં પારણામાં બાળક વજી બેસેલો છે. તેની એક બાજુએ એક સ્ત્રી, વહુ કરીને, તેની માતા સુનંદા તથા બીજી બાજુએ ચાર સાધ્વીઓ બેઠેલી છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, રાજદરબારમાં બાળક-વજી આર્યધનગિરિ પાસેથી આવેલો ગ્રહણ કરે છે, તે નીચેનો પ્રસંગ બેવાનો છે. ચિત્રમાં એક બાજુ રાજદરબારમાં રાજા પોતાની સામે બેઠેલા આર્યધનગિરિને અને પોતાની બાજુમાં બેઠેલી માતા-સુનંદાને પોતે કરવા ધારેલો ન્યાય સંભળાવતા દેખાય છે. રાજાની બાદીની બાજુમાં સુનંદા વજીને ફાસલાવવા માટે રમકડાં-મીઠાઈ વગેરેનાં પ્રદાનના આપતી અને સામે સિંહાસન ઉપર બેઠેલા આર્યધનગિરિ આવેલો બતાવતાં અને તે આવેલો બેવાની ઉત્સુકતા બતાવતો બાળક-વજી ચિત્રની મધ્યમાં બેસેલો છે. આર્યધનગિરિની પાછળ તેમનો એક શિષ્ય-સાધુ તેમની શુશ્રૂષા કરતો બતાવેલો છે.

Plate XLV

ચિત્ર ૧૯૦: મહાવીરજન્મ અને છપ્પન દિગ્ગુમારીઓ તરફથી કરવામાં આવતો મહોત્સવ. ડહેલા ૧ની પ્રતના પાના ૪૬ ઉપરથી: આ ચિત્રમાં પણ ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના મહાવીરજન્મના પ્રસંગથી થાય છે. વજીન માટે બુઝો ચિત્ર ૧૪૮ આ પ્રસંગને લગતું જ વહુન.

ચિત્રના અનુસંધાને, છપ્પન દિગ્ગુમારીઓના મહોત્સવનો નીચેનો પ્રસંગ બેવાનો છે. પ્રભુનો જન્મ થતાં જ છપ્પન દિગ્ગુમારીઓનાં આસન કંપ્યાં અને અવધિજ્ઞાનથી પ્રભુનો જન્મ થયેલો બહી, હર્ષપૂર્વક સૂતિકાધરને વિષે આવી. તેઓમાં (૧) લોગંકરા (૨) લોગવતી (૩) સુલોગા (૪) લોગમાલિની (૫) સુવંત્સા (૬) વત્સમિત્રા (૭) પુષ્પમાળા અને (૮) અનંદિતા નામની આઠ દિગ્ગુમારીઓએ અધોલોકથી આવી પ્રભુને તથા પ્રભુની માતાને નમસ્કાર કરી ઈશાન દિશામાં સૂતિકાધર રચ્યું; અને એ ધરથી એક ચોજન પર્વત જમીનને સંવર્તવાસુ વડે શુદ્ધ કરી.

(૯) મેઘંકરા (૧૦) મેઘવતી (૧૧) સુમેઘા (૧૨) મેઘમાલિની (૧૩) તોયધારા (૧૪) વિચિત્રા (૧૫) વારિષેષ્ઠા અને (૧૬) બલાહિકા નામની આઠ દિગ્ગુમારીઓએ ઊધ્વેલોકથી આવી પ્રભુને તથા પ્રભુની માતાને નમન કરી સુગંધી જળ તથા પુષ્પોની વૃદ્ધિ કરી.

(૧૭) નંદા (૧૮) ઉત્તરાનંદા (૧૯) આનંદા (૨૦) મંદિવર્ધના (૨૧) વિજય્યા (૨૨) વિજયંતી (૨૩) જયંતી અને (૨૪) અપરાજિતા નામની આઠ દિગ્ગુમારીઓએ પૂર્વ દિશા તરફના રચક પર્વતથી આવીને સુખ ભોવા માટે આગળ દર્પણ ધર્યું.

(૨૫) સમાહારા (૨૬) સુપ્રદત્તા (૨૭) સુપ્રણુદા (૨૮) યથોધરા (૨૯) લક્ષ્મીવતી (૩૦) શેષવતી (૩૧) ચિત્રશુચ્તા અને (૩૨) વસુધરા નામની આઠ દિગ્ગુમારીઓ દક્ષિણ દિશાના રચક પર્વતથી આવી સ્નાન માટે જળથી ભરેલા કળશે લઈ ગીતગાન કરવા લાગી.

(૩૩) ઈલાદેવી (૩૪) સુરાદેવી (૩૫) પૃથિવી (૩૬) પદ્મવતી (૩૭) એકનાસા (૩૮)

નવમિકા (૩૯) ભદ્રા અને (૪૦) શીતા નામની આઠ દિગ્ગુમારીઓ પશ્ચિમ દિશાના રૂચક પર્વતથી આવી, પ્રભુને તથા પ્રભુની માતાને પવન નાખવા માટે હાથમાં વીંજણા લઈને ઊભી રહી.

(૪૧) અલંબુસા (૪૨) મિનકેશી (૪૩) પુઠરીકા (૪૪) વારુણી (૪૫) હાસા (૪૬) સર્વ-પ્રભા (૪૭) શ્રી અને (૪૮) હ્રી નામની આઠ દિગ્ગુમારીઓ ઉત્તર દિશાના રૂચક પર્વતથી આવી, આમર વીંજવા લાગી.

(૪૯) ચિત્રા (૫૦) ચિત્રકનકા (૫૧) શતેરા અને (૫૨) વસુદામિની નામની ચાર દિગ્ગુમારીકાઓ રૂચક પર્વતની વિદિશાઓમાંથી અમી, હાથમાં દીપક લઈ ધિશાન વગેરે વિદિશાઓમાં ઊભી રહી.

(૫૩) રૂપા (૫૪) રૂપાસિકા (૫૫) સુરૂપા અને (૫૬) રૂપકાવતી નામની ચાર દિગ્ગુમારીઓએ રૂચક દ્વીપથી આવીને ભગવંતના નાળને ચાર ઝંજૂલથી છેટે છેદી, ખોદેલા ખાડામાં નાખી, ખાડા વૈદ્યરત્નોથી પૂરી તેની ઉપર પીઠ બનાવ્યું, તથા તેને દ્વારથી બાંધીને તે જન્મધરની પૂર્વ દિશા, દક્ષિણ દિશા અને ઉત્તર દિશામાં કેળનાં ત્રણ ઘર બનાવ્યાં. દક્ષિણ દિશાવાળા ઘરમાં પ્રભુને તથા માતાને સિંહાસન ઉપર બેસારી, બંનેને સુગંધી તેલનું મર્દન કર્યું.

ચિત્રમાં જુદીજુદી દિશા, વિદિશાઓની ઓકેક દિગ્ગુમારી રજુ કરી છે; કારણ કે આટલી જગ્યામાં ૫૬ દિગ્ગુમારીઓ ચીતરી શકાય નહિ. ચિત્રમાં કેળના ત્રણ ઘર તથા બે સિંહાસન પણ ચીતરેલાં છે. કલ્પસૂત્રની બીજી હસ્તપ્રતોમાં આવી રીતનો ચિત્રપ્રસંગ ચીતરેલો એવામાં આવતો નથી.

ચિત્ર ૧૯૧: જન્માભિષેક અને ઇંદ્રનું પંચરૂપે પ્રભુને લઈને ચેર ઉપર જવું. ચિત્ર ૧૯૦ ના જ પાના ઉપરથી. આ ચિત્રમાં પણ ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. તેમાં કથાના પરિવ્રજની શરૂઆત નીચેના ઇંદ્ર પંચરૂપે પ્રભુને ચેર ઉપર લઈ જાય છે, તે પ્રસંગથી થાય છે. ઇંદ્રે પ્રભુને કરસંપુટમાં લીધા અને પ્રભુની સેવાનો તમામ લાભ લેવા માટે પોતાનાં પાંચ રૂપ બનાવ્યાં. એક રૂપે પ્રભુને ગ્રહણ કર્યાં, બે રૂપે બંને બાજુએ રહીને આમર વીંજવા લાગ્યો, એક રૂપે પ્રભુના માથે છત્ર ધારણ કર્યું અને એક રૂપે વજ્ર ધારણ કરીને આગળ ચાલવા લાગ્યો. પછી ચિત્રના અનુસંધાને, જન્માભિષેકનો ઉપરનો પ્રસંગ એવાનો છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૪નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્રની મધ્યમાં બે હાથમાં પ્રભુને પકડીને એક રૂપે ઇન્દ્ર વેગથી જતો દેખાય છે, બીજા રૂપે સૌથી આગળ વજ્ર ધારણ કર્યું છે, તેની પાછળ ત્રીજા રૂપે આમર વીંજતો અને ચોથા રૂપે પ્રભુના મસ્તકે છત્ર ધારણ કરતો તથા પાંચમા રૂપે આમર વીંજતો દેખાય છે. ઇંદ્ર આકાશમાં ઉતાવળથી જતો હોવાથી આમર ધરતાં બંને રૂપો તથા છત્રવાળું રૂપ આગળપાછળ થઈ ગયાં છે. ચિત્રનાં પાત્રો વેગવાન છે, જે ચિત્રકારનો પીંછી ઉપરનો અદ્ભુત કાળૂ દર્શાવે છે. સફલાગ્રે આ ચિત્રોના ચિત્રકારનું નામ પણ મલી આવ્યું છે. જુઓ ચિત્ર ૨૧૯નું વર્ણન.

Plate XLVI

ચિત્ર ૧૯૨: અતુર્વિધ સંઘ. લીંબડીની પ્રતના પાના ૯૬ ઉપરથી. ચિત્રમાં સૌથી ઉપર-

Fig. 233

चित्र २३३

Fig. 234

चित्र २३४

Fig 235

चित्र २३५

Fig. 236

चित्र २३६

237

चित्र २३७

Fig. 238

चित्र २३८

२. 239

चित्र २३९

Fig 240

चित्र २४०

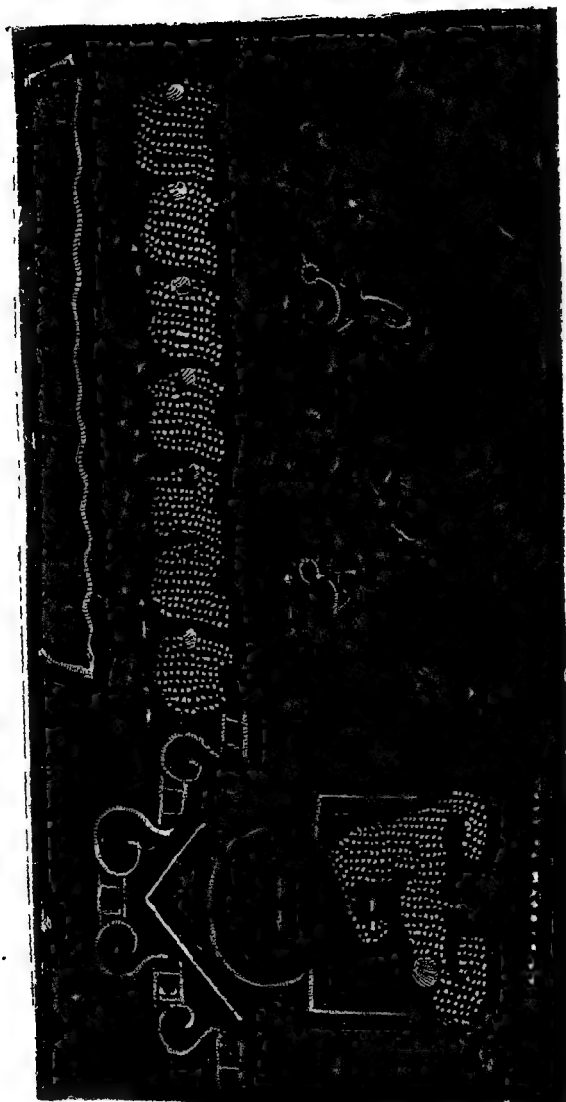

Fig 241

Fig 241

ના ભાગમાં ભગવાન મહાવીરની આભૂષણો સહિતની પદ્માસનસ્થ ચિત્રપ્રતિમાઓ શિખરની નીચેના ભાગના દેરામાં ગભારામાં બેઠેલા છે અને તેમની પાસે ગભારાની બહાર, ઘુમટની નીચેના રંગમંડપમાં બે હાથ ભેડીને સ્તુતિ કરતા બે સાધુઓ બેઠેલા છે. આ પ્રસંગની નીચે, ચિત્રના મધ્ય ભાગમાં ચાર આવકો બે હાથની અંબહિ ભેડીને સ્તુતિ કરતા બેઠેલા છે અને સોથી નીચેના ત્રીજા પ્રસંગમાં બે સાધ્વીઓ અને બે શ્રાવિકાઓ બંને હાથની અંબહિ ભેડીને સ્તુતિ કરતી બેઠેલી છે. આ ચિત્ર ભગવાન મહાવીર ચતુર્વિધ સંભ સમક્ષ શુશ્રૂષીલ ચૈત્યમાં બેસીને પર્યુષણા કલ્પની પ્રદ્વપણા કરે છે તેને લગતું છે.

લંખણની આઠ લીટીઓ પૈકી સાતમી અને આઠમી લીટીમાં આ પ્રતિ લંખાયાનો આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે. । સંવત્ ૧૫૧૪ વર્ષે । માષ સુદિ ૨ સોમે । મંત્રિ દેવા લિખિત્ ॥ અર્થાત્-સંવત ૧૫૧૪ના માઠ સુદિ ૨ ને સોમવારના દિવસે (આ કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રત) મંત્રિ દેવાએ લખી છે.

Plate XLVII

ચિત્ર ૧૯૩: પાર્શ્વનાથ પંચસુષ્ટિ લોચ અને કમઠોપસર્ગ-નિવારણ. લીંબડીની પ્રતના પાના ૪૪ ઉપરથી. ચિત્રમાં અનુક્રમે બે પ્રસંગો છે. તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત પંચસુષ્ટિ લોચના પ્રસંગથી થાય છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર પૃષ્ઠ આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, અનુક્રમે કમઠોપસર્ગ-નિવારણનો પ્રસંગ ભેવાનો છે. ચિત્રની મધ્યમાં પદ્માસનની બેઠેલ આભૂષણો સહિત પ્રભુ પાર્શ્વનાથ બેઠેલા છે. તેઓશ્રીના મસ્તક ઉપર નાગરાજની સાત ફણાઓ છે. જમણી બાજુએ ચાર હાથવાળો ધરણેન્દ્ર બે હાથની અંબહિ ભેડીને તથા ડાણી બાજુએ ચાર હાથવાળો તેની પટરાણી બે હાથની અંબહિ ભેડીને કમઠોપસર્ગનું નિવારણ કર્યા પછી પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં દેખાય છે. ધરણેન્દ્ર અને તેની પટરાણીના બાકીના બે હાથ પૈકી એક હાથમાં અંકુશ છે અને બીજે હાથ વરદ મુદ્રાએ રાખેલો છે. ધરણેન્દ્ર તથા પટરાણીના મસ્તક ઉપર નાગરાજની ફણાઓ છે. વળી ધરણેન્દ્રના મસ્તકની ઉપરના ભાગમાં ચાર હાથવાળો દેવી (વૈશટ્યા?) દેખાય છે. તેણીના બે હાથમાં સર્પ છે અને પટરાણીના મસ્તક ઉપર ચાર હાથવાળો દેવ (ક્ષિત્રપાલ?) દેખાય છે; કારણ કે તેની આગળ તેનું વાહન ફૂલરે બેઠેલો છે. આ ચિત્રમાં જે ધોળી પટીઓ થીજડાં જેવી દેખાય છે, તેથી આ સુવર્ણાકારી પ્રતના પાછળના અક્ષરે બચાવવા માટે કોઈ કલાથી અનભિજ્ઞ વ્યક્તિએ આ ચિત્રને બેઠાળ બનાવી દીધું છે.

Plate XLVIII

ચિત્ર ૧૯૪ થી ૨૦૫ અને ૨૦૬ થી ૨૧૭: કલ્પસૂત્રનાં સુંદર સુશોભનો. હંસ વિઠ રની પ્રત ઉપરથી.

Plate II-L

ચિત્ર ૨૧૮-૨૧૯: પ્રશસ્તિ. ઢહેલા ૧ની પ્રતના પાના ૧૨૧ની બંને બાજુ. આ પ્રતના પાના ૧૨૦ની પાછળની બાજુ અને ૧૨૧ની બંને બાજુ થઈને આ પ્રત લંખાવનારની ૬ સ્ત્રોકની પ્રશસ્તિ છે, જે પૈકી ૧૨૦મા પાનામાં ૫ સ્ત્રોક છે અને બાકીના ૪ સ્ત્રોક પાના ૧૨૧ની એક

ખાલુ પદ્યમાં છે; અને આ પ્રત લખાવનાર તથા ચીતરનાર ચિત્રકારનું નામ પાના ૧૨૧ની પાછળની ખાલુ આર હીટીમાં ગદ્યમાં છે, જે આ પ્રમાણે છે:-

“શ્રી હૌવહ જ્ઞાતીય સંઠ જ્ઞાંજ્ઞણ સંઠ વર્દમાન સંઠ વીરપાલ ગુણરાજ પ્તે: શ્રી તપાપદ્મે શ્રી વિજયતિલકસૂરીશ્વર શિષ્ય મ. શ્રી જયસુંદરસૂરિવરણામુપદેશેન સુવર્ણાશ્વરે । શ્રી કલ્પલેક્ષિતઃ ॥ પ્રાગ્વાદ્ જ્ઞાતીય મંત્રિ કૃપા સુત સોમાકેનાલેક્ષ્ય ચિત્રઠ સારંગેનચિત્રિતા ॥ શૈ: ॥

હું'અડ જ્ઞાતીવાળા સંઘવી ઝાંઝણ, સંઘવી વર્દમાન, સંઘવી વીરપાલ- [તથા] ગુણરાજ વગેરેશ્રેષ્ઠીઓએ તપાગચ્છીય શ્રી વિજયતિલકસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય ભટ્ટારક શ્રી જયસુંદરસૂરી- શ્વરજીના ઉપદેશથી સોનાના અક્ષરોથી [આ] કલ્પસૂત્ર લખાવ્યું. [અને તે] પોરવાડ જ્ઞાતીવાળા મંત્રિ કૃપાના પુત્ર સોમે જે લખ્યું [અને] સારંગ નામના ચિત્રકારે ચીતર્યું.”

Plate LI

ચિત્ર ૨૨૦ થી ૨૨૩: સુંદર સુશોભનો. નવાળ ૨ની પ્રતના હાંસિયાઓ.

Plate LII

ચિત્ર ૨૨૪: નિશાલ ગણભૂં. કહેલા ૨ની પ્રતના પાના ૪૩ ઉપરથી. આ ચિત્રમાં પશુ ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના આમલકી ફીડાના ચિત્રથી થાય છે.

(૧) એક વખતે સૌધર્મેન્દ્ર પોતાની સલામાં મહાવીરના ધૈર્યગુણની પ્રશંસા કરી અને કહેવા લાગ્યો કે: ‘હે દેવો! અત્યારના આ કાળમાં મનુષ્યલોકમાં શ્રીવર્ધમાનકુમાર એક બાળક હોવા છતાં પશુ તેમના જેવો બીજો કોઈ પ્રસાદથી વીર નથી. ઇન્દ્રાદિ દેવો પશુ તેમને ભિવ-રાવવાને અસમર્થ છે.’ આ સાંભળીને એક દેવ કે જેનું નામ જહ્વાવવામાં નથી આવ્યું, તે જ્યાં કુમારો ફીડા કરતા હતા ત્યાં આવ્યો અને સાંભેલા જેવા બડા, ચપળ બે જીભવાળા, ચળકતા મહિલાવાળા, કૂંદાકા ભારતા, કાજળ સમાન કાળા વણ્ણવાળા, કૂર આકૃતિવાળા અને વિસ્તૃત ફણાવાળા ચોટા સર્પનું રૂપ બનાવીને ફીડા કરવાના વૃક્ષને વીંટળાળી દીધું. આવો અચકર સર્પ જોઈ બચવીત બનેલા બધા કુમારો રમતગમત પડતી મૂંઝી નાચી છૂટ્યા; પરંતુ મહાપરાક્રમી ધૈર્યશાળી શ્રી વર્ધમાનકુમારે જરાપશુ ભય પામ્યા વિના પોતે ત્યાં તેની પાસે જઈ, સર્પને હાથથી પકડી દૂર ફેંકી દીધો. સર્પ દૂર પડ્યો એટલે નિર્ભય બનેલા કુમારો પાછા એકઠા થઈ ગયા અને ફીડા શરૂ કરી દીધી.

(૨) હવે કુમારોએ વૃક્ષની રમત પડતી મૂંઝી દડાની રમત શરૂ કરી. રમતમાં એવી શરત હતી કે જે હારી ભય તે જીતેલાને બધા ઉપર બેસાડે. કુમારવેપધારી દેવ શ્રી વર્ધમાનકુમાર સાથે રમતાં હારી ગયો. તેણે કહ્યું: ‘ભાઈ, હું હાર્યો અને આ વર્ધમાનકુમાર જીત્યા. માટે એમને મારા બધા ઉપર બેસવા દો.’ શ્રી વર્ધમાન બધા ઉપર બેઠા એટલે દેવે તક સાધી તેમને ભિવ-રાવવાનો પ્રપંચ કર્યો. તેણે પોતાની દેવશક્તિથી સાત તાડ એટલું ઊંચું પોતાનું શરીર બનાવ્યું. પ્રભુ તેનો પ્રપંચ અવધિજ્ઞાનના બળથી બદલી ગયાં. તેમણે વજ્ર જેવી કઠોર સુષ્ટિથી તેની પીઠ પર એવો તો પ્રહાર કર્યો કે તે ચીસો પાડવા લાગ્યો અને પીઠા પામવાથી મચ્છરની જેમ સંકે-આઈ ગયો. પ્રભુનું પરાક્રમ તથા ધૈર્ય પ્રત્યક્ષ બનુભવી ઇન્દ્રના સત્ય વચનનો તેણે મનમાં સ્વીકાર

Fig 242

चित्र २४२

Fig 243

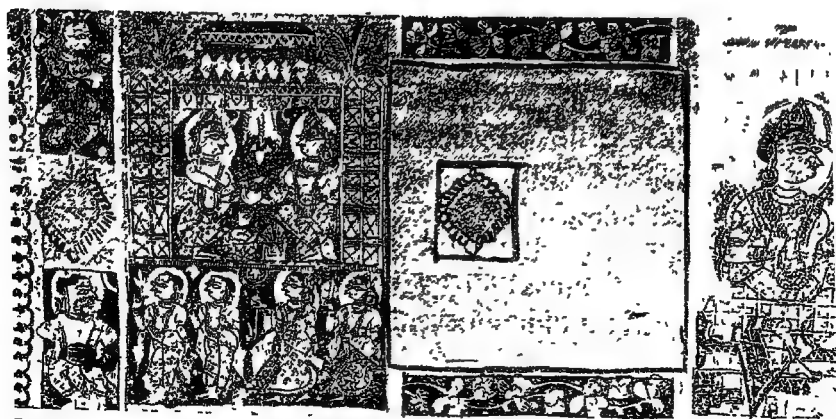

Fig. 244

चित्र २४४

Fig 245

Fig. 245

चित्र २४६

Fig. 247

चित्र २४७

Fig. 248

चित्र २४८

Fig. 249

चित्र २४९

કયો અને પોતાનું અસલ સ્વરૂપ પ્રકટ કરી સઘળો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તે વખતે ઇન્દ્રે ધૈર્ય-શાળી પ્રભુનું 'વીર' એવું ગુણનિષ્પન્ન નામ પાડ્યું.

ચિત્રમાં વર્ધમાનકુમારે માથે ચુકુટ તથા કાનમાં કુંડળ વગેરે આભૂષણો પહેરેલાં છે અને ઝાડને વીંટાઇ વળેલો સર્ય છે. વર્ધમાનકુમારની આગળપાછળ ત્રણ તથા ઉપરના ભાગમાં એક બીજાં છાકરો ચીતરેલો છે. વર્ધમાન દેવના બધા ઉપર બેઠેલા છે. વળી નજીકમાં એકે વ્યક્તિ ઊભેલી છે, જે જમણે હાથ જોડી કરીને કોઇને બોલાવીને મહાવીરના આ પ્રસાદમનો પ્રસંગ બતાવતી હોય એમ લાગે છે.

આ પ્રસંગની સાથે સરખાવો કૃષ્ણની બાળકીડાનો એક પ્રસંગ.

(૧) કૃષ્ણ જ્યારે બીજા ગોપ બાળકો સાથે રમતા હતા ત્યારે તેમના શત્રુ કંસે મારવા મોકલેલો અથ નામનો અસુર એક ચોજન જેટલું સર્પરૂપં ધારણ કરી માર્ગે વચ્ચે પડ્યો અને કૃષ્ણ સુદાં બધાં બાળકોને ગળી ગયો. આ જોઇ કૃષ્ણે એ સર્પના ગળાને ઊલી રીતે કંધી નાખ્યું કે જેથી તે સર્પ અધાસુરનું મસ્તક ફાટી શ્વાસ નીકળી ગયો અને તે મરી ગયો. તેના સુખમાંથી બાળકો બધા સંકુશળ બહાર આવ્યા.—ભાગવત દશમસ્કન્ધ, અ. ૧૨, શ્લો. ૧૨-૩૫, પૃ. ૮૮.

(૨) એકબીજાને અરસપરસ ઘોડા બનાવી જ્યારે ગોપ બાળકો સાથે કૃષ્ણ અને બળભદ્ર રમતા હતા, તે વખતે કંસે મોકલેલો પ્રભરણ નામનો અસુર તે રમતમાં દાખલ થયો. તે કૃષ્ણ અને બળભદ્રને ઊપાડી જવા ઇચ્છતો હતો. એણે બળભદ્રનો ઘોડો બળી તેમને દૂર લઇ જઇ, એક પ્રયત્ન અને બચાનક રૂપ પ્રગટ કર્યું. બળભદ્રે છેવટે ન કરતાં સખત સુઘિતપ્રહારથી એ વિકરાળ અસુરને લોહી વમતો કરી કાર કયો અને અંતે બધા સંકુશળ પાછા ફર્યા.

—ભાગવત દશમસ્કન્ધ, અ. ૨૦, શ્લો. ૧૮-૩૦.

આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, અનુક્રમે નિશાલ ગણણાનો નીચેનો પ્રસંગ જોવાનો છે. પ્રભુ જ્યારે આઠ વર્ષથી કંઈક અધિક ઉંમરના થયા ત્યારે, પ્રભુ જન્મથી જ ત્રણ જ્ઞાન સંહિત જન્મેલા હોવા છતાં, પરમ હર્ષિત થયેલાં માતાપિતા, સામાન્ય પુત્રની પેઠે તેઓને નિશાળે બાણવા મોકલવા તૈયાર થયાં. શુભ સુદર્તે અને શુભ લગ્ને પ્રભુને નિશાળે બેસાડવાની મહોત્સવ-પૂર્વક મોટી તૈયારી કરી સગાં-સંબંધીઓનો, હાથી, ઘોડા વગેરે વાહનોથી, હાર, સુગંધ, કુંડલ, બાણબેંધ, કંઠજી વગેરે આભૂષણોથી અને પંચવર્ણીય રેશમી વસ્ત્રોથી આદરપૂર્વક સત્કાર કર્યો. બાણવાનાર પંડિતને માટે મહામૃત્યુવાળાં ઘરેણાં, વિવિધ પ્રકારનાં રત્નો અને શ્રીકૃષ્ણ વગેરે ઉત્તમ વસ્ત્રો તૈયાર કરવામાં આવી. નિશાળના વિદ્યાર્થીઓને વહેંચવા માટે સોપારી, સાકર, બદામ, દ્રાક્ષ, ચારણી, મીઠાઈ અને વિવિધ પ્રકારનાં વસ્ત્રો મંગાવ્યાં. સુવર્ણ, રત્ન અને રૂપાથી જડેલાં પાટી-ખડિયો-લેખન વગેરે ઉપકરણો તૈયાર કર્યાં. દેવી સરસ્વતીની મૂર્તિના પૂજન માટે દિમતી રત્નો અને મોતીઓથી જડેલું સુવર્ણનું મનોહર આભૂષણ તૈયાર કરાવ્યું. કુલની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓએ પ્રભુને પવિત્ર જળ વડે રનાન કરાવી, ચંદન કપૂર વગેરે સુગંધી દ્રવ્યોથી વિલેપન કર્યું. ત્યાર પછી ઉત્તમ વસ્ત્રો, હિંચ આભૂષણો અને પુષ્પમાળા વડે અલંકૃત થયેલા પ્રભુને સુવર્ણની સાંકેળથી શોભી રહેલા ઉત્તમ હાથી ઉપર બેસાડવા. સેવકોએ પ્રભુના મસ્તક ઉપર રમણીય છત્ર ધારણ કર્યું. ચંદ્રનાં કિરણો જેવાં સફેદ આમરો વીંઝાવા લાગ્યાં, ગવૈયાઓ ગાન ગાવા લાગ્યા, વાનિત્રો-

ના મધુર સૂર નીકળવા લાગ્યા, વિવિધ પ્રકારના નાચ થવા લાગ્યા, ચાચકોને ધ્વનિત દાન મળવા લાગ્યાં. એવી રીતે ધામધૂમ સાથે, ચતુરંગી સેનાથી પરવરેલા શ્રી વર્દમાનકુમાર પંડિતને ઘેર ભણવા ગયા.

ચિત્રમાં હાથી ઉપર વર્દમાનકુમાર બેઠેલા છે. હાથીની આગળ એક શાણસ શરણાઈ વગાડતો દેખાય છે અને હાથીની પાછળ ઉપર બે અને નીચે એક, કુલ ત્રણ સ્ત્રીઓ મંગલ ગીતો ગાતી જાય છે. નીચે ચાર પુરુષો બેઠેલા છે.

ચિત્ર ૨૨૫: મહાવીર-દીક્ષા. ઠહેલા રની પ્રતના પાના ૪૭ ઉપરથી. ચિત્રમાં અનુક્રમે ત્રણ પ્રસંગો છે. તેમાં કથાપ્રસંગની શરૂઆત ઉપરના સંવત્સરી-દાનના ચિત્રથી થાય છે. વર્ણન માટે જુઓ આ ચિત્રને લગતું જ ચિત્ર ૩૪૪ વર્ણન.

આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, અનુક્રમે દીક્ષામહોત્સવનો મધ્યનો પ્રસંગ જોવાનો છે. વર્ણન માટે જુઓ આ ચિત્રને લગતું જ ચિત્ર ૩૫૪ વર્ણન.

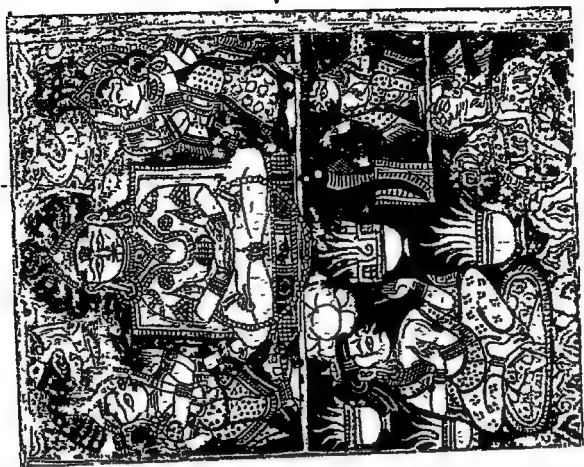
આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, અનુક્રમે પંચશુષ્ઠિ દોહ્યનો નીચેનો પ્રસંગ જોવાનો છે. વર્ણન માટે જુઓ આ ચિત્રને લગતું જ ચિત્ર ૩૬૪ વર્ણન.

ચિત્ર ૨૨૬: શ્રી જંબુકુમાર અને આઠ સ્ત્રીઓ. ઠહેલા રની પ્રતના પાના ૭૬ ઉપરથી. આર્યસુધર્માને કાશ્યપગોત્રવાળા આર્યજંબુ નામે રથવિર શિષ્ય હતા. તેઓશ્રીના જન્મ સજ્જ-ગૃહ નામના નગરમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ ઋષભ અને માતાનું નામ ધારિણી હતું. જંબુકુમાર એક વંખતે સજ્જગૃહીના ઉદ્યાનમાં આવેલા આર્યસુધર્મા પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળવા ગયા હતા. તેઓશ્રીના ધર્મોપદેશ સાંભળીને સંસાર ઉપર જંબુકુમારને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો હતો, છતાં પણ માતાપિતાના દહ આગ્રહને વશ થઈને તેઓ આઠ કન્યાઓ પરણ્યા. લગ્નની પ્રથમ રાત્રિએ જ, જંબુકુમાર પોતાની આઠ સ્ત્રીઓને પ્રતિજ્ઞા આપી રહ્યા હતા. તે વખતે ચારસો નવાણું ચોરના પરિવારવાળો પ્રભવ નામનો ચોર પણ ચોરી કરવા માટે ત્યાં ઘરમાં આવ્યો હતો. જંબુકુમારનો વૈરાગ્યવાસિત ઉપદેશ સાંભળી ચારસો નવાણું ચોરો સંહિત પ્રભવ અને આઠ સ્ત્રીઓ પ્રતિજ્ઞા પામ્યાં અને સવાર પડતાં જ પાંચસો ચોર, આઠ સ્ત્રીઓ, તે સ્ત્રીઓનાં માતા-પિતા અને પોતાનાં માતાપિતા, એ રીતે કુલ પાંચસો છબીસની સાથે શ્રી આર્યજંબુએ નવાણું કોઠ સોનૈયા લયછ દહને દીક્ષા લીધી.

ચિત્રમાં કાળી બાબુએ ઉપરના ભાગમાં જંબુકુમાર, જમણી બાબુએ બેઠેલી ચાર લાઈ-નોમાં બેઠેલી આઠ સ્ત્રીઓને અને જંબુકુમારની નીચેના ભાગમાં ચોરી કરવા પ્રવૃત્ત થયેલા પ્રભવ વગેરે ચોરોને ઉપદેશ આપતા દેખાય છે.

Plate LIII

ચિત્ર ૨૨૭: હરિભૈરવેષિન. સોહન પાના ૧૧ ઉપરથી. ચિત્રમાં હરિભૈરવેષિન બે હાથમાં આકાશમાર્ગે જઈ લઈને જતો દેખાય છે. તેના પગની નીચેના ભાગમાં પહાડની આકૃતિ તથા બંને બાબુ સુંદર જાડ ચિત્રકારે ચીતરેલાં છે. તેને આકાશમાર્ગે ચાલતો હોવાનો અટાવવા માટે હંસ પક્ષીની કિંઝાઈનવાળા તેના ઉત્તરાસંગના બંને છેડાઓને ચિત્રમાં જોડતા બતાવેલા છે.

चित्र २५१

Fig. 251

चित्र २५०

Fig. 250

આ ચિત્ર ચિત્રકારની પીછી ઉપરનો સુંદર કાળુ દર્શાવે છે.

ચિત્ર ૨૨૮: સિદ્ધાર્થ અને ત્રિશલા. સોહન. પાના ૧૬ ઉપરથી. સિદ્ધાર્થ રાજા સ્નાન-ગૃહમાંથી નીકળી, બહાર જ્યાં સભાનું સ્થાન હતું ત્યાં પહોંચ્યા અને સિંહાસન ઉપર પૂર્વદિશા તરફ સુખ રાખી બિરાજમાન થયા. ત્યારબાદ પોતાની બહુ નજીક નહીં તેમ બહુ દૂર નહીં એવી રીતે સભાના અંદરના ભાગમાં પડદો બંધાવ્યો.

પડદાની મનોહરતા

આ પડદાને વિવિધ પ્રકારનાં મણિ અને રત્નો જડેલાં હોવાથી અતિશય દર્શનીય લાગતો હતો. જ્યાં જોવી બતાવનાં વર્ગો વણાતાં હતાં, ત્યાં જ તે બનાવરાવવામાં આવેલા હોવાથી ભારે કિંમતી હતો. બારીક રેશમનો બનાવેલો અને સેંકડો ગૂંથણીઓ વડે મનને આકર્ષય પમાડનારો તાલો તેમાં ખીલી નીકળતો હતો. વળી એ પડદા ઉપર અનેક પ્રકારનાં મનોહર અને આકર્ષકારક ચિત્રો આલેખેલાં હતાં. વરુ, વૃષભ, મનુષ્યો, મગરમચ્છો, પંખીઓ, સર્પો, કિત્તરહેવો, રૂઝ બતિનાં મુગલાં, અષ્ટાષ્ટ નામનાં જંગલનાં પશુઓ, ચમરી ગાયો, હાથીઓ, તેમ જ અશો-કલતા વગેરે વનલતાઓ અને પવનલતાઓનાં કળાભરેલાં ચિત્રો તેમાં મુખ્ય હતાં. આ પડદો-જાનિકા બંધાવવાનો ઉદ્દેશ એ જ હતો કે અંદરના ભાગમાં રાણી વગેરે અંતઃપુરવાસિનીઓ નિશંતે બેસી શકે.

રાણીનું સિંહાસન

પડદાની અંદર રાણીને બેસવાને માટે એક સિંહાસન ગોઠવવામાં આવ્યું. તેની ઉપર મણિ-રત્નોના સુંદર રચના કરવામાં આવી હતી. બેસવાની જગ્યાએ સ્વચ્છ અને કોમળ રેશમી ગાદી બિછાવી તેની ઉપર સફેદ ચાદર પાથરવામાં આવી હતી. એ રીતે તે અતિશય કોમળ અને શરીરને સુખકારી લાગે એવું સિંહાસન ગોઠવવામાં આવ્યું હતું.

ચિત્રમાં સિદ્ધાર્થ રાજા જમણા હાથમાં તલવાર તથા ડાબા હાથમાં ફૂલ રાખીને સિંહાસન ઉપર વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત થઈને બેઠેલા છે. મસ્તક ઉપર ચંદ્રવો બાંધેલા છે. વચ્ચે પડદો છે. પડદાના આંતરામાં ત્રિશલા જમણા હાથમાં ફૂલ રાખીને વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત થઈને બેઠેલા છે. તેમના મસ્તક ઉપર પણ ચંદ્રવો બાંધેલા છે. ચિત્રના ઠેક ઉપરના ભાગમાં બે મેર ચીતરેલા છે.

ચિત્ર ૨૨૯: ત્રિશલાનો આનંદ. સોહન. પાના ૩૦ ઉપરથી. ગણ સહીસલામત છે એમ જણાતાં ત્રિશલા માતાના આનંદનો પાર ન રહ્યો. ચિત્રમાં ત્રિશલા ખૂબ આનંદમાં આવી જઈને હાંચિકા ઉપર હાંચિકા ખાતાં બેઠેલાં છે. કન્વસૂત્રની બીજી કોષ્ટપણ સચિત્ર પ્રતમાં આ પ્રસંગને આ રીતે ચીતરેલો મારા ભોવામાં આવ્યો નથી. હાંચિકામાં બારીક સુંદર કોતરકામ કરેલું દેખાય છે. ત્રિશલાની જમણી બાજુએ હાંચિકા ઉપર ભેલી રહેલી આમરધારિણી સ્ત્રી-પરિચારિકા ડાબા હાથથી આમર વીંચતી દેખાય છે. ડાબી બાજુએ બીજી એક સ્ત્રી-પરિચારિકા વાડકામાં ચંદન-ધનસાર વગેરે વિલેપન કરવાનાં ડ્રૅબો લઈને હાંચિકા ઉપર બેસેલી છે. હાંચિકાની નીચેના ભાગમાં બે બાજુએ એકેક સ્ત્રી-પરિચારિકા બેઠેલી છે; વળી નીચેના ભાગની મધ્યમાં

બીજી બે સ્ત્રીઓ બંને હાથથી પકડેલા સુખડના ટુકડાથી અંગ-વિલેપન કરવાનાં દ્રવ્યો ઘસતી, હોય એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. ચિત્રકારે પ્રસંગની રચનાત બહુ સુંદર રીતે કરેલી છે.

ચિત્ર ૨૩૦: આમલકી કીડા. સોહન. પાના ૩૪ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ આ ચિત્રને લગતું જ ચિત્ર ૨૨૪નું આમલકી કીડાનું વર્ણન.

આ ચિત્રમાં વર્ધમાનકુમારે માથે સુકુટ તથા કાનમાં કુંડળ વગેરે આભૂષણો પહેરેલાં છે અને ડાબા હાથે ઝાડને વીંટાઈ વળેલા સર્પને મોં આગળથી પકડેલો છે. વર્ધમાનકુમારની પાછળ બે તથા ઉપરના ભાગમાં ત્રણ બીજા છોકરાઓ ચીતરેલા છે. ઠેઠ નીચેના ભાગમાં બંને બાજુ એકેક ઝાડ રજૂ કરેલું છે. મધ્યમાં દેવના ઉપર બેઠેલા વર્ધમાન અને તેમના જમણા હાથની સુષ્ટિનો પ્રહાર સહન નહિ થવાથી ક્રમશઃક્રમશઃ વળી જઈને થોડા જોડે બની ગયેલો દેવ ચીતરેલા છે. વળી નજીકમાં ઊભો રહેલો એક છોકરો જમણા હાથ જોડે કરીને બીજા છોકરાઓને બોલાવીને વર્ધમાનકુમારના આ પરાક્રમનો પ્રસંગ બતાવતો હોય એમ લાગે છે.

Plate LIV

ચિત્ર ૨૩૧: પ્રભુ મહાવીરની દીક્ષા. હંસ વિ. ૧ના પાના ૬૦ ઉપરથી. ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે, તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત નીચેના પાદખીના ચિત્રથી થાય છે. વર્ણન માટે જુઓ આ જ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર ૩૫૫નું વર્ણન. આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, ઉપરના ચિત્રમાં વર્ણવેલા પ્રભુ મહાવીરે કરેલા અનગારપણા(સાધુપણા)ના સ્વીકારનો પ્રસંગ બતાવે છે. વર્ણનને માટે જુઓ ચિત્ર ૩૬૫નું આ જ પ્રસંગને લગતું વર્ણન.

ચિત્ર ૨૩૨: પ્રભુ મહાવીરની દીક્ષા. પુરાતત્ત્વવિદ્ શ્રી જિનવિજયજીની સુવર્ણાક્ષરી સંવત ૧૫૧૧ની શ્રી મહાવીર ચરિત્રની હસ્તપ્રત ઉપરથી: ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે; તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના પ્રભુ મહાવીરે કરેલા સાધુપણાના સ્વીકારથી થાય છે. વર્ણન માટે જુઓ આ જ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર ૩૫૫નું વર્ણન. આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ચિત્રમાં વર્ણવેલો પ્રભુ મહાવીરના સમવસરણનો પ્રસંગ બતાવે છે. વર્ણન માટે જુઓ આ જ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર ૧૬૫નું વર્ણન.

Plate LV

ચિત્ર ૨૩૩: વર્ષાદાન તથા દીક્ષામહોત્સવ. સોહન. પાના ૩૬ ઉપરથી. ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના વર્ષાદાનના ચિત્રથી થાય છે. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૩૪૫નું વર્ણન. પછી ચિત્રના અનુસંધાને, દીક્ષામહોત્સવનો પ્રસંગ બતાવે છે. વર્ણન માટે જુઓ આ જ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર ૩૫૫નું વર્ણન.

ચિત્ર ૨૩૪: પંચસુષ્ટિ લોક. સોહન. પાના ૩૬ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ આ જ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર ૩૬૫નું વર્ણન.

ચિત્ર ૨૩૫: ગૌતમસ્વામી. સોહન. પાના ૭૮ ઉપરથી. ચિત્રની મધ્યમાં લાકડાની સુંદર નકશીકામગાળી પાટ ઉપર પદ્માસનની બેઠેલ ગૌતમસ્વામી બેઠા છે. તેઓશ્રીની પાછળના ભાગમાં બંને બાજુએ અને મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં લાકડાની નકશીકામગાળી પૂઠિયું છે.

Fig 252

चित्र २५२

Fig. 253

चित्र २५३

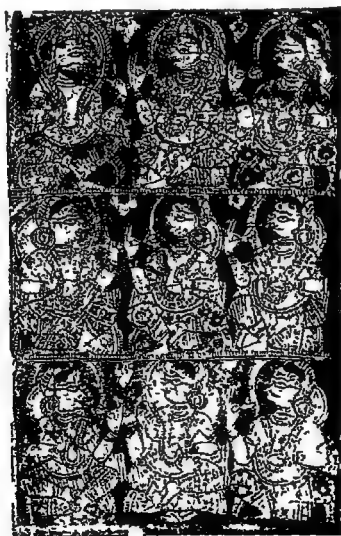

Fig 254

चित्र २५४

Fig. 255

चित्र २५५

Fig. 256

चित्र २५६

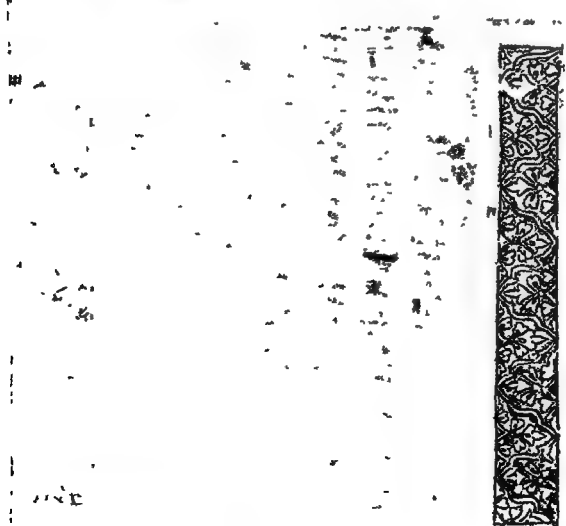
Fig. 257

चित्र २५७

पुस्तक २५

Plate LX

ઉપરના ભાગની યંને બાજુએ મોંમાં ફૂલની માળા રાખીને જોએલો જોકે ચોર ચીતરેલો છે. ગોતમસ્વામીનો ડાબો ખભો તેમણે પહેરેલાં કપડાંથી ઢંકાએલો છે અને જમણા ખભા ઉપર મુહપત્તિ છે, વળી તેઓશ્રીના જમણા ખોળામાં જોવા પશુ સ્પષ્ટ દેખાય છે; તેઓશ્રીના યંને હાથ હૃદયની પાસે અભયમુદ્રાએ * રાખેલા છે. આવી રીતની મુદ્રાવાળી ગોતમસ્વામીની મૂર્તિઓ અગર ચિત્રો જવદેલે જ મળી આવે છે.

ચિત્ર ૨૩૬: શ્રીપાર્શ્વનાથનું સમવસરણ. સોહન. પાના ૪૭ ઉપરથી. વણું માટે જુઓ ચિત્ર ૧૫૫નું આ જ ચિત્રને લગતું વણું

Plate LVI

ચિત્ર ૨૩૭: પાર્શ્વનાથનું નિર્વાણ. સોહન. પાના ૪૮ ઉપરથી. વણું માટે જુઓ ચિત્ર ૬૫નું આ જ ચિત્રને લગતું વણું.

ચિત્ર ૨૩૮: શ્રીશંખભદ્રેવ. સોહન. પાના ૫૪ ઉપરથી. વણું માટે જુઓ ચિત્ર ૧૨૮નું આ જ ચિત્રને લગતું વણું.

ચિત્ર ૨૩૯: તીર્થોધિરાજ શત્રુંજય. સોહન. પાના ૬૫ પરથી. સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સમાજનો મોટો ભાગ રોજ સવારે પ્રાભાતિક સ્તુતિમાં બારતનાં પાંચ મુખ્ય જૈન તીર્થોના નિમ્નલિખિત સ્તુતિથી, જે પવિત્ર સ્થાનો ઉપર મોક્ષે જનાર પ્રયત્નાત્માઓને વંદન કરે છે;

આમું અષ્ટાપદ ગીરનાર, સમેતશિખર શત્રુંજય સાર;

પંચતીર્થે જે ઉત્તમ ધામ, સિદ્ધિવયાં તેને કરું પ્રણામ

તીર્થોધિરાજ શ્રીશત્રુંજય ઉપર મૂળનાયકતરીકે શ્રી આદીશ્વર પ્રભુની મૂર્તિ બિરાજમાન હોવાથી વૃષભના લાંછન-ચિહ્નવાળી શ્રી આદીશ્વર પ્રભુની મૂર્તિ ચિત્રકારે આરે રજૂ કરી છે. ચિત્રની અંદર શિખરની ઉપરના ભાગમાં જોકે ચોર અને જોકે સર્પ ચીતરેલાં છે, જે યંને ચિત્રો આજે પણ મુખ્ય દેરાસરની પાછળના ભાગમાં રાચણુવૃક્ષની નીચે ડાબી બાજુએ વિદ્યમાન છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં જોકે ઝાઝ ચીતરીને રાચણુના ઝાડની રજૂઆત પણ ચિત્રકારે આ ચિત્રમાં કરેલી છે. ચિત્રની જમણી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં કાઉસગધ્યાને પાંચ સાધુની આકૃતિઓ ચીતરીને પાંચ પાંડવોની રજૂઆત ચિત્રકારે કરેલી છે (જૈન ધર્મેની માન્યતા પ્રમાણે વીસ કોટિ સાધુઓ સાથે પાંચ પાંડવો શત્રુંજય ઉપર મોક્ષે ગયા છે.) પાંચે પાંડવોની સ્થાપત્યમૂર્તિઓ આજે પણ શત્રુંજય પર્વત પર વિદ્યમાન છે. ચિત્રની જમણી બાજુએ બેઠા ઘાટના શિખરવાળું (ધુમટવાળું) યુંડરીક ગણધરની મૂર્તિવાળું મંદિર ચીતરેલું છે. મૂર્તિની પલાંઠીમાં યુંડરીક કમલનું લંછન (ચિહ્ન) છે આ મૂર્તિની ખાસ વિશિષ્ટતા એ છે કે શત્રુંજય ઉપરના જિનમંદિરો સિવાય કોઈપણ જૈનતીર્થના જિનમંદિરની અંદર ગણધરોની મૂર્તિઓ જિનમૂર્તિની માફક પદાસને પ્રાચીન શિલ્પીઓએ ઘડી નથી. મૂળનાયકના મંદિરનું શિખર બહુ જ જાણું, જીડતી ધ્વજ સહિત ચીતરીને ચિત્રકારે તે સમયના (પંદરમા સૈકાના)

* 'વશિળહસ્તનોર્ધ્વાલિના પતાકાકરણામયમુદ્રા' || ૧૫||—વિર્વાજકલ્પિકા શ્લોક ૩૨.

જિનમંદિરની વિશાલતાનો આબેહૂબ ખ્યાલ આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે. બંને મૂર્તિઓની નીચેની પટ્ટીમાં હારબંધ હાથીઓ ચીતરેલા છે. પટ્ટીની નીચેના ભાગમાં પહાડની આકૃતિ છે. બંને મૂર્તિઓની નીચે ગોળાકૃતિમાં ધર્મચક્રની રચના બે હરણીઆંચોના બેડલાં ચીતરીને રજૂ કરી છે.

ચિત્ર ૨૪૦: મહાતીર્થ શ્રી ગીરનાર. ચોહન. પાના ૬૬ ઉપરથી. આ ચિત્રમાં શ્વેતાંબર જૈનોના ધીબ સુખ્ય તીર્થ ગીરનારજીની રજૂઆત કરવાનો ચિત્રકારનો આશય હોય તેમ લાગે છે. ચિત્રની બરાબર મધ્યમાં શિખરબંધ જિનમંદિરમાં શંખના લંછન(ચિન્હ)વાળી આબૂધણ સહિત ગીરનાર તીર્થના સુખ્ય દેરાસરના મૂળનાયક બાવીસમા તીર્થકર શ્રીનેમિનાથજીની સુંદર મૂર્તિ ચિત્રકારે ચીતરેલી છે: ચિત્ર ૨૩૬ની માફક આ ચિત્રમાં પણ શિખર ઉપર ધ્વજ ફરકી રહી છે. મૂળનાયકની જમણી બાજુએ એક પુરુષ અને એક સ્ત્રી બંને હાથની અંજલિ બેડીને સ્તુતિ કરતાં દેખાય છે. ઘણુંકરીને તેઓ આ પ્રત ચીતરાવનાર પતિ-પત્ની હશે એમ લાગે છે. ડાબી બાજુએ કાઉસગધ્યાને ભિલેલી એક સ્ત્રીની આકૃતિ છે, જે ઘણુંકરીને 'રાજિ-મતી'ની હોવી એકાએક, કારણ કે ગીરનાર પર્વત પરના સુખ્ય મંદિરથી જરા દૂરની ટેકરી ઉપર 'રાજુલની ગુફા' નામની એક ગુફામાં 'રાજિમતી'ની મૂર્તિ આજે પણ ગીરનાર પર્વત પર વિ-દ્યમાન છે. રાજિમતીના મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં એક ઉપર એક એમ બે પદ્માસનસ્થ જિન મૂર્તિઓ છે, જે ચીતરીને ગીરનાર ઉપરના ધીબ જિનમંદિરોની રજૂઆત કરવાનો ચિત્રકારનો આશય હોય એમ લાગે છે. તે મૂર્તિઓના ઉપરના ભાગમાં એક હંસગુણ ચીતરેલું છે. ચિત્રની ડાબી બાજુના શિખર ઉપર પણ એક પક્ષી ચીતરેલું છે તથા ઉપરના ખૂણામાં પહાડની આકૃતિ રજૂ કરી શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના શાસનની અધિષ્ઠાવિકા અંગિકાચક્ષિણી તથા ચક્ષુરાજની મૂર્તિઓ ચીતરેલી છે ચિત્રના તળિયાના ભાગમાં બંને બાજુ એકેક ઝાડ અને એકેક પુરુષ-ચાત્રાળું ડુંગર ઉપર ચડતા દેખાય છે. જમણી બાજુથી ચડતા ચાત્રાળુના બંને હાથમાં ફૂલની માળા તથા ડાબી બાજુથી ચડતા ચાત્રાળુના જમણા હાથમાં કાંઈક વાજિત્ર જેવું અને ડાબે હાથ ભીંચે કહેલો છે. મધ્યમાં ધર્મચક્રના ઘોતક બે હરણીઆં ચીતરેલાં છે, પરંતુ અભયધીની વાત એ છે કે ધીબ ચિત્રો તથા શિલ્પકામોની માફક આ ચિત્રનાં બંને હરણુને એકબીજાની સન્નિધિ રજૂ નહિ કરતાં અત્રે એકબીજાની પાછળ બેઠેલાં ચીતરેલાં છે.

Plate LVII

ચિત્ર ૨૪૧: સ્થૂલિભદ્ર, કોશા અને સાત બહેનો. કુસુમ. પાના ૧૦૧ ઉપરથી. માહર ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સંભૂતિવિજયને ગૌતમ ગોત્રવાળા આર્ય સ્થૂલિભદ્ર શિષ્ય હતા. તેઓ પાટલીપુત્રના મહામંત્રી શકટાલના પુત્ર હતા. પૂર્વાવસ્થામાં તેઓ બાર વર્ષ સુધી કોશા નામની ગણિકાને ત્યાં રહ્યા હતા. વરજિત નામના વિદ્વાન પ્રાણીયના પ્રપંચથી મહામંત્રી શકટાલ મૃત્યુ પામ્યા. નંદરાજાએ સ્થૂલિભદ્રને બોલાવી મંત્રીપદ સ્વીકારવાનું કહ્યું; પરંતુ પિતાના મૃત્યુને લીધે સંસારપર વૈરાગ્ય આવવાથી આર્ય સંભૂતિવિજયજી પાસે જૈનધર્મની સાધુદીક્ષા અંગિકાર કરી.

દીક્ષા અંગિકાર કરી, ગુરુની આજ્ઞા લઈ પૂર્વ પરિચિત કોશા ગણિકાને ત્યાં ચિત્રશાળામાં

Fig 259

चित्र २५९

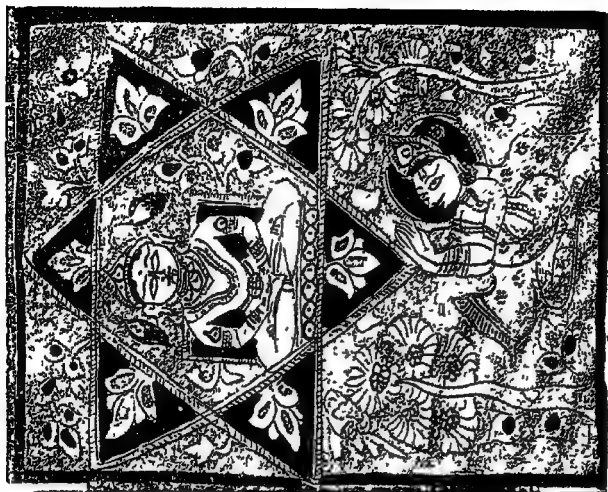
Fig 260

चित्र २६०

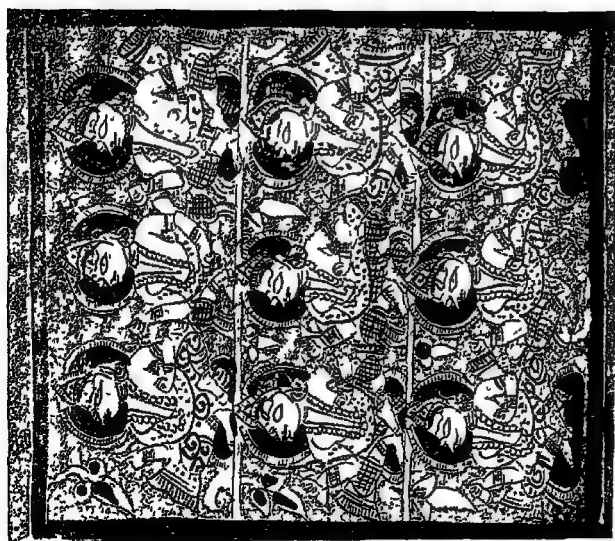
Fig 261

चित्र २६१

विश्व २६२

Fig. 263

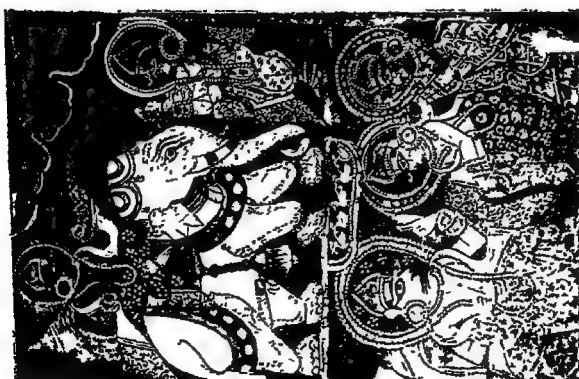
विश्व २६२

Fig. 262

वि. २६५

Fig. 265

वि. २६४

Fig. 264

આર્તુમાસ રહ્યા. આર્તુમાસ અંતે કૌશાને પ્રતિબોધ પુમાડી અવિકા જુનાવી પોતે શુરુ પાસે આવ્યા.*

એક વખત સૂક્ષ્મ આદિ પોતાની સાત સાધ્વી બહેનો આપે સ્થૂલિભદ્રને વંદન કરવા ત્રાપી તે વખતે વિદ્યાના બળશ્રી પોતાનું સિદ્ધરૂપ વિકૃત્તિને બહેનોને પ્રદર્શાવી. જ્યારે આ બાબત શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીના જાણવામાં આવી ત્યારે તેમને હૃષ્ટી દ્વિભીરી થઈ. સ્થૂલિભદ્ર જ્યારે વાચના લેવા ગયા ત્યારે 'તમે વાચના માટે અયોગ્ય છો' એમ ભદ્રબાહુસ્વામીએ કહ્યું.

ચિત્રમાં એક બાબુ આપે સ્થૂલિભદ્ર સાધુ-અવસ્થામાં લાકડાના સિંહાસનની મધ્યમાં પદાસનની બેઠકે બેઠેલા છે. બીજી બાબુ ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં હંસ પક્ષીની ડિબાઇનવાળા ચંદરવાની નીચે ચક્ષુ આદિ સાત સાધ્વી બહેનો વંદન કરવી બંને હાથ બેડીને બેઠેલી છે અને નીચેના ભાગમાં નૃત્ય કરતી બે સ્ત્રીઓ કોણા અને તેની બહેન ઉપકોણા છે; સ્નેહ તે બંનેની બાબુમાં સ્થૂલિભદ્ર નૃત્ય વગેરેથી જાણવામાં નહિ થવાથી બંને બહેનો બંને હાથની અંબાલિ બેડીને તેઓશ્રીના સાધુપણની પ્રશંસા કરતી બેઠેલી છે. ચિત્રની અંદરના નૃત્ય સ્વરૂપોનાં રૂપે ચીતરવામાં ચિત્રકારે સજીવતા આણવા માટેનો પ્રયાસ કરેલો છે. કલ્પસૂત્રની બીજી કોષ્ટકપણ પ્રતમાં આ પ્રસંગને લગતું આવી ભવતું ચિત્રણ મારા બેવામાં આવ્યું નથી, આપા એ ચિત્રમાં સોનાની શાહીને પુષ્કળ ઉપયોગ કરેલો દેખાઈ આવે છે,

Plate LVIII

ચિત્ર ૨૪૨: ઋષભદેવનું પ્રિયોલુ. સોહન. પાના ૫૮ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૧નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. આ ચિત્રમાં અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર શ્રીઋષભદેવ પ્રણતું નિવંસુ થયેલું હોવાથી પ્રણતી પલાંડી નીચે સિદ્ધશિલાની આકૃતિ અને તેની નીચે અષ્ટાપદના આઠ પગથિયાં તથા આબુબાબુ આર વૃક્ષોની રબૂઆત કરી છે.

ચિત્ર ૨૪૩: દેવી સરસ્વતી. સોહન. પાના ૭૭ ઉપરથી. લાકડાના સુંદર કોતરકામવાળા ભદ્રાસનની મધ્યમાં સરસ્વતી દેવીની સુંદર વજ્રાબૂષણોથી સુસજ્જિત સૂત પ્રિયજ્ઞાન છે. દેવીના ઉપરના જમણા હાથમાં પુસ્તક તથા ડાબા હાથમાં ઠાંડી સહિત કમલ-પુષ્પ છે, જ્યારે નીચેના જમણા હાથમાં કમંડલુ અને ડાબા હાથમાં લીલા છે. કલ્પસૂત્રની બીજી હસ્તપ્રતોમાં દેવી સરસ્વતીનાં આવાં સુંદર કલારૂપકે બહુ જ જોણાં ભેવામાં આવે છે. ચિત્ર ૨૩૫ની સાદેક આ ચિત્રમાં પણ ઉપરના ભાગની બંને બાબુએ સુખમાં રૂલની ઝોળા સહિત બેઠેક મોર ચીતરેલો છે, તેઓના વાહન તરીકે ચિત્રની નીચેના ભાગમાં હંસપક્ષી પણ ચીતરેલ છે.

ચિત્ર ૨૪૪: શ્રીઋષભદેવનું પ્રાણિચહણ. કાંતિ ત્રિ. ૧ પાના ૭૦ ઉપરથી. 'પ્રથમ તીર્થ-કરના વિવાહ કરવો એ મારો આચાર છે' એમ વિચારી કૌરોડા દેવદેવીઓથી પરિવરેલો ધન્વ પ્રણુ પાસે આવ્યો અને વિવાહ આરંભ્યો. પ્રણુ વર સંબંધીનું સ્વર્ણ કાર્ય ધન્વ પોતે તથા દેવોએ કર્યું અને બંને કન્યાઓનું વધુ સંબંધીકાર્ય દેવીઓએ કર્યું.

ચિત્રમાં આજની માદેક ચારે દિશામાં ચોરીના છોકા બાંધેલાં છે. દરેક છોકામાં ચોરી ઉપર

*સ્થૂલિભદ્રના સર્વવ્યવસ્થાપન માટે મારા વરરૂપી પ્રસિદ્ધ પંચેલ 'કામવિજેતા સ્થૂલિભદ્ર' નામની નવલકથા લખી જવા પાસે ભલામણ કરે છે.

કેળનાં પાંદડાં બાંધેલાં છે. ચારીની ઉપરના ભાગમાં છત્ર તથા તોરણ બાંધેલું છે. પ્રભુ સંસારા-વસ્થામાં એક સ્ત્રી સાથે હસ્તમેળાપ કરતા ચિત્રમાં દેખાય છે. બંનેની મધ્યમાં નીચે એક બ્રાહ્મણ બેઠેલો છે અને તે અગ્નિમાં ધીની આહુતિ આપતો દેખાય છે. સૌથી નીચે બે પુરુષો તથા બે સ્ત્રીઓ બેસેલાં છે. સૌથી આગળના પ્રથમ પુરુષના જમણા હાથમાં કૂલ છે અને પાછળના બીજા પુરુષને જમણે હાથ ઊંચો કરેલો દેખાય છે; પાછળની બંને સ્ત્રીઓ પૈકીની પ્રથમ સ્ત્રીના જમણા હાથમાં સળગતો રામણદીવો અને બીજી સ્ત્રીના ઊંચા કરેલા જમણા હાથમાં શ્રીકૃષ્ણ દેખાય છે. આ સ્ત્રી-પુરુષો આપણે ઉપર જણાવી ગયા તે પ્રમાણે મનુષ્યો નથી પણ દેવો છે, તે દર્શાવવા ચિત્રકારે દરેકના ચહેરાની આભુળાભુ ફરતું દિવ્ય તેજ બતાવવા માટે ગોળ આભાંગડાં સફેદ રંગથી ચીતરેલાં છે. આ ચિત્ર પંદરમા સૈકાની લગ્ન-વ્યવસ્થાનો આદેશજનક ચર્ચાલુ આપે છે.

ચિત્ર રૂપ: શ્રી ઋષભદેવનો રાજ્યાભિષેક. ઉપરના જ પાનાની ડાબી બાજુનો ચિત્ર-પ્રસંગ. ચિત્રના વર્ણન માટે બુદ્ધિ ચિત્ર રૂપના નીચેના પ્રસંગનું આ જ ચિત્રને લગતું વર્ણન. આ ચિત્રમાં સિંહાસન ઉપર વસ્ત્રાભૂષણોથી સુચન્નિવૃત્ત થઇને પ્રભુ રાજગાદી ઉપર જમણા હાથમાં તલવાર પકડીને બેઠેલા છે, અને પ્રભુની સામે ડાબા હાથમાં પકડેલા કુમકુમનાં રત્ન-જડિત સુવર્ણપાત્રમાંથી લીધેલા કુમકુમ વડે જમણા હાથના અંગૂઠાથી પ્રભુના બાહ્યસ્થલમાં રાજ્યાભિષેકનું તિલક કરતો ઇન્દ્ર બેસેલો છે. ઇન્દ્રના ચાર હાથ પૈકીનો નીચેનો જમણો હાથ વરહ મુદ્રાએ રાખેલો છે અને ઊંચા કરેલા ચોથા-ડાબા હાથમાં અંગૂઠા પકડેલો છે. બંનેના મસ્તક ઉપર રાજચિહ્ન તરીકે છત્ર છે અને બંનેના ચહેરાને ફરતાં દિવ્ય તેજનાં ઘોલક આભાંગડાં છે.

Plate LIX

ચિત્ર રૂપ: શ્રીમાદ્દેવાની મુક્તિ. કાંતિ વિ. ૧. પાના ૭૧ ઉપરથી. ભરત ચક્રવર્તિએ માદ્દેવા માતાને પણ પોતાની સાથે લીધાં અને તેમને હાથી ઉપર બેસાડ્યાં. સમવસરણની નજીક આવતાં જ ભરતે માતા માદ્દેવાને કહ્યું કે, ‘માતાજી ! આપના પુત્રની ઋદ્ધિ સામે એકવાર દ્રષ્ટિ તો કરો !’ ભરતના આનંદોદ્ગાર સાંભળી માદ્દેવા માતાના અંગેઅંગ શેમાચિત થયાં. પાણીના પ્રવાહથી જેવી રીતે કાઠવ ધોવાઈ જાય તેવી રીતે આનંદાશ્રુ વડે તેમનાં પડળ પણ ધોવાઈ ગયાં. પ્રભુની છત્રચામર વગેરે ઋદ્ધિ બેઠે તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યાં કે, ‘ખરેખર ! મોહથી વિફળ બનેલા પ્રાણીઓને ધિક્કાર છે ! પોતાનો સ્વાર્થ હોય ત્યાં સુધી જ સહુ સ્નેહ બતાવે છે ! આ ઋષભના દુઃખની નકામી ચિંતા કરીકરીને અને રહીરહીને આંધળી થઈ ગઈ, છતાં સુરઅસુરથી સેવાતા અને આવી અનુપમ સચ્ચદ્ધિ ભોગવતા આ ઋષભે અને સુખ સમાચારોનાં સંદેશો પણ ન મોકલ્યો ! આવા સુખમાં માતા થેની યાદ આવે ? એવા સ્વાર્થી સ્નેહને હજારો-વાર ધિક્કાર હો !’ એવી ભાવના ભાવતાંભાવતાં માદ્દેવા માતાને દેવલગ્ન ઉત્પન્ન થયું અને તે જ ક્ષણે આયુષ્યનો ક્ષય થવાથી મુક્તિ પામ્યાં.

ચિત્રમાં હાથી ઉપર આગળ બેઠેલાં શ્રીમાદ્દેવા માતા છે, જેમના ડાબા હાથમાં શ્રીકૃષ્ણ છે; પાછળ બેઠેલા ચક્રવર્તિ ભરત છે; તેમના માથા ઉપર છત્ર છે. હાથીની આગળના ભાગમાં જમણા બહા ઉપર તલવાર તથા ડાબા હાથમાં ઢાલ રાખીને ચાલતો પદ્ધાતિ-સૈનિક છે.

Fig. 266

图 259

图 257

ચિત્ર ૨૪૭: શ્રીબાહુબલિની તપસ્યા. કાંતિવિ. ૧ ના પાના ૭૩ ઉપરથી. શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના બીજા પુત્ર બાહુબલિ સુનિએ સર્વ સાવધનો ત્યાગ કર્યો, પણ અભિમાનનો ત્યાગ ન કરી શક્યા. તેમને વિચાર થયો કે: 'એ હું હમણાંને હમણાં જ પ્રભુ પાસે જઈશ તો મારે મારા નાના બાઈ, પણ દીક્ષાપયોગથી મોટા ગણાતા બાઈઓને વંદન કરવું પડશે. હું ઉંમરમાં તથા બલમાં પણ આવો મોટો હોવા છતાં નાના બાઈઓને વંદન કરું એ કેમ બને? એટલે જ્યારે મને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જ પ્રભુ પાસે જવાનું રાખીશ.' આવા અહંકારને અહંકારમાં જ એક વર્ષ પર્યંત કાઉસગ્ગધ્યાનમાં બિલા રહ્યા. વરસને અંતે શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ મોકલેલી બ્રાહ્મી અને સુંદરી નામની તેમની બે સાધ્વી બહેનોએ આવીને કહ્યું કે: 'હિ બાઈ! અભિમાન-રૂપી હાથીથી નીચે ઉતરો.' બાહુબલિના હૃદય ઉપર એ પ્રતિભાષની તાત્કાલિક અસર થઈ અને અહંકારરૂપી હાથી થકી નીચે ઉતરી જેવો પણ ઉપાકર્યો કે તુરત જ તેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

ચિત્રની મધ્યમાં બાહુબલિ સુનિ કાઉસગ્ગધ્યાનમાં બિલેલા છે, આભુબાહુ ઝાડ બીજેલાં છે, નીચે બંને સાધ્વી બહેનો આવીને પ્રતિભાષ કરતી બિલેલી છે.

ચિત્ર ૨૪૮: શ્રીશર્ચભવ ભટ્ટ અને જૈન સાધુઓ. કાંતિવિ. ૧ના પાના ૭૬ ઉપરથી. એક દિવસે શ્રી આર્ય પ્રભવસ્વામીએ પોતાની માટે સ્થાપવાને યોગ્ય કોઈ પોતાના ગણમાં કે સંઘમાં છે કે નહીં તે બાહુવા જ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂક્યો, પણ તેવો યોગ્ય પુરુષ હોખાયો નહિ; તેથી બીજા સંપ્રદાયમાં ઉપયોગ મૂકતાં રાજશુદ્ધ નગરમાં ચક્ક કરતો શર્ચભવ ભટ્ટ તેમના બેવામાં આવ્યો. પછી તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી બે શિષ્યો ત્યાં ગયા અને યોદ્ધા કે, 'અહો કવ્વમહો કવ્વં તત્ત્વં ન જ્ઞાયતે પરં' એટલે કે ખરેખર આ તો કબૂતર છે, એક તરવ કાંઈ જણાતું નથી !

ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે; તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના ચક્કના ચિત્રથી થાય છે. શર્ચભવ ભટ્ટ ચક્ક કરતા હોવાય છે અને બાહુમાં બિલા રહેલા બે જૈન સાધુઓ ઉપરના શખ્દો હાથ બિંધ્યા કરીને બોલતા હોવાય છે ! આ સાંભળીને ચક્ક કરતાંકરતાં શર્ચભવ ભટ્ટે પોતાના બ્રાહ્મણ શુરને આ બાબતનો બુદ્ધિસો પૂછતાં યોગ્ય ઉત્તર નહિ મળવાથી ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના પ્રસંગમાં વર્ણવેલી, પ્રભવસ્વામી પાસે તરવની અર્થાનો પ્રસંગ બેવાનો છે. પ્રભવસ્વામી ભદ્રાસન પર બેઠેલા છે, સામે શર્ચભવ ભટ્ટ તરવની અર્થા કરતા હોવાય છે.

ચિત્ર ૨૪૯: આર્યવજ્રનો પુણ્યપ્રભાવ. કાંતિવિ. ૧ના પાના ૭૯ની બીજા બાહુ ઉપરથી. વર્ણન માટે ભુઓ આ જ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર ૧૮૯નું વર્ણન.

Plate LX

ચિત્ર ૨૫૦: શકેસ્તવ. હહેલા ૨ ના પાના ૮ ઉપરથી. વર્ણન માટે ભુઓ આજ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર ૨૮નું વર્ણન.

ચિત્રમાં ઇન્દ્ર સિંહાસનની નીચે પોતાનો હાથ દીંચણ બિરો રાખીને તથા જમણે દીંચણ જમીનને અહાલીને શકેસ્તવ બોલતો બેઠેલો છે. ઇન્દ્રના આર હાથ પૈકી બે હાથ અભય સુદ્રાએ રાખેલા છે, નીચા રાખેલા જમણા હાથમાં ફલ છે તથા બીજા બિંધ્યા કરેલા

હાથા હાથમાં અંકુશ છે. ઇન્દ્રના ઉત્તરીય વસ્ત્રમાં સુંદર હીઆઈન છે. ઇન્દ્રના હાથની આંગળીઓ વગેરેની રજૂઆત ચિત્રકારની કલાપ્રવીણતાનું દિગ્દર્શન કરાવે છે.

ચિત્ર ૨૫૧: કમઠ-પંચાગ્નિ-તપ. કહેલા રના પાના પછ ઉપરથી. ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે, તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત નીચેના કમઠ-પંચાગ્નિ-તપના પ્રસંગથી થાય છે.

એક વખતે વારાણસી નગરીની બહાર કમઠ નામનો તાપસ પંચાગ્નિ તપ તપતો આવ્યો. તેની પંચાગ્નિ-તપ વગેરે કલ્પક્રિયાઓ બેઠ નગરના લોકોને હાથમાં પુષ્પ વગેરે પૂજની સામગ્રી લઈને તે દિશા તરફ જતા શ્રીપાર્શ્વકુમારે પોતાના મહેલના ગરૂખામાંથી બોલ્યા. પાર્શ્વકુમાર પછી તેને જોવા પરિહાર સહિત નીકળ્યા. તોય પંચાગ્નિના તાપથી તપતા કમઠને પ્રભુએ બોલ્યો એટલું જ નહિ, પછી પાસેના અગ્નિકુંડમાં નાખેલા એક કાંટની અંદર એક મોટા છવતા સર્પને પછી બળતો તેઓશ્રીએ પોતાના જ્ઞાનબળથી નિહાળ્યો. કરુણાસમુદ્ર પાર્શ્વકુમારે બોલ્યા, 'હે મૂઠ તપસ્વી ! હયા વિના ફોકટું આ કદ શા સારુ ગ્રેઠે છે ? હે તપસ્વી ! આ કલેશકારક, કથારહિત કલ્પક્રિયા કરવી મૂકી દે.'

પાર્શ્વકુમારના વચન સાંભળી કોપાયમાન થએલો કમઠ તાપસ કહેવા લાગ્યો, 'હું બાહ્ય હું કે તમે એક રાજપુત છો. રાજપુતો તો કેવળ હાથી-ઘોડા ખેલી જાયે ! ધર્મનું સાચું તત્ત્વ કેવળ અર્થે તપોધન જ બાહ્યીયો. તમારાં મોજશોખ તમને સુખારક હો, અમારા તપની વચમાં તમે વ્યર્થ મૂકી ન મારો.'

ક્ષમાસાગર કુમારે આ વખતે વધારે વાદવિવાદ નહિ કરતાં પોતાના એક સેવક પાસે પેલું સળંગતું કાંટ બહાર કઢાવ્યું અને તેને ચતનાપૂર્વક સાવચેતીથી ફડાવ્યું. તેમાંથી તરત જ તાપ વડે આકુંગલ્યકુંડળ અને મરણ પ્રાયઃ થએલો એક સર્પ નીકળ્યો. કુમારની આજ્ઞાથી એક સેવકે તે સર્પને નંકારમંત્ર તથા પ્રત્યાખ્યાન સંભળાવ્યું; તે સાંભળી સર્પ તરત જ મૃત્યુ પામી નાગાધિપ-ધરણિન્દ્ર થયો. કમઠ તાપસ લોકોનો તિરસ્કાર પામી પાર્શ્વકુમાર પ્રત્યે દ્વેષભાવ રાખતો લોકોમાં અપહ્રીતિ યોગી બીજે રચણે વાદ્યો બજો. તે અજ્ઞાનકંટ તપ તપી મરણ પામીને ભવનવાર્ધી શેષકુમાર દેવોમાં ભેદમાલી નામનો દેવ થયો.

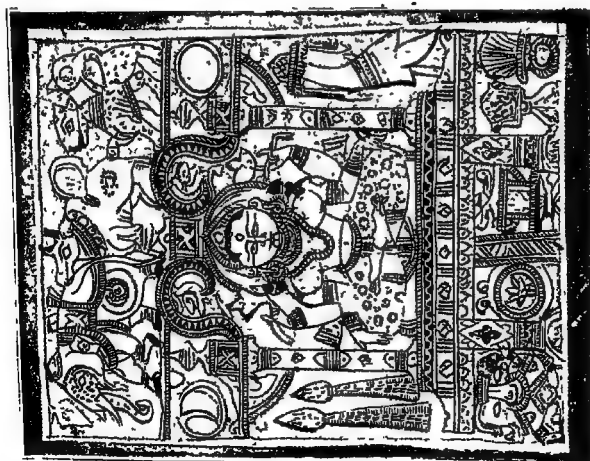
ચિત્રની એક બાજુ, આરે દિશામાં અગ્નિકુંડો સળંગ છે અને મધ્યમાં કમઠ તાપસ બેઠેલો છે. કમઠના મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં સૂર્ય ચીતરીને ચિત્રકારે પંચાગ્નિ-તાપની રજૂઆત કરી છે. ચિત્રની બીજી બાજુ ઉપરના ભાગમાં નોકરે ચતનાપૂર્વક કાંટ ચીરીને બહાર કાઢેલો મરણતોલ સ્થિતિમાં સર્પ દેખાય છે અને તે સર્પને પોતાનો જમણો હાથ જોયો કરીને ઊભો રહેલો નોકર નવકાર મંત્ર અને પ્રત્યાખ્યાન સંભળાવતો દેખાય છે. નીચેના ભાગમાં ઘોડા ઉપર બેઠેલા પાર્શ્વકુમાર સાથે પંચાગ્નિ તપ તપતા કમઠ તાપસ સાથે વાદવિવાદ કરતા દેખાય છે.

ચિત્રની અમુસંધાને, કમઠોપસર્ગો નિવારણનો ઉપરનો પ્રસંગ બોવાનો છે. વર્ણન માટે જુઓ આ જ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર ૧૬૩નું વર્ણન. ચિત્રની મધ્યમાં પ્રભુશ્રી માર્કંદેય મશાસનની બેઠકે આભૂષણો સહિત બેઠેલા છે. પ્રભુશ્રીના મસ્તક ઉપર નાગરાજની સાત ફણાઓ છે.

वि. २६९

Fig 269

वि. २६८

Fig 268

પ્રભુશ્રીની જમણી બાજુએ મસ્તક ઉપર સાત ફણાવાળો નાગરાજ-ધરણેન્દ્ર પોતાના ચાર હાથ પૈકી બે હાથની અંજલિ બેઠીને પ્રભુની સ્તુતિ કરતો તથા બાકીના બે હાથો પૈકી એક હાથમાં અંકુશ તથા બીજા હાથમાં ફળ લઈને બિભેલો છે. પ્રભુશ્રીની ડાબી બાજુએ ધરણેન્દ્ર-નાગરાજ-ની પટરાણી મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં ત્રણ ફણાઓ સહિત, પોતાના ચાર હાથ પૈકી બે હાથની અંજલિ બેઠીને અને ત્રીજા હાથમાં અંકુશ તથા ચોથા હાથમાં ફળ લઈને બિભેલો છે.

Plate LXI

ચિત્ર ૨૫૨: કૌશાનૃત્ય. કાંતિવિ ૧. પાના ૭૮ ઉપરથી.

સ્થૂલિભદ્રના ઉપદેશથી પ્રતિભોધ પામેલી કૌશાને ત્યાં એક કામી રથકારે આવી, પોતાનું કૌશલ્ય બતાવવા સારું, પ્રથમના બાજુના મૂળ ભાગમાં બીજું અને બીજા બાજુના મૂળના ભાગમાં ત્રીજું એમ કેટલાંક બાજુ મારી, દૂર રહેલ આંખાની લુબ તોડી નાખી. રથકારના એ ગર્વને તોડવા કૌશાએ સરસવના ઢગલા ઉપર સોય અને સોયના અગ્રભાગ ઉપર ફૂલ મુકાવી તેની ઉપર નૃત્ય કરી બતાવ્યું, એકું અદ્ભુત નૃત્ય કરવાં છતાં તેણીએ કહ્યું કે:

ન દુષ્કરં અંબયલુંચિતોદ્ધર્ણ, ન દુષ્કરં નચિયા સરિસવદ્ ।

તં દુષ્કરં તં જ મહાપુમાર્થં જં સો મુળી પમયાલ્લભે વસંતો ।

અર્થાત્-‘આંખાની લુબ તોડવી એમાં કંઈ જ દુષ્કર નથી, સરસવ ઉપર નાચવું એ પણ એટલું બધું દુષ્કર નથી, પરંતુ જે મહાનુભાવ મુનિએ પ્રમદાદૃષ્ટી વનમાં પણ નિર્મોહીપણું દાખવ્યું તે તો દુષ્કરમાં દુષ્કર ગણાય.’ એક કવિ કહે છે કે:

વેશ્યા રાગવતી સદા તદનુગા વહસી રસૌર્મોજન,

શુદ્ધં ધામ મનોહરં વપુરહો નવ્યો વયઃ સંગમઃ ।

કાલોઽર્ચ્ય જલદાબિલસ્તદપિ યાઃ કામં જિગ્યાધાવરાત્

તં વંદે શુવતીપ્રબોધકુચલં શીસ્તૂલમદ્રં મુનિમ્ ॥’

અર્થાત્-‘વેશ્યા રાગવાળી હતી, હંમેશાં પોતાના કહેવા પ્રમાણે જ વર્તનારી હતી. વડરસથી ભરેલાં-ભાવતાં ભોજનો મળતાં હતાં, સુંદર ચિત્રશાળા હતી, મનોહર શરીર હતું, ખેલતું ચીવન હતું અને કાળા મેઘથી છવાયેલી વર્ષાઋતુ હતી; એટલું છતાં જેમણે આદરપૂર્વક કામ- (દિવ)ને પોતાના કાષ્ઠમાં રાખ્યો એવા શુવતીજનોને બોધ આપવામાં કેશળ શ્રીસ્થૂલિભદ્ર મુનિને હું વંદન કરું છું.’

ચિત્રમાં રથકાર કાળા હાથમાં ધનુષ્ય અને જમણા હાથમાં બાણ રાખી ધનુષ્યની પલ્લુ અઢાવીને આંખાના આઠ તરફ તાકીને ઠેરી ઉપર મારતો જણાય છે. તેનો કાળો પગ જોયો છે અને તેની નીચે કળા તથા વસંતઋતુને મુચવનારો ચોર જોડું મુખ કરીને ટહુકતો દેખાય છે. કૌશા નર્તકી સરસવના ઢગલા ઉપર સોય, સોય ઉપર ફૂલ અને ફૂલ ઉપર જમણો પગ રાખી કાળો પગ ઢીંચણ મુધી વાળી નૃત્ય કરતી દેખાય છે. તેણીએ ધંને હાથમાં ફૂલ, ગળામાં ફૂલની માળા, માથે સુકુંટ, કાનમાં કુંડળ વગેરે આભૂષણો તથા ડંડુકી અને ઉત્તરીય વસ્ત્ર વગેરે વસ્ત્રાભૂષણો પરિધાન કરેલાં છે.

ચિત્ર ૨૫૩: શ્રીઆર્યસ્થૂલભદ્ર અને સાત સાધ્વીબહેનો. કાંતિવિ. ૧ પાના ૭૮ ઉપરથી.

એકવાર વંદન કરવા આવેલી યજ્ઞ સાધ્વી વગેરે પોતાની બહેનોને શ્રીસ્થૂલભદ્રે પોતાની વિદ્યાના ભેરથી પોતાનું સિંહ રૂપ દેખાડ્યું. જ્યારે શ્રીભદ્રગાહુસ્વામીએ આ હકીકત સાંભળી ત્યારે તેઓને ઘણી દિલગીરી થઇ અને તેમણે કહ્યું કે ‘હવે તમે વાચના માટે અથોગ્ય છે.’

ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે; તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના સિંહના ચિત્રથી થાય છે. શ્રીસ્થૂલભદ્ર સિંહનું રૂપ કરી બેઠેલા છે, બે સાધ્વી બહેનો હસ્તની અંજલિ ભેડીને વંદન કરતી તથા સિંહનું રૂપ ભેદી વિસ્મય થયેલી દેખાય છે. આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, નીચે ચિત્રમાં વર્ણવેલો સ્થૂલભદ્રની સાધુ અવસ્થાનો પ્રસંગ બેવાનો છે, જમણા હાથમાં મુહુર્તિ રાખીને, સાથે અંજલિ ભેડીને ઊભી રહેલી બે સાધ્વી બહેનો સાથે તેઓ કંઈક વાતચિત કરના દેખાય છે. જમણી તરફના હાંસીઆના ઉપરના ભાગમાં એક સાધુ તથા નીચેના ભાગમાં એક નર્તકીની સ્પર્શાત કરીને સ્થૂલભદ્રસુનિ અને કૌશાનો પ્રસંગ તાદેશ કયો છે. પ્રાચીન ચિત્રોની માફક આ ચિત્રમાં પણ આધુનો એક ખલો ખુટ્યો તથા સાધ્વીઓનું આયુ શરીર ગરદનની નીચેના ભાગથી આચ્છાદિત થયેલું દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૫૪ શ્રી જંબુકુમાર અને આઠ ઋષિઓ કાંતિવિ. ૧ના પાના ૭૯ની જમણી બાજુ ઉપરથી ચિત્રમાં શ્રી જંબુકુમાર લક્ષ્મી પ્રથમ રાત્રિએ જ પોતાની આઠ ઋષિઓને સંસારની અસારતાનો ઉપદેશ આપતા હોય એમ લાગે છે. આઠ ઋષિઓ અને જંબુકુમાર પોતે પણ વચ્ચા-ભૂષણોથી સુસજ્જિત થયેલાં દેખાય છે.

Plate LXII

ચિત્ર ૨૫૫ શ્રી વજ્રસ્વામીની દેશના. કાંતિવિ. ૧ના પાના ૭૯ની ડાબી બાજુ ઉપરથી. વજ્રસ્વામીને પાટલિપુત્રના એક ધનશ્રેષ્ઠિએ દરોડ ધન સાથે પોતાની પુત્રી પરણાવવા કહ્યું; અને પેલી પુત્રી પણ સાધ્વીઓ પાસેથી વજ્રસુનિના ગુણો સાંભળીને એટલી બધી મુગ્ધ બની હતી કે ‘હું વરુ તો વજ્રને જ વરુ’ એવો નિશ્ચય કરી બેઠી હતી, છતાં વજ્રસુનિએ એ મોહમાં ન ફસાયા અને પેલી દક્ષિણી નામની કન્યાને પ્રતિજ્ઞાથી હીક્ષા આપી. વળી એક વખત દેશભરમાં ભારે દુષ્કાળ પડવાથી શ્રીસંઘને વિદ્યાના બળથી પોતાના વજ્ર ઉપર બેસાડી એક સુક્ષ્મવાણ દેશમાં લઈ ગયા.

ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે; તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત વજ્રસ્વામીની દેશનાના ઉપરના પ્રસંગથી થાય છે. ભદ્રાસન ઉપર બેસીને વજ્રસ્વામી દેશના આપતાં સાથે બેઠેલા ધર્મશ્રેષ્ઠિ વગેરે શ્રોતાવર્ગે બે હસ્તની અંજલિ ભેડીને દેશનાનું શ્રવણ કરતો દેખાય છે; વચ્ચે સ્થાપનાચાર્ય છે, જેની બાજુમાં સૌથી આગળ બે હાથ ભેડીને રૂક્મિણી કન્યા કે જેને વજ્રસ્વામીએ પ્રતિજ્ઞાથી હીક્ષા આપી હતી તે દેશનાનું શ્રવણ કરતી બેઠેલી છે. આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, વજ્રસ્વામીએ વિદ્યાના બળથી વિશાળ પટ વિકુવેલો છે તે પ્રસંગ બેવાનો છે.

ચિત્ર ૨૫૬: બારવર્ષી દુષ્કાળ સમયે સાધુઓનાં અનશન. કાંતિવિ. ૧ના પાના ૮૧ ઉપરથી. પોતાનું મૃત્યુ નજીક આવી પહોંચેલું બાણી વજ્રસ્વામીજીએ પોતાના વજ્રસેન નામના

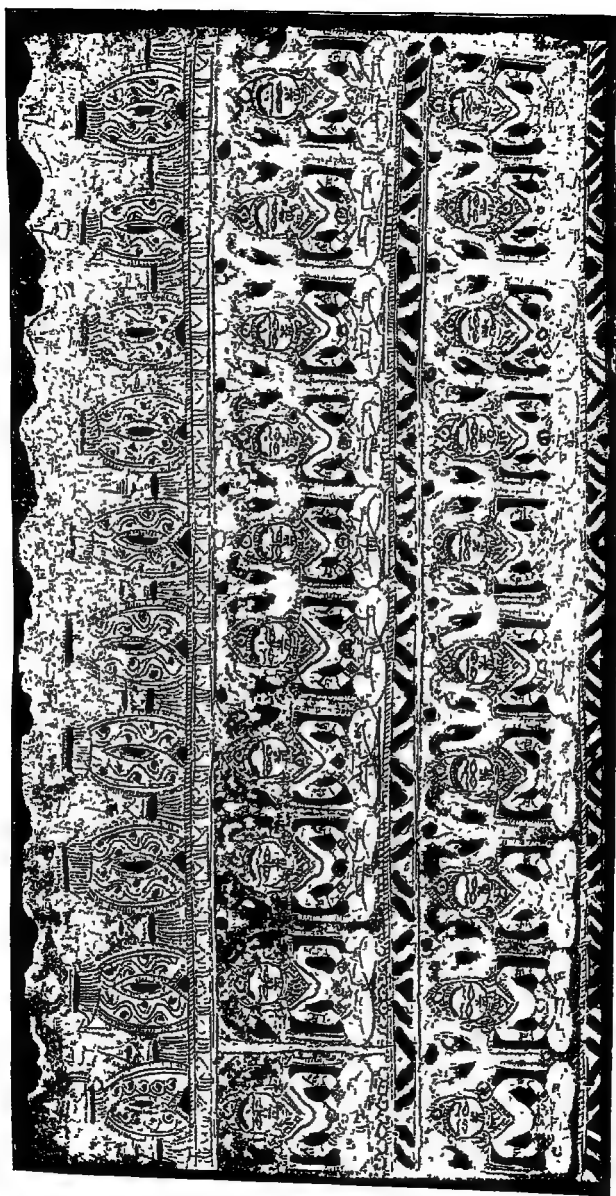

Fig 270

FIG 271

पिच २७१

FIG 272

पिच २७२

Fig. 273

શિષ્યને કહ્યું કે: 'હવે બાર વર્ષનો બચ્ચંકર દુધાળા પડવાનો છે અને જે દિવસે લક્ષ મૂલ્યવાળા ચોખામાંથી તને બિજા મળે તે દિવસે સુકાળ થવાનો એમ બાણી લેજે.' એટલું કહીને તેઓ પોતાની સાથે રહેલા સાધુઓને લઈ ત્યાં રહ્યા અને વજ્રસેનસુનિ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

હવે વજ્રસ્વામીની સાથે રહેનારા સાધુઓ અનેક ઘર ભ્રમતા, પણ બિજા મેળવી શકતા નહોતા. એટલે બિજા વિના ક્ષુધા સહન કરવામાં અશક્ત બનેલા અને અગ્નિની વૃત્તિરહિત તેઓ નિરંતર શુરુએ લાવી આપેલા વિદ્યાપિંડનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા. એકલા શુરુમહારાજે કહ્યું કે: 'બાર વર્ષ સુધી આ પ્રમાણે વિદ્યાપિંડનો ઉપયોગ કરવો પડશે. માટે જો તમારા સંયમને બાધા ન લાગતી હોય તો હું તમને દરરોજ લાવી આપું, નહિ તો આપણે અગ્નિની સાથે જ શરીરનો પણ ત્યાગ કરી દઈએ.' આ પ્રમાણે શુરુમહારાજનું વચન સાંભળીને ધર્મરાણી એવા તે સાધુઓ બોલ્યા કે: 'આ પોષણરૂપ વિદ્યાપિંડને અને પોષવા લાયક આ પિંડ (શરીર)ને પણ ધિક્કાર આપ્યો. હે ભગવાન! અમારા પર પ્રસાદ કરો, કે જેથી આ પિંડ (દેહ)નો પણ અમે ત્યાગ કરીએ!' પછી તે સર્વ સુનિઓને લઈને વજ્રસ્વામીજી રથાવત્ત પર્વત ઉપર ગયા અને અનશન કરી દેવલોક પામ્યા.

સોપારાનગરમાં જિનદત્ત શ્રાવકના ઘરમાં, લક્ષમૂલ્યવાળું અન્ન રાંધીને તેની ઇશ્વરા નામની સ્ત્રી તેમાં ઝેર ભેળવવાનો વિચાર કરી રહી હતી, તેટલામાં વજ્રસ્વામીજીના સુખ્ય શિષ્ય શ્રીવજ્રસેન ત્યાં આવી પહોંચ્યા ને શુરુનું વચન સંભળાવી તેને અટકાવી. ખીજે દિવસે સવારમાં—પ્રભાતમાં જ સુકાળ થયો.

ચિત્રમાં ઉપર વચ્ચે અને નીચે એમ ત્રણ પ્રસંગો છે; કથાના પરિચયની શરૂઆત વચ્ચેના વિદ્યાપિંડના ચિત્રથી થાય છે. બદ્ધાસન ઉપર વજ્રસ્વામી બેઠા છે. સામે પાત્રમાં વિદ્યાપિંડ હોય એમ લાગે છે. દરેક શિષ્યના હાથ મધ્યેના એકેક પાત્રમાં તેઓ વિદ્યાપિંડ આપતા દેખાય છે. આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, ઉપરનો વજ્રસ્વામીજી તથા તેઓના શિષ્યોના અનશનનો પ્રસંગ જોવાનો છે, ત્યાર પછી સૌથી નીચેનો ઇશ્વરી શ્રાવિકા વજ્રસેન સુનિને હર્ષિત થઈને લક્ષમૂલ્યના ચોખા-ભાત વહોરાવતી દેખાય છે. અગ્નિ ઉપર ભાતની હાંદલીઓ ચડાવેલી છે. વજ્રસેન સુનિના પાત્ર નીચે આહારનો છાંટો-ગિંદુ જમીન ઉપર પડીને તેના અંગે જીવોની વિરાધના થવા ન પામે તે માટે થાળ મૂકેલો છે. વજ્રસેન સુનિની પાછળ એક શિષ્ય જમણા હાથમાં પાત્ર રાખીને બેઠેલો છે.

ચિત્ર રૂપક: સાધુ સામાચારીનો એક પ્રસંગ. ક્રાંતિવિ. ૧ ના પાના ૬૧ ઉપરથી. ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. પ્રસંગના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના ચિત્રથી થાય છે. ભીંતમાં પણ સીનું ચિત્ર ચીતરેલું હોય ત્યાં પ્રજ્ઞાચારી એવા સાધુને રહેલું કદવું નહિ તે પ્રસંગને અનુસરીને સીનું ચિત્ર ચીતરેલું છે. આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેનો સાધુને વહોરાવવાનો પ્રસંગ જોવાનો છે. જમણા હાથમાં દાંડો તથા ડાબા હાથના પાત્રમાં સાધુ કાંઈક વહોરાતા જણાય છે અને સામે બેઠેલો મુહુરત્ત તેમને વહોરાવતો હોય એમ લાગે છે. પાસે સળગતા અગ્નિવાળા ચૂલા ઉપર ત્રણ હાંદલીઓ ચડાવેલી દેખાય છે આ પ્રસંગ ચીતરીને જૈન સાધુ સળગતા અગ્નિ ઉપરના વાસણમાં રહેલા આહારને વહોરી શકે નહિ તેમ બતાવવાનો ચિત્રકારનો આશય હોય એમ લાગે છે.

Plate LXIII

ચિત્ર ૨૫૮: શ્રાદ્ધાણી દેવાનંદા અને ચૈત્રસ્વમ. હંસ-વિરના પાના ૩ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ આ જ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર ૧૭૫ વર્ણન.

Plate LXIV

ચિત્ર ૨૫૯: આર્યધર્મ ઉપર દેવે ધરેલુ છત્ર. હંસવિ. ૧ના પાના ૭૩ ઉપરથી ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના ચિત્રથી થાય છે. 'શીલ-લખિથી સંપન્ન અને જેમના દીક્ષામહોત્સવમાં દેવોએ ઉત્તમ છત્ર ધારણ કર્યું હતું તે સુવત ગોત્રવાળા આર્યધર્મને હું વંદું છું' આર્યધર્મ બે હાથ બેડીને ગુરુની સન્મુખ બેઠા છે ગુરુ-મહારાજ માથે વાસશ્લેષ નાખતા દેખાય છે. ગુરુની પાછળ એક નાના સાધુ હાથમાં હંડ, પાત્ર તથા જગલમાં એકો રાળીને જણા છે. આર્યધર્મની પાછળ દેવ પોતાના જમણા હાથથી છત્ર પકડીને તેઓના મસ્તક ઉપર ધરતો જોયો છે. દેવને ચાર હાથ છે. દેવના પાછળના જમણા હાથમાં હંડ છે. ઉપરના હાથમાં બે પોપટ ચીતરેલા છે. આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને નીચેનો અતુવિધ સંધાને વર્ણનનો પ્રસંગ એવાનો છે. ચિત્રમાં બે સાધુઓ, બે શ્રાવકો તથા બે શ્રાવિકાઓ બે હસ્તની અંબલિ બેડીને શ્રી આર્યધર્મની સ્તુતિ-અહુમાન કરતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૬૦: પુસ્તકલેખન. અંતિવિ. ૧ના પાના ૮૪ ઉપરથી. વીરનિવૌણ સંવત ૬૮૦ વિ.સં. ૫૧૦ (ઈ.સ. ૪૫૩)માં દેવદ્વિગણિ ક્ષમાશ્રમણના આધિપત્યપણા નીચે આગમે પુસ્તકારૂઢ થયાં.

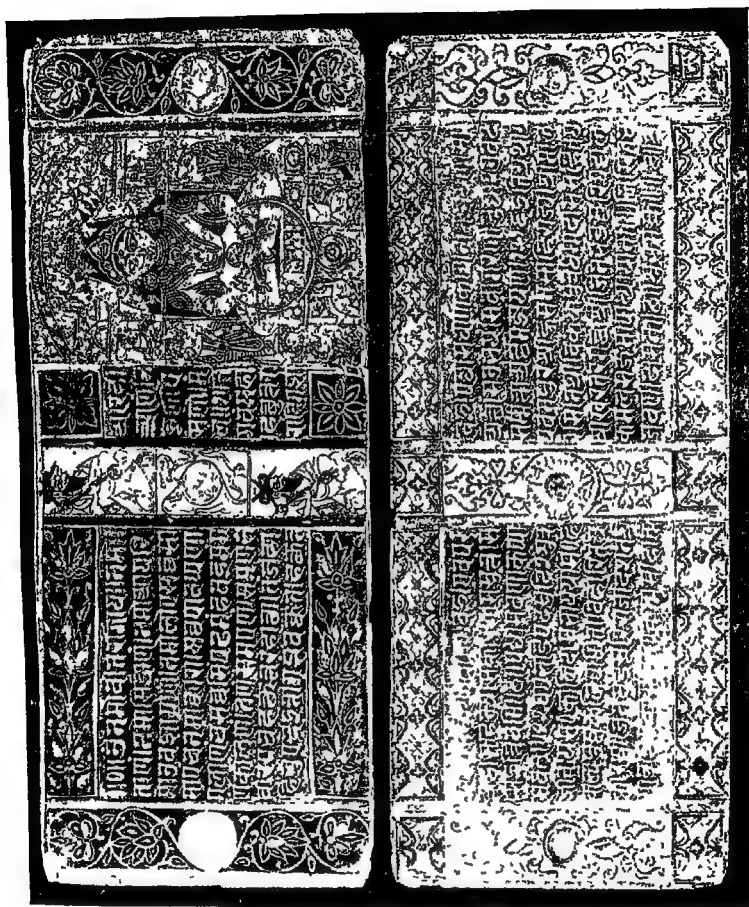
ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે. કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના પુસ્તક-લેખનના ચિત્રથી થાય છે. અતુવિધ સંધ સમક્ષ બદ્ધાસન ઉપર બેસીને શ્રીદેવદ્વિગણિ ક્ષમાશ્રમણ કાળા હાથમાં પુસ્તક તથા જમણા હાથમાં પકડેલી લેખનથી પુસ્તક લખતા હોય એમ લાગે છે. સામે બે સાધુઓ તથા બે શ્રાવકો હસ્તની અંબલિ બેડીને બેઠેલા છે. આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેનો પુસ્તક સુધારવાની પદ્ધતિનો પ્રસંગ એવાનો છે. ગુરુમહારાજ શ્રંથ સુધારતા જણાય છે કારણ કે સામે બેઠેલા શિષ્યના હાથમાં મૂળીલાજન પકડેલું છે. પંદરમા સકાના સમયની લેખનપદ્ધતિ તથા શ્રંથસુધારણા પદ્ધતિનો સુંદર પુરાવો આ ચિત્ર આપણને પૂરો પાડે છે.

ચિત્ર ૨૬૧: અતુવિધ સંધ, હંસવિ. ૧ના પાના ૮૬ ઉપરથી. ચિત્રના ઉપરના હાથમાંથી અતુકેમે પહેલી લાઈનમાં છ દેવો, બીજામાં પાંચ દેવીઓ, ત્રીજામાં પાંચ સાધુઓ, ચોથીમાં પાંચ સાધ્વીઓ, પાંચમીમાં પાંચ અંહસ્થો તથા છઠ્ઠી-છેલ્લી લાઈનમાં પાંચ શ્રાવિકાઓ વગેરે અતુવિધ સંધ શ્રમણ બગવાન મહાવીરના ગુણગાન કરતો દેખાય છે. પંદરમા સકામાં સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક તથા શ્રાવિકાઓના પહેરવેશોની સુંદર રચના આ ચિત્ર કરે છે.

Plate LXV

ચિત્ર ૨૬૨: નંધનંધાન. કુસુમ. પાનાં ૫૭ ઉપરથી. શ્રંમણ બગવાન મહાવીરના ગર્ભનું દેવાનંદા શ્રાદ્ધાણીની કુક્ષિમાંથી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કુક્ષિમાં પરાવર્તન કર્યા પછી, તિર્છો લોકમાં

૧ વંદામિ બ્રહ્મચર્યમં ચ સુવર્ચ્ચ સીલકલ્પીતવત્ ॥

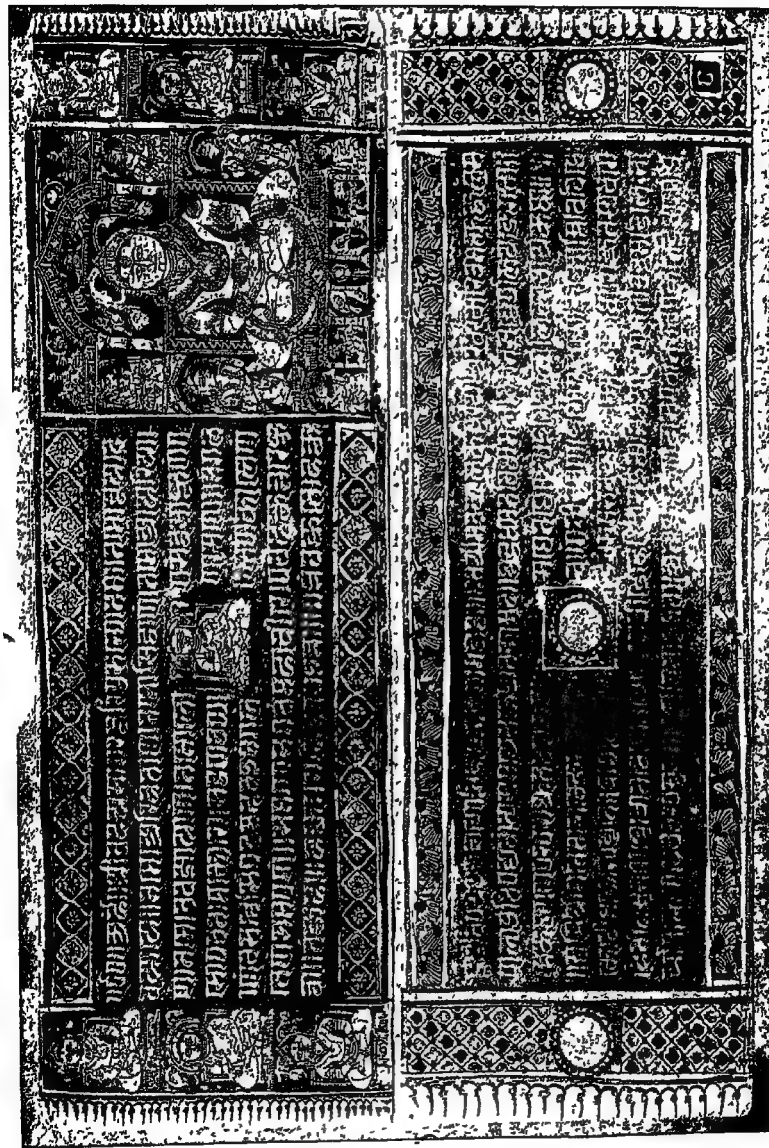

Fig 276-277

નિવાસ-કરનાર જંબક ભતિના દેવોએ પૂર્વે દાટેલા. અને ઘણા કાળનાં પુરાણાં મહાનિધાનો લાવીલાપીને સિદ્ધાર્થરાજના ભવનમાં ચૂકવા માંડ્યા.

ચિત્રમાં નવ મહાનિધાનના અધિષ્ઠાયક નવ દેવોની પ્રતિકૃતિઓ ચિત્રકારે રજૂ કરી છે. કદપસૂત્રની કેટલીક સચિત્ર-હેસ્ટપ્રતોમાં આ નવ આકૃતિઓને બદલે નવ કલશની આકૃતિઓ પણ ચીતરેલી મળી આવે છે.

ચિત્ર ૨૬૩: પાર્શ્વનાથની દીક્ષા કુસુમ ત્રાના ૭૮ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ આ જ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર પ્રપત્ત વર્ણન. ચિત્રમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનના પચ્ચમુદ્રિ લોચનો પ્રસંગ ચીતરવાને બદલે, આ ચિત્ર ચીતરનાર ચિત્રકારે ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં, ષટકોણાકૃતિની મધ્યમાં પ્રભુની આભુષણો સહિતની પદ્માસનસ્થ મૂર્તિ રજૂ કરેલી છે અને નીચે આબુળાભુ બે બાંકડી મધ્યમાં બે હાથવાળા ઈશને અભુનો કેશ પ્રહસ્ય કરવા બેઠેલ હોય તેવી રીતે રજૂ કરેલ છે. કદપસૂત્રની બીજી કોઈપણ સચિત્ર પ્રતમાં આ ચિત્ર પ્રસંગને આવી રીતે ચીતરેલો નથી.

Plate LXIV

ચિત્ર ૨૬૪: હંસવિ. ૧. પાનું ૬૦. શ્રી-ઋષભદેવનો (પ્રથમ રાજા તરીકે) રાજ્યાભિષેક. ચિત્રમાં ઉપર અમે નીચે જોય છે પ્રસંગો છે: તેમાં ચિત્રના પરિચયની શરૂઆતનીચેના રાજ્યાભિષેકના પ્રસંગથી થાય છે. આ પ્રસંગનું વર્ણન મહાકવીશ્વર શ્રીધનપાલવિરચિત 'શ્રીઋષ-પંચાશિકા'માં નવમા શ્લોકમાં નીચે સુબળ આપેલું છે: 'કન્થગન્ધાશ! ઇન્દ્ર દ્વારા જલદી રાજ્યાભિષેક કરાવેલાઓવા આપને, વિરમચપૂર્વક લાંબા કાળ સુધી કમળનાં પત્રો વડે અભિષેકજલ ધારણ કરવા પૂર્વક જેને (સુગંધિકાએ) એવા તેમને ધન્ય છે.'—૬

ચિત્રમાં ઠાળી બાજુએ સિદ્ધાસન ઉપર શ્રી-ઋષભદેવ બેઠેલા છે. તેમના જીયા કરેલા ઠાળા હાથમાં કપડા જેવું કાંઈકે દેખાય છે. તેઓ પોતાની તર્જની આંગળી જીવી કરીને, સામે બને હાથમાં કમળપત્રમાં અભિષેકજલ ધારણ કરીને જીવા રહેલા સુગંધિકાનાં એક બેડલા- (ભી-પુરુષ)ને કાંઈકે કહેતાં હોય એવો ભાવ દર્શાવવા ચિત્રકારે પ્રયત્ન કરેલો છે. સામે જીવું રહેલું સુગંધ નહીં વળે. હાથના બોળામાં કમળપત્રમાં અભિષેકજલ ધારણ કરીને વિરિમત નયનોએ શ્રી-ઋષભદેવ સામે જોતું દેખાય છે. ચિત્રકારે કમળપત્ર બતાવવા ખાતર સુગંધિક પુરુષના બંને હાથ આગળ ફાંસી સાથે કમળપત્ર બતાવેલું છે; ત્રણે વ્યક્તિઓના કપડામાં ભુદી-ભુદી ભાતનાં શોભાને આલેખેલાં છે, જે પંદરમાં સૈકાનાં ભીપુરુષના વેશવશાલી પહેરવેશની આબેહૂબ રજૂઆત કરતા પુરાવા છે. ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં બાંધેલા શ્રેણીબદ્ધ પાંચ હંસ ચીતરેલા છે.

આ ચિત્રના અનુસંધાને, ઉપરના ચિત્રમાં વર્ણવેલા, શ્રી-ઋષભદેવે પોતાની રાજ્યાવસ્થામાં જગતના પ્રાણીઓના ઉપકારની ખાતર સૌથી પ્રથમ કુંભારની કળા બતાવી તે પ્રસંગ જોવા-

૧ ધન્ના સર્વિદ્યં જૈદિ, કાંસિ કમરમયમ્બો દરિણા।

વિરચરિત્તિજગપતા-મિલેમસલિલેહિ દિદો સિ ॥ ૧ ॥

૨ આ રાજ્યાભિષેકની વિશેષ માહિતી માટે જુઓ 'આવસ્થક-ચુદ્ધિ'.

નો છે. 'શ્રીઋષભપંચાશિકા'ના ૧૦માં શ્લોકમાં આ પ્રસંગનું વર્ણન નીચે મુજબ આપેલું છે:^૧
'જેમણે (શબ્દ-વિદ્યા, લેખન, ગણિત, ગીત ઇત્યાદિ) વિદ્યા-કળાઓ અને (કુભારાદિકની) શિલ્પો દેખાડ્યાં છે તેમજ જેમણે (ગેતી, પશુપાલન, વાણિજ્ય, લઘુ ઇત્યાદિ)સમસ્ત (પ્રકારનો) લોક-વ્યવહાર (પણ) સારી રીતે સમજાવ્યો છે, એવા આપને પ્રબળોના સ્વામી થયા છે તે કૃતાર્થ છે.'^{૧૦}

તેઓએ ખંતાવેલી પુરુષની યોગેર તથા સ્ત્રીઓની ચોસઠ કળાઓનું વિવેચન આપણે અગાઉ કરી ગયા છીએ. શિલ્પના મુખ્ય પાંચ લેહો છે. 'આવશ્યક-નિર્ણુક્તિ'ની ગાથા ૨૦૭માં તેનું નીચે પ્રમાણે વર્ણન છે: 'કુભાર, લુહાર, ચિતારો, વણકર અને નાંપિત(હંભમ)ના એમ પાંચ શિલ્પો મુખ્ય છે અને વળી તે પ્રત્યેકના વીસવીસ અવાન્તર-લેહો છે.'^૨

બંગતને કુભારની કળા પ્રથમ તીર્થકરે ખતાવી હતી. (હિંદુ શાસ્ત્રમાં પ્રજ્ઞાએ ખતાવી હતી એમ કહેવામાં આવે છે.) પ્રસંગ એમ બન્યો હતો કે કલ્પવૃક્ષોનો વિચ્છેદ થવાથી લોકો કંદમૂળ અને ક્ષ્ણાદિક ખાતા હતા અને ઘઉં, ચોખા ઇત્યાદિ અનાજ કાચું ને કાચું ખાતા હતા. તે તેમને પચતું નહોતું. આથી પ્રભુએ પ્રભુને વિજ્ઞાસિ કરી, ત્યારે હાથથી ઘસીને પાણીમાં પલાળીને અને પાંદડાના પડીઆમાં લપ્પને ખાતું એમ તેમણે ઉપદેશ આપ્યો. એમ કરવા છતાં પણ લોકોનું દુઃખ દૂર થયું નહિ, એટલે ફરીથી તેઓએ પ્રભુને વિજ્ઞાસિ કરી. પ્રભુએ કહ્યું કે મેં સૂચવ્યા મુજબ પૂવોક્ત વિધિ/કથા બાદ ઘઉં વગેરેને સુષિમાં અથવા બગલમાં થોડો વળત રાખ્યા બાદ, બજણ કરો. આમ કરવાથી પછું તેમનું દુઃખ દૂર થયું નહિ. તેવામાં વૃક્ષની શાખાઓ પરસ્પર ઘસાતાં અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો. આના વાસ્તવિક સ્વરૂપથી જાણવા એવાં તે સમયના મનુષ્યો તેને રત્ન જાણીને પકડવા ગયા; પરંતુ તેથી તો તેમના હાથ ડાઘવા લાગ્યા. આથી અગ્નિને કોઈ અદ્ભુત ભૂત માનતા તથા તેથી ત્રાસ પામતા લોકો પ્રભુ સમક્ષ આવ્યા, ત્યારે પ્રભુએ તેમને કહ્યું કે સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ કાળનો દોષ થવાથી આ તો અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો છે; માટે તમારે તેની પાસે જવું અને તેની સમીપમાં રહેલાં તુણાદિકને દૂર કરી તેને ગ્રહણ કરવો અને ત્યારબાદ પૂવોક્ત વિધિ પ્રમાણે તૈયાર કરેલાં ઘઉં વગેરેને તેમાં નાંખી પકવ કરી તેનો આહાર કરવો તે મુગ્ધ લોકોએ તેમ કહ્યું, એટલે ઘઉં વગેરેને તો અગ્નિ સ્વાહા કરી જવા લાગ્યો. આ વાત તેઓએ પ્રભુ સમક્ષ રજૂ કરી. આ સમયે પ્રભુ હાથી ઉપર બેઠેલા હતા. એમણે ત્યાં જ તેઓની પાસે લીલી માટીનો પિંડ મંગાવી તેને હાથીના કુંભસ્થળ ઉપર ખૂંટી તેનું એક પાત્ર બનાવ્યું અને એ પ્રમાણે પાત્ર બનાવી તેમાં ઘઉં વગેરે રાખી તેને અગ્નિની મદદથી પકાવી, તે ખાવાની તેમને સૂચના કરી. આ પ્રમાણે પ્રભુએ કુભારના શિલ્પનો વિધિ બતાવ્યો.

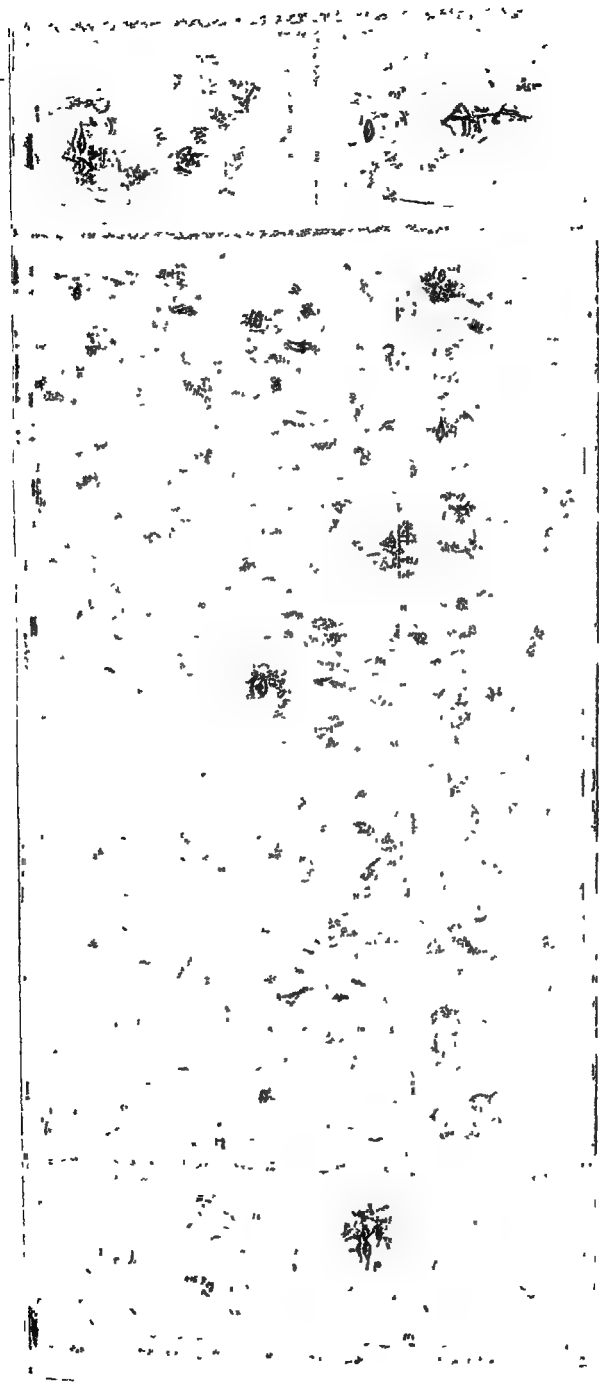
ચિત્રમાં સંદેહ હાથી ઉપર ઋષભદેવ બેઠા છે. તેઓશ્રીના હાથમાં માટીનું એક પાત્ર છે અને તે હાથ જોડ્યા કરીને સામે જિભા રહેલા મુગ્ધલોક પુરુષને તે આપવા માટે ઉત્સુકતા

૧ દાક્ષિવિન્નાસિપ્નો, કલરિંગાસેમજે ભવહારો।

જાઓ સિ જાળ સામિગ, યાઓ તાઓ કયત્યાઓ ॥ ૧૦ ॥

૨ પન્થેવ ય સિપ્પાદ, ઘડ ૧ લેહે ૨ ચિત્ત ૩ જત ૪ કમવણ ૫ ।

દક્ષિણત્ય ય દ્વેત, વીસ વીસ મવે મેયા ॥ ૨૦૭ ॥

અતાવતા ચિત્રકારે એમને રજૂ કર્યા છે. સાચે જિભા રહેલા ઝુગલિક પુરુષના બંને હાથના કાંચા કરેલા ખોળામાં પથ્થુ માટીના પાત્રની રજૂઆત ચિત્રકારે કરી છે. હાથી પથ્થુ શબ્દગારેલો છે. પ્રભુની પાછળ અંઘાડીનું સિંહાસન બતાવ્યું છે અને એમના ઉત્તરાસંગને ભાગ હિસોત બતાવીને ચિત્રકારે છટાથી ગમન કરતા હાથીની રજૂઆત કરી છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં આકાશનાં વાદળો દર્શાવ્યાં છે.

ચિત્ર ૨૬૫: હસવિ. રના પાના ૬૦ ઉપરથી. ભરત અને બાહુબલિ વચ્ચે દ્વંદ્વયુદ્ધનો પ્રસંગ લેવામાં આવ્યો છે. આ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર બીજી કોઈપણ પ્રતમાં હોવાનું મારી બજુમાં નથી.

ભરત અને બાહુબલિ બંને ભાઈઓ વચ્ચે બાર વર્ષ સુધી ભયંકર યુદ્ધ ચાલ્યું; પરંતુ ઘણા માણસોના કચ્છરઘાણ નીકળી જતો હોવાથી શકે તે બંનેને દ્વંદ્વયુદ્ધ કરવાની સલાહ આપી, જે તેમણે માન્ય કરી. પછી શકે દંડિયુદ્ધ, વાગ્ધુદ્ધ, સુદિયુદ્ધ અને દંડયુદ્ધ એમ ચાર પ્રકારના યુદ્ધથી પરસ્પર લડવાનું કરાવી આવ્યું. એ ચારે યુદ્ધમાં આખરે બલવાન બાહુબલિનો વિજય થયો, ભરતની હાર થઈ. ભરત મહારાજાએ પોતાની હાર સવાથી શાંતિ શ્રમાવી દીધી. તેમણે એકદમ ક્રોધમાં આવી બાહુબલિનો નાશ કરવા ચક્ર છોડ્યું, પરંતુ બાહુબલિ સમાન ગોત્રના હોવાથી તે ચક્ર કાઢીપથ્થુ ન કરી શક્યું.

બાહુબલિએ વિચાર કર્યો કે: ‘અત્યાર સુધી કેવળ પ્રાતુભાવને લીધે જ ભરતની સામે મેં આક્રમક ઇલાજ લીધો નથી; માટે હવે તો તેને સખતમાં સખત સભા કરવી એકજો. હું ધારું તો અત્યારે ને અત્યારે જ એક યુદ્ધ મારી તેના ભુક્ષા ઉડાવી દઉં એમ હું’ તરત જ તેમણે ક્રોધાવેશમાં યુદ્ધ ઉગામી ભરતને મારવા દોટ મૂકી. દોટ તો મૂકી, પણ થોડે દૂર જતાં જ ઘૂંહ-રૂપિત સમાન તેમની વિવેકબુદ્ધિએ તેમને વાચ્યો. તે યુન: વિચારવા લાગ્યા કે: ‘અરેરે ! આ હું કોને મારવા દોડી જઉં ? મોટાભાઈ તો પિતા તુલ્ય ગણાય ! તેમને મારાથી શી રીતે હણી શકાય ! પરંતુ મારી ઉગામેલી આ સુદિ નિષ્ફળ ભય એ પણ કેમ ખમાય !’ પણ તેઓની આ મૂંઝવણ વધારે વાર ન રહી. તેમણે એ સુદિ વડે પોતાના મસ્તક પરના વાળનો લોચ કરી નાખ્યો અને સર્વસાવધ કર્યો ત્યજી દઈ કાઉસગ્ગધ્યાન ધર્યું.

ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે અને ચાર વિભાગ છે. તેમાં કથાના પરિચયની શરૂઆત ઉપરના પહેલા વિભાગના દંડિયુદ્ધ અને વાગ્ધુદ્ધથી થાય છે; પછી ચિત્રના અનુનંધાને અનુક્રમે બીજા વિભાગમાં સુદિયુદ્ધ અને દંડયુદ્ધ, ત્રીજા વિભાગમાં સુદિયુદ્ધનો પ્રસંગ બેવાનો છે. ચિત્રમાં બાહુબલિનો સુકુટ દૂર પડતો તથા સુદિથી વાળ ઉખાડતાં ચિત્રકારે રજૂ કરેલો છે. ચોથા વિભાગમાં કાઉસગ્ગધ્યાનમાં સાધુ અવસ્થામાં બાહુબલિ જિભા છે. તેઓ છાતી ઉપર તથા બંને હાથ ઉપર લાલ રંગનાં જંતુઓ ધણું કરીને સર્પો તથા મેં ખભા ઉપર બે પક્ષીઓ તથા પગના ભાગમાં ઝાડીથી વીંટળાએલા ચિત્રમાં દેખાય છે. બંને બાજુએ એકેકે ઝાડ છે. ડાબી બાજુએ ઝાકની બાજુમાં તેઓની પ્રાણી અને સુંદરી નામની બે સાધ્વી બેસેલો હાથ ભેડીને વિનવતે કરતી માનરૂપી હાથીથી હેડા ઉતરવા માટે સમબવતાં કહે છે કે: ‘વીરા મારા ગજ

થકો હેઠા ઉતરે, અને તે કેસલ ન હોય !' સાધ્વીઓના પાછળ પશુ બીજાં ત્રણઃચાક ઉગેલાં ચિત્રકારે ખતાવ્યાં છે.

Plate LXVII

૨૬૬: ઇન્દ્રસલા. કુસુમ. પાના ૮ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ આ જ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર ૨૨૨નું વર્ણન. ચિત્રની મધ્યમાં સૌધમેન્દ્ર સલામાં શક નામના સિંહાસન ઉપર બદ્રાસનની બેઠકે બિરાજમાન થયેલો છે. સૌધમેન્દ્રના ચાર હાથ પૈકી ઉપરના જમણા હાથમાં અંકુશ તથા ડાબા હાથમાં બેને બાજુ ત્રણ ત્રણ પાંખડાઓવાળું વજ્ર છે; અને નીચેના જમણા હાથ કેબંને ઓજા આપતો હોય તેવી રીતે હથો કરેલો છે તથા ડાબા હાથમાં ફલ છે, મરતક ઉપર છત્ર છે. સિંહાસનની પાછળ આમર ધરનારી એક સ્ત્રી-પરિચારિકા બેસેલી છે. ઇન્દ્રની બંને બાજુએ ચાર ચાર મલીને, કુલ આઠ તેની પટરાણીઓ ઇન્દ્રસલામાં બેઠેલી છે. આખા પાનામાં આ ચિત્ર સિવાય બીજું કંઈ લખાણ વગેરે નથી.

Plate LXVIII

ચિત્ર ૨૬૭: બ્રહ્મશયન-નાટક. કુસુમ. પાના ૯ ઉપરથી. સૌધમેન્દ્રની ઇન્દ્રસલામાં કાંઈપણ અંતરાય વગર નાટકમાં આચન ચાલતું હોય છે તથા વીણા, હાથતાળીઓ, અન્ય વાદ્યો, મેઘની ગર્જના પેઠે ગંભીર શબ્દથી વાગતો મૃદંગ, મનોહર શબ્દ કરતો ટાલ વગેરે નિરંતર વાગતાં જ હોય છે.

ચિત્રમાં ચાર ચારની ચાર હારોના કુલ ચોલ ભાગમાં, બધેની સંખ્યામાં એટલે કે-બ્રહ્મશયની ઓળી, ભુલ્લી ભુલ્લી અંતરમાં નૃત્ય કરતી ચીતરીને ચિત્રકારે ઇન્દ્રસલામાં ચાલતા બ્રહ્મશય-નાટકની મર્યાદિત જગ્યામાં રજૂઆત કરવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે. ચિત્રની જમણી બાજુએ હાંસિયાના ઉપરના ભાગમાં બેને હાથથી મૃદંગ વગાડતો પુરુષ બેસેલો છે અને તે પુરુષની બરાબર નીચે પોતાના બે હાથથી પકડેલી શરૂણાં બે બાજુની મોઢી વગાડતો એક બીજો પુરુષ બેસેલો છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ પશુ હાંસિયાના ઉપરના ભાગમાં બેને હાથથી મૃદંગ વગાડતો પુરુષ બેસેલો છે, અને તે પુરુષની નીચે પશુ બે પુરુષો ભુલ્લી ભુલ્લી વાદ્યો લઈને બેસેલા છે. આમ બે પુરુષો પૈકીના આગળનો પુરુષ પોતાના ડાબા હાથથી એકતારો પકડીને, જમણા હાથ જોયે કરીને કાંઈક ઊંડો હોય તેમ લાગે છે, બ્યારે પાછળ બેલો રહેલ પુરુષ પોતાના બંને હાથથી વાંસળી-ગોરલી પકડીને પાછળ કોંઈના તરફ જોતો હોય તેમ દેખાય છે. કલ્પસૂત્રની કાંઈપણ બીજી સચિત્ર હસ્તપ્રતમાં આ ચિત્રપ્રસંગ ચીતરાયેલો હોય એવું મારી બહુમાં નથી.

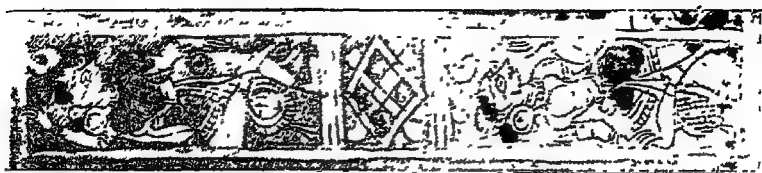
Plate LXIX

ચિત્ર ૨૬૮: ચૌદ સ્વપ્નાકાંતિપિ. ૧મા પાના ૧૬ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૨૨નું આ જ ચિત્રને લગતું વર્ણન.

ચિત્ર ૨૬૯: શ્રીમહાવીરપ્રભુને સંગમદેવનો ઉપસર્ગ. -પંદરમા 'સેકામી' હસ્તલિખિત સુવર્ણાક્ષરી તારીખ વચગામી પ્રત ઉપરથી.

એક વખતે શકેન્દ્ર પોતાના અધ્યક્ષામયી પ્રભુને ધ્યાનમગ્ન બેઠા, તુરત સિંહાસન ઉપરથી ઉતરી પ્રભુને ઉદેશીને વમન કર્યું. તે પછી ઇન્દ્રે પ્રભુના ધૈર્યશુભની પ્રશંસા કરતાં પોતાની સુધમાં સલામાં બેઠેલા દેવો સમક્ષ કહ્યું કે 'અહો ! શ્રીવીરપ્રભુ કેવા ધ્યાનમગ્ન થઈ

128-129 Ely 187-188 M.

129-130 Ely 188-189 M.

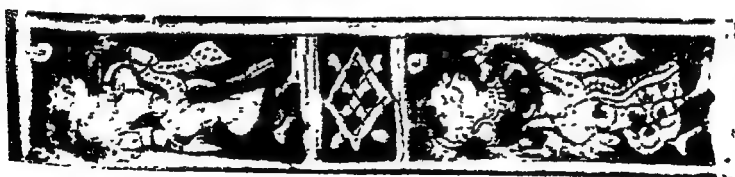
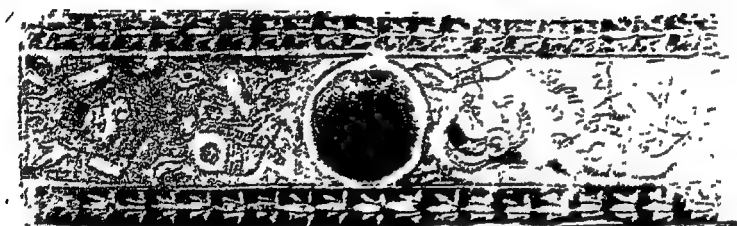

Fig. 285

Fig. 285-286

विष्णु २८५-२८६

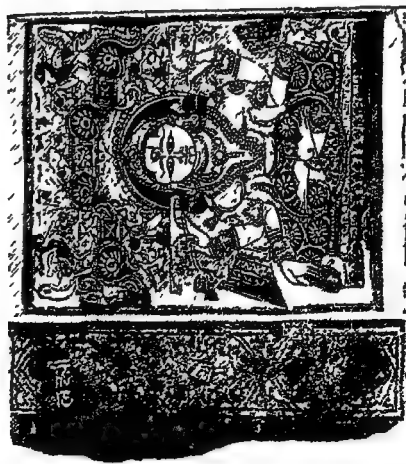

Fig. 287

विष्णु २८७

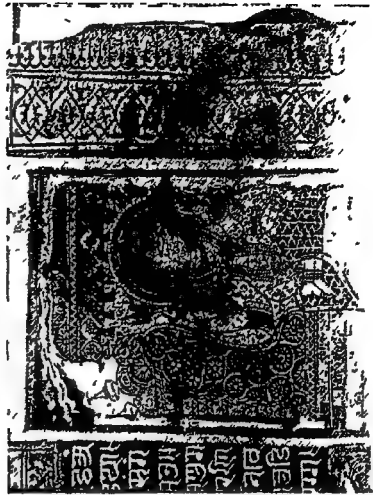

Fig. 288

विष्णु २८८

રહ્યા છે? તેમની ધીરતાની અને આગતાની હું કેટલી સ્તુતિ કરું? તેમના ધ્યાનમગ્ન ચિત્તને ચલાયમાન કરવા ત્રણ જગતનાં પ્રાણીઓ કદાચ એકઠાં થાય તોપણ નિષ્ફળ જાય! સલામાં બેઠેલા ઇન્દ્રને એક સામાનિક દેવ-સંગમ પ્રશંસા સહન ન કરી શક્યો. તે ભૂકુટિ ચલાવી મૂળતા સ્વરમાં તાડુકી ઊઠી બોલ્યો કે: ‘આ દેવોની સલામાં એક પામર જનનાં વખાણ કરતાં આપને જરા થે સંકેત નથી થતો? આપને એ વિશેષ ખાતરી કરવી હોય તો હું પોતે જ તેને એક ક્ષણવારમાં ગભરાવી દઉં!’

ઇન્દ્રે વિચાર્યું: ‘એ હું ધારું તો સંગમને હમણાં જ બોલતો બંધ કરી શકું, પણ એ હું અત્યારે તેને હુકમ કરી જતો અટકાવી દઉંશ તો તે દુર્બુદ્ધિ એમ સમજશે કે તીર્થંકરે તો પારકાની સહાયથી જ તપ કરે છે. એક સંગમના મનમાં નહિ, પણ લગભગ બધા દેવોના મનમાં બોદું ભૂત ભરાઈ જશે; માટે અત્યારે તો આ હુકમે તેનું ધાર્યું કરવા દેવામાં જ લાભ છે.’

કોપથી ધમધરી રહેલા સંગમદેવે પ્રભુને ચલાયમાન કરવા ઇન્દ્ર સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરી, તરત જ સલામાંથી આવી નીકળ્યો અને સીધો પ્રભુ પાસે આવી ઊભો રહ્યો. પ્રભુની શાંત સુખસુદ્રામાંથી શાંતિ અને કરુણાની અમીષારા ઝરતી હતી, પણ સંગમને તો તે ઊલટું જ પરિણમ્યું; કારણ કે તેનું હૃદય ક્રોધ અને ઈર્ષાથી ધગધગી રહ્યું હતું.

(૧) સૌથી પ્રથમ તેણે ધૂળને વરસાદ વરસાવ્યો. (૨) તે પછી ધૂળને ખંખેરી નાખી તે ફાટે વજ્ર જેવા કઠોર-તીક્ષ્ણ સુખવાળી ‘ક્રીડીઓ પ્રભુના શરીર ઉપર વળગાડી. તે ક્રીડીઓએ પ્રભુનું આખું શરીર આગળથી જેવું કરી નાખ્યું, છતાં પ્રભુ અચળ જ રહ્યા. (૩) પછી પ્રચંડ ઠાંસ ઉપજાવ્યા. ઠાંસના તીક્ષ્ણ ચટકાથી પ્રભુના શરીરમાંથી ગાયના દૂધ જેવું રુધિર ઝરવા લાગ્યું. (૪) વળી તીક્ષ્ણ સુખવાળી ધીમેલો પ્રભુના શરીરે ઝેરી તો સભજત ચોટાડી કે આખું શરીર ધીમેલમય થઈ ગયું. (૫) તે પછી વીંછીઓ વિકુળ્યાં. પ્રલયસ્રજના અગ્નિના તણખા જેવા તે વીંછીઓએ ભગવંતના શરીરને લેલી નાખ્યું. (૬) ત્યારપછી નોળિયા વિકુળ્યાં. તે ‘ખી ! ખી !’ જેવા શબ્દો કરતા હોડીહોડીને પોતાની ઉચ્ચ દાઢો વડે ભગવંતના શરીરનું માંસ તોડવા લાગ્યા. (૭) પછી ભયંકર સર્પો છોડી મૂક્યા. પરમાત્મનું મહાવીરનું આખું શરીર—પગથી માથા સુધી—સર્પોથી છવાઈ ગયું. ફણાઓ ફાટી જાય તેવા ભેરથી પ્રભુના શરીર ઉપર ફણાના પ્રહારો થવા લાગ્યા, ફાડી ભાગી જાય તેટલા બળથી તે ઠસવા લાગ્યા. (૮) પછી સંગમે ઉંઢરો વિકુળ્યો. તે નખથી અને ફાંતથી પ્રભુને ખણવા લાગ્યા અને તેની ઉપર પેશાબ કરીને પડેલા ઘા ઉપર સ્નાન છાંટવા જેવું કરવા લાગ્યા. (૯) તે પછી મહોન્મત્ત હસ્તીઓ વિકુળ્યાં. હસ્તીઓએ પ્રભુના શરીરને સૂંઢથી પકડી, અદ્ધર ઉછાળી, દત્તશળ ઉપર ઝીલી, ફાંત વડે પ્રહાર કર્યો અને પગ નીચે પણ દાખ્યા. (૧૦) હાથીથી શ્વેલ ન થયો એટલે હાથણીઓ આવી. તે હાથણીઓએ પણ તીક્ષ્ણ ફાંતથી પ્રભુને ઘણા પ્રહાર કર્યા. (૧૧) પછી અધમ સંગમદેવે પિશાચનું રૂપ ધારણ કર્યું. તે પિશાચ અગ્નિની જ્વાળાઓથી વિક્રાળ બનેલા પોતાના સુખને ફાડી હાથમાં તલવાર પકડી પ્રભુની સન્નિપત્તિ ધસી આવ્યો અને અદ્ધહાસ્ય કરી ઘોરઉપસર્ગ કર્યો. (૧૨) તે પછી નિર્દય સંગમે વાધનું રૂપ લીધું પોતાની વજ્ર જેવી દાઢથી અને ત્રિશૂલ જેવા તીક્ષ્ણ નહોરથી પ્રભુના આખા

શરીરને તેણે વિદારી નાખ્યું. (૧૩) છતાં પણ પ્રભુને ધ્યાનમાં અચળ ભોઈ સંગમે સિદ્ધાર્થ રાત્રી અમે ત્રિશક્તા માતાનું સ્વપ્ન લીધું. તેઓ બધું કરેણાજનક વિલાપ કરીને યોદ્ધા લાગ્યા કે: 'હે પુત્ર ! તે આવી દુષ્કર દીક્ષા શું કરવા લીધી. અમે બધાં દુઃખી થઈ આકાંક્ષવળાં નિરાધાર બિઆરીની જેમ રચળીએ છીએ, તું અમારી સંભાળ કેમ નથી લેતો ? આવા વિલાપથી પણ પ્રભુ ધ્યાનમાં નિશ્ચલ જ રહ્યા. (૧૪) ત્યારે સંગમે એક છાવણી વિકુર્વી. તે છાવણીના માણસોએ પ્રભુના પગ વચ્ચે અગ્નિ સળગાવી ભાત રાંધવાં પગ ઉપર વાસણ મુક્યું અગ્નિ એટલો બધો આકરો કર્યો કે પ્રભુના પગ નીચેથી પણ બળવા લાગ્યા. (૧૫) તે પછી એક ચાંડાલ વિકુળ્યો. તે ચાંડાલે પ્રભુની ડાકમાં, બે કાનમાં, બે ભુલમાં અને બે બંધા વગેરે અવથવો ઉપર પક્ષીઓનાં પાંજરાં લટકાવ્યાં. પક્ષીઓએ બાંચ અને નખના 'પ્રહારો' એટલા બધા કર્યા કે પ્રભુનું શરીર પાંજરા જેવા છિદ્રવાળું થઈ ગયું. (૧૬) તે પછી પ્રચંડ પવન વિકુળ્યો. એ પવનથી પર્વતો પણ કંપવા લાગ્યા. પ્રભુને ઉપાડીને નીચે પટકી દીધા. (૧૭) વળી એક ભયંકર વંટાળીએ ઉપભવી, કુંભારના આકાંક્ષી ઉપર રહેલા માટીના પિંડની પેઠે પ્રભુને ખૂબ ભગાવ્યા. (૧૮) તે પછી સંગમે કોષિ ભરાઈને હબરભાર એટલું વજનદાર એક કાળચક્ર વિકુળ્યું. તે કાળચક્ર ઉપાડી ભેરથી પ્રભુના શરીર ઉપર નાખ્યું. તે ચક્ર પ્રભુના શરીર ઉપર પડવાથી તેઓ દીંચણ સુધી જમીનમાં પેસી ગયા. (૧૯) તે પછી કંટાળીને છેલ્લામાં છેલ્લા અનુકૂળ ઉપસર્ગો અજમાયશ કરવાને વિચાર કરીને, શાસ્ત્રિ હોવા છતાં પ્રભાત વિકુળ્યું. માણસો આમતેમ ફરવા લાગ્યા અને તેઓ પ્રભુને કહેવા લાગ્યા કે: 'હે દેવાર્થ ! પ્રભાત થઈ ગયું. છતાં આમ ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં કયાં સુધી રહેશો ? ભૂડો-આપનો ધ્યાનનો સમય તો ક્યારનો થે પૂરો થઈ ગયો.' પણ પ્રભુ તો ચોતાના ધ્યાનમાં રાત્રિ જાળી રહ્યા હતા, તેથી જરા પણ ન કમ્યા. (૨૦) આખરે તેણે દેવમહિ વિકુર્વી, અને વિમાનમાં બેસી પ્રભુને લલચાવવા લાગ્યો કે: 'હે મહર્ષિ ! હું આપનું આહુ ઉગ્ર તપ અને પવિત્ર સત્ત્વ નિહાળી બારે પ્રસન્ન થયો છું તો આપને જે ભેદોએ તે માગી લો. કહો તો તમને સ્વર્ગમાં લઈ જઈ, કહો તો મોક્ષમાં લઈ જઈ.' એ મીઠા શબ્દોથી પણ પ્રભુ ન હોભાયા. એટલે તેણે તત્કાળ કામદેવની સેના જેવી દેવાંગનાઓ વિકુર્વી. તે દેવાંગનાઓએ હાજ-ભાવાદિ ઘણા ઉપસર્ગ કર્યા પણ એક ફવાડું થે ન ફરક્યું તે ન ફરક્યું. એવી રીતે દુષ્ટ સંગમે એક રાત્રિમાં મોટામોટા વીસ ઉપસર્ગો કર્યા, છતાં પ્રભુએ તો તેના તરફ દયાદ્રષ્ટિ જ વર્ષાવી. ધન્ય છે મહાવીરની અસીમ કરુણાને !

ચિત્રમાં વચ્ચે મહાવીર પ્રભુ કાંઈસગ્ગધ્યાને ભોંભા છે. આ ચિત્રમાં આશ્વપણો વગેરે જે પહેરાવેલાં છે તે ચિત્રકારની અણસમજણને આભારી છે. કપાળમાં બ્રાહ્મણનું તિલક કર્ણ છે તે પણ અવાસ્તવિક છે; સાધુને કપાળમાં તિલક હોય જ નહિ. પ્રભુના મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં બે હરણ જેવાં પ્રાણીઓં છે, વર્ણનમાં હરણનો ઉલ્લેખ માત્ર પણ નથી. કાન અગાડી બંને બાજુથી બંને હાથોથી પવનને આમંત્રિત કરતી બે પુરૂષ-વ્યક્તિઓ ભણેલી છે જમણી બાજુ વીંછી, વાઘ તથા છાવણીનો લરકરી પઠાણ સિપાઈ પ્રભુના જમણા પગ ઉપર ભાત રાંધવાનું વાસણ મૂકીને ભાત રાંધતો ભણેલો દેખાય છે. કાળી બાજુ સર્પ, હાથી, નોળિયો તથા કાળા પગ ઉપર

Fig 289

Fig 289

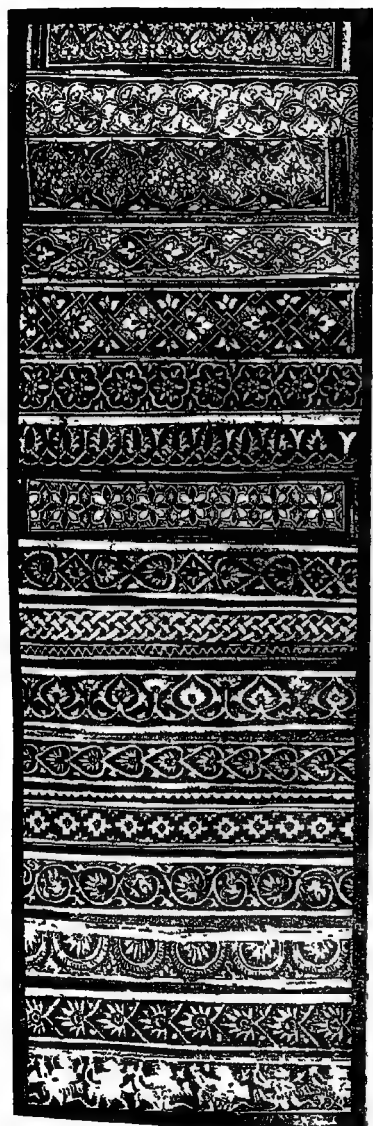

Fig 290 to 306

चित्र २९० बी ३०६

Fig 307 to 321

चित्र ३०७ बी ३

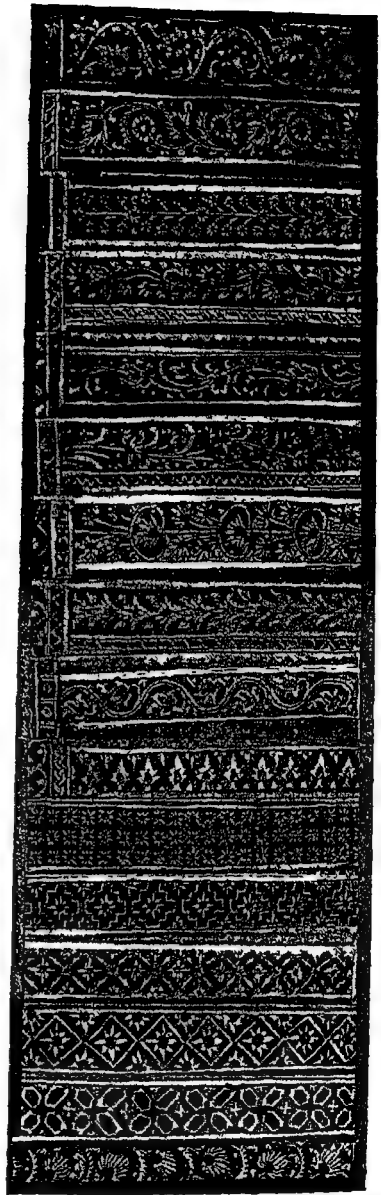

Fig 338 to 353

चित्र ३३८ वी ३५३

આંકાલે મૂકેલું તીક્ષ્ણ ચાંચવાળું પાંજરાં વગરનું એક પક્ષી ચીતરેલું છે.

Plate LXX

ચિત્ર ૨૭૦: વીસ તીર્થકરો: કુસુમના પાના ૮૭ ઉપરથી. કલ્પસૂત્રમાં ૨૪ મહાવીર-સ્વામી, ૨૩ પાર્શ્વનાથ પ્રભુ અને ૨૨ અરિષ્ટનેમિ-નેમનાથ પ્રભુના જીવન-ચરિત્રોનું વર્ણન આગ્યા પછી ૨૧ નમિનાથ, ૨૦ સુનિસુત્રતસ્વામી, ૧૯ મલ્લિકનાથ, ૧૮ અરનાથ, ૧૭ કુંડુનાથ, ૧૬ શાંતિનાથ, ૧૫ ધર્મનાથ, ૧૪ અનંતનાથ, ૧૩ વિમલનાથ, ૧૨ વાસુપૂજ્ય સ્વામી, ૧૧ શ્રેયાંસ-નાથ, ૧૦ શીતલનાથ, ૯ સુવિધિનાથ, ૮ ચંદ્રપ્રભુ, ૭ સુપાર્શ્વનાથ, ૬ પદ્મપ્રભુ, ૫ સુમતિનાથ, ૪ અભિનંદન સ્વામી, ૩ સંભવનાથ અને ૨ અજિતનાથ સુધી, કેટલા સમયનું અંતર પડયું, તેની સંખ્યાની નોંધ આપે છે. તેની સાથેસાથે કલ્પસૂત્રની સચિત્ર હસ્તપ્રતોમાં વીસ પદ્માસન-સ્થ જિનપ્રતિમાઓની આકૃતિઓ ચીતરેલી હોય છે. એવી જ રીતે આ ચિત્રમાં પણ બે હારમાં વીસ તીર્થકરોની આકૃતિઓ ચીતરેલી છે, પરંતુ આ ચિત્રમાં વિશિષ્ટતા માત્ર એટલી જ છે કે ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં ચિત્રકારે ૬૪ નાનાંનાનાં ચિખરો ચીતરીને પંદરમા સૈકાના જૈનાશ્રિત શિલ્પનું કિંચિત દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે.

Plate LXXI

ચિત્ર ૨૭૧: ચક્રરત્નની ઉત્પત્તિ. કુસુમના પાના ૯૬ ઉપરથી. પ્રથમ તીર્થકર શ્રી ઋષભ-દેવ પ્રભુને પુરિસ્તાલ નામના શાળાપુરમાં જ્યારે 'કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, ત્યારે એક પુરુષે આવી ભરત મહારાજને એ વિષે વધામણી આપી અને કહ્યું કે, 'મહારાજ! આપની આસુધશાળામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું છે.' આવી રીતે એકી વખતે બે વધામણી સાંભળવાથી ભરત મહારાજ વિચાર કરવા લાગ્યા કે, 'મારે પહેલાં પિતાજીની પૂજા કરવી કે ચક્રરત્નની પૂજા કરવી?'

ચિત્રમાં એક બાજુ ચક્રરત્ન ચીતરેલું છે અને તેની નજીકમાં જોવા કરેલા જમણા હાથથી ભસ્ત મહારાજ તેની પૂજા કરતા દર્શાવેલા છે. ભરત મહારાજના ડાબા હાથમાં તલવાર પકડેલી છે અને તેઓશ્રીની માછળ બે ચામર ધરનારી સ્ત્રી-પરિત્રાસિકાઓ ચામર ઉઠાડતી જોલેલી છે. આ પ્રસંગને લગતું ચિત્ર કલ્પસૂત્રની સચિત્ર હસ્તપ્રતોમાં બાગ્યે જ જોવામાં આવે છે.

ચિત્ર ૨૭૨: જંગલનો દેખાવ. કુસુમના પાના ૧૧૧ ઉપરથી. કલ્પસૂત્રની સચિત્ર હસ્ત-પ્રતોમાં આલું બીજું ચિત્ર મારા જોવામાં આવ્યું નથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં આકાશ તથા વાદળોં બતાવેલાં છે અને નીચેના ભાગમાં પહાડો તથા જંગલનાં ઝાંઝા અને ઠોડાં બે હરણો ચીતરેલાં છે. આ ચિત્રમાં ચિત્રકારે સોના-ની શાહી તથા કાળો અને સિંદુરિયો, એ ત્રણ જ રંગોનો રંગ તરીકે ઉપયોગ કરેલો છે.

Plate LXXII

ચિત્ર ૨૭૩: શ્રી નેમિનાથનો વરષાડો. કાંતિવિ. ૨ના પાના ૬૩ ઉપરથી. મૂળ ચિત્રથી સહેજ નાનું કરીને આ ચિત્ર અત્રે રજૂ કરેલું છે

લગ્નના દિવસે શ્રી નેમિકુમારને ઉચ્ચસેનના ઘેર લઈ જવા તૈયાર કર્યા. તેમનાં અંગ ઉપર ઉત્તમ વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં, એક સરસ શ્વેત હસ્તિ ઉપર બેસાડ્યા, મસ્તક ઉપર એક છત્ર ધર્યું,

ખંને પડગે ચામર વાંઝાવા લાગ્યા અને તેઓની પાછળના અશ્વોના હંજીહંજીટથી દિશાઓ ગળી રહી. નેમિકુમારની પાછળ બીબ અનેક રાજકુમારો અશ્વ ઉપર સ્વાર થઈ ચાલવા લાગ્યા. સમુદ્રવિજયાદિ દશાહો, કૃષ્ણ અને બળભદ્ર વગેરે આત્મીય પરિવાર પણ સાથે ચાલવા લાગ્યો. શિવાદેવી માતા અને સત્યશામા વગેરે અંતઃપુરવાસીની સ્ત્રીઓ પણ મહામૂલ્યવાળી પાલખીમાં બેસી મંગલ ગીત ગાવા લાગી.

ઐટલામાં નેમિકુમારની નજર એક સફેદ મહેલ તરફ ગઈ. તેમણે પોતાના સારથિને પૂછ્યું: 'મંગલના સમૂહથી શોભતો આ શ્વેત મહેલ કોનો હશે?' સારથિએ તે મહેલ તરફ આંગળી ચીંધી કહ્યું: 'સ્વામી! કેલાસના શિખર સમે એ આલિશાન મહેલ, બીબ કોઇનો નહિ, પણ આપના સસરા ઉગ્રસેન રાજાનો જ છે અને આ સાથે જે બે સ્ત્રીઓ અંદરઅંદર વાતચીત કરી રહી છે તે આપની સ્ત્રી-રાણીમતિની ચન્દ્રાનના તથા મૃગલોચના નામની બે સખીઓ છે.'

ચિત્રમાં નેમિકુમાર હાથી ઉપર બેઠેલા છે. તેમના મસ્તક ઉપર એક છત્ર ધરેલું છે, બે હાથમાં શ્રીફળ પકડેલું છે અને તેઓ ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત થયેલા છે. સામેના મહેલના ઝંરૂખામાં જમણી બાજુએ વચ્ચે ડાબા હાથમાં સુખ ભેવા માટે દર્પણ લઇને બેઠેલી, વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત રાણીમતિ નેમિકુમારના સન્મુખ બેઠી બેઠેલી છે. તેણીની પાછળ અને આગળ તેની બે સંખીઓ ચન્દ્રાનના અને મૃગલોચના બેલી છે. પાછળ બેલી રહેલી સખી ડાબા હાથમાં કપડું પકડીને તેના છેડાથી પવન નાખી રહી છે. તેણીના ઉત્તરીય વસ્ત્રમાં હંસની ડિઝાઇન છે. સન્મુખ બેલી રહેલી સખીના બે હાથમાં શ્રીફળ જેવી કંઇક મંગલસૂચક વસ્તુ છે. હાથીની આગળ ચિત્રના ઉપરના તથા નીચેના ભાગમાં ભૂંગળો વગાડનારા ભૂંગળો વગાડે છે. વચ્ચે એક સ્ત્રી જમણા હાથમાં કૂલ પકડીને નાચતી તથા તેણીની નજીક એક ટોલી ટોલ વગાડતો દેખાય છે. ટોલીની પાછળ અને હાથીની પાછળ એકેક છત્ર ધરનાર માણસ છે. વળી હાથીની પાછળ બીબ ઘોડેસ્વાર રાજકુમારો તથા સ્વયં બેઠેલા સમુદ્રવિજયાદિ દશાહો હોય એમ લાગે છે. ચિત્રમાં રથને બળદને બદલે બોડા બેઠેલા છે, જે ચિત્રકારના સમયના રિવાજનો ખ્યાલ આપે છે. પાનાની ડાબી બાજુના છેડે પાનાનો ફડ આંક છે. આ જ ચિત્ર ઉપરથી પંદરમા સૈકાના પુરુષ અને સ્ત્રીઓના પહેરવેશો, આભૂષણો, વાજિત્રો, નૃત્ય તથા તે સમયની સામાન્ય રચનાનો ધણો જ સુંદર ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે. આખું ચિત્ર સુવર્ણની શાહીથી ચીતરેલું છે. ચિત્રમાં લખાણનું નામ નિશાન પણ નથી. વળી આ ચિત્રની પૃષ્ઠભૂમિ વાદળી રંગની હોવાથી ચિત્રનો ઉકાવ બહુ જ મનોહર લાગે છે.

આ ચિત્ર-પ્રસંગ જિનમંદિરોના લોકડાનાં કોતરકાચો તથા સ્થાપત્ય કામોમાં પણ ઘણે ઠેકાણે કોતરેલો નજરે પડે છે. દેલવાડાના સુપ્રસિદ્ધ અપ્રતિમ સ્થાપત્યના ભંડારસમા વસ્તુપાલ તેજપાલે બંધાવેલા જિનમંદિરમાં પણ આ પ્રસંગ બહુ જ ખારીકીથી કોતરેલો છે. પ્રાચીન કવિઓએ આ પ્રસંગ પરથી ઉપભવેલાં ભિત્તિકાવ્યો પણ બહુ જ મોટી સંખ્યામાં મળી આવે છે. આ પ્રસંગને લગતા એક ભિત્તિચિત્રનો ઉલ્લેખ પાર્શ્વનાથ ભગવાનના વૈરાગ્ય પ્રસંગે, નવમા સૈકામાં થયેલા શીલાંકાચાર્યે રચેલા 'અકેપન મહાપુરુષ ચરિત્ર'માં કરેલા ભવામાં આવે છે જે

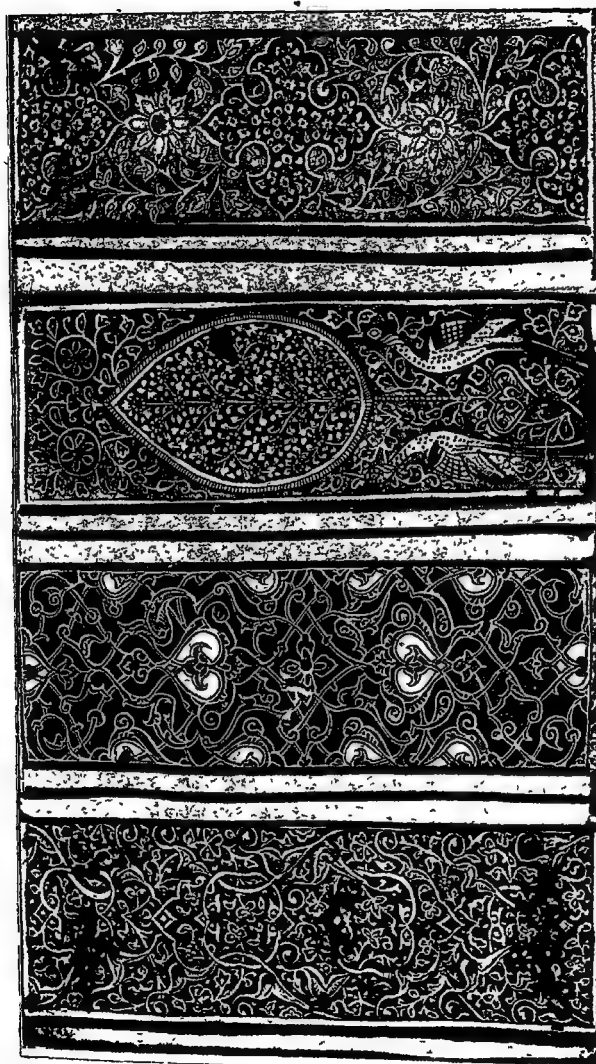

Fig. 354 to 357

Fig. 354 to 357

ચિત્રવિવરણ

આપણે અગાઉ જણાવી ગયા છીએ.

Plate LXXIII

ચિત્ર ૨૭૪: શ્રી મહાવીર. હંસવિ. ૨ના પાના ૧ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ મુખચિત્રનું વર્ણન.

ચિત્ર ૨૭૫: કલ્પસૂત્રની સુંદર પ્રતની પ્રશસ્તિ. હંસવિ. ૨ના અંતિમ પાના ઉપરથી. પ્રશસ્તિનો હુંક સાર નીચે પ્રમાણે છે:

વિ.સં. ૧૫૨૨(હ સ. ૧૪૬૫)ના બાદરવા સુદિ ૨ ને શુક્રવારના દિવસે ચવનપુર (હાલનું બેનપુર)^૧ ગામમાં જે સમયે હુસેનશાહ બાદશાહ રાજ્ય કરતો હતો તે સમયે શ્રીમાળી જ્ઞાતિના સંઘવી કાલિદાસની સ્ત્રી હરસિનિ શ્રાવિકા કે જે સાધુ (વ્રતધારી શ્રાવક) સહસ્રરાજની પુત્રી હતી, તેણીએ પોતાના પુત્ર ધર્મદાસ સહિત આ કલ્પસૂત્ર(બારસાસૂત્ર)ની પ્રત લખાવી અને ખરતર-ગઢછાધિપતિ આચાર્ય શ્રીજિનબાદ્રસૂરિના પદ્મધર શ્રીજિનચંદ્રસૂરિના હુંકમથી શ્રીકમલસંયમો-પાધ્યાયને વહોરાવી.

Plate LXXIV

ચિત્ર ૨૭૬: શ્રીમહાવીર. કાંતિવિ. ૧ના પાના ૧ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૧૨નું વર્ણન. આ પાનામાં વચ્ચેની ઢોરા બાંધવાની યાદગિરીરૂપે પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતોની વચ્ચમાં ઢોરી જગ્યા રાખવામાં આવતી હતી તે જગ્યામાં તથા બંને બાજુના હાંસિયાની વચ્ચેનું એકેક, કુલ મળીને ત્રણ સાધુઓનાં ચિત્રો તથા બંને હાંસિયાઓમાં ઉપર અને નીચેની આકૃતિઓમાં કુલ મળીને ચાર તીર્થંકરની મૂર્તિઓ સોનાની શાહીથી ચિત્રકરે ચીતરેલી છે. પ્રતની આદિમાં શ્રી જ્વલસાગરસૂરિગુરુમ્મો નમઃ લખીને પદરમાં સૈકામાં તપાગચ્છમાં ચર્ચગણેલા શ્રી ઉદયસાગર-સૂરિને નમસ્કાર કર્યો છે.

ચિત્ર ૨૭૭: પદરમાં સૈકાની એક પ્રશસ્તિ. કાંતિવિ. ૧ની પ્રતનું પ્રશસ્તિનું પાનું. પ્રશસ્તિનો સાર નીચે સુજળ છે.

કલ્યાણને કરનાર શ્રી માલવ નામના જનપદ-દેશને વિષે, પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીના ભૂપણ સમાન, મંદપદ્મી (હાલનું માંડવગઢ) નામનું નગર છે કે જ્યાં વિવિધ પ્રકારના કૌટુંબિક-ઐશ્વર્ય વસે છે. (ત્યાં) પ્રાગવાટ શમાં કાલ નામનો મુખ્ય મંત્રી હતો, તેને રાજ્યનામની પોતાની સ્ત્રીથી એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો—૧.

જે હરિદાસ મંત્રીધરના નામથી પૃથ્વીતળના વિષે વિખ્યાત થયો, તેને માદહણદેવી નામની સ્ત્રીની કુસિંધી ઉત્પન્ન થયેલી દ્રુમંતા નામની પુત્રી હતી. જિજ્ઞાસુ નામનો ખીને જૈન ધર્મને વિષે પ્રીતિવાળો-શ્રદ્ધાવાળો . . . [અહીંથી પ્રશસ્તિ અટકે છે.]

Plate LXXV

ચિત્ર ૨૭૮: ઈદ્રસભા. નવાબ ૨ના પાના ૧૦ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૨નું આ પ્રસંગને જ લગતું વર્ણન.

^૧ Yavana-Pura I Jaunpura, forty miles from Benares, the Capital of an independent Muhammadan kingdom (See Kathoutiya inscription in J. A. S. B., 1839, P. 697, Vol 7)

—The Geographical history of Ancient India P 215 by Nandalal Dey

ચિત્રની બરાબર મધ્યમાં ચાર હાથવાળો ઇંદ્ર સૌધર્મ સભામાં બેઠેલો છે. ઇંદ્રના ઉપરના જમણા હાથમાં અંકુશ તથા ડાબા હાથમાં પાશ છે. નીચેના જમણા હાથમાં માળા છે અને તે હાથ વરદ સુદ્રાએ રાખેલો છે તથા ડાબો હાથ કોઇને આસા કરતો હોય તેવી રીતે રાખેલો છે. આ ચિત્રકારનો આશય ઇંદ્રસભામાં થતા બત્રીશબદ્ નાટકની રજુઆત કરવાનો હોય એમ લાગે છે અને તે માટે ચિત્રના બંને હાંસિયામાં નૃત્ય કરતી બે બે સ્ત્રીઓ, ચિત્રના ત્રણ વિભાગો પૈકી ઉપરના વિભાગમાં, જુદાંજુદાં વાદ્યો લઈને નૃત્ય કરતી ૧૧ સ્ત્રીઓ, મધ્ય વિભાગમાં બિરાજમાન થયેલા ઇંદ્રની બંને બાજુએ મલીને ત્રણ ત્રણ નૃત્ય કરતી સ્ત્રીઓ અને સૌથી નીચેના વિભાગમાં બીજી અગિયાર સ્ત્રીઓ મલીને કુલ ૩૨ સ્ત્રીઓ જુદીજુદી ભાવનાં નૃત્ય કરતી ચીતરેલી છે.

Plate LXXVI

ચિત્ર ૨૭૯ થી ૨૮૪: નૃત્યનાં જુદાંજુદાં સ્વરૂપો. હંસવિ. ૨ લિસ્ટ નં ૧૪૦૨ની કલ્પ-સૂત્રની તારીખ ધ્રગરની પાના ૧૩૯ની સુવર્ણાક્ષરી હસ્તપ્રતમાંથી.

પાનાની બંને બાજુના હાંસિયામાંનાં આ સુશોભનો સહેજ રમતમાં ચીતરાયેલાં લાગે છે, છતાં ચિત્રકારનો પાત્રોમાં નવીનતા રજૂ કરવાની ધૂળી કોઈક અલૌકિક પ્રકારની છે.

Plate LXXVII

ચિત્ર ૨૮૫-૨૮૬: કલ્પસૂત્રનાં બે સુંદર શોભન-આલેખનો. હંસવિ. ૧ની પ્રતમાંથી. ઉપરની પટ્ટીમાં અષ્ટમંગલ, ઘોડા, હાથી તથા ફૂલની આકૃતિઓ દોરેલી છે અને નીચેની પટ્ટીમાં વિવિધ પ્રકારની હાથીની કીડાઓ ચિત્રકારે રજૂ કરેલી છે.

ચિત્ર ૨૮૭: લક્ષ્મીદેવી. કાંતિવિ. ૨ના પાના ૧૭ ઉપરથી. દેવી પદ્માસનની બેઠકે બેઠેલી છે અને તેણીના ચાર હાથો પૈકી, ઉપરના બંને હાથમાં કમળાનું ફૂલ છે; નીચેના જમણા હાથ વરદ સુદ્રાએ તથા ડાબા હાથમાં ફળ રાખેલું છે. ઉપરના બંને હાથમાંનાં કમળાનું ફૂલ ઉપર એકેક હાથી અભિષેક કરવા માટે તૃપ્ત જોઈ રાખીને બેઠો રહેલો ચીતરેલો છે. દેવી સુંદર વિમાનમાં બેઠેલી છે. વિમાનની ઉપરના ભાગમાં બંને બાજુ એકેક ચોર છે, હાંસિયામાં તેણીનું છત્રી અને નામ લખેલું છે.

ચિત્ર ૨૮૮: શકેસ્તવ. કાંતિવિ. ૨ના પાના ૭ ઉપરથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૮નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

Plate LXXVIII

ચિત્ર ૨૮૯: ચંડકૌશિકને પ્રતિજ્ઞાધ. દે. પા.ના ૬વાવિ.ની કલ્પસૂત્રની પ્રતની સુશોભન-કળાના નમૂના તરીકે આખા પાનાનું ચિત્ર અને રજુ કર્યું છે. આ આખી ચે પ્રતમાં મૂળ લખાણ કરતાં ચિત્રકળાના સુશોભન-શૃંગાર મુખ્ય ભાગ ભજવે છે.

ચોરાક ગામથી વિહાર કરી પ્રભુ શ્વેતાંબી નગરી તરફ ચાલ્યા. માર્ગમાં ગોવાળીઓએ કહ્યું કે: 'સ્વામી! આપ જે માર્ગે જાઓ છો તે જો કે શ્વેતાંબીનો સીધો માર્ગ છે, પણ રસ્તામાં કનકબલ નામનું તાપસોનું આશ્રમસ્થાન છે ત્યાં હમણાં એક ચંડકૌશિક નામનો દષ્ટિવિષ સર્પ રહે છે, માટે આપ આ સીધા માર્ગે જવાનું માંડી વાળો.' છતાં કરુણાળુ પ્રભુ, બીજા કોઈ ઉદ્વેગથી નહિ, પણ પેલા ચંડકૌશિકને પ્રતિજ્ઞાધવા તે જ માર્ગે તે જ આશ્રમ ભણી ગયા.

Fig 358 to 362

Fig. 363 to 366

चित्र ३६३ वी ३६६

ચંડકૌશિકનો પૂર્વભવ

ચંડકૌશિક પૂર્વભવમાં એક ઉંચ તપસ્વી સાધુ હતો. એક દિવસે તપસ્યાના પારણે ગોચરી વહોરવા માટે એક શિષ્યની સાથે ગામમાં ગયા. રસ્તે વાલતાં તેમના પગ નીચે એક નાની દેડકી આવી ઘડ. દેડકીની શબ્દો વેળાની વિરાધનાને પ્રાયશ્ચિત્તપૂર્વક પડિચ્છમવા માટે હિતચિત્તક શિષ્યે શુરને ધરિયાવહી પડિચ્છમતાં, ગોચરી પડિચ્છમતાં અને સાચંકાળનું પ્રતિક્રમણ કરતાં—એમ ત્રણ વાર દેડકીવાળી વાત સંભાળી આપી. આથી સાધુને ખૂબ ક્રોધ ચઢ્યો. ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તેઓ શિષ્યને મારવા હોડ્યા, પણ અકસ્માત એક શાંભલા સાથે અફળાતાં તપસ્વી સાધુ કાળધમ પામ્યા. ત્યાંથી તેઓ જ્યોતિષક વિમાનમાં હેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી વ્યવીને તે આશ્રમમાં પાંચસો તાપસોના સ્વામી ચંડકૌશિક નામે તાપસ થયો તેને પોતાના આશ્રમ ઉપર એટલો બધો મોહ હતો કે કદાચ કોઈ માણસ આશ્રમનું કંઈ ફળ-ફૂલ તોડે તો તે જ વખતે ક્રોધે ભરાઈ, કુહાડો લઈને મારવા હોડે—એક વખતે તે તાપસ ચોડા રાજકુમારોને પોતાના આશ્રમના બાગ-માંથી ફળ તોડતા જોઈ ક્રોધે ભરાયો. કુહાડો લઈ મારવા ધસી જતો હતો, તેટલામાં, અચાનક કુવામાં પડી ગયો અને ક્રોધના અધ્યવસાયથી મરીને તે જ આશ્રમમાં પોતાના પૂર્વભવના નામવાળો દિવિષ સર્પ થયો.

મહાવીર પ્રભુ તો આશ્રમમાં આવીને કાઉસગધ્યાને સ્થિર રહ્યા—પ્રભુને જોઈ ક્રોધથી ધમધમી રહેલો તે સર્પ, સૂર્ય સામે દંડિ કરી, પ્રભુ તરફ દંડિજવાળા ફેંકે અને રળેને પ્રભુ પોતાની પર પડે એવા ભયથી પાછો હટી જાય. એટલું છતાં પ્રભુ તો નિશ્ચલ જ રહ્યા. આથી તેણે વિશેષ વિશેષ દંડિજવાળા ફેંક્યા માંડી; તથાપિ એ જવાળાઓ પ્રભુને તો જળધારાઓ જેવી લાગી! ત્રણ વાર દંડિજવાળા છોડવા છતાં પ્રભુનું એકાગ્રધ્યાન તટવા ન પામ્યું, તેથી તે અસાધારણ રાષે ભરાયો. તેણે પ્રભુને એક સજત ડંખ માયો. તેને ખાત્રી હતી કે: ‘મારા તીવ્ર વિષનો પ્રતાપ એટલો ભયંકર છે કે પ્રભુ હમણાં જ પૃથ્વી ઉપર મૂંછિત થઈને પડવા જોઈએ;’ પરંતુ આશ્ચર્ય જેવું છે કે પ્રભુના પગ ઉપર વારંવાર ડસવા છતાં પ્રભુને તેનું લેશ માત્ર પણ હેર ન ચઢ્યું; જોહડું ડસવાળા ભાગ-માંથી ગાયના દૂધ જેવી રૂધિરની ધારા વહેવા લાગી.

વિરમય પામેલો ચંડકૌશિક સર્પ ચોડીવાર પ્રભુની સન્મુખ નિહાળી રહ્યો. પ્રભુની ઝુકામાં તેને કંઈક અપૂર્વ શાંતિ જણાઈ. એ શાંતિએ તેના દિલ ઉપર અપૂર્વ અસર કરી. તેના પોતાનામાં પણ શાંતિ અને ક્ષમા આવતાં હોવાયાં. ‘ચંડકૌશિકને શાંત થયેલો જોઈ પ્રભુએ કહ્યું કે: ‘હે ચંડકૌશિક! કંઈક સમજ અને જુએ—ગ્રોધ પામ!’ પ્રભુની શાંતિ અને ધીરતાએ તેના પર અસર તો કરી જ હતી, એટલામાં પ્રભુનાં અમૃત શાંત્રીમાં વેણુ સાંભળતાં અને તે વિષે વિચાર કરતાં તેને ભતિસ્મરણ (પોતાના પૂર્વભવ સંબંધી) જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તે પોતાના ભયંકર અપરાધોનો પશ્ચા-

૧ આવી જ એક વાર શુદ્ધ વિષે બનક નિહાનમાં કે ઉણવેલકાચ (ભગવાન) શુદ્ધ એકવાર ઉણવેલકાચ નામના પાત્રેથી વિષવાળા નટિલનો અગ્નિશાપના રાત્રવાસો રહ્યા, જ્યાં એક ઉંચ આસીવિપ સર્પ રહેતો હતો. શુદ્ધે તે સર્પને ભગવાન ઈશ્વર પહેવાડવા સિવાય નિરતેજ કરી નાખવા ધ્યાન-સમાધિ આપી. મર્પે પશુ પોતાનું તેજ અગ્નિનું ઉપરે શુદ્ધતા તેજ સર્પેતેજનો પરભવ કર્યો સવારે શુદ્ધે એ બંધને પોતે નિગ્નેન કરેલો મર્પ જાળ્યો. એ જોઈ એ નટિલ શુદ્ધતા પોતાના વિષનો સાથે ભગ્ન થયો

તાપ કરવા લાગ્યો. પ્રભુને પ્રદક્ષિણા આપતો તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે: ‘ખરેખર આ કરુણાસુસુદ્રે ભગવંતે મને દુર્ગતિરૂપે મોટી ખાઈમાં પડતો બચાવી લીધો. તે જ વખતે તેણે અનશન-વ્રત લઈ લીધું. રજોને પોતાની વિષમય ભયંકર દષ્ટિ કોઈ સહોષ કે નિહોષ પ્રાણી ઉપર પડી બચ એવા શુભ હેતુથી તેણે પોતાનું મસ્તક દરને વિષે છુપાવી દીધું.’^૧

આ પ્રસંગને મળતો કૃષ્ણના જીવનનો એક પ્રસંગ

એક વખત એક વનમાં નદી કિનારે નન્દ વગેરે બધા ગોપો-ગોવાળો સૂતા હતા, તે વખતે એક પ્રયંક અજગર આગ્યો કે જે વિદ્યાધરના પૂર્વજન્મમાં પોતાના રૂપના અભિમાનથી મુનિનો શાપ મળતાં અભિમાનના પરિણામરૂપે સર્પની આ નીચ યોનિમાં જન્મ્યો હતો. તેણે નન્દનો પગ ગ્રસ્યો. બીજા બધા ગોપ બાળકોનો સર્પના મુખમાંથી એ પગ છોડાવવાનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો, ત્યારે છેવટે કૃષ્ણે આવી પોતાના ચરણથી એ સર્પને સ્પર્શ કર્યો. સ્પર્શ થતાં જ એ સર્પ પોતાનું રૂપ છોડી મૂળ વિદ્યાધરના સુંદર રૂપમાં ફેરવાઈ ગયો. ભક્તવત્સલ કૃષ્ણના ચરણ-સ્પર્શથી ઉદ્ધાર પામેલ એ સુદર્શન નામનો વિદ્યાધર શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ કરી સ્વસ્થાને ગયો.

—ભાગવત દશમ સ્કન્ધ, અ. ૩૪, સ્લોક ૫-૧૫, પૃષ્ઠ ૬૧૭-૬૧૮

પાનાની જમણી બાજુના ચિત્રમાં ઉપર અને નીચે એમ બે પ્રસંગો છે; તેમાં કથાના પરિવ્રથની શરૂઆત ઉપરના ચંડકૌશિકના પૂર્વભવના સાધુ અવસ્થાના ચિત્રથી થાય છે. ચંડકૌશિક સાધુ બંને હાથમાં ઓથો. ચક્રી શિષ્યને મારવા જતા-હોડતા દેખાય છે. મારવા જતાં મસ્તક થાંભલા સાથે અંધારામાં ગથડાય છે, સામે બંને હાથની અંજલિ ભેડી હાથમાં ઓથો રાખી નમ્રભાવે વિનયપૂર્વક દેહકીની વિરાધનાને પ્રાચક્ષિતપૂર્વક પડિક્ષમવા માટે શુરમહારાજને યાદી આપતો શિષ્ય ઊભેલો દેખાય છે. તેના પગ આગળ જ થાંભલા નજીક પ્રસંગાનુસાર ચિત્રકારે દેહકી ચીતરેલી છે, આ પછી ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ચિત્રમાં વર્ણવેલા ચંડકૌશિકના બાકીના પૂર્વભવોનો પ્રસંગ ભેવાનો છે. ચંડકૌશિક સાધુ અવસ્થામાંથી કાળધર્મે પાખી જ્યોતિષ્ઠ વિમાનમાં

૧ આ દૃશ્ય ઉપર કોષ સંબંધી એક સંસ્કૃત અને ચાલ આપે છે

‘કલ્યા ૩૪ છે કોળનાં જ્ઞાની એમ જોલે,
વિપ વણે રસ ભણીએ હજાહન તોલે કલ્યા ૧
કોને ક્રોધ પૂરવ તણુ સચમ રૂબ ભય,
કોમ સહિત વપ એ કરે તે તો તેજે ન થાય કલ્યા ૨
સાધુ ઘણે વપીઓ હતો ધરનો અન વૈરાગ,
શિષ્યના કોષ થકી ચપે ચડકૌશિકો નાચ કલ્યા ૩
આગ ભેટે ને મરે થકી તે પહેલુ ધર જાણે,
જળનો ભેન ને ન’વ મળે તો પાસેનુ મળે કલ્યા ૪
કોષ વણી અનિ એહવી કહે કેળવજ ની,
હાણુ કરે એ હિંતની ભળવલે એમ પ્રાણી. કલ્યા ૫
ઉચ્ચરત કહે કોખને કાંઠે ગમે સાહી,
કાચા કરેને નિર્મલી ઉપરાચ રસ નહી કલ્યા ૬

Fig. 367 to 370

Fig. 367 to 370

દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થએલા બતાવવા માટે અત્રે વિમાનની અંદર બેઠેલા એક દેવની આકૃતિ ચિત્રકારે ચીતરેલી છે. તેની (વિમાનની) નીચે તે દેવલોકમાંથી ચ્યવીને ચંડકૌશિક નામે તાપસ તરીકે ઉત્પન્ન થએલ હોવાથી તેને તાપસ સ્વરૂપે પોતાના અગ્નિઆમાંથી કૃળ-કૂલ તોડતા રાજકુમારોને હાથમાં કુહાડો લઇને મારવા જતાં કુહાડા સાથે અચાનક કુવામાં પડેલી ચીતરેલી છે. ત્યાંથી મરીને તે પોતે જ ચંડકૌશિક નામે દષ્ટિવિષ સર્પ થયો છે, તે બતાવવા માટે ચિત્રકારે કાળો ભયંકર નાગ ચીતરેલો છે.

પાનાની ડાબી બાજુના ચિત્રમાં આ ચિત્રના અનુસંધાને, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ચંડકૌશિકને કરેલા પ્રતિજ્ઞાધને પ્રસંગે બોવાનો છે. ચંડકૌશિકના બિલ-દર આગળ જ પ્રભુ મહાવીર કાઉસલગધ્યાને ભોલા છે પ્રભુ મહાવીરના શરીરે ચિત્રકારે જે આભુપણો પહેરાવ્યાં છે તે તેતું જૈનધર્મ પ્રત્યેનું અજ્ઞાન સુચવે છે, કારણકે તીર્થંકર જ્યારે સાધુપણમાં વિચરતા હોય ત્યારે આભૂષણ વગેરેનો શ્રમણપણું-સાધુપણું અંગીકાર કરતી વખતે ત્યાગ કરેલો હોવાથી તેમની આ સાધક અવસ્થામાં આભૂષણો તેઓના અંગ ઉપર સંભવે જ નહિ. વર્ણનમાં સર્પને પ્રભુના પગે ડંખ મારતો વર્ણવેલો છે ત્યારે ચિત્રમાં પ્રભુના આખા શરીરે વીંટળાએલો તેને ચીતરેલો છે. પછીથી પ્રભુએ પ્રતિજ્ઞાકથા પછી પોતાનું સુખ બિલમાં નાખીને પડી રહેલો ચિત્રકારે ચીતરેલો છે. પાનાની ઉપરના સુશોભનમાં છ સુંદર હાથીઓ, નીચેના ભાગમાં પાંચ ઘોડેસ્વારો તથા એક પદાતિ હથિયારોથી સુસજ્જિત થએલો અને આભુખાભુના બંને હાંસિયાઓના ઉપરના ભાગમાં સુદ્ધ કરતા ઘોડેસ્વારો તથા નીચેના ભાગમાં જળભરેલી વાવો, વાવોની અંદર સ્નાન કરતા ચાર પુરુષો ચીતરેલા છે. આખા પાનાની ચાર હાઇનોમાં કુલ ૧૪ અક્ષરોના લખાણ સિવાય આખું પાનું અપ્રતિમ સુશોભનકળા તથા ચિત્રકળાની રજૂઆત કરે છે.

Plate LXXIX

ચિત્ર ૨૬૦ થી ૩૨૧: કલ્પસૂત્રનાં સુંદર સુશોભનો. હંસ વિ. ૧ની પ્રતના પાનાની ઉપર અને નીચેનાં જુદીજુદી બતનાં આ સુશોભનો ક્ષેત્ર વાદળી અને સફેદ રંગથી જ ચીતરનારા ચિત્રકારોની કલ્પનાશક્તિ કોઈ અભયબીભરી હોય એમ લાગે છે.

Plate LXXX

ચિત્ર : ૩૨૨ થી ૩૫૩: કલ્પસૂત્રનાં સુંદર સુશોભનો. હંસ વિ. ૧ની જ પ્રત ઉપરથી.

Plate LXXXI

ચિત્ર ૩૫૪ થી ૩૫૭: કલ્પસૂત્રનાં સુંદરતમ સુશોભનો. નવાળા ૨ની પ્રતનાં આભુખાભુનાં જુદીજુદી બતનાં આ સુશોભનોની આકૃતિઓ ચીતરનારા ચિત્રકારે દરેક કલાશક્તિની પ્રશંસા માગી લે તેમ છે. આવી સુંદર આકૃતિઓવાળી કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રતો જૈન લોકારોમાં ગણીમાંડી જ છે.

Plate LXXXII

ચિત્ર ૩૫૮ થી ૩૬૨: સંજોજના ચિત્રો. પૂર્ણકુંભ, નારીઅન્ન, નારીકુંબર, નારીશકટ અને મલ્લકુન્દિત. દયા વિ.ની સુંદરતમ કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રત ઉપરથી.

Plate LXXXIII

ચિત્ર ૩૬૩ થી ૩૬૬: નૃત્યનાં જુદાંજુદાં સ્વરૂપો. દયા વિ.ની હસ્તપ્રત ઉપરથી. કાગળની

હસ્તપ્રતના હાંસીઆમાંનાં ચિત્રો મધ્યેના નર્તના પાત્રવાળાં આ ચિત્રો વસ્તુસંકલનાનાં અપ્રતિમ પ્રતિનિધિ જેવાં છે. ચિત્રકાર ભરાબર બાણે છે કે ચિત્રોમાં શું કહેવાતું છે અને તેને અનુરૂપ તે રચના કરી શકે છે. આ ચિત્રનાં આરે પાત્રોનાં એકેએક અંગ એવાં તો બારીક દોરાએલાં છે કે આપણી સામે બાણે તે સમયની જીવંતીબગતી ગુજરાતએ ગરબે રમતી ખડી ન કરી દીધી હોય !

Plate LXXXIV

ચિત્ર ૩૬૭ થી ૩૭૦: કલ્પસૂત્રનાં સુંદરતમ મુશોભનો. નવાબ રની પ્રતના બુદ્ધી બુદ્ધી બાતનાં હાંસીઆમાંનાં નર્તનાપાત્રો ઉપરાંત ખીબં પાત્રો તથા બુદ્ધાંબુદ્ધાં પ્રાણીઓ તથા કૂલ્યુદાની બાણે સજીવ સજિત ન ખડી કરી દીધી હોય, તેવી પીંછીથી ચીતરાએલાં આ ચિત્રો ખરેખર ! ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કલાનો અદ્ભુત વારસો છે.

Plate LXXXV

ચિત્ર ૩૭૧: કલ્પસૂત્રની પ્રશસ્તિ. હયા વિ.ની અપ્રતિમ ચિત્રકળાવાળી સુવશીક્ષરી પ્રતની પ્રશસ્તિતું જે એક પાતું બંને બાજુએ લખેલું છે, તે પૈકીની એક બાજુની પ્રશસ્તિ આ પાનામાં છે. આ પ્રશસ્તિ પડિમાત્રામાં લખેલી હોવાથી નાશમાંથી બચી ગયેલી. બંને બાજુની પ્રશસ્તિ જે ભંડારના વહીવટદારોની મંજૂરી મેળવી મેં ઉતારી લીધેલી છે, તે આ પ્રમાણે છે—

વિઘ્નાન્નં લિહ ચારુચિત્ર રુચિર બ્રીજૈન દર્શ્યાવલિ
વાતાંદોલિત કેતુકૈતવ વશાશ્ચિ તર્જયન્તી મિયા ।

દૈવાવાસ પુરીમનેક સુગુરસ્યુતેક શિષ્ટામ્રયા
બ્રીંગવારપુરી સદા વિજયતે સદ્ધર્મકર્માદયા ॥૧॥
પ્રાગ્વાટ વૃદ્ધશાસ્ત્રાયા મંત્રી દૈવામિષોજનિ ।

જ(જા)યા દેવલદે નામ્ની જામે તસ્ય ગુણાદ્મુતા ॥૨॥

આસાક સ્તત્તનય સ્તદ્ધાર્યા નામ તન્ન કરમાહ ।

તત્પુત્રૌ ગુણપૂર્ણૌ શાળા જુઠામિથૌ મથતઃ ॥૩॥

શાળાકસ્ય ચ પત્ની વાંગૂ નામ્ની સ્તતસ્તયોરાસીત્ ।

રથાચરામિધાનઃ પાતલિ નામ્ની ચ તન્જાયા ॥૪॥

પ્રાગ્વાટવંશ તિલકઃ સમમૂલ્લિધાધરસ્તયોસ્તનયઃ ।

પત્ની ચ રત્નગર્ભૌ અજનિ અજાઈ ગુણગરિષ્ઠા ॥૫॥

નિજકુલં વિશદં સરોરુદ્ધ માસન દિનકર સમાન મહિમાનૌ ।

આશ્વિન્યાઃ કુમરાવિવ પુત્રૌ દ્વૌ તસ્ય સંજાતૌ ॥૬॥

આણસ્તુ જીવરાજાદ્વૌ દ્વિતીયો

Plate LXXXVI

ચિત્ર ૩૭૨ થી ૩૭૪: પ્રવર્તક કંતિવિજયજીના સચ્ચહની રૌપ્યાક્ષરી કલ્પસૂત્રની મુશોધિકા ટીકાની હસ્તપ્રતના પાના ૩ અને ૨બ્ધ. કરેલાં છે આ ત્રણ પાનાંઓ પ્રાચીન સમયના લેખકેા ચિત્રકારને ચિત્રો ચીતરવા માટે દોરી જગ્યા બાકી રાખતા, જેમાં પહેલાં રેખાઓ દોરી પછી તેમાં રંગ પૂરતા તેના નમૂનાઓ આપણને પૂરા પાડે છે

निष्णादवर्गति
मन्त्रेण योमना
कंदे जा पितृ
एकदेः यदभा
आद्यानृपराक्षिण

[illegible][illegible]

॥ णमो ह्यु णं समणस्स भगवओ वीरवद्धमाणसामिस्स ॥

चरिमसुयकेवलिसिरिभदबाहुसामिविरइयं

कप्पसुत्तं ।

(दसासुयक्खंघसुत्तस्स अड्डमं अज्झयणं)

॥ नमः श्रीसर्वज्ञाय ॥

['नमो अरिहंताणं ।

नमो सिद्धाणं ।

नमो आयरियाणं ।

नमो उवज्झायाणं ।

नमो लोए सब्बसाहूणं ॥

एसो पंचनमुकारो सब्बपावण्णासणो ।

मंगलाणं च सब्बेसि पढमं हवइ मंगलं ॥ १ ॥]

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे पंचहत्युत्तरे होत्या ।
तं जहा—हत्युत्तराहिं चुए चइत्ता गन्मं वक्कंते १ हत्युत्तराहिं गन्माओ
गन्मं साहरिए २ हत्युत्तराहिं जाए ३ हत्युत्तराहिं मुंडे भवित्ता अगा-
राओ अणगारियं पव्वईए ४ हत्युत्तराहिं अणंते अणुत्तरे निव्वाघाए
निरावरणे कसिणे पडिपुन्ने केवलवरणाणदंसणे समुप्पन्ने ५ साइणा
परिनिब्बुए भयवं ६ ॥ १ ॥ तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे
भयवं महावीरे जे से गिम्हाणं चउत्ये मासे अट्टमे पक्खे आसाढसुद्धे

१ कल्पसूत्राख्ये नैतद् नमस्कारसूत्रस्य सूत्रं भूत्वा प्राचीनतमेषु तान्त्रपत्रीयावशेषेषु दृश्यते, नापि टीका-
छायादिभिरेतत्वाद्वात व्याख्यातं वा, तथा चास्य कल्पसूत्रस्य दशालुप्तसूत्रस्य दशालुप्तसूत्रस्याष्टमाध्यायकत्वात् अथैव यत्तत्कल्पसूत्रेनापि
एतत्सूत्रं समागतमिति प्रसिद्धमेवैव सूत्रमिति ॥

तस्स णं आसाढसुद्धस्स छंदीपक्खेणं महाविजयपुप्फुत्तरपवरपुंडरीयाओ
 महाविमाणाओ वीसं सागरोवमं द्विइयाओ । औजस्वरणं भवक्खरणं
 ठिइक्खरणं । अणंतरं चंइ चइत्ता इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे
 । दौहिणद्धभरहे । इमीसे ओसप्पिणीए सुसमसुसमाए समाए विइकंताए
 सुसमाए समाए विइकंताए सुसमदुस्समाए समाए विइकंताए दुस्स-
 मसुसमाए समाए बहुविइकंताए । सागरोवमकोडाकोडीए बायाली-
 सवाससहस्सेहि ऊणियाए । पंचहत्तरीए वासेहि अद्धर्नवमेहि य मासेहि
 सेसेहि इक्कीसाए तित्थयेहि इक्खौगकुलसमुप्पन्नेहि कासवेगुत्तेहि
 दोहि य हरिवंसकुलसमुप्पन्नेहि गोतमसगुत्तेहि तेवीसाए तित्थयेहि
 वीइकंतेहि । संमणे भगवं महावीरे । चरिमे तित्थकरे पुव्वतित्थकरनि-
 द्विट्ठे माहणकुंडग्गामे नगरे उसभदत्तस्स माहणस्स कोडालसगुत्तस्स
 भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगोत्ताए पुव्वरत्तावरत्तकालसम-
 यंसि हत्थुत्तराहि नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं आहारवक्कीए भववक्कीए
 सरीरवक्कीए कुच्छिसि गब्भत्ताए वक्कंते ॥ २ ॥ समणे भयवं
 महावीरे तिण्णाणेवगए आवि होत्था—वइस्सामि त्ति जाणइ, चैयमाणे
 न जाणइ, चुंए मि त्ति जाणइ ॥ ३ ॥ जं रयणिं च णं समणे
 भगवं महावीरे देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगोत्ताए कुच्छिसि ग-
 ब्भत्ताए वक्कंते तं रयणिं च णं सा देवाणंदा माहणी सयणिज्जंसि
 सुत्तजागरा ओहीरमाणी ओहीरमाणी इमेयारूवे ओराले कल्लणे
 सिवे धन्ने मंगल्ले सत्तिरीए चोइस महासुमिणे^{१५} पासित्ता णं पडि-

१ छट्टीए पक्खेणं च । छट्टीए दिवसेणं च-प-छ ॥ २ मट्ठिनीतो आउ^० च ॥ ३ । —
 एतच्चिह्नमथर्वती पाठः ग-च-व नास्ति ॥ ४ चयं च । चुयं ग ॥ ५ । — । एतदन्तर्गतः पाठः क-ग-
 च-व नास्ति ॥ ६ । — । एतन्मथर्वती पाठः ताल्पत्रीयेषु अन्येषु च बहुषु कदलपत्रेषु नास्ति ॥ ७ पणत्तरीय
 क्वचिद् ॥ ८ । नवमासेहि अष्टमेसेहि च ॥ ९ कल्लायुक्^० ग ॥ १० कल्लयु^० ग ॥ ११ । — ।
 एतदन्तर्गतः पाठः ग-च-छ नास्ति ॥ १२ चइमाणे ग-छ ॥ १३ चुजो मि छ ॥ १४ पासइ पासि^० च ॥

बुद्धा ॥ ४ ॥ तं जहा—गेय वसह सीह अभिसेय दाह तस्मै ॥
 यरं श्रयं कुंभं । पउमसर सागर विमाण भवण रसमुच्चर ॥
 च ॥ १ ॥ ५ ॥ तए णं सा देवाणंदा माहणी इमेत्तास्ते उच्चरे
 कल्लाणे सिवे धने मंगल्ले सस्सिरीए चोदस महासुमिणे पामित्ता ॥
 पडिबुद्धा समाणी हट्टुट्टुचित्तमाणंदिया पिहमणा परमसोमणस्सि ॥
 सवसविसप्पमाणहियया धाराहयकलंबुयं पिव समुस्ससियरोमकूवा सुमि-
 णोग्गहं करेइ, सुमिणोग्गहं करित्ता सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेइ, सुयणिज्ज-
 ओ अब्भुट्ठेत्ता अतुरियमचवलमसंभंताए राइहंससरसिरीए गइए जेहेइ
 उसभदत्ते माहणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता उसभदत्तं माहणं ॥ जंपणं
 विजएणं वद्धावेइ, वद्धावित्ता भदासणवरगया आसत्था वीमन्त्वा क-
 यलपरिग्गहियं सिस्सावत्तं दसनहं मत्थए अंजलिं कइ ॥ एवं क्यामी—एवं
 खलु अहं देवाणुपिया ! अज्ज सयणिज्जंसि सुत्तजागरा ओहीरमागी २
 ईमे एयारूवे ओराले जाव सस्सिरीए चोदस महासुमिणे पामित्ता णं
 पडिबुद्धा । तं जहा—गेय जाव सिहिं च । एएसि णं देवाणुपिया !
 ओरालेणं जाव चोदसण्हं महासुमिणाणं के मन्ने कल्लाणे फट्ठविज्जि-
 विसेसे भविस्सइ ? ॥ ६ ॥ तए णं से उसभदत्तं माहणं देवाणंदाया
 माहणीए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्टुट्टु जाव त्रियए धारा-
 हयकलंबुयं पिव समुस्ससियरोमकूवे सुमिणोग्गहं करेइ, करिग्गा ॥ ७ ॥
 अणुपविस्सइ, ईहं अणुपविसित्ता ॥ अण्णो साभाविणं मदपुब्बगणी
 बुद्धिविन्नायेणं तेसिं सुमिणाणं अत्थोग्गहं करेइ, २ करेत्ता देवाणंदा

१ मय उल्लभ च ॥ २ माहणी ते सुमिणे पामित्ता ॥ ते सुमिणे पामित्ता हट्टु ॥ क-य ॥ ३ ॥ ४ ॥
 सिविणे इमे पदारूवे च ॥ ३ कर्बवर्गं पिव च । कलंबपुप्फगं पिव ख-च । कर्बवपुप्फगं पिव ख-च ॥
 ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥
 २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥
 ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥
 ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥
 ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

माहर्णि एवं वयासी ॥ ७ ॥ ओराला णं तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा दिट्ठा, कल्लाणा णं० सिवा धन्ना मंगल्ला सस्सिरिया आरोग्गतुट्ठिदी-
हाउकल्लाणमंगल्लकारगा णं तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा दिट्ठा । तं जहा-
अत्थलाभो देवाणुप्पिए !, भोगलाभो० पुत्तलाभो० सोक्खलाभो
देवाणुप्पिए !, एवं खलु तुमं देवाणुप्पिए ! नवहं मासाणं बहुपडि-
पुन्नाणं अद्धट्ठमाणं राइंदियाणं विइकंताणं सुकुमालपाणिपायं अहीणप-
डिपुन्नपंचिदियसरीरं लक्खणवज्जणगुणोववेयं माणुम्माणपमाणपडिपुण-
सुजायसव्वंगसुंदरंगं ससिसोमाकारं कंतं पियदंसणं सुरूवं देवकुमारोवमं
दारयं पयाहिसि ॥ ८ ॥ से वि य णं दारए उम्मुक्कवालभावे विन्ना-
यपरिणयमित्ते जोव्वणगमणुप्पत्ते रिउव्वेय जँउव्वेय सामवेय अथव्वणवेय
इतिहासपंचमाणं निघंटछट्ठाणं संगोवंगाणं सरहस्साणं चउण्हं वेयाणं
सारए पारए धारए सडंगवी सट्ठितंतविसारए संखाणे सिक्खाणे सि-
क्खाकप्पे वागरणे छंदे निरुत्ते जोइसामयणे अण्णेसु य बहूसु वंभन्नएसु
परिन्वायएसु नएसु परिनिट्ठिए यावि भविस्सइ ॥ ९ ॥ तं ओ-
राला णं तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा दिट्ठा जाव आरोग्गतुट्ठिदीहाउय-
मंगलकल्लाणकारगा णं तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा दिट्ठा ॥ १० ॥ तए
णं सा देवाणंदा माहणी उसभदत्तस्स माहणस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा
णिसम्म हट्ठुट्ठु जावं हियया करयलपरिग्गहिं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए
अंजलिं कट्ठु उसभदत्तं माहणं एवं वयासी ॥ ११ ॥ एवमेयं देवा-
णुप्पिया ! तहमेयं देवाणुप्पिया अवित्तहमेयं देवाणुप्पिया !, असंदिद्धमेयं
देवाणुप्पिया !, इच्छियमेयं देवाणुप्पिया !, पडिच्छियमेयं देवाणुप्पिया !,

१ कारणा णं च ॥ २-३-४ ०प्पिया ! छ ॥ ५ ०दरं सत्ति ० च ॥ ६ ०मारहाणमं
दार ० च ॥ ७ जजुव्वेय ० ग-छ ॥ ८ ०णएसु परिनिट्ठिए क ॥ ९ तुमए दे ० क ॥ १० ०व
हयहि ० ग-छ ॥

इच्छियपडिच्छियमेयं देवाणुपिया !, सच्चे णं एसमट्टे^१ से जहेयं तुब्भे
वयह त्ति कट्ठु ते सुमिणे सम्मं पडिच्छइ। ते सुमिणे सम्मं पडिच्छित्ता
उसभदत्तेणं माहणेणं सद्धि ओरालाइं माणुंस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणीं
विहरइ ॥ १२ ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं सक्के देविंदे देवराया वज्जपाणी पुरंदरे
सतकतू सहस्सक्खे मघवं पाकसासणे दाहिणडूलोगाहिवई बत्तीसविमा-
णसयसहस्साहिवई एरावणवाहणे सुरिंदे अरयंबरवत्थघरे आलइयमाल-
मउडे नवहेमचारुचित्तवंचलकुंडलविलिहिज्जमाणगंडे भासुरबोदी पलंबव-
णमालधरे सोहम्मकप्पे सोहम्मवडिसए विमाणे सुहम्माए सभाए सक्कंसि
सीहासणसि^२ निसण्णे ॥ १३ ॥ से णं तत्थ बत्तीसाए विमाणावा-
ससयसाहस्सीणं, चउरासीए सामाणियसाहस्सीणं, तायत्तीसाए तायत्तीस-
गाणं, चउण्हं लोगपालाणं, अट्ठण्हं अग्गमहिसीणं, सपरिवाराणं तिण्हं
परिसाणं, सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं अणियाहिवईणं, चउण्हं चउरासीए
आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अण्णेसिं च बहूणं सोहम्मकप्पवासीणं वेमाणियाणं
देवाणं देवीण य आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाई-
सैरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे महयाहयनट्टगीयवाइयतंतीतलत्ताल-
तुडियघणमुइर्गपडुपडहवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विह-
रइ ॥ १४ ॥ इमं च णं केवलकणं जंबुदीवं दीवं विजलेणं ओहिणा
आभोएमाणे २^३ विहरइ, तत्थ णं समणं भगवं महावीरं जंबुदीवे दीवं
भारहे वासे दाहिणडुभरहे माहणकुंडग्गामे नगरे उसभदत्तस्स माहणस्स
कोडालसगोत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगोत्ताए कु-

१ ०ट्टे अण्णं तुब्भे च ॥ २ ०णुस्ताइं क-च-च ॥ ३ ०माले सोह ० क-ख-च-च ॥ ४ ०सि, से णं
क विना ॥ ५-६ तावत्ती ० क-च-च-छ ॥ ७ ०सरियसे ० च ॥ ८ ०गणजवप्पवा ० च ॥ ९ ०माणे २ पासइ,
तत्थ सम ० क-ख-च-च ॥

च्छिंसि गम्भत्ताए वक्कंतं पासइ, पासित्ता हट्टतुट्टचित्तमाणंदिए णंदिए
परमाणंदिए पीइमणे परमसोमणसिए हरिसवसविसण्णमाणहियए धारा-
हयनीवसुरहिकुसुमेचंचुमालइयऊससियरोमकूवे वियसियवरकमलनयण-
वयणे, पयलियवरकडगतुडियकैऊरमउडकुंडलहारविरायंतवच्छे पालंबप-
लंबमाणघोलंतभूसणधरे ससंभमं तुरियं चवलं सुरिंदे सीहासणाओ
अम्मुट्टेइ; सीहासणाओ अम्मुट्टित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ, २ वेरु-
लियवरिट्टिरिट्टिअंजणनिउणोवियमिसिमिसित्तमणिरयणमंडियाओ पाउया-
तो ओमुइइ, २ ओमुइत्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, एगसाडियं
उत्तरासंगं करित्ता अंजलिमउलियग्गहत्थे तित्थयराभिमुहे सत्तट्ट पयाइं
अणुगच्छइ; अणुगच्छित्ता वामं जाणुं अंचेइ, वामं जाणुं २ ता दाहिणं
जाणुं धरणित्तलंसि साहइ तिक्खुत्तो मुद्धाणं धरणित्तलंसि निवेसेइ, तिक्खु-
त्तो मुद्धाणं धरणित्तलंसि निवेसित्ता ईसिं पच्चुण्णमइ, पच्चुण्णमित्ता कड-
मतुडियथंभियाओ भुयाओ साहरइ, कड २ ता करयलपरिग्गहियं
सिरसावत्तं दसनहं मत्थए अंजलिं कइ एवं वयासी ॥१५॥

नमोत्थु णं अरहंताणं भगवंताणं १ आइगराणं तित्थगराणं सयंसं-
बुद्धाणं २ पुरिसोत्तिमाणं पुरिससीहाणं पुरिसवरपुंडरियाणं पुरिसवरगं-
घहत्थीणं ३ लोगुत्तमाणं लोगनाहाणं लोगहियाणं लोगपईवाणं लोगपज्जो-
यगराणं ४ अभयदयाणं चक्खुदयाणं मग्गदयाणं सरणदयाणं जीवदयाणं
बोहिदयाणं ५ धम्मदयाणं धम्मदेसयाणं धम्मनायगाणं धम्मसारहीणं
धम्मवरचाउरंतचक्खवट्ठीणं ६ देवीवो ताणं सरणं गई पइट्ठा, अप्प-
द्धियवरनाणंदसणधराणं वियट्ठुअमाणं ७ जिणाणं जावयाणं तिन्नाणं
तारयाणं बुद्धाणं बोहयाणं मुत्ताणं मोयगाणं ८ सब्बघूणं सर्वदरिशीणं

१ मञ्जुश्रुता ० ख । ० मञ्जुश्रुता ० च ॥ २ ० सल्लायज्जयणे य-व-उ ॥ ३ ० यकैयूर ० क-व ॥
४ ० तो तोडु ० क-व ॥ ५ ॥ — एतन्मप्यगतः पाठः क-व नास्ति ॥ ६ ० बवहंसी ० क-व-उ ॥

सिवमयलमरुयमणंतमस्त्वयमब्बाबाहमपुणरोवित्ति सिद्धिगइनामधेयं ठाणं
संपत्ताणं नमो जिणाणं जियभयाणं १ । नमो त्थु णं समणस्स भगवओ
महावीरस्स आदिगरस्स चरिमत्तिथयरस्स पुव्वत्तिथयरनिदिट्ठस्स जाव
संपाविउकामस्स, वंदामि णं. भगवंतं तत्थगयं इहगए, पासउ मे भगवं
तत्थगए इहगयं,—ति कइ समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ, २ सीहा-
सणवरंसि पुरत्थाभिमुहे सन्निसन्ने ॥ १६ ॥

तए णं तस्स सक्कस्स देविदस्स देवरन्नो अयमेयारूवे अज्झत्थिए
चित्थिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुण्णज्जित्था—न एयं भूयं न एयं भव्वं
न एयं भव्विस्सं, जं नं अरहंता वा चक्कवट्ठी वा बलदेवा वा वासुदेवा वा
अंतकुलेसु वा पंतकुलेसु वा तुच्छकुलेसु वा दरिदकुलेसु वा किविण-
कुलेसु वा भिक्खायकुलेसु वा माहणकुलेसु वा आयाइंसु वा आयाइंति
वा आयाइस्संति वा, एवं खलु अरहंता वा चक्कवट्ठी वा बलदेवा वा
वासुदेवा वा उग्गकुलेसु वा भोगकुलेसु वा राइण्णकुलेसु वा इक्खागकुलेसु
वा खत्तियकुलेसु वा हरिवंसकुलेसु वा अन्नतरेसु वा तहप्पगारेसु विसुद्ध-
जातिकुलवंसेसु आयाइंसु वा ३ ॥ १७ ॥ अत्थि पुण एसे वि भावे
लोगच्छेयभूए अणंताहिं ओसप्पिणीउस्सप्पिणीहिं वीइकंताहिं समुण्ण-
ज्जति, (ग्रं. १००) नामगोत्तस्स वा कम्मस्स अक्खीणस्स अवेइयस्स
अणिज्जिणस्स उदएणं जन्नं अरहंता वा चक्कवट्ठी वा बलदेवा वा वासु-
देवा वा अंतकुलेसु वा पंतकुलेसु वा तुच्छ०दरिद०भिक्खाग०कि-
विणकुलेसु वा आयाइंसु वा ३, —कुंछिसि गब्भत्ताए वक्कमिंसु वा
वक्कमंति वा वक्कमिस्संति वा—, नो चेव णं जोणीजम्मणनिक्खमणेणं
निक्खमिंसु वा निक्खमंति वा निक्खमिस्संति वा ॥ १८ ॥ —अयं

१ रावत्तिर्य सिद्धि० छ ॥ २ ।— एतन्मध्यवर्ती पाठः अर्वाचीनावशेषेव दृश्यते ॥ ३ ।—
एतत्त्रिविधमध्यवर्ति एकोनविंशतितमं सूत्रमर्वाचीनेष्वेव पुस्तकबोधेन दृश्यते, तथापि प्रस्तुतवीरजिनालुक्षिप्रसङ्गादुप-
न्यायार्थमतीवोपयोगीत्यनुपेक्षणीयमिदं सूत्रम् ॥

च णं समणे भगवं महावीरे जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे माहणकुंडग्गामे
 नयरे उसभदत्तस्स माहणस्स कोडालसगोत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माह-
 णीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छिसि गम्भत्ताए वक्कंते ॥ १९ ॥ तं
 जीयमेयं तीयपचुप्पणमणागयाणं सक्काणं देविंदाणं देवराईणं अरहंते
 भगवंते तहप्पगारेहिंतो अंतकुलेहिंतो वा पंत० तुच्छ० दरिद्व० भिक्खाग०
 किविणकुलेहिंतो वा तहप्पगारेसु उग्गकुलेसु वा भोगकुलेसु वा राइन्न०
 नाय० खत्तिय० हरिवंस० अण्णतरेसु वा तहप्पगारेसु विसुद्धजातिकुलवंसेसु
 वा साहरावित्तए । तं सेयं खलु मम वि समणं, भगवं महावीरं चरिम-
 तित्थयरं पुव्वतित्थयरनिदिट्ठं माहणकुंडग्गामाओ नयरओ उसभदत्तस्स
 माहणस्स कोडालसगोत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरस-
 गोत्ताए कुच्छीओ खत्तियकुंडग्गामे नयरे नायाणं खत्तियाणं सिद्धत्थस्स
 खत्तियस्स कासवगोत्तस्स भारियाए तिसलाए खत्तियाणीए वासिट्ठस-
 गोत्ताए कुच्छिसि गम्भत्ताए साहरावित्तए, जे वि य णं से तिसलाए
 खत्तियाणीए गम्भे तं पि य णं देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगोत्ताए
 कुच्छिसि गम्भत्ताए साहरावित्तए ति कट्ठु एवं संपेहेइ, एवं संपेहिता हरि-
 णेगमेसिं पयत्ताणियाहिंवइ देवं सहावेइ, हरिणेगमेसिं० देवं सहावित्ता
 एवं वयासी ॥ २० ॥ एवं खलु देवाणुप्पिया ! न एयं भूयं, न एयं
 भव्वं न एयं भविस्सं, जन्नं अरहंता वा चक्कवट्ठी वा बलदेवा वा वासुदेवा
 वा अंत० पंत० किविण० दरिद्व० तुच्छ० भिक्खागकुलेसु वा आयाइंसु वा
 ३, एवं खलु अरहंता वा चक्क० बल० वासुदेवा वा उग्गकुलेसु वा भोग-
 कुलेसु वा राइन्न० नाय० खत्तिय० भिक्खाग० हरिवंसकुलेसु वा अन्नयरेसु वा
 तहप्पगारेसु विसुद्धजाइकुलवंसेसु आयाइंसु वा ३ ॥ २१ ॥ अत्थि

पुण एस भावे लोचछेरयभूए अणंताहिं ओसपिणिउस्सपिणीहिं विइ-
 कंताहिं समुप्पज्जति, नामगोत्तस्स वा कम्मस्स अक्खीणस्स अवेइयस्स
 अणिज्जिन्नस्स उदएणं जन्नं अरहंता वा चक्खट्ठी वा बलदेवा वा वासु-
 देवा वा अंतकुलेसु वा पंतकुलेसु वा तुच्छकुलेसु वा किविणकुलेसु वा
 दरिइ० भिक्खागकुलेसु वा आयाइसु वा ३, नो चेव णं जोणीजम्मणनि-
 क्खमणेणं निक्खमिंसु वा ३ ॥ २२ ॥ अयं च णं समणे भयवं
 महावीरे जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे माहणकुंडग्गामे नयरे उसभदत्तस्स
 माहणस्स कोडालसगोत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगो-
 त्ताए कुच्छिसि गम्भत्ताए वक्कंते ॥ २३ ॥ तं जीयमेयं तीयपच्चुप्प-
 ण्णमणागयाणं सक्काणं देविदाणं देवराईणं अरहंते, भगवंते तहप्पगारेहिंतो
 वां अंत० पंत० तुच्छ० किविण० दरिइ० वणीमग० जाव माहणकुलेहिंतो
 तहप्पगारेसु वा उग्गकुलेसु वा भोगकुलेसु वा राइन्न० नाय० खत्तिय० इ-
 क्खाग० हरिवंस० अण्णयरेसु वा तहप्पगारेसु विसुद्धजातिकुलवंसेसु सा-
 हरावित्ताए ॥ २४ ॥ तं गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया! समणं भगवं
 महावीरं माहणकुंडग्गामाओ नयराओ उसभदत्तस्स माहणस्स कोडा-
 लसगोत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगोत्ताए कुच्छीओ
 खत्तियकुंडग्गामे नयरे नायाणं खत्तियाणं सिद्धत्थस्स खत्तियस्स कास-
 वसगोत्तस्स भारियाए तिसलाए खत्तियाणीए वासिट्ठसगोत्ताए कुच्छिसि
 गम्भत्ताए साहराहि, साहरित्ता मम एयमाणत्तियं खिप्पमेव पच्चप्पि-
 णाहि ॥ २५ ॥ तए णं से हरिणेगमेसी पोयत्ताणियाहिवई देवे
 सक्केणं देविदेणं देवरत्ता एवं वुत्ते समणे हट्ठे जाव हयहियए करयल
 जाव त्ति कट्ठु एवं जं देवो आणवेइ त्ति आणाए विणएणं वयणं पडि-

सुणेइ, वयणं पडिसुणिता - संकस्स देविदस्स देवरत्तो अंतियाओ पडि-
 निक्खमइ, पडिनिक्खमिता - उत्तरपुरच्छिमदिसीभागं अवक्कमइ, अव-
 क्कमिता वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ, वेउ २ ता संखेज्जाई जेयणाई
 दंडं निसिरइ । तं जहा - रयणाणं वयराणं वेरुलियाणं लोहियक्खाणं
 मसारगल्लाणं हंसगम्भाणं पुलयाणं सोमंघियाणं जोइरसाणं अंजणाणं
 अंजणपुलयाणं रययाणं जायरूवाणं सुभगाणं अंकाणं फलिहाणं रिट्ठाणं
 अहाबायरे पोग्गले परिसाडेइ, २ ता अहासुहुमे पोग्गले परियादिय-
 ति ॥२६॥ परि्यादित्ता दोच्चं पि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ, २
 उत्तरवेउव्वियं रूवं विउव्वइ, उत्तर २ ता ताए उक्किट्ठाए तुरियाए चवलाए
 चंडाए जयणाए उट्ठयाए सिग्घाए दिव्वाए देवगईए वीयीवयमाणे वीती
 २ तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं जेणेव जंबुदीवे दीवे
 जेणेव भारहे वासे जेणेव माहणकुंडग्गामे नयरे जेणेव उसमदत्तस्स माह-
 णस्स गिहे जेणेव देवाणंदा माहणी तेणेव उवागच्छइ, तेणेव २ ता
 आलोए समणस्स भगवओ महावीरस्स पणामं करेइ, २ ता देवाणंदाए
 माहणीए सपरिजणाए ओसोवणिं दलयइ, ओसोवणिं दलइत्ता असुहे
 पोग्गले अवहरइ, अवहरित्ता सुहे पोग्गले पक्खिवइ, सुहे पोग्गले २ ता
 'अणुजाणउ मे भगवं !' ति कट्ठु समणं भगवं महावीरं अब्बाबाहं अब्बा-
 बाहेणं करयलसंपुडेणं गिण्हइ, समणं भगवं महावीरं २ ता जेणेव
 खत्तियकुंडग्गामे नयरे, जेणेव सिद्धत्थस्स खत्तियस्स गिहे, जेणेव तिसला
 खत्तियाणी तेणेव उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छित्ता तिसलाए खत्तियाणीए
 संपरिजणाए ओसोवणिं दलयइ, ओसो २ ता असुहे पोग्गले अवहरइ,
 असुहे २ ता सुहे पोग्गले पक्खिवइ, सुहे २ ता समणं भगवं महावीरं

१ - - एतदन्तरितः पाठः क्वचिद् दृश्यते ॥ २ नादसौख्यं भूया रयणाणं इति पाठो दृश्यते ॥
 ३ चंडाय छेयाए जयणाए सीहाए उट्ठु च ॥

अव्वाबाहं अव्वाबाहेणं तिसलाए खत्तियाणीए कुच्छिसि गम्भत्ताए साहरइ । जे वि य णं से तिसलाए खत्तियाणीए गम्भे तं पि य णं देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगोत्ताए कुच्छिसि गम्भत्ताए साहरइ, साहरित्ता जामेव दिसं पाउन्भूए तामेव दिसिं पडिगए ॥ २७ ॥ उक्किट्टाए तुरियाए चवलाए जइणाए उच्चुयाए सिग्घाए दिव्वाए देवगईए तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं जोयणसाहस्सीएहिं विग्गहेहिं उप्पय-
माणे २ जेणामेव सोहम्मे कप्पे सोहम्मवडिंसए विमाणे सक्कंसि सीहास-
णंसि सक्के देविंदे देवराया तेणामेव उवागच्छइ, उ २ ता सक्कस्स देविंदस्स देवरन्नो एयमाणत्तियं खिप्पामेव पच्चप्पिणइ ॥ २८ ॥ तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे तिण्णाणोवगए यावि होत्था, साह-
रिजिस्सामि त्ति जाणइ, सहरिज्जमाणे नो जाणइ, साहरिए मि त्ति जाणइ ॥ २९ ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जे से वासाणं तच्चे मासे पंचमे पक्खे आसोयबहुले तस्स णं आसोयबहुलस्स तेरसीपक्खेणं बासीइराइंदिएहिं विइकंतेहिं तेसीइमस्स राइंदियस्स अंतरा वट्टमाणे हि-
याणुकंपएणं देवेणं हरिणेगमेसिणा सक्कवयणसंदिट्ठेणं माहणकुंडग्गामाओ नयराओ उसभदत्तस्स माहणस्स कोडालसगोत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगोत्ताए कुच्छीओ खत्तियकुंडग्गामे नयरे नायाणं खत्तियाणं सिद्धत्थस्स खत्तियस्स कासवसगोत्तस्स भारियाए तिमलाए खत्तियाणीए वासिट्ठसगोत्ताए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं अव्वाबाहं अव्वाबाहेणं कुच्छिसि साह-
रिए ॥ ३० ॥ समणे भगवं महावीरे तिण्णाणोवगए आविहोत्था,

साहरिजिस्सामि त्ति जाणइ, साहरिजमाणे नो जाणइ, साहरिए मि त्ति जाणइ ॥ ३१ ॥ जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगोत्ताए कुच्छीओ तिसलाए खत्तियाणीए वासिट्ठसगोत्ताए कुच्छिसि गम्भत्ताए साहरिए तं रयणिं च णं सा देवाणंदा माहणी सयणिजंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ इमे एयारूवे ओराले कल्लणे सिवे धन्ने मंगल्ले सस्सिरीए चोदस महासुमिणे तिसलाए खत्तियाणीए हडे त्ति पासित्ता णं पडिबुद्धा । तं जहा । गय उसह० गाहा ॥ ३२ ॥ जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगोत्ताए कुच्छीओ तिसलाए खत्तियाणीए वासिट्ठसगोत्ताए कुच्छिसि गम्भत्ताए साहरिए तं रयणिं च णं सा तिसला खत्तियाणी तंसि तारिसगंसि वासधरंसि अन्भितरओ सचित्तकम्मे बाहिरओ दूमियघट्टमट्टे विचित्तउल्लोयतले मणिरयणपणासियंधयारे बहुसमसुविभत्तभूमिभागे पंचवण्णसरससुरहिमुक्कपुण्यंजोवयारकलिए कालागरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कड्ढं तंधवमधमधंतगंधुद्धयाभिरामे सुगंधवरगंधगंधिए गंधवाट्टिभूए तंसि तारिसगंसि सयणिजंसि सालिंगणवट्टिए उभओ बिम्बोयणे उभओ उन्नये मज्झे णयगंभीरे गंगापुलिणवालुउद्दालसालिसए तोयवियखोमियदुगुल्लपट्टपडिच्छन्ने सुविरइयरयत्ताणे रत्तंसुयसंवुए सुरम्मे आयीणगरूयबूरनवणीयतूलफासे सुगंधवरकुसुमचुण्णसयणोवयारकलिए पुवरत्तावरत्तकालसमयंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ इमेयारूवे ओराले चोदस महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा ॥ ३३ ॥ तं जहा । गय वसह सीह अभिसेय दाम ससि दिणयरं झयं कुंभं । पउमसर सागर विमाण-भवण रयणुच्चय सिहि च ॥ १ ॥

१ ० लोचचिल्लियतले अर्वाचीनादयेउ ॥ २ ० य ओय ० ग-ड ॥ ३ ० वल्लत्तुल्ल ० अर्वाचीनादयेउ ॥

४ च आदेशे स्वप्नाधिकारः सर्वदेव नास्ति । ग-ड प्रत्योः पु स्वप्नाधिकारः संक्षेपेणः स्वान्तरेण च वसते । तथाहि—

तए णं सा तिसला खत्तियाणी तप्पढमयाए तओयचउइंतमूसि-
 यगलियविपुलजलहरहारनिकरखीरसागरससंककिरणदगरयरययमहासेल-
 पंडरतरं समागयमहुयरंसुगंधदाणवासियकंवल्लमूलं देवरायकुंजरं वर-
 प्पमाणं पेच्छइ सजलधणविपुलजलहरगजियगंभीरचारुघोमं इभं सुभं
 सव्वलक्खणकयंबियं वरोरुं १ ॥ ३४ ॥ तओ पुणो धवलकमलप-
 त्तपयराइरेगरुवण्णं पहासमुदओवहारेहिं सव्वओ चेव दीवयंतं अइसि-
 रिभरपिस्सणाविसप्पंतकंतसोहंतचारुककुहं तणुसुइसुकुमाललोमनिद्धच्छविं
 थिरसुबद्धमंसलोव्रचियलट्टुसुविभत्तसुंदरंगं पेच्छइ धणवट्टलट्टुउक्किट्टविसि-
 ट्टुत्तुप्पगतिकखंसिगं दंतं सिवं समाणसोभंतसुद्धदंतं वसभं अमियगुणमं-
 गलमुहं २ ॥ ३५ ॥ तओ पुणो हारनिकरखीरसागरससंक-
 किरणदगरयरययमहासेलपंडरगोरं (ग्रं० २००) रमणिज्जपेच्छणिज्जं
 थिरलट्टुपंडुं वट्टपीवरसुसिलिट्टुविसिट्टुतिक्खदाढाविडंबियमुहं परिक-
 म्मियजच्चकमलकोमलमाइयसोभंतलट्टुउट्टं रत्तोप्पलपत्तमउयसुकुमालतालु-
 निस्सालियमजीहं मूसागयपवरकणगताव्रियंआवत्तायंतवट्टविमलतडिस-
 रिसनयणं विसालपीवरवरोरुं पडिपुन्नविमलखंधं मिउविसयसुहुमल-
 क्खणपसत्थविच्छिन्नकेसराडोवसोहियं ऊसियसुनिम्मियसुजायअप्फोडिय-
 नंगूलं सोम्मं सोम्माकारं लीलयांतं नहयंलाओ ओवयमाणं नियगवय-

गप डसम० गाहा ॥ पङ्क च णं महं पंडर धवलं सेयं संखडलविमलसज्जिकासं वट्टपडिपुन्नकम्मं पसत्थनिद्धमहुगुलियपिंगलक्खं
 रयणिकरपयासं थिरलट्टुपंडुपीवरसुसिलिट्टुविसिट्टुतिक्खदाढाविडंबियमुहं रत्तुप्पलपत्तपंडमनि-
 स्सालियगज्जीहं वट्टपडिपुन्नपसत्थनिद्धमहुगुलियपिंगलक्खं पडिपुन्नविमलसुजायखंधं निम्मलवर-
 केसरधरं सासियसुणिम्मियसुजायअप्फोडियनंगूलं सोम्मं सोम्माकारं लीलयांतं नहयंलाओ ओवयमाणं नियगवय-
 लाओ ओपयमाणं सिंहं अमिमुहं मुहं पविसमाणं पासित्ता णं पडिबुद्धा १ ॥ पङ्क च णं
 महं पंडर धवलं सेयं संखडलविमलसज्जिकासं वट्टपडिपुन्नकम्मं पसत्थनिद्धमहुगुलियपिंगलक्खं
 अब्भुगयमल्लियाधवलदंतं कंचणकोसीपविट्टुदंतं आणामियचावरुयिलसंविद्धियगसोहं अल्लोणप-
 माणजुसपुच्छं सेयं चउदंतं इत्थिरयणं सुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा २ ॥

१ ० मूलं तिसलादेवी देव ० क-ख ॥ २ ० पंडरं रम ० च-छ ॥ ३ ० पतोडुं ख-घ ॥

णमइवयंतं पेच्छह सा गाढतिक्खनहं सीहं, वयणसिरीपल्लवपत्तचारु-
 जीहं ३ ॥ ३६ ॥ तओ पुणो पुण्णचंदवयणा उच्चागयठाणलट्ठसेठियं
 पसत्थरुवं सुपइट्ठियकणंगकुम्मसरिसोवमाणचलणं, अच्चुन्नयपीणरइयमंस-
 लउन्नयतणुतंबनिद्धनहं कमलपलाससुकुमालकरचरणकोमलवरंगुलिं कुरु-
 विंदावत्तवट्ठाणुपुव्वजंघं निगूढजाणुं गयवरकरसरिसपीवरोरं चामीकर-
 रइयमेहलाजुत्तकंतविच्छिन्नसोणिचकं जच्चंजणभमरजलयपकरउज्जुयसमसं-
 हियतणुयआदेज्जलडहसुकुमालमउयरमणिज्जरोमराइं, नाभीमंडलविसालं-
 सुंदरपसत्थजघणं करयलमाइयपसत्थतिवलीयमज्झं, नाणामणैरयणकणग-
 विमलमहांतव्रणिज्जाहरणभूसणविराइयंगमंगिं, हारविरायंतकुंदमालपरि-
 णद्धजलजलितंथणजुयलविमलकलसं आइयपत्तियविभूसिएण य सुभग-
 जालुज्जलेण मुत्ताकलावएणं उरत्थदीणारमालियविरइएणं कंठमणिसुत्तएण
 य कुंडलजुयलुल्लसंतअंसोवसत्तसोभंतसण्णभेणं सोभागुणसमुदएणं आण-
 णकुडुंबिएण कमलामलविसालरमणिज्जलोयणं कमलपज्जलंतकरगहियमुक्क-
 तोयं, लीलावायकयपक्खएणं सुविसयकसिणघणसण्हलंबंतकेसहत्यं पउमं-
 हहकमलवासिणिं, सिरिं भगवंइं पिच्छह हिमवत्तसेलसिहरे दिसागइंदो-
 रुपीवरकराभिसिञ्चमाणिं ४ ॥ ३७ ॥ तओ पुणो सरसकुसुममंदा-
 रदामरमणिज्जभूयं चंपगासोगपुण्णागनागपियंगुसिरीसमोगगरगमल्लियाजा-
 इज्जुहियंकोल्लकोज्जकोरिंटपत्तदमणयणवमालियनलतिलयवासंतियपउमुण-
 लपाडलकुंदाइमुत्तसहकारसुरभिगंधिं अणुवममणोहरेणं गंधेणं दसं दि-

पक्कं च णं मंहं पंदरं धवेलं सेयं, संबललविडलसन्निकासं वट्ठपडिपुत्तकटं वेल्लियककहच्छं
 विसमुग्गयवसमोहं जलचवलपीणककुहं अल्लीणपमाणजुत्तपुच्छं सेयं धवलं वसहं सुमिणे
 पासित्ता णं पडिबुद्धा ३ ॥ पक्कं च णं मंहं तिरियामिसेयं सुमिणे पासित्ता णं
 पडिबुद्धा ४ ॥

१ ० मणिज्जगरयणविमल ० च-व ॥ २ ० इयं गोवर्धि अर्वाचीनदशैषु ॥ ३ ० दामरगोवर्जद्वयं
 क-व ॥

साओ वि वासयंतं सवोउयसुरभिर्कुसुममल्लधवलविलसंतकंतबहुवन्न-
भत्तिचित्तं छण्यमहुयरिभमरगणगुमुगुमायंतमिलंतगुजंतदेसभागं दामं
पेच्छइ नभंगणतलाओ ओवयंतं ५ ॥ ३८ ॥ ससिं च गोखीर-
फेणदगरयरययकलसपंडरं सुभं हिययनयणकंतं पडिपुन्नं तिमिरनिकर-
घणगहिरवित्तिमिरकरं पमाणपक्खंतरायलेहं कुमुदवणविबोहयं निसासो-
भगं सुपरिमट्टदप्पणतलोवमं हंसपडुवन्नं जोइसमुहमंडगं तमरिपुं मयणसरा-
पूरं समुहदगपूरगं दुम्माणं जणं दत्तियवज्जियं पायएहिं सोसयंतं पुणो
सोम्मचारुरूवं पेच्छइ सा गगणमंडलविसालसोम्मचंक्ममाणतिलगं रोहि-
णिमणहिययवल्लहं देवी पुन्नचंदं समुल्लसंतं ६ ॥ ३९ ॥ तओ
पुणो तमपडलपरिफुडं चैव तेयसा पज्जलंतरूवं रत्तासोगपगासर्किंसुयसु-
गमुहगुंजद्धरागसरिंसं कमलवणालंकरणं अंकणं जोइसस्स अंबरतलपईवं
हिमपडलगलग्गहं गंहगणोरुनायगं रत्तिविणासं उदयत्थमणेसु मुहु-
त्तसुहदंसणं दुन्निरिक्खरूवं रत्तिमुंद्वायंतदुप्पयारपमइणं सीयवेगमहणं
पेच्छइ मेरुगिरिसिययपरियट्टयं विसालं सूरं रस्सीसहस्सपयलियदित्त-
सोहं ७ ॥ ४० ॥ तओ पुणो जच्चकणगलट्ठिपइट्ठियं समूहनी-
लरत्तपीयसुक्खिसुकुमालुल्लसियमोरपिच्छकयमुद्धयं फालियसंखंकुंददग-
रयरययकलसपंडरेण मत्थयत्थेण सीहेण रायमाणेणं रायमाणं भेत्तुं
गगणतलमंडलं चैव ववसिएणं पेच्छइ सिवमउयमारुयलयाहयपकंपमाणं
अतिप्पमाणं जणपिच्छणिज्जरूवं ८ ॥ ४१ ॥ तओ पुणो जच्चकं-
चणुज्जलंतरूवं निम्मलजलपुन्नमुत्तमं दिप्पमाणसोहं कमलकलावपरिराय-

पक्कं च णं महं मल्लदामं विविहकुसुमोवसोहियं पासित्ता णं पडिबुद्धा ५ ॥ चंदिम-
खरिमगणं उमओ पासो उग्गयं सुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा ६-७ ॥ पक्कं च णं महं
महिदज्जयं अणेगकुडभीसहस्सपरिमिदियाभिरामं सुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा ८ ॥

१ ० कुसुमपल्लवचंचलविल ० क ॥ २ ० मुद्धत ० अर्वा ० ॥

माणं पडिपुण्णसब्बमंगलभेयसमागमं पवररयणपरायंतकमलद्वियं नयण-
भूसणकरं पभासमाणं सब्बओ चेव दीवयंतं सोमलच्छीनिभेलणं सब्बपा-
वपरिवज्जियं सुभं भासुरं सिरिवरं सब्बोज्यसुरभिकुसुमआसत्तमसुद्धदामं
पेच्छइ सा रययपुन्नकलसं ९ ॥ ४२ ॥ तओ पुणो रविकिरण-
तरुणबोहियसहस्सपत्तसुरहितरपिजरजलं जलचरपहगरपरिहत्यगमच्छप-
रिभुज्जमाणजलसंचयं महंतं जलंतमिव कमलकुवलयउपलतामरसपुंड-
रीयउरुस्सप्पमाणसिरिसमुदएहिं रमणिज्जरूवसोभं पमुइयंतभमरगणम-
त्तमहुकरिगणोक्करोल्लिंभमाणकमलं (ग्रं. २५०) कादंबगवलाहगचं-
क्काककलहंससारसगव्वियसउणगणमिहुणसेविज्जमाणसलिलं पउमिणिप-
त्तोवलग्गजलबिंदुमुत्तचित्तं च पेच्छइ सा हिययणयणकंतं पउमसरं नाम
सरं सररुहाभिरामं १० ॥ ४३ ॥ तओ पुणो चंदकिरणरासिसरि-
ससिरिवच्छसोहं चउगमणपवडूमाणजलसंचयं चवलचंचलुच्चायप्पमाणकल्लो-
ललोलंततोयं पडुपवणाहयचलियचवलपागडतरंगंतरंगंतभंगखोखुब्भमाण-
सोभंतनिम्मलउक्कडउम्मीसहसंबंधधावमाणोनियत्तभासुरतराभिरामं महाम-
गरमच्छतिमितिमिगिलनिरुद्धतिलितिलियाभिघायकप्परफेणपसरमहानई-
तुरियवेगसमागयभमगंगावत्तगुप्पमाणुच्चलंतपच्चोनियत्तभममाणलोलसलिलं
पेच्छइ खीरोयसागरं सरयरयणिकरसोम्मवयणा ११ ॥ ४४ ॥ तओ
पुणो तरुणसूरमंडलसमप्पभं उत्तमकंचणमहामणिसमूहपवरतेयअट्टसहस्स-
दिपंतनभण्णईवं कणगपयरपलंबमाणमुत्तासमुज्जलं जलंतदिब्बदामं ईहामि-
गउसभतुरगनरमगरविहगवालगकिन्नररुस्सरभचमरसंसत्तकुंजरवणलयपउ-

पक्कं च णं महं महिदकुंभं वरकमलपइट्ठणं सुरभिवरवारिपुम्भं पउमुप्पलपिहाणं आविद्धकंदे-
पुणं जाव पडिबुद्धा ९ ॥ इक्कं च णं महं पउमसरं बहुउप्पलकुमुयनलनल्लिणसयवत्तसह-
स्सवत्तकेसरफुल्लोवचियं सुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा १० ॥ पक्कं च णं सागरं बीईतरंग-
उम्मीपडरं सुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा ११ ॥

१ ०ल्लिज्जमा ० अवाचीनदवोडु ॥ २ ०वक्ककल ० ख-व ॥ ३ ०दुनिचयचित्तं ये ० अवा ० ॥

मलयभक्तिचित्तं गंधवोपवज्जमाणसंपुण्णघोसं निचं सजलघणविउलजल-
हरगजियसद्दाणुणादिणा देवदुंदुहिमहारवेणं सयलमवि जीवलोयं पपूरयंतं
कालागरुपवरकुंदुरुक्तुरुकडज्झंतधूवमघमर्घितगंधुद्धुयाभिरामं निचालोयं
सेयं सेयणभं सुरवराभिरामं पिच्छइ सा सातोवभोगं विमाणवरपुंड-
रीयं १२ ॥ ४५ ॥ तओ पुणो पुलगवेरिंदनीलसासगकक्केयणलोहि-
यक्खमरगयमसारगल्लपवालफलिहसोमंधियहंसगब्भअंजणचंदप्पभवररयण-
महियलपइट्ठियं गगणमंडलंतं पभासयंतं तुंगं मेरुगिरिसन्निगासं पिच्छइ
सा रयणनियररासि १३ ॥ ४६ ॥ सिहिं च सा विउलज्जलपिंग-
लमहुधयपरिसिच्चमाणनिद्धूमधगधगाइयजलंतं जालुज्जलाभिरामं तरतमे-
जोगेहिं जालपयेहिं अण्णमण्णमिव अणुपइण्णं पेच्छइ जालुज्जलणग
अंबरं व कत्थइपयंतं अइवेगचंचलं सिहिं १४ ॥ ४७ ॥

एमेते एयारिसे सुभे सोमे पियदंसणे सुरूवे सुविणे दट्ठण
सयणमज्जे पडिबुद्धा अरविंदलोयणा हरिसपुलइयंगी । एए चोइस
सुमिणे, सन्वा पासेइ तित्थयरमाया । जं रयणिं वक्कमई, कुच्छंसि
महायसो अरहा ॥ १ ॥ ४८ ॥

तएणं सा तिसला खत्तियाणी इमेयारूवे ओराले चोइस
महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा समाणी हट्ठ जाव हयहियया धाराहय-
कलंबपुष्पगं पिव समूससियरोमकूवा सुमिणोग्गहं करेइ, सुमिणोग्गहं
करित्ता सयणिज्जाओ अन्मुट्ठेइ, सय २ ता पायपीढातो पच्चोरुहइ,
पच्चो २ ता अतुरियं अचवलमसंभंताए अविलंबियाए रायहंससरिसीए

पक्कं च णं मई विमाणं विज्जसुज्जियसइसंपण्हियं सुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा १२ ॥
पक्कं च णं मई रयणुच्चयं सव्वरयणामयं सुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा १३ ॥ पक्कं
च णं मई जलणसिहं निद्धूमं सुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा १४ ॥

१० मज्जोगल्लुत्तेहिं अवाचीनावसोषु ॥

गईए जेणेव सयणिज्जे जेणेव सिद्धत्ये खत्तिए तेणेव उवागच्छइ, २
 ता सिद्धत्थं खत्तियं ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पियाहिं मणुन्नाहिं मणा-
 माहिं ओरालाहिं कल्लाणाहिं सिवाहिं घन्नाहिं मंगल्लाहिं सस्सिरियाहिं
 हिययगमणिज्जाहिं हिययपल्हायणिज्जाहिं मियमहुरमंजुलाहिं गिरोहिं
 संलवमाणी २ पडिबोहेइ ॥ ४९ ॥ तए णं सा तिसला खत्तियाणी
 सिद्धत्येणं रत्ता अब्भणुन्नाया समाणी नाणामणीरयणभत्तिवित्तंसि
 भद्दासणंसि निसीयइ, निसीइत्ता आसत्था वीसत्था सुहासणवरगया
 सिद्धत्थं खत्तियं ताहिं इट्ठाहिं जाव संलवमाणी २ एवं वया-
 सी ॥ ५० ॥ एवं खलु अहं सामी! अज्ज तंसि तारिसयंसि सय-
 णिज्जंसि वन्नओ जाव पडिबुद्धा । तं जहा । गय वसह० गाहा । तं
 एतेसिं सामी! ओरालाणं चोइसण्हं महासुमिणाणं के मन्ने कल्लाणे फल-
 वित्तिविसेसे भविस्सइ ? ॥ ५१ ॥ तए णं से सिद्धत्ये रांया तिस-
 लाए खत्तियाणीए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठुट्ठवित्ते आणंदिए
 पीइमणे परमसोमणसिए हरिसवसविसण्णमाणहियए धाराहयनीवसुरहि-
 कुसुमचुंचुमालइयरोमकूवे ते सुमिणे ओगिण्हति, ते सुमिणे ओगिण्हि-
 ता ईहं अणुपविसइ, ईहं अणु २ ता अप्पणो साहाविण्णं मइपुब्बएणं
 बुद्धिविन्नाणेणं तेसिं सुमिणाणं अत्थोग्गहं करेइ, अत्थो २ ता तिसलं
 खत्तियाणीं ताहिं इट्ठाहिं जाव मंगल्लाहिं मियमहुरसस्सिरियाहिं वग्गूहिं
 संलवमाणे २ एवं वयासी ॥ ५२ ॥ ओराला णं तुमे देवाणुणिए!
 सुमिणा दिट्ठा, कल्लाणा णं तुमे देवाणुणिए! सुमिणा दिट्ठा एवं सिवा
 घन्ना मंगल्ला सस्सिरिया आरोग्गत्तुट्ठिदीहाउयकल्लाण (ग्रं. ३००)-
 मंगल्लकारगा णं तुमे देवाणुणिए! सुमिणा दिट्ठा । तं जहा । अत्थ-

लाभो देवाणुपिण्ण! भोगलाभो देवाणुपिण्ण! पुत्तलाभो० सोक्खलाभो०
 रज्जलाभो०, एवं खलु तुमं देवाणुपिण्ण! नव्हं मासाणं बहुपडिपुन्नाणं
 अद्धमाणं य राईदियाणं विइक्कंताणं अम्हं कुलकेउं अम्हं कुलदीवं
 कुलपव्वयं कुलवडिसयं कुलतिलयं कुलकित्तिकरं कुलवित्तिकरं कुलदिणयरं
 कुलआहारं कुलनंदिकरं कुलजसकरं कुलपायवं कुलविविद्धणकरं सुकुमाल-
 पाणिपायं अहीणसंपुन्नपंचेंदियसरीरं लक्खणवज्जणगुणोववेयं माणुम्माण-
 पमाणपडिपुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगं ससिसोमाकारं कंतं पियं सुदंसणं दारयं
 पयाहिसि ॥ ५३ ॥ से वि य णं दारए उम्मुक्कबालभावे विन्नाय-
 परिणयमित्ते जोव्वणगमणुप्पत्ते सूरे वीरे विक्कंते विच्छिन्नविउलवलवाहणे
 रज्जवई राया भविस्सइ, तं० ओराला णं तुमे जाव दोब्बं पि तच्चं पि
 अणुवूहइ ॥ ५४ ॥ तए णं सा तिसला खत्तियाणी सिद्धत्थस्स रत्तो
 अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठुट्ठा जाव हियया करयलपरिगहियं
 दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कइए एवं वयासी ॥ ५५ ॥ एवमेयं
 सामी! तहमेयं सामी! अवित्तहमेयं सामी! असंदिद्धमेयं सामी! इच्छि-
 यमेयं सामी! पडिच्छियमेयं सामी! इच्छियपडिच्छियमेयं सामी!,
 सच्चं णं एसमट्ठे से जहेयं तुब्भे वयह त्ति कइ ते सुमिणे सम्मं पडिच्छइ,
 ते० सम्मं पडिच्छित्ता सिद्धत्थेणं रत्ता अब्भणुत्ताया समाणी ना-
 णामणिरयणभत्तिचित्ताओ भद्दासणाओ अब्भमुट्ठइ, अ २ ता अतु-
 रियमचवलमसंभंताए अविलंबियाए रायहंससरिसीए गईए; जेणेव
 सए सयणिज्जे तेणेव उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छित्ता एवं वया-
 सी ॥ ५६ ॥ मा मे ते उत्तमा पंहाणा मंगल्ला महासुमिणा अन्नेहिं
 पावसुमिणेहिं पडिहम्मिस्संति त्ति कइ देवयगुरुजणसंवद्धाहिं पसत्थाहिं

१ कुलकपव्वडि ० ख-व ॥ २ पियदंसणं ख-व-वा ॥ ३ कट्टु सिद्धत्थं खत्तियं पवं च ॥ ४ पसत्था मं० वा ॥

मंगल्लाहिं धम्मियाहिं लेट्ठाहिं कहाहिं सुमिणजागरियं जागरमाणी पडि-
जागरमाणी विहरइ ॥ ५७ ॥

तए णं सिद्धत्थे^१ खत्तिए पच्चूसकालसमयंसि कोडुंबियपुरिसे
सहावेइ, कोडुं २ ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! अज्ज
सविसैसं बाहिरिज्जं उवट्ठाणसालं गंधोदयसित्तसम्मज्जिओवलित्तं सुगं-
धवरपंचवन्नपुण्णोवंपारकलियं कालागरुपवरकुंदुरुक्कंतुरुक्कडज्जंतधूवमधमधे-
तगंधुद्धयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवट्ठिभूयं करेह कारवेह, करेत्ता
कारवेत्ता य सीहासणं रयावेह, सीहासणं २ २ ता ममेयमाणत्तियं
खिप्पामेव पच्चप्पिणह ॥ ५८ ॥ तए णं ते कोडुंबियपुरिसा सिद्ध-
त्थेणं रण्णा एवं बुत्ता समाणा हट्ठ जाव हियया करयल जाव कइ
एवं सामि ! त्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणंति, एवं २ ता सिद्ध-
त्थस्स खत्तियस्स अंतियाओ पडिनिक्खमंति, पडि २ ता जेणेव बाहि-
रिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छंति, ते २ ता खिप्पामेव सविसैसं
बाहिरियं उवट्ठाणसालं गंधोदयसित्त जाव सीहासणं रयावेंति, सी २ ता
जेणेव सिद्धत्थे खत्तिए तेणेव उवागच्छंति, तेणेव २ ता करयलपरिग्माहियं
दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कइ सिद्धत्थस्स खत्तियस्स तमाणत्तियं
पच्चप्पिणंति ॥ ५९ ॥ तए णं सिद्धत्थे खत्तिए कल्लं पाउण्णभायाए
रयणीए फुल्लुपलकमलकोमलुम्मिल्लियम्मि अह पंडरे पहाए रत्ता-
सोयपगासकिंसुयसुयमुहगुंजद्धरंगसरिसे कमलायरसंडबोहए उट्ठियम्मि

१ लहहाहिं व ॥ २ ०त्थे राया प^० ड ॥ ३ एवं देवो त्ति ड ॥ ४ ०रागबंधुजीवपारावतच-
लणनयणपरहुयसुगत्तलोयणजासुयणकुसुमरासिहिंशुलणितरातरेहिंससस्सिरीए दिवाकरे अह-
क्कमेणं उद्धिते तस्स य करपहरापरद्धम्मि अंधकारे बालायवकुंकुमेणं खचित्ते व्व जीवलोगे सह-
स्सरस्सिम्मि दिणयरे ड ॥ अर्वाचीनासु प्रतिष्ठ मूळ-टिप्पणीगतपल्लमिश्रणस्यः पाठो दृश्यते, तथाहि-०रागबंधु०
णियरातिरेहंतसरिसे कमलायर० तेवसा जलंते तस्स य करपहरा० खचित्ते व्व जीवलोप
सयणिज्जाओ ॥

सूरे सहस्सरस्सिम्भि दिणयरे तेयसा जलंते य सयणिजाओ अब्भु-
 ट्ठेइ ॥ ६० ॥ सय २ ता पायर्पाठाओ पचोरुहइ, पाय २ ता जेणेव
 अट्टणसाला तेणेव उवागच्छइ, तेणे २ ता अट्टणसालं अणुपविसइ, अट्टण-
 सालं अणुपविसित्ता अणेगवायामजोगेवग्गणवामद्वणमल्लजुद्धकरणेहि संते
 परिसंते सयपागसहस्सपागेहि सुगंधवरतेल्लमाइएहि पीणणिजेहि जिघणि-
 जेहि दीवणिजेहि दप्पणिजेहि मयणिजेहि विहणिजेहि सव्विदियेगायप-
 ल्हायणिजेहि अब्भंगिए समाणे तेल्लचम्मसि णिउणेहि पडिपुत्रपाणिपाय-
 सुकुमालकोमलतलेहि पुरिसेहि अब्भंगणपरिमद्वणुव्वलणकरणगुणनिम्मा-
 एहि छेएहि दक्खेहि पट्टेहि कुसलेहि मेधावीहि जियपरिस्समेहि अट्टिसुहाए
 मंससुहाए तयासुहाए रोमसुहाए चउव्विहाए सुहपरिकम्मणाए संवाहिए
 समाणे अवगयपरिस्समे अट्टणसालाओ पडिनिक्खमइ ॥ ६१ ॥ अ-
 ट्टण २ ता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ, तेणेव २ ता मज्जणघरं
 अणुपविसइ, अणुपविसित्ता समुत्तज्जालकलावाभिरामे विचित्तमणिरयण-
 कोट्टिमतले रमणिजे ण्हाणमंडवंसि नाणामणिरयणभत्तिचित्तंसि ण्हाण-
 पीढंसि सुहनिसन्ने पुण्णोदएहि य गंधोदएहि य उण्होदएहि य सुहोदएहि
 य सुद्धोदएहि य कल्लाणकरणपवरमज्जणविहीए मज्जिए, तत्थ कोउयसएहि
 बहुविहेहि कल्लाणगपवरमज्जणावसाणे पम्हलसुकुमालगंधकासातियत्तूहियंगे
 अहयसुमहग्घदूसरयणसुसंबुए सरससुराहिगोसीसचंदणाणुलित्तगत्ते सुंइ-
 मालावन्नगविलेवणे आविद्धमणिसुवन्ने कप्पियहारद्वहारतिसरयपालंबप-
 लंबमाणकट्टिसुत्तयकयसोहे पिणद्धगेविज्जे अंगुलिज्जगललियकयाभरणे

१ ० गकरणवग्गण ० ग-छ ॥ २ ० वोहि णिउणसिप्पोयगएहि अट्टि ० च ॥ ३ अवगयखेतपरिस्स-
 ने णरिदे अट्टण ० च-छ ॥ ४ ० जालाकुलाभिरामे छ । ० जालाभालाभिरामे च ॥ ५ नासानीसासबा-
 यवञ्चवच्चसुहरवणपरिसजुत्तहयलालापेलवाहरे गधवलकणगखच्चित्तकम्मदूसरयणसुसंबुए कल्प-
 किरणावत्पाम् ॥ ६ सुकुमालवग्ग ० ख-च-च ॥

वरकडगतुडियथंभियमुए अहियरूवसस्सिरीए कुंडलउज्जोइयाणणे मउड-
दित्तसिरए हारोत्थयसुकयरइयवच्छे मुहियापिगलंगुलीए पालंबपलंबमाण-
सुकयपडउत्तरिज्जे नाणामणिकणगरयणविमलमहरिहनिउणोवियमिसि-
मिसितविरइयसुसिलिट्टविसिट्टलंढुआविद्धवीरवलए । किं बहुणा ? कप्परु-
क्खंते चेव अलंकियविभूसिए नरिंदे सकोरिंदमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्ज-
माणेणं सेयवरचामैराहि उद्धुव्वमाणीहि मंगलजयसद्दकयालोए अणेगग-
णनायगदंडनायगराईसरतलवरमाडंविमकोडुंविममंतिमहामंतिगणगदोवा-
रियअमच्चवेडपीढमदणगरनिगमसेट्टिसेणावइसत्थवाहदूयसंधिपालंसद्धि सं-
परिवुडे धवलमहामेहनिग्गए ईव गहगणदिपंतस्सिखतारागणाण
मज्झे ससि व्व पियदंसणे नरवई मज्जणघराओ पडिनिक्ख-
मइ ॥ ६२ ॥ मज्जणं २ पडिनिक्खमित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठा-
णंसारो तेणेव उवागच्छइ, तेणे २ ता सीहासंणंसि पुरत्थाभिमुहे निंसी-
यइ, निसी २ ता अप्पणो^{१२} उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए अट्ट महासणाई
सेयवत्थपच्चत्थुयाई सिद्धत्थयकयमंगलोवयारोई रयावेइ, रयावित्ता अप्पणो
अदूरसामंते नाणामणिरयणमंडियं अहियपेच्छणिज्जं महग्घवरपट्टणुगंयं
सण्हपट्टभत्तिसत्तचित्तमाणं ईहामियउसहतुरगनरमगरविहगवालगकिन्न-
ररुसरमचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्तं अब्भितरियं जवणियं

१ इयणयणाणणे क ॥ २ लुट्टसंडितपसत्थआविद्धवरवीर^० व ॥ ३ कखप विव अलं^०
ख-ड ॥ ४ माणेणं चतुवामरवालवीइअंणे मंगलजयसद्दकयालोए णरसीहे णरवती णरिंदे णर-
वसमे णरवसमकप्पे अब्भहितरायतेयलच्छीए दिप्पमाणे अणेगगण^० ड ॥ ५ रवीयित्तं मंगल-
लोए अणेग^० तलवरकोडुविममाडंविमइम्मसेट्टिसेणावइसत्थवाहमंतिमहा^० गिगमदूतसंधिवाल-
संपरिवुडे व ॥ ६ लसंप^० ख-व-व ॥ ७ विव व-व-ड-व ॥ ८ नरवई नरिंदे नरवसमे मज्जण^०
अवा^० ॥ ९ साला जेणेव सीहासणे तेणेव व-ड ॥ १० सणववंसि पुर^० ड ॥ सणवरगते पुर^० व ॥
११ सन्निसीयति, रसा व ॥ १२ णो पुरत्थिमे क्कपकिं ॥ १३ राई उतरावक्कमणाई रया^० व ॥
१४ चित्तटाणं ड ॥ चित्तटाणं अवा^० ॥

अंछवेह, अंछवेत्ता नाणामणिरयणभत्तिचित्तं अत्थरयमिउमसूरगोत्थयं
 सेयवत्थपच्चत्थुयं सुमउयं अंगसुहफरिसगं विसिट्ठं तिसलाए खत्तियाणीए
 भद्दासणं रयावेह ॥ ६३ ॥ भद्दासणं २ ता कोडुंबियपुरिसे सद्दा-
 वेह, स २ ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! अट्ठंगमहा-
 निमित्तसुत्तत्थेपारए विविहसत्थकुसले सुविणलक्खणपाढए सद्दावे-
 ह ॥ ६४ ॥ तए णं ते कोडुंबियपुरिसा सिद्धत्थेणं रत्ता एवं वुत्ता
 समाणा हट्ठा जाव हयहियया करयल जाव पडिसुणेंति, पडि २ ता
 सिद्धत्थस्स खत्तियस्स अंतियाओ पडिनिक्खमंति, पडिनि २ ता कुंडंग्गामं
 नगरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सुमिणलक्खणपाढगाणं गिह्हाइं तेणेव उवा-
 गच्छंति, तेणे २ ता सुविणलक्खणपाढए सद्दाविति ॥ ६५ ॥ तए
 णं ते सुविणलक्खणपाढगा सिद्धत्थस्स खत्तियस्स कोडुंबियपुरिसेहिं
 सद्दाविया समाणा हट्ठुट्ठ जाव हियया ण्हाया कयवलिकम्मा कयकोउय-
 मंगलपायच्छित्ता सुद्धप्पावेसाइं मंगलाइं वत्थाइं पवराइं परिहिया अप्पम-
 हग्घाभरणालंकियसरीरा सिद्धत्थकहरियांलियकयमंगलमुद्धाणा सएहिं
 २ गेहेहिंतो निग्गच्छंति ॥ ६६ ॥ निग्गच्छित्ता खत्तियकुंडंग्गामं
 नगरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सिद्धत्थस्स रत्तो भवणवरवडिसगपडिदुवारे
 तेणेव उवागच्छंति, तेणेव २ ता भवणवरवडिसगपडिदुवारे एगयओ मि-
 लंति, एगय २ ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठानसाला जेणेव सिद्धत्थे खत्तिए
 तेणेव उवागच्छंति, २ ता करतलपरिग्गहियं जाव कट्ठु सिद्धत्थं खत्तिं
 जएणं विजएणं वद्दाविति ॥ ६७ ॥ तए णं ते सुविणलक्खण-

१ °त्थधारए ॥ १ °त्थधरे क ॥ २ °वेह, २ ता एतमाणत्तिं खिप्पामेव पच्चप्पिणह । तय व ७ ॥
 ३ कुंडपुरं नगरं ग-व-७ ॥ ४ °णपाढ° व ॥ ५ वराइं व ॥ ६-७ °णपाढ° व । एवमग्गेऽपि ॥ ८ °ग्गा-
 मस्स नगरस्स मज्झं व ॥

पाढगा सिद्धत्थेणं रंन्ना वंदियपूइयसक्कारियसम्माणिया समाणा पत्तेयं २ पुव्वणत्थेसु भद्दासणेसु निसीयंति ॥ ६८ ॥ तए णं सिद्धत्थे खत्तिए तिसलं खत्तियाणि जवणियंतरियं ठावेइ, ठावित्ता पुप्फफ़लपडि- पुन्नहत्थे पुरैणं विणएणं ते सुमिणलक्खणपाढए एवं वयासि-एवं खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज तिसला खत्तियाणी तंसि तारिसंगंसि जाव सुत्त- जागरा ओहीरमाणी ओही २ इमेयारूवे ओराले जाव चोइस महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा। तं जहा। गय उसभ० गाहा। तं एतेसिं चोइसण्हं महासुमिणाणं देवाणुप्पिया ! ओरालाणं जाव के मण्णे कल्लाणे फलवि- त्तिसिसेसे भविसइ ॥ ६९ ॥ तए णं ते सुमिणलक्खणपाढगा सि- द्धत्थस्स खत्तियस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठ जाव हियया ते सुविणे ओगिण्हंति, ओगि २ ता ईहं अणुपविसंति, ईहं २ ता अन्न- मन्नेणं सद्धिं सेंलावित्ति, संलावित्ता तेसिं सुमिणाणं लद्धट्ठा गहियट्ठा पु- च्छियट्ठा विणिच्छियट्ठा अहिगयट्ठा सिद्धत्थस्स रन्नो पुरओ सुमिणसंत्याइ उच्चारमाणा उच्चारमाणा सिद्धत्थं खत्तियं एवं वयासी ॥ ७० ॥ एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं सुमिणसंत्ये बायालीसं सुविणा तोसं महासुमिणा बाहत्तरिं सब्वसुमिणा दिट्ठा, तत्थ 'णं देवाणुप्पिया ! अरहंतमातरो वा च- कवट्टिमायरो वो अरहंतंसि वा चक्कहरंसि वा (॥ ग्रं० ४०० ॥) गन्मं वक्कममाणंसि एतेसिं तीसाए महासुमिणाणं इमे चोइस महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुज्जंति, तं जहा-गय० गाहा ॥ ७१ ॥ वासुदेव-

१ ०त्थेणं खत्तिएणं वंदिय० छ ॥ २ रण्णा इट्ठहिं कंताहिं मणुण्णाहिं मणामाहिं वग्गहिं उव्वसंगहिता समाणा च ॥ ३ परमेणं च ॥ ४ ०संगंसि सयणिकजंसि जाव च-य-च । ०संगंसि वासघरंसि तं चेव सव्वं जाव छ ॥ ५ संचालेति, संचालेत्ता तेसिं अर्वा० ॥ ६ सत्थं उक्त्वा० च ॥ ७ सत्थंसि बाया० छ-च ॥ ८ ०लीसं सामन्नसुविणा क ॥ ९ पणत्ता च ॥ १० णं तित्थगरमातरो छ ॥ ११ वा तित्थगरंसि वा छ ॥ १२ चक्कवट्टिसि वा च-छ ॥

मायरो वा वासुदेवंसि गम्भं वक्कममाणंसि एएसि चोइसण्हं महासुमिणाणं
 अण्णतरे सत्त महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुज्झन्ति ॥ ७२ ॥ बल-
 देवमायरो वा बलदेवंसि गम्भं वक्कममाणंसि एएसि चोइसण्हं महा-
 सुमिणाणं अन्नयरे चत्तारि महासुमिणे पासित्ता णं पडिबु-
 ज्झन्ति ॥ ७३ ॥ मंडलियमायरो वा मंडलियंसि गम्भं वक्कन्ते समाणे
 एएसि चोइसण्हं महासुमिणाणं अन्नयरं एगं महासुमिणं पासित्ता णं
 पडिबुज्झन्ति ॥ ७४ ॥ इमे य णं देवाणुप्पिया! तिसलाए खत्तियाणीए
 सुमिणा दिट्ठा, जाव मंगल्लकारगा णं देवाणुप्पिया! तिसलाए खत्तियाणीए
 सुमिणा दिट्ठा, तं जहा-अत्थलामो देवाणुप्पिया! भोगलामो देवाणुप्पिया!
 पुत्तलामो देवाणुप्पिया! सुक्खलामो देवाणुप्पिया! रज्जलामो देवाणु-
 प्पिया!, एवं खलु देवाणुप्पिया! तिसला खत्तियाणीया नवण्हं मासाणं
 बहुपडिपुन्नाणं अट्ठट्ठमाण य राइंदियाणं विइक्कंताणं तुम्हं कुलकेउं कु-
 लदीवं कुलपव्वयं कुलवडिसयं कुलतिलकं कुलकित्तिकरं कुलनंदिकरं
 कुलजसकरं कुलाघारं कुलपायवं कुलविविद्धिकरं सुकुमालपाणिपायं अही-
 णपडिपुन्नपंचिदियसरीरं लक्खणवंजणगुणोववेयं माणुम्माणप्पमाणपडि-
 पुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगं ससिसोमाकारं कंतं पियदंसणं सुरूवं दारयं
 पयाहिइ ॥ ७५ ॥ से वि य णं दारए उम्मुक्कबालभावे विण्णाय-
 परिणयमेत्ते जोव्वणगमणुप्पत्ते सूरे वीरे विक्कंते विच्छिण्णविपुलबलवाहणे
 चाउरंतचक्कवट्ठी रज्जवई राया भविस्सइ जिणे वा तिलोक्कनायए धम्मवर-
 चक्कवट्ठी, तं ओराला णं देवाणुप्पिया! तिसलाए खत्तियाणीए सुमिणा
 दिट्ठा जाव आरोगगतुट्ठिदीहाउक्कल्लामंगलकारगा णं देवाणुप्पिया! ति-

१ वक्कंते पय^० क ॥ २ वक्कममाणंसि पयंसि च-उ ॥ ३ णं सामी! ति^० च ॥ ४ जाव आ-
 रोगगतुट्ठिदीहाउक्कल्लामंग^० उ ॥ ५ तुम्हं य-व ॥ ६ कुलतंतुसंताणविवज्जणकरं च-उ ॥

सलाए खत्तियाणीए सुमिणा दिट्ठा ॥ ७६ ॥ तए णं से सिद्धत्थे
 रोया तेसि सुविणलक्खणपाढमाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म
 हट्ठतुट्ठ जाव हियए करयल जाव ते सुमिणलक्खणपाढगे एवं वया-
 सि ॥ ७७ ॥ एवमेयं देवाणुप्पिया ! तहमेयं देवा० अवितहमेयं देवा०
 इच्छियमेयं० पडिच्छियमेयं० इच्छियपडिच्छियमेयं देवा०, सच्चे णं एसमट्ठे
 से जहेयं तुब्भे वयह त्ति कट्ठ ते सुमिणे सम्मं विणएणं पडिच्छइ, ते
 सुमिणे २ ता ते सुमिणलक्खणपाढए णं विउलेणं पुण्णगंधवत्थमल्लालंकारेणं
 सकारेइ सम्माणेइ, स २ ता विपुलं जीवियारिहं पीइदाणं दलयति,
 विपुलं जीवियारिहं पीइदाणं दलइत्ता पडिविसज्जेइ ॥ ७८ ॥ तए
 णं से सिद्धत्थे खत्तिए सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ, सीहा २ ता जेणेव तिसला
 खत्तियाणी जवणियंतैरिया तेणेव उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छित्ता तिसलं
 खत्तियाणि एवं वयासी ॥ ७९ ॥ एवं खलु देवाणुप्पिए ! सुविण-
 सत्थंसि बायालीसं सुमिणा जाव एगं महासुमिणं सुमिणे पासित्ता णं
 पडिबुज्झंति ॥ ८० ॥ इमे य णं तुमे देवाणुप्पिए ! चोइस महासु-
 मिणा दिट्ठा, तं० ओराला णं तुंमे जाव जिणे वा तेलोक्कनायए धम्मवर-
 चक्कवट्ठी ॥ ८१ ॥ तए णं सा तिसला खत्तियाणी सिद्धत्थस्स
 रन्नो अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्मं हट्ठतुट्ठा जाव हियया करयल जाव
 ते सुमिणे सम्मं पडिच्छइ ॥ ८२ ॥ सम्मं पडिच्छित्ता सिद्धत्थेणं

१ खत्तिपठ ॥ २ तरट्ठिया तेजे० व ॥ ३ ० बाणि ताहि इट्ठाहि जाव एवं वयासी गं ० व्याणि जाव
 सत्तिरियाहि मितमहुरंगंभीराहि वग्गुहि अणुवृहमाणे एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया !
 सुमिणसत्थंसि बायालीसं सुमिणा तीसं महासुमिणा बावत्तरि सक्कसुमिणा दिट्ठा, तत्थ णं
 अरहंतमायरो वा तं चेव जाव मंडलियमायरो एगं महासुमिणं ८ ॥ ४ तुमे देवाणुप्पिये ! सुमिणा
 दिट्ठा जाव आरोगगुट्ठिदीहाडमंगलकारणा ण तुमे देवाणुप्पिए चोइस महासुमिणादिट्ठा, तं०
 अत्थ जाव एवं खलु जवणं मासाणं तं चेव जिणे वा तेलोक्कनायए धम्मवरचक्कवट्ठी, तं ओराला
 णं तुमे देवा० सुमिणा दिट्ठा जाव भुज्जो भुज्जो अणुवृहति । तए णं ८ ॥

रन्ता अब्मणुन्नाया समाणीं नाणामणिरयणभत्तिचित्ताओ भद्दांसणाओ
अब्मुट्ठेह, अब्मुट्ठित्ता अतुरियं अचवलं असंभंताए अविलंबियाए राय-
हंससरिसीए गईए जेणेव सते भवणे तेणेव उवागच्छइ, तेणेव २ ता सयं
भवणं अणुपविट्ठा ॥ ८३ ॥

जप्पभिइं च णं समणे भगवं महावीरे तं नायकुलं सांहरिए
तप्पभिइं च णं बहवे वेसमणकुंडधारिणो तिरियजंभगा देवा सक्कवय्येणं
से जाइं इमाइं पुरापोराणाइं महानिहाणाइं भवंति, तं जहा-पहीणसा-
मियाइं पहीणसेउयाइं पहीणगोत्तागाराइं उच्छन्नसामियाइं उच्छन्नसेउकाइं
उच्छन्नगोत्तागाराइं -गौमाऽआरनगरखिडकव्वडमडंबदोणमुहपट्टणासमसं-
वाहसन्निवेसेसु- सिंघाडएसु वा तिएसु वा चउकेसु वा चचरेसु वा चउम्मु-
हेसु वा महापहेसु वा गामट्टाणेसु वा नगरट्टाणेसु वा गामनिद्धमणेसु वा
नगरनिद्धमणेसु वा औवणेसु वा देवकुलेसु वा सभासु वा पवासु वा आरा-
मेसु वा उज्जाणेसु वा वणेसु वा वणसंडेसु वा सुसाणसुन्नागारगिरिकंदर-
संतिसेलोवट्टाणभवणगिहेसु वा सन्निवित्ताइं चिट्ठंति ताइं सिद्धत्थराय-
भवणंसि साहरंति ॥ ८४ ॥ -जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे

१ तंति नायकुलंति सां अर्वा० । तं रायकुलं सां क-ख-य ॥ २ साहिए य-य-छ ॥ ३ ण-
संदेसेणं से छ ॥ ४ चप्रतो सर्वत्र सामियाइं स्थाने सामियाणि पाठो वसंति ॥ ५ - - एतविहमथ्यवर्ती
पाठः छ ॥ ६ महापहपहे० छ ॥ ७ आपसणेसु य ॥ ८ पन्नाशीतितयं सूत्रमर्वाचीनादशेषेव
इत्येते, न प्राचीनासु तालपत्रोद्यप्रतिष्ठ । छ प्रतो पुनरेतसूत्रमन्तरवसति य पदंशीतितयं सूत्रं स्थान्तरेण वसंति ।
तथाहि-जं रयणिं समणे भगवं महावीरे-तं नायकुलं साहिते-तप्पभिइं च णं तं नायकुलं
हिरण्णेणं वट्ठिएया सुवण्णेणं य० पुरेहिं य० पसहिं य० रउजेणं य० रट्टेण य० वलेण
य० वाहणेण य० कोत्तेण य० पुरेण य० जणवपणं य० विपुलधणं इत्यादि ८५ सूत्रमनु-
सन्धेयम् ॥ ८५ ॥ तप णं इत्येदिं यावत् अम्हे हिरण्णेणं बद्धामो जाव अतीव २ पीतीसक्कारसेमु-
दएणं बद्धामो, अनमंतसामंतरायाणो वसमागता तं जता-ण अम्हे यस दारणे गम्भवासवसहीतो
अभिनिकसंते भविस्सति तता णं अम्हेतस्स दारगस्स यावत् बद्धमाणो ति ॥ ८६ ॥ समणे भगवं
महावीरे सन्निगम्मे मातुमणकंपणट्टापं जिक्कले जिक्कदे णिरेयणे अल्लीणपल्लीणगते यावि
चिट्ठित्था ॥ ८७ ॥ तते णं सा तिसळा खत्तियाणी तं गम्भं निक्कवलं जिक्कदे निरेयणं अल्लीण-
पल्लीणगते वा वि जाणिता एवं य इदे मे से गम्भे छ ॥

नायकुलंसि साहरिणं तं रयणिं च णं नायकुलं हिरण्णेणं वड्डित्था सुवण्णेणं
 वड्डित्था धणेणं धन्नेणं रज्जेणं रट्ठेणं बलेणं वाहणेणं कोसेणं कोट्ठागारेणं
 पुरेणं अंतेउरेणं जणवएणं जसवाएणं वड्डित्था, विपुलधणकणगरयणमणिमो-
 त्तियसंखसिलप्पवालरत्तरयणमाइएणं संतसारसावएज्जेणं पीइसक्कारसमुद-
 एणं अईव अईव अभिवड्डित्था ॥ ८५ ॥- तए णं समणस्स भगवओ
 महावीरस्स अम्मापिऊणं अयमेयारूवे अज्झत्थिए चित्थिए पत्थिए मणो-
 गए संकप्पे समुप्पज्जित्था-जप्पभिइं च णं अम्हं एस दारए कुच्छिसि
 गब्भत्ताए वक्कंते तप्पभिइं च णं अम्हे हिरण्णेणं वड्डामो सुवण्णेणं व०
 धणेणं धन्नेणं रज्जेणं रट्ठेणं बलेणं वाहणेणं कोसेणं कोट्ठागारेणं पुरेणं
 अंतेउरेणं जणवएणं जसवाएणं वड्डामो, विपुलधणकणगरयणमणिमोत्तिय-
 संखसिलप्पवालरत्तरयणमाइएणं संतसारसावएज्जेणं पिइसक्कारसमुदएणं
 अतीव २ अभिवड्डामो तं जया णं अम्हं एस दारए जाए भविस्सइ तथा
 णं अम्हे एयस्स दारगस्स एयाणुरूवं गोन्नं गुणनिष्फन्नं नामधिज्जं करि-
 स्सामो वद्धमाणो त्ति ॥ ८६ ॥

तए णं समणे भगवं महावीरे माउअणुकंपणट्ठाए निच्चले निष्फंदे
 निरेयणे अल्लीणपल्लीणगुत्ते या वि होत्था ॥ ८७ ॥ - तए णं तीसे
 तिसलाए खत्तियाणीए अयमेयारूवे जाव समुप्पज्जित्था-हडे मे से
 गब्भे मंडे मे से गब्भे चुए मे से गब्भे गलिए मे से गब्भे एस मे गब्भे
 पुब्बि एयति इयाणिं नो एयति त्ति कट्ठु ओहतमणसंकप्पा चिंतासोण-
 सायरं संपविट्ठां करयलपल्लहत्थमुही अट्टज्झाणोवगया भूमिगयदिट्ठीया
 झियायइ। तं पि य सिद्धत्थरायभवणं उवरयमुइंगतंतीतलतालनाडइज्ज-
 जणमणुज्जं दीणविमणं विहरइ ॥ ८८ ॥ - तए णं समणे भगवं

महावीरे माऊए अयमेयारूवं अञ्जत्थियं पत्थियं मणोगयं संकपं
समुण्णं विजाणित्ता एगदेसेण एयइ ॥ ८९ ॥ तए णं सा तिसला
खत्तियाणी हट्टुतट्ट जाव हियया एवं वयासि-नो खलु मे गब्भे हडे
जाव नो गलिए, मे गब्भे पुर्व्वि नो एयइ इयारिणं एयइ त्ति कट्ठु हट्टुतट्ट
जाव एवं वा विहरइ ॥ ९० ॥ तए णं समणे भगवं महावीरे गब्भत्थे
चेव इमेयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ नो खलु मे कप्पइ अम्मापिएहिं
जीवंतेहिं मुंडे भवित्ता अगारवासाओ अणगारियं पव्वइत्तए ॥ ९१ ॥

तए णं सा तिसला खत्तियाणी ण्हाया कयबलिकम्मा कयकोउय-
मंगलपायच्छित्ता सव्वालंकारभूसिया तं गब्भं नाइसीएहिं नाइउण्हेहिं
नाइतित्तेहिं नाइकडुएहिं नाइकसाइएहिं नाइअंबिलेहिं नाइमहुरेहिं ना-
तिनिद्धेहिं नातिलुक्खेहिं नातिउल्लेहिं नातिसुक्खेहिं उडुभयमाणसुहेहिं
भोयणच्छायैणगंधमल्लेहिं ववगयरोगसोगमोहभयपेरित्तासा जं तस्स ग-
ब्भस्स हियं मियं पत्थं गब्भपोसणं तं देसे य काले य आहारमाहारे-
माणी विवित्तमउएहिं सयणासणेहिं पइरिक्सुहाए मणाणुकूलाए विहार-
भूमीए पसत्थदोहला संपुन्नदोहला सम्माणियदोहला अविमाणियदोहला
बुच्छिन्नदोहला विणीयदोहला सुहं सुहेणं आसयइ सयति चिट्ठइ निसीयइ
तुयट्ठइ सुहं सुहेणं तं गब्भं परिवहइ ॥ ९२ ॥ तेणं कालेणं
तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जे से गिम्हाणं पढमे मासे दोच्चे-
पक्खे चित्तसुद्धे तस्स णं चित्तसुद्धस्स तेरसीदिवसेणं नवण्हं मासाणं बहु-

१ ०त्ता अंगुलियाए कुच्छिमागंसि एगदेसेणं पयति ॥ ८९ ॥ तते णं सा तिसला खत्तियाणी तं
गब्भं पयमाणं वेयमाणं चळमाणं फंदमाणं जाणित्ता हट्टु जाव रोमकूवा पवं च णो खलु मे हडे
से गब्भे नो खलु मे मडे से गब्भे णो खलु मे चुप से गब्भे णो खलु मे गलिते से गब्भे, पस
मे गब्भे पुर्व्वि णो पयति इयारिणं पयति त्ति कट्ठु हट्टु जाव रोमकूवां ॥ ९० ॥ छ ॥ २ गब्भं गते
चेव समणे इमे ० च ॥ ३ ०यणओदणगंधमल्लालंकारेहिं वव ० च ॥ ४ ०परिस्समा जं अवां ॥
५ ०ला ववणीय ० अवां ॥ ६ ०सीपक्खेणं नव ० छ ॥

पट्टिपुत्राणं अद्धट्टमाणं य राईदियाणं विइकंताणं १-उच्चैट्टाणगतेसु गहेसु
पढमे चंदजोगे सोमासु दिसासु वित्तिमिरासु विमुद्धासु जत्तिएसु सव्व-
सउणेसु पयाहिणाणुकूलंसि भूमिसर्पिसि मारुयंसि पवातंसि निष्फणमे-
दिणीयंसि कालंसि पमुदितपक्कीलिएसु जणवएसु- पुव्वरत्तावरत्तकालस-
मयंसि हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं औरोगा आरोगं दारयं
पैयाया ॥ १३ ॥

जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे जाए सा णं रयणी बहूहिं
देवेहि य देवीहि य उवयंतेहि य उण्यंतेहि यै उप्पिंजलमाणभूया कहक-
हभूया यावि होत्था ॥ १४ ॥ जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे
जाए तं रयणिं च णं बहवे वेसमणकुंडर्धारिणो तिरियजंभगा देवा सिद्धत्य-
रायभवणंसि हिरन्नावासं च सुवन्नावासं च रयणवासं च वयरवासं च वत्थवासं
च आहरणवासं च पत्तवासं च पुप्फवासं च फलवासं च वीयवासं च मल्ल-
वासं च गंधवासं च वण्णवासं च चुण्णवासं च वसुहारावासं च वासि-
सु ॥ १५ ॥ तए णं से सिद्धत्ये खैत्तिए भवणवइवाणमन्तरजोइस-
वेमाणिएहिं देवेहिं तित्थयरजम्मणाभिसेयमहिमाए कयाए समाणीए प-
च्चसकैलसमयंसि नगरगुत्तिए सदावेइ, नगरगुत्तिए २ ता एवं वया-
सी ॥ १६ ॥ खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! कुंडपुरे नगरे चारगसोहणं

१ ।- एतस्मिन्मन्त्रवर्ती पाठः अर्वाचीनास्तेव प्रतिष्ठु इत्यन्ते ॥ २ औरोगा आरोगं य ॥ ३ पस्वया
छ ॥ ४ जिनवत्तिमसुत्तानन्तरं य प्रतो इदमेकं सुत्रयधिकं वत्तेते । तथाहि—जं रयणिं च णं समणे भगवं
महावीरे जाए तं रयणिं च णं बहूहिं देवेहि य देवीहि य उवयंतेहि य उण्यंतेहि य उक्कजोविया
यावि होत्था ॥ ५ जाए तं रयणिं च णं बहवे क-ख-ग-व ॥ ६ देवीहि य ओवत्तमाणेहि य
उप्पयमाणेहि य पगालोप छोप देवुक्कजोप देवुक्कलिया देवसन्निवाप देवकहकहप देवुप्पिजल-
मालभूते आविहोत्था ॥ १४ ॥ छ ॥ ७ य उक्कजोविया यावि होत्था उप्पिजलकभूता च ॥ ८ धारी
तिरि- क-ख-ग ॥ ९ णा सक्कवयणसंवेसेणं सिद्धं छ ॥ १० रयणवइरवत्थआभरणपस्सु-
प्फवायवुट्ठिं च मल्लगंधचुण्णवुट्ठिं च वसुहाराप वासं वासिसु ॥ १५ ॥ च ॥ ११ खत्तिप समणस्स
भगवतो महावीरस्स भवणं च ॥ १२ कालंसि नगं क-ख ॥

करेह, चारगसोहणं २ ता माणुम्माणवद्धणं करेह, माणु २ ता कुंडपुरं
 नगरं सन्भितरबाहिरियं आसियसम्मज्जियोवलेवियं सिंघाडगतिपचउक्क-
 चच्चरचउम्मुहमहापहपहेसु सित्तिसुइसम्मट्टरत्थंतरावणवीहियं मंचाइमंचक-
 लियं नाणाविहरागेभूसियज्झयपढागमंडियं लाउल्लोइयमहियं गोसीसरस-
 रत्तचंदणदहरदिण्णपंचंगुलितलं उर्वचियचंदणकलसं चंदणघडसुकयतोरण-
 पडिदुवारदेसभागं आसत्तोसत्तविपुलवट्टवग्घारियमल्लदामकलावं पंचवन्नस-
 रससुरहिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कडज्झंतधूवै-
 मधमधितगंधुद्धयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवट्टिभूयं नदनट्टगजल्लम-
 ल्लमुट्टियवेलेवगपवगकहगपढकलासकआइंखगलंखमंखतूणइल्लतुंववीणिंय-
 अणेगतालांयराणुचरियं करेह कारवेह, करेत्ता कारवेत्ता य जूयसहस्सं च
 मुसलसहस्सं च उस्सवेह, उस्सवित्ता य मम एयमाणत्तियं पच्चप्पि-
 णेह॥ १७ ॥ तए णं ते' नगरगुत्तिया सिद्धत्येणं रत्ता एवं वुत्ता
 समाणा हट्टुट्टु जाव हियया करयल जाव पडिसुणित्ता खिप्पामेव कुंडपुरे
 नगरे चारगसोहणं जाव उस्सवेत्ता जेणेव सिद्धत्ये राया तेणेव उवागच्छंति,
 २ ता करयल जाव कट्टु सिद्धत्यस्स रत्तो एयमाणत्तियं पच्चप्पि-
 णंति॥ १८ ॥ तए णं से सिद्धत्ये राया जेणेव अट्टणसाला तेणेव
 उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छित्ता जाव सव्वोरोहेणं सव्वपुप्फांघवत्थमल्लालं-

१ ० रागकसियज्झयपढागातिपढागं ५-७ ॥ २ उवहियं ० ग ॥ ३ ० धूवसुरभिभयं ० व ॥
 ४ ० णियसुत्तमागहपरिचितं पूयामहामहिमसंपडत्तं जूयसहस्सं चकसहस्सं च ऊसवेह ७ ॥ ५ जूयस-
 हस्सं आयामजामाहियसक्कारं ५ पूयामहिमसंजुत्तं ऊसवेह ५ ॥ ६ ० ता य अक्खेध ५ पुप्फ ५,
 [२ ता य मम] एयमाणत्तियं खिप्पामेव पच्च ० ७ ॥ ७ ते कोडुंबियपुरित्ता सिद्ध ० ७ ॥
 ८ ० मेव अत्तियकुंडगामे नगरे चारगसोहणं करेति, तदेव जाव चकसहस्सं च ऊसविति, ऊसवेत्ता
 अक्खेति य पुप्पंति य एयमाणत्तियं खिप्पामेव पच्च ० ७ ॥ ९ ततेण से सिद्धत्ये अत्तिय जेणेव
 अट्टणसाला तेणेव उवागच्छति होचं पि कोडुंबियपुरित्ते सहावेति, २ ता पयं वदासी-खिप्पामेव
 भो देवाणुपिया । कुंडपुरे नगरे उस्सुक्कं उक्करं उक्किट्ठं अदिज्जं अमेज्जं अमढप्पवेसं अदंढ-
 कोदेडिमं अधरिमं अगणिमं सव्विद्धीय सव्वजुत्तीय सव्ववलेणं सव्वसमुदणं सव्वायरेणं सव्वसं-

कारविभूसाए सन्वतुडियसहनिनाएण महया इड्डीए महया जुतीए महया
 बलेणं महया वाहणेणं महया समुदएणं महया वरतुडियजमगसमगण्वा-
 इएणं संखपणवपडहभेरिग्लरिखरमुहिहुडुक्रमुरवमुइंगदुंदुहिनिगघोसणा-
 दितरवेणं उस्सुकं उकरं उक्किटुं अदेज्जं अमेज्जं अभडण्वेसं अडंडकोडंडिमं
 अधरिमं गणियावरनाडइज्जकलियं अणेगतालायराणुचरियं अणुद्धयमुइंगं
 (ग्रं० ५००) अमिलायमल्लदामं पमुइयपक्कीलियसपुरजणजाणवयं द-
 सदिवसट्टिइपडियं करेइ ॥ ९९ ॥ तए णं से सिद्धत्थे राया दसा-
 हियाए ठिइपडियाते वट्टमाणीए सइए य साहस्सिए य सयसाहस्सिए य
 जाए य दाए य भाए य दलमाणे य दवावेमाणे य सइए य साहस्सिए य
 सयसाहस्सिए य लंभे पडिच्छेमाणे य पडिच्छावेमाणे य एवं वा विह-
 रइ ॥ १०० ॥ तए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स अम्मापियरो
 पढमे दिवसे ठिइपडियं करेति, तइए दिवसे चंदसूरस्स दंसणियं करेति,
 छट्ठे दिवसे जागरियं करेति, एकारसमे दिवसे विइकंते निव्वत्तिए अ-
 सुत्तिजातकम्मकरणे संपत्ते वारसाहदिवसे विउलं असणपाणखाइमसाइमं
 उवक्खडाविति, उव २ ता मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरिजणं नायए य
 खत्तिए य आमंतेत्ता तओ पच्छ ण्हाया कयवलिकम्मा कयकोउयमंगल-

भवेणं सन्वत्पगतीहिं सन्वविभूतीय सन्वविभूसाए सन्वतालायरेहिं सन्वणादपहिं सन्वरोध-
 परिचारेणं सन्वपुण्णवन्धगधमल्लालेकारविभूसाए सन्वतुरियसन्निगावेणं महता इड्डीय महता
 जुत्तीय महता बलेणं महता वाहणेणं महता समुदएणं महता वरतुडियजमगसमगण्वाइतरवेणं
 संखपणवपडहभेरिग्लरि हुंदुभि मुरंममुतिगखरमुहि गिगघोसणातिपणं गणियावरणाडइज्जकलितं
 अणेगतालायराणुचरितं अणुद्धयमुत्तिगअमिलातमल्लदामं पमुत्तितपक्कीलितं विजयवेजयंतं सप्-
 रजण जाणवतं दसरायं डियपडितं करेइ, जुयं च उन्विहह, ते वि पतेणं सेव बिहिणा करेति
 नाम पच्छपिपणंति ॥ ९९ ॥ तत्तेणं से सिद्धत्थे खत्तिपं दसराइयाए ठितपडियाए वट्टमाणीय मपहिं
 य साहस्सेहिं य सयसाहस्सीयहिं य ज्ञातेहिं दापहिं भापहिं पीत्तिदाणं दलमाणे दवावेमाणं
 सतिप य साहस्सिए य लंभे पडिच्छमाणे विहरति ॥ १०० ॥ च ॥

१ ०रियं जागरैति छ-च ॥

पायच्छित्तो सुदृप्पावेसाइं मंगल्लाइं वत्थाइं पवरपरिहिते भोयणवेलाए भो-
यणमंडवंसि सुहासणवरगया तेणं मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरिजणेणं
नायएहि य सद्धिं तं विउलं अंसणं ४ आसाएमाणा विसाएमाणा परिमुं-
जेमाणा परिभाएमाणा विहरन्ति ॥ १०१ ॥ जिमियमुत्तोत्तरागया
वि य णं समाणा आयंता चोक्खा परमसुईभूया तं मित्तनाइनियगसयण-
संबंधिपरिजणं नायए य खत्तिए य विउलेणं पुष्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं
सकारेति सम्माणेति, सकारित्ता सम्माणित्ता तस्सेव मित्तनाइनियग-
सयणसंबंधिपरिजणस्स नायाण य खत्तियाण य पुरओ एवं वया-
सी ॥ १०२ ॥ पुब्बि पि य णं देवाणुप्पिया! अम्हं एयंसि दारगंसि
गंभं वक्कंतंसि समाणंसि इमेयारूवे अब्भत्थिए चित्तिए जाव समुप्पज्झि-
त्था-जण्णभिइं च णं अम्हं एस दारए कुच्छिसि गम्भत्ताए वक्कंते तण्ण-
भिइं च णं अमहे हिरन्नेणं वड्डामो सुवन्नेणं धणेणं धन्नेणं जाव साव-
एज्जेणं पीइसकारेणं अईव २ अभिवड्डामो सामंतरायाणो वसमागया य तं
जया णं अम्हं एस दारए जाए भविस्सइ तया णं अमहे एयस्स दारगस्स
एयाणुरूवं गोत्रं गुणनिष्फन्नं नामधिज्जं करिस्सामो वद्धमाणु त्ति, तं होउ
णं कुमारे वद्धमाणे २ नामेणं ॥ १०३ ॥

समणे भगवं महावीरे कासवगोत्ते णं, तस्स णं तओ नामधेज्जा
एवमाहिज्जन्ति, तं जहा-अम्मापिउंसन्तिए वद्धमाणे १ सहस्रमुईयाते समणे
२ अयले भयभेरवाणं परीसहोवसग्गाणं खंतिखमे पडिमाणं पालए धीमं
अरतिरतिसहे दविए वीरियसंपन्ने देवेहिं से णामं कयं समणे भगवं महा-
वीरे ३ ॥ १०४ ॥ समणस्स णं भगवओ महावीरस्स पिया कासवे

१ ०च्छित्ता सव्वालंकारभूतिया भोयणवे ० व । ०च्छित्ता भोयणवे ० क-ख-ग-घ ॥

२ मित्त जाव खत्तिपहि य सद्धिं छ ॥ ३ असणं द आसा ० व ॥ ४ गंभं गतंसि समाणंसि
इमे ० व-ड । गंभं वक्कममाणंसि इमे ० क ॥ ५ ०ज्जित्ता-ज ० क ॥ ६ ०पितीसं ० व-ड ॥

गोत्तेणं, तस्स णं तओ नामधेज्जा एवमाहिज्जंति, तं जहा—सिद्धत्थे इ वा
 सेज्जंसे इ वा जसंसे इ वा ॥ १०५ ॥ समणस्स णं भगवओ
 महावीरस्स माया वासिट्ठा गोत्तेणं, तीसे णं तओ नामधेज्जा एवमा-
 हिज्जंति, तं जहा—तिसला इ वा विदेहदिण्णा इ वा पियकारिणी इ
 वा ॥ १०६ ॥ समणस्स णं भगवओ महावीरस्स पित्तिज्जे सुपासे,
 जेट्ठे भाया नंदिवद्धणे, भगिणी सुदंसणा, भारिया जसोया कौडिन्ना
 गोत्तेणं ॥ १०७ ॥ समणस्स णं भगवओ महावीरस्स णं घूया
 कासवी गोत्तेणं, तीसे णं दो नामधेज्जा एवमाहिज्जंति, तं जहा—अणोज्जा
 इ वा पियदंसणा इ वा ॥ १०८ ॥ समणस्स णं भगवओ महावी-
 रस्स नत्तुई कासवी गोत्तेणं, तीसे णं दो नामधेज्जा एवमाहिज्जंति, तं
 जहा—सैसवई इ वा जस्सवई इ वा ॥ १०९ ॥ समणे भगवं महावीरे
 दक्खे दक्खपत्तिन्ने पडिरूवे ओलीणे भदए विणीए नाए नायपुत्ते नाय-
 कुलचंदे विदेहे विदेहदिन्ने विदेहजच्चे विदेहसूमाले तीसं वासाइं विदेहंसि
 कहु अम्मापिईहिं देवत्तगएहिं गुरुमहत्तरएहिं अब्भणुन्नाए समत्तपइन्ने
 पुणरवि लोयंतिएहिं जियकप्पिएहिं देवेहिं ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पियाहिं
 मणुन्नाहिं मणामाहिं ओरालाहिं कल्लाणाहिं सिवाहिं घन्नाहिं मंगल्लाहिं
 मियमंहुरसस्सिरीयाहिं हिययगमणिज्जाहिं हिययपल्हायणिज्जाहिं गंभी-
 राहिं अपुणरुत्ताहिं वग्गूहिं अणवरयं अभिनंदमाणा य अभिथुब्बमाणा
 य एवं वयासी—जय २ नंदा! जय २ भद्दा! भदं ते जय २ स्वत्तियवर-
 वसंहा! बुज्झाहिं भगवं लोगनाहा! पवत्तेहिं धम्मतिथं हियसुहनिस्से-
 यसंकरं सब्वलोए सब्वजीवाणं भंविस्सई त्ति कहु जय २ सद्दं पउं-
 ज्जंति ॥ ११० ॥ पुत्वि पि य णं समणस्स भगवओ महावीरस्स

माणुस्साओ गिहत्थधम्माओ अणुत्तरे आहोहिण् अप्पडिवाई नाणदंसणे
 होत्था । तए णं समणे भगवं महावीरे तेणं अणुत्तरेणं आहोहिणं नाण-
 दंसणेणं अप्पणो निक्खमणकालं आभोएइ, अप्पणो २ ता चेच्चा हिरण्णं
 चेच्चा सुवन्नं चेच्चा धणं चेच्चा रज्जं चेच्चा रट्ठं एवं बलं वाहणं कोसं को-
 ट्ठागारं चेच्चा पुरं चेच्चा अंतेउरं चेच्चा जणवयं चेच्चा विपुलधणकणगरय-
 णमणिमोत्तियसंखसिलप्पवालरत्तरयणमाइयं संतसारसावतेज्जं विच्छड्ढ-
 इत्ता विगोवइत्ता दाणं दायारेहिं परिभाएत्ता दाइयाणं परिभाएत्ता जे से
 हेमंताणं पढमे मासे पढमे पक्खे मग्गसिरबहुले तस्स णं मग्गसिरबहु-
 लस्स दसमीपक्खेणं पाईणगामिणीए छायाए पोरिसीए अभिनिविट्ठाए
 पमाणपत्ताए सुव्वएणं दिवसेणं विजएणं मुहुत्तेणं चंदप्पभाए सीयाए सदे-
 वमणुयासुराए परिसाए समणुगम्ममाणमग्गे संस्त्रियचक्रियनंगलियमुहमं-
 गलियवद्धमाणगपूसमाणगधंठियगणेहिं ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पियाहिं
 मणुण्णाहिं मंणामाहिं ओरालाहिं कल्लाणाहिं सिवाहिं धन्नाहिं मंगल्लाहिं
 मियमहुरसस्सिरीयाहिं वग्गूहिं अभिनंदमाणा अभिसंश्रुवमाणा य एवं व-
 यासी ॥ १११ ॥ जय २ नंदा ! जय २ भद्दा ! भदंते ।-अभग्गेहिं
 णाणदंसणचैरित्तेहिं अजियाइं जिणाहिं इंदियाइं, जियं च पालेहिं समण-
 धम्मं, जिअविग्घो वि य वसाहिं तं देव ! सिद्धिमज्झे, निहणाहिं रागदो-
 समज्जे तवेणं, धिइधणियवद्धकच्छे मद्दाहिं अट्टकम्मसत्तू ज्ञाणेणं उत्तमेणं
 सुक्केणं अप्पमत्तो हराहिं आराहणपडागं च वीर ! तेलोक्करंगमज्झे,
 पावय वित्तिमिरमणुत्तरं केवलं वरणाणं, गच्छ य मोक्खं परमपर्यं जिणव-

१ ०यत्ता ॥ तेणं कालेण तेणं समयेण समणे भगवं महावीरे जे से हेमं ० अर्वा ॥
 २ मणोरमाहिं ओरा ० ॥ ३ ०क्काहिं सस्सिरीयाहिं हिययमणिज्जाहिं हिययपल्लायणिज्जाहिं
 मितमहुरगंभीराहिं अट्टसंभियाहिं अपुणइत्ताहिं वग्गूहिं अणवरते अभिनंदंता य अभियुणंता य
 एवं वयासी ॥ १११ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥
 १-एतच्चिह्नमध्यगतः पाठः अर्वा ॥ ६ ०चरित्तमुत्तमेहिं अजि ० छ ॥

रोवदिट्टेणं मग्गेणं अकुडिलेणं, हंता परीसहवेमं, १ जय २ स्वत्तियवरवसहा।
 बहूइं दिवसाइं बहूइं पक्खाइं बहूइं मासाइं बहूइं उज्जइं बहूइं अयणाइं बहूइं
 संवच्छराइं अभीए परीसहोवसग्गाणं खंतिखमे भयभेरवाणं धम्मे ते अविग्घं
 भवउ त्ति कहुं जय २ सहं पउंजंति ॥ ११२ ॥ तए णं समणे भगवं
 महावीरे नयणमालासहस्सेहिं पेच्छिज्जमाणे २ वयणमालासहस्सेहिं अभि-
 शुब्बमाणे २ हिययमालासहस्सेहिं ओनंदिज्जमाणे २ मणोरहमालासह-
 स्सेहिं विच्छिप्पमाणे विच्छि २ कंतिरूवगुणेहिं पत्थिज्जमाणे प २ अं-
 गुलिमालासहस्सेहिं दाइज्जमाणे दा २ दाहिणहत्थेणं बहूणं नरनारिसह-
 स्साणं अंजलिमालासहस्साइं पडिच्छमाणे २ भवणंपतिसहस्साइं समति-
 च्छमाणे स २ तंतीतलतालतुडियगीयवाइयरत्तेणं महुरेण य मणहरेणं
 जयजयसहघोसमीसिएणं मंजुमंजुणा घोसेण य पडिबुज्जमाणे प २ सव्वि-
 ड्डीए १-संवजुईए सव्वबलेणं सव्ववाहणेणं सव्वसमुदएणं सव्वादरेणं स-
 व्वविभूतीए सव्वविभूसाए सव्वसंभमेणं सव्वसंगमेणं सव्वपंगतीहिं सव्व-
 णाडएहिं सव्वतालायरेहिं सव्वोरोहेणं सव्वपुण्णवत्थगंधमल्लालंकारविभूसाए
 सव्वतुडियसहसणिणादेणं महता इड्डीए महता जुतीए महता बलेणं महता
 वाहणेणं महता समुदएणं महता वरतुडित्तजमगसमंगण्यवादितेणं संखप-
 णवपडहभेरिञ्जल्लरिखरमुंहिहुडुक्कदुंदुभिनिग्घोसनादिय- १ रवेणं कुंडपुरं
 नगरं मज्झमज्झेणं निग्गच्छइ, नि २ ता जेणेव णायसंडवणे उज्जाणे
 जेणेव असोगवरपायवे तेणेव उवागच्छइ ॥ ११३ ॥ २ ता असोग-
 वरपायवस्स अहे सीयं ठावेइ, अहे २ ता सीयाओ पचोरुहइ, सीयाओ २
 ता सयमेव आहरणमल्लालंकारं ओमुयइ, आभर २ सयमेव पंचमुट्ठियं

१ ०चमू, अभिभविआ गामकंटगोवसग्गाणं धम्मे ते अविग्घं उ ॥ २ ०स्सेहिं अहिमंदि ० व ॥
 ३ ०नारिजणसह ० उ ॥ ४ ०जे २ बहूइं भव ० व ॥ ५ ०जवरप ० उ ॥ ६- १ एतत्त्वहमत्थगतः
 पाठः अर्वा १ । तालपत्रीयप्रतिष्ठ तु एतत्त्वाने जाव इत्येव वर्तते ॥ ७ ०सुहिमुंगदुदु ० उ ॥

लोयं करेइ, स २ ता छट्टेणं भत्तेणं अपाणएणं हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं
जोगमुवागएणं एणं देवदूसमायाय एगे अबीए मुंडे भवित्ता अगाराओ
अणगारियं पव्वइए ॥ ११४ ॥

समणे भगवं महावीरे संवच्छरं साहियं मासं जाव चीवरधारी
होत्था, तेण परं अचेलेपाणिपडिग्गहए ॥ ११५ ॥ समणे भगवं
महावीरे साहरेगाइं दुवाल्स वासाइं निच्चं वोसट्टुकाए चियत्तदेहे
जे केइ उवसग्गा उप्पज्जंति, तं जहा-दिब्बा वा माणुस्सा वा तिरि-
वस्सजोणिया वा अणुलोमा वा पडिलोमा वा ते उप्पन्ने सम्मं सहइ
खमइं तित्तिक्खइ अहियासेइ ॥ ११६ ॥ तए णं समणे भगवं
महावीरे अणगारे, जाए इरियासमिए भासासमिए एसणासमिए आ-
याणभंडमत्तनिक्खेवणासमिए उच्चारपासवणखेलसिंघाणजल्लपारिट्ठावणि-
यासमिए मणसमिए वइसमिए कायसमिए मणगुत्ते वयगुत्ते कायगुत्ते
गुत्ते गुत्तिदिए गुत्तवंभयारी अकोहे अमाणे अमाए अलोभे संते
पसंते उवसंते परिनिव्वुडे अणासवे अममे अकिंचणे छिन्नंगंथे निरु-
वलेवे, कंसपाई इव मुक्कतोये, संखो इव निरंजणे, जीवो इव अप्पडिहयगई,
गगणं पिव निरालंबणे, वायुरिव अप्पडिबद्धे, सारयसलिलं व सुद्धहियए,
पुक्खरपत्तं व निरुवलेवे, कुम्भो इव गुत्तिदिए, खगगिविसाणं व एगजाए,
विहग इव विप्पमुक्के, भारुंडपक्खी इव अप्पमत्ते, कुंजरो इव सोडीरे,
वसभो इव जायथामे, सीहो इव दुद्धरिसे, मंदरो इव अप्पकंपे, सागरो
इव गंभीरे, चंदो इव सोमैल्लेसे, सूरु इव दित्ततेए, जच्चकणगं व
जायरूवे, वसुंधरा इव सब्बफासविसहे, सुहुयहुयासणो इव तेयसा

१ ०काय विचित्तदेहे छ ॥ २ तए णं से भगवं क-ख-ग-घ-च ॥ ३ भिन्नंगंथे क-प ॥
४ ०वय, आगरिसपल्लिमाणे विव पागडभावे, पुक्ख ० छ ॥ ५ ०मंदंसणे, सूरु छ ॥

जलंते ॥ ११७ ॥ एतेसि पदाणं इमातो दुन्नि संघयणगाहाओ-
 कंसे संखे जीवे, गगणे वायू य सरयसलिले य। पुक्खरपत्ते कुम्मे, विहगे
 खग्गे य भारंढे ॥ १ ॥ कुंजर वसभे सीहे, णगराया चेव सागरमस्सोभे।
 चंदे सूरं कणगे, वसुंधरा चेव हूयवहे ॥ २ ॥ नत्थि णं तस्स भगवंतस्स
 कत्थइ पडिबंधो भवति। से य पडिबंधे चउव्विहे पणत्ते, तं जहा-दव्वओ
 खेत्तओ कालओ भावओ। दव्वओ णं सचित्ताचित्तमीसिएसु दव्वेसु।
 खेत्तओ णं गामे वा नगरे वा अरण्णे वा खित्ते वा खले वा घरे वा
 अंगणे वा णहे वा। कालओ णं समए वा आवलियाए वा आणापाणुए वा
 थोवे वा खणे वा लवे वा मुहुत्ते वा अहोरत्ते वा पक्खे वा मासे वा उऊ वा
 अयणे वा संवच्छरे वा अन्नयरे वा दीहकालसंजोगे वा। भावओ णं कोहे
 वा माणे वा मायाए वा लोभे वा भये वा हासे वा पेज्जे वा दोसे वा
 कलहे वा अन्मक्खाणे वा पेसुन्ने वा परपरिवाए वा अरतिरती वा माया-
 मोसे वा मिच्छादंसणसत्त्वे वा। (अ० ६००) तस्स णं भगवंतस्स नो एवं
 भवइ ॥ ११८ ॥ से णं भगवं वासावासवज्जं अट्ट गिम्हहेमंतिए मासे
 गामे एगराईए नगरे पंचराईए वासीचंदणसमाणकप्पे समत्तिणमणिलेट्ठु-
 कंचणे समदुक्खसुहे इहलोगपरलोगअपडिवद्धे जीवियमरणे निरवकंखे सं-
 सारपारगामी कम्मसंगनिग्घायणट्ठाए अन्मुट्ठिए एवं च णं विहरइ ॥ ११९ ॥

तस्स णं भगवंतस्स अणुत्तरेणं नाणेणं अणुत्तरेणं दंसणेणं अणु-
 त्तरेणं चरित्तेणं अणुत्तरेणं आलएणं अणुत्तरेणं विहारेणं अणुत्तरेणं वीरि-
 णं अणुत्तरेणं अज्जवेणं अणुत्तरेणं महवेणं अणुत्तरेणं लाघवेणं अणुत्त-
 राए खंतीए अणुत्तराए मुत्तीए अणुत्तराए गुत्तीए अणुत्तराए तुट्ठीए
 अणुत्तरेणं सच्चसंजमतवसुचरियसोवचइयफलपरिनिव्वानमग्गेणं अप्पाणं

१ । एतविहमत्थवत्तिं गाययुगलं अर्वा० ॥ २ संगहजि० अर्वा० ॥ ३ वेधं सुदुयहुते उ ॥
 ४ कम्मसंघनि० व। कम्मसत्तुनि० अर्वा० ॥

भावेमाणस्स दुवालसे संवच्छराइं विइकंताइं। तेरसमंस्स संवच्छरस्स अंतरा
 वट्टमाणस्स जे से गिम्हाणं दोच्चे मासे चउत्थे पक्खे वइसाहसुद्धे तस्स
 णं वइसाहसुद्धस्स दसमीए पक्खेणं पाईणगामिणीए छायाए पोरिसीए
 अभिनिवट्टाए पमाणपताए सुव्वएणं दिवसेणं विजएणं मुहुत्तेणं जंभिय-
 गामस्स नगरस्स बहिया उजुवालियाए नईए तीरे वियावत्तस्स चेईयस्स
 अदूरसामंते सामागस्स गाहावइस्स कट्टकरणंसि सालपायवस्स अहे गो-
 दोहियाए उक्कुडुयनिसिज्जाए आयावणाए आयावेमाणस्स छट्ठेणं भत्तेणं
 अपणएणं हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं झाणंतरियाए वट्टमाण-
 स्स अणंते अणुत्तरे निव्वाघाए निरावरणे कसिणे पडिपुन्ने केवलवरना-
 णदंसणे समुण्णने ॥ १२० ॥ तए णं से भगवं अरहा जाए जिणे
 केवली सब्बन्नु सब्बदरिसी सदेवमणुयासुरस्स लोगस्स परियायं जाणइ
 पासइ, सब्बलोए सव्वजीवाणं आगइं गइं ठिइं चवणं उववायं तक्कं मणो
 माणसियं भुत्तं कइं पडिसेवियं आविकम्मं रहोकम्मं अरहा अरहस्सभागी
 तं तं कालं मणवयणकयजोगे वट्टमाणानं सब्बलोए सब्बजीवाणं सब्बभावे
 जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ १२१ ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे अट्टियगामं
 नीसाए पढमं अंतरावासं वासावासं उवागए। चंपं च पिट्ठिचंपं च निस्साए
 तओ अंतरावासे वासावासं उवागए। वेसालिं नगरिं वाणियगामं च
 निस्साए दुवालस अंतरावासे वासावासं उवागए। रायगिहं नगरं नालंदं च
 बाहरियं निस्साए चोइस अंतरावासे वासावासं उवागए। छं म्मिहिलाए
 दो भदियाए एणं आलभियाए एणं सावत्थीए एणं पणीयभूमीए एणं

१ ०लस वासाइं वि० क-ड ॥ २ ०अस्स वासस्स व-ड ॥ ३ तीरंति वि० छ ॥ ४ तए
 णं भगवं महावीरे क-ग। तए णं समणे भगवं महावीरे कल्पि०। तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे
 भगवं महावीरे अर्वा० ॥ ५ सब्बजगलजीवाणं च ॥ ६ ०काएय जोगे छ ॥ ७ छ मदिहिलियाए क-व ॥

पावाए मज्झिमाए हत्थिवालस्स रत्तो रज्जुगसहाए अपच्छिमं अंतरावासं
 वासावासं उवागए ॥ १२२ ॥ तत्थ णं जे से पावाए मज्झिमाए
 हत्थिवालस्स रत्तो रज्जुगसभाए अपच्छिमं अंतरावासं वासावासं उवागए,
 तस्स णं अंतरावासस्स जे से वासाणं चउत्थे मासे सत्तमे पक्खे कत्तिथ-
 बहुले तस्स णं कत्तिथबहुलस्स पन्नरसीपक्खेणं जा सा चरिमा रयणी तं
 रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे कालगए विइकंते समुज्जाए छिन्नजाइज-
 रामरणबंधणे सिद्धे बुद्धे मुत्ते अंतगडे परिनिव्वुडे सब्बदुक्खप्पहीणे चंदे
 नामं से दोच्चे संवच्छरे प्रीतिवद्धणे मासे नंदिवद्धणे पक्खे सुव्वयग्गी नामं
 से दिवसे उवसमि त्ति पवुच्चइ देवाणंदा नामं सा रयणी निरइ त्ति
 पवुच्चइ अच्चे लवे मुहुत्ते पाणू थोवे सिद्धे नागे करणे सब्बदुसिद्धे मुहुत्ते
 साइणा नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं कालगए विइकंते जाव सब्बदुक्खप्प-
 हीणे ॥ १२३ ॥ जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे कालगए
 जाव सब्बदुक्खप्पहीणे सा णं रयणी बह्वहिं देवेहि य देवेहि य ओवय-
 माणेहि य उप्पयमाणेहि य उज्जोविया यावि होत्था ॥ १२४ ॥ जं
 रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे कालगए जाव सब्बदुक्खप्पहीणे सा
 णं रयणी बह्वहिं देवेहिं य देवीहि य ओवयमाणेहि य उप्पयमाणेहि य
 उप्पिजलगमाणभूया कहकहगभूया या वि होत्था ॥ १२५ ॥ जं रय-
 णिं च णं समणे भगवं महावीरे कालगए जाव सब्बदुक्खप्पहीणे तं रयणिं
 च णं जेट्ठस्स गोयमस्स इंदभूइस्स अणगारस्स अंतेवासिस्स नायए
 पेज्जबंधणे वोच्छिन्ने अणंते अणुत्तरे जाव केवलवरनाणदंसणे समु-
 ण्णत्ते ॥ १२६ ॥ जं रयणिं च णं समणे जाव सब्बदुक्खप्पहीणे तं
 रयणिं च णं नव मल्लई नव लिच्छई कासीकोसलगा अट्टारस वि
 गणरायाणो अमावसाए पाराभोयं पोसहोववासं पट्ठवइंसु, गते से

भावुजोए दव्वुजोवं करिस्सामो ॥ १२७ ॥ जं रयणिं च णं समणे
 जाव सव्वदुक्खप्पहीणे तं रयणिं च णं खुद्दाए भासरासी महग्गहे
 दोवाससहस्सट्ठिई समणस्स भगवओ महावीरस्स जम्मनक्खत्तं सं-
 कंते ॥ १२८ ॥ जप्पभिइं च णं से खुद्दाए भासरासी महग्गहे दो-
 वाससहस्सट्ठिई समणस्स भगवओ महावीरस्स जम्मनक्खत्तं संकंते तप्प-
 भिइं च णं समणाणं निग्गंथाणं निग्गंथीण य नो उदिए उदिए पूयासक्कारे
 पवत्तति ॥ १२९ ॥ जया णं से खुद्दाए जाव जम्मनक्खत्ताओ वीति-
 कंते भविस्सइ तथा णं समणाणं निग्गंथाणं निग्गंथीण य उदिए उदिए
 पूयासक्कारे पवत्तिस्सति ॥ १३० ॥ जं रयणिं च णं समणे भगवं
 महावीरे कालगए जाव सव्वदुक्खप्पहीणे तं रयणिं च णं कुंथू अणुद्धरी
 नामं समुप्पन्ना, जा ठिया अचलमाणा छउमत्थाणं निग्गंथाणं निग्गंथीण
 य नो चक्खुफासं हव्वमागच्छइ, जा अठिया चलमाणा छउमत्थाणं नि-
 ग्गंथाणं निग्गंथीण य चक्खुफासं हव्वमागच्छइ, जं पासित्ता बह्वहिं नि-
 ग्गंथेहिं निग्गंथीहिं य भत्ताइं पच्चक्खायाइं ॥ १३१ ॥ से किमाहु
 भंते! ? अज्जप्पभिइं दुराराहए संजमे भविस्सइ ॥ १३२ ॥

तेणं कालेणं तेणं समणं समणस्स भगवओ महावीरस्स
 इंदमूइपामोक्खाओ चोदस समणसाहस्सीओ उक्कोसिया समणसंपया
 होत्था ॥ १३३ ॥ समणस्स भगवओ महावीरस्स अज्जचंदणा-
 पामोक्खाओ छत्तीसं अज्जियासाहस्सीओ उक्कोसिया अज्जियासंपया हो-
 त्था ॥ १३४ ॥ समणस्स भगवओ महावीरस्स संखसयगपामोक्खाणं
 समणोवासगाणं एगा सयसाहस्सी अउणट्ठिं च सहस्सा उक्कोसिया समणो-
 वासयाणं संपया होत्था ॥ १३५ ॥ समणस्स भगवओ महावीरस्स

सुलसारेवईपामोक्खाणं समणोवासियाणं तिणि सयसाहस्सीओ अट्टारस
 य सहस्सा उक्कोसिया समणोवासियाणं संपया होत्था ॥ १३६ ॥ स-
 मणस्स णं भगवओ महावीरस्स तिन्नि सया चोइसपुब्बीणं अजिणाणं
 जिणसंकासाणं सब्बखरसन्निवाईणं जिणो विव अवित्ताहं वागरमाणाणं
 उक्कोसिया चोइसपुब्बीणं संपया होत्था ॥ १३७ ॥ समणस्स णं भ-
 गवओ महावीरस्स तेरस सया ओहिनाणीणं अतिसेसपत्ताणं उक्कोसिया
 ओहिनाणीणं संपया होत्था ॥ १३८ ॥ समणस्स णं भगवओ महा-
 वीरस्स सत्त सया केवलनाणीणं संभिन्नवरनाणदंसणघराणं उक्कोसियां के-
 वलनाणिसंपया होत्था ॥ १३९ ॥ समणस्स णं भगवओ महावीर-
 स्स सत्त सया वेउब्बीणं अंदेवाणं देविट्ठिपत्ताणं उक्कोसिया वेउब्बिसंपया
 होत्था ॥ १४० ॥ समणस्स णं भगवओ महावीरस्स पंचसया विउ-
 लमईणं अट्ठाइज्जेसु दीवेषु दोसु य समुद्देशु सण्णीणं पंचिदियाणं पज्जत्त-
 गाणं जीवाणं मणोगए भावे जाणमाण्णाणं उक्कोसिया विउलमईसंपया
 होत्था ॥ १४१ ॥ समणस्स णं भगवओ महावीरस्स चत्तारि सया
 वाईणं सदेवमणुयासुराए परिसाए वाए अपराजियाणं उक्कोसिया वाइसं-
 पया होत्था ॥ १४२ ॥ समणस्स णं भगवओ महावीरस्स सत्त अंतंवा-
 सिसयाइं सिद्धाइं जाव सब्बदुक्खण्णीणाइं, चउइस अज्जियासयाइं सि-
 द्धाइं ॥ १४३ ॥ समणस्स णं भगवओ महावीरस्स अट्ठ सया अणु-
 त्तरोववाइयाणं गइक्खणाणां ठिइक्खणाणां आगमेसिभद्दाणं उक्कोसिया
 अणुत्तरोववाइयाणं संपया होत्था ॥ १४४ ॥ समणस्स णं भगवओ
 महावीरस्स दुविहा अंतकडभूमी होत्था, तं जहा-जुगंतकडभूमी य परि-

१ ०सिया साविवासंय ० व ॥ २ ०ब्बीणं समससुयवाणीणं अजि ० उ ॥ ३ ०लवरनाणि ०
 क-ग ॥ ४ अविक्खाणं दिव्विड्ढि ० क ॥ ५ ०वीरससु ० क-उ ॥ ६ ०जाणं पालमाणाणं उक्कोसिया
 मणपञ्जवणाणीणं संपया ० उ ॥

यायंतकडभूमी य । जाव तच्चाओ पुरिसजुगाओ जुगंतकडभूमी, चउवास-
परियाए अंतमकासी ॥ १४५ ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे तीसं वासाइं
अगारवासमज्जे वसित्ता, साइरेगाइं दुवालस वासाइं छुमत्थपरियागं पाउ-
णिता, देसूणाइं तीसं वासाइं केवलिपरियागं पाउणिता, बायालीसं वा-
साइं सामन्नपरियायं पाउणिता, बावत्तरीं वासाइं सव्वाज्यं पालइत्ता, रवीणे
वेयणिजाज्यनामगोत्ते इमीसे ओसण्णिणीए दूसमसुसमाए समाए बहुवी-
इकंताए तिहि वासेहि अद्धनवमेहि य मासेहि सेसेएहि पावाए मज्झि-
माए हत्थिपालगस्स रत्तो रज्जुगसमाए एगे अबीए छट्ठेणं भत्तेणं अपाण-
एणं साइणा नक्खत्तेणं जोगसुंवागएणं पच्चसकालममयंसि संपलियंकनि-
सन्ने पणपन्नं अज्झयणाइं कल्लाणफलविवागाइं पणपन्नं अज्झयणाइं पाव-
फलविवागाइं छत्तीसं च अपुट्टवागरणाइं वागरित्तां पघाणं नाम अज्झयणं
विभावेमाणे २ कालगए वितिकंते समुज्जाए छिन्नजाइजरामरणबंधणे
सिद्धे बुद्धे मुत्ते अंतकडे परिनिव्वुडे सव्वदुक्खण्णीणे ॥ १४६ ॥ स-
मणस्स णं भगवओ महावीरस्स जाव सव्वदुक्खण्णीणीस्स नव वाससयाइं
विइकंताइं, दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छरकाले गच्छइ ।
वायणंतरे पुण अयं तेणउए संवच्छरकाले गच्छइ इति दीसइ ॥ १४७ ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं पासे अरहा पुरिसादाणीए पंचविसाहे
होत्था, तं जहा-विसाहाहिं चुए चइत्ता गन्धं वक्कंते १ विसाहाहिं जाए २
विसाहाहिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए ३ विसाहाहिं
अणंतं अणुत्तरे निव्वाघाए निरावरणे कसिणे पडिपुत्ते केवलवरनाणदंसणे

१ सेसेहि च-छ ॥ २ ०त्ता पावयणं नाम क-च-व ॥ ३ ०प्यहीणस्स धुवसेणरातिणो
पुत्तमरणे पगे वाससइस्से असीतिवासादिय वीतिकंते ॥ १४७ ॥ छ ॥

समुपपन्ने ४ विसाहाहि परिनिव्वुए ५ ॥ १४८ ॥ तेणं कालेणं तेणं
 समएणं पासे अरहा पुरिसादाणीए जे से गिम्हाणं पढमे मासे पढमे
 पक्खे चित्तबहुले तस्स णं चित्तबहुलस्स चउत्थीपक्खेणं पाणयाओ
 कप्पाओ वीसं सागरोवमट्ठितीयाओ अणंतरं चयं चइत्ता इहेव जंबुदीवे
 दीवे भारहे वासे वाणारसीए नयरीए आससेणस्स रन्नो वम्माए देवीए
 पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि विसाहाहि नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं आहारव-
 कंतीए (अं. ७००) भववकंतीए सरीरवकंतीए कुच्छिसि गम्भत्ताए
 वकंते ॥ १४९ ॥ पासेणं अरहा पुरिसादाणीए तिण्णाणोवगए यावि
 होत्था—चइस्सामि त्ति जाणइ, चयमाणे न जोणइ, चुए मि त्ति जाणइ,
 तेणं चेव अभिलावेणं सुविणंदसणविहाणेणं सव्वं जाव निययं गिहं अणु-
 प्पविट्ठा जाव सुहं सुहेणं तं गम्भं परिवहइ ॥ १५० ॥ तेणं कालेणं
 तेणं समएणं पासे अरहा पुरिसादाणीए जे से हेमंताणं दोब्बे मासे तच्चे
 पक्खे पोसबहुले तस्स णं पोसबहुलस्स दसमीपक्खेणं नवहं मासाणं बहु-
 पटिपुन्नाणं अद्धट्ठमाणं य राईदियाणं विइकंताणं पुव्वरत्तावरत्तकालसम-
 यंसि विसाहाहि नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं अरोगा अरोगं पयायौ, जम्मणं
 सव्वं पासाभिलावेण भाणियव्वं जाव तं होउ णं कुमारे पासे नामेणं ॥ १५१ ॥

पासे णं अरहा पुरिसादाणीए दक्खे दक्खपइण्णे पडिरूवे
 अल्लीणे भइए विणीए तीसं वासाइं अंगारवासमज्जे वसित्ता णं

१ जाणइ चुतो मीति० अं रयणिं च णं पासे अरहा पुरिसादाणीए वम्माए कुच्छिसि गम्भत्ताए०
 तं रयणिं च णं सा वम्मादेवी सयणिज्जंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ इमेत्तारूवे ओराले फुं
 चोइस सुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा, तं—गय० गाहा । तेणं चेव विहिणा सुविणंदसण० च ।
 जाणइ चुतो मि त्ति से जाणति । अं रयणिं पासे अरहा पुरिसादाणीए वम्माए देवीए कुच्छिसि
 गम्भत्ताए वकंते तं णं रयणिं सा वम्मादेवी तंसि तारिसगंसि वासघरंसि वासघरवणतो तंसि
 तारिसगंसि सयणिज्जंसि जइहा तिसळा तहा सव्वं जाव छं ॥ २ आरोगा आरोगं ख-प-छ ॥
 ३ ०या, एवं जहा वद्धर्माणसामिस्स जातकम्म जाप द्वावेमाणे य विहरति, जाव तं छ ॥

पुणरवि लोयंतिएहिं जियकंणिएहिं देवेहिं ताहिं इट्ठाहिं जावें एवं
 वयासी—जय जय नंदा जय जय भद्रा, भद्रं ते जाव जय जय सहं पउंजं-
 ति ॥ १५२ ॥ पुर्वि पिणं पासस्स अरहओ पुरिसादाणियस्स माणु-
 स्सगाओ गिहत्यधम्माओ अणुत्तरे आहोहियए तं चेव सव्वं जावं दायं दाइ-
 याणं परिभाएत्ता जेसें हेमंताणं दोच्चे मासे तच्चे पक्खे पोसबहुले तस्स णं पोस-
 बहुलस्स एकारंसीदिवसेणं पुव्वहैकालसमयंसि विसालाए सिबियाए सदेव-
 मणुयासुराए परिसाए तं चेव सव्वं नवरं वाणारसिं नगरिं मज्झं मज्झेणं
 निग्गच्छइ, नि २ ता जेणेव आसमपए उज्जाणे जेणेव असौगवरपायवे
 तेणेव उवाच्छइ, तेणेव २ ता असौगवरपायवस्स अहे सीयं ठावेइ, २ ता
 सीयाओ पच्चोरुहइ, सी २ ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं ओमुंयति,
 ओ २ ता सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करेइ, पं० लोयं करित्ता अट्टमेणं
 भत्तेणं अपाणएणं विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं एगं देवदूसमाया-
 य तिहिं पुरिससएहिं सद्धिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं
 पव्वइए ॥ १५३ ॥

पासे णं अरहा पुरिसादाणीए तेसीइ राइंदियाइ निच्चं वोस-
 ट्ठाए चियंतदेहे जे केइ उवसग्गा उण्यजंति, तं जहा—दिक्वा वा माणु-
 स्सा वा तिरिक्खजोणिया वा, अणुलोमा वा पडिलोमा वा, ते उण्णने
 सम्मं सहइ तित्तिक्खइ खमइ अहियासेइ ॥ १५४ ॥ तए णं से

१ देवेहिं जाव जयजयसहं पउंजंति, ताहिं इट्ठाहिं जाव भविस्सइ त्ति कट्ठु । पुर्वि च ॥
 २ जाव भविस्सति त्ति कट्ठु । पुर्वि च ॥ ३ अणुत्तरे अहोहिय जाणदंसणे होत्वा, तते ण पासे
 अरहा पुरिसावाणिय तेणं अणुत्तरेणं अहोहियणं जाणदंसणं अप्पणी गिक्खमणकालं आभीयति,
 २ ता वेच्चा दिरणं जाव परियाभायत्ता च-छ ॥ ४ सीपक्खेणं च-छ ॥ ५ ण्हदेसकालं च ॥
 ६ सीयाय च ॥ ७ साए समणुगम्ममाणग्गणे संखिव जाव वाणारसीय नगरीय मज्झं च ॥
 ८ स्स हेट्ठा सीयं च-छ ॥ ९ रणालं च ॥ १० काराई ओ च ॥ ११ मुंयति च ॥

पासे भगवं अणगारे जाए इरियासमिए जेव अण्पाणं भावेमाणस्स तेसीइं
 राइंदियाइं विइकंताइं चउरासीइमस्स राइंदियस्स अंतरा वट्टमाणे जे से
 गिम्हाणं पढमे मासे पढमे पक्खे चित्तबहुले तस्स णं चित्तबहुलस्स चउ-
 र्त्थीपक्खेणं पुव्वण्हकालसमयंसिं धायतिपायवस्स अहे छट्ठेणं भत्तेणं
 अपाणएणं विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं ज्ञाणंतरियाए वट्टमाणस्स
 अणंते अणुत्तरे निव्वाधाए निरावरणे जाव केवलवरनाणदंसणे समुण्णे
 जाव जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ १५५ ॥

पासस्स णं अरहओ पुरिसादाणीयस्स अट्ठ गणा अट्ठ गणंहरा
 होत्था, तं जहा-सुंभे ये अज्जघोसे य वसिट्ठे बंभयारि य। सोमे सिरिहरे
 चेव वीरभहे जसे वि य ॥ १ ॥ ॥ १५६ ॥ पासस्स णं अरहओ
 पुरिसादाणीयस्स अज्जदिण्णपामोक्खाओ सोलस समणसाहस्सीओ उ-
 क्कोसिया समणसंपया होत्था। पासस्स णं अरहओ० पुण्फचूलापामोक्खा-
 ओ अट्ठत्तीसं अज्जियासाहस्सीओ उक्कोसिया अज्जियासंपदा होत्था।
 पासस्स णं अरहओ पुरिसादाणीयस्स सुनंदपामोक्खाणं समणोवा-
 सगाणं एगा सयसाहस्सी चउसट्ठिं च सहस्सा उक्कोसिया समणोवासंग-
 संपया होत्था। पासस्स णं अरहओ० सुनंदापामोक्खाणं समणोवासि-
 गाणं तिन्नि सयसाहस्सीओ सत्तावीसं च सहस्सा उक्कोसिया सम-
 णोवासियाणं संपया होत्था। पासस्स णं अरहओ० अट्ठदुसया चोइस-
 पुव्वीणं अजिणाणं जिणसंकासाणं सव्वक्खर जाव चोइसपुव्वीणं संपया
 होत्था। पासस्स णं० चोइस सया ओहिनाणीणं, दस सया केवलनाणीणं,
 एकारस सया वेउव्वियाणं, अट्ठदुसया विउलमईणं, छ सया वाईणं, छ सया

१ जाव कम्मत्तेणनिग्घायणट्ठाए अट्ठमुट्ठिते विहरति, तस्स ण भगवओ अणुत्तरेणं णाणेणं जाव
 फलपरिनिव्वाणमग्गेणं अण्पाणं छ ॥ २ ०मए राइंदिय अंतरा छ ॥ ३ ०सि चउपायव ० क ॥ ४ य
 सुंजघोसे च ॥ ५ वारीभहे य-न-छ ॥ ६ पुव्वयपायो ० क-छ ॥ ७ चोयट्ठिं च ॥ ८ ०सगाणं संप ० ग-न ॥

रिज्मईणं, बारस सया अणुत्तरोववाइयाणं० ॥ १५७ ॥ पासस्स णं
 अरहओ पुरिसादाणीयस्स दुविहा अंतकडभूमी होत्था, तं जहा-जुयंत-
 कडभूमी य परियायंतकडभूमी य । जाव चउत्थाओ पुरिसजुगाओ जुयंत-
 कडभूमी, तिवासपरियाए अंतमकासी ॥ १५८ ॥ तेणं कालेणं तेणं
 समएणं पासे अरहा पुरिसादाणीए तीसं वासाइं अगारवासयज्जे वसित्ता,
 तेसीति राइंदियाइं छउमत्थपरियायं पाउणिता, देसूणाइं सत्तरिं वासाइं
 केवलिपरियायं पाउणिता, बहुपडिपुन्नाइं सत्तरिं वासाइं सामन्नपरियायं
 पाउणिता, एकं वाससयं सब्बाउयं पालित्ता खीणे वेयणिज्जाउयनामगोत्ते
 इमीसे ओसण्णिणीए दूसमसूसमाए समाए बहुवीइकंताए जे से वासाणं
 पढमे मासे दोब्बे पक्खे सावणसुद्धे तस्स णं सावणसुद्धस्स अट्टमीपक्खेणं
 उर्णि सम्मेयसेलसिहंरंसि अण्णचोत्तीसइमे मासिएणं भत्तेणं अपाणएणं
 विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं पुव्वण्हकालसमयंसि वैगधारियाणी
 कालगए जाव सब्बदुक्खप्पहीणे ॥ १५९ ॥ पासस्स णं अरहओ
 पुरिसादाणियस्स कालगतस्स जाव सब्बदुक्खप्पहीणस्स दुवालस वास-
 सयाइं विइकंताइं तेरसमस्स य वाससयस्स अयं तीसइमे संवच्छरकाले
 गच्छइ ॥ १६० ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं अरहा अरिट्टिनेमी पंचचित्ते होत्था,
 तं जहा-चित्ताहिं चुए चइत्ता गम्भं वक्कंते जाव चित्ताहिं परि-
 निव्वुए ॥ १६१ ॥ तेणं कालेणं तेणं समएणं अरहा अरिट्टिनेमी
 जे से वासाणं चउत्थे मासे सत्तमे पक्खे कत्तिवबहुले तस्स णं कत्तिवबहु-
 लस्स तेरसीपक्खेणं अपराजियाओ महाविमाणाओ वत्तीसं सागरोवम-

१-२ वरिसाइं च ॥ ३ पालइत्ता य-य ॥ ४ सिहइस्स च ॥ ५ वाचारि० च ॥ ६ ०स्स
 धुंक्खेणराइणे सुतोइवणे तेरस वाससयाइं तीसाहियाइं विइकंताइं । तेणं च ॥

द्वितीयाओ अणंतरं चयं चइत्ता इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे सोरि-
यपुरे नगरे समुद्रविजयस्स रत्नो भारियाए सिवाए देवीए पुब्बरत्तावरत्त-
कालसमयंसि जाव चित्ताहिं गम्भत्ताए वक्कंते, सव्वं तहेव सुमिणंदसण-
दविणसंहरणाइयं एत्थ भणियव्वं ॥ १६२ ॥ तेणं कालेणं तेणं समएणं
अरिहा अरिट्टेनेमी जे से वासाणं पढमे मासे दोच्चे पक्खे सावणसुद्धे
तस्स णं सावणसुद्धस्स पंचमीपक्खेणं नवण्हं मासाणं जाव चित्ताहिं नक्ख-
त्तेणं जोगमुवागएणं अरोगा अरोगं पयाया। जंम्मणं समुद्रविजयाभिलौ-
वेणं नेतव्वं, जाव तं होउ णं कुमारे अरिट्टेनेमी नामेणं ॥ १६३ ॥

अरहा अरिट्टेनेमी दक्खे जाव तिन्नि वाससयाइं कुमारे अगार-
वासमज्जे वसित्ता णं पुणरवि लोयंतिएहिं जीयकाप्पिएहिं देवेहिं तं चेव
सव्वं भाणियव्वं, जाव दायं दाइयाणं परिभाएत्ता जे से वासाणं पढमे मासे
दोच्चे पक्खे सावणसुद्धे तस्स णं सावणसुद्धस्स छट्ठीपक्खेणं पुब्बण्हकाल-
समयंसि उत्तरकुराए सीयाए सदेवमणुयासुराए परिसाए अणुगम्ममाणमग्गे
जाव बारवईए नगरीए मज्झं निग्गच्छइ, नि २ ता जेणेव रेवयए उर्ज्जाणे
तेणेव उवागच्छइ, उ २ असोगवरपायवस्स अहे सीयं ठावेइ, सीयं २ ता
सीयाए पच्चोरुहइ, सी २ ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं ओमुयइ,

१ वक्कंते । अरहा णं अरिट्टेनेमी तिण्णाणोवगए होत्था, चइत्तामीति जाणति, चयमाणे ण
जाणति, चुतो मि च्ति जाणति । अं रत्नणि च णं अरहा अरिट्टेनेमी सिवाए देवीए कुच्छिसि
गम्भत्ताए वक्कंते तं रत्नणि च णं सा सिवा देवी सयणिक्लेसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी ओहीर-
माणी० एवं सुमिणंदसणे सव्वं । तेणं कालेणं च-छ ॥ २ जावकम्मं अहा चइमाणस्स । तेणं कालेणं
तेणं समएणं अरहा छ ॥ ३ ०लापेणं भाणियव्वं च ॥ ४ दक्खे पतिण्ये पट्टिरुवे भइय विणीय
तिन्नि च ॥ ५ कुमारवास० च-छ ॥ ६ देवेहिं ताहिं इट्ठाहिं जाव अविस्सति सि कट्ठु । पुत्ति
पि च णं अरहा अरिट्टेनेमिस्स माणुस्सातो गिहत्थधम्मोतो अणुत्तरे अधोधिप ण जाणंदसणे
होत्था । ततेणं अरहा अरिट्टेनेमी तेणं अणुत्तरेणं अधोधिपणं जाणंदसणेणं अप्पणा णिक्खमण-
कालं आभोपति, रत्ता चेत्थवा हिरणं जाव परिबामापत्ता च ॥ ७ समणुगम्ममाणमग्गे सेलं तं चेव
बारवति नगरीं मज्झं च-छ ॥ ८ उक्कमाणे जेणेव असोगवरपायवे तेणेव च ॥ ९ ०काराइं ओमु० च ॥

ओ २ ता सयमेव पंचमुद्वियं लोयं करेइ, २ ता छट्टेणं भत्तेणं अपाणएणं
चित्ताहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं एणं देवदूसमादाय तेगेणं पुं-
रिससहस्सेणं सद्धिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियिं पव्व-
इए ॥ १६४ ॥ अरहा णं अरिट्टिनेमी चउप्पन्नं राइंदियाइं निच्चं वोस-
ट्टकाए चियत्तदेहे तं चेव सव्वं जाव पणपन्नैइमस्स राइंदियस्स अंतरा
वट्टमाणे जे से वासाणं तच्चे मासे पंचमे पक्खे अस्सोयवहुले तस्स णं
अस्सोयवहुलस्स पन्नरसीपक्खेणं दिवसस्स पच्छिमे भागे उण्णि उज्जित-
सेलसिहारे वडपायवस्स अहे छट्टेणं भत्तेणं अपाणएणं चित्ताहिं नक्खत्तेणं
जोगमुवागएणं झाणंतरियाए वट्टमाणस्स जाव अणंते अणुत्तरे जाव
सव्वलोए सव्वजीवाणं भावे जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ १६५ ॥

अरहओ णं अरिट्टिनेमिस्स अट्टारस गणा गणहरा होत्था ।
अरहओ णं अरिट्टिनेमिस्स वरदत्तपामोक्खाओ अट्टारस समणसाहस्सी-
ओ उक्कोसिया समणसंपया होत्था । अरहओ णं अरिट्टिनेमिस्स अज्ज-
जक्खणिपामोक्खाओ चत्तालीसं अज्जियासाहस्सीओ उक्कोसिया
अज्जिया संपया होत्था । अरहओ अरिट्टिनेमिस्स नंदपामोक्खाणं सम-
णोवासगाणं एगा सयसाहस्सी अउणत्तारिं च सहस्सा उक्कोसिया सैमणो-
वासगसंपया होत्था । अरहओ अरिट्टिनेमिस्स महासुव्वया पामोक्खाणं
तिन्नि सयसाहस्सीओ छत्तीसं च सहस्सा उक्कोसिया समणोवासियाणं
संपया होत्था । अरहओ अरिट्टि० चत्तारि सया चोदसपुव्वीणं अजि-

१ पुरिससाहस्सीए सद्धिं छ ॥ २ ०त्तमए रातिंदिय अंतरा छ ॥ ३ ०माणस्स व ॥ ४-५
आसोय० व-छ ॥ ६ भागे उज्जिज क-व ॥ ७ ०हरंस्सि वेहसपाय० ग-छ ॥ ८ अहे अट्टमेणं भत्तेणं
ग-छ ॥ ९ अणंते अणुत्तरे केवलनाणे उप्पन्ने । तए णं अरहा अरिट्टिनेमी सव्व० च । अणंते
जाव केवलनाणदंसणे समुप्पण्णे । तते णं से अरहा जाते विहरइ छ ॥ १० जाव जाण-
माणे च ॥ ११ सावगसंपया च ॥

णोणं जिणसंकासाणं सव्वक्खर जाव होत्था। पण्णरस सया ओहिनाणीणं,
पन्नरस सया केवलनाणीणं, पन्नरस सया वेउव्वियाणं, दस सया विउल-
मतीणं, अट्ठ सया वार्हणं, सोलस सया अणुत्तरोव्वाइयाणं, पन्नरस सम-
णसया सिद्धा, तीसं अज्जियासयाइं सिद्धाइं ॥ १६६ ॥ अरहओ
णं अरिट्ठं दुविहा अंतकडभूमी होत्था, तं जहा—जुगंतकैडभूमी य परि-
यायंतकैडभूमी य, जाव अट्ठमाओ पुरिसजुगाओ जुगंतकैडभूमी दुवास-
परियाए अंतमकासी ॥ १६७ ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं अरिहा अरिट्ठं तिन्नि वाससयाइं
कुमारवासमज्झे वसित्ता, चउण्णं राइंदियाइं छउमत्थपरियागं पाउणित्ता,
देसूणाइं सत्त वाससयाइं केवलिपरियागं पाउणित्ता, पडिपुन्नाइं सत्त वास-
सयाइं सामन्नपरियागं पाउणित्ता, एगं वाससहस्सं सव्वाउयं पालइत्ता
स्त्रीणे वेयणिज्जाउयनामगोत्ते इमीसे ओसण्णिणीए दूसमसुसमाए समाए
बहुवीइकंताए जे से गिम्हाणं चउत्थे मासे अट्ठमे पक्खे आसाढसुद्धे तस्स
णं आसाढसुद्धस्सं अट्ठमीपक्खेणं उण्णि उज्जितसेलसिहंरंसि पंचहिं छत्ती-
सेहिं अणगारसएहिं सद्धिं मासिएणं भत्तेणं अपाणएणं चित्ताहिं नक्ख-
त्तेणं जोगमुवागएणं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि नेसज्जिए कालगए जाव
(अं० ८००) सव्वदुक्खण्णीणे ॥ १६८ ॥ अरहओ णं अरिट्ठे-
मिस्स कालगयस्स जाव सव्वदुक्खण्णीणस्सं चउरासीइं वाससहस्साइं वि-
इकंताइं, पंचासीइमस्स य वाससहस्सस्स नव वाससयाइं विइकंताइं,
दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छरे काले गच्छइ ॥ १६९ ॥

१० णाणं यवं वद्धमागसाभिगमतेणं जायव्वं । पण्णं ० छ ॥ २ ० रस अंतेवासिसया छ ॥
३-४-५ ० करव्वं ० छ ॥ ६ ० भूमी, तिवास ० क । ० भूमी दुवालसवास ० घ-न ॥ ७ ० स्स छट्ठीप ०
घ ॥ ८ ० हरस्सपं ० छ ॥ ९ ० स्स धुवसेणरज्जपरिवत्तिप पंचासीइवाससहस्साइं असीति च
वासाइं विइकंताइं । नमिस्स छ ॥

नमिस्स णं अरहओ कालगयस्स जाव प्पहीणस्स पन्न वाससय-
सहस्साइं चउरासीइं च वाससहस्साइं नव य वाससयाइं विइकंताइं,
दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छरे काले गच्छइ ॥ १७० ॥

मुणिसुव्वयस्स णं अरहओ कालगयस्स जाव प्पहीणस्स एकारस
वाससयसहस्साइं चउरासीइं च वाससहस्साइं नव य वाससयाइं विइ-
कंताइं, दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छरे गच्छइ ॥ १७१ ॥

मल्लिस्स णं अरहओ जाव प्पहीणस्स पन्नट्ठि वाससयसहस्साइं
चउरासीइं वाससहस्साइं नव य वास सयाइं विइकंताइं, दसमस्स य वास-
सयस्स अयं असीइमे संवच्छरे काले गच्छइ ॥ १७२ ॥

अरस्स णं अरहओ जाव प्पहीणस्स एगे वासकोडिसहस्से
वित्तिक्कंते, सेसं जहा मल्लिस्स । तं च एयं-पंचसट्ठिं लक्खा चउरासी-
इसहस्सा विइकंता तम्मि समए महावीरो निव्वुओ, ततो परं नव सया
विइकंता, दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छरे गच्छइ । एवं
अग्गओ जाव सेयंसो ताव दट्ठव्वं ॥ १७३ ॥

कुंथुस्स णं अरहओ जाव प्पहीणस्स एगे चउभागपल्लिओ-
वमे विइकंते पंचसट्ठिं च सयसहस्सा सेसं जहा मल्लिस्स ॥ १७४ ॥

संतिस्स णं अरहओ जाव प्पहीणस्स एगे चउभागूणे पल्लितो-
वमे विइकंते पन्नट्ठिं च, सेसं जहा मल्लिस्स ॥ १७५ ॥

धम्मस्स णं अरहओ जाव प्पहीणस्स तिन्नि सागरोवमाइं विइ-
कंताइं पन्नट्ठिं च, सेसं जहा मल्लिस्स ॥ १७६ ॥

अणंतस्स णं जाव प्पहीणस्स सत्त सागरोवमाइं विइकंताइं पन्नट्ठिं
च, सेसं जहा मल्लिस्स ॥ १७७ ॥

विमलस्स णं जाव प्पहीणस्स सोलस सागरोवमाइं विइकंताइं
पन्नट्ठिं च सेसं जहा मल्लिस्स ॥ १७८ ॥

वासुपुज्जस्स णं अरहओ जाव प्पहीणस्स छायालीसं सागरोव-
माइं विइकंताइं सेसं जहा मल्लिस्स ॥ १७९ ॥

सेज्जसस्स णं अरहओ जाव प्पहीणस्स एगे सागरोवमसए वि-
इकंते पन्नट्ठिं च, सेसं जहा मल्लिस्स ॥ १८० ॥

सीयलस्स णं जाव प्पहीणस्स एगां सागरोवमकोडीं तिवासअद्दु-
नवमासाहियवायालीसवाससहस्सेहिं उणिया विइकंता, एयम्मि समए वीरे
निब्बुए, तओ वि य णं परं नव वाससयाइं विइकंताइं, दसमस्स य वास-
सयस्स अयं असीइमे संवच्छरे काले गच्छइ ॥ १८१ ॥

सुविहिस्स णं अरहओ पुण्णदंतस्स काल जाव संबंदुक्खप्पही-
णस्स दस सागरोवमकोडीओ विइकंताओ, सेसं जहा सीअलस्स, तं च
इमं—तिवासअद्दनवमासाहिअवायालीसवाससहस्सेहिं ऊणिआ विइकंता
इच्चाइ ॥ १८२ ॥

चंदिप्पहस्स णं अरहओ जाव प्पहीणस्स एगं सागरोवमकोडि-
सयं विइकंतं सेसं जहा सीतलस्स, तं च इमं—तिवासअद्दनवमासाहिय-
वायालीससहस्सेहिं ऊणिगामिच्चाइ ॥ १८३ ॥

सुपासस्स णं जाव प्पहीणस्स एगे सागरोवमकोडीसहस्से विइ-
कंते, सेसं जहा सीयलस्स, तं च इमं—तिवासअद्दनवमासाहियवायाली-
ससहस्सेहिं ऊणिया विइकंता इच्चाइ ॥ १८४ ॥

पउमप्पभस्स णं जाव प्पहीणस्स दससागरोवमकोडिसहस्सा विइ-

क्कंता, सेसं जहा सीयलस्स, तिवासअद्धनवमासाहियवायालीससहस्सेहि
ऊणिया विइक्कंता इच्चाइयं ॥ १८५ ॥

सुमइस्स णं जाव प्पहीणस्स एगे सागरोवमकोडीसयसहस्से वि-
इक्कंते, सेसं जहा सीयलस्स, तिवासअद्धनवमासाहियवायालीससहस्सेहि
इच्चाइयं ॥ १८६ ॥

अभिनंदणस्स णं जाव प्पहीणस्स दस सागरोवमकोडीसयसह-
स्सा विइक्कंता, सेसं जहा सीयलस्स, तिवासअद्धनवमासाहियवायाली-
ससहस्सेहि इच्चाइयं ॥ १८७ ॥

संभवस्स णं अरहओ जाव प्पहीणस्स वीसं सागरोवमकोडिस-
यसहस्सा विइक्कंता, सेसं जहा सीयलस्स, तिवासअद्धनवमासाहिय-
वायालीसवाससहस्सेहि इच्चाइयं ॥ १८८ ॥

अजियस्स णं जाव प्पहीणस्स पन्नासं सागरोवमकोडिसयसहस्सा
विइक्कंता, सेसं जहा सीयलस्स, तिवासअद्धनवमासाहियवायालीसवास-
सहस्सेहि इच्चाइयं ॥ १८९ ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं उसहे णं अरहा कोसलिए चउत्तरा-
साढे अभीइपंचमे होत्था, तं जहा उत्तरासाढाहिं चुए चइत्ता गब्भं वक्कंते
जाव अभीइणा परिनिव्वुए ॥ १९० ॥ तेणं कालेणं तेणं समएणं
उसमे णं अरहा कोसलिए जे से गिम्हाणं चउत्थे मासे सत्तमे पक्खे
आसाढवहुंले तस्स णं आसाढवहुलस्स चउत्थीपक्खेणं सव्वट्ठसिद्धाओ
महाविमाणाओ तेत्तीससागरोमट्ठितीयाओ अणंतं चयं चइत्ता इहेव
जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे इक्खागम्भीए नाभिस्स कुलगरस्स मरुदेवीए

१ चउत्तरासाढे च ॥ २ आसाढाहिं च ॥ ३ जाव उत्तरासाढाहिं अणंते अणुत्तरे निव्वानाते
निरावरणे कसिणे पडिपुत्ते केवलवरमाणदसणे समुप्पन्ने, अभीइणा च ॥

भारियाए पुव्वरत्तावरत्तकालसमर्थसि आहारवक्कंतीए जाव गम्भत्ताए
वक्कंते ॥ १९१ ॥ उसमे अरहा कोसलिए तिनाणोवगए होत्था, तं०
चइस्सामि त्ति जाणइ जाव सुमिणे पासइ, तं जहा-गय, उसह० गाहा,
सव्वं तहेव, नवरं सुविणपादगा णत्थि, नामी कुलगरो वागरेइ ॥ १९२ ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं उसमे अरहा कोसलिए जे से गि-
म्हाणं पढमे मांसे पढमे पक्खे चित्तबहुले तस्स णं चित्तबहुलस्स अट्टमी-
पक्खेणं नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अट्टमाणं य राइदिग्याणं जाव
आसाढाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं ओरोग्गा आरोग्गं पयाया, तं चेव
जाव देवा देवीओ य वसुहारवासंवासिसु, सेसं तहेव चारगसोहणं माणुम्मा-
णवड्डुणं उस्सुकमाईयं ट्ठिपडियवज्जं सव्वं भाणियव्वं ॥ १९३ ॥ उ-
समेणं० कोसलिए कासवगुत्तेः णं, तस्सः णं पंच नामधिज्जा एवमाहिज्जंति;
तं जहा-उसमे इ वा पढमराया इ वा पढमभिक्षावरे इ वा पढमजिणे

१ कालसमर्थसि उत्तरासाढाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं आहारवक्कंतीए भववक्कंतीए
सरीरवक्कंतीए जाव छ । ० कालस्स आसाढाहिं आहारवक्कंतीए ३ कुच्छिंस्ति गम्भ० व ॥
२ जाणइ । जं णं रयणि उसमे णं अरहा कोसलिए मरुदेवाय देवीयं कुच्छिंस्ति गम्भत्ताए
वक्कंते तं णं रयणि सा मरुदेवा देवी तंस्ति तारिसंगंस्ति सवणिज्जंस्ति तं चैव, णवरं पढमं
उसमे सुहे अतिन्तं पासति सेसाड गयं, णामिकुलगरस्स साहेति, नामी सतमेव वागरेति,
णत्थि सुमिणपादगा, ओरळा णं तुमे देवा० सुमिणा दिट्ठा जाव सत्तिरिया णं तुमे देवा०
सुमिणा दिट्ठा, तं०—अथलामो देवा० भोगळासो दे० सोक्खलामो दे० पुत्तलामो०, पव्वं खलु
दे० णवण्हं मासाणं जाव दारगं पयाहिसि । से वि य णं दारगे उम्मुक्कवाकभावे विण्णाय-
परिणयजोवणमणुप्पते महाकुलगरे यावि भविस्सति । ततेणं सा मरुदेवा देवी सेसं तं चैव
जाव सुहेणं तं गम्भं परिवहति छ ॥ ३ ० योणं पुव्वरत्तावरत्तकालसमर्थसि व० छ ॥ ४ उत्तरा-
साढा० व० छ ॥ ५ अरोग्गा अरोग्गं ग ॥ ६ पयाया । जं रयणि च णं उसमे अरहा कोसलिए
जाते सा णं रयणी बह्विं देवेहिं देवीहिं ओवतंतेहिं उव्वंतंतेहिं च उज्जोविधा यावि
होत्था, पव्वं उप्पिजलगमूता, कइकइगमूता । जं रयणि च णं उसमे अरहा कोसलिए जाते तं
रयणि च णं बहवे वेसंभेणकुंढधारिओ तिरियसंभेण देवा इक्खान्गमूमीधे हिरणरासि व० ।
उसमे णं व । पयाया, जातकम्मं तहिव । उसमे णं छ ॥

इ वा पढमतिथकरे इ वो ॥ १९४ ॥ उसमे अरहा कोसलि
 दक्खे पतिने पडिरूवे अल्लीणभइए वीणीए वीस पुव्वसयसहस्साइं
 कुमारवासमज्जे वसइ, वीसं २ ता तेवट्ठि पुव्वसयसहस्साइं रज्जवासमज्जे
 वसमाणे लेहाइयाओ गणियपहाणाओ सउणरुयपज्जवसाणाओ बौहत्तरि
 कलाओ चोर्वेट्ठि महिलागुणे सिप्पसयं च कैम्माणं तिन्नि वि पयाहियाए
 उवदिसइ, २ ता पुत्तसयं रज्जसए अभिसिचइ, अभिसिं २ ता पुणरवि
 लोयंतिएहिं जिअकर्पिं० सेसं तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव दाइ-
 याणं परिभाएत्ता जे से गिम्हाणं पढमे मासे पढमे पक्खे चेतबहुले तस्स
 णं चेतबहुलस्स अट्टमीपक्खेणं दिवसस्स पच्छिमे भागे सुदंसणाए
 सिंबियाए सदेवमणुयासुराए परिसाए समणुगम्ममाणमग्गे जाव विणीयं
 रायहाणिं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ, नि २ ता जेणेव सिद्धत्ववणे उज्जाणे
 जेणेव असोगवरपायवे तेणेव उवागच्छइ, तेणे २ ता असोगवरपायवस्स
 अहे जाव सयमेव चउमुट्ठियं लोयं करेइ, २ ता छट्ठेणं भत्तेणं अप्पाण-
 णं औसाढाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं उग्गाणं भोगाणं राइन्नाणं च
 खत्तियाणं च चैउहिं सहस्सेहिं सद्धि एगं देवदूसमादाय मुंडे भवित्ता
 अगाराओ अणगारियं पवइए ॥ १९५ ॥ उसमे णं अरहा कोस-

१ वा। तेणं कालेण तेणं समयणं उसमे व-उ ॥ २ ०स्साइं महारायन्नवासमज्जे वलि-
 ता तेवट्ठि पुव्वसयसहस्साइं रज्जे वसमाणे व-उ ॥ ३ वावत्तरि ग-व-उ ॥ ४ वोसट्ठि उ ॥
 ५ कमेणं ग ॥ ६ रज्जे अभि० क ॥ ७ ०त्ता तेसीइ पुव्वसतसहस्साइं अगारमज्जे वसित्ता
 पुण० व ॥ ८ ०प्पिपहिं देवेहिं ताहिं इट्ठाहिं जाव भविस्सति त्ति कट्ठु। पुव्वि पि य ण
 उसहस्स० कोसल्लियस्स माणुस्साओ गिहत्थधम्माओ अणुत्तरे अधोद्विप पाणदंसणे होत्था।
 ततेणं उसमे अरहा कोसल्लिय तेणं अणुत्तरेणं अधोद्विपणं पाणदंसणेणं अप्पणो पिक्खमण-
 काळं आभोपति, २ ता चेच्चा द्विरणं जाव परियाभायत्ता व-उ ॥ ९ सीयाप ग-व-उ ॥
 १० ०णीयरायघाणीय मज्झं व ॥ ११ अहे सीय ठविति, २ ता सीयातो पच्चोरुहति, सतमेव
 आभरणमल्लार्ककारं ओमुयति, सयमेव वउ० उ ॥ १२ उत्तरासाढा० उ ॥ १३ चउहिं पुरि-
 ससह० व-उ ॥

लिए एगं वाससहस्सं निच्चं वोसट्टकाये चियत्तदेहे जावे अप्पाणं भावेमाणस्स
एकं वाससहस्सं विडकंतं, तओ णं जे से हेमंताणं चउत्थे मासे सत्तमे
पक्खे फग्गुणवहुले तस्स णं फग्गुणवहुलस्स एकारसीपक्खेणं पुव्वण्हका-
लसमयंसि पुरिमतालस्स नयरस्स बहिया सगढमुहंसि उज्जाणंसि नग्गो-
हवरपायवस्स अहे अट्टमेणं भत्तेणं अपाणएणं आसाढाहि नक्खत्तेणं
जोगमुवागएणं ज्ञाणंतरियाए वट्टमाणस्स अणंते जाव जाणमाणे पास-
माणे विहरइ ॥ १९६ ॥

उसभस्स णं अरहओ कोसलियस्स चउरासीइं गणा चउरासीइं
गणहरा होत्था। उसभस्स णं अरहओ को० उसभसेणपामोक्खाओ
चउरासीइं समणसाहस्सीओ उक्कोसिया समणसंपया होत्था। उसभस्स णं
अर० को० वंभीसुंदरिपामोक्खाणं अज्जियाणं तिन्नि सयसाहस्सीओ
उक्कोसिया अज्जियासंपया होत्था। उसभस्स णं० सेज्जंसपामोक्खाणं
समणोवासगाणं तिन्नि सयसाहस्सीओ पंच सहस्सा उक्कोसिया समणोवा-
सयसंपया होत्था। उसभस्स णं० सुभद्दापामोक्खाणं समणोवासियाणं
पंच सयसाहस्सीओ चउप्पन्नं च सहस्सा उक्कोसिया समणोवासि०। उस-
भस्स णं० चत्तारि सहस्सा सत्त सया पन्नासा चोदसपुव्वीणं अजिणाणं
जिणसंकासाणं उक्कोसिया चोदसपुव्विसंपया होत्था। उसभस्स णं० नव
सहस्सा ओहिनाणीणं उक्कोसिया०। उसभस्सणं० वीससहस्सा केवलणा-
णीणं उक्को०। उसभस्स णं० वीससहस्सा छच्च सया वेउव्वियाणं
उक्को०। उसभस्स णं० बारससहस्सा छच्च सया पन्नासा विउलमईणं
अड्ढाइज्जेसु दीवसमुद्देसु सन्नीणं पंचिदियाणं पज्जेत्तगाणं मणोगए भावे

१ जाव अधियासेत्ति, तत्ते णं से भगवं अणगारे जाते जाव अप्पाणं च। जाव फलप-
रिनिव्वाणमग्गेणं छ ॥ २ छट्ठेणं च ॥ ३ उत्तरासाढाहिं छ ॥ ४ ०या समणीसंपया च ॥ ५ ०या
सावगसंपया च ॥

जाणमाणाणं पासमाणाणं उक्कोसिया विपुलमइसं० । उसभस्स णं वारस
 सहस्सा छब्ब सया पन्नासा वाईणं० । उसभस्स णं अर० वीसं अंतैवासि-
 सया सिद्धा, चत्तालीसं अज्जियासाहस्सीओ सिद्धाओ । वावीस सह-
 स्सा नव य सया अणुत्तरोववाइयाणं गतिक० जाव भद्दाणं उक्को-
 सिया० ॥ १९७ ॥ उसभस्स णं अर० कोस० दुविहा अंतगड-
 भूमी होत्था, तं जहा—जुगंतकडभूमी य परियायंतकडभूमी य । जाव
 असंखेज्जाओ पुरिसजुगाओ जुगंतगडभूमी, अंतोमुहुत्तपरियाए अंतम-
 कासी ॥ १९८ ॥ तेणं कालेणं तेणं समएणं उसभे अरहा कोस-
 लिए वीसं पुव्वसयसहस्साइं कुमारवासमज्झावसित्ता णं, तेवट्ठि पुव्वसय-
 सहस्साइं रज्जवासमज्झावसित्ता णं, तेसीइं पुव्वसयसहस्साइं अगारवास-
 मज्झावसित्ता णं, एगं वाससहस्सं छउमत्थपरियागं पाउणित्ता, एगं पुव्वस-
 यसहस्सं वाससहस्सूणं केवलपरियागं पाउणित्ता, पडिपुन्नं पुव्वसयसह-
 स्सं सामन्नपरियागं पाउणित्ता, चउरासीइं पुव्वसयसहस्साइं सन्वाउयं पा-
 लइत्ता, खीणे वेयणिज्जाउयनामगोत्ते इमीसे ओसप्पिणीए सुसमदूस-
 माए समाए बहुविइकंताए तिहिं वासेहिं अद्धनवमेहि य मासेहिं सेसेहिं
 जे से हेमंताणं तच्चे मासे पंचमे पक्खे माहबहुले (ग्रं० ९००) तस्स णं
 माहबहुलस्स तेरसीपक्खेणं उप्पिं अट्ठावयसेलसिहरंसि दसहिं अणगारस-
 हस्सेहिं सद्धिं चोइसमेणं भत्तेणं अप्पाणएणं अभिइणा नक्खत्तेणं जोग-
 मुवागएणं पुव्वण्हकालसमयंसि संपलियंकनिसन्ने कालगए विइकंते जाव
 सव्वदुक्खप्पहीणे ॥ १९९ ॥ उसभस्स णं अर० को० कालगयस्स
 जाव सव्वदुक्खप्पहीणस्स तिन्नि वासा अद्धनवमा य मासा विइकंता,
 तओ वि परं एगा सागरोवमकोडाकोडी तिवासअद्धनवमासाहिएहिं
 बायालीसाए वाससहस्सेहिं ऊणिया वीइकंता, एयम्मि समए समणे
 भगवं महावीरे परिनिव्वुडे, तओ वि परं नव वाससया वीइकंता,

दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छरकाले गच्छइ ॥ २०० ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स नव गणा एकारस गणहरा होत्था ॥ २०१ ॥ से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—समणस्स भगवओ महावीरस्स नव गणा एकारस गणहरा होत्था?। समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे इंदभूई अणगारे गोयमे गोत्तेणं पंच समणसयाइं वातेइ, मज्झिमे अणगारे अग्गिभूई नामेणं गोयमे गोत्तेणं पंच समणसयाइं वाएइ, कणीयसे अणगारे वाउभूई नामेणं गोयमे गोत्तेणं पंच समणसयाइं वाएइ, थेरे अज्जवियत्ते भारदाये गोत्तेणं पंच समणसयाइं वाएइ, थेरे अज्जसुहम्मे अग्गिवेसायणे गोत्तेणं पंच समणसयाइं वाएइ, थेरे मंडियपुत्ते वासिट्ठे गोत्तेणं अद्धट्ठाइं समणसयाइं वाएइ, थेरे मोरियपुत्ते कासवगोत्तेणं अद्धट्ठाइं समणसयाइं वाएइ, थेरे अकंपिण गोयमे गोत्तेणं थेरे अयलभाया हारियायणे गोत्तेणं ते दुब्बि वि थेरा तिब्बि तिन्नि समणसयाइं वाइंति, थेरे मेयज्जे थेरे य प्पभासे एए दोन्नि वि थेरा कोडिन्ना गोत्तेणं तिब्बि तिब्बि समणसयाइं वाएंति, से एतेणं अट्ठेणं अज्जो! एवं वुच्चइ—समणस्स भगवओ महावीरस्स नव गणा एकारस गणहरा होत्था ॥ २०२ ॥ सँव्वे एए समणस्स भगवओ महावीरस्स एकारस वि गणहरा दुवालसंगिणो चोइसपुब्बिणो समत्तगणिपिडगधरा रायगिहे नगरे मासिएणं भैत्तिएणं अपाणएणं कालगया जाव सब्बदुक्खप्पहीणा। थेरे इंदभूई थेरे अज्जसुहम्मे सिद्धिं गए महावीरे पच्छा दोन्नि वि परिनिव्वुया ॥ २०३ ॥ जे इमे अज्जत्ताते समणा निग्गंथा विहरंति एए णं सँव्वे अज्जसुहम्मस्स अणगारस्स आवब्बिज्जा, अवसेसा

१ जेट्ठे अंतेवासी इइं छ ॥ २ ०ज्झिमए अग्गिभूइ अणगारे गोयं ख-ग-व-छ ॥ ३ ०णं एते णं दुं व । ०णं एत्तेयं ते दुं छ ॥ ४ सँव्वे वि ण एते व-छ ॥ ५ भत्तेणं ख-ग-व-छ ॥ ६ जे ते अज्जं क ॥

गणहरो निरवच्चा वोच्छिन्ना ॥ २०४ ॥ समणे भगवं महावीरे
कासवगोत्ते णं । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स कासवगोत्तस्स अज्ज-
सुहम्मे थेरे अंतेवासी अग्गिवेसायणसगोत्ते । थेरस्स णं अज्जसुहम्मस्स
अग्गिवेसायणसगोत्तस्स अज्जजंबुनामे थेरे अंतेवासी कासवगोत्ते । थेरस्स
णं अज्जजंबुनामस्स कासवगोत्तस्स अज्जण्णभवे थेरे अंतेवासी कच्चायण-
सगोत्ते । थेरस्स णं अज्जण्णभवस्स कच्चायणसगोत्तस्स अज्जसेज्जंभवे थेरे
अंतेवासी मणगपिया वच्छसगोत्ते । थेरस्स णं अज्जसेज्जंभवस्स मणग-
पिउणो वच्छसगोत्तस्स अज्जजसभदे थेरे अंतेवासी तुंगियार्यणस-
गोत्ते ॥ २०५ ॥

संखित्तावायणाए अज्जजसभहाओ अग्गओ एव थेरावली भ-
णिया, तं०—थेरस्स णं अज्जजसभहस्स तुंगियार्यणसगोत्तस्स अंतेवासी
दुवे थेरा—थेरे अज्जसंभूयविजए माढरसगोत्ते, थेरे अज्जभहवाहू पाइणस-
गोत्ते । थेरस्स णं अज्जसंभूयविजयस्स माढरसगोत्तस्स अंतेवासी थेरे
अज्जथूलभदे गोयमसगोत्ते । थेरस्स णं अज्जथूलभहस्स गोयमसगोत्तस्स
अंतेवासी दुवे थेरा—थेरे अज्जमहागिरी एलार्वच्छसगोत्ते थेरे अज्जसुह-
त्थी वासिट्ठसगोत्ते । थेरस्स णं अज्जसुहत्थिस्स वासिट्ठसगोत्तस्स अंते-
वासी दुवे थेरा सुट्ठियसुपडिबुद्धा कोडियकाकंदगा वग्घावच्चसगोत्ता ।
थेराणं सुट्ठियसुपडिबुद्धाणं कोडियकाकंदगाणं वग्घावच्चसगोत्ताणं अंते-
वासी थेरे अज्जइंददिन्ने कोसियगोत्ते । थेरस्स णं अज्जइंददिन्नस्स को-
सियगोत्तस्स अंतेवासी थेरे अज्जदिन्ने गोयमसगोत्ते । थेरस्स णं अज्ज-
दिन्नस्स गोयमसगोत्तस्स अंतेवासी थेरे अज्जसीहगिरी जाइस्सरे कोसि-

१ ०हरा शयनिहे नगरे निर० क ॥ २ ०यणवग्घावच्चसगो० छ ॥ ३ तेव क ॥ ४ ०यण-
वग्घावच्चसगो० छ ॥ ५ थेरा अधावच्चा अभिण्णाता होत्था, तं०—थेरे च-छ ॥ ६ आदर्शान्तरेषु
०वच्छस० क्वचित्च ०वच्छस० इति आहृत्या पाठो कर्तते ॥

यगोत्ते। थेरस्स णं अज्जसीहगिरिस्स जातिसरस्स कोसियगोत्तस्स अंते-
वासी थेरे अज्जवइरे गोयमसगोत्ते। थेरस्स णं अज्जवइरस्स गोयमसगो-
त्तस्स अंतेवासी चत्तारि थेरा-थेरे अज्जनाइले थेरे अज्जपोगिले थेरे
अज्जजयंते थेरे अज्जतावसे। थेराओ अज्जनाइलाओ अज्जनाइला साहा
निग्गया, थेराओ अज्जपोगिलाओ अज्जपोगिला साहा निग्गया, थेराओ
अज्जजयंताओ अज्जजयंती साहा निग्गया, थेराओ अज्जतावसाओ
अज्जतावसी साहा निग्गया इति ॥ २०६ ॥

वित्थरवायणाए पुण अज्जजसभद्दाओ परओ थेरावली एवं पलो-
इज्जइ, तं जहा-थेरस्स णं अज्जजसभद्दस्स इमे दो थेरा अंतेवासी अहावच्चा
अभिन्नाया होत्था, तं जहा-थेरे अज्जभद्दवाहु पाईणसगोत्ते, थेरे अज्ज-
संभूयविजये माढरसगोत्ते। थेरस्स णं अज्जभद्दवाहुस्स पाईणगोत्तस्स इमे
चत्तारि थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिन्नाया होत्था, तं०-थेरे गोदासे थेरे
अग्गिदत्ते थेरे जण्णदत्ते थेरे सोमदत्ते कासवगोत्ते णं। थेरेहिंतो णं गोदासेहिं-
तो कासवगोत्तेहिंतो एत्थ णं गोदासगणे नामं गणे निग्गए, तस्स णं इमाओ
चत्तारि साहाओ एवमाहिज्जंति, तं०-तामलित्थिया कोडीवरिसिया पों-
डवद्धणिया दासीखब्बडिया ॥ २०७ ॥ थेरस्स णं अज्जसंभूयविज-
यस्स माढरसगोत्तस्स इमे दुवालस थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिन्नाया
होत्था, तं जहा-नंदणभदे उवन्नंदभद्द तह तीसभद्द जसभद्दे। थेरे य सुंमिण-
भद्दे मणिभद्दे य पुंन्नभद्दे य ॥ १ ॥ थेरे य थूलभद्दे उज्जुर्मती जंबुनामधेज्जे य।
थेरे य दीहभद्दे थेरे तह पंडुभद्दे य ॥ २ ॥ थेरस्स णं अज्जसंभूयविजयस्स
माढरसगोत्तस्स इमाओ सत्त अंतेवासिणीओ अहावच्चाओ अभिन्नाताओ

१ अज्जपोगिले ख। अज्जवोमिले य ॥ २ अज्जपोगिलाओ अज्जपोगिला ख। अज्ज-
वोमिलाओ अज्जवोमिला य ॥ ३ गोदासे नामं छ ॥ ४ तामखब्बडिया छ ॥ ५ सुमणं य-व-च-छ ॥
६ मणिभद्दे क-ख ॥ ७ पुप्फभद्दे क ॥ ८ मती अज्जजंबुनामे ख छ ॥

होत्था, तं जहा-जक्खा य जक्खदिन्ना भूया तेह होइ भूयदिन्ना य।
 सेणा वेणा रेणा भगिणीओ थूलभइस्स ॥ १ ॥ ॥ २०८ ॥ थेरस्स णं
 अज्जथूलभइस्स गोयमगोत्तस्स इमे दो थेरा अहावच्चा अभिन्नाया होत्था,
 तं जहा-थेरे अज्जमहागिरी एलावच्छसगोत्ते, थेरे अज्जसुहत्थी वासिट्ठस-
 गोत्ते। थेरस्स णं अज्जमहागिरिस्स एलावच्छसगोत्तस्स इमे अट्ठ थेरा
 अंतेवासी अहावच्चा अभिन्नाया होत्था, तं०-थेरे उत्तरे थेरे बलिस्सहे
 थेरे घण्डे थेरे सिरिण्डे थेरे कोडिन्ने थेरे नागे थेरे नागमित्ते थेरे छल्लए रोहं-
 गुत्ते कोसिए गोत्तेणं। थेरेहिंतो णं छल्लएहिंतो रोहंगुत्तेहिंतो कोसियगो-
 त्तेहिंतो तैत्थ णं तेरासिया निग्गया। थेरेहिंतो णं उत्तरबलिस्सहेहिंतो
 तैत्थ णं उत्तरबलिस्सहगणे नामं गणे निग्गए। तस्स णं इमाओ चत्तारि
 साहाओ एवमाहिज्जंति, तं जहा-कोसंविया सोत्तित्तिया कोडंवाणी
 चंदनागरी ॥ २०९ ॥ थेरस्स णं अज्जसुहत्थिस्स वासिट्ठसगोत्तस्स
 इमे दुवाल्स थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिन्नाया होत्था, तं जहा-थेरे त्य
 अज्जरोहण भँइजसे मेहगणी य कामिड्डी। सुट्ठियसुण्णडिबुँदे रक्खिय
 तह रोहंगुत्ते य ॥ १ ॥ इसिगुत्ते सिरिगुत्ते गणी य बंभे गणी य तह सोमे।
 दस दो य गणहरा खल्ल एए सीसा सुहत्थिस्स ॥ २ ॥ २१० ॥ थेरे-
 हिंतो णं अज्जरोहणेहिंतो कासवगुत्तेहिंतो तैत्थ णं उद्देहगणे नामं गणे नि-
 ग्गए। तस्सिमाओ चत्तारि साहोँओ निग्गयाओ छच्च कुलाइं एवमाहि-
 ज्जंति। से किं तं साहाओ? एवमाहिज्जंति-उदुंबरिज्जिया मासपू-
 रिया भैतिपत्तिया सुँवन्नपत्तिया, से तं साहाओ। से किं तं कुलाइं?

१ तह चेष मूय ग-व ॥ २ रोहपुत्ते ग-छ ॥ ३ रोहपुत्ते० क-ख-ग ॥ ४-५ पन्थ छ ॥
 ६ सोत्तिमत्तिया कोडधारी चंद० छ ॥ ७ कोडवाणी ग। कोडंविणी व ॥ ८ जलभहे मेह०
 क० विना ॥ ९ ०डिबद्धे व-छ ॥ १० रोहपुत्ते ख-व ॥ ११ पन्थ छ ॥ १२ ०हाओ छच्च छ ॥
 १३ माहुरिज्जया छ ॥ १४ सुन्नपत्तिया व-व ॥

एवमाहिज्जन्ति, तं जहा-पढमं च नेगभूयं बीयं पुण सोमभूयं
 होइ। अह उल्लगच्छ तइयं चउत्थयं हत्थिलिज्जं तु ॥ १ ॥ पंचमगं
 नंदिज्जं छट्ठं पुण पारिहासियं होइ। उद्देहगणस्सेते छच्च कुला
 होंति नायव्वा ॥ २ ॥ २११ ॥ थेरेहितो णं सिरिगुत्तेहितो णं
 हारियसगोत्तेहितो एत्थ णं चारणगणे नामं गणे निग्गए। तस्स णं
 इमाओ चत्तारि साहाओ सत्त य कुलाइं एवमाहिज्जन्ति। से किं तं
 साहातो? एवमाहिज्जन्ति, तं जहा-हारियमालगारी संकासिया गवे-
 धूया वज्जनागरी, से तं साहाओ। से किं तं कुलाइं? एवमाहिज्जन्ति,
 तं०-पढमेत्थ वत्थलिज्जं बीयं पुण वीचिधम्मकं होइ। तइयं पुण
 हेलिज्जं चउत्थगं पूसमित्तेज्जं ॥ १ ॥ पंचमगं मालिज्जं छट्ठं
 पुण अज्जवेडयं होइ। सत्तमगं कण्हसहं सत्त कुला चारणगण-
 स्स ॥ २ ॥ २१२ ॥ थेरेहितो भइजसेहितो भारदायसगोत्तेहितो
 एत्थ णं उड्डुवाडियगणे नामं गणे निग्गए। तस्स णं इमाओ चत्तारि
 साहाओ तिन्नि कुलाइं एवमाहिज्जन्ति। से किं तं साहाओ? एवमाहि-
 ज्जन्ति, तं०-चंपिज्जिया भइज्जिया काकंदिया मेहलिज्जिया, से
 तं साहाओ। से किं तं कुलाइं? एवमाहिज्जन्ति-भइजसियं तह
 भइगुत्तियं तइयं च होइ जसभइं। एयाइं उड्डुवाडियगणस्स तिन्नेव य
 कुलाइं ॥ १ ॥ २१३ ॥ थेरेहितो णं कामिड्डिहितो कुंडिलसगोत्ते-
 हितो एत्थ णं वेसवाडियगणे नामं गणे निग्गए। तस्स णं इमाओ
 चत्तारि साहाओ चत्तारि कुलाइं एवमाहिज्जन्ति। से किं तं साहाओ?

१ नातसूयं वित्थियं छ ॥ २ जेयव्वा छ ॥ ३ पीतिधम्मकं ख-छ। वित्थियमकार्यं व ॥
 ४ होलिज्जं ख-ग-व-छ ॥ ५ अज्जमालियं व। अज्जवेडयं छ ॥ ६ कण्हसहं छ ॥ ७ उड्डुवा-
 डियं व ॥ ८ कुंडलिसं व-छ। कुंडलिसं ग ॥

एव०—सावथिया रज्जपालिया अन्तरिज्जिया खेमलिज्जिया, से तं साहाओ । से किं तं कुलाइं ? एव०—गणियं मेहिय कामड्डियं च तह होइ इंदपुरगं च । एयाइं वेसवाडियगणस्स चत्तारि उ कुलाइं ॥ १ ॥ २१४ ॥ थेरेहिंतो णं इसिगोत्तेहिंतो णं काकंदएहिंतो वासिट्ठसगोत्तेहिंतो एत्थ णं माणवगणे नामं गणे निग्गए । तस्स णं इमाओ चत्तारि साहाओ तिण्णि य कुलाइं एव० । से किं तं साहाओ ? साहाओ एवमाहिज्जन्ति—कासविज्जिया गौयमिज्जिया वासिट्ठिया सोरट्ठिया, से तं साहाओ । से किं तं कुलाइं ? २ एवमाहिज्जन्ति, तं जहा—इसिगोत्तियत्थ पढमं, बिइयं इसिदत्तियं मुणेयव्वं । तइयं च अभिज्जेसंतं, तिन्नि कुला माणवगणस्स ॥ १ ॥ २१५ ॥ थेरेहिंतो णं सुट्ठियसुण्ण्डिवुद्धेहिंतो कोडियकाकंदिएहिंतो वग्धावच्चसगोत्तेहिंतो एत्थ णं कोडियगणे नामं गणे निग्गए । तस्स णं इमाओ चत्तारि साहाओ चत्तारि कुलाइं एव० । से किं तं साहाओ ? २ एवमाहिज्जन्ति, तं जहा—उच्चानागरि विज्जाहरी य वहरी य मज्झिमिल्ला य । कोडियगणस्स एया, हवन्ति चत्तारि साहाओ ॥ १ ॥ से किं तं कुलाइं ? २ एव० तं जहा—पढमेत्थ वंभेलिज्जं वितियं नामेण वच्छलिज्जं तु । ततियं पुण वाणिज्जं चउत्थयं पन्नवाहणयं ॥ १ ॥ २१६ ॥ थेराणं सुट्ठियसुण्ण्डिवुद्धाणं कोडियकाकंदाणं वग्धावच्चसगोत्ताणं इमे पंच थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिन्नाया होत्था, तं जहा—थेरे अज्जइंददिन्ने थेरे पियगंथे थेरे विज्जाहरगोवाले कासवगोत्ते णं थेरे इसिदत्ते थेरे अरहदत्ते । थेरेहिंतो णं पियगंथेहिंतो एत्थ णं मज्झिमा साहा निग्गया । थेरेहिंतो णं विज्जाह-

१ पतरि० व ॥ २ खेमलिज्जिया च-ठ । खेमलिज्जिया व । ३ गुप्पमज्जिया ठ ॥ ४ ० जयंतं ख-ठ ॥ ५ वंभणिज्जं ठ ॥ ६ अज्जइंदवत्ते थेरे ख ॥ ७ णं इंददिन्न-पिय० ख ॥

रगोवालेहितो तत्थ णं विज्जाहरी साहा निग्गया ॥ २१७ ॥ थेरस्स
 णं अज्जइंददिन्नस्स कासवगोत्तस्स अज्जदिन्ने थेरे अंतेवासी गोयमसगोत्ते ।
 थेरस्स णं अज्जदिन्नस्स गोयमसगोत्तस्स इमे दो थेरा अंतेवासी अहावच्चा
 अभिन्नाया वि होत्था, तं०—थेरे अज्जसंतिसेणिए माढरसगोत्ते थेरे अज्ज-
 सीहगिरी जाइस्सरे कोसियगोत्ते । थेरेहितो णं अज्जसंतिसेणिएहितो णं
 माढरसगोत्तेहितो एत्थ णं उच्चानागरी साहा निग्गया ॥ २१८ ॥ थे-
 रस्स णं अज्जसंतिसेणियस्स माढरसगोत्तस्स इमे चत्तारि थेरा अंतेवासी
 अहावच्चा अभिन्नाया होत्था, तं०—(ग्रं. १०००) थेरे अज्जसेणिए
 थेरे अज्जतावसे थेरे अज्जकुबेरे थेरे अज्जइसिपालिते । थेरेहितो णं
 अज्जसेणितेहितो एत्थ णं अज्जसेणिया साहा निग्गया । थेरेहितो
 णं अज्जतावसेहितो एत्थ णं अज्जतावासी साहा निग्गया । थेरेहितो णं
 अज्जकुबेरेहितो एत्थ णं अज्जकुबेरा साहा निग्गया । थेरेहितो
 णं अज्जइसिपालेहितो एत्थ णं अज्जइसिपालिया साहा निग्ग-
 या ॥ २१९ ॥ थेरस्स णं अज्जसीहगिरिस्स जातीसरस्स कोसि-
 यगोत्तस्स इमे चत्तारि थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिन्नाया होत्था, तं०—
 थेरे धणगिरी थेरे अज्जवइरे थेरे अज्जसमिए थेरे अरहदिन्ने । थेरेहितो
 णं अज्जसमिएहितो एत्थ णं वंभदेवीया साहा निग्गया । थेरेहितो णं
 अज्जवइरेहितो गोयमसगोत्तेहितो एत्थ णं अज्जवइरा साहा नि-
 ग्गया ॥ २२० ॥ थेरस्स णं अज्जवइरस्स गोतमसगोत्तस्स इमे
 तिन्नि थेरा अन्तेवासी अहावच्चा अभिन्नाया होत्था, तं०—थेरे अ-
 ज्जवइरसेणिए थेरे अज्जपउमे थेरे अज्जरहे । थेरेहितो णं अज्जवइर-
 सेणिएहितो एत्थ णं अज्जनाइली साहा निग्गया । थेरेहितो णं अज्ज-

पउमेहिंतो एत्थ णं अज्जपउमां साहा निग्गया । थेरेहिंतो णं अज्जरहे-
 हिंतो एत्थ णं अज्जजयंती साहा निग्गया ॥ २२१ ॥ थेरस्स णं
 अज्जरहस्स वच्छसगोत्तस्स अज्जपूसगिरी थेरे अंतेवासी कोसियगोत्ते ।
 थेरस्स णं अज्जपूसगिरिस्स कोसियगोत्तस्स अज्जफग्गुमित्ते थेरे अंतेवासी
 गोयमसगुत्ते ॥ २२२ ॥ * * *

वंदामि फग्गुमित्तं च गोयमं धणगिरिं च वासिट्ठं । कोच्चिं
 सिवभूइं पि य कोसिय दोज्जितकंटे य ॥ १ ॥ तं वंदिऊण सिरसा चित्तं
 वंदामि कासवं गोत्तं । णैस्सवं कासवगोत्तं रक्खं पि य कासवं वंदे ॥ २ ॥
 वंदामि अज्जनागं च गोयमं जेहिलं च वासिट्ठं । विण्हं माढरगोत्तं का-

१-२ कासवगो^० ख-उ॥ ३ : * * एतच्चित्त्वाने गाथाभ्यः प्राग् अर्वाचीनासु प्रतिषु निम्नोद्धतः स्वविरावली-
 विषयः पाठोऽपि उपलभ्यते । तथाहि-थेरस्स णं अज्जफग्गुमित्तस्स गोयमसगुत्तस्स अज्जधणगिरी थेरे
 अंतेवासी वासिट्ठसगोत्ते ॥ ३ ॥ थेरस्स णं अज्जधणगिरिस्स वासिट्ठसगोत्तस्स अज्जसिबभूइं
 थेरे अंतेवासी कुच्छसगोत्ते ॥ ४ ॥ थेरस्स णं अज्जसिबभूइस्स कुच्छसगोत्तस्स अज्जभदे थेरे
 अंतेवासी कासवगुत्ते ॥ ५ ॥ थेरस्स णं अज्जभदस्स कासवगुत्तस्स अज्जनक्खस्से थेरे अंतेवासी
 कासवगुत्ते ॥ ६ ॥ थेरस्स णं अज्जनक्खस्स कासवगुत्तस्स अज्जरक्खे थेरे अंतेवासी कास-
 वगुत्ते ॥ ७ ॥ थेरस्स णं अज्जरक्खस्स कासवगुत्तस्स अज्जनागे थेरे अंतेवासी गोयमसगोत्ते ॥ ८ ॥
 थेरस्स णं अज्जनागस्स गोयमसगुत्तस्स अज्जजेहिले थेरे अंतेवासी वासिट्ठसगुत्ते ॥ ९ ॥ थेरस्स
 णं अज्जजेहिलस्स वासिट्ठसगुत्तस्स अज्जविण्हं थेरे अंतेवासी माढरसगोत्ते ॥ १० ॥ थेरस्स
 णं अज्जविण्हस्स माढरसगुत्तस्स अज्जकाल्ळं थेरे अंतेवासी गोयमसगोत्ते ॥ ११ ॥ थेरस्स णं
 अज्जकाल्ळस्स गोयमसगुत्तस्स इमे दुवे थेरा अंतेवासी गोयमसगोत्ता-थेरे अज्जसंपल्लिय थेरे
 अज्जभदे ॥ १२ ॥ एएसि दुण्हं वि थेराणं गोयमसगुत्ताणं अज्जबुद्धे थेरे अंतेवासी गोयम-
 सगुत्ते ॥ १३ ॥ थेरस्स णं अज्जबुद्धस्स गोयमसगोत्तस्स अज्जसंवपाळिय थेरे अंतेवासी
 गोयमसगोत्ते ॥ १४ ॥ थेरस्स णं अज्जसंवपाळियस्स गोयमसगोत्तस्स अज्जहत्थी थेरे अंते-
 वासी कासवगुत्ते ॥ १५ ॥ थेरस्स णं अज्जहत्थिस्स कासवगुत्तस्स अज्जधम्मे थेरे अंतेवासी
 सुव्वयगोत्ते ॥ १६ ॥ थेरस्स णं अज्जधम्मस्स सुव्वयगोत्तस्स अज्जसीहे थेरे अंतेवासी कासव-
 गुत्ते ॥ १७ ॥ थेरस्स णं अज्जसीहस्स कासवगुत्तस्स अज्जधम्मे थेरे अंतेवासी कासवगुत्ते ॥ १८ ॥
 थेरस्स णं अज्जधम्मस्स कासवगुत्तस्स अज्जसंहिल्ले थेरे अंतेवासी ॥ १९ ॥ अर्वा० ॥
 ४ सिबभूति गोच्छगोत्तं कासिय दोज्जित कण्ठे य ॥ २ ॥ ते वंदिऊण सिरसा भंतं वंदामि
 कासवसगोत्तं । उ ॥ ५ तद्धं कास^० ख ॥ ६ जिद्धिं उ ॥

लगमवि गोयमं वंदे ॥ ३ ॥ गोयमगोत्तमभारं सैपल्यं तह य भदयं वंदे ।
 थेरं च संघवालियकासवगोत्तं पणिवयामि ॥ ४ ॥ वंदामि अज्जहत्थि

१ क-व विनाऽन्यत्र—०त्त भमारं च-क। ०त्तगमारं ख। ०त्त कुमारं छ-अर्वां० ॥ २ सप्पहं
 वेव ग-छ। अप्पल्यं तह ख-व। संपलियं तह अर्वां० ॥

१ थेरं च अज्जवुद्धं गोतमगोत्तं नमंस्वामि ॥ ४ ॥

तं वंदिऊण सिरसा थिरसत्तचरित्तणानसंपण्णं ।

थेरं च संघपालिय गोयमगोत्तं नमंस्वामि ॥ ५ ॥

मिडमह्वसंपण्णं उवउत्तं णाणदंसणचरित्ते ।

थेरं च णदितं पि य कासवगोत्तं पणिवयामि ॥ ६ ॥

तत्तो य थिरचरित्तं उत्तमसम्मत्तसत्तसंजुत्तं ।

वेसिगणिलमासमणं मादरगोत्तं नमंस्वामि ॥ ७ ॥

तत्तो अणुओगधरं धीरं मइसागरं महासत्तं ।

गिरिगोत्तलमासमणं वच्छसगोत्तं पणिवयामि ॥ ८ ॥

तत्तो च णाणदंसणचरित्ततवसुद्धिं गुणमहत्तं ।

थेरं कुमारधम्मं वंदामि गणि गुणोवेयं ॥ ९ ॥ छ-गुत्तके ॥

थेरं च अज्जवुद्धं गोयमगुत्तं नमंस्वामि ॥ ४ ॥

तं वंदिऊण सिरसा थिरसत्तचरित्तणानसंपण्णं ।

थेरं च संघवालिय गोयमगुत्तं पणिवयामि ॥ ५ ॥

वंदामि अज्जहत्थि च कासवं वंसिसागरं धीरं ।

गिम्हाण पढममात्ते काल्ळगयं वेव सुद्धस्स ॥ ६ ॥

वंदामि अज्जधम्मं च सुण्णयं सीललद्धिसंपण्णं ।

अत्त निक्खमणे देवो छत्तं वरमुत्तमं बहइ ॥ ७ ॥

हरियं कासवगुत्तं धम्मं सिवसाहगं पणिवयामि ।

सीहं कासवगुत्तं धम्मं पि अ कासवं वदे ॥ ८ ॥

तं वंदिऊण सिरसा थिरसत्तचरित्तणानसंपण्णं ।

थेरं च अज्जजंजुं गोअमगुत्तं नमंस्वामि ॥ ९ ॥

मिडमह्वसंपण्णं उवउत्तं णाणदंसणचरित्ते ।

थेरं च णदित्तं पि य कासवगुत्तं पणिवयामि ॥ १० ॥

तत्तो अ थिरचरित्तं उत्तमसम्मत्तसत्तसंजुत्तं ।

वेसिगणिलमासमणं मादरगुत्तं नमंस्वामि ॥ ११ ॥

तत्तो अणुओगधरं धीरं मइसागरं महासत्तं ।

थिरगुत्तलमासमणं वच्छसगुत्तं पणिवयामि ॥ १२ ॥

तत्तो च णाणदंसणचरित्ततवसुद्धिं गुणमहत्तं ।

थेरं कुमारधम्मं वंदामि गणि गुणोवेयं ॥ १३ ॥

सुत्तत्थरवणभरियं लमदममह्वगुणैहिं संपण्णे ।

देविद्धि लमासमणे कासवगुत्ते पणिवयामि ॥ १४ ॥ अर्वांचीनाषु प्रतिपु

च कासवं खंतिसागरं धीरं। गिम्हाण पढममासे कालगयं चेत्तसु-
द्धस्स ॥ ५ ॥ वंदामि अज्जधम्मं च सुब्बयं सीसलद्धिसंपन्नं। जस्स
निकच्चमणे देवो छत्तं वरमुत्तमं वहइ ॥ ६ ॥ हत्थं कासवगोत्तं धम्मं सिव-
साहगं पणिवयामि। सीहं कासवगोत्तं धम्मं पि य कासवं वंदे ॥ ७ ॥
सुत्तत्थरयणभरिए खमदममह्वगुणेहि संपन्ने। देविद्धिखमासमणे कासव-
गोत्ते पणिवयामि ॥ ८ ॥ २२३ ॥

तेणं काले णं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीस-
इराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ ॥ २२४ ॥ से केणट्टेणं
भंते! एवं बुच्चइ—समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते
वासावासं पज्जोसवेइ? जतो णं पाएणं अगारीणं अगाराइं कडियाइं
उक्कंपियाइं छन्नाइं लिताइं घट्ठाइं मट्ठाइं संपधूमियाइं खाओदगाइं
खातनिद्धमणाइं अप्पणो अट्टाए कयाइं परिभोत्ताइं परिणामियाइं भवन्ति
‘से एतेणट्टेणं एवं बुच्चइ—समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए
मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेति ॥ २२५ ॥ जहा णं समणे
भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ
तहा णं गणहरा वि वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जो-
सर्विति ॥ २२६ ॥ जहा णं गणहरा वासाणं जाव पज्जोसर्वेति तथा
णं गणहरसीसा वि वासाणं जाव पज्जोसर्विति ॥ २२७ ॥ जहा
णं गणहरसीसा वासाणं जाव पज्जोसर्विति तथा णं थेरा वि वासाणं जाव
पज्जोसर्विति ॥ २२८ ॥ जहा णं थेरा वासाणं जाव पज्जोसर्विति
तहा णं जे इमे अज्जत्ताए समणा निगंथा विहरन्ति एए वि णं वासाणं

१ चेव सुद्धं क-व-छ ॥ २ संपत्तं क ॥ ३ रीहि अगां छ ॥ ४ ताइं गुत्ताइं घं अवां ॥
५ मट्ठाइं सम्मट्ठाइं खं क-छ ॥ ६ धूमियां ग-व ॥ ७ कडाइं य ॥ ८ से तेणट्टे छ ।
से एतेणं अट्टे ग-व ॥

जाव पज्जोसर्विति ॥ २२९ ॥ जहा णं जे इमे अज्जत्ताए समणा
निग्गंथा वासाणं सवीसइराए मासे विइकंते वासावासं पज्जोसर्विति तहा
णं अम्हं पि आयरियउवज्झाया वासाणं सवीसइराए मासे विइकंते वासा-
वासं पज्जोसर्वेति ॥ २३० ॥ जहा णं अम्हं आयरियउवज्झाया
वासाणं जाव पज्जोसर्वेति तहा णं अम्हे वि अज्जो! वासाणं सवी-
सइराए मासे विइकंते वासावासं पज्जोसवेमो। अंतरा वि य से कप्पइ
पज्जोसवित्तए नो से कप्पइ तं रयणि उवायणावित्तए ॥ २३१ ॥

वासावासं पज्जोसवियाणं कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा
सव्वओ समंता सकोसं जोयणं उग्गहं ओगिण्हित्ता णं चिट्ठिउं अहा-
लंदमवि उग्गहे ॥ २३२ ॥ वासावासं पज्जोसवियाणं कप्पइ निग्गं-
थाण वा निग्गंथीण वा सव्वओ समंता सकोसं जोयणं भिक्खायरियाए
गंतुं पंडियत्तए। जत्थ णं नई निच्चोयगा निच्चसंदणा नो से कप्पइ सव्वओ
समंता सकोसं जोयणं भिक्खायरियाए गंतुं पंडियत्तए। एरवईए कुणा-
लाए जत्थ चक्किया एगं पायं जले किच्चा एगं पायं थले किच्चा एवं चक्किया
एवं णं कप्पइ सव्वओ समंता सकोसं जोयणं भिक्खायरियाए गंतुं पंडि-
यत्तए, एवं नो चक्किया एवं णं नो कप्पइ सव्वओ समंता सकोसं जोयणं
गंतुं पंडिनियत्तए ॥ २३३ ॥

वासावासं पज्जोसवित्ताणं अत्थेगत्तियाणं एवं वुत्तपुव्वं भवइ
'दावे भंते।' एवं से कप्पइ दावित्तए नो से कप्पइ पडिगाहि-
त्तए ॥ २३४ ॥ वासावासं पज्जोसवियाणं अत्थेगईयाणं एवं वुत्त-
पुव्वं भवइ 'पडिगाहे भंते।' एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए नो से कप्पइ
दावित्तए ॥ २३५ ॥ वासावासं पज्जोसवियाणं अत्थेगईयाणं एवं

१ ०द्वित्तप अहा० व॥ २ पडिपत्तय ग-व। एवमपेऽपि ॥ ३ ०वइकु० ख-व ॥ ४ ०था
सिया पगं ग॥ ५ पडिपत्तय ख-ग। पडियत्तय व-व ॥

वुत्तपुव्वं भवइ 'दावे भंते! पडिगाहे भंते!' एवं से कप्पइ दावित्तए वि पडिगाहित्तए वि ॥ २३६ ॥

वासावासं पज्जोसवियाणं नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा हट्ठाणं आरोग्गाणं बलियसरीराणं इमाओ नवरसविगईओ अभिक्खणं २ आहारित्तए, तं जहा-खीरं दहिं नवणीयं सणिं तिस्सं गुडं महुं मज्जं मंसं ॥ २३७ ॥ वासावासं० अत्थेगतियाणं एवं वुत्तपुव्वं भवइ 'अट्ठो भंते! गिलाणस्स?' से य वयिज्जा 'अट्ठो'। से य पुच्छियव्वे सिया 'केवईएणं अट्ठो?' से य वएज्जा 'एवइएणं अट्ठो गिलाणस्स'। जं से पमाणं वदति से पमाणतो धेत्तव्वे। से य विन्नवेज्जा, से य विन्नवेमाणे लभिज्जा, से य पमाणपत्ते 'होउ, अलाहि' इति वत्तव्वं सिया। से किमाहु भंते! एवइएणं अट्ठो गिलाणस्स। सियाणं एवं वयंतं परो वएज्जा 'पडिगाहेहि अज्जो!' तुमं पच्छा भोक्खसि वो देहिसि वा' एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए, नो से कप्पइ गिलाणनीसाए पडिगाहित्तए ॥ २३८ ॥

वासावासं पज्जोसवि० अत्थि णं थेराणं तहप्पगाराइं कुलाइं कडाइं पत्तियाइं थेज्जाइं वेसासियैइं सम्मयाइं बहुमयाइं अणुमयाइं भवंति तत्थ से नो कप्पइ अँहक्खु वइत्तए 'अत्थि ते आउसो! इमं वा इमं वा?'। से किमाहु भंते! सड्डी गिही गिण्हइ वा तेणियं पि कुज्जा ॥ २३९ ॥

वासावासं पज्जोसवि० निच्चभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पइ एगं गोयर-कालं गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पवेसित्तए वा, नैऽन्नत्थ आयरियवेयावच्चेण वा उवज्झायवे० तवस्सिगिलाणवे० खुड-एणं वा अवणजायएणं ॥ २४० ॥ वासावासं पज्जोसवि० चउ-

१ वा दाहिसि व। वा पाहसि ग-उ॥ २ णं समणाणं तह व॥ ३ ०याइं धणमंताइं बहु० व॥ ४ अहंहु व० ख-व॥ ५ ।-। पतच्चिचद्ममध्यवर्त्तो पाठः छप्रतावेव वत्तते ॥

त्यभत्तियस्स भिक्खुस्स अयं एवेइए विसेसे-जं से पाओ निक्खम्म पुब्बा-
मेव वियड्ढं भोच्चा पेच्चा पडिग्गहं संलिहिया संपमज्जिया, से य संथ-
रिज्जा कप्पइ से तद्विसं तेणेव भत्तट्ठेणं पज्जोसवित्तए, से य नो संथ-
रिज्जा एवं से कप्पइ दोच्चं पि गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्ख-
मित्तए वा पविसित्तए वा ॥ २४१ ॥ वासावासं पज्जोसवि० छट्ठभत्ति-
यस्स भिक्खुस्स कप्पंति दो गोयरकाला गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा
निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ २४२ ॥ वासावासं पज्जोसवि०
अट्ठमभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति तओ गोयरकाला गाहावइकुलं भत्ताए
वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्त ए वा ॥ २४३ ॥ वासा-
वासं पज्जोसवि० विकिट्ठभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति सब्बे वि गोयर-
काला गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए
वा ॥ २४४ ॥

वासावासं पज्जोसवि० निच्चभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति सब्बाइं
पाणगाइं पडिगाहित्तए ॥ २४५ ॥ वासावासं पज्जोस० चउत्थभ-
त्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति तओ पाणागाइं पडिगाहेत्तए, तं जहा-उंस्से-
इमं संसेइमं चाउलोदगं ॥ २४६ ॥ वासावासं पज्जोसवि० छट्ठभ-
त्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति तओ पाणगाइं पडिगाहेत्तए, तं जहा-तिलो-
दए तुंसोदए जवोदए ॥ २४७ ॥ वासावासं पज्जोसवि० अट्ठम-
भत्तियस्स भि० कप्पंति तओ पाणयाइं पडिगाहित्तए, तं जहा-आयामए
सोवीरए सुद्धवियडे ॥ २४८ ॥ वासावासं पज्जोसवि० विकिट्ठभ-

१ पत्तिपठ ॥ २ भत्तेणं ॥ ३ पाणाइं ॥ ४ उस्सेइमं वा संसेइमं वा चाउलओवणं वा
च-छ ॥ ५ जहा-तिलोदगं वा तुसो० च-छ ॥ ६ जहा-चाउलोदगं वा तुसो० ग ॥ ६ तुसोदगं
वा जवोदगं वा य-च-छ ॥ ७ आयामगं वा सोवीरं वा सुद्धवियडे वा य-च-छ ॥

त्तियसा० कण्ड एगे उंसिणोदए वियडे पडिगाहेत्तए, से वि य णं असित्थे
 णो वि य णं ससित्थे ॥ २४९ ॥ वासावासं पज्जोसवि० भत्तपडि-
 याइक्खियस्स भिक्खुस्स कण्ड एगे उंसिणोदए पडिगाहित्तए, से वि य
 णं असित्थे नो चेव णं ससित्थे, से वि य णं परिपूते नो चेव णं अप-
 रिपूए, से वि य णं परिमिए नो चेव णं अपरिमिए । से वि यै णं
 वहुसंपण्णे नो चेव णं अवहुसंपण्णे- ॥ २५० ॥

वासावासं पज्जोसवि० संखादत्तियस्स भिक्खुस्स कण्पति पंच
 दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहित्तए पंच पाणगस्स, अहवा चत्तारि भोयणस्स
 पंच पाणगस्स, अहवा पंच भोयणस्स चत्तारि पाणगस्स, तत्थ णं एगा दत्ती
 लोणासायणमेत्तमवि पडिगाहिया सिया कण्ड से तद्विसं तेणेव भत्त-
 ट्ठेणं पज्जोसवित्तए, नो से कण्ड दोच्चं पि गाहावइकुलं भत्ताए वा
 पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ २५१ ॥

वासावासं पज्जोसवियाणं नो से कण्पति निग्गंथाण वा निग्गं-
 थीण वा जाव उवस्सयाओ सत्तघरंतरं संखडिसन्नियट्टचारिस्स एत्तए ।
 एगे पुण एवमाहंसु-नो कण्ड जाव उवस्सयाओ परेणं संखडिं सन्नि-
 यट्टचारिस्स एत्तए- । एगे पुण एवमाहंसु-नो कण्ड जाव उवस्सयाओ
 परंपरेण संखडिं सन्नियट्टचारिस्स एत्तए ॥ २५२ ॥

वासावासं पज्जोसवि० नो कण्ड पाणिपडिगाहियस्स भिक्खु-
 स्स कणगफुसियमित्तमवि बुट्टिकायंसि निवयभाणंसि गाहावइकुलं भत्ताए

१ उंसिणवियडे पडि० ख-ग । उंसिणे वियडे पडि० ख-व । उंसिणदवे पडि० छ ॥
 २ ससित्थय ग-व ॥ ३ भत्तपाणपडि० ख-छ ॥ ४ उंसिणदवे पडि० छ ॥ ५ ।- । एतच्चिह्न-
 मध्यगतः पाठः छ एव ॥ ६ कुलं पिडवायपडियाए निक्ख० छ ॥ ७ एत्तए, एगे एवमाहंसु ।
 एगे पुण ख-छ ॥ ८ ।- । एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः नास्ति सर्वत्र ॥ ९ ०स्स जति किंचि
 कणग० ख-छ ॥ १० ०भाणंसि पज्जोसवित्तए । नो कण्ड अगिहंसि० क ॥

वा पाणाए वा नि० प० ॥ २५३ ॥ वासावासं पज्जोसवियस्स पा-
णिपडिग्गहियस्स भिक्खुस्स नो कप्पइ अगिहंसि पिंडवायं पडिग्गाहिता
पज्जोसवित्तए, पज्जोसवेमाणस्स सहसा बुट्टिकाए निवडिज्जा देसं
भोच्चा देसमायाय पाणिणा पाणिं परिपिहिता उरंसि वा णं निलिज्जिज्जा,
कक्खंसि वा णं समाहंदिज्जा, अहाल्लन्नाणि वा लयणाणि उवागच्छिज्जो,
रुक्खमूलाणि वा उवागच्छिज्जा, जहा से पाणिसि दत्ते वा दत्तरए वा
दग्गफुसिया वा नो परियावैज्जइ ॥ २५४ ॥ वासावासं पज्जोसवि०
पाणिपडिग्गहियस्स भिक्खुस्स जं किंचि कणगफुसियमित्तं पि निवडइ
नो से कप्पइ भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए
वा ॥ २५५ ॥ वासावासं पज्जोसवि० पडिग्गहधारिस्स भिक्खुस्स
नो कप्पइ वग्घारियबुट्टिकायंसि गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्ख-
मित्तए वा पविसित्तए वा, कप्पइ से अप्पबुट्टिकायंसि संतरुत्तरंसि गाहावइ-
कुलं भत्ताए पाणाए वा नि० वा प० वा ॥ २५६ ॥ (अं० ११००)

वासावासं पज्जो० निग्गंथस्स निग्गंथीए वा गाहावइकुलं पिंड-
वायपडियाए अणुपविट्ठस्स निगिज्झिय २ बुट्टिकाए निवएज्जा कप्पइ
से अहे आरामंसि वा अहे उवस्सयंसि वा अहे वियडगिहंसि वा अहे
रुक्खमूलंसि वा उवागच्छित्तए, तत्थ से पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते चाउलोदणे
पच्छउत्ते भिलंगसूवे कप्पइ से चाउलोदणे पडिग्गाहित्तए नो से कप्पइ
भिलिंगसूवे पडिग्गाहित्तए, तत्थ से पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते भिलिंगसूवे
पच्छउत्ते चाउलोदणे कप्पइ से भिलिंगसूवे पडिग्गाहित्तए नो से कप्पइ
चाउलोदणे पडिग्गाहित्तए, तत्थ से पुव्वागमणेणं दो वि पुव्वाउत्ताइं

१ ।— पतच्चिह्नमध्यगतः पाठः छ-एव ॥ २ ०हरिउज्जा क॥ ३ वा लेणाणि क विना ॥
४ ०ज्जा, निरो(रा)वरिसं वा रुक्खयुलं उवासेज्जा, जहा च ॥ ५ ०वज्जेज्जा । छ ॥
६ ।— पतच्चिह्नमध्यवर्ति खं च-ठ नास्ति ॥

वदंति कपंति से दो वि पडिगाहित्तए, तत्थ से पुव्वागमणेण दो वि प-
च्छउत्ताइं नो से कपंति दो वि पडिगाहित्तए, जे से तत्थ पुव्वागमणेण
पुव्वाउत्ते से कप्पइ पडिगाहित्तए, जे से तत्थ पुव्वागमणेण पच्छउत्ते से
नो कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ २५७ ॥

वासावासं पज्जोसवि० निग्गंथस्स गाहावइकुलं पिंडवायपडि-
याए अणुपविट्ठस्स निगिज्झिय २ वुट्ठिकाए निवएज्जा कप्पइ से अहे
आरामंसि वा अहे उवस्सयंसि वा अहे वियडगिहंसि वा अहे रुक्खमूलं-
सि वा उवागच्छित्तए, नो से कप्पइ पुव्वंगहिणं भत्तपाणेणं वेलं उवाइ-
णावित्तए, कप्पइ से पुव्वामेव वियडगं भोच्चा पिच्चा पडिग्गहगं संलिहिय
सं २ पमज्जिय २ एगायगं भंडगं कहुं जाव सेसे सूरिए जेणेव उवस्सए तेणेव
उवागच्छित्तए, नो से कप्पइ तं रयणिं तत्थेव उवायणावित्तए ॥ २५८ ॥

वासावासं पज्जोसवि० निग्गंथस्स गाहावइकुलं पिंडवायपडि-
याए अणुपविट्ठस्स निगिज्झिय २ वुट्ठिकाए निवइज्जा कप्पइ से अहे
आरामंसि वा अहे उवस्सयंसि वा जाव उवागच्छित्तए, तत्थ नो कप्पइ
एगस्स य निग्गंथस्स एगाए थ निग्गंथीए एगयओ चिट्ठित्तए, तत्थ नो
कप्पइ एगस्स निग्गंथस्स दोण्ह य निग्गंथीणं एगयओ चिट्ठित्तए, तत्थ
नो कप्पइ एगस्स निग्गंथस्स दोण्ह य निग्गंथीणं एगयओ चिट्ठित्तए, तत्थ
नो कप्पइ दोण्ह य निग्गंथाणं एगाए य निग्गंथीए एगयओ चिट्ठित्तए,
तत्थ नो कप्पइ दोण्ह य निग्गंथाणं दोण्ह य निग्गंथीणं एगयओ
चिट्ठित्तए, अत्थि या इत्थ केइ पंचमए खुडुए वा खुड्डिया वा अब्भेसि वा
संलोए सपडिदुवारे एव्हं कप्पइ एगयओ चिट्ठित्तए ॥ २५९ ॥ वा-
सावासं पज्जोसवि० निग्गंथस्स गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप-

विट्ठस्स निगिज्झिय २ बुट्ठिकाए निवएज्जा कप्पइ से अहे आरामं०
अहे उवस्सयं० वा उवागच्छित्तए, तत्थ नो कप्पइ एगस्स निगंथस्स
एगाए य अगारीए एगयओ चिट्ठित्तए, एवं चउभंगो, अत्थि या इत्थ
केइ पंचमए थेरे वा थेरिया वा अन्नोसि वा सेंलोते सपडिदुवारे
एवं कप्पइ एगयओ चिट्ठित्तए ॥ २६० ॥ —एवं चेव निगंथीए
अगारस्स य भाणियव्वं ॥ २६१ ॥

वासावासं पज्जोसवि० नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा
अंपरिन्नएणं अपरिन्नयस्स अट्ठाए असणं वा ४ जाव पडिग्गाहित्तए, से
किमाहु भंते!? इच्छा परो अपडिन्नते मुंजिज्जा, इच्छा परो न मुं-
जिज्जा ॥ २६२ ॥

वासावासं० नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा उदउल्लेण
वा ससणिद्धेण वा काएणं असणं वा ४ आहारित्तए ॥ २६३ ॥ से
किमाहु भंते!? सत्त सिणेहायतणा, तं जहा—पाणी पाणीलेहा नहा नह-
सिहा भमुहा अहरोट्ठा उत्तरोट्ठा। अह पुण एवं जाणेज्जा—विगओअए
से काए छिन्नसिणेहे एवं से कप्पइ असणं वा ४ आहारित्तए ॥ २६४ ॥

वासावासं० प० इह खलु निगंथाण वा निगंथीण वा इमाइं
अट्ठ सुहुमाइं, जाइं छउमत्थेणं निगंथेण वा निगंथीए वा अभिक्खणं २
जाणियव्वाइं पासियव्वाइं पडिलेहियव्वाइं भवन्ति, तं०—पाणसुहुमं पणगसु-
हुमं बीयसुहुमं हरियसुहुमं पुप्फसुहुमं अंडसुहुमं लेणसुहुमं सिणेहसु-
हुमं ॥ २६५ ॥ से किं तं पाणसुहुमे ? २ पंचविहे पणत्ते, तं जहा
किण्हे नीले लोहिए हालिहे सुक्किले, अत्थि कुंथू अणुद्धरी नामं जा ठियां
अचलमाणां छउमत्थाणं निगंथाण वा निगंथीण वा नो चक्खुपासं हव्व-

मागच्छइ, जा अट्टिया चलमाणा छउमत्थेण चक्खुफासं हव्वमागच्छइ, जा
 छउमत्थेण निग्गंथेण वा निग्गंथीए वा अभिक्खणं २ जाणियव्वा पासिय-
 व्वा पडिलेहियव्वा भवइ, से त्तं पाणसुहुमे १ ॥ २६६ ॥ से किं तं
 पाणसुहुमे ? २ पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—किण्हे नीले लोहिए हल्लिहे
 सुक्किले, अत्थि पाणसुहुमे तद्व्वसमाणवन्नए नामं पण्णत्ते, जे छउमत्थेण
 निग्गंथेण वा निग्गंथीए वा जाव पडिलेहियव्वे भवति से त्तं पाणसु-
 हुमे २ ॥ २६७ ॥ से किं तं बीयसुहुमे ? ३ पंचविहे पण्णत्ते,
 तं जहा—किण्हे जाव सुक्किले, अत्थि बीयसुहुमे कणियासमाणवन्नए नामं
 पण्णत्ते, जे छउमत्थेण निग्गंथेण वा २ जाव पडिलेहियव्वे भवइ, से
 त्तं बीयसुहुमे ३ ॥ २६८ ॥ से किं तं हरियसुहुमे ? २ पंचविहे
 पण्णत्ते, तं जहा—किण्हे जाव सुक्किले, अत्थि हरियसुहुमे पुढवीसमाणव-
 न्नए, जे छउमत्थेण निग्गंथेण वा २ अभिक्खणं २ जाणियव्वे जाव
 पडिलेहियव्वे भवइ, से त्तं हरियसुहुमे ४ ॥ २६९ ॥ से किं तं
 पुप्फसुहुमे ? २ पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—किण्हे जाव सुक्किले, अत्थि
 पुप्फसुहुमे रुक्खसमाणवन्ने नामं पण्णत्ते, जे छउमत्थेण निग्गंथेण वा २
 अभिक्खणं २ जाणियव्वे जाव पडिलेहियव्वे भवति, से त्तं पुप्फसुहुमे
 ५ ॥ २७० ॥ से किं तं अंडसुहुमे ? २ पंचविहे पण्णत्ते, तं
 जहा—उदंसंडे उक्कलियंडे पिपीलियंडे हलियंडे हल्लोहलियंडे, जे छउमत्थेण
 निग्गंथेण वा नि २ जाव पडिलेहियव्वे भवइ, से त्तं अंडसुहुमे ६
 ॥ २७१ ॥ से किं तं लेणसुहुमे ? २ पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—
 उत्तिगलेणे भिगुलेणे उज्जुए तालमूलए संबोक्कावट्टे नामं पंचमे, जे
 छउमत्थेण निग्गंथेण वा निग्गंथीए वा अभिक्खणं २ जाणियव्वे जाव
 पडिलेहियव्वे भवइ, से त्तं लेणसुहुमे ७ ॥ २७२ ॥ से किं तं
 सिणेहसुहुमे ? २ पंचविहे पण्णत्ते, तं०—उस्सा हिमाए महिया कराए

हरतणुए, जे छंडंमत्थेणं निगंथेण वा २ जाव पडिलेहियव्वे भवइ, से तं
सिणेहसुहुमे ८ ॥ २७३ ॥

वासावासं पज्जोसविणं भिक्षु इच्छिज्जा गाहावइकुलं भत्ताए
वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा नो से कण्ह अणापु-
च्छित्ता आयरियं वा उवज्झायं वा थेरं वा पवत्ति वा गणिं वा गणहरं
वा गणावच्छेययं वा जं वा पुरओ कौंडं विहरइ, कण्ह से आपुच्छित्तं
आयरियं वा जाव जं वा पुरओ कौंडं विहरइ-इच्छामि णं भंते !
तुभेहिं अब्भणुन्नाए समाणे गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्ख-
मित्तए वा पविसित्तए वा, ते य से वियरेज्जा एवं से कण्ह गाहावइ-
कुलं भत्ताए वा जाव पविसित्तए वा, ते य से नो वियरेज्जा एवं से नो
कण्ह गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए
वा, से किमाहु भंते !? आयरिया पच्चवायं जाणंति ॥ २७४ ॥ एवं
विहारभूमिं वा वियारभूमिं वा अन्नं वा जं किं पि पओयणं, एवं गामा-
णुगामं दुइज्जित्तए ॥ २७५ ॥

वासावासं पज्जोसविणं भिक्षु य इच्छिज्जा अन्नयरिं विगइं
आहारित्तए नो से कण्ह अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेययं
वा जं वा पुरओ कहु विहरइ, कण्ह से आपुच्छित्ता णं तं चेव-इच्छा-
मि णं भंते ! तुभेहिं अब्भणुन्नाए समाणे अन्नयरिं विगइं आहारित्तए,
तं एवइयं वा एवतिक्खुत्तो वा, ते य से वियरेज्जा एवं से कण्ह अन्न-
यरिं विगइं आहारित्तए, ते य से नो वियरेज्जा एवं से नो

१ जं च णं पुं ८ ॥ २ कहु न-८ ॥ ३ आपुच्छित्ता न-८ ॥ ४ जं च णं पुं ८ ॥ ५ कहु
न-८ ॥ ६ थेरा पच्चं न। थेरा चेव पच्चं ८ ॥ ७ वासावासं भिक्षु य इच्छिज्जा
वहिया वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा पविं वा निं वा, पत्थं वि तहेव, थेरा चेव पच्चवातं
जाणंति ॥ २७५ ॥ वासावासं ८ ॥

कण्ड अन्नयरिं विगइं आहरित्तए, से किमाहु भंते! ? ओयरिया पच्चवायं जाणंति ॥ २७६ ॥ वासावासं प० भिक्षु य इच्छेज्जा अन्नयरिं तेइच्छं आउट्टित्तए, तं चेव सव्वं ॥ २७७ ॥ वासावासं प० भिक्षु य इच्छिज्जा अन्नयरं ओरालं तवोकम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, तं चेव सव्वं ॥ २७८ ॥ वासावासं पज्जोसविण भिक्षु य इच्छिज्जा अपच्छिममारणंतियसंलेहणाजूसणाञ्जसिए भत्तपाण-पडियाइक्खिए पाओवगए कालं अणवकंखमाणे विहरित्तए वा निक्ख-मित्तए वा पविसित्तए वा, असणं वा ४ आहारित्तए वा, उच्चारपासवणं वा परिट्ठावित्तए सज्झायं वा करित्तए धम्मजागरियं वा जागरित्तए, नो से कण्ड अणापुच्छित्ता तं चेव ॥ २७९ ॥

वासावासं पज्जोसविण भिक्षु य इच्छिज्जा वत्थं वा पडिग्गहं वा कंबलं वा पायपुंछणं वा अन्नयरिं वा उवहिं आयावित्तए वा पयावित्तए वा, नो से कण्ड एगं वा अणेगं वा अपडिण्णवित्ता गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा, असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा आहारित्तए, बहिया विहारभूमीं वा वियारभूमिं वा सज्झायं वा करित्तए, काउस्सगं वा ठाणं वा ठाइट्तए, अत्थि या इत्थ केइं अहासन्निहिए एगे वा अणेगे वा कण्ड से एवं वदित्तए-इमं ता अज्जो ! तुमं मुहुत्तगं जाणाहि जाव ताव अहं

१ थेरा छ॥ २ ०त्तए, णो से कण्ड अणापुच्छित्ता तहेव जाव इच्छामि णं भंते ! तुम्हेहि अब्भणुण्णाय समाने अण्णतरिं तेइच्छं आउट्टित्तए, ते य से वि० पयं से कण्ड अण्णतरिं, ते य से णो वियरे० तहेव जाव पच्चवायं जाणंति ॥ वासावासं० भिक्षु य इच्छेज्जा अण्णतरं ओरालं कल्लाणं सिवं धणं मंगलं सस्तिरीयं महाणुभाणं तवोकम्मं उवसं-पज्जित्ताणं विहरित्तए तहेव अभिक्खवे ॥ वासावासं छ॥ ३ अन्नयरं वा उवकरणजायं आयावि० व ॥ ४ वा उच्चारपासवणं परिट्ठावित्तए सज्झायं व-छ॥ ५ ०त्तए, धम्मजागरियं वा जागरित्तए, काउस्सगं छ॥ ६ केइं अभिसमन्नायए अहास० ग ॥

हरतणुए, जे छंडमत्थेणं निमंथेण वा २ जाव पडिलेहियन्वे भवइ, से तं सिणेहसुहुमे ८ ॥ २७३ ॥

वासावासं पज्जोसविणं भिक्षु इच्छिज्जा गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा नो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा उवज्झायं वा थेरं वा पवत्ति वा गणिं वा गणहरं वा गणावच्छेयं वा जं वा पुरओ कौडं विहरइ, कप्पइ से आपुच्छिडं आयरियं वा जाव जं वा पुरओ कौडं विहरइ-इच्छामि णं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा, ते य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ गाहावइकुलं भत्ताए वा जाव पविसित्तए वा, ते य से नो वियरेज्जा एवं से नो कप्पइ गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा, से किमाहु भंते ! ? आयरिया पच्चवायं जाणंति ॥ २७४ ॥ एवं विहारभूमिं वा वियारभूमिं वा अन्नं वा जं किं पि पओयणं, एवं गामाणुगामं दुइज्जित्तए ॥ २७५ ॥

वासावासं पज्जोसविणं भिक्षु य इच्छिज्जा अन्नयारिं विगइं आहारित्तए नो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयं वा जं वा पुरओ कहु विहरइ, कप्पइ से आपुच्छित्ता णं तं चेव-इच्छामि णं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे अन्नयारिं विगइं आहारित्तए, तं एवइयं वा एवतिक्खुतो वा, ते य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ अन्नयारिं विगइं आहारित्तए, ते य से नो वियरेज्जा एवं से नो

१ जं च णं पु० छ ॥ २ कहु च-छ ॥ ३ आपुच्छित्ता छ-व ॥ ४ जं च णं पु० छ ॥ ५ कहु च-छ ॥ ६ थेरा पच्च० च । थेरा चेव पच्च० छ ॥ ७ वासावासं भिक्षु य इच्छेज्जा बहिया वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा पवि० वा नि० वा, एत्थं वि तद्देव, थेरा चेव पच्चवार्तं जाणंति ॥ २७५ ॥ वासावासं छ ॥

कण्ड अन्नयरिं विगहं आहरित्तए, से किमाहु भंते! ? ओयरिया पच्चवायं जाणंति ॥ २७६ ॥ वासावासं प० भिक्षु य इच्छेज्जा अन्नयरिं तेइच्छं आउट्ठित्तए, तं चेव सव्वं ॥ २७७ ॥ वासावासं प० भिक्षु य इच्छिज्जा अन्नयरं ओरालं तवोकम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, तं चेव सव्वं ॥ २७८ ॥ वासावासं पज्जोसविणं भिक्षु य इच्छिज्जा अपच्छिममारणंतियसंलेहणाजूसणाञ्चसिए भत्तपाण-पडियाइक्खिए पाओवगए कालं अणवकंसवमाणे विहरित्तए वा निक्ख-मित्तए वा पविसित्तए वा, असणं वा ४ आहारित्तए वा, उच्चारपासवणं वा परिट्ठावित्तए सज्झायं वा करित्तए धम्मजागरियं वा जागरित्तए, नो से कण्ड अणापुच्छित्ता तं चेव ॥ २७९ ॥

वासावासं पज्जोसविणं भिक्षु य इच्छिज्जा वत्थं वा पडिग्गहं वा कंबलं वा पायपुंछणं वा अन्नयरिं वा उवहिं आयावित्तए वा पयावित्तए वा, नो से कण्ड एगं वा अणेगं वा अपडिण्णवित्ता गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा, असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा आहारित्तए, बहिया विहारभूमीं वा वियारभूमीं वा सज्झायं वा करित्तए, काउस्सगं वा ठाणं वा ठाइट्तए, अत्थि या इत्थ केइ अहासनिहिण एगे वा अणेगे वा कण्ड से एवं वदित्तए-इमं ता अज्जो ! तुमं मुहुत्तगं जाणाहि जाव ताव अहं

१ थेरा छ ॥ २ ०त्तए, णो से कण्पति अणापुच्छित्ता तद्देव जाव इच्छामि णं भंते ! तुम्मेहि अब्भणुण्णाय समणे अण्णतरिं तेइच्छं आउट्ठित्तए, ते य से वि० एव से कण्पति अण्णतरिं, ते य से णो विदरे० तद्देव जाव पच्चवार्तं जाणंति ॥ वासावासं० भिक्षु य इच्छेज्जा अण्णतरं ओरालं कल्लारं तिवं अण्णं मंगलं सत्तिरीयं महाणुभागं तवोकम्मं उवसं-पज्जित्ताणं विहरित्तए तद्देव अभिजावे ॥ वासावासं छ ॥ ३ अन्नयरं वा उवकरणजायं आयावि० य ॥ ४ वा उच्चारपासवणं परिट्ठावित्तए सज्झायं य-छ ॥ ५ ०त्तए, धम्मजागरियं वा जागरित्तए, काउस्सगं छ ॥ ६ केइ अभिसमन्नाय अहास० य ॥

गाहावइकुलं जाव काउसगं वा ठाणं वा ठाइत्तए, से य से पडिसुणिज्जा एवं से कप्पइ गाहावइ तं चेव, से य से नो पडिसुणिज्जा एवं से नो कप्पइ गाहावइकुलं जाव काउसगं वा ठाणं वा ठाइत्तए ॥ २८० ॥

वासावासं० नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अणाभिग्गहियसेज्जासणियं होत्तए, आयाणमेतं, अणभिग्गहियसेज्जासणियस्स अणुच्चाकुइयस्स अणट्ठावंधिस्स अमियासणियस्स अणातावियस्स असमियस्स अभिक्खणं २ अप्पडिलेहणासीलस्स अप्पमज्जणासीलस्स तद्वा २ णं संजमे दुराराहए भवइ; अणायाणमेतं, अभिग्गहियसेज्जासणियस्स उच्चाकुवियस्स अट्ठावंधिस्स मियासणियस्स आयाविसस्स समियस्स अभिक्खणं २ पडिलेहणासीलस्स पमज्जणासीलस्स तद्वा २ णं संजमे सुआराहए भवइ ॥ २८१ ॥

वासावासं पज्जोसवि० कप्पइ निगंथाण वा २ तओ उच्चारपासवणभूमीओ पडिलेहित्तए, न तद्वा हेमंतगिम्हासु जद्वा णं वासावासेसु, से किमाहु भंते !? वासावासएसु णं ओसन्नं पाणा य तणा य वीया य पणगा य हरियायणा य भवंति ॥ २८२ ॥ वासावासं पज्जोसवि० कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा तओ मत्तगाइं गिण्हित्तए, तं०—उच्चारमत्तए पासवणमत्तए खेलमत्तए ॥ २८३ ॥

वासावासं पज्जोसवि० नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा परं पज्जोसवणाओ गोलोमप्पमाणमित्ते वि केसे तं रयणि उवायणावित्तए, पक्खिया आरोवणा, मासिते खुरमुंडे, अद्धमासिए कत्तरिमुंडे, छम्मासिए लोए, संवच्छरिए वा थेरकप्पे ॥ २८४ ॥

१ कुलं भत्ताय वा पाणाय वा पविसामि वा णिक्खमामि वा जाव च ॥ २ ठाणि, से य च-अ ॥ ३ कप्पइ जाव काउसगं वा ठाणं वा ठाइत्तए, से य से णो पडिसुणिज्जा च ॥ ४ उत्तए, णो चेन्न णं तद्वा च ॥ ५ वासासु क-विना ॥ ६ हरियातणा च ॥ ७ तए, अज्जेण खुरमुंडपण वा लुक्कसिरपण वा होयव्वं सिया, पक्खिया च ॥

वासावासं पज्जोसवि० नो कण्ह निगंथाण वा निगंथीण वा परं पज्जोसवणाओ अहिगरणं वदित्तए, जो णं निगंथो वा २ परं पज्जोसवणाओ अहिगरणं वेयइ से णं 'अकप्पेणं अज्जो ! वयसी'ति वत्तवे सिया, जो णं निगंथो वा २ परं पज्जोसवणाओ अहिगरणं वेयइ से णं निज्जुहियवे सिया ॥ २८५ ॥ वासवासं पज्जोसवि० इह खलु निगंथाण वा २ अज्जेव कक्खडे कडुए वुग्गहे समुण्णज्जिज्जा सेहे राइणियं खामिज्जा, राइणिए वि सेहं खामिज्जा, [अं० १२००] स्वमियव्वं खमावेयव्वं, उवसमियव्वं उवसमावेयव्वं, सम्मुइसंपुच्छणाबहुलेणं ह्येयव्वं, जो उवसमइ तस्स अत्थि आराहणा, जो न उवसमइ तस्स नत्थि आराहणा, तम्हा अप्पणा चेव उवसमियव्वं, से किमाहु भंते !? उवसमसारं खु सामणं ॥ २८६ ॥

वासवासं प० कण्ह निगंथाण वा २ तओ उवस्सया गिन्हित्तए, वेउव्विया पडिलेहा साइज्जिया प्रमज्जणा ॥ २८७ ॥ वासावासं० कण्ह निगंथाण वा २ अन्नयरिं दिसं वा अणुदिसं वा अवगिज्झिय भत्तपाणं गवेसित्तए, से किमाहु भंते !? ओसन्नं समेणा वासासु तवसंपउत्ता भवन्ति, तवस्सी दुच्चले किलंते मुच्छिज्ज वा पवडिज्ज वा तामेव दिसं वा अणुदिसं वा समणा भगवन्तो पडिजागरन्ति ॥ २८८ ॥

वासवासं प० कण्ह निगंथाण वा २ जाव चत्तारि पंच जोयणाइं गंतुं पडियत्तए, अंतस वि से कण्ह वत्तए, मो से कण्ह तं रयणिं तत्थेव उवायणावित्तए ॥ २८९ ॥

इच्चेयं संवच्छरियं थेरकणं अहासुत्तं अहाकणं अहामगं अहातच्चं सम्मं काएणं फासित्ता पालित्ता सोभित्ता तीरित्ता किट्ठित्ता आराहित्ता

१ वयइ वदंतं वा सातिज्जति व-उ ॥ २ खामेयव्वं क-विना ॥ ३ उवसामियव्वं ग-व-उ ॥ ४ समणा भगवन्तो तव० व ॥

आणाए अणुपालित्ता अत्येगइया समणा- णिग्गंथा तेणेव भवग्गहणेणं
सिज्झंति बुज्झंति मुच्चंति परिनिव्वायंति सव्वदुक्खाणमंतं करेति,
अत्येगइया दोच्चेणं भवग्गहणेणं सिज्झंति जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेति,
अत्येगइया तच्चेणं भवग्गहणेणं जाव अंतं करेति, सत्तट्ठ भवग्गहणाइं
नाइकमंति ॥ २९० ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भयवं महावीरे रायगिहे नगरे
गुणसिलए चेइए बहूणं समणाणं बहूणं समणीणं बहूणं सावयाणं बहूणं
सावियाणं बहूणं देवाणं बहूणं देवीणं मज्झगए चेव एवमाइक्खइ एवं
भासइ एवं पण्णवेइ एवं परूवेइ पज्जोसवणाकप्पो नामज्झयणं सअट्ठं
सहेउयं सकारणं ससुत्तं सअत्थं सउभयं सवागरणं मुज्जो २ उवदंसेइ ति
बेमि ॥ २९१ ॥

॥ पज्जोसवणाकप्पो सम्मत्तो । अट्ठमज्झयणं सम्मत्तं ॥

ए[कै]काक्षरगणनाग्रन्थाग्रमानमिदम्—

एकः सहस्रो द्विशतीसमेतः, श्लिष्टस्तथा षोडशभिर्विदन्तु ।

कल्पस्य संख्या कथिता विशिष्टा, विशारदैः पर्युषणाभिधस्य ॥ १ ॥

॥ ग्रन्थाग्रम् १२१६ ॥

कल्पसूत्रस्य चूर्णी निर्युक्तिगर्भा

तथा

पृथ्वीचन्द्रसूरिप्रणीतं टिप्पनकम्

श्रीमन्महादेवजी बगवान् वीरवर्द्धमानस्वामिने नमस्कार थाय्यो

यस्मिन्मन्त्रोक्तकेवलेश्वरीलक्षणाल्लुस्वामि विरचित

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

(दशाष्टोत रक्कधनुं आठसुं अध्ययन)

॥ श्रीસર્વજ્ઞને નમસ્કાર ॥

[અરિહંતોને નમસ્કાર
સિદ્ધોને નમસ્કાર
આચાર્યોને નમસ્કાર
ઉપાધ્યાયોને નમસ્કાર
લોકમાંના સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર

આ પાંચ નમસ્કાર સર્વ પાપોનો નાશ કરનારા
છે અને સર્વ મંગલોમાં પ્રથમ મંગલરૂપ છે. ૧]

૧ તે કાલે તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પોતાના જીવનના બનાવોમાં પાંચવાર હસ્તોત્તરા નક્ષત્ર આવેલ હતું (હસ્તોત્તરા એટલે ઉત્તરાશ્વાદ્યુની નક્ષત્ર) તે જેમકે ૧ હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં ભગવાન ચઢ્યા હતા અને અવીને ગર્ભમાં આવ્યા હતા. ૨ હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં ભગવાનને એક ગર્ભસ્થાનમાંથી ઉપાડીને બીજા ગર્ભસ્થાનમાં ફેરવવામાં આવ્યા હતા. ૩ હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં ભગવાન જન્મ્યા હતા. ૪ હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં ભગવાને મુંડ થઈને ઘરથી નીકળી અનગારપણું-સુનિપણું-સ્વીકારી પ્રવ્રજ્યા લીધી. ૫ હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં ભગવાનને અનંત, ઉત્તમોત્તમ, વ્યાઘાત-પ્રતિબંધ-વગરનું, આચરણ-રહિત, સમગ્ર અને પ્રતિપૂર્ણ એવું કેવલ વરજ્ઞાન અને કેવલ વરદર્શન પેઠા થયું. ૬ સ્વાતિનક્ષત્રમાં ભગવાન પરિનિર્વાણ પામ્યા.

૨ તે કાલે તે સમયે બ્યારે ઉનાળા-ગ્રીષ્મ-નો ચોથો મહિનો અને આઠમો પક્ષ (આઠમું પાખવાડીયું) એટલે આષાઢ મહિનાનો શુકલપક્ષ (અબવાળીયું) ચાલતો હતો, તે આષાઢ શુકલછઠને દિવસે સ્વર્ગમાં રહેલા મહાવિજય પુણ્યોત્તર પ્રવરપુરંદરીક નામના મહાવિમાનમાંથી અવીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર માહણકુંડગામ નગરમાં રહેતા કોડાલ-ગોત્રના રિષભદત્ત માહણ્ય-પ્રાહણ્ય-ની પત્ની બલધરગોત્રની દેવાનંદા માહણી-પ્રાહણી-ની રૂપમાં ગર્ભરૂપે ઉપજ્યા જે મહાવિમાનમાંથી ભગવાન ચઢ્યા તે વિમાનમાં વીશ સાગરો-

પ્રથમ જેટલી આયુષ્યની સ્થિતિ હતી—અવતી વેળાએ ભગવાનનું તે આયુષ્ય ક્ષીણ થયેલ હતું, ભગવાનનો દેવભવ તર્ફન ક્ષીણ થયેલ હતો, ભગવાનની દેવવિમાનમાં રહેવાની સ્થિતિ ક્ષીણ થયેલ હતી આ બધું ક્ષીણ થતાં જ તરત ભગવાન તે દેવવિમાનમાંથી અવીને અહીં દેવાનંદા માહણીની કૂખમાં ગર્ભરૂપે આવ્યા. બ્યારે ભગવાન દેવાનંદાની કૂખમાં ગર્ભરૂપે આવ્યા ત્યારે અહીં બંધુક્રીપ નામના ક્રીપમાં, ભારતવર્ષમાં, દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં આ અવસાપિણીના સુષમસુષમા, સુષમા અને સુષમહંષમા નામના આરાઓનો સમય તર્ફન પૂરો થઈ ગયો હતો. હંષમસુષમા નામનો આરો લગભગ વીતી ગયો હતો એટલે એક કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ—હંષમસુષમા નામનો આરો વીતી ચૂક્યો હતો, હવે માત્ર તે હંષમસુષમા આરાનાં ખેતાલીશ હંબર અને પંચોતેર વરસ તથા સાડા આઠ માસ જ બાકી રહ્યા હતા; તે વખતે ભગવાન ગર્ભરૂપે આવ્યા હતા. વળી, ભગવાન ગર્ભરૂપે આવ્યા પહેલાં ઇશ્વાકુકુલમાં જનમ પામેલા અને કાશ્યપગોત્રવાળા એકવીશ તીર્થંકરો ક્રમેક્રમે થઈ ચૂક્યા હતા, હરિવંશકુલમાં જનમ પામેલા ગૌતમગોત્રવાળા બીજા બે તીર્થંકરો થઈ ચૂક્યા હતા અર્થાત્ એ રીતે કુલ તેવીશ તીર્થંકરો થઈ ચૂક્યા હતા તે વખતે ભગવાન ગર્ભરૂપે આવ્યા હતા. વળી, આગળના તીર્થંકરોએ ‘હવે પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર છેલ્લા તીર્થંકર થશે’ એ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીર વિશે નિર્દેશ કરેલો હતો.

આ રીતે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર આગલી રાતની છેવટમાં અને પાછલી રાતની શરૂઆતમાં એટલે બરાબર મધરાતને સમયે હસ્તોત્તરા—ઉત્તરાશ્વિનુની નક્ષત્રનો યોગ થતાં જ દેવાનંદાની કૂખમાં ગર્ભરૂપે ઉત્પન્ન થયા.

વળી ભગવાન બ્યારે કૂખમાં ગર્ભરૂપે આવ્યા ત્યારે તેમનો આગલા દેવભવને યોગ્ય આહાર, દેવભવની હયાતી અને દેવભવનું શરીર છૂટી ગયાં હતાં અને વર્તમાન માનવભવને યોગ્ય આહાર, માનવભવની હયાતી અને માનવભવનું શરીર તેમને સાંપડી ગયાં હતાં.

૩ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ત્રણ જ્ઞાનથી સુક્તા પણ હતા—‘હવે દેવભવમાંથી હું અવીશ’ એમ તેઓ બાણે છે. ‘વર્તમાનમાં દેવભવમાંથી હું અવમાન છું’ એમ તેઓ બાણુતા નથી. ‘હવે દેવભવથી હું અ્યુત થયેલો છું’ એમ તેઓ બાણે છે.

૪ જે રાત્રે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બલંધરગોત્રની દેવાનંદા માહણીની કૂખમાં ગર્ભરૂપે આવ્યા તે રાત્રે સૂતી બાગતી તે દેવાનંદા માહણી સેજ—પથારી—માં સૂતાંસૂતાં આ પ્રકારનાં ઉઠાર, કલ્યાણરૂપ, શિવરૂપ, ધન્ય અને મંગલરૂપ તથા શોભાસહિત એવાં ચૌદ મહાસ્વપ્નોને બોધને બાળી ગઈ.

૫ તે ચૌદ સ્વપ્નોનાં નામ આ પ્રમાણે છે— ૧ ગજ-હાથી, ૨ વૃષભ-બળદ, ૩ સિંહ, ૪ અભિષેક-લક્ષ્મીદેવીનો અભિષેક, ૫ મોળા-કુલની માળા, ૬ ચંદ્ર, ૭ સૂર્ય-

બનશે કે હે દેવાનુપ્રિયે! તમે બરાબર પૂરા નવ માસ અને સાડા સાત રાત દિવસ વીતાવી દીધા પછી પુત્રને જન્મ આપશો.

એ પુત્ર હાથેપગે સુકુમાળ થશે, પાંચ ઈંદ્રિયોએ અને શરીરે હીણા નહીં પણ બરાબર સંપૂર્ણ-પૂરે થશે, સારાં લક્ષણવાળો થશે, સારાં વ્યંજનવાળો થશે, સારાં શુભો-વાળો થશે, માનમાં, વજનમાં તથા પ્રમાણે કરીને એટલે ઉચ્ચાઈમાં બરાબર પૂરે હશે, ઘાટીલાં અંગોવાળો તથા સર્વાંગ સુંદર-સર્વઅંગોએ સુંદર-હશે, અદ્ર જેવો સૌમ્ય હશે તથા મનોહર-નમણો, દેખાવે વહાલો લાગે તેવો, સુંદર રૂપવાળો અને દેવકુમારની સાથે સર-ખાવી શકાય તેવો હશે.

૬- વળી, તે પુત્ર, જ્યારે બાલવય વટાવી સમજણો થતાં મેળવેલી સમજ-ણને પચાવનારો થઈ જીવાન વયમાં પહોંચશે ત્યારે તે રિગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદને-એ ચારે વેદોને અને તે ઉપરાંત પાંચમા ઇતિહાસને-મહાભારતને-છઠ્ઠા નિબંધ નામના શપ્તકોશને જાણનારો થશે.

તે, એ બધાં પૂર્વોક્ત શાસ્ત્રોને સાંગોપાંગ જાણનારો થશે, રહસ્યસહિત સમ-જનારો થશે, ચારે પ્રકારનાં વેદોનો પારગામી થશે, જેઓ વેદ વગેરેને ભૂલી ગયા હશે તેમને એ તમારો પુત્ર ચાદ કરાવનાર થશે, વેદનાં છએ અંગોનો વેત્તા-જાણકાર થશે, ષષ્ટિત્ર નામના શાસ્ત્રનો વિશારદ થશે, તથા સાંખ્ય શાસ્ત્રમાં કે ગણિત શાસ્ત્રમાં, આચારના ક્રિયામાં, શિક્ષાના-ઉચ્ચારણના શાસ્ત્રમાં, વ્યાકરણ શાસ્ત્રમાં, હંદશાસ્ત્રમાં, વ્યુત્પત્તિશા-સ્ત્રમાં, જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં અને એવા બીજાં પણ ઘણાં પ્રાણજ્ઞશાસ્ત્રોમાં અને પરિવ્રાજકશા-સ્ત્રોમાં એ તમારો પુત્ર ઘણો જ પંડિત થશે.

૧૦ તો હે દેવાનુપ્રિયે! તમે ઉઠાર સ્વપ્નો જોયાં છે યાવત્ આરોગ્ય કરનારાં, સંતોષ પમાડનારાં, દીર્ઘઆયુષ્ય કરનારાં, મેગલ અને કલ્યાણ કરનારાં સ્વપ્નો તમે જોયાં છે.

૧૧ પછી તે દેવાનંદા માહણી રિષભદત્ત માહણ્ય પાસેથી સ્વપ્નોના ફેલને લગતી આ વાત સાંભળીને, સમજીને હરખાઈ, તુઠી યાવત્ દશ નખ લેગા થાય એ રીતે આવર્ત કરીને, અંજલિ કરીને રિષભદત્ત માહણ્યને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી:

૧૨ હે દેવાનુપ્રિય! જે તમે ભવિષ્ય કહ્યો છે એ પ્રમાણે છે, હે દેવાનુપ્રિય! તમારું કહેલું એ ભવિષ્ય તે પ્રમાણે છે, હે દેવાનુપ્રિય! તમારું જાણેલું એ ભવિષ્ય સાચું છે, હે દેવાનુપ્રિય! એ સંદેહ વગરનું છે, હે દેવાનુપ્રિય! મેં એવું ઇચ્છેલું છે, હે દેવાનુ-પ્રિય! મેં તમારા એ વચનને સાંભળતાં જ સ્વીકારેલું છે-પ્રમાણભૂત માનેલ છે, હે દેવાનુ-પ્રિય! એ તમારું વચન મેં ઇચ્છેલ છે અને મને માન્ય પણ છે, હે દેવાનુપ્રિય! જે એ હકીકત તમે કહ્યો છે તે એ સાચી જ હકીકત છે, એમ કહીને તે સ્વપ્નોનાં ફેલોને

એ દેવાનંદા માહણી બરાબર સ્વીકારે છે, તે સ્વપ્નોનાં ફલોને બરાબર સ્વીકારીને જોટલે એ સ્વપ્નોનાં ફલોને બરાબર બાણી-સમજી રિષભદ્રત માહણી સાથે ઉદાર-વિશાલ એવા માનવોચિત અને ભોગવવા યોગ્ય ભોગોને ભોગવતી તે દેવાનંદા માહણી રહે છે.

૧૩ હવે તે કાલે તે સમયે શક, દેવોનો ઇંદ્ર દેવોનો રાબ, વજ્રપાણિ-હાથમાં વજ્રને રાખનારો, અસુરોના પુરોનો-નગરોનો-નાથ કરનાર-પુરંદર, સો કતુ-પ્રતિમા-કરનાર-શતકેતુ, હબાર આંખવાળો સહસ્રાક્ષ, મોટા મોટા મેલોને તાળે રાખનાર-મધવા, પાક નામના અસુરને સજા કરનાર-પાકશાસન, ક્ષિણ બાલુના અડધા લોકોનો માલિક-ક્ષિણાર્ધલોકાધિપતિ બ્રીશ લાખ વિમાનોનો સ્વામી, અને ઝીરાવણ હાથીના વાહન ઉપર બેસનાર એવો સુરેન્દ્ર પોતાના સ્થાનમાં બેઠેલા હોતો.

એ સુરેન્દ્રે રજ વગરનાં અંબર-ગગન-જેવાં ચોકખાં વસ્ત્રો પહેરેલાં, મથોચિત રીતે મોળા અને સુકુટ પહેરેલાં, એણે પહેરેલાં સોનાનાં નવાં, સુંદર, અર્ધમેળા પમાટે એવાં અથવા ચિત્રામણવાળી કારીગરીવાળાં, અને વારંવારે હાલતાં બે કુંડલોને લીધે એનાં બન્ને ગાલ ઝગારા ભારતા હતા, એનું શરીર ચમકતું હતું, પણ સુધી લટકતી એવી લાંબી વનનાં ફુલોથી શુભેલી માળા એણે પહેરેલી; એવો એ ઇંદ્ર સૌધર્મ નામના કલ્પમાં-સ્વર્ગમાં-આવેલા સૌધર્મવર્તસક નામના વિમાનમાં બેઠેલી સૌધર્મ નામની સભામાં શકનામના સિંહાસનમાં બેઠેલા હોતો.

૧૪ ત્યાં તે બ્રીશ લાખ વિમાનાવાસો, ચોરાશી હબાર સામાનિક દેવો, તેત્રીશ-ત્રાયંત્રિશ દેવો, ચાર લોકપાલો, પોતપોતાના પરિવાર સાથેની આઠ મોટી પદ્મરાણીઓ, ત્રણ સભાઓ, સાત સૈન્યો, સાત સેનાધિપતિઓ, ચાર ચોરાશી હબાર જોટલે ત્રણ લાખ છત્રીશ હબાર અંગરક્ષક દેવો અને સૌધર્મસભામાં વસનારા બીજા પણુ ઘણાં વૈમાનિક દેવો અને દેવીઓ એ બધાં ઉપર અધિપતિપણું ભોગવતો રહે છે, જોટલે એ બધી પોતાની પ્રજાનું પાલન કરવાનું સામર્થ્ય તે ધરાવે છે તથા એ બધાંનો તે અગ્રેસર-પુરપતિ-છે, સ્વામી-નાથક-છે, ભર્તા-પોષક-છે, અને એ બધાંનો તે મહત્તર-મહામાન્ય-શુરુચ્ચમાન-છે, તથા એ બધાં ઉપર પોતાના નિમેલા માણસો દ્વારા કરવાવીને પોતાનું કૌશલ્ય અને આજ્ઞાદાયિત્વ બતાવતો રહે છે-એ બધાં ઉપર ધન્ય તરીકે પ્રધાનપણે તેની પોતાની જ આજ્ઞા ચાલે છે, એ રીતે રહેતો અને પોતાની પ્રજાને પાળતો તથા નિસ્તર આવડતાં નાટકો, સંગીત, વાગતાં વીણા હાથતાળીઓ, બીજાં વાજાંઓ અને મેહની જેવો ગંભીર અવાજવાળો મૃદંગ તથા સરસ અવાજ કરતો ઢાલ એ બધાનાં મોટા અવાજ દ્વારા ભોગવવા યોગ્ય હિન્ય ભોગોને ભોગવતો તે ઇંદ્ર ત્યાં રહે છે.

૧૫ તથા તે ઇંદ્ર પોતાના વિપુલ અવધિજ્ઞાન દ્વારા સંપૂર્ણ બંબૂદ્રીપ તરફ જોતો જોતો બેઠેલ છે ત્યાં તે, બંબૂદ્રીપ નામના દ્રીપમાં ભારતવર્ષમાં-ભસ્તમાં આવેલા માહણ-

કુંડગામ નગરમાં ઠોડાલગોત્રના વિપલદત્ત માહુણની ભારણ-પત્ની બલદધરગોત્રની દેવાનંદા માહુણીની કૃપમાં ગર્ભપણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ઉપજેલા જૂએ છે. ભગવાનને બેઠેને તે હરખચો-રાંછ થયો, ત્રુકચો-તુષ્ઠમાન થયો, ચિત્તમાં આનંદ પારચો, બહુ રાછ થયો, પરમ આનંદ પારચો, મનમાં પ્રીતિવાળો થયો, પરમ સૌમનસ્યને તેણે મેળવ્યુ અને હરખને લીધે તેનું હૃદય ધડકતું બની ગયું તથા મેઘની ધારાઓથી છંટાચેલ કંઈમના સુગંધી ફૂલની પેઠે તેનાં ફેવેરવાં ખડાં થઈ ગયાં, તેનાં ઉત્તમ કમલ જેવાં નેત્રો અને સુખ વિકસિત થયાં-ખિલી ગયાં, તેણે પહેરેલાં ઉત્તમ કડાં, બહેરખાં, બાબુબંધ, મુગટ, કુંડલ અને હારથી સુશોભિત છાતી, એ બધું તેને થયેલ હરખને લીધે હલુંહલું થઈ રહ્યું, લાંબુ લટકતું અને વારેવારે હલતું જૂમણું તથા ઘીભાં પણુ એવાં જ આભૂષણુ તેણે પહેરેલાં હતાં એવો તે શકે ઈન્દ્ર ભગવંતને બેતાં જ આદર વિનય સાથે એકંદમ અપાદાબંધ પોતાના સિંહાસન ઉપરથી ઊભો થાય છે, તે સિંહાસન ઉપરથી ઊભો થઈ પોતાના પાદ-પીઠ ઉપર નીચે ઊતરે છે, પાદપીઠ ઉપર નીચે ઊતરી તે, મરક્ત અને ઉત્તમ રિષ્ત તથા અંબન નામના રત્નોએ જડેલી અને અળકતાં મહિરનોનોથી સુશોભિત એવી પોતાની મોજડીઓ ત્યાં જ પાદપીઠ પાસે ઊતારી નાખે છે, મોજડીઓને ઊતારી નાખી તે પોતાના ખભા ઉપર ખેસને જનોઈની પેઠે ગોઠવીને એટલે એકવડું ઉત્તરાસંગ કરે છે, એ રીતે એકવડું ઉત્તરાસંગ કરીને તેણે અંબલિ કરવા સાથે પોતાના બે હાથ બેઠકા અને એ રીતે તે તીર્થંકર ભગવંતની આબુ લક્ષ્ય રાખી સાત આઠ પગલાં તેમની સામે નથ છે, સામે જઈને તે ડાબો ઠીંચણુ ઊંચો કરે છે, ડાબો ઠીંચણુ ઊંચો કરીને તે જમણા ઠીંચણુને ભોંતળ ઉપર વાળી દે છે, પછી માથાને ત્રણવાર ભોંતળ ઉપર લગાડી પછી તે થોડો ટફાર બેસે છે. એ રીતે ટફાર બેસીને કડાં અને બહેરખાંને લીધે અપોઅપ થઈ ગયેલી પોતાની બન્ને ભુજાઓને ભેગી કરે છે. એ રીતે પોતાની બન્ને ભુજાઓને ભેગી કરીને તથા હંશ નખ એકબીજાને અઠે એ રીતે બન્ને હથેળીઓને ભેડી માથું નમાવી માથામાં-મસ્તકે અંબલિ કરીને તે આ પ્રમાણે બોલ્યો:

૧૬ અરહંત ભગવંતને નમસ્કાર થાઓ, ૧ તીર્થેનો પ્રારંભ કરનારા એવા તીર્થંકરેને, પોતાની જ મેળે બોધ યામનારા સ્વર્ચસંપુહોને, ૨ પુરુષોમાં ઉત્તમ અને પુરુષોમાં સિંહસમાન, પુરુષોમાં ઉત્તમ કમળસમાન અને પુરુષોમાં ઉત્તમ ગંધહસ્તી જેવા, ૩ સર્વ લોકમાં ઉત્તમ, સર્વલોકના નાથ, સર્વલોકનું હિત કરનારા, સર્વલોકમાં હીવા સમાન અને સર્વલોકમાં પ્રકાશ પહોંચાડનારા, ૪ અજ્ઞાનથી અંધ બનેલા લોકોને આંખ સમાન શાસ્ત્રની રચના કરનારા, એવા જ લોકોને માર્ગ બતાવનારા, શરણુ આપનારા અને જીવનને આપનારા એટલે કદી મરવું ન પડે એવા જીવનને-સુક્રિતને-દેનારા તથા બોધિથીજને-સમક્રિતને આપનારા, ૫ ધર્મને દેનારા, ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા, ધર્મના નાથક, ધર્મરૂપ રથને ચલવનારા સારથી સમાન, અને ચાર છેડાવાળા ધર્મરૂપ જગતના ઉત્તમ ચક્રવર્તી, ૬ અજ્ઞાનથી ડુબતા લોકોને દ્વીપ-બેટ-સમાન, રક્ષણુ આપનારા, શરણુ દેનારા, આધાર સમાન અને

અવલંબન આપનારા તથા ક્યાંય પણ રખાના ન પાચે એવાં ઉત્તમ જ્ઞાન અને દર્શનને ધરનારા, ધાર્મિકર્મ તદ્દન ખસી ગયેલા છે તેવા, ૭ જિન-રાગદ્વેષ વગેરે આંતરશત્રુઓને જિતી ગયેલા, જેઓ એ આંતરશત્રુઓને જિતવા મથે છે તેમને જિતાડનારા, સંસાર સમુદ્રને તરી ચુકેલા, જેઓ તરવા મથે છે તેમને તારનારા, પોતે જાતે યોધાને પામેલા ખીબાઓને યોધા આપનારા, સુક્રિતને પામેલા અને ખીબાઓને સુક્રિત સુધી પહોંચાડનારા. ૮

સર્વજ્ઞ-બધું જાણનારા, બધું જોનારા, જે પદ શિવરૂપ છે, અચલ છે, રોગ વગરનું છે, અંત વગરનું છે, ક્ષય વિનાનું છે, કોઈપણ પ્રકારની પીડા વગરનું છે અને જ્યાં પહોંચ્યા પછી કદી પાછું ફરવું પડતું નથી એવા સિદ્ધિગતિ નામના પદને પહોંચેલા તથા ભયને જિતી ગયેલા એવા જિનોને નમસ્કાર થાઓ. ૯

તીર્થની શરૂઆત કરનારા, છેલ્લા તીર્થકર, આગલા તીર્થકરોએ જેમના થવાની સૂચના આપેલી હતી એવા અને પૂર્વે વર્ણવેલા તમામ શુભોવાળા થાવત્ જ્યાં પહોંચ્યા પછી કદી પાછું ફરવું પડતું નથી એવા સિદ્ધિગતિ નામના પદને પામવાની અભિલાષાવાળા એવા શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને નમસ્કાર થાઓ.

અહીં સ્વર્ગમાં રહેલો હું ત્યાં એટલે દેવાનંદાની કુક્ષિમાં રહેલા ભગવંતને વહન કરું છું, ત્યાં રહેલા ભગવંત અહીં રહેલા મને જુઓ એમ કરીને તે દેવરાજ ઈંદ્ર શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને વહન કરે છે, નમન કરે છે અને પોતાના ઉત્તમ સિદ્ધાસણમાં પૂર્વદિશા તરફ મુખ રાખીને બેસે છે.

૧૭ ત્યારપછી તે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકને આ એ પ્રકારનો એના અંતરમાં ચિંતન-રૂપ, અભિલાષરૂપ મનોગત સંકલ્પ પેદા થયો કે-‘એ થયું નથી, એ થવા જોગ નથી અને એવું થનારું થ નથી કે અરહંત ભગવંતો, ચક્રવર્તી રાજાઓ, બલદેવ રાજાઓ, વાસુદેવ રાજાઓ અંત્યકુલોમાં-હલકાં કુલોમાં કે અધમ કુલોમાં કે તુચ્છ કુલોમાં કે હળશરિયા કુલોમાં કે કંબુસી કુલોમાં કે ભિખારી કુલોમાં કે માહણ્ય કુલોમાં એટલે બ્રાહ્મણનાં કુલોમાં આજસુધી કોઈવાર આવેલા નથી કે આવતા નથી કે હવે પછી કોઈવાર આવનારા નથી, એ પ્રમાણે ખરેખર છે કે અરહંત ભગવંતો કે ચક્રવર્તી રાજાઓ કે બલદેવ રાજાઓ કે વાસુદેવ રાજાઓ ઉગ્રવંશનાં કુલોમાં કે ભોગવંશનાં કુલોમાં કે રાજન્યવંશનાં કુલોમાં કે ધર્મવાકુવંશનાં કુલોમાં કે સત્રિયવંશનાં કુલોમાં કે હરિવંશનાં કુલોમાં કે કોઈ ખીબાં તેવા પ્રકારનાં વિશુદ્ધ જાતિ, કુલ અને વંશવાળાં કુલોમાં આજ પહેલાં આવેલા છે, વર્તમાનમાં આવે છે અને ભવિષ્યમાં પણ તેઓ મધ્ય તેવા ઉત્તમ કુલોમાં આવનારા છે.

૧૮ વળી, એવો પણ લોકમાં અચરજરૂપ બનાવ, અનંત અવસરપિણીઓ અને ઉત્સર્પિણીઓ વીતી ગયા પછી બની જાય છે કે જ્યારે તે અરહંત ભગવંતો વગેરેએ નામગોત્ર કર્મનો ક્ષય નથી કરેલો હોતો, એ કર્મનું વેદન નથી કરેલું હોતું અને એમનું એ કર્મ એમના આત્મા ઉપરથી ખરી પડેલું નથી હોતું એટલે કે એમને એ કર્મનો

ઉદય હોય છે ત્યારે તે અરહત ભગવંતો કે ચક્રવર્તી રાજાઓ કે બલદેવ રાજાઓ કે વાસુદેવ રાજાઓ અંત્ય કુલોમાં કે અધમ કુલોમાં કે તુચ્છ કુલોમાં કે હળદરિયાં કુલોમાં કે ભિખારીનાં કુલોમાં અને કંબુસનાં કુલોમાં પણ આવેલા છે કે આવે છે કે આવશે એટલે એવાં હલકાં કુલોવાળી માતાઓની કૂખમાં ગર્ભપણે ઉપજેલા છે કે ઉપજે છે કે ઉપજશે છતાં તે કુલોમાં તેઓ કદી જનમ્યા નથી કે જનમતા નથી કે હવે પછી જનમવાના પણ નથી.

૧૯ અને આ શ્રમણ ભગવંત મહાવીર બંજૂદ્રીપ નામના દ્રીપમાં ભારતવર્ષમાં માહણ્યકુંડામ નામના નગરમાં કૌસલગોત્રવાળા રિષભદત્ત માહણ્યની ભારભ-પત્ની જલદિય-ગોત્રની દેવાનંદા માહણ્ય-ગ્રાહણીની કૂખમાં ગર્ભપણે ઉપજેલા છે.

૨૦ તો થઈ ગયેલા, વર્તમાન સમયના અને હવે પછી થનારા તમામ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકોનો એ આચાર છે કે અરહત ભગવંતોને તેવા પ્રકારનાં અંતકુલોમાંથી કે અધમકુલોમાંથી કે તુચ્છકુલોમાંથી કે હળદરિયાં કુલોમાંથી કે ભિખારીનાં કુલોમાંથી કે કંબુસનાં કુલોમાંથી ખસેડીને ઉગ્રવંશનાં કુલોમાં કે લોગવંશનાં કુલોમાં કે રાજન્યવંશનાં કુલોમાં કે જ્ઞાતવંશનાં કુલોમાં કે ક્ષત્રિયવંશનાં કુલોમાં કે હરિવંશનાં કુલોમાં કે વિશુદ્ધ જાતિ કુલ અને વંશનાં તેવા પ્રકારનાં કોઈ બીજા ઉત્તમ કુલોમાં ફેરવી નાખવા ઘટે.

તો મારે સારુ ખરેખર શ્રેયસ્કર પ્રવૃત્તિ છે કે, આગળના તીર્થંકરોએ જેમના થવાની સૂચના આપેલી છે એવા છેલ્લા તીર્થંકર શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને માહણ્યકુંડામ નામના નગરમાંથી કૌસલગોત્રના માહણ્ય રિષભદત્તની ભારભ-પત્ની જલદિયગોત્રની માહણ્ય દેવાનંદાની કૂખમાંથી ખસેડીને ક્ષત્રિયકુંડામ નામના નગરમાં રહેતા જ્ઞાત નામના ક્ષત્રિયોના વંશમાં થયેલા કાશ્યપગોત્રવાળા સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની ભારભ વાસિષ્ઠગોત્રની ક્ષત્રિયાણી ત્રિશલાની કૂખમાં ગર્ભપણે સ્થાપિત કરવા ઘટે, અને વળી જે તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને ગર્ભ છે તેને પણ જલદિયગોત્રની દેવાનંદા માહણ્યની કૂખમાં ગર્ભપણે સ્થાપિત કરવો ઘટે એમ કરીને એમ વિચારે છે, એમ વિચારીને પાંચદળસેનાના સેનાપતિ હરિભુજમેસિ નામના દેવને સાહ દે છે, હરિભુજમેસિ નામના દેવને સાહ હઈ તેને એ ઇન્દ્રે આ પ્રમાણે કહ્યું:

૨૧ હે દેવાનુમિત્ર! એમ ખરેખર છે કે આજ સગી એ થયું નથી, એ થવા-યોગ્ય નથી અને હવે પછી એ થવાનું નથી કે અરહત ભગવંતો, ચક્રવર્તી રાજાઓ, બલ-દેવ રાજાઓ, વાસુદેવ રાજાઓ અંત્યકુલોમાં, અધમકુલોમાં, કંબુસનાં કુલોમાં, હળદરિયાં કુલોમાં, તુચ્છ કુલોમાં કે ભિખારીનાં કુલોમાં આવજાગી કોઈવાર આવેલા નથી, વર્તમા-નમાં આવતા નથી અને હવે પછી કોઈવાર આવનારા નથી, ખરેખર એમ છે કે, અરહત ભગવંતો, ચક્રવર્તી રાજાઓ, બલદેવ રાજાઓ કે વાસુદેવ રાજાઓ ઉગ્રવંશનાં કુલોમાં, લોગવંશનાં કુલોમાં, રાજન્યવંશનાં કુલોમાં, જ્ઞાતવંશનાં કુલોમાં, ક્ષત્રિયવંશનાં કુલોમાં,

ધર્માકુવંશનાં કે હરિવંશનાં કુલોમાં કે બીજાં કોઇ તેવા પ્રકારનાં વિશુદ્ધ જાતિ વિશુદ્ધ કુલ અને વિશુદ્ધવંશમાં આજલગી આવેલા છે, વર્તમાનમાં આવે છે અને હવે પછી પશુ તેઓ ઉત્તમકુલમાં આવવાના છે.

૨૨ વળી, એવો પણ લોકોને અચરજમાં નાખી દે એવો બનાવ, અનંત અવસરિણીઓ અને ઉત્સરિણીઓ વીતી ગયા પછી બની આવે છે કે બ્યારે નામગોત્ર કર્મોના ક્ષય નહીં થયો હોય, એ કર્મ પૂરેપૂરું લોગવાઈ ગયેલું ન હોય અને લોગવાયું ન હોવાથી જ એ કર્મ આત્મા ઉપરથી ખરી પડેલું ન હોય એટલે કે અરહંત ભગવંતો વગેરેને એ કર્મોના ઉદય આવેલા હોય ત્યારે અરહંત ભગવંતો કે ચક્રવર્તી રાજાઓ કે બલદેવ રાજાઓ કે વાસુદેવ રાજાઓ અંત્યકુલોમાં કે હલકાં કુલોમાં કે તુચ્છકુલોમાં કે કંબુસનાં કુલોમાં કે ઘણહરિયાં કુલોમાં કે બિખારીનાં કુલોમાં આવેલા છે કે આવે છે કે આવવાના છે છતાં તે કુલોમાં તેઓ કદી જનમેલા નથી, જનમતા નથી કે હવે પછી જનમવાના પણ નથી.

૨૩ અને આ શ્રમણ ભગવંત મહાવીર જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં, ભારતવર્ષમાં માહણકુંડગ્રામ નામના નગરમાં કોડાલગોત્રના રિષભહત માહણની ભારભ બલધરગોત્રની દેવાનંદા માહણીની કૃપમાં ગર્ભપણે ઉપજેલા છે.

૨૪ તો થઈ ગયેલા, વર્તમાન સમયના અને હવે પછી થનારા તમામ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકેનો એ આચાર છે કે અરહંત ભગવંતોને તેવા પ્રકારનાં અંતકુલોમાંથી કે અધમકુલોમાંથી કે તુચ્છકુલોમાંથી કે કંબુસનાં કુલોમાંથી કે ઘણહરિયાં કુલોમાંથી કે બીખમગાનાં કુલોમાંથી આવત માહણનાં કુલોમાંથી ખસેડીને તેવાં પ્રકારનાં ઉગ્રવંશનાં કુલોમાં કે લોગવંશનાં કુલોમાં કે રાજન્યવંશનાં કુલોમાં કે જ્ઞાતવંશનાં કુલોમાં કે ક્ષત્રિયવંશનાં કુલોમાં કે ધર્માકુવંશનાં કુલોમાં કે હરિવંશનાં કુલોમાં કે કોઇ બીજાં તેવા પ્રકારનાં વિશુદ્ધજાતિનાં, વિશુદ્ધવંશનાં અને વિશુદ્ધ કુલવાળાં કુલોમાં ફેરવી નાખવા થટે.

૨૫ તો હે દેવાનુગ્રિહ! તું જા, શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને માહણકુંડગ્રામ નામના નગરમાંથી કોડાલગોત્રના રિષભહત માહણની ભારભ બલધરગોત્રની દેવાનંદા માહણીની કૃપમાંથી ખસેડીને ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નામના નગરમાં જ્ઞાતવંશનાં ક્ષત્રિયોના વશજ અને કાર્કષ્યગોત્રને સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય છે તેની ભારભ વાસિષ્ઠગોત્રની ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી છે તેની કૃપમાં ગર્ભપણે સ્થાપિત કર અને ગર્ભપણે સ્થાપિત કરીને મને આ મારી આજ્ઞા તરત જ પાછી આપી દે.

૨૬ ત્યારપછી પાંચઘણસેનાનો સેનાપતિ તે હરિણગચેચી દેવ, દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકેની ઉપર મુજબની આજ્ઞા સાંભળીને રાજ થયો અને આવત તેનું સૂદૃઢ રાજ થવાને

લીધે ધડકવા લાગ્યું. તેણે ચાવત ખન્ને હથેળીઓ લેળી કરીને અંબલિ ભેડીને ‘એમ દેવની જેવી આજ્ઞા’ એ પ્રમાણે એ આજ્ઞાના વચનને તે, વિનયપૂર્વક સ્વીકારે છે, આજ્ઞાના વચનને વિનયપૂર્વક સ્વીકારીને તે હરિભુજમેસી દેવ, દેવેદ્ર દેવરાજ શકની પાસેથી નીકળે છે, નીકળીને ઉત્તરપૂર્વની દિશાના ભાગમાં એટલે ઇશાનપૂષ્પા તરફ બચ છે, ત્યાં જઇને વૈક્રિયસસુદ્ધાતવડે પોતાના શરીરને ખદલવાનો પ્રયત્ન કરે છે, એમ કરીને તે પોતાના શરીરમાં રહેલા આત્માના પ્રદેશોના સમૂહને અને કર્મપુદ્ગલના સમૂહને સંખ્યેય યોજનના લાંબા ઠંડના આકારે શરીરમાંથી બહાર કાઢે છે, તેમ કરતાં તે દેવ, ભગવંતને એકે ગર્ભ-માંથી ખસેડીને બીબા ગર્ભમાં સ્થાપિત કરવા સારુ પોતાના શરીરને નિર્મળ-ધણું સારું બનાવવા માટે એ શરીરમાં રહેલા સ્થૂલ પુદ્ગલ પરમાણુઓને ખંખેરી કાઢે છે અર્થાત એ પુદ્ગલ પરમાણુઓ જેમકે રતનનાં, વજ્રનાં, વૈદૂર્યનાં, લોહિતાક્ષનાં, મસારગદ્દનાં, હંસ-ગર્ભનાં, પુલકનાં, સૌગંધિકનાં, બયોતીરસનાં, અંબનનાં, અંબનપુલકનાં, રજતનાં, જાત-ફળનાં, સુભગનાં, અંકનાં, કટિકનાં અને રિષ્ટનાં એ તમામ જાતનાં રત્નોની જેવાં સ્થૂલ છે તો એવાં પોતાના શરીરમાં જે સ્થૂલ પુદ્ગલ પરમાણુઓ છે તેને ખેંચી નાખે છે અને તેની જગ્યાએ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોને એટલે સારરૂપ એવાં સારાં પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે.

૨૭ એ રીતે ભગવંતની પાસે જવા માટે પોતાના શરીરને સરસ બનાવવા સારુ સારાં સારાં સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરીને ફરીવાર પશુ વૈક્રિયસસુદ્ધાત કરે છે, એમ કરીને પોતાના મૂળ શરીર કરતાં બુદ્ધ એવું બીજું ઉત્તર વૈક્રિય શરીર-પોતાનું બીજું રૂપ બનાવે છે, એવું બીજું રૂપ બનાવીને ઉત્તમ પ્રકારની, ત્વરાવાળી, ચપળ, વેગને લીધે પ્રચંડ, બીજી બધી ગતિઓ કરતાં વિશેષ વેગવાળી, ધમધમાટ કરતી, શીઘ્ર ક્રિય દેવગતિ વડે ચાલતો ચાલતો એટલે નીચે આવતો નીચે આવતો તે, તીરછે અસંખ્ય ક્ષીપા અને સસુદ્રોની વચ્ચોવચ્ચ જે બાબુએ બંબૂદ્રીપ આવેલો છે, તેમાં બધાં ભારતવર્ષ આવેલું છે અને તેમાં બધાં માહણ્યકુંડગ્રામ નગર આવેલું છે, તેમાં બધાં રિષભદત પ્રાણીનું ઘર આવેલું છે અને એ ઘરમાં બધાં દેવાનંદા પ્રાણી છે તે બાબુએ આવે છે, તે બાબુએ આવતાં ભગવંતને ભેટાં જ શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને પ્રણામ કરે છે, તેમને પ્રણામ કરીને તે દેવ, પરિવારસહિત દેવાનંદા માહણીને અવસ્થાપિની નિદ્રામાં મૂકે છે એટલે પરિવાર સહિત દેવાનંદા માહણી ઉપર બેનનું ઘારણ મૂકે છે, એ બધાંને ગાઢનિદ્રામાં મૂકીને ત્યાં રહેલાં અસ્વચ્છ પરમાણુ-પુદ્ગલોને ફર કરે છે, ફર કરીને ત્યાં સ્વચ્છ પરમાણુ-પુદ્ગલોને ફેંકે છે-વેરે છે-ફેલાવે છે, એમ કર્યો પછી ‘ભગવત્ ! મને અનુગ્રા આપો’ એમ કહી પોતાની હથેળીના સંપુટ દ્વારા શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને કોઈ જાતની લેશ પણ પીડા ન થાય એ રીતે ગ્રહણ કરે છે, એ રીતે એ દેવ, શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને ગ્રહણ કરીને જે બાબુ ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગર છે, તે નગરમાં જે બાબુ સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયનું ઘર છે, તે ઘરમાં બધાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી રહે છે તે બાબુએ આવે છે, તે બાબુએ આવીને પરિવારસહિત ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને ગાઢ ઉંઘના ઘારણમાં મૂકે છે, તેમ કરીને ત્યાં રહેલાં

અસ્વચ્છ પરમાણુ પુદ્ગલોને દૂર કરે છે, અસ્વચ્છ પરમાણુ પુદ્ગલોને દૂર કરીને સ્વચ્છ પરમાણુ પુદ્ગલોને ફેંકે છે વેરે છે, તેમ કરીને તે શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને લેશ પણ પીડા ન થાય એ રીતે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કૂખનાં ગર્ભપણે ગોઠવે છે અને વળી એ તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીનો ગર્ભ છે તેને પણ ભલ્લંધર ગોત્રવાળી દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કૂખમાં ગર્ભપણે ગોઠવે છે, આ રીતે બધું બરાબર ગોઠવીને તે દેવ, એ દિશામાંથી આવ્યો હતો તે જ દિશા તરફ પાછો આવ્યો ગયો.

૨૮ હવે એ ગતિથી આવ્યો હતો, તે ઉત્તમ પ્રકારની, ત્વરાવાળી, અપળ, વેગને હીધે પ્રચંડ, બીજી બધી ગતિઓ કરતાં વિશેષ વેગવાળી, ધમધમાટ કરતી, શીઘ્ર દિવ્ય દેવગતિ વડે પાછો તીરછે અસંખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રોની વચ્ચેવચ્ચ થતો અને હજાર હજાર ભેજનની મોટી કાળો ભરતો-એ રીતે જાણે જીપડતો તે દેવ એ તરફ સૌધર્મ નામના કલ્પમાં સૌધર્મોવર્તસક નામના વિમાનમાં શક નામના સિંધાસણમાં દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક બેઠેલો છે તે જ બાબુ તેની પાસે આવે છે, પાસે આવીને દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની એ આજ્ઞાને તરત જ પાછી સોંપી દે છે અર્થાત્ આપે એ આજ્ઞા કરેલી તેના એ અમલ કરી દીધો છે એમ જણાવે છે.

૨૯ તે કાલે તે સમયે શ્રમણ ભગવંત મહાવીર ત્રણ જ્ઞાનથી યુક્ત પણ હતા.

૧ મને ફેરવીને બીજે લઈ જવામાં આવશે એમ તેઓ બહુ છે.

૨ પોતે પોતાને ફેરવાતા બહુતા નથી.

૩ પોતે ફેરવાઈ ચૂક્યા છે એ પ્રમાણે બહુ છે.

૩૦ તે કાલે તે સમયે જ્યારે વર્ષાઋતુ ચાલતી હતી અને વર્ષાઋતુને જે તે પ્રસિદ્ધ એવો ત્રીજો મહિનો અને પાંચમો પંખવાડો ચાલતો હતો એટલે આસો મહિનાનો ૧૦ દિવસ ચાલતો હતો તથા તે સમયે તે ૧૦ દિવસની તેરમી તિથિ એટલે તેરશની તિથિ આવેલી હતી. ભગવાનને સ્વર્ગમાંથી અવધ્યાને અને દેવાનંદા માહણીના ગર્ભમાં આવ્યાને એકંદરે ફૂલ બાશી રાત દિવસો વીતી ગયાં હતાં અને તેરશને દિવસે ત્રાશીમો રાતદિવસ ચાલતો હતો, તે ત્રાશીમ દિવસની બરાબર મધરાતે એટલે આગલી રાતનો છેડો અને પાછલી રાતની શરૂઆત થતી હતી એવે સમયે ઉત્તરાશ્વિનની નક્ષત્રનો યોગ આવતાં હિતાનુકરમક એવા હરિભુગમેસી દેવે શકની આજ્ઞાથી માહણકુહામ નગરમાંથી કોડાલ ગોત્રના રિષભ-દત્ત બ્રાહ્મણની ભારજા ભલ્લંધર ગોત્રની દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કૂખમાંથી ભગવંતને ખસેડીને ક્ષત્રિયકુહામ નગરમાં જ્ઞાતવંશના ક્ષત્રિયોમાંના કાશ્યપગોત્રના સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની ભારજા વાસિષ્ઠ ગોત્રની ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કૂખમાં લેશ પણ પીડા ન થાય એ રીતે બરાબર ગોઠવી દીધા.

૩૧ શ્રમણ ભગવંત મહાવીર ત્રણ જ્ઞાનથી યુક્ત પણ હતા. ૧ ‘હું લઈ જવાઈશ’

એમ તેઓ બાણે છે, ૨ ‘હું લઈ જવાઉં છું’ એમ તેઓ બાણતા નથી અને ૩ ‘હું લઈ જવાઈ ચૂક્યો’ એમ તેઓ બાણે છે.

૩૨ જે રાત્રે શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને બલ્લધર ગોત્રવાળી દેવાનંદા માહણીની કૂખમાંથી ઉપાડીને વાસિષ્ઠ ગોત્રવાળી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કૂખમાં ગર્ભપણે ગોઠવી દીધા તે રાત્રે એ દેવાનંદા માહણી પોતાની પથારીમાં સૂતીબગતી ઉઘતી ઉઘતી પડી હતી અને તે દશામાં એણીએ, પોતાને આવેલાં આ એ પ્રકારનાં ઉઠાર કદયાણુરૂપ શિવરૂપ ધન્ય મંગલ કરનારાં શોભાવાળાં એવાં ચૌદ મહાસ્વમ્નો ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી હરી ગઈ એવું બોલ્યું અને એમ બોલને તેણી બગી ગઈ. તે ચૌદ સ્વમ્નો આ પ્રમાણે છે. હાથી, વૃષભ વગેરે ઉપર પ્રમાણેની ગાથામાં કહેલાં છે.

૩૩ હવે જે રાત્રે શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને બલ્લધર ગોત્રવાળી દેવાનંદા માહણીની કૂખમાંથી ઉપાડીને વાસિષ્ઠ ગોત્રવાળી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કૂખમાં ગર્ભપણે ગોઠવવામાં આવ્યા તે રાત્રે તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી પોતાના તે તેવા પ્રકારનાં વાસધરમાં રહેલી હતી; જે વાસધર-સૂવાનો ઝોરડો-ઝંઘરથી ચિત્રામણવાળું હતું, ઘઠારથી ધોળેલું, ઘસીને ચક્રચક્રિત કરેલું અને સૂવાળું બનાવેલું હતું તથા એમાં જાણે ઉપરના ભાગની છતમાં ભાતભાતનાં ચિત્રો દોરેલાં હતાં, ત્યાં મણિ અને રતનના દીવાને લીધે અધારું નાસી ગયેલું હતું, એ વાસ-ધરની નીચેની ફરસબંધી તદ્દન સરખી હતી અને તે ઉપર વિવિધ પ્રકારના સાથિયા વગેરે દોરારીને તેને વધુ સુંદર બનાવવામાં આવેલી હતી, ત્યાં પાંચે રંગનાં સુંદર સુગંધી ફૂલો ન્યાં ત્યાં વેરીને તે ઝોરડાને સુગંધિત બનાવેલો હતો, કાળો અગર, ઉત્તમ કુંદર, તુરકીપૂપ વગેરે વિવિધ પ્રકારના ધૂપો ત્યાં સળગતા રહેતા હોવાથી એ ઝોરડો મધમધી રહ્યો હતો અને તે ધૂપોમાંથી પ્રગટ થતી સુગંધીને લીધે તે ઝોરડો સુંદર બનેલો હતો, ખીબ પશુ સુગંધી પદાર્થો ત્યાં રાખેલા હોવાથી તે, સુગંધ સુગંધ થઈ રહ્યો હતો અને બાણે કે કોઈ ગંધની વાટની પેઠે અતિશય મહેકી રહ્યો હતો.

તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી તેવા ઉત્તમ સુશોભિત ઝોરડામાં તે તેવા પ્રકારની પથારીમાં પડી હતી. જે પથારી ઉપર સૂનારના આખા શરીરના માપનું ઝોરીકું મૂકી રાખેલ હતું, બન્ને બાજુએ-માથા તરફ અને પગ તરફ-પશુ ઝોરીકાં ગોઠવેલાં હતાં, એ પથારી બન્ને બાજુથી ઈચી હતી અને વચ્ચે નમેલી તથા જોડી હતી; વળી, ગંગા નદીના કાંઠાની રેતી પગ મૂકતાં જેમ સૂવાળી લાગે એવી એ પથારી સૂવાળી હતી, એ પથારી ઉપર ધોળેલો એવો અળસીના કપડાનો ઝાછાઠ ખીછાવેલો હતો, એમાં રબ ન પડે માટે આખી પથારી ઉપર એકે મોટું કપડું ઢાંકેલું હતું, મચ્છરા ન આવે માટે તેની ઉપર રાતા કપડાની મચ્છરઘાની ખાંધેલી હતી, એવી એ સુંદર, કમાવેલું ચામડું, રૂનાં પુલકાં, ધૂરની વનસ્પતિ, માખણ અને આકડાનું રૂ એ તમામ સૂવાળી સ્ત્રીઓની જેવી સૂવાળી સંજ્ઞા એજ-પથારી સજવાની કળાના નિયમ પ્રમાણે પથારીની આસપાસ અને ઉપર

પણ સુગંધી ફૂલો, સુગંધી ઘૂણો વેરેલાં હોવાથી સુગંધિત બનેલી તે પથારીમાં પડેલી સૂતીબગતી અને ઉઘતી ઉઘતી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી આગલી રાતનો અંત આવતાં અને પાછલી રાતની શરૂઆત થતાં બરાબર મધરાતે, આ એ પ્રકારનાં ઉદાર ચૌદ મહાસ્વમ્નોને ભેધને બળી ગઈ. તે ચૌદ મહાસ્વમ્નો આ પ્રમાણે છે: ૧ હાથી, ૨ વૃષભ, ૩ સિંહ, ૪ અભિષેક, ૫ માળા, ૬ ચંદ્ર, ૭ સૂર્ય, ૮ ક્ષત્ર, ૯ કુભ, ૧૦ પશ્વોથી ભરેલું સરોવર, ૧૧ સમુદ્ર, ૧૨ વિમાન કે ભવન, ૧૩ રતનોનો ઢગલો અને ૧૪ અગ્નિ.

૩૪ હવે તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ સૌથી પહેલાં સ્વપ્નામાં હાથીને ભેયો, 'એ હાથી ભારે ઝોજવાળો, ચાર દાંતવાળો, ઊંચો, ગળી ગયેલા ભારે મેઘની સમાન ધોળો તથા ભોગો કરેલો મોતીનો હાર, દૂધનો દરિયો, ચંદ્રનાં કિરણો, પાણીનાં ખિંડુઓ, રૂપાનો મોટો પહાડ એ બધા પહાડો જેવો ધોળો હતો. એ હાથીના ગંડસ્થળમાંથી સુગંધી મઠ બધાં કરે છે અને સુગંધથી ખેંચાયેલા ભમરાઓ ત્યાં ટોળે મળ્યા છે એવું એના કપોળનું મૂળ છે, વળી, એ હાથી દેવોના રાબના હાથી જેવો છે—જૈરાવણ હાથી જેવો છે, તથા પાણીથી પરિપૂર્ણ રીતે ભરેલા વિપુલ મેઘની ગર્જના જેવો ગંભીર અને મનોહર એવો એ હાથીનો શુભશુભાટ છે તથા એ હાથી શુભ છે, તમામ ભતનાં શુભ લક્ષણોથી અંકિત છે તથા એ હાથીના સાથળ ઉત્તમ છે એવા હાથીને ત્રિશલાદેવી સ્વપ્નામાં જુએ છે. ૧

૩૫ ત્યાર પછી વળી, ધોળાં કમળની પાંખડીઓના ઢગલાથી પણ વધારે રૂપની પ્રભાવાળા, કાંતિના અધારના ફેલાવાના લીધે સર્વ બાબુઓને દીપાવતા, જેની કાંધ બાજુ કે અતિશય શોભાને લીધે હલહલ ન થતી હોય એવી કાંતિવાળી શોભતી અને મનોહર કાંધ વાળા તથા જેની રૂવાટી ઘણી પાતળી ચોકળી અને સૂવાળી છે અને એવી રૂવાટીને લીધે જેની કાંતિ ચક્રચક્રિત થાય છે એવા, જેનું અંગ સ્થિર છે, બરાબર બંધાયેલ છે, માંસથી ભરેલ છે, તગડું છે, લઠું છે અને બરાબર વિભાગવાર ધરાયેલ છે એવા સુંદર અંગવાળા, જેનાં શિંગડાં બરાબર પૂરાં ગોળ, લઠું, ખીબ કરતાં વિશેષતાવાળાં, ઉત્કૃષ્ટ, અણીદાર અને ઘીએ ચોપડેલાં છે એવા ઉત્તમ શિંગડાવાળા તથા દેખાવમાં ગભરુ અને ઉદ્રવ નહીં કરનાર એવા તથા જેના દાંત બધા બરાબર એક સરખા, શોભતા અને ધોળા છે એવા સુંદર દાંતવાળા, વળી, ન ગણી શકાય એટલા શુભવાળા અને મંગલમય સુખવાળા એવા વૃષભને—બળદને ત્રિશલા દેવી ખીબ સ્વપ્નામાં જુએ છે. ૨

૩૬ પછી વળી, મોતીના હારનો ઢગલો, દૂધનો દરિયો, ચંદ્રનાં કિરણો, પાણીના ખિંડુઓ અને રૂપાનો મોટો પહાડ એ બધાની સમાન ગોરા, રમણીય, દેખાવડા જેના પોંચા એટલે પંબ સ્થિર અને લઠું—મજબૂત છે, જેની દાંડો ગોળ, ખુબ પુષ્ટ, વચ્ચે પોલાણ વગરની, ખીબ કરતાં ચડીઆતી અને અણીવાળી છે, એવી દાંડો વડે જેનું સુખ સોહામણું દેખાય છે એવા, તથા જેના બન્ને હોઠ ચોકખાઈવાળા, ઉત્તમ કમળ જેવા કોમળ,

બરાબર માપસર, શોભાયમાન અને લઠ્ઠ છે એવા, રાતા કમળની પાંખડી જેવા કોમળ સૂંવાળા તાળવાવાળા અને જેની ઉત્તમ જીભ બહાર લપલપાયમાન-લટકતી-છે, એવા, જેની બન્ને આંખો સોનીની મૂસમાં પડેલા તપાવેલા ઉત્તમ સોનાની પેઠે હલહલ કરે છે, બરાબર ગોળ છે તથા ચોકખી વીજળીની પેઠે ઝળારા માર્યા કરે છે એવી ઉત્તમ આંખ-વાળા, વિશાળ અને જીભ પુષ્ટ ઉત્તમ સાથળવાળા, બરાબર પૂર્ણપણે બરાવદાર એવા જેનાં ચોકખાં કાંધ છે એવા, તથા જેની ચાળ-કેસરાવળી-કોમળ, ધોળી, પાતળી, સુંદર લક્ષણવાળી, અને ફેલાયેલી છે એવી ચાળના આડબરથી બે શોભિત છે એવા, જેનું પૂછડું જીયું, પછાડીને જીયું કરેલ હોવાથી ગોળાકારે વળેલું અને સુંદર છે એવા, સૌમ્ય, સૌમ્ય દેખાવદાર, ગેલ કરતા, આકાશમાંથી જિતરતા અને પોતાના મોંમાં પેસતા તથા નહોતર જેના ભારે અણીવાળા છે એવા તથા બહુ કે સુંખની શોભાએ પોતાનો પાલવ ન ફેલાવેલો હોય એવી સુંદર લટકતી જીભવાળા સિંહને તે ત્રિશલા ત્રીજે સ્વપ્ને ભુલ્યો છે. ૩

૩૭ ત્યાર પછી વળી, તે પૂર્ણચંદ્રસુખી ત્રિશલા દેવી યોથે સ્વપ્ને લક્ષ્મીદેવીને ભુલ્યો છે. એ લક્ષ્મીદેવી જિંચા પહાડ ઉપર ઉગેલા ઉત્તમ કમળના આસન પર બરાબર બેઠેલી છે, સુંદર રૂપવાળી છે, એના બન્ને પગના ફણા બરાબર ગોઠવાયેલા સોનાના કાચળા જેવા ઉંચા છે. અતિ ઉંચાં અને પુષ્ટ એવાં અંગૂઠા તથા આંગળીઓમાં એના નખ બહુ ફંગેલા ન હોય એવા લાલ, માંસથી ભરેલા, ઉંચા પાતળા, તાંબા સમાન રાતા અને કાંતિથી ચમકદાર છે. કમળની પાંદડીઓ જેવી સૂંવાળી એના હાથ અને પગની કોમળ અને ઉત્તમ આંગળીઓ છે. એની બન્ને બાંધે અઠગિતર પ્રમાણે મોથના વળાંકની પેઠે ગોળ વળાંકવાંછી છે, શરીર પુષ્ટ હોવાથી એના બન્ને છુંટણુ બહાર દેખાતા નથી, એના સાથળ ઉત્તમ હાથીની સૂંઢ જેવા પુષ્ટ છે તથા એણે કેડ ઉપર સોનાનો કંદોરો પહેરેલો છે એવી એણીની કેડ કાંતિવાળી અને વિશાળ ઘેરાવાવાળી છે. જેણીના શરીર ઉપરનાં રુંવાટાં ઉત્તમ આંબણુ, લામરાનું ટોળું, મેઘનું જૂથ, એ બધાં જેવાં સ્થામ તથા સીધાં, બરાબર સરખાં, આંતરા વિના લગોલગ ઉગેલાં, અતિશય પાતળાં, સુંદર મનોહર સૂંવાળાંમાં સૂંવાળા નરમ અને રમણીય છે, નાભિમડળને લીધે જેણીનાં બધન સુંદર વિશાળ અને સરસ લક્ષણવાળાં છે એવી, હથેળીમાં માઈ બચ તેવો પાતળો સુંદર ત્રિવલીવાળો જેણીના શરીરનો મધ્યભાગ છે એવી, અંગે અંગે વિવિધ મણિનાં, રતનનાં, પીળા સોનનાં, ચોકખા લાલ સોનાનાં જેણીએ આભરણો અને ભૂષણો સહેલાં છે એવી, જેણીનાં સ્તનયુગલ-ગળહળતા છે, નિર્મળ કળશની સમાન ગોળ અને કઠણુ છે, મોતીના હારથી તથા કુંદ-મોગરા વગેરેનાં ફૂલોની માળાથી સહેલાં છે એવી, વચ્ચે વચ્ચે બ્યાં શોભે ત્યાં પન્નાનાં નંગો જડેલાં હોઈને શોભાયમાન બનેલા તથા આંખને ગમે તેવી રીતે મોતીનાં જુમખાં લટકતાં હોઈને વિશેષ ચમકતા એવા મોતીના હારથી સુશોભિત એવી, છાતી ઉપર પહેરેલી ગીનીની માળાથી વિરાજિત એવી, તથા ગળામાં પહેરેલા મણિસૂત્રથી સોહામણી એવી તે લક્ષ્મીદેવીએ ખસા સુધી લટકતાં ચમકતાં બે કુંડલને પહેરેલાં છે તેથી વધારે સોહામણી

તથા સરસ કાંતિવાળા બનેલા અને બાણે કે સુખનો કુટુંબી-સગો-જ ન હોય એવી રીતે સુખ સાથે એકાકાર થયેલા એવા શોભાશુભના સસુહાય વડે તે વધુ શોભીતી લાગે છે, તેનાં લોચન કમળ જેવાં નિર્મળ વિશાળ અને સ્મશ્લીય છે એવી, કાંતિને લીધે અગારા મારતા બન્ને હાથમાં કમળો રાખેલાં છે અને કમળોમાંથી મકરંદનાં પાણીનાં ટીપાં ટપક્યાં કરે છે એવી, ગરમી લાગે છે માટે નહીં પણ માત્ર મોજને ખાતર વીંજતા પંખાવડે શોભતી એવી, એકદમ છૂટા છૂટા ચૂંચ વિનાના, કાળા, ઘટ્ટ, ઝીણા-સૂવાળા અને લાંબાવાળા વાળો એનો કેશકલાપ છે એવી, પદ્મદ્રુના કમળ ઊપર નિવાસ કરતી અને હિમવંત પર્વતના શિખર ઊપર દિગ્ગમેની વિશાળ અને પુષ્ટ સૂઢમાંથી નીકળતા પાણીવડે બેણોનો અભિષેક થયા કરે છે એવી ભગવતી લક્ષ્મીદેવીને ત્રિશલા રાણી એાથે સ્વમે જુએ છે. ૪

૩૮ પછી વળી, પાંચમે સ્વમે આકાશમાંથી નીચે પડતી માળાને જુએ છે. મંદારનાં તાબં ફૂલો શુંથેલાં હોઇને એ માળાં સુંદર લાગે છે, એમાં ચંપો, આસોપાલવ, પુનાગ, નાગકેસર, પ્રિયંગુ, સરસડો, મોગરો, મલ્લિકા, બઈ, જૂંધ, અકોલ, ફૂલો, કોરંટકપત્ર, મરવો—ડમરો, નવમાલિકા, બકુલ, તિલકે, વાસંતીવેલ, સૂર્યવિકાસી કમળો ચંદ્રવિકાસી કમળો, પાટલ, કુંદ, અતિસુકતક, સહકાર-આંગો એ બધાં કેટલાંક વૃક્ષો અને કેટલીક વેલડી—લતા—ઓ તથા કેટલાક શુચ્છાઓનાં ફૂલો શુંથોને એ માળા બનેલી હોવાથી ઘણી જ સુગંધવાળી છે તથા એ માળાની અનોપમ મનોહર સુગંધને લીધે ફરો દિશાઓ મહેક મહેક થઈ રહી છે, વળી, એ માળામાં તમામ ઋતુમાં ખિલતાં સુગંધી ફૂલો શુંથેલાં છે, અર્થાત્ એમાં છએ ઋતુમાં ખિલતાં ફૂલોની માળાઓ મળેલી છે, માળાનો સુખ્યવર્ણ ધોળો છે છતાં તેમાં ખીબ ખીબ રંગરંગી ફૂલો ભળેલાં હોવાથી તે વિવિધ રંગી શોભાયમાન અને મનોહર દીસે છે તથા એમાં વિવિધ ભાંતો પડે એ રીતે ફૂલો ગોઠવેલાં છે એથી એ અંચરજ પમાડે એવી લાગે છે; વળી, એ માળામાં ઊપર નીચે આગળ પાછળ એમ બધી બાબુઓમાં ગણગણાટ કરતાં ષટ્પદ, મધમાખી અને ભમરાઓનાં ટોળાં મળેલાં છે એથી એ માળાના તમામ ભાગો શુભતા જણાય છે એવી એ માળા આકાશમાંથી નીચે આવતી દેખાય છે. ૫

૩૯ હવે છઠ્ઠે સ્વમે માતા ચંદ્રને જુએ છે. એ ચંદ્ર ગાયત્રી દ્વધ, પાણીનાં શીણ, પાણીનાં બિહ્વો અને રૂપાનો ઘડો એ બધાની જેવો વર્ણ-રંગ ધોળો છે, શુભ છે, હૃદય અને નયન એ બન્નેને ગમે એવો છે, બરાબર સંપૂર્ણ-પૂરેપૂરો છે, ગાઠાં અને ઘેરાં અધારાવાળાં સ્થળોને અંધારાં વગરનાં બનાવનાર એવો એ ચંદ્ર છે તથા પક્ષ પૂરો થતાં એટલે શુકલપક્ષ પૂરો થતાં છેલ્લે દિવસે બેની આનંદ આપનારી તમામ કળાઓ પૂરેપૂરી રીતે ખિલી નીકળે છે એવો, કુસુહનાં વનોને ખિલવનાર, રાત્રિને શોભાવનાર, ચોકખા કરેલાં દર્પણના કાચ જેવો ચમકતો, હંસ સમાન ધોળાં વર્ણવાળો, તારા અને

નક્ષત્રોમાં પ્રધાન, તથા તેમને શોભાવનાર, અંધારાનો શત્રુ, કામદેવના બાણોને ભરવના ક્ષાથા સમાન, દરિયાનાં પાણીને ઊછાળનારો, દ્રુમણી અને પતિ વગરની વિરહીત્રીઓને ચંદ્ર પોતાનાં કિરણોવડે સૂકવી માખે છે એવો, વળી, એ ચંદ્ર સૌમ્ય અને સુંદર રુપવાળો છે, વળી વિશાળ ગંગામંડળમાં સૌમ્ય રીતે ફરતો તે, બહુ ગંગામંડળનું હાલતું ચાલતું તિલક ન હોય એવો, રોહિણીના મનને મુખકર એવો એ રોહિણીના ભરથાર છે એવા, સારી રીતે ઉદ્ભવતા એ પૂર્ણચંદ્રને તે ત્રિશલાદેવી સ્વપ્નમાં જુએ છે. ૬

૪૦ ત્યાર પછી વળી, અંધારાં પડ્યોને ફાડી નાખનાર, તેજથી ઝળહળતો, રાતો આસોપાલવ, ખિલેલાં કેસુલાં, પોપટની ચાંચ, ચણાડીનો અડધો લાલભાગ એ બધાનાં રંગ જેવો લાલચોળ, કમળનાં વનોને ખિલવનાર, વળી, બ્યોતિષચક્ર ઊપર ફરનારો હોવાથી તેના લક્ષણને જણાવનાર, આકાશતળમાં ફીવા જેવો, હિમનાં પડ્યોને ગળે પકડનાર એટલે ગાળી નાખનાર, ગ્રહમંડળનો સુખ્ય નાયક, રાત્રિનો નાથ કરનાર, ઊગતાં અને આશ્રમતાં ઘડીભર બરાબર સારી રીતે ભેધ શકાય એવો, બીજે વખતે જેની સામે નોંધ જ ન શકાય એવા રુપવાળો, તથા રાત્રિમાં અપારાંબંધ દોહતા ચોર બાર વગેરેને અટકાવનાર, ઠંડીના વેગને હટાવી નાખનાર, ચેતુર્ધ્વતની આસપાસ નિરંતર ફેરા ફરનાર, વિશાળ અને ચમકતા ચંદ્ર તારા વગેરેની શોભાને પોતાનાં હબર કિરણોવડે દાબી દેનાર એવા સૂર્યને માતા સાતમે સ્વપ્ને જુએ છે. ૭

૪૧ ત્યાર પછી વળી, ઉત્તમ સોનાના ફંટની ટોચ ઉપર બરાબર બેસાડેલો, ભોળાં મળેલાં નીલાં રાતાં પીળાં અને ધોળાં તથા સુંવાળાં, વળી, પવનને લીધે લહેરખીઓ લેલાં જેને માથે ચોરપીંછાં વાળની પેઠે શોભી રહ્યાં છે એવા ધ્વજને માતા આઠમે સ્વપ્ને જુએ છે, એ ધ્વજ અધિક શોભાવાળો છે. જે ધ્વજને મથાળે-ઉપરના ભાગમાં-સ્ફટિક અથવા તોડેલો શંખ, અંકુરન, મોગરો, પાણીનાં બિંદુઓ અને રુપાનો કળશ એ બધાની જેવા ધોળા રંગનો શોભતો સિંહ શોભી રહેલ છે બહુ કે એ સિંહ ગંગાતળને ફાડી નાખવાને ફાળ ભરતો ન હોય એવો દેખાય છે એવો. એ ધ્વજ છે તથા એ ધ્વજ, સુખકારી મંદમંદ પવનને લીધે ફરફરી રહેલ છે, ધણો ચોટો છે અને માણસોને એ ભારે દેખાવડો લાગે છે. ૮

૪૨ ત્યાર પછી વળી, ઉત્તમ કંચનની જેવા ઊજળા રુપવાળો, ચોક્કસ પાણીથી ભરેલો, ઉત્તમ, અગારા મારતી કાંતિવાળો કમળોના જાથાથી ચારે બાજુ શોભતો એવો રુપાનો કળશ માતાને નવમે સ્વપ્ને દેખાય છે, તમામ પ્રકારના મંગલના લેહો એ કળશમાં લેગા થયેલા છે એવો એ સર્વ મંગલમય છે, ઉત્તમ રત્નોને જડીને બનાવેલા કમળ ઉપર એ કળશ શોભી રહેલ છે, જેને ભેતાં જ આંખ પુરાપુરા થઈ જાય છે એવો એ રૂપાળો છે, વળી, એ પોતાની પ્રભાને ચારે કોર ફેલાવી રહ્યો છે, તમામ દિશાઓને

અધી બાબુએ ઊભળી કરી રહ્યો છે, પ્રશસ્ત એવી લક્ષ્મીનું એ ઘર છે, તમામ પ્રકારનાં ફૂલો વિનાનો છે, શુભ છે, અમકિલો છે, શોભાવડે ઉત્તમ છે, તથા તમામ ઋતુનાં સુગંધી ફૂલોની માળાઓ એ કળશના કાંઠા ઉપર મૂકેલી છે એવા સ્વપાના પૂર્ણકલશને તે માતા બુએ છે. ૬

૪૩ ત્યાર પછી વળી, પદ્મસરોવર નામના સરોવરને માતા હસમા સ્વપ્નમાં બુએ છે, એ સરોવર, ઊગતા સૂર્યનાં કિરણોથી ખિલેલાં હલ્લર પાંખડીવાળાં—સહસ્રહલ—મોટાં કમળોને લીધે સુગંધિત બનેલ છે, એમાં કમળોનાં રજકણો પડેલાં હોવાથી એનું પાણી પિંજરા રંગનું એટલે પીતું તથા રાતું દેખાય છે, એ સરોવરમાં ચારે કાર ઘણા બધા જળચર જીવો ફરી રહ્યા છે, માછલાં એ સરોવરનું અદબક પાણી પીધા કરે છે, વળી, ઘણું લાંબું પહોળું અને જાડું એ સરોવર સૂર્યવિકાસી કમળો, ચંદ્રવિકાસી કુવલયો, રાતાં કમળો, મોટાં કમળો, ઊભળાં કમળો, એવાં અનેક પ્રકારનાં કમળોની વિસ્તારવાળી, ફેલાતી વિવિધરંગી શોભાઓને લીધે બાણે કે અગારા મારતું હોય એવું દેખાય છે, સરોવરની શોભા અને સ્વપ્ન ભારે મનોહર છે, ચિત્રમાં પ્રમોદ પામેલા જમરાઓ, માટેલી-મત્ત-મધમાખીઓ એ બધાનાં ટોળાં કમળો ઉપર ભેસી તેમનો પસ ચૂસી રહ્યાં છે એવા એ સરોવરમાં મીઠો અવાજ કરનારા કલહસો, બગલાંઓ, ચક્રવાઓ, રાજહસો, સારસો ગર્વથી મસ્ત બનીને તેના પાણીનો ઉપયોગ કરે છે તથા વિવિધ પ્રકારનાં પક્ષીઓનાં નરમાહાનાં ભેડકાં એ સરોવરનાં પાણીનો હોંશે હોંશે ઉપયોગ કરે છે એવું એ સરોવર કમલિનીનાં પાંદડાં ઉપર બાજેલાં મોતી જેવાં દેખાતાં પાણીનાં ટીપાઓ વડે ચિત્રોવાળું દેખાય છે, વળી એ સરોવર, જોનારનાં હૃદયોને અને લોચનોને શાંતિ પમાડે છે એવું છે એવા અનેક કમળોથી રમણીય દેખાતા એ સરોવરને માતા હસમે સ્વપ્ને દેખે છે. ૧૦

૪૪ ત્યાર પછી વળી, માતા અગિયારમે સ્વપ્ને ક્ષીરોદ સાગરને—દૂધના દરિયાને બુએ છે. એ ક્ષીરોદસાગરનો મધ્યભાગ, જેવી ચોદ્રનાં કિરણોના સમૂહની શોભા હોય તેવી શોભાવાળો છે એટલે અતિઉજળો છે, વળી, એ ક્ષીરોદસાગરમાં ચારે બાબુ પાણીનો જરામો વધતો વધતો હોવાથી એ અધી બાબુએ ઘણા જાડો છે, એનાં મોભાં ભારે અપળમાં અપળ અને ઘણાં જાંઘાં ઊછળતાં હોવાથી એનું પાણી ડાહ્યા જ કરે છે, તથા બ્યારે ભારે પવનનું ભેર હોય છે ત્યારે પવન એનાં મોભાંની સાથે ભેરથી અથડાય છે તેથી મોભાં બાણે ભેરભેરથી દોડવા લાગે છે, અપળ બને છે, એથી એ સ્પષ્ટ દીસતા તરંગો આમતેમ નાચતા હોય એવો દેખાવ થાય છે તથા એ તરંગો ભયભીત થયા હોય એમ અતિશોભા પામેલા જેવા દેખાય છે એવા એ સોહામણા નિર્મળ ઉદ્ધત કંલોલોના મેળાપને લીધે જોનારને એમ જણાય છે કે બાણે ઘડીકમાં એ ઠરચો કાંઠા વચ્ચે દોડતો આવે છે અને ઘડીકમાં વળી એ પોતા તરફ પાછો હટી બાય છે એવો એ ક્ષીરોદસાગર અમકતો અને રમણીય દેખાય છે, એ દરિયામાં રહેતા મોટા મોટા મગરો, મોટા મોટા મચ્છો, તિમિ, તિમિંગલ, નિરુદ્ધ અને તિલતિલિય નામના જળચરો પોતાનાં

પૂછાંને પાણી સાથે અફળાવ્યા કરે છે એથી એનાં ચારે બાજુ કપૂરની બેવાં ઊજળાં શીજી વળે છે અને એ દરિયામાં મોટી મોટી ગંખા બેવી મહાનદીઓના પ્રવાહો બારે ધસારાખંધ પડે છે, એ વેગથી પહતા પ્રવાહોને લીધે એમાં ગંગાવતી નામની ભમરીઓ પેલા થાય છે, એ ભમરીઓને લીધે બારે વ્યાકુળ થતાં દરિયાનાં પાણી ઊછળે છે, ઊછળીને પાછાં ત્યાં જ પડે છે, લમ્યા કરે છે-ધુમરી લે છે, એવાં ધુમરીમાં ચક્કર ચક્કર ફરતાં એ પાણી બારે ચંચળ જણાય છે એવા એ ક્ષીરસમુદ્રને શરદઋતુના ચંદ્રસમાન સૌમ્યસુખવાળી તે ત્રિશલા માતા આગિચારમે સ્વપ્ને જીએ છે. ૧૧

૪૫ ત્યાર પછી વળી, માતા બારમે સ્વપ્ને ઉત્તમ દેવવિમાનને જીએ છે, એ દેવવિમાન ઊગતા સૂર્યમંડલની બેવી ચમકતી કાંતિવાળું છે, ઝળહળતી શોભાવાળું છે, એ વિમાનમાં ઉત્તમ સોનાના અને મહામણિઓના સમૂહમાંથી ધડેલા ઉત્તમ એક હબ્બર અને આઠ ટેકા-થાંભલા-મૂકેલા છે તેથી એ ચમકતું દેખાતું વિમાન આકાશને વિશેષ ચમકતું બનાવે છે, એવું એ વિમાન સોનાના પતરામાં જડેલા લટકતા મોતીઓના શુચ્છઓથી વિશેષ ચમકિતું દેખાય છે, તથા એ વિમાનમાં ચળકતી દિવ્યમાળાઓ લટકાવેલી છે, વળી એમાં વૃક્ષ, વૃષભ, ઘોડો, પુરુષ, મગર, પક્ષી, સાપ, કિન્નરો, રુદ્રમૃગો, શરભ, ચમરી ગાય, વિશેષ પ્રકારનાં જંગલી જનાવરો, હાથી, વનની વેલડી, કમળવેલ વગેરેનાં વિવિધ ભાતવાળાં ચિત્રો દોરેલાં છે તથા એમાં ગંધર્વો ગાઇ રહ્યા છે અને વાર્બ વગાડી રહ્યા છે તેથી એમના અવાજોથી એ પૂરેપૂરું ગાજતું દેખાય છે, વૃળી, પાણીથી ભરેલા વિપુલ મેઘની ગર્જનાના બેવા અવાજવાળા નિત્ય ગાજતા દેવદંડુલિના મોટા અવાજવડે બાજી આખાય જીવલોકને એ વિમાન ન ભરી હેતું હોય એવું એ ગાજે છે, કાળો અગર, ઉત્તમ કંદર-કિન્નર, તુરકી ધૂપ વગેરે બળતા ધૂપોને લીધે મધમધી રહેલું એ વિમાન ગંધના ફેલાવાને લીધે મનોહર લાગે છે અને એ નિત્ય પ્રકાશવાળું, ધોળું, ઊજળી પ્રભાવાળું, દેવોથી શોભાચમાન, સુખોપભોગરૂપ એવું ઉત્તમોત્તમ વિમાન તે ત્રિશલાદેવી સ્વપ્નમાં જીએ છે. ૧૨

૪૬ ત્યાર પછી, માતા ત્રિશલા તેરમે સ્વપ્ને તંમામ પ્રકારના રત્નોના ઢગલાને જીએ છે. એ ઢગલો લોંટળ બિખર રહેલો છે છતાં ગગનમંડળના છેડાને પોતાના તેજથી ચક્રચક્રિત કરે છે, એમાં પુલક, વજ્ર, ઈંદ્રનીલ, સાસંગ, કર્કેતન, લોહિતાક્ષ, મરકત, મસારગલ્લ, પ્રવાહ, સ્ફટિક, સૌગંધિક, હંસગલ્લ, અંબન, ચંદનપ્રલ વગેરે ઉત્તમ રત્નોનો રાશિ સરસ રીતે ગોઠવાયેલો છે, રત્નોનો એ ઢગલો જીએ મેરુપર્વત જેવો લાગે છે, એવાં રત્નોના રાશિ-ઢગલાને તે ત્રિશલા દેવી તેરમે સ્વપ્ને જીએ છે. ૧૩

૪૭ પછી વળી, ચૌદમે સ્વપ્ને માતા ત્રિશલા અગ્નિને જીએ છે. એ અગ્નિની બવાલાઓ ખુખખુખ ફેલાયેલ છે તથા એમાં ધોળું થી અને પીળાશ પડતું મધ વારંવાર છટાતું હોવાથી એમાંથી મુદલ ધૂમાડો નીકળતો નથી એવો એ અગ્નિ ધખધખી રહ્યો

છે, એની ધખધખતી જલતી જ્વાલાઓને લીધે તે સુંદર લાગે છે, વળી, એની નાની મોટી ઝાળો-જ્વાલાઓ-નો સમૂહ એક ખીણમાં મળી ગયા જેવો જણાય છે તથા બહુ કે ઊંચે ઊંચે સળગતી ઝાળોવડે એ અગ્નિ કોઈ પણ ભાગમાં આકાશને પકવતો ન હોય એવો દેખાતો એ અતિશય વેગને લીધે ચંચળ દેખાય છે. તે ત્રિશલા માતા ચૌદમે સ્વપ્ને એવા અગ્નિને બુએ છે. ૧૪

૪૮ એ પ્રમાણે ઊપર વર્ણવ્યાં એવાં એ શુભ, સૌમ્ય, ભોતાં પ્રેમ ઊપજે એવાં, સુંદર રૂપવાળાં-રૂપાળાં સ્વપ્નોને ભેધને, કમળની પાંખડી જેવાં નેત્રવાળાં અને હરખને લીધે અંબ ઊપરનું જેમનું ફેવેરું ખડું થયેલ છે તેવાં દેવી ત્રિશલા માતા પોતાની પથારીમાં બગી ગયાં.

જે રાતે મોટા જશવાળા અરિહંત—તીર્થંકર, માતાની કૃપમાં ગર્ભસ્થે આવે છે તે રાતે તીર્થંકરની બધી માતાઓ એ ચૌદ સ્વપ્નોને બુએ છે.

૪૯ ત્યાર પછી, આ એ પ્રકારના ઉદાર ચૌદ એવા મહાસ્વપ્નો ભેધને બગેલી છતી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ભારે હરખ પામી, ચાવત તેનું હૃદય આનંદને લીધે ધડકવા લાગ્યું તથા મેહની ધારાઓથી છંટાયેલ કંઠગળું ફૂલ જેમ ખિલી ઉઠે તેમ તેણીનાં ફેવેરું આખા શરીરમાં ખિલી ઉઠ્યાં એવી એ ત્રિશલા રાણી પોતાને આવેલાં એ સ્વપ્નોને સાધારણ રીતે યાદ કરે છે, એ રીતે બરાબર યાદ કરીને પોતાની પથારીમાંથી ઉભાં થાય છે, ઉભાં થઈને પગ મૂકવાના પાદપીઠ—પાવઠા—ઊપર ઊતરે છે, ત્યાં ઊતરીને ધીમેધીમે અથપલપથે વેગ વગરની અને વિલંબ ન થાય એવી રાજકીય સમાન ગતિએ આલતાં ન્યાં ક્ષત્રિય સિદ્ધાર્થનું શયન છે અને ન્યાં ક્ષત્રિય સિદ્ધાર્થ છે ત્યાં આવી પહોંચ્યાં, આવીને તે પ્રકારની કાનને મીઠી લાગે તેવી, પ્રીતિ પેદા કરે તેવી, મનને ગમે તેવી, મનને પસંદ પડે તેવી, ઉદાર, કલ્યાણરૂપ, શિવ-શાંતિ-કર્નારી, ધન્યરૂપ, મંગલ કર્નારી એવી સોહામણી રૂડી રૂડી તથા હૃદયંગમ, હૃદયને આલ્હાદ કરે તેવી, પ્રમાણસર મધુર અને મંજુલ ભાષાવડે વાતચિતો કરતાં કરતાં તેઓ ક્ષત્રિય સિદ્ધાર્થને બગાડે છે.

૫૦ ત્યાર પછી, ક્ષત્રિય સિદ્ધાર્થની અનુમતિ પામેલાં તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી વિવિધ પ્રકારનાં મણિ અને રત્નોને જડીને ભાતીગળ બનાવેલા-ચિત્રવાળા લદ્રાસનમાં બેસે છે. બેસીને વિસામે લઈ શોભરહિત બની મુખાસનમાં સારી રીતે બેઠેલાં તે ક્ષત્રિયાણી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય પ્રત્યે તે તે પ્રકારની ઇષ્ટ ચાવત મધુર ભાષાવડે વાત કરતાં કરતાં આ પ્રમાણે બોલ્યાં :

૫૧ ખરેખર એમ છે કે હે સ્વામી ! આજે હું તેવા પ્રકારના ઉત્તમ બિજાનામાં સૂતીબગતી પડી હતી, તેવામાં ચૌદ સ્વપ્નોને ભેધને બગી ગઈ. તે ચૌદ સ્વપ્નો હાથી વૃષભ વગેરે હતાં. તો હે સામી ! એ ઉદાર એવા ચૌદ મહાસ્વપ્નોનું કોઈ હું મારું છે તેમ કલ્યાણરૂપ વિશેષ પ્રકારનું કૃપ હશે ?

પર ત્યાર પછી, તે સિદ્ધાર્થી રાજ્ય ત્રિશલા શ્વત્રિચાણી પાસેથી એ વાત સાંભળીને સમજીને હર્ષવાળો અને સંતુષ્ટ ચિત્તવાળો થયો, આનંદ પામ્યો, તેના મનમાં પ્રીતિ થઈ, મન ઘણું પ્રસન્ન થઈ ગયું, હર્ષને લીધે તેનું હૃદય ધક્કવા લાગ્યું અને મોહની ધારાથી છંટાયેલ કંઈપના સુગંધી ફૂલની પેઠે તેનાં રોમ રોમ ભીંમં થઈ ગયાં. આ રીતે યુધ રાજ્ય થયેલાં સિદ્ધાર્થી તે સ્વપ્નો વિશે એક સામટો સામાન્ય વિચાર કરે છે, તે સ્વપ્નો વિશે એક સામટો સામાન્ય વિચાર કરી પછી તે સ્વપ્નોનો નોખો નોખો વીગતથી વિચાર કરે છે, એ રીતે તે સ્વપ્નોનો નોખો નોખો વીગતથી વિચાર કરીને પછી તે પોતાની સ્વાભાવિક મતિસહિતના યુદ્ધિ વિજ્ઞાન વડે તે સ્વપ્નોના વિશેષ ફળનો નોખો નોખો નિશ્ચય કરે છે, તેમના વિશેષ ફળનો નોખો નોખો નિશ્ચય કરીને તેણે પોતાની ઈષ્ટ શાવત મંગળસ્વપ્ન, પરિમિત મધુર અને સોહામણી ભાષાવડે વાત કરતાં કરતાં ત્રિશલા શ્વત્રિચાણીને આ પ્રમાણે કહ્યું:

પર હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે ઉઠાર સ્વપ્નો દીકાં છે, હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે કલ્યાણસ્વપ્ન સ્વપ્નો દીકાં છે, એ જ પ્રમાણે તમે ભોયેલાં સ્વપ્નો શિવસ્વપ્ન છે, ધન્યસ્વપ્ન છે, મંગળસ્વપ્ન છે, ભારે સોહામણું છે, એ તમે ભોયેલાં સ્વપ્નો આરોગ્ય કરનારાં, તુષ્ટિ કરનારાં, લીધો-યુધ્ધનાં સુચક અને કલ્યાણકારક છે. હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે મંગલ કરનારાં સ્વપ્નો દીકાં છે. તે જેમકે; તમે ભોયેલાં સ્વપ્નોથી આપણને હે દેવાનુપ્રિયે ! અર્થનો લાભ થવો ભોઈએ. હે દેવાનુપ્રિયે ! ભોગનો લાભ થવો ભોઈએ, પુત્રનો લાભ થવો ભોઈએ એ જ રીતે સુખનો લાભ અને રાજ્યનો લાભ થવો ભોઈએ. ખરેખર એમ છે કે હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે નવ મહિના બરાબર પૂરા થયા પછી અને તે ઉપર જ્ઞાણસાત રાતઢિવસ વીત્યા પછી અમારાં કુલમાં ધ્વજ સમાન, અમારા કુલમાં દીવા સમાન એ જ પ્રમાણે કુલમાં પૂર્વ સમાન અચળ, કુલમાં સુગંધ સમાન, કુલમાં તિલક સમાન; કુલની કીર્તિ કરનાર, કુલનો બરાબર નિર્વોહ કરનાર, કુલમાં સૂરજ સમાન, કુલના આધારસ્વપ્ન, કુલની વૃદ્ધિ કરનાર, કુલનો જન્મ વધારનાર, કુલને છાંયે આપનાર વૃક્ષસમાન અને કુલની વિશેષ વૃદ્ધિ કરનાર, એવા પુત્રને જન્મ આપશે. વળી, તે જન્મનાર પુત્ર હાથેપગે સુકુમાળ, શરીરે અને પાંચે ઈન્દ્રિયોથી પૂરો તથા બરાબર જોડ વગરનો હશે. તથા એ, શરીરનાં તમામ ઉત્તમ લક્ષણોથી એટલે હાથપગની રેખાઓ વગેરેથી અને વ્યંજનોથી એટલે તલ, મસ વગેરેથી ચુકત્ત હશે એના શરીરનું માન, વજન અને ઉંચાઈ એ પશુ બધું બરાબર હશે તથા એ પુત્ર સર્વાંગે સુંબત, સુંદર, ચંદ્રસમાન ચૈત્યકાંતિવાળો, કાંત, પ્રિય લાગે એવો અને દર્શન કરવું ગમે એવો હશે અર્થાત્ હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે ઉપર વર્ણવ્યા તેવા ઉત્તમ પુત્રને જન્મ આપશે.

પર વળી, તે પુત્ર બ્યારે પોતાનું બાળપણ પૂરું કરી બહુીગણી બરાબર ધક્કા-તેયાર થઈ ચીવન અવસ્થાએ પહોંચશે ત્યારે શર થશે, વીર થશે, પરાક્રમી થશે, એની પાસે વિશાળ સેના તથા વાહનો વિપુલ થશે, અને તમારો એ પુત્ર રાજ્યનો ધણી એવો રાજ થશે.

માટે હેં દેવાનુપ્રિયે ! તમે જે મહાસ્વપ્નો દીઠાં છે તે બધાં ભારે ઉત્તમ છે એમ કહીને યાવત્ જે વાર પશુ અને ત્રણ વાર પશુ એમ કહીને તે સિદ્ધાર્થ રાજ, ત્રિશક્તા ક્ષત્રિયાણીની ભારે પ્રશંસા કરે છે.

૫૫ ત્યાર પછી તે ત્રિશક્તા ક્ષત્રિયાણી સિદ્ધાર્થ રાજ પાસેથીએ વાત સાંભળી—સમજી ભારે હરખાણી, સંતોષ પામી યાવત્ તેનું હૃદય પ્રપુલ્લ થઈ ગયું અને તે હાથની બન્ને હથેળીની દશે નખ લેગા થાય એ રીતે મસ્તકમાં શિરસાવર્ત કરવા સાથે અંજલિ કરીને આ પ્રમાણે બોલી :

૫૬ હે સાગી ! એ એ પ્રમાણે છે, હે સાગી ! એ તમે કહ્યું તે પ્રમાણે છે, હે સાગી ! તમારું કહેણ સાચું છે, હે સાગી ! તમારું વચન સંદેહ વિનાનું છે, હે સાગી ! હું એ તમારા કથનને વાંકું છું, હે સાગી ! મેં તમારા એ કથનને તમારા સુખથી નીકળતાં જ સ્વીકારી લીધું છે, હે સાગી ! તમારું મને ગમતું એ કથન મેં ફરી ફરીને વાંછેલ છે, જેમ તમે સ્વપ્નોના એ અર્થને બતાવો છો તેમ એ સાચા છે; એમ કરીને ત્રિશક્તા ક્ષત્રિયાણી સ્વપ્નોના અર્થને સારી રીતે સ્વીકારે છે, એ પ્રમાણે સ્વપ્નોના અર્થને સારી રીતે સ્વીકારીને સિદ્ધાર્થ રાજની રજા લઇ તે વિવિધ પ્રકારનાં જડેલાં મણિ અને રત્નોની ભાત-વાળા અફશુત ભદ્રાસન ઉપરથી ઊભી થાય છે, ઊભી થઇને ધીમે ધીમે અચપલપણે, ઉતાવળ વગરની, વિદેશ કયાં વગરની રાજકુસની જેવી ચાલથી ચાલતી એવી તે ત્રિશક્તા ક્ષત્રિયાણી જ્યાં પોતાનું બિછાતું છે ત્યાં આવી પહોંચે છે, ત્યાં આવી તે એમ કહેવા લાગી :

૫૭ મને આવેલાં તે ઉત્તમ પ્રધાન મંગલરૂપ મહાસ્વપ્નો, બીજાં પાપસ્વપ્નો આવી જવાને લીધે નિષ્ફળ ન બને માટે મારે જાગતું રહેવું જોઈએ એમ કરીને તે, દેવ અને શુભજનને લગતી પ્રશંસાપાત્ર મંગલરૂપ ધાર્મિક અને સસ્ત વાતો વડે પોતાનાં એ મહા-સ્વપ્નોની સાચવણ માટે જાગતી જાગતી રહેવા લાગી છે.

૫૮ ત્યાર બાદ સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય પ્રભાતના સમયમાં પોતાના કૌટુંબિક પુરુષોને સાદ દે છે, પોતાના કૌટુંબિક પુરુષોને સાદ દઈ તે આ પ્રમાણે બોલે છે : હે દેવાનુપ્રિયે ! આજે બહારની આપણી બેઠકને સવિશેષ રીતે જલદી સ્ખલવવાની છે એટલે કે તેમાં સુગંધી પાણી છાંટવાનું છે, બરાબર સાફ કરીને તેને દિપવાની છે, ત્યાં ઉત્તમ સુગંધવાળાં પાંચ પ્રકારનાં યુગ્ધો વેરવાનાં છે, કાળો અગર, ઉત્તમ કિંકર અને તુર્કી ધૂપ સળગાવી તે આખી બેઠકને મધ્યમઘટી કરવાની છે તથા જિંચે જતા સુગંધને લીધે તેને સુંદર બનાવવાની છે, જ્યાં ત્યાં સુગંધવાળાં ઉત્તમ ચૂર્ણો છાંટી તેને સુગંધ સુગંધ કરી મૂકવાની છે. જાણે કે એ, કોઈ સુગંધી વસ્તુની ગોટ્ટી-ગોળી જ હોય એવી તેને સજવાની છે; આ બધું ચટપટ કરો, કરાવો અને કરીને તથા કરાવીને ત્યાં એક મોટું સિંધાસણ મંડાવો, સિંધાસણ મંડાવી તમે 'મેં જે જે કહ્યું છે તે બધું કરી નાખ્યું છે' એ રીતે મારી આ આજ્ઞા મને તરત જ પાછી વાળો.

પદ ત્યાર પછી, સિદ્ધાર્થ રાજાએ એ પ્રમાણે હુકમ કરેલા તે કૌટુંબિક પુરુષો સંજી રાજી થતા ચાવત હૃદયમાં ઉદ્ધાસ પામતા હાથ બેડીને ચાવત અંજલિ કરીને 'સામી ! જેવી આપની આજ્ઞા' એમ કરીને રાજાની આજ્ઞાને વિનયપૂર્વકના વચનથી સ્વીકારે છે, એ પ્રમાણે રાજાની આજ્ઞાને વિનયપૂર્વકના વચનથી સ્વીકારીને તેઓ સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની પાસેથી બહાર નીકળે છે, બહાર નીકળી ભ્યાં બહારની બેઠક છે ત્યાં આવે છે, ત્યાં આવીને તરત જ એ બેઠકને સવિશેષપણે સજાવવા મંડી પડે છે એટલે કે તે બેઠકમાં સુગંધી પાણીને છાંટવાથી માંડીને મોટું સિંધાસણ મંડાવવા સુધીની તમામ સજાવટ કરી નાખે છે અને એ બધી સજાવટ પૂરી કરીને તે કૌટુંબિક પુરુષો ભ્યાં સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય છે ત્યાં આવે છે, ત્યાં આવીને દશે નખ લેગા થાય એ રીતે બન્ને હથેળીઓને લેળી કરી માથા ઉપર શિરસાવર્ત સાથેની અંજલિ કરી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની તે આજ્ઞા પાછી આપે છે એટલે કે સામી ! અમે જેમ તમે ફરમાવેલું તેમ બધું કરી આવ્યા છિયે એમ કહે છે.

૬૦ પછી, વળતે દિવસે સવારના પહોરમાં ભ્યારે પોચણું કૌમળપણે પાંદડીએ પાંદડીએ ખીલવા માંડ્યાં છે, હરણાંની આંખો કૌમળપણે ધીરે ધીરે ઉઘડવા લાગી છે, ઊજળું પ્રભાત થવા આવ્યું છે, વળી, રાતા અશોકની પ્રભાના પુલ સમાન, કેસુડાના ફળ જેવો, પોપટની ચાંચ જેવો અને ચણાડીના અડધા લાલરંગ જેવો લાલચોળ તથા મોટાં મોટાં જળાશયોમાં ઉગેલાં કમળોને ખિલવનાર હબાર ફિરજીવાળો - તેજથી ઝળહળતો સ્નિહર્ષ સૂર્ય ઊગી ગયો છે ત્યારે સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય બિછાનામાંથી ઊભા થાય છે.

૬૧ બિછાનામાંથી ઊભા થઈને પાવકા ઉપર ઉતરે છે, પાવકા ઉપરથી ઊતરીને ભ્યાં વ્યાયામશાળા છે ત્યાં આવે છે, ત્યાં આવીને વ્યાયામશાળામાં પ્રવેશ કરે છે, વ્યાયામશાળામાં પ્રવેશ કરીને અનેક પ્રકારના વ્યાયામો કરવા માટે શ્રમ કરે છે, શરીરને ઘોળે છે, પરસ્પર એક ખીબનાં હાથ પગ વગેરે અંગોને મરડે છે, મઠ્ઠચુલ્લ કરે છે અને વિવિધ પ્રકારનાં આસનો કરે છે, એ રીતે શ્રમ કરીને આખે શરીરે અને હાથ પગ ડોક છાતી વગેરે અંગે અંગે થાકી ગયેલા તે સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને આખે શરીરે અને શરીરના અવયવે અવયવે પ્રીતિ ઉપભવનારાં, સુધવા જેવાં સુગંધથી મધમધવાં, જઠરને તેજ કરનારાં, બળ વધારનારાં, માદક, માંસ વધારનારાં અને તમામ ઈન્દ્રિયોને તથા તમામ ગાત્રોને સુખમાં તરણેળ કરે તેવાં, સોવાર અને હબારવાર 'પકવેલાં' એવાં શતપાક સહસ્રપાક વગેરે અનેક ભાતનાં ઉત્તમ સુગંધવાળાં તેલો ચોપડવામાં આવ્યાં, પછી તળાઈ ઉપર ચામડું પાથરીને તે ઉપર બેઠેલા સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને આખે શરીરે અને અવયવે અવયવે માલિશ કરવામાં નિપુણ હાથે પગે સંપૂર્ણપણે કૌમળ તળિયાંવાળા સુંવાળા, તેલ ચોપડવામાં, તેલની માલિશ કરવામાં, માલિશ કરેલું તેલ પરસેવા વાટે બહાર કાઢી નાખવામાં જે કાંઈ શરીરને ફાયદા છે તે તમામ ફાયદાના બરાબર બાજુનારા, સમયના બજુ-કાર, કોઈપણ કાર્યને વિના વિલંબે કરનારા, શરીરે પટ્ટા, કુશલ, શુદ્ધિવાળા અને થાકને ભિતી ગયેલા એવા પુરુષોએ હાલ્કાનાં સુખ માટે, માંસનાં સુખ માટે, ચામડીનાં સુખ

માટે તથા રોમેરોમમાં સુખ થાય એ માટે એ ચારે પ્રકારની સુખકર અંગસેવા થાય તે નિમિત્તે તેલ વગેરેની માલિકી કરી અને સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયનો તમામ થાક દૂર કરી નાખ્યો એટલે તે વ્યાયામશાળામાંથી બહાર નીકળે છે.

દર વ્યાયામશાળામાંથી બહાર નીકળીને તે બધાં સ્નાનધર છે ત્યાં આવે છે. ત્યાં આવીને સ્નાનધરમાં પેસે છે, સ્નાનધરમાં પેસીને મોતીથી ભરેલા અનેક બાળિયાંને હાથે મનોહર અને લોંટળમાં વિવિધ મણિ અને રત્નો જડેલાં છે એવા રમણીય સ્નાન-મંડપની નીચે ગોઠવવામાં આવેલા વિવિધ મણિ અને રત્નોના જડતરને હાથે ભાતવાળા બનેલા અદ્ભુત સ્નાનપીઠ ઉપર સુખે બેઠેલા સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને કૂલોના રસથી ભરેલાં એટલે અત્યાર નાળેલાં પાણી વડે, અંદન વગેરે નાખીને સુગંધવાળાં બનાવેલાં પાણી વડે, ભિન્નાં પાણી વડે, પવિત્ર તીર્થોમાંથી આણેલાં પાણી વડે અને ચોકમાં પાણી વડે કલ્યાણુ-કારી ઉત્તમ રીતે સ્નાનવિધિ પ્રમાણે સ્નાન કરાવવામાં કુશળ પુરુષોએ નવરાખ્યો. તથા ત્યાં નાતી વખતે બહુપ્રકારનાં રક્ષા વગેરેનાં ચેકડો કોતુક તેના શરીર ઉપર કરવામાં આવ્યાં એ રીતે કલ્યાણુકારી ઉત્તમ પ્રકારનો સ્નાનવિધિ પૂરો થતાં કુંછાંવાળા, સુંવાળા સુગંધિત શતા અંગેષા વડે-તેના શરીરને હુધ નાખવામાં આવ્યું. પછી તેણે ચોકખું, કયાંય પશુ કાંઈયા તુટયા વિનાનું ઘણું કિંમતી ઉત્તમ વસ્ત્ર એટલે ધોતિયું પહેર્યું, શરીર ઉપર સરસ સુગંધિત ગોશીર્ષ અંદનનો લેપ કર્યો, પવિત્ર માળા પહેરી તથા શરીર ઉપર કેસર મિશ્રિત સુગંધિત ચૂર્ણ છાંટ્યું, મણિથી જડેલાં સોનાનાં આભૂષણો પહેર્યાં એટલે બહાર સરવાળો હાર, નવ સરો અર્ધહાર, ત્રણ સરવાળું ડોકિયું. લટકતું ધૂમણું અને કેડમાં કંદોરો વગેરે પહેરીને એ સુશોભિત બન્યો, વળી, તેણે ડોકમાં આવનારાં તમામ ઘરેણું પહેર્યાં, આંગળીમાં સુંદર વીંટીઓ પહેરી, કૂલો ભરાવીને વાળને સુશોભિત બનાવ્યા, ઉત્તમકદાં અને બાબુઅંધ પહેરવાથી તેની બન્ને બુબ્બો સંબંધ થઇ ગઇ; એ રીતે તે, અધિકરવપને હાથે શોભાવાળો બન્યો, કુંડળો પહેરવાથી સુખ ચમકવા લાગ્યું, સુગટ મૂકવાથી માથું હીપતું થયું, હૃદય હારથી હંકારેલું હોઇ તે સ્વિશેષ કેળાવડું થયું, વીંટીઓ પહેરવાથી પીળી લાગતી આંગળીઓ ચમકવા લાગી, આ બધું પહેર્યા પછી તેણે લાંબા લટકતા કપડાનો ખેંસ પોતાના અંગ ઉપર સરસ રીતે નાખ્યો અને છેક છેલ્લે તે સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયે નિપુણ કારીગરે બનાવેલા વિવિધ મણિ સુવર્ણ અને રત્નોથી જડેલાં વિમળ બહુમૂલ્યાં, ચક્રચક્રતાં બનાવેલાં, મજબૂત સાંધાવાળાં ઉત્તમ પ્રકારનાં ઘણાં સુંદર વીરવસ્ત્રો પહેર્યાં. વધારે વર્ણન શું કરવું? બહુ કે તે રાબ-સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય-સાક્ષાત્ કલ્પવૃક્ષ જ હોય એમ અલંકૃત અને વિભૂષિત બન્યો. આવા સિદ્ધાર્થ-રાબના માથા ઉપર છત્રધરોએ કોરંટના કૂલોની માળાઓ લટકાવેલું છત્ર ધર્યું અને સાંથે જ તે ધોળાં ઉત્તમ આમરોથી વીંળવા લાગ્યો, તેને બેતાં જ લોકો ‘બય બય’ એવો મંગળનાદ કરવા લાગ્યા. એ રીતે સંબંધ થયેલો, અનેક ગણનાથકો, હંદનાથકો, રાબઓ, ધ્મિધરો-સુવરાબે, રાબએ પ્રસન્ન થઇને જેમને પદો બંધાવેલા છે તે તલવરો-રાબસ્થાનીય પુરુષો, મંડળના માલિકો, કોટુંબિકો,

મંત્રીઓ, મહામંત્રીઓ, ગણકો, દ્વારપાળો, અમાત્યો, ચેટો, પીઠમહંકો-મિત્ર જેવા સેવકો, કર, ભરનારા નગરના લોકો, વેન્હારિયા લોકો-વાણિયાઓ, શ્રીદેવીના છાપવાળો સોનાનો પટ્ટો માથા ઉપર પહેન્નારા શેઠ લોકો, મોટા મોટા સાર્થવાહ લોકો, ફૂતો અને સંધિ-પાળોથી વીંટાયેલો જાણે કે ધોળા મહામેઘમાંથી ચંદ્ર નીકળ્યો હોય તેમ તથા ગ્રહો, દીપ્તતાં નક્ષત્રો અને તારાઓ વચ્ચે જેમ ચંદ્ર દીસતો હોય તેમ તે તમામ લોકોની વચ્ચે દીસતો હોયતો, ચંદ્રની પેઠે ગમી જાય એવો દેખાવડો તે રાજ સ્નાનઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો.

૬૩ સ્નાનઘરમાંથી બહાર નીકળીને જ્યાં બહારની બેઠક છે ત્યાં તે આવ્યો, ત્યાં આવીને સિંધાસણ ઉપર પૂર્વદિશામાં સુખ રહે એ રીતે બેઠો, બેસીને પોતાથી ઉત્તરપૂર્વના દિશાભાગમાં એટલે ઇશાન ખૂણામાં તેણે ધોળા કપડાંથી ઠંકાયેલાં તથા જેમની ઉપર સંરસવ વેરીને માંગલિક ઉપચાર કરવામાં આવેલ છે એવાં આઠ ભદ્રાસનો મંડાવ્યાં, જેમ આઠ ભદ્રાસનો મંડાવીને પછી વળી, પોતાથી બહુ દૂર તેમ બહુ નજીક નહીં એમ વિવિધ મણિ અને રત્નોથી ભરેલો ભારે દેખાવડો મહામૂલો, ઉત્તમનગરમાં બનેલો અથવા ઉત્તમ વીંટણમાંથી બહાર નીકળેલો, પારદર્શક-આરપાર દેખાય એવા આછા કપડામાંથી નીપજાવેલો, સેકડો ભાતવાળો, વિવિધ ચિત્રોવાળો એટલે વૃક્ષ બળદ ઘોડો પુરુષ મગર પક્ષી સાપ કિંનર વિશેષ પ્રકારનો મૃગ અષ્ટાપદ ચમરી ગાય હાથી વનહત્તા અને કમળવેલ વગેરેની ભાતવાળાં ચિત્રોવાળો એવો બેઠકની અંદર એક પડદો તણાવે છે, એવો પડદો તણાવીને પડદાની અંદર વિવિધ મણિ અને રત્નોથી જડેલું ભાતવાળું અદ્ભુત, તકિયો અને સુંવાળી કોમળ ગાદીવાળું, ધોળાં કપડાંથી ઢાંકેલું, ઘણું કોમળ, શરીરને સુખકારી સ્પર્શવાળું ઉત્તમ પ્રકારનું એક ભદ્રાસન ત્રિશલા ક્ષત્રિચાણીને બેસવા માટે મંડાવે છે.

૬૪ એલું ભદ્રાસન મંડાવીને તે સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવે છે, કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવીને તે આ પ્રમાણે બોલેલો: હે દેવાનુપ્રિયો! તમે તરત જ જાઓ અને જેઓ અષ્ટાંગમહાનિમિત્તનાં શાસ્ત્રોના અર્થના પારગામી છે, વિવિધ શાસ્ત્રોમાં કુશળ છે તેવા સ્વમલક્ષણપાઠકોને એટલે સ્વમોનું ક્ષણ કહી શકે તેવા ધંડિતોને બોલાવી લાવો.

૬૫ ત્યારપછી સિદ્ધાર્થ રાજાએ જેમને ઉપર કહ્યો એ પ્રમાણેનો હુકમ કરમાવેલ છે એવો તે કૌટુંબિક પુરુષો રાજા થયા અને તેમનું હૃદય પ્રપુલ્કિત થયું તથા તેઓ બે હાથ જોડીને રાજાની આસાને વિનયનું વચન બોલીને સ્વીકારે છે, એ પ્રમાણે રાજાની આસાને સ્વીકારીને તેઓ સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની પાસેથી નીકળ્યા, નીકળીને તેઓ કુંડગ્રામ નગરની વચ્ચેાવચ્ચે થતા જ્યાં સ્વમલક્ષણપાઠકોનાં ઘરો છે ત્યાં આવે છે, ત્યાં આવીને તેઓ સ્વમલક્ષણપાઠકોને બોલાવે છે.

૬૬ ત્યારપછી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયના કૌટુંબિક પુરુષોએ બોલાવેલા તે સ્વમલક્ષણ-પાઠકો હર્ષવાળા થયા, તોષવાળા થયા અને ચાલત રાજા રાજા થવાથી તેમનું હૃદય વેગવાળું

અન્યું. તે સ્વમલક્ષણપાઠકો ન્હાયા, અલિકર્મ કર્યું, તેમણે અનેક કૌતુકો એટલે ટીલાંટપકાં અને મંગલકર્મો-પ્રાચક્ષિતો કર્યાં.

પછી તેમણે ચોકખાં અને અહાર જવાનાં એટલે રાજસભા વગેરેમાં જવા સારું પહેરવા જેવાં મંગલસ્ત્રપ ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેર્યાં, વજનમાં સારે નહીં પણ કિંમતમાં ભારે-મોઢાં ઘરેણાં પહેરીને તેઓએ શરીરને શણગાર્યું અને માથા ઉપર ઘોળા સરસવ તથા ઘરોને શુકન માટે મૂકીને તે સ્વમલક્ષણપાઠકો પોતપોતાના ઘરોમાંથી અહાર નીકળે છે.

૬૭ અહાર નીકળીને તેઓ ક્ષત્રિયકુંડઆમ નામના નગરની વચ્ચેવચ્ચ થતા જ્યાં સિદ્ધાર્થ રાજના ઉત્તમ ભવનનું પ્રવેશદ્વાર છે ત્યાં આવે છે, ત્યાં આવીને તેઓ બધા ભોગા થાય છે, તેઓ બધા ભોગા થઈ ગયા પછી જ્યાં અહારની બેઠક છે અને જ્યાં સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય છે ત્યાં તેઓ આવે છે, તેઓ ત્યાં આવીને પોતપોતાના બન્ને હાથ ભેડી અંબલિ કરીને સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને, ‘જય થાઓ વિજય થાઓ’ એમ બોલીને વધાવે છે.

૬૮ ત્યારપછી સિદ્ધાર્થ રાજએ તે સ્વમલક્ષણપાઠકોને વંદન કર્યું, તેમનાં પૂજન સત્કાર અને સંમાન કર્યા પછી તેઓ તેમને માટે અગાઉથી ગોઠવી રાખેલાં એક એક ભદ્રાસનમાં બેસી બાથ છે.

૬૯ પછી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને પક્ષામાં બેસાડે છે, બેસાડીને હાથમાં કૃત્તક લઈને વિશેષ વિનય સાથે તે સ્વમલક્ષણપાઠકોને સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયે આ પ્રમાણે કહ્યું:

હે દેવાનુપ્રિયો ! ખરેખર એમ છે કે આજે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી તેવા ઉત્તમ બિજાનામાં સૂતી બગતી ઉઘતી ઉઘતી પડેલી હતી તે વખતે આ આ પ્રકારનાં ઉદાર-મોટાં ચૌહ મહાસ્વમોને ભેળને તે બગી ગઈ. તે જેમકે; હાથી વૃષભ વગેરેનાં સ્વમો હતાં. તો હે દેવાનુપ્રિયો ! એ ઉદાર ચૌહ મહાસ્વમોનું હું મારું છુ કે કોઈ વિશેષ પ્રકારનું કલ્યાણકારી કળ થવું ભેળએ.

૭૦ ત્યારપછી તે સ્વમલક્ષણપાઠકો સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય પાસેથી એ હકીકત સાંભળીને સમજીને રાજ રાજ થયા અને તેમનું હૃદય પણ પ્રસુત્ત બન્યું. તેઓએ એ સ્વમોને પ્રથમ તો સાધારણપણે સમજી લીધાં, પછી તેઓ તેમના વિશે વિશેષ વિચાર કરવા લાગ્યા, એમ કરીને તેઓ પરસ્પર એક બીજા એ વિશે વાતચીત કરવા લાગ્યા-એક બીજાનો મત પૂછવા બાણવા લાગ્યા. એમ કર્યા પછી તેઓ તે સ્વમોનો અર્થ પામી ગયા, તે સ્વમોનો ‘અર્થ’ તેઓ એક બીજા પરસ્પર બાણી ગયા, એ વિશે એક બીજાએ પરસ્પર પૂછી લીધું, નિશ્ચય ઉપર આવી ગયા અને તે બધા એ સ્વમો વિશે

એક મત થઈ પાકા નિશ્ચય ઉપર આવી ગયા. પછી તેઓ સિદ્ધાર્થ રાજાની સામે સ્વપ્ન શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણભૂત વચનો બોલતા બોલતા સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા:

૭૧ હે દેવાનુપ્રિય! ખરેખર એમ છે કે અમારાં સ્વપ્નશાસ્ત્રમાં મેંતાળીશ સ્વપ્નો કહેલાં છે, તથા ત્રીશ મોટાં સ્વપ્નો કહેલાં છે, એમ બધાં મળીને બહોંતેર સ્વપ્નો જણાવેલાં છે. તેમાંથી હે દેવાનુપ્રિય! અરહંતની માતાઓ અને ચક્રવર્તીનાં માતાઓ જ્યારે અરહંત ગર્ભમાં આવેલા હોય છે અને ચક્રવર્તી ગર્ભમાં આવેલા હોય છે ત્યારે એ ત્રીશ મોટાં સ્વપ્નોમાંથી આ ચૌદ મોટાં સ્વપ્નોને ભેધને બગી બચ છે. તે જેમકે, પહેલો હાથી અને બીજો વૃષભ વગેરે.

૭૨ વાસુદેવની માતાઓ વળી જ્યારે વાસુદેવ ગર્ભમાં આવેલા હોય છે ત્યારે એ ચૌદ મોટાં સ્વપ્નોમાંથી ગમે તે સાત મોટાં સ્વપ્નોને ભેધને બગી બચ છે.

૭૩ વળી, બળદેવની માતાઓ જ્યારે બળદેવ ગર્ભમાં આવેલા હોય છે ત્યારે એ ચૌદ મોટાં સ્વપ્નોમાંથી ગમે તે ચાર મોટાં સ્વપ્નોને ભેધને બગી બચ છે.

૭૪ માંડલિક રાજાની માતાઓ વળી, જ્યારે માંડલિક રાજા ગર્ભમાં આવેલા હોય છે ત્યારે એ ચૌદ મોટાં સ્વપ્નોમાંથી ગમે તે એક મહાસ્વપ્નને ભેધને બગી બચ છે.

૭૫ હે દેવાનુપ્રિય! ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ આ એ ચૌદ મહાસ્વપ્નો ભેધેલાં છે તો હે દેવાનુપ્રિય! ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ એ ઉદાર સ્વપ્નો જોયાં છે, હે દેવાનુપ્રિય! ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ ચાવત મંગલકારક સ્વપ્નો જોયાં છે. તો જેમકે; હે દેવાનુપ્રિય! અર્થનો લાભ થવાનો, હે દેવાનુપ્રિય! લોગનો લાભ થવાનો, હે દેવાનુપ્રિય! પુત્રનો લાભ થવાનો, હે દેવાનુપ્રિય! સુખનો લાભ થવાનો, હે દેવાનુપ્રિય! રાજ્યનો લાભ થવાનો, હે દેવાનુપ્રિય! એમ ખરેખર છે કે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી નવ માસ બરાબર પૂરા થયા પછી અને તે ઉપર સાઠસાત દિવસ વીતી ગયા પછી તમારા કુલમાં ધ્વજ સમાન, કુલમાં હીવા સમાન, કુલમાં પર્વત સમાન, કુલમાં મુગટ સમાન, કુલમાં તિલક સમાન તથા કુલની કીર્તિ વધારનાર, કુલમાં સમૃદ્ધિ લાવનાર, કુલનો જશ દેલાવનાર, કુલના આધાર સમાન, કુલમાં વૃક્ષ સમાન અને કુલની વિશેષ વૃદ્ધિ કરનાર એવા તથા હાથે પગે સુકુમાળ, પૂરેપૂરી પાંચ ઇંદ્રિયોવાળા શરીરથી સુક્ત-જરા પણ્ય ખોટાંપણ્ય વિનાના, લક્ષણ વ્યંજન અને ગુણોથી સુક્ત, માન વજન અને જીવાઈમાં પૂરેપૂરા, સર્વોગસુંદર, ચૈદ્ર સમાન સૌમ્ય આકારવાળા, મનોહર, ભેતાં જ ગમી બચ તેવા સુંદર રૂપવાળા પુત્રને જનમ આપશે.

૭૬ વળી, તે પુત્ર પણ્ય આળપણ વીતાવ્યા પછી જ્યારે લણીગણીને પરિપક્વ જ્ઞાનવાળો થશે અને યૌવનને પામેલો હશે ત્યારે એ સૂરો વીર અને ભારે પરાક્રમી થશે,

એની પાસે વિશાળ વિસ્તારવાળાં સેના અને વાહનો હશે અને તે, ચારે સમુદ્રના છેકાથી સુશોભિત એવા આ ભૂમંડળનો ચક્રવર્તી રાજ્યપતિ રાજ થશે. અથવા ત્રણલોકોનો નેતા, ધર્મનો ચક્રવર્તી-ધર્મચક્રે અવતારવાનાર એવા બિન થશે. તો હે દેવાનુપ્રિય! ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ ઉઠાર સ્વપ્નો જોયેલાં છે ચાવત હે દેવાનુપ્રિય! એ સ્વપ્નો આરોગ્ય કરનારાં, તુષ્ટિ કરાવે એવાં, દીર્ઘ આયુષ્યનાં સૂચક, કલ્યાણ અને મંગળ કરનારાં એવાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ જોયેલાં છે.

૭૭ ત્યાર પછી તે સિદ્ધાર્થે રાજ તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકો પાસેથી સ્વપ્નોને લગતી એ વાતને સાંભળીને સમજીને રાજ રાજ થઈ ગયો, પ્રુથ તુષ્ટિ પામ્યો અને હર્ષેને લીધે એવું હૃદય ધડકવા લાગ્યું. તેણે પોતાના અને હાથ જોડીને તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોને આ પ્રમાણે કહ્યું:

૭૮ હે દેવાનુપ્રિયો! જે તમે કહેલ છે એ જોમ જ છે, તે પ્રકારે જ છે, જોમાં કરી વીતથા નથી જ. હે દેવાનુપ્રિયો! તમારું એ કથન જ્યારે ધમ્મકેતું જ હતું, સ્વીકારેલું જ હતું, તમારું એ કથન જ્યારે ગમે એવું જ થયું છે અને જ્યારે જોને બરાબર એ રીતે કણલ કરેલ છે, હે દેવાનુપ્રિયો! એ વાત સાચી છે જે તમેજો કહેલી છે, જોમ કરીને તે, એ સ્વપ્નોને લગતી કહેલી જાંધી હકીકતને વિનય સાથે સારી રીતે સ્વીકારે છે, જોમ સ્વીકારીને તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોનો તેણે ઘણો આદર સત્કાર કર્યો એટલે તેમને વિપુલ સોજન આપ્યું.

પુષ્પો, સુગંધી ચૂળો, વસ્ત્રો, માળાંઓ, ઘરેણાં વગેરે આપીને તેમનો બારે સત્કાર કર્યો, સંમાન કર્યું, જોમ સત્કાર સંમાન કરીને તેણે તેમને આપી ઇંદગી સુધી પહોંચે એવું બારે પ્રીતિદાન આપ્યું, એવું ઇંદગી સુધી પહોંચે એવું બારે પ્રીતિદાન આપીને તેણે તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોને માનસારી વિદાય આપી.

૭૯ પછી તે સિદ્ધાર્થે ક્ષત્રિય પોતાના સિંધાસણ ઉપરથી ઉભો થાય છે, સિંધાસણ ઉપરથી ઉભો થઈને જ્યાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી પહોંચ્યાં એટલા છે ત્યાં આવે છે. ત્યાં આવીને તેણે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને આ પ્રમાણે કહ્યું:

૮૦ ‘હે દેવાનુપ્રિયે!’ જોમ કહીને સ્વપ્નશાસ્ત્રમાં જોતાળીશ સ્વપ્નો કહેલાં છે ત્યાંથી માંડીને ‘માંડલિક રાજ ગર્ભમાં આવેલો હોય ત્યારે તેની માતા એ ત્રીશ મહા-સ્વપ્નોમાંનું ગમે તે જોકે મહાસ્વપ્ન જોઈને નાળી નય છે’ ત્યાં સુધીની જે જાંધી હકીકત એ સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોએ કહેલી હતી તે જાંધી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને કહી સંભળાવે છે.

૮૧ વળી, હે દેવાનુપ્રિયે! તમે તો આ ચૌદ મહાસ્વપ્નો જોયેલાં છે, તો ‘જે જાંધાં સ્વપ્નો બારે મોટાં છે’ ત્યાંથી માંડીને ‘તમે ત્રણ લોકોનો નાયક, ધર્મચક્રને

પ્રવર્તીવનાર એવા જિન ધનાંર પુત્રને જનમ આપશે' ત્યાં સુધીની તમામ હકીકત ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને કહી બતાવે છે.

૮૨ ત્યાર પછી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી સિદ્ધાર્થ રાજ પાસેથી એ વાતને સાંભળીને સમજીને ખુશખુશાલ થઈ ગઈ, બારે સંતોષ પામી અને રાજરાજ થવાથી તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું. પછી તે, પોતાના બન્ને હાથ બેડીને ચાવત તે સ્વપ્નોના અર્થને સારી રીતે સ્વીકારે છે.

૮૩ સ્વપ્નોના અર્થને સારી રીતે સ્વીકારીને પછી સિદ્ધાર્થ રાજની રજા મેળવી તેણી વિવિધ મંથ્રિ અને રત્નના જડતરને લીધે ભાતિગળ બનેલા અદ્ભુત ભદ્રાસન ઉપરથી ઉભી થાય છે, ઉભી થઈને ઉતાવળ વિના, અપળતારહિતપણે, વેગ વગર, વિલંબ ન થાય એ રીતે રાજહંસ બેવી ગતિએ તેણી જ્યાં પોતાનું ભવન છે ત્યાં આવે છે, ત્યાં આવીને તેણીએ પોતાના ભવનમાં પ્રવેશ કર્યો.

૮૪ જ્યારથી માંડીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને તે સાતકુળમાં લાવવામાં આવ્યા છે, ત્યારથી વૈશ્રમણ્યને-કુબેરને-તામે રહેનારા તિર્થગૃહોંકમાં વસનારા ઘણા નૃબંક દેવે ઈંદ્રની આજ્ઞાને લીધે જે આ જુનાં પુરાણાં મહાનિધાનો મળી આવે છે તે તમામને લાવી લાવીને સિદ્ધાર્થ રાજના ભવનમાં ઠલવવા લાગ્યા. મળી આવતાં જુનાં પુરાણાં મહાનિધાનોની-મોટા મોટા ધનભંડારોની-હકીકત આ પ્રમાણે છે: એ ધનભંડારોનો હાલ કોઈ ધણીધારી રહ્યો નથી, એ ધનભંડારોમાં હવે કોઈ વધારો કરનાર રહ્યું નથી, એ ધનભંડારો જેમનાં છે તેમનાં ગોત્રોનો પણ કોઈ હવે હયાત રહ્યો જણાતો નથી તેમ તેમનાં ઘરો પણ પડી ખંડેર પાદર થઈ ગયા જેવાં છે, એ ધનભંડારોનાં સ્વામીઓનો ઉચ્છેદ જ થઈ ગયેલ છે, એ ધનભંડારોમાં હવે કોઈ વધારો કરનારાનો પણ ઉચ્છેદ જ થઈ ગયેલ છે અને એ ધનભંડારોના માલિકોનાં ગોત્રોનો પણ ઉચ્છેદ થઈ ગયો છે તથા તેમના ઘરોનું પણ નામનિશાન સુદ્ધાં રહ્યું જણાતું નથી. એવા ધનભંડારો કયાંય ગામડાઓમાં, કયાંય જંગલોમાં-ખાણોમાં, કયાંય નગરોમાં, કયાંય ખેડાઓમાં-ધૂળિયા ગઢવાળાં ગામોમાં, કયાંય નગરની હારમાં ન શોભે એવાં ગામોમાં, કયાંય જેમની આસપાસ ચારે બાજુ બળે ગાઉમાં જ કોઈ ગામ હોય છે એવા ગામડાઓમાં-મંડળોમાં, કયાંય જ્યાં જળમાર્ગ છે અને સ્થળમાર્ગ પણ છે એવા ખંદેરોમાં-દ્રોણસુખોમાં, કયાંય એકલો જળમાર્ગ કે સ્થળમાર્ગ છે એવાં પાટણોમાં, કયાંય આશ્રમોમાં એટલે તીર્થસ્થાનોમાં કે તાપસના મઠોમાં, કયાંય ખજાનોમાં અને કયાંય સંનિવેશોમાં-મોટા મોટા પક્ષોનાં સ્થાનોમાં ઠટાયેલાં હોય છે. વળી, એ ધનભંડારો કયાંય સિંગોડાના ઘાટના રસ્તાઓમાં ઠટાયેલા જડે છે, કયાંય તરલેટાઓમાં, કયાંય ચાર રસ્તા ભેગાં થાય એવા ચોકોમાં, કયાંય ચારે બાજુ ખુલ્લી હોય એવાં ચતુર્ભુજ સ્થળોમાં એટલે દેવળોનાં કે છત્રીઓનાં સ્થાનોમાં, મોટા મોટા ધોરી રસ્તાઓમાં, ઉજ્જૈન ગામડાઓની જગ્યાઓમાં, ઉજ્જૈન નગરોની જગ્યાઓમાં,

ગર્ભિની અને નગરની ઈર્ષાણીવાળી જગ્યામાં, હાંટો-ફકાનો-જ્યાં હોય તે જગ્યાએ, દેવળો, ચોરાઓ, પાણી પીવાની પરબો અને આગળગીચાઓની જગ્યાઓમાં, તથા ઉભણી કરવાની જગ્યાઓમાં, વનોમાં, વનખંડોમાં, મસાણોમાં, સૂનાં ઘરોમાં, પર્વતની ગુફાઓમાં, શાંતિઘરોમાં એટલે કે જ્યાં ખેડીને શાંતિકર્મ કરવામાં આવે છે તેવાં સ્થળોમાં, પર્વતમાં કોરી કોઢેલાં લેણામાં, સહા કરવાની જગ્યાઓમાં અને જ્યાં ખેડુતો રહે છે એવાં ઘરો-વાળી જગ્યાએ ઢટાચેલાં હોય છે. તે તમામ ધનભંડારોને જુલક દેવો તે તે જગ્યાએથી ખોળી કાઢી લાવીને સિદ્ધાર્થ રાખના ભવનમાં ઠલવે છે—મૂકે છે.

૮૫ વળી, જે રાત્રે શ્રમજુ ભગવાન મહાવીર જ્ઞાતકુળમાં લાવવામાં આવ્યા તે રાતથી આપું જ્ઞાતકુળ સ્વપાથી વધવા માંડયું, સોનાથી વધવા માંડયું, ધનથી, ધાન્યથી, રાજ્યથી, રાષ્ટ્રથી, સેનાથી, વાહનથી, ભંડારથી, કૌઠારોથી, નગરથી, અંતઃપુરથી, જનપદથી અને જશક્રીતિથી વધવા લાગ્યું તેમ જ વિપુલ-બહોળાં ધન-ગોકુળ વગેરે, કનક, રતન, મણિ, મોતી, હક્ષિણાવર્તશયન, રાજપટ્ટો-શિલા, પરવાળાં, રાતાં રતન-માણિક એવાં ખરેખરાં સાચુકલાં ધન વગેરે એ જ્ઞાતકુળમાં વધવા લાગ્યાં અને જ્ઞાતકુળમાં પરસ્પર પ્રીતિ આદર સત્કાર-પણુ ધણો ધણો યુગ વધવા માંડ્યો.

૮૬ ત્યાર પછી શ્રમજુ ભગવાન મહાવીરના માતાપિતાના મનમાં આ આ પ્રકારે વિચાર ચિંતનન અભિલાષરૂપ મનોગત સંકલ્પ આવ્યો કે, જ્યારથી અમારો આ દીકરો કૂખમાં ગર્ભપણે આવેલ છે ત્યારથી અમે હિરણ્ય-ચાંદી-થી વધિયે છિયે, સોનાથી વધિયે છિયે, એ જ રીતે ધનથી, ધાન્યથી, રાજ્યથી, રાષ્ટ્રથી, સેનાથી, વાહનોથી, ધનભંડારથી, કૌઠારથી, પુરથી, અંતઃપુરથી, જનપદથી તથા જશક્રીતિથી વધિયે છિયે તથા બહોળાં ધન, કનક, રતન, મણિ, મોતી, રંગો, શિલા, પરવાળાં અને માણિક વગેરે ખરેખરું સાચું ધન અમારે ત્યાં વધવા માંડયું છે તથા અમારા આખા જ્ઞાતકુળમાં પરસ્પર એક બીજામાં પ્રીતિ યુગ યુગ વધી ગઈ છે અને એક બીજા તરફનો આદર સત્કાર પણ ભારે વધવા લાગ્યો છે તેથી જ્યારે અમારો આ દીકરો જનમ લેશે ત્યારે અમે આ દીકરાનું એ બધી વૃદ્ધિને મળતું આવે એવું, એના ગુણોને અર્જુસરતું, એના ગુણોથી ઉપભવેલું એવું નામ વર્ધમાન (વર્ધમાન એટલે વધતો વધતો) કરીશું.

૮૭ ત્યાર પછી શ્રમજુ ભગવાન મહાવીર માતા તરફ પોતાની ભક્તિ બતાવવા માટે એટલે ગર્ભમાં પોતે હલેચલે તો માતાને કુંઝ થાય એમ સમજી માતાને પોતાના હલનચલનથી કુંઝ ન થાય તે માટે નિશ્ચલ થઈ ગયા, જ્યાં પણ હલતા બંધ થઈ ગયા, અર્કંપ બની ગયા, એમણે પોતાનાં અંગો અને ઉપાંગો સંકોટી લીધાં અને એ રીતે એ, માતાની કૂખમાં પણ અત્યંત ગુસ્સ થઈને રહેવા લાગ્યા.

૮૮ ત્યાર પછી તે ત્રિશલ્લા ક્ષત્રિયાણીના મનમાં આ આ પ્રકારનો વિચાર આવ્યો કે મારો તે ગર્ભ હસઈ ગયો છે, મારો તે ગર્ભ મરી ગયો છે. મારો તે ગર્ભ ચુઈ ગયો

છે, અને મારો તે ગર્ભ ગળી ગયો છે. કારણ, કે મારો જ્યે-ગર્ભ પહેલાં હલતો હલતો હલતો નથી. એમ વિચારીને તે કલુષિત વિચારવાળી ચિંતાને શોકના દરિયામાં દૂબી ગઈ. હથેળી ઉપર મોઢું રાખીને આર્તધ્યાનને પામેલી તે ભૂમિ ઉપર નીચી નબર કરીને ચિંતા કરવા લાગી છે. અને તે સિદ્ધાર્થે રાખનું આયુષ્ય ઘર પશુ શોક જાએલું થઈ ગયું છે. એટલે કે ત્યાં પહેલાં ચૂંકો, વીણાઓ વગેરે વાદ્યો વાગતાં હતાં, લોકો રાસ લેતા હતા, નાટકીયાઓ નાટક કરતા હતા, ગાયે વાહ વાહ થઈ રહી હતી, ત્યાં હવે બધું સૂનસામ થઈ ગયું છે, અને એ આયુષ્ય ઘર ઉદાસ થઈ ગયેલું રહે છે.

૮૬ ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર માતાના મનમાં થયેલો આ આ પ્રકારનો વિચાર-ચિંતન-અભિલાપાદ્ય-મનોગત-સંકલ્પ-જાણીને પોતે પોતાના શરીરના એક ભાગથી કંપે છે.

૮૭ ત્યાર પછી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી રાણ રાણ થઈ ગઈ, તુષ્ઠ થઈ ગઈ અને રાણ થવાને લીધે એનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું, એવી રાણ થયેલી તે આ પ્રમાણે બેલી ખરેખર મારો ગર્ભ હરાયો નથી, ચાવત મારો ગર્ભ ગયો પશુ નથી, મારો ગર્ભ પહેલાં હલતો નહોતો તે હવે હલવા લાગ્યો છે. એમ કરીને તે ખુશ થયેલી અને સંતોષ પામેલી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી એમ રહેવા લાગે છે.

૮૯ ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ગર્ભમાં રહેતાં રહેતાં જ આ બંધનો અભિશ્રદ્ધ-નિયમ સ્વીકારે છે, કે ત્યાં સુધી માતા-પિતા જીવતાં હોય ત્યાં સુધી મારે મુંડ થઈને ઘરવાસ તણને અનગારીપણીની દીક્ષા લેવાનું ખરે નહિ.

૯૨ પછી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી નહાઈ, બલિકર્મ કર્યું, કૌતુક અને મેગલ પ્રાચ-શ્રિતો કર્યાં. તમામ અલંકારોથી ભૂષિત થઈને તે ગર્ભને સાચવવા લાગી એટલે કે તેણીએ અતિશય ઠંડાં, અતિશય જિનાં, અતિશય તીખાં, અતિશય કડવાં, અતિશય તુરાં, અતિશય ખાટાં, અતિશય ગળ્યાં, અતિશય ચીકણાં, અતિશય લૂખાં, અતિશય લીનાં, અતિશય સૂકાં લોબન, વસ્ત્ર, ગંધ અને માળાઓ તંજ દીધાં અને ઋતુને યોગ્ય સુખ આપે એવાં લોબન, વસ્ત્ર, ગંધ અને માળાઓ ધારણ કરતી તે રોગ વગરની, શોક વગરની, મોહ વગરની, લાચ વગરની અને ત્રાસ વગરની બનીને રહેવા લાગી તથા તે ગર્ભ માટે જે કાંઈ હિતકર હોય તેનો પશુ પરિમિત રીતે પચ્ચપૂર્વક ગર્ભનું પોષણ થાય એ રીતે ઉપયોગ કરવા લાગી તથા ઉચિત સ્થળે બેસીને અને ઉચિત સમય જાણીને ગર્ભને પોષે એવો આહાર લેતી તે દોષ વગરના કોમળ એવાં બિંબાનાં ને આસનો વડે એકાંતમાં સુખરૂપે મનને અનુકૂળ આવે એવી વિહારભૂમિમાં રહેવા લાગી. એને પ્રશસ્ત દોહદો થયા. તે દોહદો સંપૂર્ણ રીતે પૂરવામાં આવ્યા. એ દોહદોનું પૂરું સન્માન બળવવામાં આવ્યું, એ દોહદોનું જરૂરજી અપમાન થવા દેવામાં ન આવ્યું. એ રીતે તેનું પૂર્ણ

વાંછિત સિદ્ધ થવાથી હોહો શમી ગયા છે. અને હવે હોહો થતા અટકી ગયા છે એવી તે સુખે સુખે ટેકો લઈને બેસે છે; સૂવે છે, ઉભી રહે છે, આસન ઉપર બેસે છે, પદા-રીમાં આળોટે છે, એ રીતે તે, તે ગભૈને સુખે સુખે ધારણ કરે છે.

૬૩ તે 'કાલે તે સમયે ગ્રીષ્મઋતુ ચાલતી હતી તેનો જે તે પ્રથમ માસ એટલે ચૈત્ર માસ અને તે ચૈત્ર માસનો ખીલે પક્ષ એટલે ચૈત્ર માસનો શુદ્ધ પક્ષ પ્રવર્તતો હતો, તે ચૈત્ર માસના શુદ્ધ પક્ષનો તેરમો દિવસ એટલે ચૈત્ર શુભ દિવો તેરશને દિવસે બરાબર નવ મહિના તદ્દન પૂરા થયા હતા અને તે ઉપર સાઠાસાત દિવસ વીતી ગયા હતા, અહો અધા ઉચ્ચ સ્થાનમાં આવેલા હતા, ચંદ્રનો પ્રથમ યોગ ચાલતો હતો, દિશાઓ અધી સોમ્ય, અંધકાર વિનાની અને વિશુદ્ધ હતી, શુક્રનો અર્ધા જયવિજયનાં સૂચક હતાં, પવન જમણી તરફનો અનુકૂળ અને હોંને અડીને ધીરે ધીરે વાતો હતો, મેદિની બરાબર ધાન પાકી જવા ઉપર આવવાને લીધે નીપજેલી હતી, દેશના તમામ લોકો પ્રમોદવાળા બની રમતગમતમાં શુલ્કતાન હતા તેવે સમયે લગભગ મધરાતનાં વળતે હસ્તોત્તરા નક્ષત્રનો એટલે ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્રનો યોગ આવતાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ આરોચ્ય આરોચ્ય-પૂર્વક પુત્રને જનમ આપ્યો.

૬૪ જે રાતે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જનમ્યા તે રાત, ઘણા દેવો અને દેવીઓ નીચે આવતા તથા ઉપર જતા હોવાથી ભારે ઘોંઘાટવાળી અને કોલાહલવાળી યજ્ઞ હતી.

૬૫ જે રાતે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જનમ્યા તે રાતે કુબેરની આજ્ઞામાં રહેતા તિરછા લોકમાં વસતા ઘણા જાંબક દેવોએ સિદ્ધાર્થરાબ્દના ભવનમાં હિરણ્યનો વરસાદ અને સુવર્ણનો વરસાદ, રત્નોનો વરસાદ અને વજ્રોનો વરસાદ અને ઘરેણાનો વરસાદ, પાંદડાંનો વરસાદ અને ફૂલોનો વરસાદ, ફળોનો વરસાદ અને ખીલોનો વરસાદ, ખાળાઓનો વરસાદ અને મુગંધોનો વરસાદ, વિવિધ રંગોનો વરસાદ અને મુગંધિત ચૂર્ણોનો વરસાદ વરસાવ્યો, વસુધારા વરસાવી એટલે ધનનો રેલમછેલ વરસાદ વરસાવ્યો.

૬૬ ત્યાર પછી તે સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય, ભવનપતિ વાનવ્યંતર જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક દેવોએ તીર્થંકરનો જન્મભિષેક મહિમા કર્યા પછી, સવારના પહોરમાં નગરના રજેવાળોને બોલાવે છે, નગરના રજેવાળોને બોલાવીને તે આ પ્રમાણે બોલ્યો :

૬૭ તરત જ હે દેવાનુમિત્રો! કુંડપુર નગરની જેલને સાફ કરી નાખો એટલે તમામ બંદીવાનોને છોડી મૂકી જેલને ખાલીખમ ચોકળી કરી નાખો, જેલને સાફ કર્યા પછી તોલમાપને-માપાં અને તોલાંને-વધારી દો. તોલમાપને વધાર્યા પછી કુંડપુર નગરમાં અંદર અને બહાર પાણી છંટાવો, સાફ કરાવો અને લિપાવો-શુંપાવો. કુંડપુર નગરના સિંગોરાના ઘાટના રસ્તાઓમાં, તરહેટાઓમાં, ચોરસ્તાઓમાં આરે ખાણુ ખુલ્લાં દેવળોમાં. ધારી

માર્ગોમાં અને ખીજા અવરજવરના રસ્તાઓમાં તમામ ઠેકાણે પાણી છંટાવો, ચોકખું કરાવો અને જ્યાં ત્યાં તમામ શેરીઓમાં તથા તમામ બજારોમાં પાણી છંટાવો, સાફસફાઈ કરાવો, તે તમામ ઠેકાણે જોવા આવનારા લોકોને ખેસવા માટે ઉપરાઉપર માંચડા બંધાવો, વિવિધ રંગથી સુશોભિત ધબ અને પત્તાકાઓ બંધાવો, આખા નગરને લિંપાવો, ધોળાવો અને સુશોભિત બનાવો, નગરનાં ઘરોની ભીંતો ઉપર ગોશીર્ષ ચંદનના, સરસ રાતા ચંદનના તથા હરેર ચંદનના પાંચ આંગળી ઉઠેલી દેખાય એવા થાપા લગાડાવો, ઘરની અંદર ચોકમાં ચંદનના કદાશ સુકાવો, બારણે બારણે ચંદનના ઘસા લટકાવેલાં સરસ તોરણો બંધાવો, જ્યાં ત્યાં શોભે એ રીતે જમીનને ઝડે એવી લાંબી લાંબી ગોળ માળાઓ લટકાવો, પાંચે રંગનાં ઝુહર સુગંધી ફૂલોના ઢગલા કરાવો-ફૂલો વેરાવો, ફૂલોના શુચ્છા સુકાવો, ઠેકઠેકાણે બળતા કાળો અગર ઉત્તમ કુંદરુ અને તુર્કી ધૂપની સુગંધિત વાસથી આખા નગરને મધમધતું કરી મેલો-ઉંચે ચડતી ધૂપની વાસથી નગર મહેકી રહે એવું કરો—સુગંધને લીધે ઉત્તમ ગંધવાળું કેમ બાણે ગંધની શુટિકા હોય એવું મધમધતું બનાવો તથા ઠેકઠેકાણે નગરમાં નટો રમતા હોય, નાચનારા નાચ કરતા હોય, દોરડા ઉપર ખેલ કરનારા દોરડાના ખેલો ખતાવતા હોય, મલ્લો કુસ્તી કરતા હોય, સુપ્રિથી કુસ્તી કરનારા મૂંઠી કુસ્તી કરતા હોય, વિદૂષકો લોકોને હસાવતા હોય, ફૂંદનારા પોતાની ફૂંદના ખેલો ખતાવતા હોય, કથાપુરાણીઓ કથાઓ કરીને જનમનરંજન કરતા હોય, પાઠક લોકો સુભાષિત બોલતા હોય, રાસ લેનારાઓ રાસ લેતા હોય, ભવિષ્ય જોનારા ભવિષ્ય કહેતા હોય, મોટા વાંસડા ઉપર ખેલનારા વાંસડા ખેલો કરતા હોય, મંબલોકો, હાથમાં ચિત્રનાં પાટિયાં રાખીને ચિત્ર ખતાવતા હોય, તૂણી લોકો તૂણ નામનું વાનું વગાડતા હોય, વીણા વગાડનારાઓ વીણા વગાડતા હોય, તાલ ઢંધને નાટક કરનારાઓ નાટક દેખાડતા હોય, એ રીતે જનમનના રંજન માટે નગરમાં ઠેકઠેકાણે ગોઠવણ કરો અને કરાવો. ઉપર કહેલી એવી તમામ ગોઠવણ કરીને એટલે કે નગરને સુશોભિત કરવાથી માંડીને લોકરંજન કરવા સુધીની તમામ ગોઠવણ કરો અને કરાવો, એવી ગોઠવણ કરીને ને કરાવીને હબરો ચૂપો અને હબરો સાંખેલાઓને ઉંચા મૂકાવો એટલે કે ચૂપોથી ને સાંખેલાથી થતી હિંસાને અટકાવો અને એ હિંસાને અટકાવીને મારી આ આજ્ઞાને પાછી આપો એટલે કે મેં જે ઉપર કહ્યું છે તે બધું તમે કરી આવ્યા છો એમ તમે મારી પાસે આવીને જણાવો.

૬૮ ત્યાર પછી સિદ્ધાર્થ રાજાએ જેમને ઉપરનો હુકમ ફરમાવ્યો છે એવા નગરશુષિકો એટલે નગરની સંભાળ લેનારાઓ રાજરાજ થયા, સંતોષ પામ્યા અને ચાવત પુશ થવાને લીધે તેમના હૃદય પ્રકુલ્લ થયાં. તેઓ પોતાના બન્ને હાથ જોડીને સિદ્ધાર્થ રાજાના હુકમને વિનયપૂર્વક સ્વીકારીને તત્ત જ કુંડપુર નગરમાં સૌથી પહેલું જોડને ખાલી કરવાનું કામ કરે છે. અને એ કામથી માંડીને છેક છેલ્લાં સાંખેલાં ઉંચાં મૂકવાનાં કામ સુધીનાં સિદ્ધાર્થ રાજાએ ફરમાવેલાં બધાં કામો કરીને જ્યાં સિદ્ધાર્થ રાજા છે ત્યાં તે નગરશુષિકો બચ છે. જઇને પોતાના બન્ને હાથ જોડીને અને માથામાં

અંબલી કેરીને સિદ્ધાર્થ રાજને એનો એ હુકમ પાછો આપે છે. એટલે કે આપે કહેલું બધું અંમે કરી આપ્યા છીએ એમ જણાવે છે.

૯૯ ત્યાર પછી તે સિદ્ધાર્થ રાજ જ્યાં આખાડો છે એટલે કે બહિર ઉત્સવ કરવાની જગ્યા છે ત્યાં આવે છે. આવીને યાવત્ પોતાના તમામ અંતઃપુર સાથે તમામ પ્રકારનાં પુષ્પો, ગંધો, વસ્ત્રો, માળાઓ અને અલંકારોથી વિભૂષિત થઈને તમામ પ્રકારનાં વાર્તાઓ વગડાવીને મોટા વૈભવ સાથે, મોટી છુતિ સાથે, મોટાં લશ્કર સાથે, ઘણાં વાહનો સાથે, મોટા સમુદાય સાથે અને એક સાથે વાગતાં અનેક વાજઓના અવાજ સાથે એટલે કે શંખ, માટીનો ઢોલ, ભેરી, અલાર, ખરસુખી, હુંડૂક, ઢોલકું, મૃદંગ અને હુંડુલી વગેરે વાજઓના અવાજ સાથે હસ દિવસ સુધી પોતાની કુળમયાંદા પ્રમાણે ઉત્સવ કરે છે. એ ઉત્સવ હરમ્યાન નગરમાં ઘણું લેવાનું બંધ કરવામાં આવ્યું છે, કર લેવાનો છોડી દેવામાં આવ્યો છે, જેને જે જોઈએ તે કિંમત વગર ગમે તે દુકાનેથી મેળવી શકે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. ખરીદવા વેચવાનું બંધ કરવામાં આવ્યું છે. કોઈ પણ જગ્યાએ જમી કરનારા રાજપુરુષોનો પ્રવેશ અટકાવી દેવામાં આવ્યો છે. રાજ તમામ ઢોઢોતું દેવું ચૂકવી આપે છે તેથી કોઈને દેવું કરવાની જરૂર ન રહે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. એ ઉત્સવમાં અનેક અપરિમિત પદાર્થો લેગા કરવામાં આવ્યા છે. એવો એ ઉત્કૃષ્ટ ઉત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો છે. તથા એ ઉત્સવ હરમ્યાન કોઈનો થોડો કે વધુ ફંડ કરવામાં આવતો નથી. અને જ્યાં ત્યાં ઉત્તમ ગણિકાઓ અને નાટકીયાઓનો નાચ્યાં ચાલુ કરવામાં આવ્યો છે તથા જ્યાં ત્યાં અનેક તમાસા ગોઠવવામાં આવ્યા છે અને મૃદંગોને નિરંતર વગાડવામાં આવે છે. એ ઉત્સવ હરમ્યાન માળાઓને તાણ-કરંમાંથી વિનાની રાખવામાં આવી છે. અને નગરના તેમજ દેશના તમામ માણસોને પ્રસન્નિત કરવામાં આવ્યા છે. અને તેઓ હશે દિવસ રમતગમતમાં ગુલતાન રહે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

૧૦૦ ત્યાર પછી તે સિદ્ધાર્થ રાજ હંશ દિવસનો એ ઉત્સવ ચાલતો હતો તે હરમિયાન સેંકડો, હજારો અને લાખો યાગોને-દેવપૂજાઓને, દાયોને-દાનોને અને ભાગોને દેતો અને દેવરાવતો તથા સેંકડો, હજારો અને લાખો લંચોને-વધામણાને સ્વીકારતો સ્વીકરાવતો એ પ્રમાણે રહે છે.

૧૦૧ ત્યાર પછી શ્રમણ સગવાન મહાવીરનાં માતાપિતા પહેલે દિવસે કુલપદપગ પ્રમાણે પુત્રજન્મ નિમિત્તે કરવામાં આવતું અનુષ્ઠાન કરે છે, ત્રીજે દિવસે ચંદ્ર અને સૂર્યનાં દર્શનનો ખાસ ઉત્સવ કરે છે, છઠ્ઠે દિવસે નગરજનો ઉત્સવ એટલે રાતિજગો કરે છે, અગ્યારમો દિવસ વીતી ગયા પછી અને સુવાંવડનાં તમામ કાર્યો પૂરાં થયાં પછી ત્યારે ખારમો દિવસ આવી પહેંચે છે ત્યારે ઘણા બહોળા પ્રમાણમાં લોજન, ખીલાં, ગિરિધ ખાવાની અને વિવિધ સ્વાદ કરવાની ચીજો તૈયાર કરાવે છે, ભોજન વગેરેને તૈયાર કરા-

વીને પોતાનાં મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, પોતાનાં સ્વજનો અને પોતાની સાથે સંબંધ ધરાવનારા પરિવારોને તથા જ્ઞાતવંશના ક્ષત્રિયોને આમંત્રણ આપે છે—પુત્રજન્મસમારંભમાં આવવાનાં નોંતરાં ચોકલે છે. એમ આમંત્રણ આપીને એ બધા આવી ગયા પછી એ સૌ નહાયા, એ બધાએ બલિકર્મ કર્યાં, ટીલાંટપકાં અને દોષને નિવારનારાં મંગળરૂપ પ્રાચશ્ચિત્તો કર્યાં, ચોકખાં અને ઉત્સવમાં જવા ચોગ્ય મંગળમય વસ્ત્રોને ઉત્તમ રીતે પહેર્યાં અને ભોજનનો સમય થતાં ભોજનમંડપમાં તેઓ બધા આવી પહોંચ્યા, ભોજન-મંડપમાં આવ્યા પછી તેઓ બધા ઉત્તમ સુખાસનમાં બેઠા અને પછી તે પોતાનાં મિત્રો જ્ઞાતિજનો પોતાનાં સ્વજનો અને પોતાની સાથે સંબંધ ધરાવનારા પરિવારો સાથે તથા જ્ઞાતવંશના ક્ષત્રિયો સાથે તે બહોળા ભોજન, પીણાં, વિવિધ ખાવાની અને વિવિધ સ્વાદ કરવાની વાનીઓનો આસ્વાદ લેતાં, વધારે સ્વાદ લેતાં, જમતાં અને એક બીજાને આપતાં રહે છે અર્થાત્ ભગવાનનાં માતાપિતા પોતાનાં પુત્રજન્મનો ઉત્સવ કરતાં આ પ્રકારનો ભોજનસમારંભ કરતાં રહે છે.

૧૦૨ જમી ભોજન કરી પરવાયો પછી ભગવાનનાં માતાપિતા તેઓ બધા સાથે બેઠકની જગ્યામાં આવે છે, ત્યાં આવીને તેઓ ચોકખા પાણી વડે કાગળા કરીને દાંત અને મુખને ચોકખાં કરે છે, એ પ્રમાણે પરમશુચિ થયેલા માતાપિતા ત્યાં આવેલા પોતાના મિત્રો જ્ઞાતિજનો પોતાનાં સ્વજનો તથા પોતાની સાથે સંબંધ ધરાવનારા પરિવારોને અને જ્ઞાતવંશના ક્ષત્રિયોને બહોળાં કૂલો વસ્ત્રો, ગંધો—સુગંધી અતરો, માળાઓ અને આભૂષણો આપીને તે બધાનો સત્કાર કરે છે, તે બધાંનું સન્માન કરે છે. તે બધાંનાં સત્કાર અને સન્માન કરીને તે જ મિત્રો જ્ઞાતિજનો પોતાનાં સ્વજનો અને પોતાની સાથે સંબંધ ધરાવનારા પરિવારોની તથા જ્ઞાતવંશના ક્ષત્રિયોની આગળ ભગવાનનાં માતાપિતા આ પ્રમાણે બોલ્યા :

૧૦૩ પહેલાં ખજ હે દેવાનુપ્રિયો! અમારો આ દીકરો ન્યારે ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારે અમને આ આ પ્રકારનો વિચાર ચિંતન થાવત્ મનોગત પેઠા થયો હતો કે ન્યારથી માંડીને અમારો આ દીકરો કૃષ્ણમાં ગર્ભપણે આવેલ છે ત્યારથી માંડીને અમે હિરણ્યવડે વધીએ છીએ, સુવર્ણવડે ધનવડે થાવત્ સાવટાવડે તથા પ્રીતિ અને સત્કારવડે ધણાધણ વધવા માંડયા છીએ અને સામંતરાજઓ અમારે વશ થયેલા છે. તેથી કરીને ન્યારે અમારો આ દીકરો જનમ લેશે ત્યારે અમે એ દીકરાનું એને અનુસરતું એના શુભને શોભે એવું શુભનિષ્પન્ન યથાર્થ નામ ‘વર્ધમાન’ એવું પાડશું તો હવે આ કુમાર ‘વર્ધમાન’ નામે થાઓ એટલે આ કુમારનું નામ અમે ‘વર્ધમાન’ એવું પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ.

૧૦૪ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કાશ્યપ ગોત્રના હતા. તેમનાં ત્રણ નામે આ પ્રમાણે હોવામાં આવે છે: તે બેમકે—તેમનું માતાપિતાએ પાડેલું પહેલું નામ વર્ધમાન, સ્વાભાવિક સ્મરણ શક્તિને લીધે તેમનું બીજું નામ શ્રમણ એટલે સહજ સ્પુરણ શક્તિને

લીધે તેઓએ તપ વગેરે કરીને સાધનાનો પરિશ્રમ કરેલ છે એથી તેમનું બીજું નામ શ્રમણ અને ક્રોધ આકસ્મિક ભય ઊભો થતાં કે ભયાનક કૂર સિંહ વગેરે બંગલી જના-વરોનો ભય આવતાં એઓ તદ્દન અચલ રહેનારા છે—જરાપણ પોતાના સંકલ્પથી હતા નથી એવા અર્કપ છે, ગમે તેવા પરીપક્ષો એટલે ભૂખ તરશ વગેરેનાં સંકટો આવતાં તથા ઉપસર્ગો એટલે બીજાઓ તરફથી ગમે તેવાં શારીરિક સંકટો આવતાં લેશ પણ ચલિત થતા નથી, એ પરીપક્ષોને અને ઉપસર્ગોને ક્ષમાવડે શાંતચિત્તે બરાબર સહન કરવામાં સમર્થ છે, બિશ્વચોની પ્રતિમાઓના પાળનારા છે, ધીમાન છે, શોક અને હર્ષ આવતાં તે બન્નેને સમભાવે સહન કરનારા છે તે તે સદ્ગુણોના ભાજન છે અને ભારે શક્તિ ધરાવનારા છે માટે દેવોએ તેમનું ત્રીજું નામ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કર્યું છે.

૧૦૫ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પિતા કાશ્યપ ગોત્રના હતા, તેમનાં ત્રણ નામે આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે : તે જેમકે; સિદ્ધાર્થ, સેત્ત્વસ-ત્રેયાંસ અને જસંસ-ચશસ્વી.

૧૦૬ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની માતા વાસિષ્ઠ ગોત્રનાં હતાં, તેમનાં ત્રણ નામે આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે : તે જેમકે; ત્રિશલા અથવા વિદેહદિન્ના અથવા પ્રિયકારિણી.

૧૦૭ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પિતૃવ્ય એટલે કાકા સુપાસ નામે હતા, મોટા ભાઈનું નામ નંદિવર્ધન હતું, બહેનનું નામ સુદસણ હતું અને તેમનાં પત્નીનું નામ યશોકા હતું અને એમનું ગોત્ર કૌડિન્ય હતું.

૧૦૮ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનાં દીકરી કાશ્યપ ગોત્રનાં હતાં, તેમનાં બે નામ આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે : તે જેમકે; અણ્ણાબ્બ અથવા પ્રિયદર્શના.

૧૦૯ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનાં દૌહિત્રી—દીકરીનાં દીકરી કાશ્યપગોત્રનાં હતાં. તેમનાં બે નામ આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે તે જેમકે; શેષવતી અથવા જસસવતી—ચશસ્વતી.

૧૧૦ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર દક્ષ હતા, એમની પ્રતિજ્ઞા દક્ષ-હંકાપણ ભરેલી—હતી, એ પોતે ભારે રૂપાળા હતા, સર્વગુણસપન્ન હતા, અને ભદ્ર તથા વિનયવાળા હતા પ્રખ્યાત હતા અથવા જ્ઞાતવંશના હતા, જ્ઞાતવંશના પુત્ર હતા અથવા જ્ઞાતવંશના રાજા સિદ્ધાર્થના પુત્ર હતા, જ્ઞાતવંશના કુળમાં ચંદ્રસમાન હતા, વિદેહ હતા એટલે એમનો દેહ બીજાઓના દેહ કરતાં બાંધામાં વિશેષ પ્રકારના ભુદા બાંધાવાળો હતો, વિદેહદિન્ન એટલે વિદેહદિન્ના—ત્રિશલા માતા—ના તનય હતા, વિદેહજન્મ એટલે ત્રિશલા માતાના શરીરથી જન્મેલા હતા, વિદેહસૂમાલ હતા એટલે ગૃહસ્થાવાસમાં ભારે સુકોમળ હતા અને ત્રીશ વરસ સુધી ગૃહસ્થાવાસ કરીને પોતાનાં માતાપિતા દેવગત થયાં ત્યાર પછી પોતાનાં વડિલ મોટા પુરોહીના અનુજ્ઞા મેળવીને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂરી થતાં ફરી પણ લોકાંતિકે છતકલ્પી દેવોએ તે પ્રકારની ઈષ્ટ, મનોહર, સાંભળવી પ્રિય લાગે એવી, મનને ગમતી,

મનને ખુશ કરનારી, ઉદાર, કદ્યાલુરુપ, શિવરુપ, ધન્યરુપ, મંગળરુપ, પરિમિત, મધુર અને શોભાવાળી તથા હૃદયંગમ, હૃદયને આલ્લ્યાહ ઉપભવનારી, ગંભીર અને પુનરુક્તિ વગરની વાણીવડે ભગવાનને નિરતર અભિનંદન આપ્યાં અને તેમની-ભગવાનની-મુખ સ્તુતિ કરી, એ રીતે અભિનંદન આપતા તથા તેમની ખુબ સ્તુતિ કરતા તે દેવો આ પ્રમાણે બોલ્યા: હે નંદ ! તારો જ્ય થાઓ જ્ય થાઓ, હે ભદ્ર ! તારો જ્ય થાઓ જ્ય થાઓ, તારું ભદ્ર થાઓ, હે ઉત્તમોત્તમ ક્ષત્રિય-હે ક્ષત્રિયનરપુંગવ ! તારો જ્ય થાઓ જ્ય થાઓ, હે ભગવંત લોકનાથ ! તું બોધ પામ, આખા જગતમાં તમામ જીવોને હિત મુખ અને નિઃશ્રેયસ કરનારું તું ધર્મતીર્થ-ધર્મચક્ર પ્રવર્તાવ, એ ધર્મચક્ર આખા જગતમાં તમામ જીવોને હિત મુખ અને નિઃશ્રેયસ કરનારું થશે એમ કહીને તે દેવો 'જ્ય જ્ય' એવો નાદ કરે છે.

૧૧૧ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને પહેલાં પશુ એટલે માનવી ગૃહસ્થધર્મમાં આવતાં -વિવાહિત જીવનથી-પહેલાં પશુ ઉત્તમ, આલોગિક, નાથ ન પામે એવું જ્ઞાનદર્શન હતું, તેથી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તે પોતાનાં ઉત્તમ આલોગિક જ્ઞાનદર્શન દ્વારા પોતાનો નિષ્ક્રમણકાળ એટલે પ્રવ્રજ્યાસમય આવી પહોંચ્યો છે એમ જીએ છે, એ રીતે બોધા બધ્યા પછી હિરણ્યને તણ કંઈને, સુવર્ણને તણ કંઈને, ધનને તણ કંઈને, રાજ્યને તણ કંઈને, રાષ્ટ્રને તણ કંઈને; એ જ પ્રમાણે સેનાને, વાહનોને, ધનભંડારને, કોઠારને તણ કંઈને, પુરને તણ કંઈને, અન્ત:પુરને તણ કંઈને, જનપદને તણ કંઈને, ગઢોળાં ધન કનક રતન મણિ મોતી શંખ રાજપટ્ટ કે રાજવર્ત પરવાળાં માણેક વગેરે સત્ત્વવાળું સારવાળું એ તમામ દ્રવ્ય વિશેષ પ્રકારે તણ કંઈને, પોતે નિમેલા દેનારાઓ દ્વારા એ તમામ ધનને ખુદલું કરીને તે તમામને દાનરૂપે દેવાનો વિચાર કરીને અને પોતાના ગોત્રના લોકોમાં એ તમામ ધન ધાન્ય હિરણ્ય રતન વગેરેને વહેંચી આપીને હેમંત ઋતુનો જે તે પહેલો માસ અને પહેલો પક્ષ એટલે માગશરનો ૧૦ દિવસ પક્ષ આવતાં તથા તે માગશર મહિનાની ૧૦ દિવસનો દિવસ આવતાં બ્યારે છાયા પૂર્વદિશા તરફ ઢળતી હતી અતે ઘરાબર પ્રમાણ પ્રમાણે ન જોણી કે ન વધુ એવી પીરુષી થવા આવી હતી તેવે સમયે સુવ્રતનામને દિવસે વિજય નામના સુહર્તે ભગવાન ચંદ્રપ્રભા નામની પાદાભીમાં બેઠા અને તેમની પાછળ પાછળ દેવો માનવો અને અસુરોનાં મોટાં ટોળાં મારગમાં ચાલતાં હતાં તથા આગળ કેટલાક શંખ વગાડનારા હતા, કેટલાક ચક્રધારી હતા, કેટલાક હળધારી હતાં એટલે ગળામાં સોનાનું હળ લટકતું રાખનારા ખાસ પ્રકારના ભાટલોકો હતા, કેટલાક સુખમંગળિયા-સુખે મીઠું બોલનારા-હતા, વર્ધમાનકો એટલે પોતાના ખસા ઉપર બીજાઓને બેસાડેલા છે એવા પશુ કેટલાક હતા, કેટલાક ચારણો હતા, અને કેટલાક ઘંટ વગાડનારા ઘાંટિકો હતા. એ બધા લોકોથી વીંટળાયેલા ભગવાનને પાદાભીમાં બેઠેલા બ્રહ્મને ભગવાનના કુલમહત્તરો-તે તે ઇષ્ટ પ્રકારની મનોહર સાંભળવી ગમે તેવી મનગમતી મનને પ્રસાદ પમાડે તેવી ઉદાર કદ્યાલુરુપ શિવરુપ ધન્ય મંગળમય

પરિમિત મધુર અને સોહામણી વાણીદ્વારા ભગવાનનું અભિનંદન કરતા, ભગવાનની સ્તુતિ કરતા આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા:

૧૧૨ હે નંદ! તારો જય જય થાઓ, હે ભદ્ર! તારો જય જય થાઓ; તારું ભદ્ર થાઓ, નિર્દોષ એવાં જ્ઞાન દર્શન અને આરિત્ર દ્વારા તું નહીં જિતાયેલી ઇદ્રિયોને, જિતી લેજે, જિતાયેલા શ્રમણ ધર્મને પાળજે, વિદ્વાને જિતી લઈને હે દેવ! તું તારા સાધ્યની સિદ્ધિમાં સદા રહેજે, તપદ્વારા તું રાગ અને દ્વેષ નામના મદ્દોને હણી નાખજે, ધૈર્યનો મજબુત કચ્છ બાંધીને ઉત્તમ શુકલધ્યાન વડે આઠ કર્મશત્રુઓને મસળી નાખજે, અપ્રમત્ત બનીને હે વીર! તું ત્રણલોકના રંગમંડપમાં વિજય પતાકાને વરજે-મેળવજે, તિમિર વગરનું ઉત્તમ કેવલ વસ્ત્રાન પામજે, જિનવરે ઉપદેશેલા સરળ માર્ગને અનુસરીને તું પરમપદસ્વપ મોક્ષને મેળવજે, પરીષદોની સેનાને હણીને હે ઉત્તમ ક્ષત્રિય!-ક્ષત્રિયનર-પુગવ! તું જય જય-જે જેકાર મેળવ. બહુ દિવસો સુધી, બહુ પક્ષો સુધી, બહુ મહિનાઓ સુધી, બહુ ઋતુઓ સુધી, બહુ અથનો સુધી અને બહુ વર્ષો સુધી પરીષદો અને ઉપસર્ગોથી નિર્ભય બનીને ભયંકર અને ભારે ખીહામણ પ્રસંગોમાં ક્ષમાપ્રધાન થઈને તું વિચર અને તારા ધર્મમાં એટલે તારી સાધનામાં વિદ્વ ન થાઓ; એમ કહીને તે લોકો ભગવાન મહાવીરનો જય જય નાદ ગજવે છે.

૧૧૩ ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર હબ્બરો નેત્રો વડે જોવાતા જોવાતા, હબ્બરો મુખોવડે પ્રશસાતા પ્રશસાતા, હબ્બરો હૃદયોવડે અભિનંદનો પામતા પામતા, ભગવાનને જોઈને લોકો એવા મનોરથો કરવા લાગ્યા કે અમે આમના સેવક થઈને રહિયે તો સારું એ રીતે હબ્બર જાતના મનોરથો વડે વિશેષ ઇચ્છાતા ઇચ્છાતા, ભગવાનનાં ક્રાંતિ અને સ્વપશુણને જોઈને જીઓ ‘આવો અમારો ભસ્તાર હોય તો કેવું સારું’ એ રીતે તેમની સામે વારંવાર જોઈને મનમાં પ્રાર્થના કરવા લાગી અર્થાત્ ક્રાંતિ અને સ્વપશુણને લીધે ભગવાન એ રીતે પ્રાર્થાતા પ્રાર્થાતા અને હબ્બરો આંગળીઓ વડે ભગવાન જેખાડાતા જેખાડાતા તથા પોતાના જમણા હાથ વડે ઘણાં હબ્બર નરનારીઓના હબ્બરો પ્રણામોને ઝીલતા ઝીલતા ભગવાન એ રીતે હબ્બરો ઘરોની હારની હાર વટાવતા વટાવતા વીણા, હાથના રાસડા, વાળંઓ, અને ગીતોના ગાવા બજાવાના મધુર સુંદર જય જય નાદ સાથેના અવાજ સાથે એ રીતે મંબુ મંબુ જય જય નાદનો ઘોષ સાભળીને ભગવાન ગરાગર સાવધાન બનતા બનતા પોતાનાં છત્ર આમર વગેરેના તમામ વૈભવ સાથે તમામ ઘરેણું-અંગે અંગે પહેરેલાં તમામ ઘરેણુંઓની ક્રાંતિ સાથે તમામ સેના સાથે હાથી ઘોડા ઊંટ ખચ્ચર પાદાળી મ્યાના વગેરે તમામ વાહનો સાથે, તમામ જન સમુદાય સાથે, તમામ આદર સાથે-તમામ ઔચિત્ય સાથે, પોતાની તમામ સંપત્તિ સાથે, તમામ શોભા સાથે, તમામ પ્રકારની ઉત્કંઠા સાથે, તમામ પ્રબળ એટલે વાણિયા હરિજન ગરાસિયા બ્રાહ્મણ વગેરે અદારે વર્ણો સાથે, તમામ નાટકો સાથે, તમામ તાલ કરનારા સાથે, બધા અંત પુર સાથે, કૂલ વસ્ત્ર ગંધ માળા અને અલ-

કારની તમામ પ્રકારની શોભા સાથે તમામ વાળંઓના અવાજના પડલા સાથે એ રીતે મોટી ઋદ્ધિ મોટી દુતિ, મોટી સેના, મોટાં વાહનો, મોટા સમુદાય અને એક સાથે વાગતાં વાળંઓનાં નાદ સાથે એટલે શંખ માટીનો ઢોલ લાકડાનો ઢોલ હોરિ અલર ખરસુખી હુંડકક હુંડકિં વગેરે વાળંઓના નાદ સાથે ભગવાન કુંડપુર નગરની વચ્ચેવચ્ચ થઈને નીકળે છે, નીકળીને ભ્યાંખ્યાતખંડ વન નામનું ઉદ્યાન છે, તેમાં ભ્યાંખ્યાસોપાલવનું ઉત્તમ વૃક્ષ છે ત્યાં આવે છે.

૧૧૪ ત્યાં આવીને આસોપાલવના ઉત્તમ ઝાડની નીચે પોતાની પાલખીને ઉભી રાખે છે, એ ઝાડ નીચે પાલખીને ઉભી રાખીને પાલખી ઉપરથી પોતે નીચે ઊતરે છે, પાલખી ઉપરથી નીચે ઊતરીને પોતાની મેળે જ હાર વગેરે આભરણો કૂલની માળાઓ અને વીંટીવેઢ વગેરે અલંકારોને ઉતારી નાખે છે, એ બધાં આભરણો માળાઓ અને અલંકારોને ઉતારી નાખીને પોતાને હાથે જ પાંચ સુષ્ટિ લેવાય કરે છે એટલે ચાર મૂઠિવડે માથાના અને એક મૂઠિવડે હાલીના વાળને ખેંચી કાઢે છે એ રીતે વાળનો લેવાય કરીને પાણી વિનાના છટ્ઠ ભક્ત-બે ઉપવાસ-સાથે એટલે છ ટંક સુધી ખાનપાન તણુ ઘડને અર્થાત્ એ રીતે બે ઉપવાસ કરેલા ભગવાન હસ્તોત્તરા નક્ષત્રનો અર્થાત્ ઉત્તરાશ્વિનુ નક્ષત્રનો ચોગ આવતાં એક દેવદૂધ લઈને પોતે એકલા જ કોઈ ખીનું સાથે નહીં એ રીતે મુંડ થઈને અગારવાસ તણુ ઘડને અનગારિક પ્રવ્રજ્યાને સ્વીકારે છે.

૧૧૫ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર એક વરસ ઉપરાંત એક મહિના સુધી ચાવત ચીવરધારી એટલે કપડું ધારણ કરનારા હતા અને ત્યાર પછી અચેદ એટલે કપડા વગરના થયા તથા કરપાત્રી થયા.

૧૧૬ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર દીક્ષા સ્વીકાર્યા પછી બાર વરસ કરતાં વધારે સમય સુધીના સાધનાના ગાળામાં શરીર તરફ તદ્દન ઉદ્દાસીન રહ્યા એટલે એ ગાળામાં તેમણે શરીરની માવજત તરફ લેશ પણ લક્ષ્ય ન કર્યું અને શરીરને તણુ દીધું હોય એ રીતે શરીર તરફ વર્ત્યા-સાધનાના ગાળામાં બે બે ઉપસર્ગો આવતા રહે છે બેવાકે; દિવ્ય ઉપસર્ગો માનવીકૃત ઉપસર્ગો અને તિર્યચ ચેાનિકો તરફથી એટલે કૂર ભયાનક પશુપક્ષીઓ તરફથી આવતા ઉપસર્ગો; અતુક્રૂણ ઉપસર્ગો વા પ્રતિક્રૂણ ઉપસર્ગો બે એવા કોઈ ઉપસર્ગો ઉત્પન્ન થયા તે બધાને સારી રીતે નિર્ભયપણે સહન કરે છે, લેશ પણ રોષ આણ્યા વિના ખમી રહે છે, અદીન ભાવે-કોઈની પણ આશિયાળાની લેશ પણ અપેક્ષા રાખ્યા વિના તેજસ્વિપણે સહન કરે છે અને અઠગપણે મનને નિશ્ચય રાખીને સહન કરે છે.

૧૧૭ ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર અનગાર થયા, ધર્મોસમિતિ ભાષાસમિતિ એષણસમિતિ આદ્યનભાંડમાત્રનિષ્પણસમિતિ અને પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ એટલે પોતાના મલ મૂત્ર શૂંક બડખા લીંટ અને બીજા દેહસલ એ બધાંને નિર્ભય શુદ્ધ સ્થળે પરકેવવા

મોટે રાખવામાં આવતી. કાળજી. એ રીતે પાંચ અમિતિને ધારણ કરતા ભગવાન મનને બરાબર સારી રીતે પ્રવર્તવાનારા, વચનને બરાબર સારી રીતે પ્રવર્તવાનારા અને શરીરને બરાબર સારી રીતે પ્રવર્તવાનારા થયા, મનગુણ વચનગુણ તથા ક્રોધગુણિને સાચવનારા થયા. એ રીતે ગુણિવાળા અને જિતેન્દ્રિય ભગવાન સર્વથા નિર્દોષપણે પ્રહાર્યથાવિહારે વિચરનારા થયા, ક્રોધ વિનાના, અભિમાન વિનાના, છળકેપટ વગરના અને હોભરહિત ભગવાન શાંત બન્યા, ઉપશાંત થયા, તેમના સર્વ સંતાપો દૂર થયા, તેઓ આસ્રવ વગરના, મમતા રહિત, પાસે કશો પણ પરિગ્રહ નહીં રાખનારા અકિંચન થયા, હવે તો એમની પાસે ગાંધવાળીને સાચવવા જેવી એક પણ ચીજ રહી નથી એવા એ અંતરથી અને બહારથી છિન્નગ્રંથ થયા, જેમ કાંચના વાસણમાં પાણી ચોંટતું નથી તેમ તેમનામાં કોઈ મળ ચોંટતો નથી એવા. એ નિરુપલેપ થયા, જેમ શંખની ઉપર કોઈ ફંગ ચડતો નથી એમ એમની ઉપર રાગદ્વેષની કશી અસર પડતી નથી એવા એ ભગવાન છવની પેઠે અપ્રતિહત-કોઈ પ્રકારનો પ્રતિબંધ રાખ્યા વિના અરુણિતપણે વિહરવા લાગ્યા, જેમ આકાશ ખીલ્ય કોઈ આધારની આશિયાળ રાખતું નથી તેમ ભગવાન ખીલ્ય કોઈની સહાયતાની ગરજ રાખતા નથી એવા નિરાલંબન થયા, વાયુની પેઠે પ્રતિબંધ વગરના બન્યા એટલે જેમ વાયુ એક જ સ્થળે રહેતો નથી પણ બધે ફેરકોક વિના ફરે છે તેમ ભગવાન એક જ સ્થળે બંધાઈને ન રહેતાં બધે નિરીહભાવે ફરનારા થયા, શરદ્ગતુના પાણીની પેઠે એમનું હૃદય-નિર્મળ થયું, કમળપત્રની પેઠે નિરુપલેપ થયા એટલે પાણીમાંથી ઉગેલા કમળના પત્રને જેમ પાણીને છાંટો ભીંજી શકતો નથી તેમ ભગવાનને સંસારભાવ-અંપયભાવ ભીંજી શકતો નથી, કાચબાની પેઠે ભગવાન ગુપ્તેન્દ્રિય થયા, મહાવરાહના મુખ ઉપર જેમ એક જ શિંગડું હોય છે તેમ ભગવાન એકાકી થયા, પક્ષીની પેઠે ભગવાન તણ મોકળા થયા, ભારંડપક્ષીની પેઠે ભગવાન અપ્રમત્ત બન્યા, હાથીની પેઠે ભારે શૂર થયા, બળહની પેઠે પ્રબળ પરાક્રમી થયા, સિંહની પેઠે કોઈથી પણ ગાંભ્યા ન બંધ એવા બન્યા, મેનુની પેઠે અડગ અકપ સુનિશ્ચળ બન્યા, તથા ભગવાન સાગર જેવા ગંભીર, ચંદ્ર જેવી સૌમ્યતાવાળા, સૂરજ જેવા બળહળતા તેજવાળા, ઉત્તમ સોનાની પેઠે અમકતી દેહ-કાંતિવાળા અને પૃથ્વીની પેઠે તમામ સ્પર્શોને સહનારા સર્વસહ અને ઘી હોમેલા અગ્નિની પેઠે તેજથી બળવદ્યમાન થયા.

૧૧૮ નીચેની બે ગાથાઓમાં ભગવાનને જેની જેની ઉપમા આપવામાં આવેલ છે તે તે અર્થવાળા શબ્દોનાં નામ આ પ્રમાણે ગણાવવામાં આવેલ છે.

કાંસાનું વાસણ, શંખ, છવ, ગગન-આકાશ, વાયુ, શરદ્ગતુનું પાણી, કમળનું પત્ર, કાચબો, પક્ષી, મહાવરાહ અને ભારંડપક્ષી. ૧

હાથી, બળહ, સિંહ, નગરાજ મેરુ, સાગર, ચંદ્ર, સૂરજ, સોનું, પૃથ્વી અને અગ્નિ. ૨

તે ભગવંતને કયાંય પ્રતિબંધ નથી એટલે ભગવાનના મનને હવે કોઈ રીતે

બંધાવાપણું રહ્યું નથી. એવો તે પ્રતિબંધ-બંધાવાપણું-આર પ્રકારે હોય છે: ૧ દ્રવ્યથી, ૨ ક્ષેત્રથી, ૩ કાળથી, અને ૪ ભાવથી.

૧ દ્રવ્યથી એટલે સજીવ, નિર્જીવ તથા મિશ્ર એટલે નિર્જીવસજીવ એવા કોઈ પ્રકારના પદાર્થોમાં હવે ભગવાનને બંધાવાપણું રહ્યું નથી.

૨ ક્ષેત્રથી એટલે ગામમાં, નગરમાં, અરણ્યમાં, ખેતરમાં, ખળામાં, ઘરમાં, આંગણામાં કે આકાશમાં એવા કોઈ પણ સ્થાનમાં ભગવાનને બંધાવાપણું રહ્યું નથી.

૩ કાળથી એટલે સમય, આવલોકા, આનપ્રાણ, સ્તોક, ક્ષણ, હવ, સુદર્ત, અહોરાત્ર, પખવાડિયું, મહિનો, ઋતુ, અયન, વરસ કે બીજો કોઈ દીર્ઘકાળનો સંયોગ, એવા કોઈ પ્રકારના સૂક્ષ્મ કે સૂક્ષ્મ વા નાના ચોટા કાળનું બંધન રહ્યું નથી.

૪ ભાવથી એટલે ક્રોધ, અભિમાન, છળકપટ, લોભ, લભ, હાસ્ય-કટુમસ્કરી, રાગ, ક્ષેષ, કજીચોટ્ટો, આળ અડાવણું, બીભ્ભના દોષોને પ્રગટ કરવા-આદી ખાવી, બીભ્ભની નિંદા કરવી, મનનો રાગ, મનનો ઉદ્વેગ, કપટવૃત્તિ સહિત જીવું જોઈતું અને મિથ્યાત્વના ભાવોમાં એટલે ઉપર્યુક્ત એવી કોઈ પણ વૃત્તિમાં કે વૃત્તિઓમાં ભગવાનને બંધાવાપણું છે નહીં અર્થાત્ ઉપર જણાવેલા આર પ્રકારના પ્રતિબંધોમાંનો કોઈ એક પણ પ્રતિબંધ ભગવાનને ખાંધી શકે એમ નથી.

૧૧૯ તે ભગવાન ચોમાસાનો સમય છોડી કંઈને બાકીના ઉનાળાના અને શિયાળાના આઠ માસ સુધી વિહરતા રહે છે. ગામડામાં એક જ રાત રહે છે અને નગરમાં પાંચ રાતથી વધુ રોકાતા નથી, વાંસલાના અને ચંદનના સ્પર્શમાં સમાન સંકલ્પવાળા ભગવાન ખડ કે મણિ તથા ઢેકું કે સોનું એ બધાનાં સમાનવૃત્તિવાળા તથા હુમ મુખને એક ભાવે સહેન કરનારા, આ લોક કે પરલોકનાં પ્રતિબંધ વગરના, જીવન કે મરણની આકાંક્ષા વિનાના સંસારનો પાર પામનારા અને કર્મેના સંગનો નાશ કરવા સારુ ઉદ્યમવંત બનેલા-તત્પર થયેલા એ રીતે વિહાર કરે છે.

૧૨૦ એમ વિહરતાં વિહરતાં ભગવાનનો અનોપમ ઉત્તમ જ્ઞાન, અનોપમ દર્શન, અનોપમ સંજ્ઞા, અનોપમ એટલે નિર્દોષ વસતિ, અનોપમ વિહાર, અનોપમ વીર્ય, અનોપમ સરળતા, અનોપમ કૌમળતા-નમ્રતા, અનોપમ અપરિચ્છેદભાવ, અનોપમ ક્ષમા, અનોપમ અલૌભ, અનોપમ શુભિ, અનોપમ પ્રસન્નતા વગેરે શુભોવદે અને અનોપમ સત્ય સંજ્ઞા તથા વગેરે જે જે શુભોના ઠીક ઠીક આચરણને લીધે નિર્વાણનો માર્ગ એટલે સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર એ રત્નત્રય વિશેષ પુષ્ટ બને છે અર્થાત્ સુકિતકર્મનો લાભ તદ્દન પાસે આવતો બને છે, તે તે તમામ શુભો દ્વારા આત્માને ભાવિત કરતા

ભગવાન રહે છે અને એ રીતે વિહરતાં તેમનાં બાર વરસ વીતી જાય છે. અને તેરમા વરસનો વચ્ચાળાનો ભાગ એટલે ભર ઉનાળાનો બીજો મહિનો અને તેનો ચોથો પક્ષ ચાલે છે, તે ચોથો પક્ષ એટલે વૈશાખ માસનો શુકલ પક્ષ, તે વૈશાખ માસના શુકલ પક્ષની દશમીને દિવસે જ્યારે છાયા પૂર્વ તરફ ઢળતી હતી, પાછલી પોરણી બરાબર પૂરી થઈ હતી, સુવ્રત નામનો દિવસ હતો વિજય નામનું સુદર્ત હતું ત્યારે ભગવાન જ્ઞાનિક-જ્ઞાનિયા-આમ નગરની બહાર ઋણુવાલિકા નદીને કાંઠે એક ખંડેર જેવા જુના ચૈત્યની બહુ દૂર નહીં તેમ બહુ પાસે નહીં એ રીતે સ્થાપાક નામના ગૃહપતિના ખેતરમાં થાળના વૃક્ષની નીચે ગોદોહાસને ઊભાક ધેસીને ધ્યાનમાં રહેલા હતા. ત્યાં એ રીતે ધ્યાનમાં રહેતા અને આતાપના દ્વારા તપ કરતા ભગવાને છ ટંક લોજન અને પાણી નહીં લેવાનો છૂંનો તપ કરેલો હતો, હવે 'બરાબર જે વખતે ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રનો યોગ થયેલો હતો તે વખતે એ રીતે ધ્યાનમાં મગ્ન રહેતા ભગવાન મહાવીરને અંતઃવગરનું, ઉત્તમેઉત્તમ, વ્યાધાત વગરનું, આવરણુ વિનાનું, સમગ્ર અને સર્વ પ્રકારે પરિપૂર્ણ એવું કેવળવર જ્ઞાન અને કેવળવર દર્શન પ્રગટ્યું.

૧૨૧ ત્યાર પછી તે ભગવાન અરહંત થયા, બિન કેવળી સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી થયા, હવે ભગવાન દેવ માનવ અને અસુર સહિત લોકનાં-જગતનાં તમામ પયોથ બળે છે જુએ છે-આખા લોકમાં તમામ જીવોના આગમન ગમન સ્થિતિ વ્યવન ઉપપાત, તેમનું મન માનસિક સંકલ્પો ખાનપાન તેમની સારી નરસી તમામ પ્રવૃત્તિઓ, તેમના લોગવિદ્યાસો, તેમની જે જે પ્રવૃત્તિઓ ખુલ્લી છે તે અને જે જે પ્રવૃત્તિઓ છાની છે તે તમામ પ્રવૃત્તિઓને ભગવાન બળે છે, જુએ છે. હવે ભગવાન અરહંત થયા એટલે તેમનાથી કશું રહસ્ય-હૂપ-રહી શકે એમ નથી એવા થયા, અરહસ્યના ભાગી થયા-તેમની પાસે કરોડો દેવો નિરતર સેવા માટે રહેવાને લીધે હવે તેઓને રહસ્યમાં-એકાંતમાં રહેવાનું ખનનું નથી એવા થયા, એ રીતે અરહંત થયેલા ભગવાન તે તે કાળે માનસિક વાચિક અને કાચિક પ્રવૃત્તિઓમાં વર્તતા સમગ્ર લોકના તમામ જીવોના તમામ જાવોને બળુતા બેતા વિહરતા રહે છે.

૧૨૨ તે કાળે તે સમયે 'શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે અસ્થિક આમને અવલંબીને પ્રથમ વર્ષોવાસ-ચોમાસુ-કર્ત્યું હતું અર્થાત્ ભગવાન પ્રથમ ચોમાસામાં અસ્થિક આમમાં રહ્યા હતા.

ચંપા નગરીમાં અને પૃથ્વચંપામાં ભગવાને ત્રણ ચોમાસાં કર્યાં હતાં-ભગવાન ચંપામાં અને પૃથ્વચંપામાં ચોમાસું રહેવા ત્રણ વાર આવ્યા હતા, વૈશાલી નગરીમાં અને વાલ્કિયા ગામમાં ભગવાન બાર વાર ચોમાસું રહેવા આવ્યા હતા, રાજગૃહનગરમાં અને તેની બહારના નાલ્દલા પાસામાં ભગવાન ચૌદવાર ચોમાસું રહેવા આવ્યા હતા, મિથિલા નગરીમાં ભગવાન છ વાર ચોમાસું રહેવા આવ્યા હતા, ભદિયા નગરીમાં બે વાર, આલ્લિકા

નગરીમાં એકે વાર, સાવત્રી નગરીમાં એકવાર, પ્રણીતભૂમિમાં એટલે વળભૂમિ નામના અનાર્ય દેશમાં એક વાર ભગવાન ચોમાસું રહેવા આવ્યા હતા અને તદ્દન છેલ્લું ચોમાસું રહેવા ભગવાન મધ્યમા પાવા નગરીમાં હસ્તિપાલ રાજાની મોજણી કામદારોની કચેરીવાળી બજ્યામાં આવ્યા હતા.

૧૨૩ ભગવાન બ્યારે છેલ્લું ચોમાસું રહેવા ત્યાં મધ્યમા પાવા નગરીમાં હસ્તિપાલ રાજાની મોજણી કામદારોની કચેરીવાળી બજ્યામાં આવેલા ત્યારે તે ચોમાસાની વર્ષાઋતુનો ચોથો મહિનો અને સાતમો પક્ષ ચાલતો હતો, સાતમો પક્ષ એટલે કાર્તિક માસનો ૧૦ દિન પક્ષ, તે કાર્તિક માસના ૧૦ દિન પખવાલિયાની પંદરની તિથિ એટલે અમાસ આવી અને ભગવાનની તે છેલ્લી રાત હતી. તે રાતે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કાળધર્મને પામ્યા—હુનિયા છોડીને ચાલ્યા ગયા, ફરીવાર જનમ ન લેવો પડે એ રીતે ચાલ્યા ગયા, તેમનાં જનમ જરા મરણનાં તમામ બંધનો છેદાઈ ગયાં અર્થાત્ ભગવાન સિદ્ધ થયા, પુદ્ગ થયા, સુકૃત થયા, દુઃખોના અંતકૃત—નાશ કરનારા—થયા, પરિનિર્વાણ પામ્યા અને તેમનાં તમામ દુઃખો હીણાં થઈ ગયાં—ચાલ્યાં ગયાં.

ભગવાન બ્યારે કાળધર્મને પામ્યા ત્યારે ચંદ્ર નામનો ધીજો સંવત્સર ચાલતો હતો, પ્રીતિવર્ધન નામે માસ હતો, નંદિવર્ધન નામે પંખવાડિયું હતું, અગ્નિવેસ્ર—અગ્નિવેશ્મ—નામે તે દિવસ હતો જેનું ધીણું નામ ‘ઉવસ્રમ’ એમ કહેવાય છે અને દેવાણુંદા નામે તે શત્રિ હતી જેનું ધીણું નામ ‘નિરધ’ કહેવાય છે, એ રાતે અર્ચ નામનો દવ હતો, સુકૃત નામનો પ્રાણ હતો, સિદ્ધ નામનો સ્તોક હતો, નાગ નામે કરણ હતું, સર્વાર્થસિદ્ધ નામે સુકૃત હતું અને બરાબર સ્વાતિ નક્ષત્રનો યોગ આવેલો હતો. એવે સમયે ભગવાન કાળધર્મને પામ્યા, હુનિયા છોડીને ચાલ્યા ગયા અને ચાવત્ તેમનાં તમામ દુઃખો તદ્દન હીણાં થઈ ગયાં—તદ્દન છેદાઈ ગયાં.

૧૨૪ જે રાતે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કાળધર્મને પામ્યા ચાવત્ તેમનાં તમામ દુઃખો તદ્દન છેદાઈ ગયાં તે રાતે ઘણા દેવો અને દેવીઓ નીચે આવતાં હોવાથી અને ઉપર જતાં હોવાથી પુખ ઉદ્ઘોત ઉદ્ઘોત પ્રકાશ પ્રકાશ થઈ રહ્યો હતો.

૧૨૫ જે રાત્રે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કાળધર્મને પામ્યા ચાવત્—તેમનાં તમામ દુઃખો તદ્દન છેદાઈ ગયાં તે રાતે ઘણા દેવો ને દેવીઓ નીચે આવતાં હોવાથી અને ઉપર જતાં હોવાથી ભારે કોલાહલ અને ભારે ઘોંઘાટ થયો હતો.

૧૨૬ જે રાત્રે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કાળધર્મને પામ્યા ચાવત્ તેમનાં તમામ દુઃખો તદ્દન છેદાઈ ગયાં તે રાત્રે તેમના પદ્મશિશ્ય ગૌતમગોત્રના ધન્દ્રભૂતિ અનગારનું ભગવાન મહાવીરને લગતું પ્રેમબંધન વિછિન્ન થઈ ગયું. અને તે ધન્દ્રભૂતિ અનગારને અંત વગરનું, ઉત્તમોત્તમ એવું ચાવત કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થયું.

૧૨૭ જે રાત્રે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર કાળધર્મને પ્રાપ્ત્યા યાવત્ તેમનાં તમામ દુઃખો તદ્દન છેદાઈ ગયાં તે રાત્રે કાશી દેશના મલ્લકીવંશના નવ ગણ રાજાઓ અને કૌશલ દેશના લિચ્છવી વંશના પીળ નવ ગણ રાજાઓ એ રીતે અઢારે ગણ રાજાઓ અમાવાસ્થાને દિવસે આઠ પહોરનો પૌષ્ઠ ઉપવાસ કરીને ત્યાં રહ્યા હતા. તેઓએ એમ વિચારેલું કે તે ભાવોદ્ધોત એટલે જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ આપ્યો ગયો એટલે હવે અમે દ્રવ્યોદ્ધોત એટલે દીવાનો પ્રકાશ કરીશું.

૧૨૮ જે રાત્રે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર કાળધર્મને પ્રાપ્ત્યા યાવત્ તેમનાં તમામ દુઃખો છેદાઈ ગયાં, તે રાત્રે ભગવાન મહાવીરના જન્મનક્ષત્ર ઉપર ક્ષુદ્ર કૂર સ્વભાવનો ૨૦૦૦ વર્ષ સુધી રહેનારો એવો ભસ્મરાશિ નામનો મહાગ્રહ આવ્યો હતો.

૧૨૯ જ્યારથી તે ક્ષુદ્ર કૂર સ્વભાવનો ૨૦૦૦ વર્ષ સુધી રહેનારો એવો ભસ્મરાશિ નામનો મહાગ્રહ ભગવાન મહાવીરના જન્મનક્ષત્ર પર આવ્યો હતો ત્યારથી શ્રમણુ નિર્જીથો અને નિર્જીથીઓનો પૂલ સત્કાર ઉત્તરોત્તર વધતો ચાલતો નથી.

૧૩૦ જ્યારે તે ક્ષુદ્ર કૂર સ્વભાવનો ભસ્મરાશિગ્રહ ભગવાનના જન્મનક્ષત્ર ઉપરથી ખસી જશે ત્યારે શ્રમણુ નિર્જીથો અને નિર્જીથીઓનો પૂલ સત્કાર વધતો વધતો ચાલશે.

૧૩૧ જે રાત્રે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર કાળધર્મને પ્રાપ્ત્યા યાવત્ તેમનાં તમામ દુઃખો છેદાઈ ગયાં તે રાત્રે ખચાવી ન શકાય એવી કંથવા નામની જીવાત ઉત્પન્ન થઈ ગઈ, જે જીવાત સ્થિર હોય-ચાલતી ન હોય-તો છદ્ધસ્થ નિર્જીથ અને નિર્જીથીઓને આંખે જલદી ભેગાય તેવી નહોતી અને જ્યારે અસ્થિર હોય એટલે કે ચાલતી હોય ત્યારે તે જીવાતને છદ્ધસ્થ નિર્જીથ અને નિર્જીથીઓ પોતાની આંખે ઝડપથી ભેઈ શકતા હતા. એવી-એ જીવાતને ભેઈને ઘણા નિર્જીથીઓ અને નિર્જીથીઓએ અનશન સ્વીકારી લીધું હતું.

૧૩૨ પ્ર૦ હે ભગવંત ! તે એમ કેમ થયું ? એટલે કે એ જીવાતને ભેઈને નિર્જીથો અને નિર્જીથીઓએ અનશન કર્યું એ શું સૂચવે છે ?

ઉ૦ આજથી માંડીને સંયમ દુરારાધ્ય થશે એટલે કે સંયમ પાળવો ઘણો કઠણ પડશે એ હકીકતને એ અનશન સૂચવે છે.

૧૩૩ તે કાળે તે સમયે ભગવાન મહાવીરને ઇન્દ્રભૂતિ વગેરે ચૌદે હજાર ૧૪૦૦૦ શ્રમણોની ઉત્કૃષ્ટી શ્રમણુ સંપદા હતી.

૧૩૪ ભગવાન મહાવીરને આઠે ચંદના વગેરે છત્રીસ હજાર ૩૬૦૦૦ આર્યિકાઓની ઉત્કૃષ્ટી આર્યિકા સંપદા હતી.

૧૩૫ શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરને શંખ શતક વગેરે એકલાખ યોગણસાક હજાર આવકોની ઉત્કૃષ્ટી શ્રમણુપાસક સંપદા હતી.

૧૩૬ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને સુલસા રેવતી વગેરે ત્રણ લાખ અઠાર હજાર શ્રમણોપાસિકાઓની—શ્રાવિકાઓની ઉત્કૃષ્ટી શ્રાવિકા સંપદા હતી.

૧૩૭ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને જિન નહિ છતાં જિનની જેવા સર્વાશ્વર સન્નિપાતી અને જિનની પેઠે સાચું સ્પષ્ટીકરણ કરનારા એવા ત્રણસો ચતુર્દશપૂર્વધરોની—ચૌદપૂર્વોઓની—ઉત્કૃષ્ટી સંપદા હતી.

૧૩૮ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વિશેષ પ્રકારની લઘિવાળા એવા તેરસો અવધિજ્ઞોનીઓની ઉત્કૃષ્ટી સંપદા હતી.

૧૩૯ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને સંપૂર્ણ ઉત્તમ જ્ઞાન ને દર્શનને પામેલા એવા સાતસો કેવળજ્ઞોનીઓની ઉત્કૃષ્ટી સંપદા હતી.

૧૪૦ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને દેવ નહિ છતાં દેવની સમૃદ્ધિને પામેલા એવા સાતસો વૈકિંચલઘિવાળા શ્રમણોની ઉત્કૃષ્ટી સંપદા હતી.

૧૪૧ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને અઢીઢીપમાં અને બે સસુદ્રમાં રહેનારા, મન-વાળા, પૂરી પર્ણસિવાળા એવા પંચેન્દ્રિયપ્રાણીઓનાં મનના ભાવોને બાળે એવા પાંચસો વિપુલમતિ જ્ઞાની શ્રમણોની ઉત્કૃષ્ટી સંપદા હતી.

૧૪૨ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને દેવ, મનુષ્ય ને અસુરોવાળી સભાઓમાં વાદ કરતાં પરાજય ન પામે એવા ચારસો વાદીઓની એટલે શાસ્ત્રાર્થ કરનારાઓની ઉત્કૃષ્ટી સંપદા હતી.

૧૪૩ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના સાતસો શિષ્યો સિદ્ધ થયા થાવત તેમનાં સર્વદુઃખો છેદાઈ ગયાં—નિર્વાણને પામ્યા અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની ચૌદસો શિષ્યાઓ સિદ્ધ થઈ—નિર્વાણ પામી.

૧૪૪ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ભવિષ્યની ગતિમાં કલ્યાણ પામનારા, વર્તમાન સ્થિતિમાં કલ્યાણ અનુભવનારા અને ભવિષ્યમાં ભદ્ર પામનારા એવા આઠસો અનુત્તરોપપાતિઃ સુનિઓની ઉત્કૃષ્ટી સંપદા હતી. એટલે કે એમના એવા સાતસો સુનિઓ હતા કે જે અનુત્તર વિમાનમાં જનારા હતા.

૧૪૫ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના સમયમાં મોક્ષે જનારા લોકોની બે પ્રકારની ભૂમિકા હતી. જેમકે યુગાન્તકૃતભૂમિકા અને પર્ણ્યાન્તકૃતભૂમિકા. યુગાન્તકૃતભૂમિકા એટલે જે લોકો અનુક્રમે સુક્તિ પામે એટલે કે ગુરુ સુક્તિ પામે એ પછી એનો શિષ્ય સુક્તિ પામે પછી એનો પ્રશિષ્ય સુક્તિ પામે; એ રીતે જેઓ અનુક્રમે સુક્તિ પામ્યા કરે તેમની મોક્ષ પરત્વે યુગાન્તકૃતભૂમિકા કહેવાય. અને પર્ણ્યાન્તકૃત ભૂમિકા એટલે ભગવાન કેવળી થયા પછી જે લોકો સુક્તિ પામે તેમની મોક્ષ પરત્વે પર્ણ્યાન્તકૃતભૂમિકા કહેવાય. ભગવાનથી ત્રીજા પુરૂષ સુધી યુગાન્તકૃતભૂમિકા હતી એટલે કે પહેલાં ભગવાન મોક્ષે ગયા

પછી એમના કોઈ શિષ્ય મોક્ષે ગયા અને પછી એમના પ્રશિષ્ય એટલે બંધુસ્વામી મોક્ષે ગયા. આ યુગાન્તકૃતભૂમિકા બંધુસ્વામી સુધી જ ચાલી પછી બંધ પડી ગઈ. અને ભગવાનને કેવળી થયે ચાર વરસ વીત્યા પછી કોઈક મોક્ષે ગયો, એટલે કે ભગવાનને કેવળી થયા પછી ચાર વરસે મુક્તિનો માર્ગ વહેતો થયો અને તે બંધુસ્વામી સુધી વહેતો રહ્યો.

૧૪૬ તે કાળે તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ત્રીસ વરસ સુધી ગૃહવાસમાં રહીને ખાર કરતાં વધારે વરસ સુધી છદ્મસ્થ એવા મુનિ પર્યાયને પામીને તે પછી ત્રીસ કરતાં કંઈક ઓછાં વરસ સુધી કેવળી પર્યાયને પામીને એકંદર કુલ યેતાલીસ વરસ સુધી સાધુપણુનો પર્યાય પામીને એ રીતે કુલ યેાંતેર વરસનું આયુષ્ય પૂરું કરીને અને તેમનાં વેદનીય આયુષ્ય નામ અને ગોત્રકર્મ સ્ત્રીષુ થયાં પછી આ અવસાપિણી કાળનો દુઃખમ સુખમ નામનો ચોથો આરો બહુ વીત્યા પછી તથા તે આરાના ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ મહિના બાકી રહ્યા પછી મધ્યમાપાપા નગરીમાં હસ્તિપાળ રાજાની મેજબુદી કામ-દારોને બેસવાની જગ્યામાં એકલા કોઈ બીજું સાથે નહિ એ રીતે છ ટકનાં લોબન અને પાનનો ત્યાગ કરીને એટલે કે છ કરીને સ્વાતિ નક્ષત્રનો યોગ થતાં વહેલી સવારે એટલે કે ચાર થડી રાત બાકી રહેતાં પક્ષાસનમાં બેઠેલા ભગવાન કલ્યાણકૃણવિપાકનાં પચાવન અધ્ય-યનોને અને પાપકૃણવિપાકનાં બીજાં પચાવન અધ્યયનોને અને કોઈએ નહિ પૂછેલા એવા પ્રશ્નોના પુલાસા આપનારાં છત્રીસ અધ્યયનોને કહેતાં કહેતાં કાળધર્મને પામ્યા-બગતને છોડી ગયા, જીર્વગતિએ ગયા અને એમનાં જન્મ જરા અને મરણના બંધનો કપાઈ ગયાં. તેઓ સિદ્ધ થયા, પુદ્ગ થયા, સુક્રત થયા, તમામ કેમોનો એમણે નાશ કર્યો. તમામ સંતાપો વગરના થયા અને તેમનાં તમામ દુઃખો હીણાં થઈ ગયાં એટલે નાશ પામી ગયાં.

૧૪૭ આજે તમામ દુઃખો એમનાં નાશ થઈ ગયાં છે, એવા સિદ્ધ, પુદ્ગ ચાવત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનું નિર્વાણ થયાં નવસો વર્ષ વીતી ગયાં, તે ઉપરાન્ત આ હંબરમા વર્ષના એશીમા વર્ષના વખત ચાલે છે. એટલે ભગવાન મહાવીરને નિર્વાણ પામ્યાને આજે ૯૮૦ વરસ થયાં બીજી વાચનામાં વળી કેટલાક એમ કહે છે કે નવસો વરસ ઉપરાન્ત હંબરમા વર્ષના તાહુમા વર્ષના કાળ ચાલે છે, એવો પાઠ દેખાય છે. એટલે એમને મતે મહાવીર નિર્વાણને નવસો તાહુ-૯૯૩-વર્ષ થયાં કહેવાય.

પુરુષાદાનીય અરહત પાત્ર

૧૪૮ તે કાલે તે સમયે પુરુષાદાનીય પાર્શ્વ અરહત પંચ વિશાખાવાળા હતા એટલે એમનાં જીવનના પાંચ પ્રસંગોમાં વિશાખા નક્ષત્ર આવેલું હતું. તે જેમકે; ૧ પાર્શ્વ અરહત વિશાખા નક્ષત્રમાં ચલ્યા, ચવીને ગર્ભમાં આવ્યા. ૨ વિશાખા નક્ષત્રમાં જન્મ પામ્યા. ૩ વિશાખા નક્ષત્રમાં મુંઠ થઈને ઘરથી બહાર નીકળી તેમણે અનગારની દશાને સ્વીકારી. ૪ વિશાખા નક્ષત્રમાં તેમને અનંત, ઉત્તમોત્તમ, બ્યાઘાત વગરનુ, આદરણુ વગરનુ, સકલ,

પ્રતિપૂર્ણ એવું ઉત્તમ કેવળજ્ઞાનદર્શન પેદા થયું અને ૫ ભગવાન પાર્શ્વ વિશાખા નક્ષત્રમાં નિર્વાણ પામ્યા.

૧૪૯ તે કાલે તે સમયે પુરુષાદ્વાનીય પાર્શ્વ અરહંત, જે તે ગ્રીષ્મઋતુનો પ્રથમ માસ, પ્રથમ પક્ષ અને ચૈત્ર મહિનાનો ૧૦ દિવસ નો સમય આવ્યો ત્યારે તે ચૈત્ર ૧૦ દિવસ ચોથના પક્ષમાં વીશ સાગરોપમની આયુષ મર્યાદાવાળા પ્રાણુત નામના કલ્પ-સ્વર્ગ-માંથી આયુષ મર્યાદા પૂરી થતાં દિવ્ય આહાર, દિવ્ય જનમ અને દિવ્ય શરીર છૂટી જતાં તરત જ અવીને અહીં જ જંબૂદ્વીપ નામના ક્ષીપમાં ભારત વર્ષમાં વાણારસી નગરીમાં અશ્વમેધેન રાજની-રાણી વામાદેવીની કુક્ષિમાં રાતનો પૂર્વ ભાગ અને પાછલો ભાગ ભેડાતો હતો એ સમયે-મધરાતે-વિશાખા નક્ષત્રનો યોગ થતાં ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા.

૧૫૦ પુરુષાદ્વાનીય અરહંત પાર્શ્વ ત્રણ જ્ઞાનથી યુક્ત પણ હતા, તે જેમકે; 'હું અવીશ' એમ તે બાણે છે, ઇત્યાદિ બધું આગળ શ્રી ભગવાન મહાવીરના પ્રકરણમાં આવેલા સ્વપ્નદર્શનના વર્ણનને લગતા. તે જ પ્રાંત વડે કહેલું યાવત 'માતાએ પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો' યાવત 'માતા સુખે સુખે તે ગર્ભને પારખી કંરે છે.'

૧૫૧ તે કાલે તે સમયે જે તે હેમંત ઋતુનો બીજો માસ, ત્રીજો પક્ષ અને પોષ મહિનાનો ૧૦ દિવસ નો સમય આવ્યો ત્યારે તે પોષ ૧૦ દિવસ દશમના પક્ષે નવ માસે બરાબર પૂરા થયા પછી અને તેમની ઉપર સાડાસાત રાતદિવસ વીતી ગયા પછી રાતનો પૂર્વભાગ તથા પાછલો ભાગ ભેડાતો હતો તે સમયે-મધરાતે-વિશાખા નક્ષત્રનો યોગ થતાં આરોગ્યવાળી માતાએ આરોગ્યપૂર્વક પુરુષાદ્વાનીય અરહંત પાર્શ્વ નામના પુત્રને જનમ આપ્યો.

અને જે રાતે પુરુષાદ્વાનીય અરહંત પાર્શ્વ જનમ પામ્યા તે રાત ઘણા દેવો અને દેવીઓ વડે યાવત ઉપર ઝળહળાટવાળી અથવા ઝગારા ભારતી હોય તેવી થઈ હતી અને દેવો તથા દેવીઓની આવબને લીધે કોલાહલવાળી પણ થઈ હતી.

બાકી બધું શ્રીભગવાન મહાવીરના પ્રકરણમાં આવ્યા પ્રમાણે જ કહેલું. વિશેષમાં આ સ્થળે બધે 'પાર્શ્વ' ભગવાનનું નામ લખે તે પાંત વડે બધી હકીકત કહેવી યાવત 'તેથી કરીને કુમારનું નામ 'પાર્શ્વ' હો.'

૧૫૨ પુરુષાદ્વાનીય અરહંત પાર્શ્વ દક્ષ હતા, દક્ષ પ્રતિજ્ઞાવાળા, ઉત્તમ સ્વપ્નવાળા, સર્વ ગુણોથી યુક્ત, ભદ્ર અને વિનયવાળા હતા. તેઓ એ રીતે ત્રીશ વરસ સુધી ઘરવાસ વસ્ત્રો વસ્ત્રા, ત્યાર પછી વળી જેમનો કહેવાનો આચાર છે એવા લોકાંતિક દેવોએ આવીને તે પ્રકારની ઇષ્ટ વાણી દ્વારા યાવત તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું:

'હે નંદ! તારો જય થાઓ, જય થાઓ. હે ભદ્ર! તારો જય થાઓ જય થાઓ યાવત 'તે દેવો એ રીતે 'જયજય' શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે.'

૧૫૩ પુરુષાદાનીય અરહંત પાર્શ્વને માનવીના ગૃહસ્થધર્મથી પહેલાં પણ એટલે ભગવાન પાર્શ્વે માનવદેહે ગૃહસ્થધર્મ સ્વીકાર્યો તે પહેલાં પણ ઉત્તમ આલોગિક્ષ જ્ઞાન હતું ઇત્યાદિ તે બધું શ્રીભગવાન મહાવીરની હકીકત પ્રમાણે કહેવું ચાવત્ દાધિકોમાં—ભાગના હકારોમાં—જ્ઞાનને બરાબર વહેંચીને જે તે હેમંત ઋતુનો બીજો માંસ, ત્રીજો પક્ષ એટલે પોષ માસનો ૧૦ હિં ૧૫ પક્ષ આવ્યો. અને તે પોષ માસના ૧૦ હિં ૧૫ પક્ષની અગ્યા-રશનો દિવસ આવ્યો ત્યારે દિવસના પૂર્વ ભાગને સમયે એટલે દિવસને ચડતે પહોરે વિશાલા શિબિકામાં બેસીને દેવો, માનવો, અને અસુરોની યોદ્ધા સભા—મંડળી સાથે ઇત્યાદિ બધું ચાવત્ શ્રીભગવાન મહાવીરની હકીકત પ્રમાણે જ કહેવું. અહીં વિશેષતા એ કે ‘પાર્શ્વનાથ ભગવાન વાણારસી નગરીની વચ્ચેવચ્ચ થઈને નીકળે છે, નીકળીને જે તરફ આશ્રમપદ નામનું ઉદ્યાન છે તે તરફ અને તે ઉદ્યાનમાં જે તરફ અશોકનું ઉત્તમ વૃક્ષ છે તે તરફ સમીપે ભય છે, સમીપે જઈને અશોકના ઉત્તમ વૃક્ષની નીચે શિબિકાને ઊભી રખાવે છે, ઊભી રખાવીને શિબિકામાંથી નીચે ઊતરે છે, નીચે ઊતરીને પોતાની જ મેળે આભારણી માળાઓ અને બીજા અલંકારોને નીચે મૂકે છે, નીચે મૂકીને પોતાની જ મેળે પંચમુદ્રિક લેખ કરે છે, લેખ કરીને પાણી વગરનો અટ્ટમલકત કરવા સાથે તેમને વિશાખા નક્ષત્રનો ભોગ આવતાં એક દેવદૂધને લઈને બીજા ત્રણસો પુરુષો સાથે મુંડ થઈને ઘરવાસથી નીકળીને અનગારહશાને સ્વીકારી.

૧૫૪ પુરુષાદાનીય અરહંત પાર્શ્વે હમેશાં શરીર તરફના લક્ષ્યને વોત્સરાવેલ હતું, શારીરીક વાસનાઓને તણ દીધેલ હતી એથી અનગાર હશામાં એમને જે કોઈ ઉપસર્ગો ઉપજે છે પછી ભલે તે ઉપસર્ગો દેવી હોય, માનવીએ કરેલા હોય કે પશુપક્ષીઓ તરફથી થતા હોય. તે ત્રણે પ્રકારના ઉત્પન્ન થયેલા ઉપસર્ગોને એઓ નિર્ભયપણે સારી રીતે સહે છે, ક્રોધ આહવા વિના ખમ્મે છે, ઉપસર્ગો તરફ તેમની સામર્થ્ય સાથેની તિતિક્ષાવૃત્તિ છે અને એઓ શરીરને બરાબર અચલ દૃઢ રાખીને એ ઉપસર્ગોને પોતા ઉપર આવવા દે છે.

૧૫૫ ત્યાર પછી તે પાર્શ્વે ભગવાન અનગાર થયા ચાવત્ ધર્માંસમિતિવાળા થયા અને તે રીતે આત્માને ભાવિત કરતાં કરતા તેમને આશી રાતદિવસ વીતી ગયાં અને બ્યારે તેઓ એ રીતે આત્માને ભાવિત કરતાં કરતાં—ચોરાશીમા દિવસની વચ્ચે વર્તતા હતા ત્યારે જે તે ગ્રીષ્મઋતુનો પ્રથમ માસ, પ્રથમ પક્ષ અને ચૈત્ર માસનો ૧૦ હિં ૧૫ પક્ષ આવ્યો, તે ચૈત્ર માસની ૧૦ હિં ચોથના પક્ષે દિવસને ચડતે પહોરે ધાતકિના વૃક્ષની નીચે તે પાર્શ્વે અનગાર પાણી વગરનો છટ્છાકત રાખીને રહ્યા હતા, એ સમયે ધ્યાનમાં વર્તતા તેઓ રહેતા હતા ત્યારે વિશાખા નક્ષત્રનો ભોગ આવતાં તેમને અનંત, ઉત્તમોત્તમ એવું ચાવત્ કેવલ ઉત્તમ જ્ઞાન તથા દર્શન ઉત્પન્ન થયું ચાવત્ તેઓ ભણતા અને જોતા વિહરે છે.

૧૫૬ પુરુષાદાનીય અરહંત પાસને આઠ ગણો તથા આઠ ગણધરો હતા, તે જેમકે; ૧ શુભ, ૨ અભ્યવેશ—આર્યવેશ, ૩ વસિષ્ઠ, ૪ બ્રહ્મચારી, ૫ સોમ, ૬ શ્રીધર, ૭ વીરભદ્ર, અને ૮ જસ.

૧૫૭ પુરુષાદ્વાનીય અરહત પાસના સમુદાયમાં અબ્બદિષ્ણ વગેરે સોળ હબાર સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ શ્રમણોપસંપદા હતી.

પુરુષાદ્વાનીય અરહત પાસના સમુદાયમાં પુષ્કરૂદા વગેરે આઠત્રીશ હબાર આયિકાઓની ઉત્કૃષ્ટ આયિકાસંપદા હતી.

પુરુષાદ્વાનીય અરહત પાસના સમુદાયમાં સુનંદ વગેરે એકદાખ ચૌસઠ હબાર શ્રમણોપાસિકાની ઉત્કૃષ્ટ શ્રમણોપાસિકાસંપદા હતી.

પુરુષાદ્વાનીય અરહત પાસના સમુદાયમાં સુનંદા વગેરે ત્રણ દાખ અને સત્યાવીશ હબાર શ્રમણોપાસિકાઓની ઉત્કૃષ્ટ શ્રમણોપાસિકાસંપદા હતી.

પુરુષાદ્વાનીય અરહત પાસના સમુદાયમાં સાહત્રણસે બિન નહીં પણ બિનની જેવા તથા સર્વાક્ષરતા સંયોગોને બાળુનારા થાવત ચૌદપૂર્વીઓની સંપત હતી.

પુરુષાદ્વાનીય અરહત પાસના સમુદાયમાં ચૌદસે અવધિજ્ઞાનીઓની સંપત હતી.

પુરુષાદ્વાનીય અરહત પાસના સમુદાયમાં એક હબાર દેવદક્ષાનીઓની સંપત હતી. અગ્નિચારસે વૈકિંચદાબ્ધિવાળાઓની તથા છસે ઋણુમતિજ્ઞાનવાળાઓની સંપત હતી.

તેમના એક હબાર શ્રમણો સિદ્ધ થયા, તથા તેમની બે હબાર આયિકાઓ સિદ્ધ થઈ એટલે એમની એટલી સિદ્ધ થનારાઓની સંપત હતી.

તેમના સમુદાયમાં સાહસાંતસે વિપુલમતિઓની-વિપુલમતિજ્ઞાનવાળાઓની, છસે વાદીઓની અને બારસે અનુત્તરૌપપાતિકોની એટલે અનુત્તરચિન્માનમાં બનારાઓની સંપત હતી.

૧૫૮ પુરુષાદ્વાનીય અરહત પાસના સમયમાં અંતકૃતોની ભૂમિ એટલે સર્વદુઃખોનો અંત કરનારાઓનું સ્થળ બે પ્રકારે હતું, તે જેમકે-એક તો સુગન્ધતકૃતભૂમિ હતી અને બીજી પર્વાયન્તકૃતભૂમિ હતી. થાવત અરહત પાસથી ચોથા સુગપુરુષ સુધી સુગન્ધતકૃતભૂમિ હતી એટલે ચોથા પુરુષ સુધી સુક્તિમાર્ગ વહેતો-આછુ હતો. અરહત પાસનો દેવળી પર્વાય ત્રણ વરસનો થયો એટલે તેમને દેવળજ્ઞાન થયાં ત્રણ વરસ વીત્યાં પછી ગમે તે કોઈએ દુઃખોનો અંત કર્યો અર્થાત્ સુક્તિમાર્ગ વહેતો થયો, એ તેમની વેળાની પર્વાયાંતકૃતભૂમિ હતી.

૧૫૯ તે કાળે તે સમયે ત્રીશ વરસ સુધી ઘરવાસમાં રહીને, ત્રાશી રાતદિવસ છસસ્થ પર્વાયને પામીને, પૂરેપૂરાં નહીં પણ ચૌસઠ જોછા શિતેર વરસ સુધી દેવળીપર્વાયને પામીને, પૂરેપૂરાં શિતેર વરસ સુધી શ્રામણ્યપર્વાયને પામીને એમ એકંદર સો વરસનું પોતાનું બધું આયુષ્ય પાળીને વેદનીયકર્મ આયુષ્યકર્મ નામકર્મ અને ગોત્રકર્મનો ક્ષય થયે આ દુષ્કર્મ-

સુષમા નામની અવસર્પિણી ઘણી વીતી ગયા પછી જે તે વર્ષાઋતુનો પ્રથમ માસ બીજો પક્ષ એટલે શ્રાવણમાસનો શુકલપક્ષ આવ્યો ત્યારે તે શ્રાવણશુદ્ધની આઠમના પક્ષે સંમેતશૈલના શિખર ઉપર પોતાના સહિત ચોત્રીશમા એવા અર્થાત્ બીજા તેત્રીશ પુરુષા અને પોતે ચોત્રીશમા એવા પુરુષાદ્વાનીય અરહત પાંચ મહિના સુધી પાણી વગરના માસિકભક્તનું તપ તપ્યા. એ સમયે દિવસને ચડતે પહોરે વિશાખા નક્ષત્રનો યોગ થતાં બન્ને હાથ લાંબા રહે એ રીતે ધ્યાનમાં વર્તતા તેઓ કાલગત થયા એટલે કાળધર્મને પામ્યા. વ્યતિક્રાંત થઈ ગયા આવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છુટા થઈ ગયા.

૧૬૦ કાલધર્મને પામેલા આવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છુટા થયેલા પુરુષાદ્વાનીય અરહત પામને થયાં બારસે વરસ વીતી ગયાં અને આ તેરસોમા વરસના ત્રીશમા વરસનો સમય બીજો છે.

અરહત અરિષ્ટનેમિ

૧૬૧ તે કાલે તે સમયે અરહત અરિષ્ટનેમિ પાંચ ચિત્રાવાળા હતા એટલે એમના જીવનના પાંચ પ્રસંગોમાં ચિત્રા નક્ષત્ર આવેલું હતું. તે જેમકે; અરહત અરિષ્ટનેમિ ચિત્રા નક્ષત્રમાં અબ્યા, અવીને ગર્ભમાં આવ્યા, ઇત્યાદિ બધી વક્તવ્યતાની માંડણી ચિત્રા નક્ષત્રના પાઠ સાથે પૂર્વ પ્રમાણે સમજવી આવત્ તેઓ ચિત્રા નક્ષત્રમાં પરિનિર્વાણને પામ્યા.

૧૬૨ તે કાલે તે સમયે અરહત અરિષ્ટનેમિ, જે તે વર્ષાઋતુનો ચોથો માસ, સાતમો પક્ષ અને ક્રાંતિકમહિનાનો ૧૦ દિન નો સમય આવ્યો ત્યારે તે ક્રાંતિક-૧૦ દિન બારશના પક્ષમાં બત્રીશ સાગરોપમની આયુષ્ય મર્યાદાવાળા અપરાજિત નામના મહા-વિમાનમાંથી તરત જ અવીને અહીં જ જન્મદ્રીપ નામના દ્રીપમાં ભારતવર્ષમાં સોમિયપુર નામના નગરમાં સસુદ્રવિજય રાજાની ભારજા શિવાદેવીની કુક્ષિમાં રાતનો પૂર્વભાગ અને પાછલો ભાગ લેગો થતો હતો એ સમયે-મધરાતે ચિત્રા નક્ષત્રનો જોગ થતાં ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા. ઇત્યાદિ બધું આગળ શ્રીભગવાન મહાવીરના પ્રકરણમાં આવેલા સ્વપ્નદર્શન અને ધનની વૃદ્ધિ વગેરેને લગતા પાઠ સાથે તે જ રીતે અહીં કહેવું.

૧૬૩ તે કાલે તે સમયે જે તે વર્ષાઋતુનો પ્રથમ માસ, બીજો પક્ષ અને શ્રાવણમહિનાનો શુદ્ધ પક્ષ આવ્યો તે સમયે તે શ્રાવણશુદ્ધ પાંચમના પક્ષે નવ માસ બરાબર પૂરા થયા, આવત્ મધરાતે ચિત્રા નક્ષત્રનો જોગ થતાં આરોગ્યવાળી માતાએ આરોગ્યપૂર્વક અરહત અરિષ્ટનેમિને જન્મ આપ્યો. જન્મની હકીકતમાં પિતા તરીકે 'સસુદ્રવિજય' ના પાઠ સાથે આવત્ આ કુમારનું નામ 'અરિષ્ટનેમિ' કુમાર થાયો ઇત્યાદિ બધું સમજવું.

૧૬૪ અરહત અરિષ્ટનેમિ દક્ષ હતા આવત્ તેઓ ત્રણસે વરસ સુધી કુમાર અવસ્થામાં ઘરવાસવચ્ચે વસ્યા, ત્યાર પછી વળી જેમનો કહેવાનો આચાર છે એવા

લોકાંતિક દેવોએ આવીને તેમને કહ્યું ઇત્યાદિ બધું જેમ આગળ આવી ગયું છે તેમ કહેવું આવત્ 'ભાગના હકદારોમાં જ્ઞાનને વહેંચી આપીને' ત્યાંસુધી.

જે તે વર્ષાઋતુનો પ્રથમ માસ, ખીજે પક્ષ એટલે શ્રાવણનો શુદ્ધ પક્ષ આવ્યો અને તે શ્રાવણ શુદ્ધની છઠ્ઠા પક્ષે દિવસને ચડતે મહોરે જેમની વાટની પાછળ પાછળ દેવો માનવો અને અસુરોની મંડળી ચાલી રહી છે એવા અરિષ્ટનેમિ ઉત્તરકુરા નામની શિખિકામાં બેસીને આવત્ દ્વારિકા નગરીની વચ્ચેવચ્ચ થઇને નીકળે છે, નીકળીને જે તરફ દેવતક નામનું ઉદ્યાન છે ત્યાં જ આવે છે. ત્યાં આવીને અશોકના ઉત્તમ વૃક્ષની નીચે શિખિકાને બિંધી રખાવે છે. બિંધી રખાવીને તેઓ શિખિકા-પાદખીઆંથી બિતરે છે, બિતરીને પોતાની મેળે જ આર્ધરણુ માળાઓ અને અર્ધકારોને નીચે મૂકે છે, નીચે મૂકીને પોતાની જ મેળે પંચમુષ્ટિક લોચ કરે છે, લોચ કરીને પાણી વગરનો છટ્છટ કરવા સાથે તેમણે ચિત્રા નક્ષત્રનો ભેગ આવતાં એક દેવદૂધ લઇને બીજા હબર પુરુષોની સાથે ખુંડ થઇને ધરવાસમાંથી નીકળીને અનંગાર દશાને સ્વીકારી.

૧૬૫ અરહત અરિષ્ટનેમિએ ચોપન રાતદિવસ ધ્યાનમાં રહેતાં તેમણે હમેશાં શરીર તરફના લક્ષ્યને તણ દીધેલ હતું અને શારીરિક વાસનાઓને છાડી દીધેલ હતી ઇત્યાદિ બધું જેમ આગળ આવ્યું છે તેમ અહીં સમજવાનું છે આવત્ અરહત અરિષ્ટનેમિને એ રીતે ધ્યાનમાં રહેતાં પંચાવનમાં રાતદિવસ આવી પહોંચ્યો. ભ્યારે તેઓ એ રીતે પંચાવનમાં રાતદિવસની મધ્યમાં વર્તતા હતાં ત્યારે જે તે વર્ષાઋતુનો ત્રીજો માસ, પાંચમો પક્ષ એટલે આસો માસનો ૧૦ દિવસ પક્ષ અને તે આસો ૧૦ દિવસ પન્નરમીના-અમાવાસ્યાના પક્ષે દિવસના પાછલા ભાગમાં ઉર્જિજ્જતશૈલ શિખર બિપર નેતરના ઝાડની નીચે પાણી વગરના અટ્ટમભક્ષતનું તેમણે તપ તપેલું હતું, ધરાધર એ સમયે ચિત્રા નક્ષત્રનો યોગ આવતાં ધ્યાનમાં વર્તતા તેમને અનંત એવું આવત્ ઉત્તમ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થયું. હવે તેઓ સમસ્ત દ્રવ્યો અને તેમના તમામ પર્થોથોને બળુતા દેખતા વિહરે છે.

૧૬૬ અરહત અરિષ્ટનેમિને અઠાર ગણો અને અઠાર ગણધરે હતા.

અરહત અરિષ્ટનેમિના સસુદાયમાં વરહત વગેરે અઠાર હબર શ્રમણોની ઉત્કૃષ્ટ શ્રમણસંપત હતી.

અરહત અરિષ્ટનેમિના સસુદાયમાં આર્યચક્ષિણી વગેરે આળીશ હબર આર્યિકાઓની ઉત્કૃષ્ટ આર્યિકાસંપત હતી.

અરહત અરિષ્ટનેમિના સસુદાયમાં નંદ વગેરે એકલાખ અને- બોગભોશિતોર હબર શ્રમણોપાસકોની ઉત્કૃષ્ટ શ્રમણોપાસકસંપત હતી.

અરહત અરિષ્ટનેમિના સસુદાયમાં મહાસુમતા વગેરે ત્રણલાખ અને છત્રીશ હબર શ્રમણોપાસિકાઓની ઉત્કૃષ્ટ શ્રમણોપાસિકાસંપત હતી.

અરહત અરિષ્ટનેમિના સસુદાયમા બિન નહીં પણ બિનની સમાન તથા મવં
અકારના સંયોગોને બરાબર બાણનારા એવા યાવત્ ચારસે ચૌદપૂર્વીઓનીસંપત્તિ હતી.

એ જ રીતે પંદરસે અવધિજ્ઞાનવાળાઓની, પંદરસે કેવળજ્ઞાનવાળાઓની, પંદરસે
વૈકિયલ્લબિધવાળાઓની, એક હજાર વિપુલમતિજ્ઞાનવાળાઓની, આઠસે વાદીઓની અને
સોળસે અનુત્તરોપપાતિકોનીસંપત્તિ હતી.

તેમના શ્રમણ સસુદાયમાં પંદરસે શ્રમણો સિદ્ધ થયા અને ત્રણ હજાર શ્રમણીઓ
સિદ્ધ થઈ અર્થાત્ સિદ્ધોની તેમની એટલી સંપત્તિ હતી.

૧૬૭ અરહત અરિષ્ટનેમિના સમયમાં અંતકૃતોની એટલે નિર્વાણ, પામનારાઓની
ભૂમિ બે પ્રકારની હતી, તે જેમકે; યુગઅંતકૃતભૂમિ અને પર્થિવઅંતકૃતભૂમિ. યાવત્ અરહત
અરિષ્ટનેમિ પછી આઠમા યુગપુરુષ સુધી નિર્વાણનો માર્ગ ચાલુ હતો—એ તેમની યુગઅત-
કૃતભૂમિ હતી. અરહત અરિષ્ટનેમિને કેવળજ્ઞાન થયે બે વર્ષ વીત્યાં પછી ગમે તે
કોઈએ કુંભનો અંત કયો અર્થાત્ તેમને કેવળી થયે બે વર્ષ પછી નિર્વાણનો માર્ગ
ચાલુ થયો.

૧૬૮ તે કાલે તે સમયે અરહત અરિષ્ટનેમિ ત્રણસે વરસ સુધી કુમારવાસમાં
રહ્યાં, યોપન રાતદિવસ છાંયથ પર્થિવમાં રહ્યાં, તદ્દન પૂરાં નહીં—ચોડાં ઓછાં સાતસે
વરસ સુધી કેવળિના કેવળિની દશામાં રહ્યા—એમ એકંદર તેઓ પૂરેપૂરાં સાતસે વરસ
સુધી શ્રામણ્યપર્થિવને પામીને અને સરવાળે તેઓ પોતાનું એક હજાર વરસસુધીનું સર્વ
આયુષ્ય પામીને વેદનીચક્રમં, આયુષ્યક્રમં, નામક્રમં અને યોગક્રમં એ ચારે ક્રમો તદ્દન
ક્ષીણ થઈ ગયાં પછી અને આ કુંભાસુપમા નામની અવસંપિણ્ણી ઘણી વીતી ગયા પછી
જ્યારે જે તે શ્રીભાગ્વતુનો ચોથો માસ આઠમો પક્ષ એટલે અષાઠ શુક્રિં નો પક્ષ
આંચો ત્યારે તે અષાઠશુદ્ધની આઠમના પક્ષે ઉબ્બિવત્થેલ શિખર ઊપર તેમણે બીજા
પાંચસેને છત્રીશ અનગારો સાથે પાણી વગરનું માસિકબાકત તપ તપ્યુ, તે સમયે ચિત્રા-
નક્ષત્રનો ભોગ થતાં રાતનો પૂર્વ ભાગ અને પાછલો ભાગ બેડાતો હતો તે સમયે—મધરાતે
નિષધામાં રહેલા અર્થાત્ બેડાબેડા અરહત અરિષ્ટનેમિ કાલગત થયા યાવત્ સર્વ કુંભોથી
તદ્દન છૂટા થયા.

૧૬૯ અરહત અરિષ્ટનેમિને કાલગત થયાંને યાવત્ સર્વકુંભોથી તદ્દન છૂટા
થયાંને ચોરાશી હજાર વરસ વીતી ગયાં અને તે ઊપર પંચાશીમા હજાર વરસનાં નવસે
વરસ પણ વીતી ગયાં, હવે તે ઊપર દસમા સૈકાનો આ એ શીમા વરસનો સમય ચાલે છે
અર્થાત્ અરહત અરિષ્ટનેમિને કાલગત થયાંને ચોરાશી હજાર નવસેને એશી વરસ
વીતી ગયા.

૧૭૦ અરહત નમિને કાલગત થયાંને ચાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને પાંચલાખ ચોરાશી હજાર નવસે વરસ વીતી ગયાં, હવે તે ઊપર હસમા સૈકાનો આ એ'શીમા વરસનો સમય ચાલે છે.

૧૭૧ અરહત મુનિસુવતને ચાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને અગીયારલાખ ચોરાશી હજાર અને નવસે વરસ વીતી ગયાં, હવે તે ઊપર હસમા સૈકાનો આ એ'શીમા વરસનો સમય ચાલે છે.

૧૭૨ અરહત મહિને ચાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને પાંસઠ લાખ ચોરાશી હજાર અને નવસે વરસ વીતી ગયાં, હવે તે ઊપર હસમા સૈકાનો આ એ'શીમા વરસનો સમય ચાલે છે.

૧૭૩ અરહત અરને ચાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને એક હજાર કોઠ વરસ વીતી ગયાં, ખાકી બધું શ્રીમદ્ધિ વિશે જેમ કહ્યું છે તેમ જાણવું અને તે આ પ્રમાણે કહ્યું છે: અરહત અરના નિર્વાણગમન પછી એક હજાર કોઠ વરસે શ્રીમદ્ધિનાથ અરહતનું નિર્વાણ અને અરહત મદ્ધિના નિર્વાણ પછી પાંસઠ લાખ અને ચોરાશી હજાર વરસ વીતી ગયાં પછી તે સમયે મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા અને ત્યાર પછી નવસે વરસ વીતી ગયાં બાદ હવે તે ઊપર આ હસમા સૈકાનો એ'શીમા વરસનો સમય ચાલે છે.

એ જ પ્રમાણે આગળ ઊપર શ્રેયાંસનાથની હકીકત આવે ત્યાં સુધી દેખવું એટલે ત્યાં સુધી સમજવું.

૧૭૪ અરહત કુંથુને ચાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને એક પદ્મોપમના ચોથા ભાગ જેટલો સમય વીતી ગયો ત્યારબાદ પાંસઠ લાખ વરસ વીત્યે ઇત્યાદિ બધું જેમ શ્રીમદ્ધિ વિશે કહેલું છે તેમ જાણવું.

૧૭૫ અરહત શાંતિને ચાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને ચાર ભાગ કમ એક પદ્મોપમ એટલે અડધું પદ્મોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો ત્યાર બાદ પાંસઠ લાખ વરસ વીત્યે ઇત્યાદિ બધું જેમ શ્રીમદ્ધિ વિશે કહેલું છે તેમ જાણવું.

૧૭૬ અરહત ધર્મને ચાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને ત્રણ સાગરોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો ત્યાર બાદ પાંસઠ લાખ વરસ વીત્યે ઇત્યાદિ બધું જેમ મદ્ધિ વિશે કહેલું છે તેમ જાણવું.

૧૭૭ અરહત અનંતને ચાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને સાત સાગરોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો ત્યાર બાદ પાંસઠ લાખ વરસ વીત્યે ઇત્યાદિ બધું જેમ મદ્ધિ વિશે કહેલું છે તેમ જાણવું.

૧૭૮ અરહત વિમલને યાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને સોળ સાગરોપમ વીતી ગયાં અને ત્યાર બાદ પાંચઠા લાખ વરસ વીત્યે ઇત્યાદિ બધું જેમ મલ્લિ વિશે કહ્યું છે તેમ જાણવું.

૧૭૯ અરહત વાસુપૂજ્યને યાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને એંતાળીશ સાગરોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો અને ત્યાર બાદ પાંચઠા લાખ વરસ વીત્યે ઇત્યાદિ બધું જેમ મલ્લિ વિશે કહ્યું છે તેમ જાણવું.

૧૮૦ અરહત શ્રેયાંસને યાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને એકસો સાગરોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો ત્યાર બાદ પાંચઠા લાખ વરસ વીત્યે ઇત્યાદિ બધું જેમ મલ્લિ વિશે કહ્યું છે તેમ જાણવું.

૧૮૧ અરહત શીતળને યાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને એંતાળીશ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાદ સમયથી ઊભાં એક કોડ સાગરોપમ વીતી ગયાં પછી એ સમયે મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા અને ત્યાર પછી પચ્ચ આગળ નવસો વરસો વીતી ગયાં અને હવે તે ઉપરાંત હસમા સૈકાનો આ એંશીમા વરસનો સમય આવે છે.

૧૮૨ અરહત સુવિધિને યાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન રહિત થયાંને હસ કોડ સાગરોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો અને બાકી બધું જેમ શીતળ અરહત વિશે કહ્યું છે તેમ જાણવું, તે આ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ એ હસ કોડ સાગરોપમમાંથી એંતાળીશ હજાર અને ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાદ કરતાં જે સમય આવે તે સમયે મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા અને તે પછી નવસો વરસ વીતી ગયાં ઇત્યાદિ બધું ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જાણવું.

૧૮૩ અરહત ચંદ્રપ્રભુને યાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન છૂટા થયાંને એક સો કોડ સાગરોપમ જેટલો સમય પસાર થઈ ગયો, બાકી બધું જેમ શીતળ અરહત વિશે કહ્યું છે તેમ જાણવું, તે આ પ્રમાણે: અર્થાત્ એ સો કોડ સાગરોપમમાંથી એંતાળીશ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાદ કરતાં જે સમય આવે છે તે સમયે મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા અને ત્યાર પછી નવસો વરસ વીતી ગયાં ઇત્યાદિ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જાણવું.

૧૮૪ અરહત સુપાર્શ્વને યાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન હીણા થયાંને એક હજાર કોડ સાગરોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો, બાકી બધું જેમ શીતળ વિશે કહ્યું છે તેમ જાણવું, તે આ પ્રમાણે: અર્થાત્ એ એક હજાર કોડ સાગરોપમમાંથી એંતાળીશ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાદ કરતાં જે સમય આવે છે તે સમયે મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઇત્યાદિ બધું ઉપર પ્રમાણે જાણવું.

૧૮૫ અરહત પદ્મપ્રભુને યાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન હીણા થયાંને હસ હજાર કોડ સાગરોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો, બાકી બધું જેમ શીતળ વિશે કહ્યું છે તેમ જાણવું,

તે આ પ્રમાણે: અર્થાત્ એ દસ હજાર કોઠ સાગરોપમ જેટલા સમયમાંથી ખેતાનીશ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાહ કરતાં જે સમય આવે છે તે સમયે મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઇત્યાદિ બધું જીપર પ્રમાણે જણવું.

૧૮૬ અરહત સુમતિને યાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન હીણા થયાંને એક લાખ કોઠ સાગરોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો, બાકી બધું જેમ શીતળ વિશે કહ્યું છે તેમ જણવું, તે આ પ્રમાણે: અર્થાત્ તે એક લાખ કોઠ સાગરોપમ જેટલા સમયમાંથી ખેતાનીશ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાહ કરતાં જે સમય આવે છે તે સમયે મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઇત્યાદિ બધું જીપર કહ્યા પ્રમાણે જણવું.

૧૮૭ અરહત અભિનંદનને યાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન હીણા થયાંને દસ લાખ કોઠ સાગરોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો, બાકી બધું જેમ શીતળ વિશે કહ્યું છે તેમ જણવું, તે આ પ્રમાણે: અર્થાત્ તે દસ લાખ કોઠ સાગરોપમ જેટલા સમયમાંથી ખેતાનીશ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાહ કરતાં જે સમય આવે છે તે સમયે મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઇત્યાદિ બધું જીપર કહ્યા પ્રમાણે જણવું.

૧૮૮ અરહત સંભવને યાવત્ સર્વદુઃખોથી હીણા થયાંને વીશ લાખ કોઠ સાગરોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો, બાકી બધું જેમ શીતળ વિશે કહ્યું છે તેમ જણવું, તે આ પ્રમાણે: અર્થાત્ એ વીશ લાખ કોઠ સાગરોપમ જેટલા સમયમાંથી ખેતાનીશ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાહ કરતાં જે સમય આવે છે તે સમયે મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઇત્યાદિ બધું જીપર કહ્યા પ્રમાણે જણવું.

૧૮૯ અરહત અજિતને યાવત્ સર્વદુઃખોથી હીણા થયાંને પચાસ લાખ કોઠ સાગરોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો, બાકી બધું જેમ શીતળ વિશે કહ્યું છે તેમ જણવું, તે આ પ્રમાણે: અર્થાત્ એ પચાસ લાખ કોઠ સાગરોપમ જેટલા સમયમાંથી ખેતાનીશ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાહ કરતાં જે સમય આવે છે તે સમયે મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઇત્યાદિ બધું જીપર કહ્યા પ્રમાણે જણવું.

શ્રીકૌશલિકે અરહત ઋષભદેવ

૧૯૦ તે કાલે તે સમયે કૌશલિક એટલે કૌશલા-અયોધ્યા-નગરીમાં થયેલા અરહત ઋષભ ત્યાર ઉત્તરાષાઢાવાળા અને પાંચમા અભિજિત નક્ષત્ર વાળા હતા એટલે એમના જીવનના ત્યાર પ્રસંગેએ ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્ર આવેલું હતું અને જીવનના પાંચમા પ્રસંગે અભિજિત નક્ષત્ર આવેલું હતું. તે જેમકે; કૌશલિકે અરહત ઋષભદેવ ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં ચલ્યા, ચવીને ગર્ભમાં આવ્યા યાવત્ અભિજિત નક્ષત્રમાં નિર્વાણ પામ્યા.

૧૯૧ તે કાલે તે સમયે કૌશલિકે અરહત ઋષભ, જે તે શ્રીધ્મ ઋતુનો ચોથો માસ, સાતમો પક્ષ એટલે અષાઢમાસનો ૧૦ દિવસ પક્ષ આવ્યો ત્યારે તે અષાઢ ૧૦ દિવસ

ચોથના પક્ષે તેત્રીશ સાગરોપમની આયુષ્ય મર્યાદાવાળા સર્વાર્થસિદ્ધ નામના મહાવિમાનમાંથી આયુષ્યમર્યાદા પૂરી થતાં દિવ્ય આહાર ઇત્યાદિ છુટી જતાં ચાવત-તરત જ અવીને અહીં જ બંબુદ્રીપ નામના દ્વીપમાં ભારતવર્ષમાં ઇક્ષ્વાકુભૂમિમાં નાભિ કુલકરની ભારત મરુદેવીની કુક્ષિમાં રાતનો પૂર્વભાગ અને પાછલો ભાગ જોડાતો હતો એ સમયે-મધરાતે-ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રનો યોગ થતાં ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા.

૧૬૨ અને કૌશલિક અરહત ઋષભ ત્રણ જ્ઞાનથી સુકૃત પણ હતા, તે જેમકે; ‘હું અવીશ’ એમ તે જાણે છે, ઇત્યાદિ બધું આગળ શ્રીમહાવીરના પ્રકરણમાં આવ્યું છે તેમ કહેવું ચાવત ‘માતા સ્વમ જીએ છે’ ત્યાંસુધી. તે સ્વમો આ પ્રમાણે છે: “ગજ, વૃષભ” ઇત્યાદિ બધું અહીં તે જ પ્રમાણે કહેવું. વિશેષમાં એ કે, પ્રથમ સ્વમમાં ‘સુખમાં પ્રવેશ કરતા વૃષભને જીએ છે’ એમ અહીં સમજવું. આ સિવાય બીજા બધા તીર્થંકરની માતાઓ પ્રથમ સ્વમમાં ‘સુખમાં પ્રવેશ કરતા હાથીને જીએ છે’ એમ સમજવું. પછી સ્વમની હકીકત બાંધી મરુદેવી, નાભિ કુલકરને કહે છે. અહીં સ્વમોના ક્ષણ બતાવનારા સ્વમપાઠકો નથી એટલે એ સ્વમોના ક્ષણને નાભિ કુલકર પોતે જ કહે છે.

૧૬૩ તે કાલે તે સમયે જે તે ગ્રીષ્મ ઋતુનો પ્રથમ માસ, પ્રથમ પક્ષ એટલે ચૈત્ર માસનો વં હિં ૫ક્ષ આવ્યો-ત્યારે તે ચૈત્ર વં હિં આઠમના પક્ષે નવ માસ ભરાબર પૂરા થયા પછી અને તે જાપર સાડા સાત રાત દિવસ વીટી ગયા પછી ચાવત આષાઢા નક્ષત્રનો ભોગ થતાં આરોગ્યવાળી માતાએ આરોગ્યપૂર્વક કૌશલિક અરહત ઋષભ નામના પુત્રને જનન આપ્યો.

અહીં પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે જન્મસંબંધી બધી તે જ હકીકત કહેવી, ચાવત ‘દેવો અને દેવીઓએ’ આવીને વસુધારાઓ વરસાવી’ ત્યાંસુધી. બાકી બધું તે જ પ્રમાણે સમજવું. વિશેષમાં ‘જેલખાનાં ખાલી કરાવી નાખવાં,’ ‘તોલ માપ વધારી દેવાં’ ‘છાણ લેવું છોડી દેવું’ ઇત્યાદિ જે કુલમર્યાદાઓ આગળ બતાવી છે તે અહીં ન સમજવી તથા ‘યૂરો બિચા કરાવ્યા એટલે- યૂરો લેવરાવી લીધા’ એ પણ અહીં ન કહેવું, એ સિવાય બધું પૂર્વ પ્રમાણે કહેવું.

૧૬૪ કૌશલિક અરહત ઋષભ, તેમનાં પાંચ નામો આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે: તે જેમકે; ૧ ‘ઋષભ’ એ પ્રમાણે, ૨ ‘પ્રથમ રાજા’ એ પ્રમાણે, ૩ અથવા ‘પ્રથમ શિક્ષાચર’ એ પ્રમાણે, ૪ ‘પ્રથમ બિન’ એ પ્રમાણે, ૫ અથવા ‘પ્રથમ તીર્થંકર’ એ પ્રમાણે.

૧૬૫ કૌશલિક અરહત ઋષભ દક્ષ હતા, દક્ષ પ્રતિજ્ઞાવાળા હતા, ઉત્તમરૂપવાળા, સર્વશુભોશી સુકૃત, ભદ્ર અને વિનયવાળા હતા. તેઓ એ રીતે વીશ લાખ પૂર્વ વરસ સુધી કુમારવાસમાં વસ્યા, ત્યાર પછી તેસઠ લાખ પૂર્વ વરસ સુધી રાજ્યવાસમાં વસ્યા

એટલે રાજ અલોચ્યું અને તેસઠ લાખ પૂર્વ વરસ એટલેા સમય રાજ્યવાસમાં વસતાં તેમણે, જેમાં ગણિત સુખ્ય છે અને જેમાં શકુનરતની એટલે પક્ષીઓના અવાજે ઉપરથી શુભઅશુભ પારખવાની કળા છેલ્લી છે એવી બહોતેર કળાઓ, સ્ત્રીઓના ચોસઠ ગુણો અને સો શિલ્પો એ ત્રણે વાનાં પ્રભના હિત માટે ઉપદેશ્યાં-શીખવ્યાં, એ બધું શીખવી લીધા પછી સો રાજ્યોમાં સો પુત્રોનો આભિષેક કરી દીધો. ત્યાર પછી વળી, જેમને કહેવાનો આચાર છે એવા લૌકાંતિક દેવોએ તેમની પાસે આવીને પ્રિય લાગે એવી ચાવત્ વાણીવડે તેમને કહ્યું ઇત્યાદિ બધું જેમ આગળ આવેલું છે તે જ પ્રમાણે કહેવાનું છે-ચાવત્ 'ભાગદારાને દાન વહેંચી આપીને' ત્યાંસુધી. પછી જે તે ગ્રીષ્મ ઋતુનો પ્રથમ માસ પ્રથમ પક્ષ એટલે ચૈત્ર માસનો ૧૦ દિન પક્ષ ન્યારે આવ્યો ત્યારે તે ચૈત્ર ૧૦ દિન આઠમના પક્ષમાં દિવસના પાછલા પહોરે જેમની વાટની પાછળ દેવો મનુષ્યો અને અસુરોની મોટી મંડળી ચાલી રહી છે એવા કૌશલિક અરહત ઋષભ સુદર્શના નામની શિખિકામાં બેસીને ચાવત્ વિનીતા રાજ્યાની વચ્ચોડચ્ચ નીકળે છે, નીકળીને જે તરફ સિદ્ધાર્થવન નામનું ઉદ્યાન છે, જે તરફ અશોકનું ઉત્તમ ઝાડ છે તે તરફ જ આવે છે, આવીને અશોકના ઉત્તમ ઝાડની નીચે શિખિકાને બેસી રખાવે છે ઇત્યાદિ બધું આગળ આવ્યું છે તે પ્રમાણે કહેવું ચાવત્ 'પોતે જ ચાર સુષ્ટિ લોચ કરે છે' ત્યાંસુધી. તે સમયે તેમણે પાણી વગરના છટું ભક્તનું તપ કરેલ હતું, હવે એ સમયે આપાદા નક્ષત્રનો ભોગ થતાં ઉગ્રવંશના, લોગવંશના, રાજન્યવંશના અને ક્ષત્રિયવંશના ચાર હબાર પુરુષો સાથે તેમણે એક દેવદ્વંધ્ય લઈને મુંડ થઈને ધરવાસમાંથી નીકળી અને અનગાર હથાને-ભિક્ષુહથાને સ્વીકારી.

૧૬૬ કૌશલિક અરહત ઋષભે એક હબાર વરસ સુધી હમેશાં પોતાના શરીર તરફના લક્ષ્યને તળ દીધેલ હતું, શારીરિક વાસનાઓને છોડી દીધેલ હતી એ રીતે પોતાના આત્માને ભાવિત કરતાં કરતાં તેમનાં એક હબાર વરસ વીતી ગયાં. પછી ન્યારે જે તે હેમંત ઋતુનો ચોથો માસ, સાતમે પક્ષ એટલે ફાગણ માસનો ૧૦ દિન પક્ષ આવ્યો ત્યારે તે ફાગણ ૧૦ દિન અગીયારશના પક્ષે દિવસના આગળના ભાગમાં પુરિમતાલ નગરની બહાર શકટમુખ નામના ઉદ્યાનમાં વડના ઉત્તમ ઝાડની નીચે રહીને ધ્યાન ધરતાં તેમણે પાણી વગરના છટુંમનું તપ કરેલું હતું એ સમયે આપાદા નક્ષત્રનો ભોગ થતાં એ રીતે ધ્યાનમાં વર્તતા તેમને અનંત એવું ઉત્તમ કેવળજ્ઞાનદર્શન ઉત્પન્ન થયું ચાવત્ હવે તેઓ બધું બાણતા વિહરે છે.

૧૬૭ કૌશલિક અરહત ઋષભને ચોરાશી ગણો અને ચોરાશી ગણધરો હતા.

કૌશલિક અરહત ઋષભના સસુદાયમાં ઋષભસેન પ્રમુખ ચોરાશી હબાર શ્રમણોની ઉત્કૃષ્ટ શ્રમણસંપત હતી.

કૌશલિક અરહત ઋષભના સસુદાયમાં બ્રાહ્મી વગેરે ત્રણ લાખ આર્યિકાઓની ઉત્કૃષ્ટ આર્યિકાસંપત હતી.

કૌશલિક અરહત ઋષભના સસુદાયમાં સિબજંસ પ્રસુખ ત્રણ લાખ અને પાંચ હજાર શ્રમણોપાસકોની ઉત્કૃષ્ટ શ્રમણોપાસકસંપત હતી.

કૌશલિક અરહત ઋષભના સસુદાયમાં સુભદ્રા પ્રસુખ પાંચ લાખ અને ચોપન હજાર શ્રમણોપાસિકાઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપત હતી.

કૌશલિક અરહત ઋષભના સસુદાયમાં જિન નહીં પણ જિનની જેવા ચાર હજાર સાતસેને પચાસ ચૌદપૂર્વધરોની ઉત્કૃષ્ટ સંપત હતી.

કૌશલિક અરહત ઋષભના સસુદાયમાં નવ હજાર અવધિજ્ઞાનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપત હતી.

કૌશલિક અરહત ઋષભના સસુદાયમાં વીશ હજાર કેવળજ્ઞાનિઓની ઉત્કૃષ્ટ કેવળજ્ઞાનિસંપત હતી.

કૌશલિક અરહત ઋષભના સસુદાયમાં વીશ હજાર અને છસે વૈકિંચલબ્ધિવાળાઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપત હતી.

કૌશલિક અરહત ઋષભના સસુદાયમાં અઢીઢીપમાં અને બે સસુદ્રમાં વસતા પચાસ સંજી પંચેદ્રિયોના મનોભાવને બાણનારા એવા વિપુલમતિજ્ઞાનવાળાઓની બાર હજાર છસેને પચાસ એટલી ઉત્કૃષ્ટ સંપત હતી.

કૌશલિક અરહત ઋષભના સસુદાયમાં બાર હજાર છસેને પચાસ વાદીઓની ઉત્કૃષ્ટ વાદિસંપત હતી.

કૌશલિક અરહત ઋષભના સસુદાયમાં તેમના વીશ હજાર અતેવાસીઓ-શિષ્યો-સિદ્ધ થયાં અને તેમની ચાળીશ હજાર આર્થિકા અતેવાસિનીઓ સિદ્ધ થઈ.

કૌશલિક અરહત ઋષભના સસુદાયમાં બાવીશ હજાર અને નવસે કંથ્યાણ-ગતિવાળા ચાવત ભવિષ્યમાં ભદ્ર પામનારા એવા અનુત્તરૌપપાતિકોની-અનુત્તરવિમાનમાં જનારાઓની-ઉત્કૃષ્ટ સંપત હતી.

૧૯૮ કૌશલિક અરહત ઋષભને બે પ્રકારની અંતકૃતભૂમિ હતી, તે જેમકે; યુગાંતકૃતભૂમિ અને પર્યાંતાંતકૃતભૂમિ. શ્રીઋષભના નિર્વાણ પછી અસંખ્ય યુગપુરુષો સુધી મોક્ષ માર્ગ વહેતો હતો-એ તેમની યુગાંતકૃતભૂમિ. શ્રીઋષભને કેવળજ્ઞાન થતાં અંતસુંદરતે પછી મોક્ષમાર્ગ વહેતો થઈ ગયો એટલે શ્રીઋષભનો કેવળિપર્યાંચ અંતસુંદરતેના થતા જ કોઈએ સર્વદુઃખોનો અંત કયો-નિર્વાણ મેળવ્યું-એ તેમની પર્યાંતાંતકૃતભૂમિ.

૧૯૯ તે માટે તે સમયે કૌશલિક અરહત ઋષભ વીશ લાખ પૂર્વ વરસ સુધી કુમારવાસે વસ્યા, ત્રેસઠ લાખ પૂર્વ વરસ સુધી રાજ્ય કરનાર તરીકે રાજ્યશાસ્યે વસ્યા,

આશી લાખ પૂર્વ વરસ સુધી ધરવાસે વસ્યા, એકે હબર વરસ સુધી છદ્મસ્થ પથોયને પામ્યા, એકે લાખ પૂર્વ વરસમાં એકે હબર પૂર્વ ઝોછાં—એટલા સમય સુધી કેવલિપથોયને પામ્યા અને એ રીતે પૂરેપૂરાં એકે લાખ પૂર્વ વરસ સુધી શ્રમણપથોયને પામ્યા. એ રીતે એકંદરે પોતાનું ચોરાશી લાખ પૂર્વનું પૂરેપૂરું ગધું આયુષ્ય પાળીને, વેદનીચક્ર્ય, આયુષ્યક્ર્ય, નામક્ર્ય અને ગોત્રક્ર્ય ક્ષીણ થતાં આ સુષમદુઃષમા નામની અવસર્પિણીને ઘણો સમય વીતી જતાં અને હવે તે અવસર્પિણીના માત્ર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાકી રહેતાં ધરાધર એ સમયે જે તે હેમંત ઋતુનો ત્રીજો માસ, પાંચમો પક્ષ એટલે માઘ માસનો ૧૦ દિન પક્ષ આંગ્યો ત્યારે તે માઘ ૧૦ દિન તેરથના પક્ષમાં અષ્ટાપદ પર્વતના શિખર ઉપર શ્રીઋષભ અરહત ધીબ યોદ્ધ હબર અનગારો સાથે પાણી વગરના ચઉદસમ ભક્તનું તપ તપતાં અને એ વેળાએ અભિજિત નક્ષત્રનો ભેગ થતાં દિવસના ચડતે પહેરે પથ્થકાસનમાં રહેલા કાલગત થયા ચાવત્ સર્વદુઃખોથી તદ્દન હીણ થયા—નિર્વાણ પામ્યા.

૨૦૦ કૌશલિક અરહત ઋષભનું નિર્વાણ થયે ચાવત્ તેમને સર્વદુઃખોથી તદ્દન હીણ થયાંને ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ વીતી ગયા, ત્યાર પછી પણ ખેતાળીશ હબર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ક્રમ એવી એકે ઠાટાઠાટી સાગરોપમ જેટલો સમય વીતી ગયો, એ સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પરિનિર્વાણ પામ્યા, ત્યાર પછી પણ નવસે વરસ પસાર થઈ ગયાં અને હવે એ દસમા સૈકાના એશીમા વરસનો આ સમય બધ છે.

સ્થવિરોની પરંપરા

૨૦૧ તે કાલે તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના નવ ગણો અને અગીયાર ગણધરો હતા.

૨૦૨ પ્ર૦—તે કયા હેતુથી હે ભગવંત ! એમ કહેવાય છે કે ‘શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના નવ ગણો અને અગીયાર ગણધરો હતા ?’

ઉ૦—શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના ૧ મોટા (શિષ્ય) ધન્દ્રભૂતિ નામે ગૌતમ ગોત્રના અનગારે પાંચસે શ્રમણોને વાચના આપેલી છે, ૨ વચલા (શિષ્ય) અગ્નિભૂતિ નામે ગૌતમ ગોત્રના અનગારે પાંચસે શ્રમણોને વાચના આપેલી છે, ૩ નાના ગૌતમ-ગોત્રી અનગાર વાયુભૂતિએ પાંચસે શ્રમણોને વાચના આપેલી છે, ૪ ભારદ્વાજગોત્રી સ્થવિર આર્યવ્યકટે પાંચસે શ્રમણોને વાચના આપેલી છે, ૫ અગ્નિવૈશ્યાનગોત્રી

સ્થવિર આર્થ સુધર્માંએ પાંચસેં શ્રમણોને વાચના આપેલી છે, ૬ વાસિકગોત્રી સ્થવિર મંડિતપુત્રે સાડા ત્રણસેં શ્રમણોને વાચના આપેલી છે, ૭ કાસ્થપગોત્રી સ્થવિર મોરિઅપુત્રે સાડા ત્રણસેં શ્રમણોને વાચના આપેલી છે, ૮ ગૌતમગોત્રી સ્થવિર અકંપિત અને હારિતાચનગોત્રી સ્થવિર અચલભ્રાતા-એ બન્ને સ્થવિરોએ પ્રત્યેકે ત્રણસેં ત્રણસેં શ્રમણોને વાચના આપેલી છે, ૯ કોડિઝગોત્રી સ્થવિર આર્થ મેઇબજ અને સ્થવિર પ્રભાસ-એ બન્ને સ્થવિરોએ ત્રણસેં ત્રણસેં શ્રમણોને વાચના આપેલી છે; તેા તે હેતુથી હે આયો ! એમ કહેવાય છે કે, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના નવ ગણો અને અગીયાર ગણધરે હતા.

૨૦૩ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના એ બધા ચ અગીયારે ગણધરે દ્વાદશાંગીના સાતા હતા, ચૌદે પૂર્વના વેત્તા હતા અને સમગ્ર ગણિપિટકના ધારક હતાં. તે બધા રાજગૃહ નગરમાં એક મહિના સુધીનું પાણી વગરનું અનશન કરી કાલધર્મે પામ્યા આવત સર્વદુઃખોથી રહિત થયા.

મહાવીર સિદ્ધિ ગયા પછી સ્થવિર ઇન્દ્રભૂતિ અને સ્થવિર આર્થ સુધર્માં એ બન્ને સ્થવિરે પરિનિર્વાણ પામ્યા.

૨૦૪ જેઓ આ આવકાલ શ્રમણ નિર્ગ્રંથો વિહરે છે-વિદ્યમાન છે એઓ બધા આર્થ સુધર્માં અનગારનાં સંતાનો છે એટલે એમની શિષ્યસંતાનની પરંપરાનાં છે, પાકીના બધા ગણધરે અપત્ય વિનાના એટલે શિષ્યસંતાન વિનાના બુદ્ધચરિત્ર પામ્યા છે.

૨૦૫ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કાસ્થપગોત્રી હતા. કાસ્થપગોત્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને અગ્નિવૈશાચનગોત્રી સ્થવિર આર્થ સુધર્માં નામે અંતેવાસી-શિષ્ય-હતા.

અગ્નિવૈશાચનગોત્રી સ્થવિર આર્થ સુધર્માંને કાસ્થપગોત્રી સ્થવિર આર્થ જંબુ નામે અંતેવાસી હતા.

કાસ્થપગોત્રી સ્થવિર આર્થ જંબુને કાત્યાચનગોત્રી સ્થવિર આર્થ પ્રભવ નામે અંતેવાસી હતા.

કાત્યાચનગોત્રી સ્થવિર આર્થ પ્રભવને વાત્સ્યગોત્રી સ્થવિર આર્થ સિબ્બંભવ નામે અંતેવાસી હતા, આર્થ સિબ્બંભવ મનકના પિતા હતા.

મનકના પિતા અને વાત્સ્યગોત્રી સ્થવિર આર્થ સિબ્બંભવને તુંગિયાચનગોત્રી સ્થવિર જસભદ્ર નામે અંતેવાસી હતા.

૨૦૬ આર્થ જસભદ્રથી આગળની સ્થવિરાવલિ સંક્ષિપ્ત વાચના દ્વારા આ પ્રમાણે કહેલી છે : તે જેમકે;

તુંગિયાચનગોત્રી સ્થવિર આર્થ જસભદ્રને એ સ્થવિરે અંતેવાસી હતા: એક માર્કરગોત્રના આર્થસંભૂતવિજય સ્થવિર અને બીજા પ્રાચીનગોત્રના આર્થભદ્રબાહુ સ્થવિર.

માઠરગોત્રી સ્થવિર આર્યસંભૂતવિજયને ગૌતમગોત્રી આર્યસંભૂતભદ્ર નામે અંતેવાસી હતા.

ગૌતમગોત્રી સ્થવિર આર્યસંભૂતભદ્રને બે સ્થવિરો અંતેવાસી હતા : એક એલાવચ્ચગોત્રી સ્થવિર આર્ય મહાગિરિ અને બીજા વાસિકગોત્રી સ્થવિર આર્યસુહસ્તી.

વાસિકગોત્રી સ્થવિર આર્યસુહસ્તિને બે સ્થવિરો અંતેવાસી હતા : એક સુસ્થિત સ્થવિર અને બીજા સુપ્પરિયુદ્ધ સ્થવિર. એ બન્ને કૌસિકકાકંદક કહેવાતા અને એ બન્ને વચ્ચાવચ્ચ ગોત્રના હતા.

કૌસિકકાકંદક તરીકે પ્રખ્યાત થયેલા અને વચ્ચાવચ્ચગોત્રી સુસ્થિત અને સુપ્પરિયુદ્ધ સ્થવિરને કૌશિકગોત્રી આર્યધંદ્રદિન નામે સ્થવિર અંતેવાસી હતા.

કૌશિકગોત્રી આર્યધંદ્રદિન સ્થવિરને ગૌતમગોત્રી સ્થવિર આર્યદિન નામે અંતેવાસી હતા.

ગૌતમગોત્રી સ્થવિર આર્યદિનને કૌશિકગોત્રી આર્યસિંહગિરિ નામે સ્થવિર અંતેવાસી હતા, આર્યસિંહગિરિને ભતિસ્મરણજ્ઞાન થયું હતું :

ભતિસ્મરણજ્ઞાનને પામેલા અને કૌશિકગોત્રી આર્યસિંહગિરિ સ્થવિરને ગૌતમગોત્રી આર્યવજ્ર નામે સ્થવિર અંતેવાસી હતા.

ગૌતમગોત્રી સ્થવિર આર્યવજ્રને ઉક્કોસિયગોત્રી આર્યવજ્રસેન નામે સ્થવિર અંતેવાસી હતા.

ઉક્કોસિયગોત્રી આર્યવજ્રસેન સ્થવિરને ચાર સ્થવિરો અંતેવાસી હતા : ૧ સ્થવિર આર્ય નાઇલ, ૨ સ્થવિર આર્ય પોમિલ, ૩ સ્થવિર આર્ય જ્યંત અને ૪ સ્થવિર આર્ય તાપસ.

સ્થવિર આર્ય નાઇલથી આર્યનાઇલા શાખા નીકળી. સ્થવિર આર્ય પોમિલથી આર્યપોમિલા શાખા નીકળી. સ્થવિર આર્ય જ્યંતથી આર્યજ્યંતી શાખા નીકળી. સ્થવિર આર્ય તાપસથી આર્યતાપસી શાખા નીકળી.

૨૦૭ હવે વળી આર્ય જસભદ્રથી આગળની સ્થવિરાવલિ વિસ્તૃત પાચના દ્વારા આ પ્રમાણે દેખાય છે : તે જેમકે ;

તુગિચાયનગોત્રી સ્થવિર આર્ય જસભદ્રને પુત્રસમાન, આ બે પ્રખ્યાત સ્થવિરો અંતેવાસી હતા : તે જેમકે ;

૧ પ્રાચીનગોત્રી આર્ય ભદ્રબાહુ સ્થવિર અને ૨ માઠરગોત્રી આર્યસંભૂતવિજય સ્થવિર.

પ્રાચીનગોત્રી આર્ય ભદ્રબાહુ સ્થવિરને પુત્રસમાન, પ્રખ્યાત આ ચાર સ્થવિરો અંતેવાસી હતા, તે જેમકે;

૧ સ્થવિર ગોદાસ, ૨ સ્થવિર આશિદત્ત, ૩ સ્થવિર ચણદત્ત, અને ૪ સ્થવિર સોમદત્ત. આ ચારે સ્થવિરો કાશ્યપગોત્રી હતા.

કાશ્યપગોત્રી સ્થવિર ગોદાસથી અહીં ગોદાસગણ નામે ગણ નીકળ્યો. તે ગણની આ ચાર શાખાઓ આ પ્રમાણે કહેવાય છે: તે જેમકે;

૧ તામલિત્તિયા, ૨ કોડિવરિસિયા, ૪ પંડુવદ્ધિયા અને ૪ દાસીખખ્ખડિયા.

૨૦૮ માઠરગોત્રી સ્થવિર આર્ય સંભૂતવિજયને પુત્રસમાન, પ્રખ્યાત આ બાર સ્થવિરો અંતેવાસી હતા: તે જેમકે;

૧ નંદનભદ્ર, ૨ ઉપનંદનભદ્ર, તથા ૩ તિબ્બભદ્ર, ૪ જસભદ્ર, અને ૫ સ્થવિર સુમનભદ્ર, ૬ મણિભદ્ર, અને પુણ્યભદ્ર, અને ૮ આર્યસ્થૂલભદ્ર, ૯ ઉભયુભતિ અને ૧૦ જંબુ નામના, અને ૧૧ દીર્ઘભદ્ર તથા ૧૨ સ્થવિર પાંડુભદ્ર.

માઠરગોત્રી સ્થવિર આર્ય સંભૂતવિજયને પુત્રસમાન, પ્રખ્યાત એવી આ સાત અંતેવાસીનીઓ હતી: તે જેમકે;

૧ યક્ષા, અને ૨ ચક્ષદત્તા, ૩ ભૂતા, અને તેમ જ ૪ ભૂતદત્તા, અને ૫ સેણા, ૬ વેણા, ૭ રેણા; આ સાતે સ્થૂલભદ્રની બહેનો હતી.

૨૦૯ ગૌતમગોત્રી આર્ય સ્થૂલભદ્ર સ્થવિરને પુત્રસમાન, પ્રખ્યાત આ બે સ્થવિરો અંતેવાસી હતા: તે જેમકે;

એક એલાવવ્યગોત્રી સ્થવિર આર્ય મહાગિરિ, ૨ વાસિષ્ઠગોત્રી સ્થવિર આર્ય સુહસ્તી.

એલાવવ્યગોત્રી સ્થવિર આર્ય મહાગિરિને પુત્રસમાન, પ્રખ્યાત આ આઠ સ્થવિરો અંતેવાસી હતા: તે જેમકે; ૧ સ્થવિર ઉત્તર, ૨ સ્થવિર યાતિસ્સહ, ૩ સ્થવિર ધણ્ડુ, ૪ સ્થવિર સિરિહુ, ૫ સ્થવિર કોડિત્ત, ૬ સ્થવિર નાગ, ૭ સ્થવિર નાગમિત્ત, ૮ ષડ્ધક્ષ કૌશકગોત્રી સ્થવિર રોહિણી.

કૌશિકગોત્રી સ્થવિર ષડ્ધક્ષ રોહિણીથી ત્યાં તેરાસિયા સંપ્રદાય નીકળ્યો.

સ્થવિર ઉત્તરથી અને સ્થવિર યાતિસ્સહથી ત્યાં ઉત્તરયાતિસ્સહ નામે ગણ નીકળ્યો. તેની આ ચાર શાખાઓ આ પ્રમાણે કહેવાય છે: તે જેમકે; ૧ કોસળિયા, ૨ સોધિત્તિયા, ૩ કોસળાણી, ૪ ચંદનાગરી.

૨૧૦ વાસિષ્ઠગોત્રી સ્થવિર આર્યસુહસ્તિને પુત્રસમાન, પ્રખ્યાત. એવા આ બાર સ્થવિરે અંતેવાસી હતા: તે જેમકે;

૧ સ્થવિર આર્ય રોહણ, ૨ અને બ્રહ્મભદ્ર, ૩ મેહગણી, અને ૪ કામિદ્વિ; ૫ સુસ્થિત, ૬ સુપરિપુષ્ક, ૭ રક્ષિત અને ૮ રોહણમ, ૯ ઈન્દ્રિયુત, ૧૦ સિન્દ્રિયુત, અને ૧૧ બંભ-ગણી તેમ ૧૨ સોમગણી. આ પ્રમાણે દસ અને જે એટલે બરેબર બાર ગણધરે, એઓ સુહસ્તિના શિષ્ય હતા.

૨૧૧ કાશ્યપગોત્રી સ્થવિર આર્ય રોહણથી ત્યાં ઉદેહગણ નામે ગણ નીકળ્યો. તેની આ ચાર શાખાઓ નીકળી અને છ કુલો નીકળ્યાં એમ કહેવાય છે.

પ્ર-હવે તે કઈ કઈ શાખાઓ કહેવાય છે ?

ઉ-શાખાઓ આ પ્રમાણે કહેવાય છે : તે જેમકે; ૧ ઉર્દુઅગ્નિજ્વાળા, ૨ માસપૂરિઆ, ૩ મધપિપ્પિયા, ૪ પુણ્યપિપ્પિયા. તે ચાર શાખાઓ કહેવાઈ.

પ્ર-હવે તે કયાં કયાં કુલો કહેવાય છે ?

ઉ-કુલો આ પ્રમાણે કહેવાય છે : તે જેમકે; પહેલું નાગભૂય, અને બીજું વળી સોમવૃત્તિક છે, ઉદ્ભગચ નામનું વળી ત્રીજું, હૃથલિન્ન નામનું તો ચોથું, પાંચમું નંદિન્ન, છઠું વળી પારિહાસય છે; અને ઉદેહગણનાં એ છ કુલો જાણવાનાં છે.

૨૧૨ હારિયગોત્રી સ્થવિર સિન્દ્રિયુતથી અહીં ચારણગણ નામે ગણ નીકળ્યો. તેની આ ચાર શાખાઓ નીકળી અને ચાત કુલો નીકળ્યાં એમ કહેવાય છે.

પ્ર-હવે તે કઈ કઈ શાખાઓ ?

ઉ-શાખાઓ આ પ્રમાણે કહેવાય છે : તે જેમકે; ૧ હારિયમાલાગારી, ૨ સંક્રાત્રીઆ, ૩ ગવેધુયા, ૪ વન્નનાગરી. તે ચાર શાખાઓ કહેવાઈ.

પ્ર-હવે તે કયાં કયાં કુલો કહેવાય છે ?

ઉ-કુલો આ પ્રમાણે કહેવાય છે: તે જેમકે; પ્રથમ અહીં વત્થલિન્ન, બીજું વળી પીર્ધમ્મિઅ છે, ત્રીજું વળી હાલિન્ન, ચોથું પૂસમિત્તિન્ન, પાંચમું માલિન્ન, છઠું વળી અન્નવેડય છે, સાતમું કપ્પઝહ, ચારણગણનાં આ સાત કુલો છે.

૨૧૩ ભારદ્વાજગોત્રી સ્થવિર ભદ્રજસથી અહીં ઉડુવાડિયગણ નામે ગણ નીકળ્યો. તેની આ ચાર શાખાઓ નીકળી અને ત્રણ કુલો નીકળ્યાં એમ કહેવાય છે.

પ્ર-હવે તે કઈ કઈ શાખાઓ ?

ઉં-શાખાઓ આ પ્રમાણે કહેવાય છે. તે જેમકે; ૧ ચંપિનિજ્યા, ૨ ભદ્રિનિજ્યા, ૩ કાર્કશ્યા, ૪ મેહલિનિજ્યા. તે ચાર શાખાઓ કહેવાઈ.

પ્ર-હવે તે કયાં કયાં કુલો કહેવાય છે ?

ઉં-કુલો આ પ્રમાણે કહેવાય છે. તે જેમકે; ૧ ભદ્રજસિય, તથા ૨ ભદ્રશુત્તિય અને ત્રીજું જસભદ્ર કુલ છે. અને ઉકુવાડિયગણનાં એ ત્રણ જ કુલો છે.

૨૧૪ કુંડિલગોત્રી કામિદિ સ્થવિરથી અહીં વેસવાડિયગણ નામે ગણ નીકળ્યો. તેની આ ચાર શાખાઓ નીકળી અને ચાર કુલો નીકળ્યાં એમ કહેવાય છે.

પ્ર-હવે તે કઈ કઈ શાખાઓ ?

ઉં-શાખાઓ આ પ્રમાણે કહેવાય છે. તે જેમકે; ૧ સાવત્રિયા, ૨ રત્ન-પાલિયા, ૩ અંતરિનિજ્યા, ૪ ખેમલિનિજ્યા તે ચાર શાખાઓ કહેવાઈ.

પ્ર-હવે તે કયાં કયાં કુલો કહેવાય છે ?

ઉં-કુલો આ પ્રમાણે કહેવાય છે. તે જેમકે; ૧ ગણિય, ૨ મેહિય, ૩ કામદિગ અને તેમ ચોથું ઇંદુપુર કુલ છે. એ તો વેસવાડિયગણનાં ચાર કુલો છે.

૨૧૫ વાસિદ્ગોત્રી અને કાર્કશ્ક એવા ઇસિયુત સ્થવિરથી અહીં માણવગણ નામે ગણ નીકળ્યો. તેની આ ચાર શાખાઓ નીકળી અને ત્રણ કુલ નીકળ્યાં એમ કહેવાય છે.

પ્ર-હવે તે શાખાઓ કઈ કઈ ?

ઉં-શાખાઓ આ પ્રમાણે કહેવાય છે. તે જેમકે; ૧ કાસવિનિજ્યા, ૨ ગોય-મિનિજ્યા, ૩ વાસિદ્વિજ્યા અને ૪ સોરદિયા તે ચાર શાખાઓ કહેવાઈ.

પ્ર-હવે તે કયાં કયાં કુલો કહેવાય છે ?

ઉં-કુલો આ પ્રમાણે કહેવાય છે. તે જેમકે; અહીં પ્રથમ ઇસિગોત્રિય કુલ, ખીજું ઇસિદત્તિય કુલ ભલુલું, અને ત્રીજું અભિજસંત. માણવગણનાં ત્રણ કુલો છે.

૨૧૬ કોટિક કાર્કશ્ક કહેવાતા અને વચ્ચાવચ્ચગોત્રી સ્થવિર સુદિય અને સુપ્પડિયુદ્ધથી અહીં કોડિયગણ નામે ગણ નીકળ્યો. તેની આ ચાર શાખાઓ નીકળી અને ચાર કુલ નીકળ્યાં એમ કહેવાય છે.

પ્ર-હવે તે કઈ કઈ શાખાઓ ?

ઉં-શાખાઓ આ પ્રમાણે કહેવાય છે. તે જેમકે; ૧ ઉચ્ચાનાગરી, ૨ વિન્ન-હરી, ૩ વર્ધરી અને ૪ મન્નિમિલ્લા. કોટિકગણની એ ચાર શાખાઓ છે. તે શાખાઓ કહેવાઈ.

૩૦-હવે તે ક્યાં ક્યાં કુલો છે ?

ઉ-કુલો આ પ્રમાણે કહેવાય છે. તે જેમકે; અહીં પ્રથમ કુલ ખંભાલિબજાર, બીજું વચ્છલિબજાર નામે કુલ, ત્રીજું વળી વાણિબજાર અને ચોથું પ્રશ્નવાહનકુલ.

૨૧૭ કૌટિક કાર્કટક કહેવાતા અને વચ્છાવચ્છગોત્રી સ્થવિર સુસ્થિત તથા સુપ્રતિ-
યુક્તને આ પાંચ સ્થવિરો પુત્રસમાન પ્રખ્યાત અંતેવાસી હતા. તે જેમકે; ૧ સ્થવિર
આર્યેઈદ્રહત્ત ૨ સ્થવિર પિયગંધ, ૩ સ્થવિર વિદ્યાધરગોપાલ કાશ્યપગોત્રી, ૪ સ્થવિર
ઈસિહત્ત અને ૫ સ્થવિર અરહટ્ત.

સ્થવિર પિયગંધથી અહીં મધ્યમ શાખા નીકળી. કાશ્યપગોત્રી સ્થવિર વિદ્યાધર
ગોપાલથી અહીં વિદ્યાધરી શાખા નીકળી.

૨૧૮ કાશ્યપગોત્રી સ્થવિર આર્યેઈદ્રહત્તને ગૌતમગોત્રી સ્થવિર અબજહિત
અંતેવાસી હતા.

ગૌતમગોત્રી સ્થવિર અબજહિતને આ બે સ્થવિરો પુત્રસમાન પ્રખ્યાત અંતેવાસી
હતા. તે જેમકે; આર્યેશાંતિસેણિય સ્થવિર માદરગોત્રી અને જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળા
કૌશિકગોત્રી સ્થવિર આર્યેસિંહગિરિ.

માદરગોત્રી સ્થવિર આર્યેશાંતિસેણિયથી અહીં ઉચ્ચાનાગરી શાખા નીકળી.

૨૧૯ માદરગોત્રી સ્થવિર આર્યેશાંતિસેણિયને આ ચાર સ્થવિરો પુત્રસમાન
પ્રખ્યાત અંતેવાસી હતા. તે જેમકે; ૧ સ્થવિર આર્યેસેણિય, ૨ સ્થવિર આર્યેતાપસ, ૩ સ્થવિર
આર્યેકુબેર અને ૪ સ્થવિર આર્યેધસિપાલિત.

સ્થવિર અબજસેણિયથી અહીં અબજસેણિયા શાખા નીકળી. સ્થવિર આર્યેતાપસથી
અહીં આર્યેતાપસી શાખા નીકળી. સ્થવિર આર્યેકુબેરથી અહીં આર્યેકુબેરી શાખા નીકળી.
સ્થવિર આર્યેધસિપાલિતથી અહીં અબજધસિપાલિયા શાખા નીકળી.

૨૨૦ જાતિસ્મરણજ્ઞાનવાળા કૌશિકગોત્રી આર્યેસિંહગિરિ સ્થવિરને આ ચાર સ્થવિરો.
પુત્રસમાન પ્રખ્યાત અંતેવાસી હતા. તે જેમકે; ૧ સ્થવિર ધનગિરિ, ૨ સ્થવિર આર્યવજ, ૩
સ્થવિર આર્યસમિત્ય અને સ્થવિર અરહટ્ત.

સ્થવિર આર્યસમિત્યથી અહીં ખંભાદેવીયા શાખા નીકળી.

ગૌતમગોત્રી સ્થવિર આર્યવજથી અહીં આર્યવજી શાખા નીકળી.

૨૨૧ ગૌતમગોત્રી સ્થવિર આર્યવજને આ ત્રણ સ્થવિરો પુત્રસમાન પ્રખ્યાત
અંતેવાસી હતા. તે જેમકે; ૧ સ્થવિર આર્યવજસેણ, ૨ સ્થવિર આર્યપદ, ૩ સ્થવિર આર્યસ્થ.

સ્થવિર આર્યવજસેણથી અહીં આર્યનાઇલી શાખા નીકળી. સ્થવિર આર્યપદથી

અહીં આર્યપદ્મા શાખા નીકળી. સ્થવિર આર્યરથથી અહીં આર્યજયંતી શાખા નીકળી.

૨૨૨ વાત્સ્યગોત્રી સ્થવિર આર્યરથને કૌશિકગોત્રી સ્થવિર આર્યપુષ્યગિરિ અંતેવાસી હતા.

કૌશિકગોત્રી સ્થવિર આર્યપુષ્યગિરિને ગૌતમગોત્રી સ્થવિર આર્યકૃષ્ણમિત્ર અંતેવાસી હતા.

૨૨૩ ગૌતમગોત્રી કૃષ્ણમિત્રને, વાસિષ્ઠગોત્રી ધનગિરિને, કૌત્સ્યગોત્રી શિવભૂતિને પણ તથા કૌશિકગોત્રી દોબજતકંટને વંદન કરું છું. ૧

તે બધાને મસ્તક વડે વંદન કરીને કાશ્યપગોત્રી ચિત્તને વંદન કરું છું. કાશ્યપગોત્રી નકષખને અને કાશ્યપગોત્રી રકગને પણ વંદન કરું છું. ૨

ગૌતમગોત્રી આર્યનાગને અને વાસિષ્ઠગોત્રી જેહિલને તથા માઠ્ઠગોત્રી વિષ્ણુને અને ગૌતમગોત્રી કાલકને પણ વંદન કરું છું. ૩

ગૌતમગોત્રી મહારને, અથવા અભારને, સપ્પલથને તથા ભદ્રકને વંદન કરું છું. કાશ્યપગોત્રી સ્થવિર સંઘપાલિતને નમસ્કાર કરું છું. ૪

કાશ્યપગોત્રી આર્યહસ્તિને વંદન કરું છું. એ આર્યહસ્તિ ક્ષમાના સાગર અને ધીર હતા તથા બ્રીહમજતુના પહેલા માસમાં શુકલપક્ષના દિવસોમાં કાલધર્મને પામેલા. ૫

જેમના નિષ્ક્રમણ-દીક્ષા લેવાને-સમયે દેવે વર-ઉત્તમ છત્ર ધારણ કરેલું તે સુવ્રતવાળા, શિષ્યોનીલગ્નિધથી સંપન્ન આર્યધર્મને વંદન કરું છું. ૬

કાશ્યપગોત્રી હસ્તને અને શિવસાધક ધર્મને નમસ્કાર કરું છું. કાશ્યગોત્રી સિંહને અને કાશ્યપગોત્રી ધર્મને પણ વંદન કરું છું. ૭

સૂતરૂપ અને તેના અર્થરૂપ રત્નોથી ભરેલા, ક્ષમાસંપન્ન હમસંપન્ન અને માર્હવશુ-સંપન્ન કાશ્યપગોત્રી દેવકુંક્ષમાશ્રમણને પ્રણિપાત કરું છું.

સ્થવિરાવલિ સંપૂર્ણ

સામાચારી

૨૨૪ તે કાલે તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વર્ષોત્તુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી એટલે અપાઠ જોમાસુ બેઠા પછી પચાસ દિવસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહેલા છે.

૨૨૫ ૩૦-હવે હે ભગવન્! કયા કારણથી એમ કહેવાય છે કે 'શ્રમણ ભગવાન

મહાવીર વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહેલા છે ?

ઉ૦-કારણ કે ઘણું કરીને તે સમયે ગૃહસ્થોનાં ઘરો તેમની બધી બાબતો સાદરીથી કે ટટ્ટીથી ઠંકાયેલાં હોય છે, ધોળાએલાં હોય છે, છાબેલાં-ચાળેલાં કે છાબવાળાં હોય છે, લીંપેલાં હોય છે, ચારેબાજુ વંદીથી કે વાડથી સુરક્ષિત હોય છે, ઘસીને-ખાડાખડિયા પૂરીને-સરખાં કરેલાં હોય છે, ચોઢખાં સૂવાળાં કરેલાં હોય છે, સુગંધિત ધૂપોથી સુગંધી કરેલાં હોય છે, પાણી નીકળી જવા માટે નીકોવાળાં બનાવેલાં હોય છે અને બહાર ખાળોવાળાં તૈયાર થયેલાં હોય છે તથા તે ઘરો ગૃહસ્થોએ પોતાને માટે સારાં કરેલાં હોય છે, ગૃહસ્થોએ વાપરેલાં હોય છે અને પોતાને રહેવા સારું જીવનું વગરનાં બનાવેલાં હોય છે માટે તે કારણથી એમ કહેવાય છે કે ‘શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહેલા છે.’

૨૨૬ જેવી રીતે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહેલા છે તેવી રીતે ગણુધરો પણ વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહેલા છે.

૨૨૭ જેવી રીતે ગણુધરો વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહેલા છે તેવી રીતે ગણુધરોના શિષ્યો પણ વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહેલા છે.

૨૨૮ જેવી રીતે ગણુધરોના શિષ્યો વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહેલા છે તેમ સ્થવિરો પણ વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહેલા છે.

૨૨૯ જેમ સ્થવિરો વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહેલા છે તેમ જેઓ આ આજકાલ શ્રમણ નિર્ઝીશો વિહરે છે-વિદ્યમાન છે તેઓ પણ વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહે છે.

૨૩૦ જેમ જેઓ આ આજકાલ શ્રમણ નિર્ઝીશો વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહે છે તેમ અમારા પણ આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહે છે.

૨૩૧ જેમ અમારા આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો યાવત્ વર્ષોવાસ રહે છે તેમ અમે પણ વર્ષોન્નતુનો વીશ રાત સહિત એક માસ વીતી ગયા પછી વર્ષોવાસ રહે છે છિયે.

એ સમય કરતાં વહેતું પણ વર્ષોવાસ રહેતું ખરે, તે રાતને ઊલંઘવી નો ખરે અર્થાત્ વર્ષોન્નતુના વીશ રાત સહિત એક માસની છેલ્લી રાતને ઊલંઘવી નો ખરે એટલે એ છેલ્લી રાત પહેલાં જ વર્ષોવાસ કરી દેવો જોઈએ.

૨૨૨ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ઐશીને કે નિર્ઐશીઓને બધી બાબતો પાંચ ગાઉ સુધીમાં અવગ્રહને સ્વીકારીને વાસ કરવાનું બપે, પાણીથી લીનો ચયેલો હાથ સુકાય એટલો સમય પણ અવગ્રહમાં રહેવું બપે, અને ઘણા સમય સુધી પણ અવગ્રહમાં રહેવું બપે. અવગ્રહથી બહાર રહેવું નો બપે.

૨૨૩ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ઐશીને કે નિર્ઐશીઓને બધી બાબતો પાંચ ગાઉ સુધીમાં બિશ્વાચર્યા માટે જવાનું બપે અને પાછા ફરવાનું બપે.

બધાં નદી સહાને સારુ પાણીથી ભરેલી રહે છે અને નિત્ય વહેતી રહે છે ત્યાં બધી બાબતો પાંચ ગાઉ સુધીમાં બિશ્વાચર્યા માટે જવાનું અને પાછા ફરવાનું તેમને નો બપે.

એરાવતી નદી કુણાલા નગરીમાં છે, જ્યાં એક પગ પાણીમાં કરીને ચાલી શકાય અને એક પગ સ્થલમાં-પાણી બહાર-કરીને ચાલી શકાય-એ રીતે અર્થાત્ એવે સ્થળે બધી બાબતો પાંચ ગાઉ સુધીમાં બિશ્વાચર્યા માટે જવાનું અને પાછા ફરવાનું બપે. અને નદીવાળા ભાગમાં બધાં ઊપર કહ્યું એ રીતે ન ચાલી શકાય ત્યાં એ રીતે બધી બાબતો પાંચ ગાઉ સુધીમાં તેમને જવાનું અને પાછા ફરવાનું નો બપે.

૨૨૪ વર્ષોવાસ રહેલામાંના કેટલાકોને એ પ્રમાણે અગાઉથી કહી રાખેલું હોય છે ‘હે ભગવત ! તું દેજે’ તો તેમને એમ દેવાનું બપે, તેમને પોતાનું લેવાનું નો બપે.

૨૨૫ વર્ષોવાસ રહેલામાંના કેટલાકોને એ પ્રમાણે અગાઉથી કહી રાખેલું હોય છે ‘હે ભગવત ! તું લેજે’ તો તેમને એમ લેવાનું બપે, તેમને પોતાને દેવાનું નો બપે.

૨૨૬ વર્ષોવાસ રહેલામાંના કેટલાકોને એ પ્રમાણે અગાઉથી કહી રાખેલું હોય છે ‘હે ભગવત ! તું દેજે’ ‘હે ભગવત ! તું લેજે’ તો તેમને એમ દેવાનું પણ બપે અને લેવાનું પણ બપે.

૨૨૭ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ઐશી કે નિર્ઐશીઓ હુષ્પુષ્પ હોય, આરોગ્યવાળાં હોય, બલવાન દેહવાળાં હોય તો તેમને આ નવ રસવિકૃતિઓ વારંવાર ખાવી નો બપે. તે જેમકે; ૧ ક્ષીર-દૂધ, ૨ દહીં, ૩ માખણ, ૪ ઘી, ૫ તેલ, ૬ ગાંઠ, ૭ મધ, ૮ મધન્દાર, ૯ માંસ.

૨૨૮ વર્ષોવાસ રહેલામાંના કેટલાકોને એ પ્રમાણે અગાઉથી કહી રાખેલું હોય છે ‘હે ભગવત ! માંદા માટે પ્રયોજન છે ? અને તે બોલે-પ્રયોજન છે, પછી માંદાને પૂછવું જોઈએ કે કેટલા દૂધ વગેરેનું પ્રયોજન છે ? અને દૂધ વગેરેનું પ્રમાણ માંદા પાસેથી બહી લીધા પછી તે બોલે-આટલા પ્રમાણમાં માંદાને દૂધ વગેરેનું પ્રયોજન છે. માંદો તેને જે પ્રમાણ-માપ-કહે તે પ્રમાણે લાવવું જોઈએ અને પછી લેવા બનારો વિનંતિ કરે, અને વિનંતિ કરતા તે દૂધ વગેરેને પ્રાપ્ત કરે, હવે જ્યારે તે દૂધ વગેરે પ્રમાણસર મળી

જાત ત્યારે ‘હર્ષ-ચયું, સર્થુ-મસ’ એમ તેણે કહેવું બોધ્યો. પછી દૂધ વગેરેને આપનારો તેને કહે કે હે ભગવંત ! ‘હર્ષ-મસ’ એમ કેમ કહો છો ? પ્રાણી લેનારો બિહુ કહે કે માંદાને માટે આટલાં પ્રયોજન છે. એમ કહેતા બિહુને દૂધ વગેરેને આપનારો ગૃહસ્થ કદાચ કહે કે હે આર્ષ ! તું લઈ જા. પછી તું ખાજે અથવા પીજે. એ રીતે વાતચીત થઈ હોય તો તેને વધારે લેવું બપે. તે લેવા જનારને માંદાની નિશ્ચયી એટલે માંદાને ખાને વધારે લેવું નો બપે.

૨૩૬ વર્ષોવાસ રહેલા સ્થવિરોએ તથા પ્રકારનાં કુલો કરેલાં હોય છે; જે કુલો પ્રીતિપાત્ર હોય છે, સ્થિરતાવાળાં હોય છે, વિશ્વાસપાત્ર હોય છે, સમ્મત હોય છે, બહુમત હોય છે અને અતુમતિવાળાં હોય છે, તે કુલોમાં જઈને બોધતી વસ્તુ નહીં બોધને તેમને એમ યોલવું નો બપે: હે આચુખ્મત ! આ અથવા આ તારે ત્યાં છે ?

પ્ર૦—હે ભગવંત ! ‘તેમને એમ યોલવું નો બપે’ એમ શા માટે કહો છો ?

ઉ૦—એમ કહેવાથી શ્રદ્ધાવાળો ગૃહસ્થ તે વસ્તુને નવી અહણ કરે—ખરીદે અથવા એ વસ્તુને ચોરી પણ લાવે.

૨૪૦ વર્ષોવાસ રહેલા નિત્યચોલ બિહુને ગોચરીના સમયે આહાર સાડુ અથવા પાણી સાડુ ગૃહસ્થનાં કુલ તરફ એકવાર નીકળવું બપે અથવા તે તરફ એકવાર પેસવું બપે; પણ સરત એ કે, જે આચાર્યની સેવાનું કારણ ન હોય, ઉપાધ્યાયની સેવાનું કારણ ન હોય, તપસ્વીની કે માંદાની સેવાનું કારણ ન હોય અને જેમને કાલીમૂઠ કે બગલાના વાળ નથી આવ્યા, એવો નાનો બિહુ કે બિહુણી ન હોય અર્થાત્ આચાર્ય વગેરેની સેવાનું કારણ હોય તો એકથી પણ વધારે વાર ભિક્ષા માટે જવું બપે અને જીપર કંઈક તેવો બિહુ નાનો હોય કે બિહુણી નાની હોય તો પણ એકથી વધારે વાર ભિક્ષા માટે નીકળવું બપે.

૨૪૧ વર્ષોવાસ રહેલા ચતુર્થભક્ત કરનાર બિહુને સાડુ આ આટલી વિશેષતા છે કે તે ઉપવાસ પછીની સવારે ગોચરી સાડુ નીકળીને પ્રથમ જ વિકટક એટલે નિર્દોષ ભોજન જમીને અને નિર્દોષ પાનક પીને પછી પાત્રને ચોકપુ કરીને ઘોઈ કરીને ચલવી શકે તો તેણે તેટલા જ ભોજનપાન વડે તે દિવસે ચલાવી લેવું છટે અને તે, તે રીતે ન ચલવી શકે તો તેને ગૃહપતિના કુલ તરફ આહાર માટે કે પાણી માટે ખીલ વાર પણ નીકળવું બપે અથવા તે તરફ ખીલ વાર પણ પેસવું બપે.

૨૪૨ વર્ષોવાસ રહેલા છટુભક્ત કરનારા બિહુને ગોચરીના સમયે આહાર સાડુ અથવા પાણી સાડુ ગૃહસ્થના કુલ તરફ બે વાર નીકળવું બપે અથવા તે તરફ બે વાર પેસવું બપે.

૨૪૩ વર્ષોવાસ રહેલા અદ્ભુતભક્ત કરનારા બિશુને ગોચરીના સમયે આહાર સારુ અથવા પાણી સારુ ગૃહસ્થના કુલ તરફ ત્રણ વાર નીકળવું' અને અથવા તે તરફ ત્રણ વાર પેસવું' અને.

૨૪૪ વર્ષોવાસ રહેલા વિકૃષ્ટભક્ત કરનારા બિશુને આહાર સારુ અથવા પાણી સારુ ગૃહસ્થના કુલ તરફ ગમે તે સમયે પણ નીકળવું' અને અથવા ગમે તે સમયે પણ તે તરફ પેસવું' અને અર્થાત્ વિકૃષ્ટભક્ત કરનાર બિશુને ગોચરી માટે સર્વ-સમયે છૂટ છે.

૨૪૫ વર્ષોવાસ રહેલા નિત્યભોજી બિશુને બધાં (પ્રકારનાં) પાણી લેવાં અને.

૨૪૬ વર્ષોવાસ રહેલા અતુર્યભક્ત કરનારા બિશુને ત્રણ પાણી લેવાં અને, તે જેમકે; ઉત્તરવેદિમ, સંસ્કૃતિમ, આહિલોદ્ધક.

૨૪૭ વર્ષોવાસ રહેલા છટ્ઠભક્ત કરનાર બિશુને ત્રણ પાણી લેવાં અને, તે જેમકે; તિલોદ્ધક, અથવા તુષોદ્ધક અથવા જવોદ્ધક.

૨૪૮ વર્ષોવાસ રહેલા અદ્ભુતભક્ત કરનારા બિશુને ત્રણ પાણી લેવાં અને, તે જેમકે; આયામ અથવા સૌવીર અથવા શુદ્ધવિકટ.

૨૪૯ વર્ષોવાસ રહેલા વિકૃષ્ટભક્ત કરનારા બિશુને એક ઉષ્ણવિકટ પાણી લેવું' અને, તે પણ દાણાના કણ વિનાનું, દાણાના કણ સાથેનું નહીં.

૨૫૦ વર્ષોવાસ રહેલા ભક્તપ્રત્યાગ્યાથી બિશુને એક ઉષ્ણવિકટ (પાણી) લેવું' અને, તે પણ દાણાના કણ વિનાનું, દાણાના કણ સાથેનું નહીં તે પણ કપડાથી ગળેલું, નહીં ગળેલું નહીં, તે પણ પરિમિત-માપસર, અપરિમિત નહીં, તે પણ જોઈએ તેટલું પૂરું, બિચું-ઝોણું નહીં.

૨૫૧ વર્ષોવાસ રહેલા, ગણેલી દત્તિ પ્રમાણે આહાર લેનારા બિશુને ભોજનની પાંચ દત્તિઓ અને પાણીની પાંચ દત્તિઓ લેવી અને અથવા ભોજનની ચાર દત્તિઓ અને પાણીની પાંચ દત્તિઓ લઈ શકાય અથવા ભોજનની પાંચ દત્તિઓ અને પાણીની ચાર દત્તિઓ લઈ શકાય. મીઠાની કણી જેટલું પણ જો આસ્વાદન લેવાય તે. તે પણ દત્તિ લીધી ગણાય. આવી દત્તિ સ્વીકાર્યા પછી તે બિશુએ તે દિવસે તે જ ભોજનથી ચલાવીને રહેવું' અને, તે બિશુને ફરીવાર પણ ગૃહપતિના કુલ તરફ ભોજન માટે અથવા પાણી માટે નીકળવું' ન અને અથવા ગૃહપતિના કુલમાં પેસવું' ન અને.

૨૫૨ વર્ષોવાસ રહેલા, નિષિદ્ધધરનો ત્યાગ કરનારાં નિર્ઐશ્યોને કે નિર્ઐશ્યોઓને ઉપાશ્રયથી માંડી સાત ઘર સુધીમાં જ્યાં સંબંધિ થતી હોય ત્યાં જવું ન અને. કેટલાક એમ કહે

છે કે ઉપાશ્રયથી માંડીને આગળ આવેલાં ઘરોમાં જ્યાં સંખંડિ થતી હોય ત્યાં નિષિદ્ધઘરનો ત્યાગ કરનારાં નિર્ઘીશો કે નિર્ઘીથીઓને જવું ન જાય. કેટલાક વળી એમ કહે છે કે ઉપાશ્રયથી માંડીને પરંપરાએ આવતાં ઘરોમાં જ્યાં સંખંડિ થતી હોય ત્યાં નિષિદ્ધઘરનો ત્યાગ કરનારાં નિર્ઘીશોને કે નિર્ઘીથીઓને જવું ન જાય.

૨૫૩ વર્ષોવાસ રહેલા કરપાત્રી ભિક્ષુને કષ્ટ માત્ર પણ સ્પર્શ થાય એ રીતે વૃદ્ધિકાય પડતો હોય અર્થાત્ ઝીણી ઓછામાં ઓછી ફરફર પડતી હોય ત્યારે ગૃહપતિના કુલ તરફ લોજન માટે અથવા પાણી માટે નીકળવું નો જાયે તેમ તે તરફ પેસવું નો જાયે.

૨૫૪ વર્ષોવાસ રહેલા કરપાત્રી ભિક્ષુને પિંડપાત-ભિક્ષા-લઇને અઘરમાં-જ્યાં ઘર ન હોય ત્યાં-અગાસામાં રહેવું એટલે અગાસામાં રહીને લોજન કરવું નો જાયે. અગાસામાં રહેતાં-ખાતાં કઠાચ એકેદમ વૃદ્ધિકાય પડે તો ખાધેલું થોડુંક ખાધને અને ખાકીનું થોડુંક લઇને-તેને હાથ વડે હાથને હાંકીને અને એ હાથને છાતીસાથે ઢાળી રાખે અથવા કાખમાં સંતાડી રાખે. આમ કર્યા પછી ગૃહસ્થોએ પોતાને સારુ ભરાભર છારેલાં ઘરો તરફ જાય, અથવા ઝાડનાં મૂળો તરફ-ઝાડની ઓથે જાય; જે હાથમાં લોજન છે તે હાથવડે જે રીતે પાણી કે પાણીનો છાંટો અથવા ઓછામાં ઓછી ઝીણી ફરફર-ઝાકળ-ઝોસ વિરાધના ન પામે તે રીતે વતે-રહે.

૨૫૫ વર્ષોવાસ રહેલા કરપાત્રી ભિક્ષુને જ્યારે જે કાંઈ કષ્ટમાત્ર પણ સ્પર્શ થાય એ રીતે ઓછામાં ઓછી ઝીણી ફરફર પડતી હોય ત્યારે લોજન માટે અથવા પાણી માટે ગૃહપતિના કુલ તરફ નીકળવું નો જાયે તેમ તે તરફ પેસવું નો જાયે.

૨૫૬ વર્ષોવાસ રહેલા પાત્રધારી ભિક્ષુને અખંડધારાએ વરસાદ વરસતો હોય ત્યારે લોજન માટે અથવા પાણી માટે ગૃહપતિના કુલ તરફ નીકળવું નો જાયે. તેમ તે તરફ પેસવું નો જાયે. ઓછો વરસાદ વરસતો હોય ત્યારે અંદર સૂતરનું કપડું અને ઊપર ઊનનું કપડું ઓઢીને લોજન સારુ અથવા પાણી સારુ ગૃહપતિના કુલ તરફ તે ભિક્ષુને નીકળવું જાયે તેમ તે તરફ પેસવું જાયે.

૨૫૭ વર્ષોવાસ રહેલા અને ભિક્ષા લેવાની વૃત્તિથી ગૃહસ્થના કુલમાં પેટેલાં નિર્ઘીશને કે નિર્ઘીથીને રહી રહીને-આંતરે આંતરે વરસાદ પડે ત્યારે આગમાં (ઝાડની) નીચે જવું જાયે અથવા ઉપાશ્રયની નીચે જવું જાયે અથવા વિકટગૃહની એટલે ચોરા વગેરેની નીચે જવું જાયે અથવા ઝાડના મૂલની ઓથે જવું જાયે.

ઊપર જણાવેલી જગ્યાએ ગયા પછી ત્યાં જો તે નિર્ઘીશ કે નિર્ઘીથી પહેાંચ્યા પહેલાં જ અગાઉથી તૈયાર કરેલા આવલઘોદન મલતા હોય અને તેમના પહેાંચ્યા પછી પાછળથી તૈયાર કરેલો ભિલિંગસૂપ એટલે મસૂરની ઢાળ કે અઠઠની ઢાળ વા તેલવાળો સૂપ મળતો હોય તો તેમને આવલઘોદન લેવો જાયે અને ભિલિંગસૂપ લેવો નો જાયે.

ત્યાં એ તેમના પહેાંચ્યા પહેલાં અગાઉથી તૈયાર થયેલો બિલિંગસ્ટૂપ મળતો હોય અને ચાવલ-ઝોહન તેમના પહેાંચ્યા પછી પાછળથી તૈયાર કરેલો મળતો હોય તો તેમને બિલિંગસ્ટૂપ લેવો જાય, ચાવલ-ઝોહન લેવો નો જાય.

ત્યાં તેમના પહેાંચ્યા પહેલાં એ જાને વાનાં અગાઉથી તૈયાર થયેલાં મળતાં હોય તો તેમને તે જાને વાનાં લેવાં જાય.

ત્યાં તેમના પહેાંચ્યા પહેલાં એ જાને વાનાં અગાઉથી તૈયાર થયેલાં ન મળતાં હોય અને તેમના પહેાંચ્યા પછી પાછળથી તૈયાર કરેલાં મળતાં હોય તો એ રીતે તેમને તે જાને વાનાં લેવાં નો જાય.

તેમાં જે તેમના પહેાંચ્યા પહેલાં અગાઉથી તૈયાર થયેલું હોય તે તેમને લેવું જાય અને તેમાં જે તેમના પહેાંચ્યા પછી પાછળથી તૈયાર થયેલું હોય તે તેમને લેવું નો જાય.

૨૫૮ વર્ષોવાસ રહેલાં અને શિક્ષા લેવાની વૃત્તિથી ગૃહસ્થના કુલમાં પેઠેલાં નિર્જીથને કે નિર્જીથીને જ્યારે રહી રહીને આંતરે આંતરે વરસાદ વરસતો હોય ત્યારે તેને કાં તો બાગની ઝોથે નીચે, કાં તો ઉપાશ્રયની ઝોથે નીચે, કાં તો વિકટગૃહની નીચે, કાં તો આહના મૂળની ઝોથે નીચે ચાલ્યુ જવું જાય અને ત્યાં ગયા પછી પશુ પહેલાં મેળવેલાં આહાર અને પાણી રાખી મૂકી વખત ગુમાવવાનું ન જાય, ત્યાં પહેાંચતાં જ વિકટકને ખાઈ પી લઈ પાત્રને ચોકળું કરીને સાફ કરીને એક જગ્યાએ સારી રીતે ખાંધી કરીને સૂર્ય ખાકી હોય ત્યાં જ જે તરફ ઉપાશ્રય છે તે જ તરફ જવું જાય, પશુ ત્યાં જ તે રાત ગાળવી તેમને નો જાય.

૨૫૯ વર્ષોવાસ રહેલાં અને શિક્ષા લેવાની વૃત્તિથી ગૃહસ્થના કુલમાં પેઠેલાં નિર્જીથને કે નિર્જીથીને જ્યારે રહી રહીને આંતરે આંતરે વરસાદ પડતો હોય ત્યારે તેને કાં તો બાગની ઝોથે નીચે, કાં તો ઉપાશ્રયની ઝોથે નીચે, ચાવલ ચાલ્યુ જવું જાય.

(૧) ત્યાં તે એકલા નિર્જીથને એકલી નિર્જીથીની સાથે ભેગા રહેવું નો જાય.

(૨) ત્યાં તે એકલા નિર્જીથને બે નિર્જીથીની સાથે ભેગા રહેવું નો જાય.

(૩) ત્યાં બે નિર્જીથને એકલી નિર્જીથીની સાથે ભેગા રહેવું નો જાય.

(૪) ત્યાં બે નિર્જીથને બે નિર્જીથીઓની સાથે ભેગા રહેવું નો જાય.

ત્યાં કોઈ પાંચમો સાક્ષી રહેવો બેઠકો, કહે તે કુલ્લક હોય અથવા કુલ્લકા હોય અથવા બીજાઓ તેમને બેઠક શકતા હોય—બીજાઓની નજરમાં તેઓ આવી શકતા હોય—અથવા ઘરનાં ચારે બાજુનાં બારણાં ઉઘાડાં હોય તો એ રીતે તેઓને એકલા રહેવું જાય.

૨૬૦ વર્ષોવાસ રહેલાં અને શિક્ષા લેવાની વૃત્તિથી ગૃહસ્થના કુલમાં પેઢેલાં નિર્ઐશને જ્યારે રહી રહીને આંતરે આંતરે વરસાદ વરસતો હોય ત્યારે તેને કાં તો ખામની આથે નીચે કાં તો ઉપાગ્રચની આથે નીચે ચાલ્યા જવું બપો. ત્યાં એકલા નિર્ઐશને એકલી ધરધણિયાણીની સાથે ભેગા રહેવું નો બપો. અહીં પણ ભેગા નહીં રહેવા સંબંધે પૂર્વ પ્રમાણે ચાર ભાંગા સમજવા.

ત્યાં કોઈ પાંચમો પણ સ્થવિર કે સ્થવિરા હોવો બેઠાં અથવા તેઓ ખીભ-ઓની નજરમાં ફેળી શકાય તેમ રહેવાં બેઠાં અથવા ઘરનાં ચારે ખામુનાં ખાર ઉઘાડાં હોવાં બેઠાં, એ રીતે તેઓને એકલા રહેવું બપો.

૨૬૧ અને એ જ પ્રમાણે એકલી નિર્ઐશી અને એકલા ગૃહસ્થનાં ભેગા નહીં રહેવા સંબંધે પણ ચાર ભાંગા સમજવા.

૨૬૨ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ઐશને કે નિર્ઐશીઓને ખીભ કોઈ બહુઆ સિવાય, ખીભ કોઈને બહુઆ સિવાય તેને માટે અશન પાન ખાદિમ કે સ્વાદિમ લેવું નો બપો.

પ્ર૦-હે ભગવન્ ! તે એમ કેમ કહી છે ?

ઉ૦-ખીભ કોઈ બહુઆ સિવાય, ખીભ કોઈને બહુઆ સિવાય આણેલું અશન વગેરે ધ્રુષ્ટા હોય તો ખીભે ખાય, ધ્રુષ્ટા ન હોય તો ખીભે ન ખાય.

૨૬૩ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ઐશને કે નિર્ઐશીઓને તેમના શરીર ઉપરથી પાણી ટપકતું હોય વા તેમનું શરીર લીનું હોય તો અશન પાન ખાદિમ કે સ્વાદિમને ખાણું નો બપો.

૨૬૪ પ્ર૦-હે ભગવન્ ! તે એમ કેમ કહી છે ?

ઉ૦-શરીરના સાત ભાગ સ્નેહાયતન બહુવેલા છે એટલે શરીરના સાત ભાગ એવા છે કે જેમાં પાણી ટપી શકે છે, તે એમકે; ૧ બન્ને હાથ, ૨ બન્ને હાથની રેખાઓ, ૩ આખા નખ, ૪ નખનાં ટેરવાં, ૫ બન્ને ભવાં, ૬ નીચેનો હાંક એટલે કાઠી, ૭ ઉપરનો હાંક એટલે મૂંછ.

હવે તે નિર્ઐશને કે નિર્ઐશીઓને એમ બહુથ કે મારું શરીર પાણી વગરનું થઈ ગયું છે, મારા શરીરમાં પાણીની લીનાથ સુફલ નથી તો એ રીતે તેમને અશન પાન ખાદિમ સ્વાદિમનો આહાર કરવો બપો.

૨૬૫ અહીં જ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ઐશીએ અથવા નિર્ઐશીઓએ આ આઠ સૂદમો બહુવાં જેવાં છે, હરકોઈ છદ્ધસ્થ નિર્ઐશી કે નિર્ઐશીએ વારંવાર વારંવાર એ આઠ સૂદમો બહુવાં જેવાં છે, બેવાં બેવાં છે અને સાવધાનતા રાખી એમની પરિલેહણ-કાળજી-કરવાની છે.

તે જેમકે; ૧ પ્રાણસૂક્ષ્મ, ૨ પનકસૂક્ષ્મ, ૩ બીજસૂક્ષ્મ, ૪ હરિતસૂક્ષ્મ, ૫ પુષ્પસૂક્ષ્મ, ૬ અંડસૂક્ષ્મ, ૭ લયનસૂક્ષ્મ, ૮ રનેહસૂક્ષ્મ.

૨૬૬ પ્ર૦-હવે તે પ્રાણસૂક્ષ્મ શું કહેવાય ?

ઉ૦-પ્રાણસૂક્ષ્મ એટલે ઝીણામાં ઝીણા નરી આંખે ન જોઈ શકાય તેવાં બેઈદ્રિયવાળાં વગેરે સૂક્ષ્મ પ્રાણો. પ્રાણસૂક્ષ્મના પાંચ પ્રકાર જણાવેલા છે. તે જેમકે; ૧ કાળા રંગનાં સૂક્ષ્મ પ્રાણો, ૨ નીલા રંગનાં સૂક્ષ્મ પ્રાણો, ૩ રાતી રંગનાં સૂક્ષ્મ પ્રાણો, ૪ પીળા રંગનાં સૂક્ષ્મ પ્રાણો, ૫ ધોળા રંગનાં સૂક્ષ્મ પ્રાણો. અનુદરી કુંથુઆ—કથવા નામનું સૂક્ષ્મ પ્રાણી છે, જે સ્થિર હોય—ચાલતું ન હોય તો છદ્ધસ્થ નિર્ઝીથોની કે નિર્ઝીથોઆની નજરમાં જલદી આવી શકતું નથી, જે સ્થિર ન હોય—ચાલતું હોય તો છદ્ધસ્થ નિર્ઝીથોની કે નિર્ઝીથોઆની નજરમાં જલદી આવી શકે છે માટે છદ્ધસ્થ નિર્ઝીથે કે નિર્ઝીથોએ વારંવાર વારંવાર જેને જાણવાની છે, જોવાની છે અને સાવધાનતાથી કાળજીપૂર્વક પડિલેહવાની—સમાજવાની—છે. એ પ્રાણસૂક્ષ્મની સમજૂતી થઈ ગઈ.

૨૬૭ પ્ર૦-હવે તે પનકસૂક્ષ્મ શું કહેવાય ?

ઉ૦-ઝીણામાં ઝીણી નરી આંખે ન દેખી શકાય તેવી કૂળી એ પનકસૂક્ષ્મ. પનકસૂક્ષ્મના પાંચ પ્રકાર જણાવેલા છે, તે જેમકે; ૧ કાળી પનક, ૨ નીલી પનક, ૩ રાતી પનક, ૪ પીળી પનક, ૫ ધોળી પનક. પનક એટલે લીલકૂલ-કૂળી-સેવાળ. વસ્તુ ઉપર જે કૂળી ઝીણામાં ઝીણી આંખે ન દેખી શકાય તેવી વળે છે તે, વસ્તુની સાથે ભળી જતા એકસરખા રંગની હોય છે એમ જણાવેલું છે. છદ્ધસ્થ નિર્ઝીથે કે નિર્ઝીથોએ જેને વારંવાર જાણવાની છે, જોવાની છે અને ચાવત પડિલેહવાની છે. એ પનકસૂક્ષ્મની સમજૂતી થઈ ગઈ.

૨૬૮ પ્ર૦-હવે બીજસૂક્ષ્મ શું કહેવાય ?

ઉ૦-બીજ એટલે બી. ઝીણામાં ઝીણું નરી આંખે ન દેખી શકાય તેવું બી એ બીજસૂક્ષ્મ, એ બીજસૂક્ષ્મ પાંચ પ્રકારનું જણાવેલું છે. તે જેમકે; ૧ કાળું બીજસૂક્ષ્મ, ૨ નીલું બીજસૂક્ષ્મ, ૩ રાતું બીજ સૂક્ષ્મ, ૪ પીળું બીજસૂક્ષ્મ, ૫ ધોળું બીજ સૂક્ષ્મ. નાનામાં નાની કણી સમાન રંગવાળું બીજસૂક્ષ્મ જણાવેલું છે. અર્થાત્ જે રંગની અનાજની કણી હોય છે તે જ રંગનું બીજસૂક્ષ્મ હોય છે, છદ્ધસ્થ નિર્ઝીથે કે નિર્ઝીથોએ જેને વારંવાર વારંવાર જાણવાનું છે, જોવાનું છે અને પડિલેહવાનું છે. એ બીજસૂક્ષ્મની સમજૂતી થઈ ગઈ.

૨૬૯ પ્ર૦-હવે તે હરિતસૂક્ષ્મ શું કહેવાય ?

ઉ૦-હરિત એટલે તાલુ નહું ઉગેલું, ઝીણામાં ઝીણું નરી આંખે ન દેખી શકાય તેવું હરિત, એ હરિતસૂક્ષ્મ. એ હરિતસૂક્ષ્મ પાંચ પ્રકારનું જણાવેલું છે. તે જેમકે; ૧ કાળું

હરિતસૂક્ષ્મ, ૨ નીલું હરિતસૂક્ષ્મ, ૩ રાતું હરિતસૂક્ષ્મ, ૪ પીળું હરિતસૂક્ષ્મ, ૫ ધોળું હરિતસૂક્ષ્મ. એ હરિતસૂક્ષ્મ જે જમીન ઊપર ઉગે છે તે જમીનનો જેવો રંગ હોય છે તેવા તદ્દન સરખા રંગવાળું હોય છે એમ જણાવેલું છે, છદ્મસ્થ નિર્ઘેષે કે નિર્ઘેષીએ જેને વારંવાર વારંવાર જાણવાનું હોય છે, જોવાનું હોય છે અને પડિલેહવાનું હોય છે. એ હરિતસૂક્ષ્મની સમજુતી થઈ ગઈ.

૨૭૦ પ્ર૦-હવે તે પુષ્પસૂક્ષ્મ શું કહેવાય ?

ઉ૦-પુષ્પ એટલે ફૂલ, ઊંચામાં ઊંચું નરી આંખે ન દેખી શકાય તેવું ફૂલ, એ પુષ્પસૂક્ષ્મ. એ પુષ્પસૂક્ષ્મ પાંચ પ્રકારનું જણાવેલું છે, તે જેમકે; ૧ કાળું પુષ્પસૂક્ષ્મ, ૨ નીલું પુષ્પસૂક્ષ્મ, ૩ રાતું પુષ્પસૂક્ષ્મ, ૪ પીળું પુષ્પસૂક્ષ્મ, ૫ ધોળું પુષ્પસૂક્ષ્મ. એ પુષ્પસૂક્ષ્મ જે ઘાસ ઊપર ઉગે છે તે ઘાસનો જેવો રંગ હોય છે તેવા તદ્દન સરખા રંગવાળું જણાવેલું છે. છદ્મસ્થ નિર્ઘેષે કે નિર્ઘેષીએ જેને વારંવાર જાણવાનું છે, જોવાનું છે અને પડિલેહવાનું છે. એ પુષ્પસૂક્ષ્મની સમજુતી થઈ ગઈ.

૨૭૧ પ્ર૦-હવે તે અંડસૂક્ષ્મ શું કહેવાય ?

ઉ૦-અંડ એટલે ઇંડું. ઊંચામાં ઊંચું નરી આંખે ન દેખી શકાય તેવું ઇંડું, એ અંડસૂક્ષ્મ. અંડસૂક્ષ્મ પાંચ પ્રકારનું જણાવેલું છે, તે જેમકે; ૧ મધમાખ વગેરે ડંખ દેનાર પ્રાણીઓનાં ઇંડાં, ૨ કરોળિયાનાં ઇંડાં, ૩ કીડિઓનાં ઇંડાં, ૪ ઘરોળીનાં ઇંડાં, ૫ કાકીડાનાં ઇંડાં. છદ્મસ્થ નિર્ઘેષે કે નિર્ઘેષીએ એ ઇંડાં વારંવાર વારંવાર જાણવાનાં છે, જોવાનાં છે અને પડિલેહવાનાં છે. એ અંડસૂક્ષ્મની સમજુતી થઈ ગઈ.

૨૭૨ પ્ર૦-હવે તે લેણુસૂક્ષ્મ શું કહેવાય ?

ઉ૦-લેણુ એટલે ફર, ઊંચામાં ઊંચું નરી આંખે ન દેખી શકાય તેવું ફર, એ લેણુસૂક્ષ્મ. લેણુસૂક્ષ્મ પાંચ પ્રકારનું જણાવેલું છે, તે જેમકે; ૧ ગદ્દયા વગેરે જીવોએ પોતાને રહેવા માટે જમીનમાં કોરી કાઢેલું ફર-ઉત્તિગલેણુ, ૨ પાણી સૂકાઈ ગયા પછી જ્યાં મોટી મોટી તરાકો પડી ગઈ હોય ત્યાં જે ફર થયાં હોય તે લિંગુલેણુ, ૩ બિલ-લોણુ, ૪ તાલમૂલક-તાલના મૂલ જેવા ઘાટવાળું ફર-નીચેથી પકોળું અને ઊપર સાંકડું એવું ફર-લોણુ. પાંચમું શંખૂકાવર્ત-શંખના અંદરના આંટા જેવું ભમરાનું ફર. છદ્મસ્થ નિર્ઘેષે કે નિર્ઘેષીએ એ ફરો વારંવાર વારંવાર જાણવાનાં છે, જોવાનાં છે અને પડિલેહવાનાં છે. એ લેણુસૂક્ષ્મની સમજુતી થઈ ગઈ.

૨૭૩ પ્ર૦-હવે તે સ્નેહસૂક્ષ્મ શું કહેવાય ?

ઉ૦-સ્નેહ એટલે લીનાશ, જે લીનાશ જલદી નજરે ન ચડે એવી હોય તે સ્નેહસૂક્ષ્મ. સ્નેહસૂક્ષ્મ પાંચ પ્રકારનું જણાવેલું છે, તે જેમકે; ૧ ઝાસ, ૨ હિમ-જમી

ગયેલા પાણીનું ટપકું, ૩ ધૂમસ, ૪ કરા, ૫ હરતલુ—ધાસની ટેવ ઊપર બાએલાં પાણીનાં ટીપાં. છદ્ધસ્થ નિર્ઝીએ કે નિર્ઝીથીએ એ પાચે સ્નેહસૂક્ષ્મો વારવાર વારવાર જાણવાનાં છે, જોવાનાં છે, પડિલેહવાનાં છે. એ સ્નેહસૂક્ષ્મની સમજીતી થઈ ગઈ.

એ રીતે આઠે સૂક્ષ્મોની સમજીતી થઈ ગઈ.

૨૭૪ વર્ષોવાસ રહેલો બિહુ, આહાર માટે અથવા પાણી માટે ગૃહસ્થના કુલ બાણી નીકળવાનું ઇચ્છે. અથવા તે તરફ પેસવાનું ઇચ્છે તો આચાર્યને અથવા ઉપાધ્યાયને અથવા સ્થવિરને અથવા પ્રવર્તકને, ગણિને, ગણધરને, ગણાવચ્છેદકને અથવા જે કોઈને પ્રસુખ કરીને વિહરતો હોય તેમને પૂછ્યા વિના તેને તેમ કરવાનું નો ખપે. આચાર્યને અથવા ઉપાધ્યાયને અથવા સ્થવિરને અથવા પ્રવર્તકને, ગણિને, ગણધરને, ગણાવચ્છેદકને અથવા જે કોઈને પ્રસુખ માનીને વિહરતો હોય તેમને પૂછીને તેને તેમ કરવાનું ખપે, બિહુ તેમને આ રીતે પૂછે : ‘હિ ભગવન્ ! તમારી સમ્મતિ પામેલો છતો હું ગૃહપતિના કુલ બાણી આહાર સારુ અથવા પાણી સારુ નીકળવા ઇચ્છું છું કે પેસવા ઇચ્છું છું,’ આમ પૂછ્યા પછી જો તેઓ તેને સમ્મતિ આપે તો એ રીતે તે બિહુને ગૃહસ્થના કુલ બાણી આહાર માટે કે પાણી માટે નીકળવું અથવા પેસવું ખપે અને જો તેઓ તેને સમ્મતિ ન આપે તો બિહુને આહાર માટે અથવા પાણી માટે ગૃહસ્થના કુલ બાણી નીકળવું અથવા પેસવું નો ખપે.

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે એમ કેમ કહે છે ?

ઉ૦—સમ્મતિ આપવામાં કે ન આપવામાં આચાર્યો પ્રત્યવાચને એટલે વિધ્નને —આક્રતને જાણતા હોય છે.

૨૭૫ એ જ પ્રમાણે ત્રિહારભૂમિ તરફ જવા સારુ અથવા વિચારભૂમિ તરફ જવા સારુ અથવા બીજું જે કોઈ પ્રયોજન પડે તે સારુ અથવા એક ગામથી બીજે ગામ જવા સારુ એ બધી પ્રવૃત્તિઓ માટે ઊપર પ્રમાણે જાણવું.

૨૭૬ વર્ષોવાસ રહેલો બિહુ કોઈપણ એક વિગયને ખાવા ઇચ્છે તો આચાર્યને અથવા ઉપાધ્યાયને અથવા સ્થવિરને અથવા પ્રવર્તકને, ગણિને, ગણધરને, ગણાવચ્છેદકને અથવા જે કોઈને પ્રસુખ ગણીને વિહરતો હોય તેમને પૂછ્યા વિના તેને તેમ કરવાનું નો ખપે. આચાર્યને અથવા ઉપાધ્યાયને અથવા સ્થવિરને અથવા પ્રવર્તકને, ગણિને, ગણધરને, ગણાવચ્છેદકને અથવા જે કોઈને પ્રસુખ માનીને વિહરતો હોય તેમને પૂછીને તેને તેમ કરવાનું ખપે. બિહુ તેમને આ રીતે પૂછે : ‘હિ ભગવન્ ! તમારી સમ્મતિ પામેલો છતો હું કોઈ પશુ એક વિગયને આટલા પ્રમાણમાં અને આટલીવાર ખાવા સારુ ઇચ્છું છું,’ આમ પૂછ્યા પછી જો તેઓ તેને સમ્મતિ આપે તો એ રીતે તે બિહુને કોઈપણ એક વિગય ખાવી ખપે, જો તેઓ તેને સમ્મતિ ન આપે તો તે બિહુને એ રીતે કોઈ પશુ એક વિગય ખાવી નો ખપે.

૫૦-હે ભગવન ! તે એમ કેમ કહો છો ?

૭૦-એમ કરવામાં આચાર્યો પ્રત્યવાચને કે અપ્રત્યવાચને એટલે હાનિને કે લાભને બાજુતા હોય છે.

૨૭૭ વર્ષોવાસ રહેલો બિહુ કોઈપણ બંનેની એક ચિકિત્સા કરાવવા ઇચ્છે તો એ સંબંધે પણ બધું તે જ પૂર્વ પ્રમાણે કહેવાનું.

૨૭૮ વર્ષોવાસ રહેલો બિહુ, કોઈ એક પ્રકારના પ્રશંસાપાત્ર, કલ્યાણકારી, ઉપદ્રવોને દૂર કરનારા, બંનેને ધન્ય કરનારા, મંગલના કારણ, સુશોભન અને મોટા પ્રભાવશાલી તપકર્મને સ્વીકારીને વિહરવા ઇચ્છે તો એ સંબંધે પણ બધું (પૂછવાનું) તે જ પૂર્વ પ્રમાણે કહેવાનું.

૨૭૯ વર્ષોવાસ રહેલો બિહુ, સૌથી છેલ્લી મારણાતિક સંલેખનાનો આશ્રય લઈ તે દ્વારા શરીરને અપાવી નાખવાની વૃત્તિથી આહારપાણીનો ત્યાગ કરી પાહોપગત થઈ મૃત્યુનો અભિલાષ નહીં રાખતો વિહરવા ઇચ્છે અને એ સંલેખનાના હેતુથી ગૃહસ્થના કુલ ભણી નીકળવા ઇચ્છે અથવા તે તરફ પેસવા ઇચ્છે અથવા અશન પાન ખાદ્યિમ કે સ્વાદિમનો આહાર કરવા ઇચ્છે અથવા શોચને કે પેશાળને પરહવવા ઇચ્છે અથવા સ્વાધ્યાય કરવા ઇચ્છે અથવા ધર્મભગવત્ સાથે ભગવા ઇચ્છે, તો એ બધી પ્રવૃત્તિ પણ આચાર્ય વગેરેને પૂછ્યા વિના તેને કરવી નો અપે, એ તમામ પ્રવૃત્તિઓ સંબંધે પણ બધું તે જ પૂર્વપ્રમાણે કહેવું.

૨૮૦ વર્ષોવાસ રહેલો બિહુ, કપડાને અથવા પાત્રને અથવા કંબલને અથવા પગપૂંછણાને અથવા બીજી કોઈ ઉપધિને તડકામાં તપાવવા ઇચ્છે, અથવા તડકામાં વારંવાર તપાવવા ઇચ્છે તો એક જણને અથવા અનેક જણને ચોક્કસ જણાવ્યા સિવાય તેને ગૃહપતિના કુલ ભણી આહાર માટે અથવા પાણી માટે નીકળવું અથવા પેસવું નો અપે, તથા અશન પાન ખાદ્યિમ કે સ્વાદિમનો આહાર કરવો નો અપે, અહાર વિહારભૂમિ તરફ અથવા વિચારભૂમિ તરફ જવું નો અપે, અથવા સજાચ કરવાનું નો અપે અથવા કાઉસગ્ગ કરવાનું અથવા ધ્યાન માટે બીજા કોઈ આસનમાં બેસા રહેવાનું નો અપે.

અહીં કોઈ એક અથવા અનેક સાધુ પાસે રહેતા હોય અને તેઓ હાબર હોય તો તે બિહુએ તેમને-આ રીતે કહેવું અપે: ‘હે આચાર્યો ! તમે માત્ર આ તરફ ધરીકવાર ધ્યાન રાખજો જેટલામાં હું ગૃહપતિના કુલ ભણી બધું આવત કવિસગ્ગ કરી આવું, અથવા ધ્યાન માટે બીજા કોઈ આસનમાં બેસો રહી આવું.’ જો તે સાધુ કે સાધુઓ બિહુની વાતનો સ્વીકાર કરી ધ્યાન રાખવાની હા પાડે તો એ રીતે એ બિહુને ગૃહપતિના કુલ ભણી આહાર માટે અથવા પાણી માટે નીકળવું કે પેસવું અપે આવત કાઉસગ્ગ કરવાનું અથવા ધ્યાન સારુ બીજા કોઈ આસનમાં બેસા રહેવાનું અપે, અને જો તે સાધુ કે સાધુઓ બિહુની વાતનો સ્વીકાર નો કરે એટલે ધ્યાન રાખવાની ના પાડે તો એ રીતે એ બિહુને ગૃહપતિના કુલ ભણી આહાર માટે અથવા પાણી માટે નીકળવું કે પેસવું

નો ખપે થાવત્ કાઉસચ્છ કરવાનું અથવા ધ્યાન સારુ'ખીબ કેઇ આસને ઊભા રહેવાનું નો ખપે.

૨૮૧ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ગ્રંથોએ કે નિર્ગ્રંથીઓએ શય્યા અને આસનનો અભિ-
ગ્રહ નહીં કરનારા થઇને રહેવું નો ખપે. એમ થઇને રહેવું એ આદાન છે એટલે
દોષોના ગ્રહણનું કારણ છે.

જે નિર્ગ્રંથ કે નિર્ગ્રંથી શય્યા અને આસનનો અભિગ્રહ નથી કરતાં, શય્યા કે
આસન ઊંચાં-જમીનથી ઊંચાં નથી રાખતાં તથા સ્થિર નથી રાખતાં, કારણ વિના
(શય્યા કે આસનને) બાંધ્યા કરે છે, માપ બગરનાં આસનો રાખે છે, આસન વગેરેને
તડકો દેખાડતા નથી, પાંચસમિતિમાં સાવધાન રહેતા નથી, વારંવાર વારંવાર પડિલેહણ
કરતા નથી અને પ્રમાર્જના કરવા બાબત કાળજી રાખતા નથી તેમને તે તે રીતે સંયમની
આરાધના કરવી કઠણ પડે છે.

આ આદાન નથી: જે નિર્ગ્રંથ કે નિર્ગ્રંથી શય્યા અને આસનનો અભિગ્રહ
કરતા હોય, તેમને ઊંચાં અને સ્થિર રાખતા હોય, તેમને વારંવાર પ્રયોજન વિના
બાંધ્યા ન કરતા હોય, આસનો માપસર રાખતા હોય, શય્યા કે આસનોને તડકો
દેખાડતા હોય, પાંચ સમિતિઓમાં સાવધાન હોય, વારંવાર વારંવાર પડિલેહણ કરતા
હોય અને પ્રમાર્જના કરવા બાબત કાળજી રાખતા હોય તેમને તે તે રીતે સંયમની
આરાધના કરવી સુગમ પડે છે.

૨૮૨ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ગ્રંથોને કે નિર્ગ્રંથીઓને શૌચને સારુ અને લઘુશકાને
સારુ ત્રણ જગ્યાઓ પડિલેહવી ખપે, જે રીતે વર્ષોઋતુમાં કરવાનું હોય છે તે રીતે હેમંત
અને ગ્રીષ્મઋતુમાં કરવાનું નથી હોતું.

પ્ર૦-તો હે ભગવન્! તે એમ કેમ કહેવું છે ?

ઉ૦-વર્ષોઋતુમાં પ્રાણો, વૃણો, ખીલો, પનકો, અને હરિતો એ બધાં ઘણે ભાગે
વારંવાર થયાં કરે છે. (માટે ઊપર પ્રમાણે કહેવું છે.)

૨૮૩ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ગ્રંથોએ કે નિર્ગ્રંથીઓએ ત્રણ પાત્રોને ગ્રહણ કરવાં
ખપે, તે એમકે; શૌચને સારુ એક પાત્ર, લઘુશકાને સારુ બીજું પાત્ર અને કદ્દ બડખા
કે લીંટને સારુ ત્રીજું પાત્ર.

૨૮૪ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ગ્રંથોએ કે નિર્ગ્રંથીઓએ માથા ઉપર માપમાં માત્ર
ગાયના ડુંવાડા જેટલા પશુ વાળ હોય એ રીતે પચુંબણા પછી તે રાતને ઊલંઘવી નો
ખપે અર્થાત્ વર્ષોઋતુના વીશ રાત સહિત એક માસની છેલ્લી રાતને ગાયના ડુંવાડા
જેટલા પશુ માથા ઉપર વાળ હોય તે રીતે ઊલંઘવી નો ખપે.

પક્ષે પક્ષે આરોપણા કરવી જોઈએ, અસાધી મુંડ થનારે માસે માસે મુંડ થવું જોઈએ, કાતરથી મુંડ થનારે અડધે માસે મુંડ થવું જોઈએ, લોચથી મુંડ થનારે છ માસે મુંડ થવું જોઈએ અને સ્થવિરોને વાર્ષિક લોચ કરવો ઘટે.

૨૮૫-વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ઐશ્યોને કે નિર્ઐશ્યોઓને પર્યુષણ પછી અધિકરણવાળી વાણી એટલે હિંસા અસત્ય વગેરે દોષથી દૂષિત વાણી વઢવી નો ખર્ચે. જે નિર્ઐશ્ય કે નિર્ઐશ્યી પર્યુષણ પછી એવી અધિકરણવાળી વાણી ઓઢે તેને એમ કહેવું જોઈએ કે ‘હિ આર્ય ! આ જાતની વાણી ઓઢવાનો આચાર નથી’—‘તું જે ઓઢે છે તે અકલ્પ છે—આપણો તેવો આચાર નથી.’ જે નિર્ઐશ્ય કે નિર્ઐશ્યી પર્યુષણ પછી અધિકરણવાળી વાણી ઓઢે તેને જૂથમાંથી બહાર કાઢી મૂકવો જોઈએ.

૨૮૬ ખરેખર અહીં વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ઐશ્યોને કે નિર્ઐશ્યોઓને આજે જ—પર્યુષણને દિવસે જ—કર્કશ અને કડવો કલેશ ઉત્પન્ન થાય તો શૈક્ષ—નાના—સાધુએ શાન્તિક—વહિલ—સાધુને ખમાવવો ઘટે અને શાન્તિકે પશુ શૈક્ષને ખમાવવો ઘટે.

‘ખમવું’, ‘ખમાવવું’, ‘ઉપશમવું’ અને ‘ઉપશમાવવું’. (કલહ વખતે સાધુએ) સન્મતિ રાખીને સમીચીન રીતે પરસ્પર પૂછ કરવાની વિશેષતા રાખવી જોઈએ.

જે ઉપશમ રાખે છે તેને આરાધના છે, જે ઉપશમ રાખતો નથી તેને આરાધના નથી માટે પોતે જાતે જ ઉપશમ રાખવો જોઈએ.

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે એમ કેમ કહેલું છે ?

ઉ૦—શ્રમણપણાનો સાર ઉપશમ જ છે માટે તે એમ કહેલું છે.

૨૮૭ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ઐશ્યોએ કે નિર્ઐશ્યોઓએ ત્રણ ઉપાશ્રયને ગ્રહણ કરવાનું ખર્ચે. તે જેમકે; ત્રણમાંના બે ઉપાશ્રયોનું વારંવાર પડિલેલું કરવું ઘટે અને જે વપરાશમાં છે તેની પ્રમાણના કરવી જોઈએ.

૨૮૮ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્ઐશ્યોએ કે નિર્ઐશ્યોઓએ કોઈએક ચોક્કસ દિશાનો કે ચોક્કસ વિદિશાનો—જૂણનો—જ ઉદ્દેશ કરીને ભાતપાણીની ગવેષણા કરવા જવાનું ખર્ચે.

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે એમ કેમ કહેલ છે ?

ઉ૦—શ્રમણ ભગવંતો વર્ષોજાતમાં ઘણું ભાગે વિરોધ કરીને તપમાં સારી રીતે જોડાયેલા હોય છે. તપસ્વી દુખળો હોય છે, થાકેલો હોય છે, કઠાચ તે રસ્તામાં મૂછો પામે અથવા પછી જાય તો જે ચોક્કસ દિશા તરફ કે ચોક્કસ વિદિશા તરફ તેઓ ગયા હોય તે તરફ શ્રમણ ભગવંતો તપસ્વીની તપાસ કરી શકે છે.

૨૮૬ વર્ષોવાસ રહેલાં નિર્જીયોને કે નિર્જીયોઓને ધ્વાન-માંઠા-ના કારણને લીધે યાવત્ ચાર કે પાંચ ચોજન સુધી જઈને પાછા વળવાનું બપો. અથવા એટલી મર્યાદાની અંદર રહેવાનું પણ બપો; પરંતુ જે કાર્ય સારુ જે દિવસે જ્યાં ગયા હોય ત્યાંનું કાર્ય પૂર્ણ થયા પછી ત્યાંથી તુરત નીકળી જવું જોઈએ—ત્યાં રાત વીતાવવી ન બપો અર્થાત્ રાત તો પોતાના સ્થાનમાં જ વીતાવવી બપો.

૨૯૦ એ પ્રમાણેના આ સ્થવિરકલ્પને સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે, કલ્પના—આચારના—ધોરણ પ્રમાણે ધર્મમાર્ગને અનુસારે, જે રીતે સાચું હોય એ રીતે શરીરદ્વારા સ્પર્શાને—ક્રિયામાં મૂકીને, બરાબર પાળીને, શુદ્ધ કરીને અથવા સુશોભન રીતે દીપાવીને, તીરસુધી લઈ જઈને—જીવનના છેકા સુધી પાળીને, ખીલને સમજાવીને, બરાબર આશીર્વાદ અને ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે અનુપાલન કરીને કેટલાક શ્રમણ નિર્જીયો તે જ ભવમાં સિદ્ધ થાય છે, યુદ્ધ થાય છે, સુક્રત થાય છે, પરિનિર્વાણ પામે છે અને સર્વદુઃખોના અંતને કરે છે. ખીલ કેટલાક ખીલ ભવમાં સિદ્ધ થાય છે યાવત્ સર્વ દુઃખોના અંતને કરે છે. ખીલ કેટલાક ત્રીલ ભવમાં સિદ્ધ થાય છે યાવત્ સર્વ દુઃખોના અંતને કરે છે. વળી, તે રીતે સ્થવિરકલ્પને આચરનારા સાત કે આઠ ભવથી આગળ ભ્રમતા નથી અર્થાત્ એટલા ભવની અંદર સિદ્ધ થાય છે યાવત્ સર્વદુઃખોના અંતને કરે છે.

૨૯૧ તે કાલે તે સમયે રાજગૃહ નગરમાં ગુણશિલક ચૈત્યમાં ઘણા શ્રમણોની, ઘણી શ્રમણીઓની, ઘણા શ્રાવકોની, ઘણી શ્રાવિકાઓની; ઘણા દેવોની અને ઘણી દેવીઓની વચ્ચેવચ્ચ જ બેઠેલા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર એ પ્રમાણે કહે છે, એ પ્રમાણે બાપે છે, એ પ્રમાણે જણાવે છે, એ પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ કરે છે અને પત્નસંવણકાપ—પર્યુપશમનાનો આચાર—ક્ષમાપ્રધાન આચાર—નામના અધ્યયનને અર્થ સાથે, હેતુ સાથે, કારણ સાથે, સૂત્ર સાથે, અર્થ સાથે, સૂત્ર તથા અર્થ બન્ને સાથે અને સ્પષ્ટીકરણ—વિવેચન—સાથે વારંવાર દેખાડે છે—સમજાવે છે. એમ હું કહું છું.

પત્નસંવણકાપ (ના અનુવાદ) સમાપ્ત થયો. આઠમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

અનુવાદમાં વપરાયેલા પારિભાષિક શબ્દોનો

કોશ

અદ્ભુતભક્તિ—એક સાથે આઠ ટંક સુધી કોઈ પશુ જાતના આહારનો એટલે ભોજનનો અને પાણીનો ત્યાગ અથવા માત્ર ભોજનનો ત્યાગ.

અનગારી પણાની—સુનિપણાની. અનગારી એટલે સુનિ.

અનુત્તરૈર્પપાતિકે—અનુત્તર વિમાનમાં જનમ પામનારો દેવ.

અભિગ્રહ—નિયમ-નિશ્ચય.

અવગ્રહ—એક સ્થાને ચોમાસું રહ્યા પછી આબુખાબુ જવા આવવાની મર્યાદિત જગ્યાનો નિશ્ચય કરવો.

અવધિજ્ઞાન—અવધિજ્ઞાની—પરોક્ષ-ઈન્દ્રિયો સાથે ન હોય—એવા માત્ર કૃપી પદ્ધતિનું જ્ઞાન, આર્જુ જ્ઞાન જેને હોય તે અવધિજ્ઞાની.

અવસર્પિણી—જમીન, વૃક્ષ વગેરેનો અને મનુષ્યના પુરુષાર્થ વગેરે શુભોનો રસકર્ય ઓછો થતો બીય એવો સમય—કળિયુગ.

અવસ્થાપિની—જે વિદ્યા વડે માણસ વગેરેને ગાઢ ઉંઘમાં રાખી શકાય.

અરાન—ભોજન.

અષ્ટાંગમહાનિમિત્તાં—૧ અંગના ફર-કવાથી થતા લાભાલાભનું જ્ઞાન, ૨ સ્વપ્નથી થતા લાભાલાભનું જ્ઞાન,

૩ કાગડો, ધ્રુવઠ અને ભેરવ વગેરેના સ્વરથી થતા લાભાલાભનું જ્ઞાન, ૪ થનારા ધરતીકંપ વગેરેનું જ્ઞાન, ૫ શરીરની ઉપરના તલ, મસા વગેરેના લાભાલાભનું જ્ઞાન, ૬ હાથપગની રેખાઓથી થતા લાભાલાભનું જ્ઞાન—સામુદ્રિક, ૭ ઉલ્કાપાત વગેરેના અકસ્માતોથી થતા લાભાલાભનું જ્ઞાન અને ૮ ગ્રહોના ઉદય, અસ્ત વગેરેથી થતા લાભાલાભનું જ્ઞાન. આ આઠ પ્રકારની નિમિત્ત વિદ્યાઓનું જ્ઞાન જેમાં હોય છે તે શાસ્ત્રો.

આઠ કેર્મશત્રુઓ } —૧ જ્ઞાનાવરણ—જેના ધાતી કેર્મ

વડે જ્ઞાન-વિશેષ ભેદ—અવશય. ૨ દર્શનાવરણ—જેના વડે દર્શન-સામાન્ય ભેદ—અવશય. ૩ મોહ-નીચ—જેથી આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું અટકે—આત્મા મોહ પામે. ૪ અંતરાય—જેથી પ્રાપ્ત થયેલુ પૌરુષ—પુરુષાર્થ ફેરવવામાં કે લાભ, દાન, લોગ વગેરેમાં વિઘ્ન આવે. ૫ વેદનીચ—જેથી મુખ કે દુઃખ અનુભવાય. ૬ આયુધ્ય—જેના વડે મનુષ્ય વગેરે ભવનું ધારણ થાય. ૭ નામ કેર્મ—જેના વડે વિશેષ

પ્રકારની- ગતિ, ભતિ વગેરેની પ્રાપ્તિ થાય. ૮ ગોત્ર-જેથી ઉચ્ચ-પણું કે નીચપણું પમાય. આ આઠ કર્મશત્રુઓ છે. આમાંનાં પ્રથમનાં ચાર આત્માના મૂળ સ્વરૂપનો જ ઘાત કરનારાં છે. માટે તેને 'ઘાતીકર્મ'ના નામે પણ ઓળખાવેલાં છે. ભાકીનાં ચાર 'અઘાતીકર્મ' કહેવાય છે.

આદ્યાન ભાંડં માત્ર નિલેપણુ સમિતિ-
પ્રાતાનાં ઉપકરણોને લેતાં અને મૂકતાં કે વાપરતાં એ ભતની સાવધાની રાખવી જેથી આબુ-ખાબુના કોઈ પણ ચેતનને દુઃખ કે આઘાત ન થાય, પ્રાતાનો સંયમ બરાબર સચવાય અને ઉપ-કરણો પણ બરાબર સચવાય.

આભેગિક-જે અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી દેવજ્ઞાન થતાં સુધી આદ્યું ભય નહીં તે. આને માટે 'અધોઃ-વધિક' શબ્દ પણ વપરાય છે.

આચાર-ઓસામણુ-ભાત વગેરેનું ઓ-સામણુ.

આચુષ્યકર્મ-(જુઓ 'આઠ કર્મ શત્રુઓ').

આરા-જેમ ગાડીનાં ચક્ર-પૈડાંને આરા લગાડેલા હોય છે તેમ કાળચક્રને પણ આરા હોય છે, આવા આરા છ હોય છે: ૧ સુષમસુષમા, ૨ સુષમા, ૩ સુષમહુષમા, ૪ હુષમ-સુષમા, ૫ હુષમા અને ૬ હુષમ-હુષમા. જે સમયે જમીન, વૃક્ષ વગેરેનો અને માનવોના ન્યાય, પુરુષાર્થ, ધૈર્ય, ક્ષમા વગેરે શુભોનો

સ્પર્શક સ્પર્શ વધારેમાં વધારે હોય તે સુષમસુષમા-સુષમસુષમા-કાળ. જે સમયે સુષમસુષમા કાળ કરતાં થોડી ઉણપ આવેલી હોય તે સુષમાકાળ. જે સમયે સુષમાકાળ કરતાં વધારે ઊણપ આવેલી હોય અને સુખનું પ્રધાનપણું હોવા સાથે દુઃખ પણ દેખાતું હોય તે સુષમહુષમાકાળ. જે સમયે દુઃખનું પ્રધાન-પણું હોવા સાથે સુખ પણ દેખાતું હોય અને જમીન, વૃક્ષોના શુભોનો તથા માનવોના પૂર્વોક્ત માનવો-ચિત્ત શુભોનો હાસ વધુ પ્રમાણમાં જણાતો હોય તે હુષમસુષમાકાળ. જે સમયે જમીન તથા વૃક્ષોના શુભોનો તથા પૂર્વોક્ત માનવોના શુભોનો હાસ સવિશેષ પ્રમાણમાં જણાય અને દુઃખનું જ પ્રધાન-પણું દેખાય તે હુષમાકાળ. અને જે સમયે કેવળ દુઃખ જ દુઃખ જણાય અને બીજા કોઈ સ્પર્શક કે શુભોનો વધારેમાં વધારે પ્રમાણમાં હાસ થયેલો હોય તે હુષમહુષમા કાળ. આગળના ત્રણ આરાનું નામ 'ઉત્સર્પિણી' કહેવાય છે અને પાછળના ત્રણ આરાનું નામ 'અવ-સર્પિણી' કહેવાય છે.

આર્તધ્યાન-મનને, છદ્મિયોને, દેહને કે પરિસ્થિતિને અપ્રિય કે પ્રતિકૂળ સંયોગો આવતાં મનમાં જે કલેશ થાય, વિકલ્પો કે કુવિકલ્પો આવે અને તેમને દૂર કરવા માટે મનમાં જે ચિંતા થાય તે આર્તધ્યાન. આર્ત

એટલે પીડામાંથી પેદા થયેલું, ધ્યાન
એટલે વિચાર.

આસ્વાદન-માત્ર ચાખી ભેલું-એક કણીને
પણ ચાખી ભેવી."

ઈર્યાસમિતિ-ધર્મા એટલે ચાલવું. સમિતિ
એટલે સાવધાની. અર્થાત્ ચાલવા-
માં કે એવી બીજી કોઈ ગતિ-
વાળી પ્રવૃત્તિ કરતાં એવી જાતની
સાવધાની રાખવી એમજ કે જેથી
કોઈ પણ આભુઆભુના ચેતન
પ્રાણીને પીડા ન પહોંચે, સંયમની
મર્યાદાનો ભંગ ન થાય અને પો-
તાની પ્રવૃત્તિ પણ ઘરાઘર સધાય.
ઉપપાત-નરકનાં પ્રાણીઓનો નારકીમાં
જનમ અને દેવગતિનાં પ્રાણીઓનો
દેવગતિમાં જનમ.

ઉબ્ધુવિકટ-ઉદ્ધાળો. આવી જાય એ રીતે
ગરમ કરેલું પાણી-જેમાં ઢાણા
વગેરેની એક પણ કણી ન હોય.

ઉત્સર્પિણી-(બુઝો 'આરા').

ઉત્સવેદિમ-પીસેલા અનાજવાળું પાણી
અથવા કોઈપણ પીસેલા અનાજ-
વાળા હાથ વગેરે જે પાણીમાં
બોળેલા હોય કે ઘોચેલા હોય
તે પાણી.

ઋજુમતિ-જે જ્ઞાનવડે મનવાળાં પ્રાણી-
ઓના મનના ભાવો ત્રણી શકાય
તેવું ઋજુમતિ મન:પર્યાયજ્ઞાન. આ
જ્ઞાન થયા પછી આદ્યુ પણ જાય
છે અને આમાં ભેદજે તેવી વિ-
શુદ્ધિ નથી હોતી.

એષણાસમિતિ-એષણા-તપાસ કરવી.
સમિતિ એટલે સાવધાની અર્થાત્

ખાવાપીવાની કે પહેરવાઓઢવાની
વા પોતાની પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગમાં
આવે તેવી તમામ વસ્તુઓ વિશે
તપાસ કરવી એટલે એવી વસ્તુઓ
ખનતાં કેવા કેવા પ્રકારની હિંસા,
અનીતિ, બ્રૂહ વગેરે દૂષિત પ્રવૃત્તિ-
ઓ થાય છે વા એવી વસ્તુઓ
મેળવવામાં કયા કયા ચેતન પ્રા-
ણીઓને ભારે આઘાત થાય છે,
આવી તપાસ કર્યા પછી જે વસ્તુ-
ઓની ધનાવદ પાછળ ઓછામાં
ઓછાં કે મુદ્દલ હિંસા વગેરે થતાં
ન જણાય વા જે વસ્તુઓ મેળવતાં
ઓછામાં ઓછાં હિંસા વગેરે થતાં
જણાય તે વસ્તુઓનો ઉપયોગ
કરવો.

કાઉત્સગ-ભિલા ભિલા ધ્યાન કરવાનું એક
પ્રકારનું આસન.

કાયગુમિ-શરીરને ચિથર રાખવું-તેના અવ-
યવોને હલાવ્યા ન કરવા તથા
પાસે રહેલા કોઈપણ ચેતન પ્રાણીને
લેશ પણ પીડા ન પહોંચે. એ રીતે
શરીરને રાખવું કે તેના બીજા
હાથ પગ વગેરે અવયવોને રાખવા
અને સંયમને જરાપણ બાધા ન
થાય એવું શરીરનું આસન ગોઠવવું.

કુલકર-કુલોને કરનારા-જે વખતે માનવ
પ્રજામાં કુલોની-જાતિમાં રહેવાની
પ્રથા ન હતી તે વખતે શરૂશરૂમાં
જેઓએ કુલોમાં રહેવાની પ્રથા
પાલી તેઓ કુલકર.

કેતુ-આ શબ્દનો વૈદિક પરિભાષામાં 'યજ્ઞ'
અર્થ છે પણ જૈન પરિભાષામાં

શ્રાવકને કરવાની અસુક પ્રકારની
'તપશ્ચર્યા' અર્થ છે.

કેવલવરજ્ઞાન-જે જ્ઞાન સમસ્ત પ્રહારના
જડ અને ચેતન તમામ ભાવોને
બાંધે, એ તમામ ભાવોના પરિણા-
મોને પણ બાંધે, ભૂત, ભવિષ્ય અને
વર્તમાન એ બધું જ વડે જણાય
તેવું જ્ઞાન 'કેવલવરજ્ઞાન' જૈન પરિ-
ભાષામાં છે.

શ્લુદ્ધક-નાની ઉમરનો સાધુ.

શ્લુદ્ધિકા-નાની ઉમરની સાધ્વી.

ખાદિમ-કૃષ્ણ વગેરે ખાદ્ય

ગણધર-તીર્થંકરના મુખ્ય શિષ્ય વગેરે

ગણનાયકો-ગણતંત્ર એટલે પ્રભસત્તાક
રાજ્યના નેતાઓ-પ્રધાન પુરોષો

ગણાવચ્છેદક-ગરબના વિકાસ માટે સાધુ-
ઓની મંડળીને બહાર લઈ
જનારો અને તેને સંયમની દૃષ્ટિએ
ખરાખર સંભાળનારો મુનિ.

ગણી-જેમની પાસે આચાર્યો શાસ્ત્રોનો
અભ્યાસ કરે 'અથવા ગણુ-મુનિ
ગણુ-ના વ્યવસ્થાપક આચાર્ય

ગોત્રકર્મ-(બુઝો 'આઠ કર્મશત્રુઓ')

ગોદોહાસન-ગાયને દોહતી વખતે ગોવાળ
જેવું આસન કરીને બેસે તે
આસન.

મંધહસ્તી-જેની મંધથી જીભ સાધારણ
હાથીઓ બચવાને તેવો ઉત્તમ
પ્રકારનો હાથી

ચઉદસમ ભકત-એક સાથે ચૌદ ટક
સુધી કોઈપણ ભતના આહારનો

અને પાણીનો ત્યાગ અથવા
એકલા આહારનો ત્યાગ.

ચતુર્થભકત-એક સાથે ચાર ટક સુધી
કોઈપણ ભતના આહારનો અને
પાણીનો ત્યાગ અથવા એકલા
આહારનો ત્યાગ

ચવીને-ચવન-દેવ અને નારકના મરણને
જૈન પરિભાષામાં 'ચવન' કહેવાય
છે અર્થાત્ 'ચવવું' એટલે દેવ કે
નારકનું મરણ.

ચાઉલોદક-આવલું પાણી અર્થાત્ જેમાં
ચોખા ધોયા હોય તે ધોણ.

ચૌદપૂર્વી-જૈન પરંપરામાં મૂળ-અંગ-શાસ્ત્રો
બાર છે. તેમાં બારમાં શાસ્ત્રનો
'દષ્ટિવાવ' નામનો એક ભેદ છે.
તેમાં આ ચૌદ પૂર્વો આવે છે. પૂર્વો
એટલે પૂર્વનાં-પહેલાંનાં-શ્રેણી.
જેને એ ચૌદપૂર્વનું સપૂર્ણ જ્ઞાન
હોય તે ચૌદપૂર્વી.

છઞ્ઞે અંગોના-વેદનાં છ અંગો છે. ૧
શિક્ષા-ઉચ્ચારણનું શાસ્ત્ર ૨ કલ્પ-
કર્મકાંડનું કે આચારવ્યવહારનું
શાસ્ત્ર ૩ વ્યાકરણ ૪ ભ્યોતિષશાસ્ત્ર
૫ છંદશાસ્ત્ર ૬ નિરુક્ત એટલે
વ્યુત્પત્તિનું શાસ્ત્ર.

ચિકિત્સા-રોગનો ઉપચાર કરવો-ઓસડ
વેસડ કરવાં.

છદ્મભકત-એક સાથે છ ટક સુધી કોઈ-
પણ ભતના આહારનો અને
પાણીનો ત્યાગ અથવા એકલા
આહારનો ત્યાગ.

જ્ઞાન-જ્ઞાન એટલે કૌંઈપણ વસ્તુ અંગેનો
વિશેષ પ્રકારનો યોધ.

જવોદક-જવનું પાણી અર્થાત્ જેમાં જવ
ધોયા હોય તે ધોણુ.

ભૂતિસ્મરણુ જ્ઞાન-પોતાના આગલા
જનમનું સ્મરણ થવું અર્થાત્ તે
જનમ કે જનમોનું જ્ઞાન.

બયોતિષિક-સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને
તારા વગેરે. જૈન પરિભાષામાં
એ બધા 'દેવો' કહેવાય છે.

તિલોદક-તલનું પાણી-જેમાં ચોકખા તલ
ધોયા હોય તે ધોણુ.

તીર્થંકર-તીર્થનેા કરનાર-ધર્મચક્રને પ્રવ-
ર્તાવનાર-જુની પરંપરાઓમાં પેસી
ગયેલા દોષોને નિવારવા માટે
ધર્મચક્રને ચલાવનાર.

તુષોદક-ફોફાંનું પાણી-જેમાં ફોફાંવાળી
શાળ કે ઢુંસાવાળો ખાજરો
વગેરે ધોયાં હોય તે ધોણુ.

દર્શન-કૌંઈપણ વસ્તુને અંગેનું તદ્દન
સામાન્ય જ્ઞાન એટલે શબ્દમાં
ન કહી શકાય તેવો યોધ.

દંડનાયક-પ્રજામાં વ્યવસ્થા બળવવા માટે
દંડના નિયમોને પ્રવર્તાવનાર વા
દંડને કરમાવનારા.

દત્તિ-કણુ જેટલા પણુ આહારને કે ટીપા
જેટલા પણુ પાણીને એક વાર
હેલું તે.

દ્વાદશાંગી-જૈન પરંપરાનાં મૂળ બાર અંગ
શાસ્ત્રો-આચારાંગ વગેરે બાર ગ્રંથો.

નગરગુપ્તિકો-નગરને સાચવનારા કોટ-
વાળો-વગેરે.

નામકર્મ } (જુઓ 'આઠ કર્મ શત્રુઓ')

પડિલેહણુ-વાપરવાનાં ઉપકરણો-કપડાં
પાત્ર વગેરેને વારંવાર બેંચા-
તપાસવાં.

પર્યાપ્તિ-શરીર, ઇંદ્રિયો વગેરેની પૂરેપૂરી
ચચના.

પદ્યોપમ-વિશેષ પ્રકારનું સમયનું માપ
-જ્યારે જણાવવાની સંખ્યા આં-
કડાથી જણાવી શકાય તેમ ન હોય
ત્યારે તેને ઉપમા દ્વારા જણાવવી
પડે છે. પદ્ય-પાલો. ઉપમ-ઉપમા.

પાલામાં જેટલું માય તે બધું
ખાલી કરતાં જેટલો વખત લાગે
તેટલો વખત. અહીં 'પાલો' તે
સંકેતિત શબ્દ છે. ચાર ગાઉ જોડો,
ચાર ગાઉ પહોળો અને ચાર ગાઉ
લાંબો ખોડો હોય તેને અહીં
'પાલો' સમજવાનો છે. તેમાં
નવા જનમેલા બાળકના બારીકમાં
બારીક વાળ ભરવા અને તે એવી
રીતે ભરવાં કે તેમાં જરાય
ખોડો કે ખાલી પોલાણુ ન રહે
અને એ ખોડા ઉપર મોટી સેના
જેમ સડક ઉપર ચાલે છે તેમ
ચાલી શકે. પછી એ ખોડામાંથી
એકએક વાળ રોજ કાઢવો. એ
રીતે કરતાં જેટલા વખતમાં તે
ખોડો ખાલી થાય તેટલો વખત
એ 'પદ્યોપમ.'

પાદપોપગત-અનશન લઇને મરણ
આવતાં સુધી ગભરાયા વિના
પાદપ-ખાંડ-ની પેઠે સ્થિર રહેવું.
પાન-પીવાનું-સાદું પીણું કે મધુર પીણું.

પારિજાપનિકાસમિતિ—પારિજાપનિકા એટલે પરઠવતું નાખી દેતું-ફેંકી દેતું. સમિતિ-સાવધાની. અર્થાત્ નકામી થીએને નાખી દેવામાં સાવધાની. નકામી વસ્તુઓ કે મેલાં પાણી કે પોતાનાં મળો-હીંટ, વાળ, નખ, પેશાબ, ચૂંક, ખડખો, વમન-ઉલટી અને ગુ-આડે જતાં જે મળ નીકળે તે મળ વગેરે. મનુષ્યે કે સાધુસાધ્વીએ એ બધા મળોને એવી જગ્યાએ એવી રીતે સાવધાનીથી નાખી દેવા કે જ્યાં કોઈ પશુ પ્રાણીને પીકા ન થાય, રસ્તે આલનારાં મનુષ્ય વગેરેને ગંધકી ન નડે, રસ્તા ઉપર રમતાં બાળકો વગેરેને હુર્ગંધ ન આવે. તે મળોને કોઈ એઈ ન થકે એમ નાખવા. જ્યાં માણસો વગેરેની અવરજવર હોય ત્યાં ન નાખવા પણ અવરજવર વગરની એકાંત નિર્જીવ જગ્યામાં નાખવાં અને તેની ઉપર ધૂળ માટી કે રાખ વગેરે એવી રીતે નાખવાં જેથી એ મળોને લીધે કોઈને પણ તકલીફ ન થાય.

પુરુષાદાનીય—જેમનાં વાક્યોને મનુષ્યો સાંભળતાં જ સ્વીકારી લે. પુરુષ-માણસો. આદાનીય-સ્વીકારવા યોગ્ય.

પૌરુષી—જે વખતે આપણો પ્રયત્ન પ્રમાણ હોય તે વખત. પ્રાચીન સમયમાં આવી છાયા દ્વારા વખતનું માપ નક્કી થતું.

પ્રતિમા—શ્રાવકોએ અને સાધુઓએ પોતાનાં મતો પૂરેપૂરાં પાળી લાચકાત પ્રાપ્ત કરીને આચરવાની વિશેષ પ્રકારની તપશ્ચર્યા.

અવર્તક—સંયમની શુદ્ધિ માટે અને અભ્યાસ વગેરે માટે પ્રેરણા કરનાર.

પ્રાયશ્ચિત્ત—દોષોનું શોધન-સ્નાન કર્યા પછી શરીરને કે બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિને વિષ્ણુ ન નડે તે માટે શરીર ઉપર કે માથે વિભૂતિ વગેરે નાખવું, ટીલાં ટપકાં કરવાં કે કાળા દોરા, ધરો વગેરેને રાખવાની રીત.

ફલવિપાક—ચિત્તમાં જે સારા કે નરસા પ્રબળ સંસ્કારો પડ્યા હોય તે પૂરેપૂરા પાકતાં તેનાં જે સારાં કે નરસાં પરિણામો આવે તે-આવાં પરિણામ માનસિક શારીરિક વગેરે વિવિધ પ્રકારનાં હોય છે.

ખલિકર્મ—ગૃહદેવનું પૂજન.

લોકેત પ્રત્યાખ્યાન—લોજન અને પાણીનો અથવા એકલા લોજનનો ત્યાગ.

ભવનપતિ—વિશેષ પ્રકારના દેવ-જેઓ મનુષ્ય લોકની નીચેના ભવનોમાં રહે છે.

ભાષાસમિતિ—ભાષા-બોલતું, સમિતિ-સાવધાની. બોલવામાં સાવધાની એટલે એવાં વચન બોલવાં કે જેથી કોઈને પણ જરાપણ પીકા કે અપ્રીતિ ન થાય અને બોલવામાં આવતાં વચન સત્ય, પરિમિત, પ્રયોજન પૂરતાં અને હિતકર હોવાં એઈએ.

મડંળ-જેની આસપાસ ચારે બાજુ બેઠે
ગાઉ પછી જ ગામ આવે એવાં
સ્થળ.

મનોશુષ્કિત-મનનો પૂર્ણ સંયમ-મન ઉપર
સંપૂર્ણ અંકુશ-મનોનિગ્રહ.

મારણાંતિક સંલેખના-મરણ આવનાં
સુધી અનશન સ્વીકારીને શરીર,
દંદ્રિયો અને કષાયોને પાતળા
કરવા.

મુષ્ટ-માથેથી વાળ કાઢી નાખેલા હોય
તેવો.

મુષ્ટિલોચ-મુઠીએ મુઠીએ માથાના વાળને
ખેંચી કાઢવા-લોચ કરવો.

વિગય-રસવિકૃતિઓ-વિકાર પેદા કર-
નારી-રસ ભરેલી વિકૃતિજનક
ખાવાપીવાની વસ્તુઓ-દૂધ, દહીં,
માખણ, ઘી, તેલ, ગોળ, મધ,
મદ્ય અને માંસ. આ નવ વસ્તુઓ
રસવિકૃતિ છે. આનું જ ખીલું નામ
'વિગય' છે.

લક્ષણવાળો-ખરીશ લક્ષણવાળો.

લોકાંતિક-વિશેષ પ્રકારના દેવો-જેઓ
બ્રહ્મલોકમાં વસે છે.

વચનશુષ્કિત-બોલવાની પ્રવૃત્તિ ઉપર
અંકુશ-ભાષાનિગ્રહ-મૌન જેવી
પ્રવૃત્તિ.

વાદીઓની-વાદવિવાદ કરવામાં નિપુણોની.
વાનવ્યંતર-એક પ્રકારના દેવો. જેઓ
ભૂતપિશાચને નામે ઓળખાય છે.

વિકટ-નિદોષ આહારપાણી.

વિકટગૃહ-ગામનો ચોરો-ન્યાં લેગાયદને
ગામલોકો ખેસે તે સ્થળ.

વિકૃષ્ટ ભકત-અટૂંમનાં તપ કરતાં વધારે
તપ કરનારો.

વિગય-રસવિકૃતિઓ.

વિપુલમતિજ્ઞાનવાળો-મનના ભાવોને
બળી શકનારું જ્ઞાન. આ જ્ઞાન વિ-
શેષ શુદ્ધ હોય છે અને ઉત્પન્ન થયા
પછી કેવળજ્ઞાન થતાં સુધી નાશ
નથી પામતું (જુઓ 'અબુમતિ').

વિચારભૂમિ-શ્રેય વગેરે માટે જવાની
પ્રવૃત્તિ.

વિહારભૂમિ-શ્રેય વગેરે તરફ જવાની
પ્રવૃત્તિ.

વૃષ્ટિકાય-વરસાતનું કે વરસાદના દ્વારાનું
પાણી.

વેદનીયકર્મ-(જુઓ 'આઠ કર્મશાસ્ત્રો').
વૈમાનિક-વિમાનમાં વસનારા-એક પ્રકારના
દેવો.

વૈકિયલ્પધિવાળો-શરીરનાં વિવિધ રૂપો
કરી શકવાની શક્તિવાળો.

વૈકિયસમુદ્ઘાત-શરીરનાં વિવિધરૂપો
કરવા માટે કે શરીરના પરમાણુ-
ઓને બદલવા માટે કરવામાં
આવતી એક પ્રકારની ક્રિયા.

વ્યંજનવાળો-શરીર ઉપરના તલ મસા
વગેરે વાળો.

શુદ્ધવિકટ-ઉક્ષોળો આવતાં સુધી ગરમ
થયેલું પાણી (જુઓ 'ઉષ્ણવિકટ')

પષ્ટિતંત્ર-સાંખ્ય તત્ત્વજ્ઞાનનો અંથ-જેમાં
પષ્ટિ-સાઠ-તત્ત્વોનું નિરૂપણ કરેલું છે.

સાગરોપમ-અસંખ્ય પદ્યોપમ જેટલો
કાળ (જુઓ 'પદ્યોપમ').

સ્થવિર-પાકટ ઉમરનો વિશેષ અતુલ્ય
સુનિ.

સ્વાદિમ-સ્વાદવાળાં ખાદ્ય અથવા સુખવાસ.
સૌવીર-કાંછ.

સંખંડિ-વિશેષ આરંભ સમારંભ દ્વારા
ન્યાં પક્ષવાસ-મીઠાઈ ફૂધપાક
વગેરે રંધાતું હોય તે સ્થાન-ન્યાં
જમણુવાર થતો હોય તે સ્થાન.

સંધિપાળ-રાજ્યો વચ્ચે સંધિ કરાવનારા
રાજદૂતો.

સંસ્વેદિમ-પાંદડાં વગેરેને યુથ ઉકાળીને
તે ગરમાગમ પાંદડાં ઉપર છાંટ-
વામાં આવતું હંડું પાણી.

સ્વમ્મ લક્ષણ પાકે-સ્વમ્મશાસ્ત્રના પંડિતો-
જેઓ સ્વમ્મના ક્ષેત્રો કહી શકે છે.

હરિણિગમેચી-વિશેષ પ્રકારના દેવનું નામ.
સંતાન પ્રાપ્તિ માટે આ દેવની
આરાધના કરવાની પદ્ધતિ ઠેઠ
વેદકાળમાં પણ હતી. વેદપરપરામાં
આતું નામ 'નેગમેષી' કે
'નેગમ' સંભળાય છે.